

HIESE

*Tgra
staklenih
perli*

IZABRANA DELA HERMANA HESEA 7

**PRIREDIO:
ZORAN GLUŠČEVIĆ**

**UREDNIK:
RADE VOJVODIĆ**

HERMAN HESE

IGRA STAKLENIH PERLI

Pokušaj popularnog uvoda u njenu istoriju

SLOVO LJUBVE — NARODNA KNJIGA

Beograd, 1979.

PREVEO: Dr MIHAILO SMILJANIĆ

PUTNICIMA ISTOČNJACIMA

... non entia enim licet quadammodo levibusque hominibus facilius atque incuriosius verbis reddere quam entia, verumtamen pio diligentique rerum scriptori plane aliter res se habet: nihil tantum repugnat ne verbis illustretur, at nihil adeo necesse est ante hominum oculos proponere ut certas quasdam res, quas esse neque demonstrari neque probari potest quae contra eo ipso, quod pii diligentesque viri illas quasi ut entia tractant, enti nascendique facultati paululum appropinquant.

*ALBERTUS SECUNDUS
tract. de cristall. spirit.
ed. Clangor et Collof. lib. I. cap. 28.*

U Knehtovom rukopisnom prevodu:

... jer ako je u nekom pogledu i za nepromišljene ljude lakše i neodgovornije da rečima predstave stvari koje ne postoje od onih koje postoje, to je za poštenog i savesnog pisca istorije upravo obrnuto: ništa se predstavljanju rečima ne izmiče toliko, a ipak ništa nije neophodnije ljudima izneti pred oči koliko izvesne stvari čije postojanje nije ni dokazivo ni verovatno, ali koje, baš time što ih poštenu i savesni ljudi donekle tretiraju kao postojeće, bivaju dovedene korak bliže postojanju i mogućnosti da se rode.

Namera nam je da u ovoj knjizi sačuvamo ono malo biografskog materijala koji smo mogli da pronademo o Jozefu Knehtu, magistru igre Jozefu III, kako ga nazivaju u arhivama igre staklenih perli. Nismo slepi prema činjenici da taj pokušaj donekle protivureči ili izgleda da protivureči zakonima i običajima koji vladaju u duhovnom životu. Jer jedno od vrhovnih načela našeg duhovnog života je upravo gašenje individualnoga, po mogućstvu potpuno svrstavanje pojedinaca u hijerarhiju vaspitne vlasti i nauka. A to načelo je takođe u dugoj tradiciji toliko ostvareno da je danas neobično teško, a u nekim slučajevima potpuno nemoguće pronaći biografske i psihološke pojedinosti o pojedinim ličnostima koje su u toj hijerarhiji istaknuto služile. U vrlo mnogo slučajeva ne mogu se više utvrditi čak ni imena ličnosti. A u obeležja duhovnog života naše Provincije spada da je ideal njegove hijerarhijske organizacije anonimnost i da je ona vrlo blizu ostvarenja tog ideala.

Ako smo uprkos tome nastojali na svom pokušaju da utvrdimo ponešto o životu magistra igre Jozefa III i da sebi ovlaš skiciramo sliku njegove ličnosti, to smo učinili, verujemo, ne iz kulta ličnosti i iz nepokornosti običajima, već, naprotiv, samo sa ciljem da služimo istini i nauci. Stara je misao: što oštrije i neumoljivije formulišemo neku tezu, to ona neodoljivije iziskuje antitezu. Mi cenimo i poštujemo tu misao koja leži u osnovi anonimnosti naših vlasti i našeg duhovnog života. Ali jedan pogled u predistoriju baš tog duhovnog života, osobito u razvitak igre staklenih perli, neodoljivo nam pokazuje da svaka faza razvitka, svako dalje razvijanje, svaka promena, svaki bitan zarez, bilo da se on tumači progresivno ili konzervativno, doduše ne pokazuje bezuslovno njegovog jedinog i pravog začetnika, ali pokazuje njegovo najjasnije lice baš u ličnosti onoga koji je promenu uveo, koji je bio oruđe preobražaja i usavršavanja.

Ono što mi danas razumemo pod ličnošću, svakako je nešto znatno drukčije od onog što su pod tim mislili biografi i istoričari ranijih vremena. Njima, i to naročito piscima epoha koje su imale izrazito biografsku sklonost, izgleda, tako bi se moglo reći, da je za ličnost bilo bitno ono različito, protivno pravilu i jedinstveno, često ono upravo patološko. Mi današnji ljudi, naprotiv, o znamenitim ličnostima uopšte govorimo tek onda kada sretneemo ljude kojima je pošlo za rukom da se, daleko od svih originalnosti i osobenosti, po mogućstvu savršeno svrstaju u ono opšte, da po mogućstvu savršeno služe onom nadličnom. Ako pogledamo tačnije, videćemo da je već i stari vek poznavao taj ideal: lik „mudrog” ili „savršenog” kod starih Kineza, na primer, ili ideal Sokratovog učenja o vrlini, jedva se može razlikovati od našeg današnjeg ideala. Poneka velika duhovna organizacija, kao možda Rimski crkva u epohama svoje najveće moći, poznavala je slična načela, a neki njeni najveći likovi, na primer sveti Toma Akvinski ^[1], izgledaju nam, slično ranogrčkoj plastici, više klasični predstavnici tipova, nego posebne ličnosti. Ipak, u vremenima pre reformacije duhovnog života, koja je počela u dvadesetom veku i čiji smo mi naslednici, onaj pravi stari ideal bio je, očigledno, gotovo potpuno nestao. Mi se čudimo ako u biografijama onih vremena nađemo možda kako se ovde-onde priča koliko je braće i sestara imao junak, ili koje su mu duševne ožiljke i zareze ostavili odvajanje od detinjstva, pubertet, borba za čast, za ljubav. Nas, današnje ljude, ne zanima ni patologija, ni porodična istorija, ni nagoni život, varenje i san nekog junaka, čak nam nisu naročito važni ni njegova duhovna predistorija, ni njegovo vaspitanje kroz omiljene studije, omiljenu lektiru i tako dalje. Za nas je junak i dostojan nekog naročitog zanimanja samo onaj koga su priroda ili vaspitanje doveli u položaj da svoju ličnost gotovo savršeno stopi sa svojom hijerarhijskom funkcijom, a da ne propadne njena snažna, sveža, divna pokretačka snaga, koja čini duh i vrednost individue. A ako između ličnosti i hijerarhije nastanu sukobi, to baš u tim sukobima vidimo probni kamen za veličinu ličnosti. Ukoliko manje cenimo otpadnika koga požude i strasti gone na raskid sa redom, utoliko nam je dostojnije sećanje na žrtve, uistinu tragične.

A tamo, kod junaka, kod tih zaista uzornih ljudi, izgleda nam dopušteno i prirodno interesovanje

za ličnost, za ime, za lik i držanje. Jer takođe u najsavršenijoj hijerarhiji, u najskladnijoj organizaciji nikako ne vidimo mašineriju sklopljenu od mrtvih i po sebi ravnodušnih delova, već živo telo sastavljeno od delova i oživljeno organima, od kojih svaki ima svoj način i svoju slobodu i učestvuje u čudu života. U toj nameri smo se trudili oko podataka o životu učitelja igre staklenih perli Jozefa Knehta, a naročito oko sveg onog što je on napisao, pa nam je tako došlo do ruku više njegovih rukopisa, koje smatramo vrednim čitanja.

Ono što imamo da saopštimo o Knehtovoj ličnosti i životu, svakako je već potpuno ili delimično poznato nekim članovima reda, a naročito nekim igračima staklenih perli. Već iz tog razloga naša knjiga se ne obraća samo tom krugu, nego takođe i van njega očekuje čitaoce pune razumevanja.

Za onaj uži krug ne bi bio potreban nikakav uvod i nikakav komentar. Pošto, međutim, želimo da imamo čitaoce za život i spise našeg junaka takođe van reda, postavlja nam se donekle težak zadatak: da za one manje pripremljene čitaoce pre knjige damo mali popularan uvod u smisao i istoriju igre staklenih perli. Naglašavamo da je taj uvod popularan, da takav hoće da bude i da nema pretenzija da razjašnjava pitanja diskutovana u redu o problemima igre i njene istorije.

Za objektivnu predstavu te teme vreme još nije ni izdaleka došlo.

Neka se od nas, dakle, ne očekuje potpuna istorija i teorija igre staklenih perli. To ne bi bili u stanju danas da pruže ni pisci dostojniji i vičniji od nas. Taj zadatak je rezervisan za kasnija vremena, ako pre toga ne propadnu izvori i duhovne pretpostavke za to. Ovaj naš spis još manje treba da bude udžbenik igre staklenih perli, koji nikada neće ni biti napisan. Pravila igranja te igre igara mogu se naučiti samo uobičajenim, propisanim putem koji zahteva nekoliko godina. I nijedan posvećeni nikad ne bi mogao imati interesa da pravila igre učini lakšim za učenje.

Ta pravila, govor znakova i gramatika igre, predstavljaju neku vrstu visoko razvijenog tajnog jezika. U njemu većeg udela imaju nauka i umetnost, a naročito matematika i muzika (odnosno muzička nauka), i on je u stanju da izrazi i dovede u vezu sadržine i rezultate gotovo svih nauka. Igra staklenih perli je, dakle, igra sa svim sadržinama i vrednostima naše kulture, ona se igra njima kao što se u vremenima procvata umetnosti možda slikar igrao bojama svoje palete. Ono što je čovečanstvo u svojim stvaralačkim vremenima stvorilo u znanjima, visokim idejama i umetničkim delima, ono što su potonja vremena učenog posmatranja donela u pojmovima i učinila intelektualnom svojinom — čitavim tim ogromnim materijalom duhovnih vrednosti igrač staklenih perli igra kao što umetnik svira na orgulji. A savršenstvo te orgulje je jedva dokučivao. Njeni manuali i pedali dodiruju čitav duhovni kosmos, registri su joj gotovo bezbrojni. Teorijski bi se tim instrumentom mogla u igri reprodukovati čitava duhovna sadržina sveta. Ti manuali, pedali i registri sada su utvrđeni. Promene i pokušaji usavršavanja njihovog broja i reda, mogući su upravo samo još u teoriji: obogaćenje jezika igre unošenjem novih sadržaja, podleže najstrožoj kontroli koja se može zamisliti od strane uprave igre. Naprotiv, u okviru tog utvrđenog sklopa ili, da bismo ostali pri svojoj slici, u okviru složene mehanike te džinovske orgulje, pojedinom igraču dat je čitav svet mogućnosti i kombinacija i gotovo je van granica mogućnoga da među hiljadu strogo izvedenih igara samo dve budu jedna drugoj slične više no površno. Čak i kad bi se dogodilo da neki put dva igrača slučajno izvrše potpuno isti mali izbor tema za sadržaj svoje igre, obe te igre mogle bi po načinu mišljenja, karakteru, tonu i virtuoznosti igrača izgledati i proteći savršeno različito.

Na kraju, potpuno je ostavljeno volji istoričara da početke i predistoriju igre staklenih perli prebaci koliko hoće unazad. Jer, kao i svaka velika ideja, ni ona upravo nema početka, nego je baš po ideji oduvek postojala. Nagoveštenu kao ideju, kao naslućivanje i sliku, nalazimo je već u nekim ranijim vremenima, kao na primer kod Pitagore, zatim u poznijem dobu antičke kulture, u helinističkom gnostičkom^[2] krugu, ne manje kod starih Kineza, onda opet kod Arapa i Mavara u vreme

kulminacije njihovog duhovnog života. Tragovi njene predistorije vode dalje preko skolastike^[3] i humanizma^[4] do akademija matematičara u sedamnaestom i osamnaestom veku i do romantičnih filozofija i runa^[5] magičnih snova Novalisa^[6]. Ista večita ideja koja je za nas uobličena u igri staklenih perli, ležala je u osnovi svakog pokreta duha ka idealnom cilju neke *universitas litterarum*, svake platonističke akademije, svakog društva neke duhovne elite, svakog pokušaja zbliženja između egzaktnih i slobodnih nauka, svakog pokušaja izmirenja između nauke i umetnosti ili nauke i religije. Umovi kao što su Abelard^[7], Lajbnic, Hegel, bez sumnje su poznavali taj san da se duhovni univerzum uhvati u koncentrične sisteme i da se živa lepota duhovnoga i umetnosti sjedini sa magičnom moći formulisanja egzaktnih disciplina. U ono doba kada su muzika i matematika gotovo istovremeno doživele klasiku, često je bivalo da se prijatelje i međusobno oplode dve discipline. A dva stoleća ranije kod Nikole iz Kiza^[8] nalazimo stavove iz iste atmosfere, kao na primer ove: „Duh se saobražava potencijalnosti da bi sve merio na način potencijalnosti; i apsolutnoj nužnosti da bi sve merio na način jednostavnosti, kao što bog čini; i neophodnosti povezivanja da bi tako sve merio s obzirom na svoju osobenost. Najzad, on se saobražava određenoj potencijalnosti, da bi sve merio s obzirom na svoju egzistenciju. Ali duh meri dalje takođe simbolično, poređenjem, kao da se služi brojem i geometrijskim figurama i na njih se poziva kao na alegorije.” Uostalom, izgleda da ne samo ta jedna Kazanusova misao gotovo već ukazuje na našu igru staklenih perli, ili se podudara ili proizlazi iz sličnog pravca uobrazilje kao njegove igre misli; kod njega se ispoljava više, možda mnogo, takvih prizvuka. Isto tako, njegovo uživanje u matematici i njegova sposobnost i uživanje da figure i aksiome Euklidove geometrije primenjuje na teološko-filozofske pojmove kao alegorije koje objašnjavaju kao da su vrlo bliski mentalitetu igre. Čak i njegov latinski jezik (u kome su reči često njegov slobodan pronalazak, a da ipak nisu nerazumljive ma za kog znalca latinskog) podseća na slobodnu plastičnost govora igre.

Kao što moto naše rasprave pokazuje, u preteče igre staklenih perli spada ne manje i Albertus Secundus. Pretpostavljamo, istina to ne možemo potkrepiti citatima, da je ideja igre obuzimala takođe i one učene muzičare šesnaestog, sedamnaestog i osamnaestog stoleća, koji su u osnovu svojih muzičkih kompozicija unosili matematičke spekulacije. U starim književnostima nailazimo ponegde na legende o mudrim i magičnim igrama, koje su izmišljali i igrali naučnici, kaluđeri, ili su igrane na prosvećenim kneževskim dvorovima, na primer u vidu igre šaha, čije su figure i polja pored običnih značenja imali i svoja tajna značenja. A opšte su poznati oni izveštaji, bajke i priče iz ranih dana svih kultura, koji muzici, daleko iznad onoga samo umetničkog, pripisuju snagu koja ovladava dušama i narodima, čine je tajnim regentom ili zakonikom ljudi i njihovih država. Od najstarije Kine do grčkih priča, misao o idealnom, nebeskom ljudskom životu pod prevlašću muzike, igra svoju ulogu. Igra staklenih perli takođe stoji u najtešnjoj vezi sa tim kultom muzike („u večitim preobražajima pozdravlja nas na ovome svetu tajanstvena moć pesme”. — Novalis).

Ako, dakle, ideju igre takođe priznamo kao večitu, i zato kao mnogo pre njenog ostvarenja, uvek postojeću i živu, pokretnu, onda njeno ostvarenje u poznatom nam vidu ima svoju određenu istoriju o čijim najvažnijim etapama želimo i pokušavamo ukratko da obavestimo.

Duhovni pokret, čiji su plodovi, među mnogim drugima, ustanovljenje reda i igra staklenih perli, ima svoje početke u istorijskom periodu koji, počev od temeljnih istraživanja istoričara književnosti Plinija Cigenhalsa, nosi ime koje mu je on skovao „Feljtonističko doba”. Takva imena su lepa, ali opasna, i uvek dovode u iskušenje da neko stanje ljudskog života u prošlosti nepravedno posmatramo. Zato i „feljtonističko” doba nije ni u kom slučaju bilo bez duha, čak nije bilo ni siromašno duhom.

Ali je ono, tako se čini prema Cigenhalsu, malo umelo da koristi svoj duh ili, bolje, ono nije umelo da tome duhu ukaže na položaj i ulogu koji mu pripadaju u ekonomiji života i države. Otvoreno priznato, mi vrlo slabo poznajemo tu epohu, iako je ona tle na kome je izraslo gotovo sve ono što danas čini obeležja našeg duhovnog života. Po Cigenhalsu, to je bila u velikoj meri „građanska” epoha, puna poštovanja prema obimnom individualizmu. Ako mi, da bismo nagovestili njenu atmosferu, navodimo neka svojstva po Cigenhalsovom prikazivanju, onda bar jedno sa izvesnošću znamo, da ta svojstva nisu izmišljena ili bitno preterana i rđavo predstavljena, jer ih je veliki istraživač dokazao bezbrojnim književnim i drugim dokumentima. Mi se pridružujemo naučniku koji je dosada jedini „feljtonističko” doba udostojio ozbiljnog istraživanja. Pri tom mi ne želimo da zaboravimo da je lako i ludo ljutiti se na zablude ili običaje dalekih vremena.

Razvitak duhovnog života u Evropi, počev od svršetka srednjeg veka, izgleda da je imao dve velike tendencije: oslobođenje mišljenja i verovanja od svakog autoritativnog uplivisanja, dakle borbu razuma koji se osećao suverenim i zrelim, protiv gospodstva Rimske crkve i — s druge strane — potajno, ali strasno traganje za legitimisanjem te svoje slobode, za jednim novim, njemu adekvatnim autoritetom koji proizlazi iz njega samog. Uopštavajući, može se reći: široko uzeto, duh je dobio tu često čudnovato protivrečnu bitku, bitku za dva cilja koji u principu jedan drugom protivreče. Nije nam dopušteno da pitamo da li je taj dobitak vredan bezbrojnih žrtava, da li je naš današnji poredak duhovnog života savršeno dovoljan i da li će on dovoljno dugo trajati da bi pokazao kao opravdanu žrtvu sve patnje, grčeve i nenormalnosti, od procesa protiv jeretika i lomača do sudbina mnogih genija koji su završili ludilom ili samoubistvom. Istorija se odigrala — da li je bila dobra, da li bi bilo bolje da je izostala, da li možemo priznati njen „smisao”, to nema značaja. Tako su se odigrale i one borbe za „slobodu” duha i u onom poznijem, feljtonističkom dobu dovele dotle da je duh u stvari uživao nečuvenu i njemu samom više nesnošljivu slobodu; on je bio potpuno savladao crkveno tutorstvo i delimično državno, a još jednako nije našao neki zakon koji je on sam formulisao i koji poštuje, jedan pravi novi autoritet i legitimnost. Primeri ponižavanja, potkupljivosti, samopredavanja duha iz onog vremena, o kojima nam priča Cigenhals, delimično su takođe zaista čudni.

Moramo priznati da nismo u stanju da damo tačnu definiciju proizvoda po kojima nazivamo ono doba, naime po „feljtonima”. Kako izgleda oni su, kao naročito omiljeni deo u materiji dnevne štampe, proizvedeni na milione, činili glavnu hranu čitalaca oskudna obrazovanja, izveštavali ili bolje „ćaskali” o hiljadama predmeta iz oblasti znanja i, kako izgleda, pametniji među tim feljtonistima šalili su se često na račun svog sopstvenog rada. Cigenhals bar priznaje da je sam naišao na mnogobrojne takve radove koje je on, zato što bi inače bili savršeno nerazumljivi, sklon da tumači kao samopodrugivanje njihovih začetnika. Mogućno je da je u tim industrijski proizvedenim člancima davano mnogo ironije i samopodrugivanja, za čije bi se razumevanje ključ tek morao pronaći. Proizvođači tih tričarija delom su pripadali redakcijama listova, delom bili „slobodni” pisci, često su ih nazivali čak pesnicima, ali mnogi od njih izgleda da su pripadali redu naučnika, da su bili čuveni univerzitetski nastavnici. Omiljeni sadržaji takvih napisa bile su anegdote iz života čuvenih ljudi i žena i njihova prepiska. Nosili su naziv, na primer „Fridrih Niče i ženska moda oko 1870”, ili „Omiljena jela kompozitora Rosinija”, ili „Uloga psetanceta u životu velikih kurtizana” i slično. Dalje, bila su omiljena razmišljanja s gledišta istorije o aktuelnim predmetima razgovora imućnih, kao „San o veštačkoj proizvodnji zlata tokom vekova”, ili „Opiti hemijsko-fizičkog uticaja na vreme” i stotine sličnih stvari. Ako čitamo naslove takvih ćaskanja, koje je naveo Cigenhals, onda se manje čudimo okolnosti što je bilo ljudi koji su ih gutali kao dnevnu lektiru nego činjenici što su pisci od glasa i ranga i dobrog obrazovanja tu džinovsku potrošnju ništavnih interesantnosti pomagali

„opsluživati”, kako je karakteristično glasilo izraz za to: uostalom izraz takođe označuje ondašnji odnos čoveka prema mašini. Povremeno su naročito bili omiljeni razgovori s poznatim ličnostima o dnevnim pitanjima, kojima Cigenhals posvećuje posebnu glavu. U tim razgovorima, na primer, čuveni hemičari ili virtuozi na klaviru izjašnjavaju se o politici, omiljeni glumci, igrači, gimnastičari, avijatičari ili pesnici — o korisnosti i štetnosti monaštva, o mogućim uzrocima finansijskih kriza, i tako dalje. Tu je bilo važno jedino da se neko poznato ime poveže s nekom baš aktuelnom temom: kod Cigenhalsa se mogu pročitati delom frapantni primeri, on ih navodi na stotine. Kao što je rečeno, čitava ta industrija protkana je dobrim delom ironijom. Možda je to čak bila demonska, očajnička ironija — u to se teško možemo preneti. Ali veliko mnoštvo koje je izgleda onda bilo upadljivo željno čitanja, primalo je bez sumnje sve te groteskne stvari sa dobrim poverenjem i ozbiljnošću. Ako bi neka čuvena slika promenila sopstvenika, ako bi se neki rukopis od vrednosti prodavao na licitaciji, ako bi neki stari zamak izgoreo, ako bi se neka ličnost sa starim plemićkim imenom uplela u kakav skandal — čitaoci su kroz mnogo hiljada feljtona saznali ne samo te činjenice, već su istog ili idućeg dana dobijali takođe još mnogo anegdotskog, istorijskog, psihološkog, erotičkog i drugog materijala. O svagdašnjoj krilatici, o svakom dnevnom događaju razlivala se bujica revnosnih pisanija. Objavljivanje, ispitivanje i formulisanje svih tih saopštenja skroz je nosilo pečat brzo i neodgovorno proizvedene masovne robe. Uostalom, tako izgleda, u feljton su spadale i izvesne igre na koje su čitaoci čak bili podsticani. Tim igrama njihovo prezasićavanje znanjima bilo je aktivirano. O tome izveštava jedna duga Cigenhalsova pohvala čudnovatoj temi „Zagonetka ukrštenih reči”. Hiljade i hiljade ljudi koji su većim delom naporno radili i teško živeli, u svojini slobodnim časovima sedeli su pognuti nad kvadratima i krstovima od slova i popunjavali njihove praznine po izvesnim pravilima. Hteli bismo izbeći da vidimo samo smešan ili nastran aspekt toga i želimo da se uzdržimo od ruganja. Oni ljudi sa svojim dečjim igrama zagonetki i svojim vaspitnim člancima nisu nikako baš bezazlena deca ili Feačani^[9] koji se zabavljaju. Naprotiv, usred političkih, privrednih i moralnih previranja i potresa, oni su bili prestrašeni, vodili su mnoge grozne ratove i građanske ratove. Njihove male vaspitne igre nisu bile samo dražesna, besmislena detinjarija, već su odgovarale dubokoj potrebi za zatvaranjem očiju i bekstvom u jedan što bezazleniji prividan svet pred nerešenim problemima i strahotnim slutnjama propasti. Istrajno su učili da teraju automobile, da igraju teške igre karata i sanjalački su se predavali rešavanju zagonetki ukrštenih reči — jer su se gotovo bez zaštite suočavali sa smrću, strahom, bolom, glađu. Crkva ih više nije mogla utešiti, duh im nije mogao pomoći. Oni, koji su pročitali toliko članaka i čuli toliko predavanja, nisu sebi dopuštali mnogo vremena i truda da se ojačaju protiv straha, da u sebi savladaju bojazan od smrti; životarili su u grčevima i nisu verovali u sutrašnjicu.

Takođe su održavana predavanja, pa moramo ukratko da pretresemo i tu, nešto otmeniju vrstu feljtona. Građanima onoga vremena, još vrlo sklonim obrazovanju koje je lišeno svog nekadašnjeg pojma, stručnjaci kao i duhovni razbojnici pružali su, pored članaka, i veliki broj predavanja ne samo kao svečane govore povodom naročitih prilika, već u divljoj utakmici i jedva shvatljivom obimu. Građanin nekog osrednjeg grada, ili njegova žena, mogao je onda jedanput nedeljno, a u velikim gradovima skoro svake večeri, slušati predavanja u kojima je bio teorijski poučavan o bilo kojoj temi, o umetničkim delima, o pesnicima, naučnicima, istraživačima, putovanjima oko sveta, predavanja u kojima je slušalac ostajao čisto pasivan. Ona su prećutno pretpostavljala nekakvu vezu slušalaca sa sadržajem, nekakvo prethodno obrazovanje, neku pripremu i sposobnost primanja, a da toga u većini slučajeva nije bilo. Među tim predavanjima bilo je zabavnih, temperamentnih ili šaljivih. Na primer o Geteu, u kojima je on silazio iz poštanskih kola u plavom fraku i zavodio štrazburške ili veclarske devojke, ili o arapskoj kulturi. U ta predavanja ubacivalo se mnoštvo

intelektualnih modnih reči kao u čašu za bacanje kocke, i svako se radovao ako je neku od njih približno prepoznao. Ljudi su slušali predavanja o pesnicima čija dela nikad nisu čitali, niti su imali nameru da ih čitaju. Uz to su im bile prikazivane slike na projekcionim aparatima i oni su kao i u novinskom feljtonu posustajali od poplave usamljenih vaspitnih vrednosti i delića znanja lišenih svoga smisla. Ukratko, stajalo se već na ivici onog jezivog gubljenja vrednosti reči što je prvo u sasvim tajnim i u najužim krugovima izazvalo onaj herojsko asketski protivpokret koji je uskoro zatim postao vidljiv i moćan i bio izvor jednog novog vladanja sobom i dostojanstva duha.

Nesigurnost i lažnost duhovnog života onog vremena, koje je inače u nekom pogledu ipak pokazivalo delotvornu snagu i veličinu, današnji ljudi objašnjavaju sebi kao simptom užasa koji je spopao duh kad se na kraju epohe prividne pobede i uspeha odjednom našao pred ništavilom: pred jednom velikom materijalnom bedom, periodom političkih i radničkih oluja i prekonoc izniklim nepoverenjem prema samom sebi, prema svojoj sopstvenoj snazi i dostojanstvu, prema svom sopstvenom postojanju. Pri tom, u taj period psihoze propadanja javljaju se neka vrlo visoka duhovna dostignuća, između ostaloga počeci muzičke nauke, čiji smo mi zahvalni naslednici. Ali koliko je lako da se ma koje doba prošlosti lepo i vispreno svrsta u svetsku istoriju, toliko je svaka sadašnjica nesposobna da samu sebe svrsta. I tako je u ono vreme, pri naglom padanju duhovnih potreba i dostignuća na vrlo skroman nivo, baš među intelektualcima uzela maha strahovita nesigurnost i očajanje. Naime, čim se otkrilo (počev već od Ničea tu i tamo naslućivano otkriće) da je svršeno sa mladošću i stvaralačkim periodom naše kulture, da je počela starost i sumrak, iz tog saznanja koje su odjednom svi osetili i mnogi oštro formulisali, ljudi su našli objašnjenje za tolika mnoga zastrašujuća obeležja doba: jednolika mehanizacija života, duboko padanje morala, bezvernost naroda, lažnost umetnosti. Kao u onoj čudesnoj kineskoj bajci, „muzika propasti” odjekivala je decenijama, treperila kao bas orgulje koji dugo tutnji: kao korupcija jurišala je u škole, časopise, akademije, kao seta i bolest duha jurišala je na većinu umetnika i kritičara vremena, koji se još mogu ozbiljno tretirati; kao divlja i diletantska hiperprodukcija istutnjala se u svim umetnostima. Prema tom neprijatelju, koji je prodro i koji se više ne može oterati nikakvim činima, bila su razna držanja. Gorka istina se mogla ćutke spoznati i stojički podnositi. To su činili neki najbolji. Moglo se pokušati da se pomoću laži da drugi izgled i za to su književni vesnici učenja o propasti kulture pružali neke pogodne tačke za napad; osim toga, onaj ko je prihvatio borbu protiv onih pretećih proroka imao je reč i uticaja na građanina. Jer, što kultura za koju je čovek do juče verovao da je ima i na koju je bio tako ponosit, kao da više uopšte nije u životu, što obrazovanje koje je građanin voleo, umetnost koju je voleo, kao da više nije pravo obrazovanje i prava umetnost, to mu nije izgledalo manje drsko i nesnosno od naglih novčanih inflacija i od ugrožavanja njegovog kapitala revolucijama. Osim toga, protiv velike psihoze propadanja postojalo je i cinično držanje. Ljudi su odlazili na igranke i svaku brigu za budućnost oglašavali za starinsku glupost. Deklamovali su feljtone pune raspoloženja o bliskom kraju umetnosti, nauke, jezika. Sa izvesnom samoubilačkom nasladom konstatovali su u svetu feljtona, koji su sami sagradili od hartije, potpunu demoralizaciju duha, inflaciju pojmova i pretvarali se kao da sa ciničnim spokoj stvom ili bahantskim ushićenjem posmatraju kako propadaju ne samo umetnost, duh, moral, poštenje, nego čak Evropa i „svet”. Kod dobrih je vladao nekakav tih i miran, a kod zlih zburad, pakostan pesimizam. I pre no što kultura postane sposobna za jedno stvarno samoposmatranje i novo svrstavanje, moralo je takođe prvo da prethodi prekopavan je preživeloga i izvesno presvrstavanje sveta i morala kroz politiku i rat.

Međutim, za vreme prelaznih decenija ta kultura nije spavala mrtvim snom. Naprotiv, baš za vreme svog propadanja, svog prividnog samopredavanja, ona je u savesti pojedinaca, kroz umetnike, profesore i feljtoniste dospela do najoštrije budnosti i samoispitivanja. Već sredinom doba procvata

feljtona svuda su postojale posebne i male grupe rešene da ostanu verne tome duhu i da svim silama za docnija vremena spasu jezgro dobre tradicije, vaspitanja i intelektualne savesti. Koliko danas možemo da razaznamo ta zbivanja, izgleda da se proces samoispitivanja, prisebnosti i svesnog otpora protiv propadanja izvršio uglavnom u dve grupe. Kod naučnika, kulturna savest je pribegla istraživanjima i metodima učenja istorije muzike, jer se ta nauka upravo tada uzdizala. Usred feljtonističkog sveta dva seminara, koji su postali čuveni, odgajali su uzorno čist i savestan radni metod. I kao da sudbina hoće da bude utešno naklonjena tim naporima majušne hrabre kohorte,^[10] usred najtmurnijeg vremena dogodilo se ono blagonaklono čudo, u stvari slučaj, ali koji je delovao kao božanska potvrda: pronalaženje jedanaest rukopisa Johana Sebastijana Baha koji su nekada pripadali njegovom sinu Fridmanu! Druga tačka otpora protiv izopačavanja bio je Savez putnika istočnjaka.^[11] Bratstvo Saveza se manje bavilo intelektualnim no duševnim vaspitanjem, negom pobožnosti i strahopoštovanja — otuda je naš današnji oblik nege duha i igre staklenih perli dobio važne podstreke naročito prema kontemplativnoj strani. Putnici istočnjaci imali su takođe udela u novim uvidima u suštinu naše kulture i u mogućnosti njenog daljeg opstojanja, ne toliko naučno-analitičkim rezultatima, koliko svojom sposobnošću čarobnjačkog ulaženja u daleka vremena i kulturna stanja, koja su se zasnivala na starim tajanstvenim vežbanjima. Među njima je bilo, na primer, muzičara i pevača o kojima se tvrdi da su bili sposobni da izvode muziku ranijih epoha u savršenoj staroj čistoti. Na primer, da muziku iz 1600. ili 1650. sviraju i pevaju tačno onako kao da su kasnije pridošle mode prefinjenosti i virtuoznosti bile još nepoznate. To je bilo nešto nečuveno u ono doba kada je u sviranju zavládala strast za dinamikom i pojačavanjem, i kada se preko izvođenja i „shvatanja” dirigenta sama muzika gotovo zaboravljala. Ima izveštaja po kojima neki slušaoci nisu ništa razumevali, dok su drugi slušali i verovali da prvi put u životu čuju muziku, kada je neki orkestar putnika istočnjaka prvi put javno svirao neku svitu iz doba pre Hendla, potpuno bez krešćenda i dekrešćenda, sa naivnošću i čednošću jednog drugog vremena i sveta. Jedan član Saveza je u njegovoj dvorani između Bremgartena i Morbia sagrađio Bahovu orgulju savršeno onako kako bi je sagrađio Johan Sebastijan Bah da je za to imao sredstava i mogućnosti. Graditelj orgulja je držao u tajnosti svoje ime, saobrazno načelu koje je već onda važílo u njegovom Savezu, i nazvao se Zilberman — prema svome prethodniku iz osamnaestog veka.

Time smo se približili izvorima iz kojih je nastao naš današnji pojam kulture. Jedan od najvažnijih bila je najmláda nauka — istorija muzike i muzička estetika. Njoj odmah sleduje polet matematike. Tome je pridošla kap ulja iz mudrosti putnika istočnjaka i, u najtešnjoj vezi sa novim shvatanjem i tumačenjem smisla muzike, onaj koliko veseo toliko rezigniran, hrabri stav prema problemu starosti kulturnog života. Bilo bi nekorisno na ovome mestu govoriti mnogo o tome, te stvari su svakome poznate. Najvažniji rezultat novog stava ili, bolje, tog novog svrstavanja u kulturni proces bilo je vrlo široko odricanje od stvaranja umetničkih dela, postepeno izdvajanje intelektualaca iz svetovnog života i — ne manje važno i kruna svega: igra staklenih perli.

Na početke igre izvršilo je ne može biti veći uticaj produbljivanje muzičke — nauke, nastalo uskoro posle 1900. još usred najvećeg procvata feljtona. Mi, naslednici te nauke, verujemo da bolje poznamo i u izvesnom smislu bolje razumemo muziku velikih stvaralačkih vekova, naročito muziku sedamnaestog i osamnaestog veka, no sve ranije epohe (podrazumevajući čak i onu klasične muzike). Prirodno, mi potomci imamo sasvim drukčiji odnos prema klasičnoj muzici no što su ga imali ljudi stvaralačkih epoha; naše oduhovljeno poštovanje prave muzike, ne uvek dovoljno slobodno od rezignirane mehanizacije, nešto je sasvim drukčije od ljupke, naivne radosti sviranja onih vremena kojima smo skloni da zavidimo kao srećnijim kad god, baš preko te njihove muzike, zaboravimo stanja i sudbine u kojima je ona nastala. Mi generacijama ne smatramo više filozofiju ili poeziju

velikim, trajnim dostignućem onog kulturnog doba između kraja srednjeg veka i naših vremena, kao što je to još smatrao skoro čitav devetnaesti vek, već matematiku i muziku. Otkad smo se, uzeto u celini, odrekli da se u stvaralaštvu nadmećemo sa onim generacijama, otkad smo se okanili takođe kulta preovlađivanja harmoničnog i čisto čulne dinamike u sviranju koji je vladao u muzičkim vežbama — gotovo od Betovena i prve romantike kroz dva stoleća. — mi verujemo da čistije i pravilnije vidimo sliku one kulture čiji smo naslednici, naravno vidimo je na svoj način, na svoj nestvaralački, epigonski, ali pun strahopoštovanja način! Mi nemamo više ništa od raskošne želje za proizvodnjom kao ona vremena. Gotovo nam je neshvatljiv prizor kako su se u petnaestom i šesnaestom veku muzički stilovi mogli tako dugo održati u nepromenjenoj čistoti; kako se u ogromnoj količini onda napisane muzike izgleda nije moglo naći ništa rđavo, kako još u osamnaestom veku, veku početka degeneracije, izbija vatromet stilova, moda i škola, koji su samosvesni i kratkotrajna zračenja. Ali mi verujemo da smo u onome što danas nazivamo klasičnom muzikom razumeli tajnu, duh, vrlinu i pobožnost onih generacija i prihvatili ih kao uzor. Na primer, mi danas cenimo malo ili nimalo teologiju ili crkvenu kulturu osamnaestog veka ili filozofiju doba prosvećenosti, ali u kantatama, pasijama^[12] i Bahovim preludijumima vidimo poslednju sublimaciju hrišćanske kulture.

Uostalom, odnos naše kulture prema muzici ima još jedan prastari i veoma dostojanstveni uzor. Njemu igra staklenih perli prilaže visok dar. U legendarnoj Kini „starih kraljeva”, sećamo se, u državnom i dvorskom životu muzici je bila dodeljena vodeća uloga; napredak muzike identifikovao se upravo sa napretkom kulture i morala, pa i države, a majstori muzike imali su strogo da bde nad očuvanjem i čistotom „starih tonskih redova”. Ako bi propala muzika, to bi bio siguran znak za zalazak vlade i kulture. A pesnici su pričali strahovite bajke o zabranjenim, demonskim i nebu stranim tonskim redovima. Na primer o tonskom redu Cing Čanga i Cing Cea, o „muzici propasti”, pri čijem se grešnom davanju tona i kraljevskom dvorcu nebo odmah zamračilo, zidovi tresli i rušili, a knez i država padali. Umesto mnogih drugih reči starih autora navodimo neka mesta iz glave o muzici Lu Bu Veovog dela „Proleće i jesen”:

„Počeci muzike nalaze se u dalekoj prošlosti. Ona nastaje iz mere i koren joj je u velikom jednom. Veliko jedno proizvodi dva pola; dva pola proizvode snagu mraka i svetlosti.

Kad je svet u miru, kad sve stvari miruju, sve u svojim promenama slede višim ciljevima, tada se muzika može dovršiti. Kada želje i strasti ne idu pogrešnim putem, tada se muzika može usavršiti. Savršena muzika ima svoje uzroke. Ona postaje iz ravnoteže. Ravnoteža postaje iz pravoga, pravo postaje iz smisla sveta. Otuda se o muzici može govoriti samo sa čovekom koji je spoznao smisao sveta.

Muzika počiva na harmoniji između neba i zemlje, na saglasnosti tmine i svetlosti.

Države u rasulu i ljudi zreli za propast, dabome, takođe ne mogu bez muzike, ali njihova muzika nije vesela. Otuda: što je muzika bučnija, to ljudi bivaju melanholičniji, zemlja biva ugroženija, knez niže tone. Na taj način propada takođe suština muzike.

Ono što su svi sveti knezovi cenili u muzici, bila je veselost. Tirani Gije i Džu Sin svirali su bučno. Oni su jake zvuke smatrali lepim i masovna dejstva interesantnim. Oni su težili novim i čudnovatim dejstvima zvuka, tonovima koje još nijedno uho nije čulo; težili su da jedan drugog nadmaše i prešli su meru i cilj.

Uzrok propasti države Ču bio je u pronalasku čarobne muzike. Takva muzika je dovoljno bučna, ali uistinu ona se udaljila od biti muzike. Zato što se udaljila od biti prave muzike, ta muzika nije vesela. A kada muzika nije vesela, tad narod gundđa i život biva ozleđen. Sve to potiče otuda što se ne zna suština muzike i što se teži samo bučnim zvučnim dejstvima.

Zato je muzika jednog dobro uređenog doba smirena i vesela, a vlada ujednačena. Muzika

nemirnog doba je uzbuđena i jarosna, a njegova vlada naopaka. Muzika države u rasulu je sentimentalna i tužna, a njena vlada ugrožena.”

Izlaganja ovog Kineza prilično jasno nam ukazuju na porekla i na pravi, gotovo zaboravljeni smisao sve muzike. Kao i igra i svaka umetnička vežba, i muzika je u preistorijskim vremenima bila čarobno sredstvo, jedno od starih i legitimnih sredstava magije. Počinjući sa ritmom (pljeskanje rukama, tapkanje, lupanje drvetima, najranije dobovanje), ona je bila moćno i oprobano sredstvo da se množina i veliki broj ljudi podjednako naštimaju, da se njihov dah, kucanje srca i duševno stanje dovedu u isti takt, da se ljudi ohrabre na prizivanje i isterivanje večitih sila, na igru, takmičenje, ratni pohod, na svetu radnju. I to prvobitno, čisto i iskonski moćno biće, biće čarolije, u muzici se mnogo duže održalo no u drugim umetnostima. Setimo se samo mnogih iskaza o muzici istoričara i pesnika, od Grka do Geteove novele. U praksi marš i igra nikada nisu izgubili svoj značaj. — Ali vratimo se pravoj temi!

O počecima igre staklenih perli želimo da damo ukratko ono što treba znati. Kao što izgleda, ona je nastala istovremeno u Nemačkoj i u Engleskoj, i to u obema zemljama kao vežbanje u onim malim krugovima muzičkih naučnika i muzičara, koji su radili i studirali u novim muzičkim teorijskim seminarima. A ako se početno stanje igre uporedi sa docnijim i današnjim, to je isto kao da se neki muzički notni spis iz vremena pre 1500. i njegovi primitivni notni znaci, između kojih nema čak ni crtica koje odvajaju taktove, poredi sa nekom partiturom iz osamnaestog veka, ili čak iz devetnaestog veka, prepunom zamršenih skraćenih oznaka za dinamiku, tempo, fraziranje i tako dalje. Štampanje takvih partitura često je stvaralo težak tehnički problem.

Isprva igra nije bila ništa drugo do duhovit način vežbanja pamćenja i kombinacija među studentima i muzičarima. Kao što je rečeno, ona se svirala i u Engleskoj i u Nemačkoj, još pre no što je bila „pronađena” na Muzičkoj visokoj školi u Kelnu i dobila svoje ime koje nosi još i danas, posle toliko generacija, mada već odavno nema više nikakve veze sa staklenim perlama. Tim staklenim perlama umesto slovima, brojevima, muzičkim notama ili drugim grafičkim znacima, poslužio se pronalazač Bastijan Pero iz Kalva, nešto čudan, ali pametan, druželjubiv teoretičar muzike — Pero koji je, uostalom, ostavio takođe raspravu o „Procvatu i propasti kontrapunktike”, naišao je u kelnskom seminaru na naviku sviranja koju su učenici bili već prilično daleko razvili. Oni su jedan drugom dovikivali u sažetim formulama svoje nauke bilo koje motive ili početke iz klasičnih kompozicija. Na ovo je pozvani imao da odgovori nastavljanjem komada ili, još bolje, povišenim ili sniženim glasom jednom kontrastnom protivtemom i tako dalje. To je bilo vežbanje pamćenja i improvizovanja, kao što su nekada, možda sasvim slično (iako ne teorijski u formulama, već praktično na čembalu; tamburom, frulom ili pevajući), činili revnosni učenici muzike i kontrapunkta u doba Šica, Pahelbela i Baha. Bastijan Pero, prijatelj zanatskog zanimanja, koji je sopstvenom rukom po starinski napravio više klavira i klavirkorda i sasvim verovatno pripadao putnicima istočnjacima, o kome se priča da je umeo da svira na violini na stari način, zaboravljen od 1800, sa visoko zasvođenim gudalom i ručnim regulisanjem zatezanja dlake — Pero je, po uzoru na naivne dečije računaljke sa kuglicama, konstruisao jedan ram sa nekoliko dvanaestina žica u njemu, na koje je mogao nanizati jedne uz druge staklene perle različite veličine, oblika i boje. Žice su odgovarale notnim linijama, perle notnim vrednostima i tako dalje. I tako je on od staklenih perli gradio muzičke citate ili izmišljene temate, menjao ih, transponovao, razvijao, preinačavao ih i stavljao im druge nasuprot. Što se tiče tehničke strane, to je bila igračka, ali se učenicima dopadala, podražavali su joj i postala je moda, takođe i u Engleskoj, i neko vreme se muzičko vežbanje upražnjavalo na taj primitivno-prijatan način. I kao što često biva, i ovde je jedna trajna i značajna ustanova primila ime od jedne prolazne sporedne stvari. To što je docnije proizišlo iz one igre seminarista i iz Peroovih

žica nanizanih perlama još i danas nosi popularno ime: igra staklenih perli.

Igra je, izgleda, tek dve-tri decenije docnije izgubila od omiljenosti kod studenata muzike, ali su je zato prihvatili matematičari. Dugo vremena u istoriji igre njena karakteristična crta je u tome što joj je davala prevagu, koristila je i dalje razvijala baš ona nauka koja je doživljavala naročit procvat ili renesansu. Matematičari su doveli igru do visoke pokretljivosti i sposobnosti sublimacije te je ona dobila već neku svest o sebi samoj i svojim mogućnostima. To je išlo uporedo sa opštim razvitkom ondašnjeg shvatanja o kulturi koje je bilo savladalo veliku krizu i koje se, kao što to izražava Plinije Cigenhals, „sa skromnim ponosom našlo u ulozi da pripada poznoj kulturi, stanju koje je otprilike odgovaralo stanju pozne antike, jelinsko-aleksandrijskom vremenu”

Tako Cigenhals. Mi želimo da dovršimo svoju skicu istorije igre staklenih perli i ustanovljavamo: Prešla s muzičkih seminara na matematičke (promena koja se u Francuskoj i Engleskoj još ranije, brže izvršila no u Nemačkoj), igra se razvila dotle da je bila u stanju da naročitim znacima i skraćenjima izražava matematičke postupke; igrači su usluživali jedan drugog tim apstraktnim formulama, razvijajući ih uzajamno, odigrali su jedan drugom razvojne redove i mogućnosti svoje nauke. Ta matematsko-astronomska igra formula zahtevala je veliku pažnju, budnost i koncentraciju. Glas dobrog igrača staklenih perli među matematičarima je još u ono vreme mnogo značio, pridavala mu se ista važnost kao i vrlo dobrom matematičaru.

Gotovo sve nauke su prihvatile igru i podražavale joj, to jest primenjivale je na svoju oblast. To je dokazano za oblasti klasične filologije i logike. Analitičko posmatranje muzičkih vrednosti vodilo je tome da se tok muzike hvatao u fizičko-matematske formule. Malo kasnije filologija je počela raditi tom metodom i jezičke tvorevine meriti na način kojim je fizika merila prirodna zbivanja. Igra je sebi priključila istraživanje likovnih umetnosti u kojima je, u arhitekturi, već odavno postojala veza sa matematikom. I tad su se među apstraktnim formulama dobijenim tim putem otkrili novi odnosi, analogije i podudarnosti. Svaka nauka koja se prihvatila igre, stvorila je u tom cilju jezik igre od formula, skraćenica i mogućnosti kombinacija. Svuda među elitom intelektualne omladine bile su omiljene igre sa nizom formula i dijalozima formula. Igra je bila ne samo vežba i ne samo odmor. Ona je bila koncentrisano samoosećanje vaspitanja duha. Njome su se naročito bavili matematičari sa istovremeno asketskom i sportskom virtuožnošću i formalnom tačnošću i u tome su nalazili uživanje koje im je pomoglo da olakšaju odricanje od svetskih uživanja i težnji, koje su intelektualci još onda dosledno sprovodili. Igra staklenih perli imala je velikog udela u potpunom savlađivanju feljtona i u onoj novopobuđenoj radosti prema egzaktnim vežbama duha, kojoj imamo da zahvalimo za postanak jednog novog vaspitanja duha monaške strogosti. Svet se bio promenio. Duhovni život doba feljtona mogao bi se porediti sa degenerisanom biljkom koja se troši u hipertrofskim bujanjima, a njegovo potonje korekture sa sasecanjem biljke do korena. Mladi ljudi, koji su se sada hteli posvetiti intelektualnim studijama, nisu više pod tim podrazumevali nenasito skupljanje znanja po univerzitetima, na kojima su im čuveni i govorljivi profesori bez autoriteta pružali ostatke nekadanjeg višeg obrazovanja; oni su sada morali učiti isto tako strogo, i još strože i metodičnije, no što su to nekada morali činiti inženjeri na poli tehnikama. Išli su strmim putem, morali su prečišćavati i uzdizati svoju sposobnost mišljenja matematikom i aristotelsko-skolastičkim vežbama. Osim toga, morali su naučiti da se savršeno odriču svih onih dobara za koja je pre toga niz generacija naučnika smatralo da im treba težiti: brzog i lakog sticanja novca, slave i počasti u javnosti, pohvale u novinama, brakova sa bankarskim i fabrikantskim kćerima, maženja i raskoši u materijalnom životu. Pesnici sa visokim tiražima, Nobelovim nagradama i lepim letnjikovcima, veliki lekari sa ordenima i livrejisanom poslugom, akademci sa bogatim suprugama i sjajnim salonima, hemičari sa položajima u nadzornim odborima u industriji, filozofi sa fabrikama feljtona i zanosnim predavanjima u prepunim

dvoranama sa aplauzom i cvećem — sve te ličnosti su iščezle i do danas se nisu povratile. Istina, i sada je bilo mnoštvo obdarenih mladih ljudi kojima su one ličnosti bile zavidni uzori. Ali putevi javnom poštovanju, bogatstvu, slavi i raskoši nisu više vodili kroz slušaonice, seminare i doktorske radove. Nisko pali intelektualni pozivi su u očima sveta blii bankrotirali i u zamenu za to je ponovo osvojilo pokajničko-fanatičko predavanje duhu. Oni talenti koji su više težili sjaju i blagostanju, morali su okrenuti leđa intelektualnosti koja je postala neljubazna i potražiti pozive kojima je bilo ostavljeno da žive u blagostanju i da zarađuju hleb.

Odvelo bi nas suviše daleko ako bismo hteli pobliže da opišemo na koji način je duh, posle svoga prečišćavanja, postigao uspeh u državi. Uskoro se otkrilo da je bilo dovoljno samo malo generacija labava i nesavesna vaspitanja duha pa da se i praktičan život osetno ošteti, da znanje i odgovornost u svim višim pozivima, čak i u tehničkim, postanu sve redi. Tako je nega duha u državi i narodu, osobito čitavo školstvo, bilo sve više i više monopolisano od strane intelektualaca, kao što se škola još i danas u gotovo svim evropskim zemljama, ukoliko nije ostala pod kontrolom Rimske crkve, nalazi u rukama onih anonimnih redova koji se regrutuju iz elite intelektualaca. Ma koliko, međutim, da je strogost i takozvana oholost te kaste nezgodna javnom mnenju, ma koliko da su se često pojedinci bunili protiv nje — to vodstvo još jednako stoji nepokolebivo. Njega drži i štiti ne samo njegov integritet, njegovo odricanje od drugih dobara i koristi osim duhovnih, već ga takođe štiti odavno opšte postalo saznanje ili naslućivanje neophodnosti te stroge škole za dalji opstanak civilizacije. Zna se ili se naslućuje: ako mišljenje nije čisto i budno i ako poštovanje duha više nema vrednosti, onda uskoro ni brodovi, ni automobili neće ići pravilno, za inženjersku tehničku računaljku, kao i za bankovnu i berzansku matematiku poljuljaće se svako važenje i autoritet, nastupiće kaos. Ipak je dosta dugo trajalo dok je probilo put saznanje da je i spoljašnjoj strani civilizacije, i tehnici, industriji, trgovini i tako dalje, potrebna zajednička osnova intelektualnog morala i poštenja. Što je u ono vreme još nedostajalo igri staklenih perli, bila je sposobnost za univerzalnost, lebdenje nad fakultetima. Astronomi, oni što su proučavali grčki i latinski, skolastičari, studenti muzike, obavljali su svoje duhovito regulisanje igre, ali je ta igra za svaki fakultet, za svaku disciplinu i njihove grane imala jedan poseban jezik i svet pravila. Bilo je potrebno pola veka dok je učinjen prvi korak ka premošćenju tih granica. Uzrok toj sporosti bio je bez sumnje više moralan no formalan i tehnički: sredstva za premošćenje mogla su se već naći, ali sa svom strogošću morala novopostale intelektualnosti bila je povezana puritanska bojazan od „alotrije”^[13], od mešanja disciplina i kategorija, duboka i opravdana bojazan od ponovnog pada u greh igračke i feljtona.

Delo pojedinca je dovelo igru staklenih perli gotovo jednim jedinim korakom do svesti njenih mogućnosti, a sa tim na prag sposobnosti univerzalnog obrazovanja, i opet je veza sa muzikom donela igri taj napredak. Neki švajcarski muzički naučnik, istovremeno fanatičan ljubitelj matematike, dao je igri nov način izražavanja, a sa tim mogućnost najvišeg razvitka. Građansko ime tog velikog čoveka više se ne može otkriti. Njegovo vreme već više nije poznavalo kult ličnosti. U duhovnim oblastima, u istoriji, on živi kao Luzor (takođe: Jokulator) Bazilienzis. Njegov pronalazak, kao svaki pronalazak, bio je doduše potpuno njegovo lično delo i naklonost, ali nikako nije dolazio samo od lične potrebe i težnje, već ga je gonio jedan jači pokretač. Među intelektualcima njegovog vremena svuda je živela strasna žudnja za izražajnom mogućnošću njihovih novih misaonih sadržaja. Čeznuli su za filozofijom, sintezom. Dotadanju sreću čiste povučenosti za svoju disciplinu osećali su kao nedovoljnu. Tu i tamo pokaži naučnik je probijao okvire stručne nauke i pokušavao da prodre u opšte. Sanjali su o novoj azbuci, novom jeziku znakova, u kome bi bilo moguće da se novi duhovni doživljaji sačuvaju i izmenjaju. Svedočanstvo o tome pruža, sa naročitom ubedljivošću, spis jednog pariškog naučnika onih godina, koji nosi naslov „Kineska opomena”. Autor tog spisa, kome su se u njegovo vreme

mnogi podrugivali kao nekakvom Don Kihotu, uostalom ugledan naučnik na svome području — kineskoj filologiji, razlaže kakvoj se opasnosti izlaže nauka i nega duha, uprkos svom valjanom držanju, ako se odrekne toga da izgradi jedan međunarodni jezik znakova, koji, slično starom kineskom jeziku, dopušta da se bez isključenja lične fantazije i pronalazačke sposobnosti, grafički izrazi i ono najkomplikovanije na način koji bi bio razumljiv svim naučnicima sveta. Najvažniji korak ka ispunjenju tog zahteva učinio je Jokulator Bazilienzis. On je za igru staklenih perli pronašao načela novog jezika, naime jezika znakova i formula, u kome su muzika i matematika imale podjednakog udela, u kome je bilo moguće povezati astronomske i muzičke formule, matematiku i muziku u neku ruku staviti na zajednički imenitelj. Iako razvitak time nije bio završen, ipak je temelj svem kasnijem u istoriji naše dragocene igre postavio nepoznati Bazelac.

Igra staklenih perli, nekada posebna zabava čas matematičara, čas filologa ili muzičara, sada je u svoje čari sve više i više uvlačila sve prave intelektualce. Neka stara akademija, neka loža, a naročito prastari Savez putnika istočnjaka okrenuli su se njoj. Takođe neki katolički redovi videli su u njoj nov prohtev duha i ushićenja. Naročito se u nekim benediktinskim manastirima toliko učestvovalo u igri, da je već onda postalo akutno pitanje, koje se i docnije povremeno ponavljalo, da li crkva i kurija moraju tu igru da trpe, potpomažu ili da je zabrane.

Počev od velikog Bazelčevog dela, igra se ubrzo potpuno razvila u ono što je još i danas: u celinu duhovnog i muzičkog, u sublimni kult, u *Unio mystica*^[14] svih odvojenih delova *Universitas litterarum*. Ona je u našem životu preuzela delom ulogu umetnosti, delom ulogu spekulativne filozofije, a u doba Plinija Cigenhalsa, na primer, bila je često obeležavana izrazom: čarobničko pozorište. Taj izraz potiče još iz tvorevine feljtonističke epohe i za tu epohu označavao je cilj čežnje nekog ranije naslućivanog duha.

Iako je igra staklenih perli po tehnici i obimu materije već od svojih početaka porasla u beskraj i, u pogledu duhovnih zahteva prema igračima, postala visoka umetnost i nauka, ipak joj je u doba Bazelca nedostajalo još nešto bitno. Dotle je, naime, svaka igra bila ređanje jednih pored drugih, svrstavanje, grupisanje i stavljanje jednih prema drugima koncentrisanih predstava iz mnogih oblasti mišljenja i lepoga, brzo prisećanje iznadvremenskih vrednosti i oblika, virtuozan kratak let kroz carstva duha. Tek znatno kasnije, iz duhovnog inventara vaspitanja, a naročito iz navika i običaja putnika istočnjaka, postepeno je ušao u igru takođe pojam kontemplacije. Nepovoljno stanje se ispoljilo u tome što su majstori pamćenja, bez drugih vrlina, mogli svirati virtuozne i bleštave igre i učesnike zapanjivati i zbunjivati brzim ređanjem bezbrojnih predstava. Ta virtuoznost postepeno je sve više i više padala pod strogu zabranu i kontemplacija je postala vrlo važan sastavni deo igre, ona je za gledaoce i slušaoce svake igre postala glavna stvar. To je bio obrt protiv religioznog. Više nije bilo u pitanju samo to da se niz ideja i čitav duhovni mozaik jedne igre prati umom, brзом pažnjom i izvežbanim pamćenjem, već se tražilo dublje i duševnije predavanje. Naime, posle svakog znaka koji je svaki dirigent evocirao, bilo je održavano jedno tiho, strogo, razmišljanje o tom znaku, o njegovom sadržaju, njegovom poreklu, njegovom smislu i ono je prisiljavalo svakog učesnika da sadržine znaka učini prisutnim, intenzivno i organski. Tehniku i vežbu kontemplacije svi članovi reda i saveza igre doneli su iz škola elite, gde se veštini kontemplacije i meditacije posvećivalo najveće staranje. Time su hijeroglifi igre bili pošteđeni da se izmetnu u obična slova.

Dotle je, uostalom, igra staklenih perli, i pored svoje omiljenosti među naučnicima, ostala čisto privatna vežba. Moglo je svirati samo dvoje, ili više njih; ponekad su svakako bile napisane naročito duhovite, dobro komponovane i uspele igre koje su bile poznate, omiljene i kritikovane od grada do

grada, od zemlje do zemlje. Ali sada se, pošto je postala javna svečanost, igra počela polako bogatiti jednom novom funkcijom. Još i danas privatna igra svakome je pristupačna i naročito mladi je marljivo vežbaju. Pri reči „Igra staklenih perli” još danas svako misli pre svega na svečane, javne igre. One se održavaju pod dirigentstvom malog broja superiornih majstora kojima u svakoj zemlji upravlja *magister ludi* ili majstor igre, pod predanim slušanjem pozvanih i pod napregnutom pažnjom slušalaca u svima delovima sveta. Neke od tih igara traju danima i nedeljama i, dok se takva igra slavi, svi izvođači i slušaoci žive po istim propisima koji se protežu i na vreme spavanja, na uzdržljiv i bezličan život apsolutnog utonjavanja. Taj život se može porediti sa strogo regulisanim, pokajničkim životom koji su vodili učesnici nekog vežbanja svetog Ignjatija.

Samo malo više bi se smelo dodati. Pod naizmeničnom prevlašću čas ove, čas one nauke ili umetnosti, igra se izgradila u neku vrstu univerzalnog jezika, pomoću koga su izvođači bili osposobljeni da znacima punim smisla izraze i stave u uzajamnu vezu vrednosti. Igra je kroza sva vremena stajala u tesnoj vezi sa muzikom i tekla je većinom po muzičkim ili matematičkim pravilima. Utvrđivala se jedna tema, dve teme, tri teme. One su se izvodile, menjale se i trpele istu sudbinu kao tema neke fuge ili nekog koncertnog stava. Neka igra je, na primer, mogla poći od neke date astronomske konfiguracije, od teme neke Bahove fuge, od nekog Lajbnicovog načela ili od Upanišada. Polazeći od te teme mogla je, prema nameri i obdarenosti igrača, izazvanu ideju vodilju ili dalje voditi i izgrađivati, ili takođe rezonancom na srodne predstave obogatiti svoj izraz. Ako je početnik bio sposoban da znacima igre uspostavi paralele između neke klasične muzike i formule jednog prirodnog zakona, onda je kod znalca i majstora igra slobodna od početne teme do neograničenih kombinacija. Kod jedne škole igrača dugo vremena je naročito bilo omiljeno stavljanje jedne pored druge, vođenje jedne prema drugoj i najzad harmonično spajanje dveju neprijateljskih tema ili ideja, kao što su zakon i sloboda, pojedinac i zajednica. Mnogo se polagalo na to da se u takvoj igri oba temata ili teze savršeno ekvivalentno i nepristrasno izvedu, da se iz teze i antiteze što je moguće čistije razvije sinteza. Izuzimajući genijalne izuzetke, uopšte su bile neomiljene igre sa negativnim ili skeptičnim, disharmoničnim završetkom, i katkad upravo zabranjene. To je bilo duboko u vezi sa smislom koji je igra na svome vrhuncu dobila za igrače. To je značilo odabran, simboličan oblik traženja savršenog, sublimnu alhemiju, približavanje sebe preko svih slika i mnoštava jednom duhu u sebi, dakle bogu. Kao što su pobožni mislioci ranijih vremena otprilike predstavljali život bića kao na putu ka bogu i raznovrsnost sveta pojava videli savršenu i okončanu tek u božanskom jedinstvu, tako su i figure i formule igre staklenih perli gradile, svirale i filozofirale na jednom svetskom jeziku, koji se napajao iz svih nauka i umetnosti, igrajući se i težeći savršenom, čistom biću, potpuno ispunjenoj stvarnosti. „Realizovati” bio je omiljen izraz kod igrača i oni su svoje tvorenje osećali kao put od postojanja ka ovaploćenju bića, od mogućnoga ka stvarnom. Neka nam je dopušteno da ovde još jednom podsetimo na gore navedene stavove Nikole Kuzanusa.

Uostalom, izrazi hrišćanske teologije, ukoliko su klasično formulisani i time izgledali opšte dobro, bili su prirodno primljeni u govor znakova igre. Možda je neki od glavnih pojmova vere ili tekst nekog mesta iz Biblije, neki stav iz učenja nekog crkvenog oca, ili iz latinskog teksta mise, mogao isto tako lako i tačno biti izražen i primljen u igru kao neki aksiom iz geometrije ili neka Mocartova melodija. Gotovo ne preterujemo ako se usuđujemo da kažemo: za uzani krug pravih igrača staklenih perli igra je značila skoro isto što i služba božja, ali se uzdržavala svake sopstvene teologije.

Usred neduhovnih svetskih sila, u borbi za svoj opstanak i igrači staklenih perli i Rimski crkva bili su suviše upućeni jedno na drugo da bi se moglo dopustiti da dođe do jedne odluke o prevazi među njima, mada bi se za to nalazili česti povodi, jer su kod obeju sila intelektualno poštenje i pravi

nagon ka oštrom, jednosmislenom formulisanju gonili u smislu razdvajanja. Međutim, ono nikada nije bilo izvršeno. Rim se zadovoljavao time da prema igri bude čas blagonaklon, čas odbijajući, a u kongregacijama¹⁵¹ i u višem i najvišem kleru neki najbolji talenti pripadali su igračima. A sama igra od vremena javnih igara i jednog magistra igre, stajala je pod zaštitom reda i vaspitnih vlasti, a ovi su oboje prema Rimu bili sušta otmenost i viteštvo. Papa Pije XV, koji je još kao kardinal bio dobar i revnistan igrač staklenih perli, kao papa ne samo da se poput svojih prethodnika zauvek oprostio od igre, nego je pokušao da protiv nje povede i spor; onda je skoro došlo do toga da se igra zabrani katolicima. Ali papa je umro pre no što se to desilo. Jedna mnogo čitana biografija tog znamenitog čoveka predstavila je njegov odnos prema igri staklenih perli kao odnos duboke strasti koju je on kao papa mogao savladati jedino još neprijateljstvom.

Ranije su igru slobodno upražnjavali pojedinci i udruženja, ali svakako ju je vaspitna vlast već dugo prijateljski potpomagala. Svoju javnu organizaciju igra je dobila najpre u Francuskoj i Engleskoj, a ostale zemlje su prilično brzo sledovale. Sad je u svakoj zemlji određen Odbor igre i Vrhovni dirigent igre, sa titulom *magister ludi*. A zvanične igre, koje su se izvodile pod ličnim rukovodstvom magistra, bile su uzdignute na duhovne svečanosti. Naravno, magistar je, kao i svi visoki i najviši funkcioneri duhovne kulture, ostajao anonimn; osim nekoliko najbližih, niko ga nije poznao po ličnom imenu. Samo su zvaničnim, velikim igrama, za koje je bio odgovoran magister ludi, stajala na raspolaganju zvanična i međunarodna sredstva rasprostiranja, kao što su radio i druga. Pored rukovođenja javnim igrama, u dužnosti magistra spadali su unapređenje igrača i škola igre, ali magistri su pre svega imali najstrože da bde nad daljim izgrađivanjem igre. Jedino je svetski odbor magistara svih zemalja odlučivao (što se danas više gotovo ne dešava) o usvajanju novih znakova i formula u sastav igre, o eventualnim proširenjima pravila igre, o poželjnosti ili izlišnosti novih oblasti koje bi se mogle prihvatiti. Ako se igra posmatra kao neka vrsta svetskog jezika intelektualaca, onda su odbori igre zemalja pod rukovodstvom svojih magistara u svojoj celini akademija, koja nadzire sastav, dalje obrazovanje i održavanje čistote tog jezika. Svaki zemaljski odbor ima arhivu igre, to jest arhivu svih dotle ispitanih i usvojenih znakova i ključeva, čiji je broj odavno prevazišao broj starih kineskih pismenih znakova. Za igrača staklenih perli kao prethodno obrazovanje smatra se uopšte dovoljnim završni ispit viših klasičnih škola, a naročito elitnih škola. Međutim, prećutno se radije primao i prima igrač sa natprosečnim znanjem jedne od glavnih nauka ili muzike. Postati član odbora igre, ili čak *magister ludi*, bio je san gotovo svakog petnaestogodišnjaka u elitnim školama. Ali već među doktorandima je samo još malen deo ostao pri ambiciji da dalje aktivno služi igri staklenih perli i njenom daljem izgrađivanju. Zato su se svi ti ljubitelji igre marljivo vežbali u veštini igre i meditacije i prilikom „velikih” igara činili su onaj najuži krug pažljivih i predanih učesnika koji javnim igrama daju svečani karakter i koji ih čuvaju od izopačavanja u čisto dekorativne akte. Za te prave igrače i ljubitelje, *magister ludi* je knez ili prvosveštenik, gotovo božanstvo.

Ali za svakog samostalnog igrača, a naročito za magistra, igra staklenih perli je u prvom redu neko muziciranje, na primer u smislu onih reči koje je Jozef Kneht jednom rekao o suštini klasične muzike:

„Mi klasičnu muziku smatramo ekstraktom i suštinom naše kulture, jer je ona njen najjasniji, najkarakterističniji izraz i ispoljavanje. U toj muzici imamo nasledstvo antike i hrišćanstva, jedan duh vesele i hrabre pobožnosti, jedan nenadmašan viteški moral. Jer moral na kraju znači svaki klasični kulturni izraz, jedan u izraz sažet uзор ljudskog držanja. Između 1500. i 1800. stvorena je bila neka muzika. Njeni stihovi i izražajna sredstva bili su krajnje različiti, ali duh, upravo moral svuda je isti. Ljudsko držanje čiji je izraz klasična muzika uvek je isto — ono uvek počiva na istoj vrsti životnog

saznanja i teži istoj vrsti superiornosti nad slučajem. Izgled klasične muzike znači: znanje o tragici čovečanstva, potvrda ljudske sudbine, hrabrost, veselost! Bilo da je to gracija nekog Hendlovog ili pak Kuprenovog menueta ili čulnost sublimovanja u nežni izgled kao kod mnogih Italijana ili kod Mocarta, ili tiha izražena spremnost da se umre, kao kod Baha, to je uvek neki prkos, hrabrost umiranja, viteštvo i zvuk natčovečanskog smeha, besmrtne veselosti. To treba takođe da zvuči i u našim igrama staklenih perli i u celom našem životu, delanju i trpljenju.”

Te reči je zapisao jedan Knehtov učenik. Njima završavamo razmišljanje o igri staklenih perli.

OPIS ŽIVOTA MAGISTRA IGRE JOZEFA KNEHTA

POZIV

O poreklu Jozefa Knehta nismo ništa saznali. Kao i mnogi drugi učenici elite i on je ili rano izgubio roditelje, ili ga je vaspitna vlast otrgla iz nepovoljnih prilika i usvojila. U svakom slučaju njemu je bio prišteđen sukob između elitne škole i roditeljskog doma, koji je nekom drugom opterećivao mlade godine i otežavao ulazak u red, i u nekim slučajevima visoko obdarene mlade ljude činio teškim i problematičnim karakterima. Kneht spada u one srećnike koji izgleda da su upravo rođeni i predodređeni za Kastaliju, za red i za službu u vaspitnoj vlasti; iako mu problematika duhovnog života takođe nikako nije ostala nepoznata, ipak mu je bilo dato da bez lične gorčine doživljava tragiku svojstvenu svakom životu posvećenom duhu. Isto tako sama ta tragika nas nije toliko privukla da ličnosti Jozefa Knehta posvetimo naše iscrpno razmišljanje. Naprotiv, privukao nas je tih, veseo, srećan način kojim je on ostvarivao svoju sudbinu, svoju obdarenost, svoje opredeljenje. Kao svaki znamenit čovek, i on ima svoj daimonion^[16] i svoj amor fati^[17], ali njegov amor fati pokazuje nam se kao slobodan od sumornosti i fanatizma. Dabome, ono skriveno ne znamo i ne želimo da zaboravimo da pisanje istorije, čak kada se to čini sa toliko smotrenosti i sa toliko dobre volje za stvarnost, još uvek ostaje bajka, a njena treća dimenzija je fikcija. Tako, da izaberemo samo velike primere, ne znamo da li su Johan Sebastijan Bah ili Wolfgang Amadeus Mocart živeli upravo veselo ili teško. Mocart za nas ima ljupkost posebno dirljivu i koja budi ljubav, poput ljupkosti rano umrlih. Bah ima za nas okrepljujuće utešnu prednost neophodnosti stradanja i neophodnosti umiranja kao po božijoj očinskoj volji. Međutim, mi to nikako ne čitamo iz njihovih biografija i predanih činjenica iz njihovog privatnog života, već jedino iz njihovog dela, iz njihove muzike. Dalje, uz Baha, čiju biografiju poznajemo i čiji lik predstavljamo prema njegovoj muzici, uzgred dodajemo i njegovu posmrtnu sudbinu: mi ga u svojoj mašti ostavljamo donekle kao živog, zato ga ostavljamo da se smeška i čuti što je čitavo njegovo delo odmah po njegovoj smrti bilo zaboravljeno, a njegovi rukopisi propali kao makulatura; što je umesto njega jedan njegov sin postao „veliki Bah” i žnjeo uspehe; što je njegovo delo zatim, posle njegovog uskrsnuća, dospelo u središte nesporazuma i varvarstva feljtonskog doba, i tako dalje. Isto tako smo skloni da Mocartu, još živom i cvetnom u punom zdravom radu, pripišemo ili izmislimo neko znanje o njegovoj zabrinutosti u ruci smrti, neku unapred opkoljenost smrću. Onde gde postoji kakvo delo, istoričar ne može da postupi drukčije već da ga spoji u jednu celinu sa životom njegovog tvorca kao dve nerazdvojne polovine jednog živog jedinstva. Tako činimo sa Mocartom ili sa Bahom, tako postupamo i sa Knehtom, iako on pripada našoj eposi, u suštini nestvaralačkoj, i nije ostavio neko „delo” u smislu onih majstora.

Ako pokušavamo da pišemo o Knehtovom životu, time činimo i pokušaj da ga tumačimo, iako kao istoričar moramo duboko da žalimo što o poslednjem delu toga života nema gotovo nikakvih istinitih izveštaja. Za naš poduhvat dala nam je ohrabrenje baš okolnost što je taj poslednji deo Knehtova života postao legenda. Mi preuzimamo tu legendu i saglasni smo sa njom, svejedno da li je ona samo smema izmišljotina ili ne. Kao što ništa ne znamo o Knehtovu rođenju i poreklu, tako ništa ne znamo ni o njegovom svršetku. Ali nemamo nikakvo pravo da pretpostavimo da je taj svršetak mogao biti slučajan. Mi vidimo kako je njegov život, ukoliko nam je poznat, sazdan u jasnom redu stupnjeva. Ako se u svojim pretpostavkama o njegovom svršetku voljno priključujemo legendi i sa verom je preuzimamo, to činimo zato što nam izgleda da ono što nam legenda saopštava kao poslednji stupanj tog života, potpuno odgovara prethodnim. Štaviše, priznajemo da nam iščeznuće toga života u legendu izgleda organsko i pravilno, kao što nam dalje postojanje nekog sazvežđa, koje se gubi pred našim očima i za nas je „nestalo”, ne stvara nikakva dvoumljenja u veri. U svetu u kome živimo mi,

autor i čitalac ovih zabeležaka, Jozef Kneht je postigao i dao najviše što se može zamisliti. On je kao magistar igre bio vođa i uzor ljudi s duhovnim obrazovanjem i s duhovnim stremljenjima; on je uzorno upravljao i obogatio primljeno duhovno nasledstvo, bio prvosveštenik hrama koji je svet svakome od nas. On je ne samo dostigao i vladao područjem majstora, vrhovnim mestom u našoj hijerarhiji, on je prošao kroz njega, izrastao iz njega u jednu dimenziju koju možemo samo s poštovanjem da naslutimo. Baš zato nam izgleda potpuno prikladno i saobrazno njegovom životu što je i njegova biografija prevazišla uobičajene dimenzije i na kraju prešla u legendu. Mi prihvatamo ono čudnovato u toj činjenici i radujemo se tom čudnovatom, ne želeći da suviše ukazujemo na to. Ukoliko je Knehtov život istorija, a on je to od jednog sasvim određenog dana, želimo da ga kao takvog tretiramo i trudili smo se da predanje dalje damo tačno onako kako smo ga dobili svojim istraživanjima.

Iz njegovog detinjstva, to jest iz vremena pre no što je primljen u škole elite, poznat nam je samo jedan jedini događaj, ali on je važan i ima simboličan značaj. On znači prvi veliki poziv duha njemu, prvi čin njegovog unutrašnjeg poziva. Karakteristično je da taj prvi poziv nije došao sa strane nauke, nego sa strane muzike. Za taj komadić biografije, kao za gotovo sva sećanja iz Knehtovog ličnog života, zahvaljujemo zabeleškama jednog učenika igre staklenih perli, jednog vernog poštovaoca koji je zapisao mnoge izreke i pričanja svog velikog učitelja.

Kneht je tada morao imati dvanaest ili trinaest godina i bio je učenik latinskog jezika u gradiću Berolfingenu, na ivici šume Caber. U tom gradiću se verovatno i rodio. Dečko je već duže vremena bio stipendista latinske škole. Dva ili tri puta učiteljski kolegijum, a najtoplije učitelj muzike, preporučio ga je najvišoj vlasti za prijem u školu elite. On o tome nije ništa znao i još nije bio doživeo nikakav susret sa elitom, ni sa učiteljima najviše vaspitne vlasti. Onda mu je njegov učitelj muzike (tada je učio violinu i tamburu) saopštio da će uskoro možda u Berolfingen doći majstor muzike da izvrši inspekciju muzičke nastave u školi, pa neka Jozef zato marljivo vežba da sebe i svog učitelja ne bi doveo u nepriliku. Ta vest je najdublje uzbudila dečka. On je naravno tačno znao ko je majstor muzike i da on ne dolazi kao oni školski nadzornici koji su se pojavljivali dva puta godišnje iz bilo koje oblasti vaspitne vlasti, već da je on jedan od dvanaestorice polubogova, jedan od dvanaestorice najviših rukovodilaca te najpoštovanije vlasti i za čitavu zemlju najviše instance za sve muzičke stvari. Sam maestro muzike, magistar muzike glavom, doći će, dakle, u Berolfingen. Ima samo još jedna jedina ličnost na svetu koja bi za dečka Jozefa bila možda još legendamija i tajanstvenija: majstor igre staklenih perli. Prema očekivanom majstoru muzike ispunjavalo ga je unapred ogromno i bojažljivo strahopoštovanje. Tog čoveka je zamišljao čas kao kralja, čas kao čarobnjaka, čas kao jednog od dvanaestorice apostola ili kao legendarnog velikog umetnika klasičnih vremena, na primer Mihaela Pretorijusa, Klaudija Monteverdija, J. J. Frobergera ili Johana Sebastijana Baha. I koliko se duboko radovao trenutku kada će se ta zvezda pojaviti, toliko ga se i plašio. To što će se jedan od polubogova i arhangela, što će se jedan od tajanstvenih i svemoćnih vladara duhovnog sveta glavom i telom pojaviti tu u gradiću i latinskoj školi, to što će ga on videti, što će ga majstor možda osloviti, ispitivati, ukoriti ga ili pohvaliti, — to je bila velika stvar, neka vrsta čuda i retka nebeska pojava. To se takođe, kao što su učitelji uveravali, dogodilo prvi put posle decenija da jedan magistar muzike lično poseti grad i malu latinsku školu. Događaj koji treba da se desi dečko je zamišljao u mnogim slikama. Zamišljao je pre svega veliku javnu svečanost i prijem, kao onaj koji je jednom bio doživeo prilikom stupanja na dužnost novog predsednika opštine, sa blehmuzikom i ulicama okićenim zastavama, možda čak sa vatrometom. Knehtovi drugovi su takođe imali takve predstave i nade. Njegovo radovanje unapred bilo je prigušeno pomišlju da će on sam možda imati isuviše da se približi tom velikom čoveku i da se pred njim, velikim poznavaoцем, može

toliko obrukati svojom muzikom i svojim odgovorima. Ali taj strah nije ga samo mučio, on je bio i sladak. Pritajeno, u sebi, dečko nije celu tu očekivanu svečanost sa zastavama i vatrometom ni izdaleka smatrao tako lepom, tako uzbudljivom, važnom i, uprkos svemu, čudno radosnom kao samu okolnost što će on, mali Jozef Kneht, videti toga čoveka iz najbliže blizine, što ovaj pomalo čak i radi njega, Jozefa Knehta, čini tu posetu Berolfingenu, jer je dolazio da proveriti nastavu muzike, a učitelj muzike je očigledno smatrao mogućnim da će takođe i njega ispitati.

Ali možda, ah, verovatno i neće doći do toga, teško da bi to bilo moguće, izvesno će maestro imati druga posla, a ne da stoji da mu dečacići sviraju na violini. On će hteti da čuje i vidi samo starije i poodmaklije učenike. S takvim mislima je dečko očekivao taj dan, a taj dan je došao i počeo sa razočaranjem: na ulicama nije odjekivala muzika, na kućama nisu visile zastave ni venci. Kao i svakog drugog dana, oni su morali uzeti knjige i sveske i ići na uobičajenu nastavu, pa čak ni u učionici nije mogao videti ni najmanji trag od ukrasa i svečanosti. Sve je bilo kao svakog dana. Nastava je počela, učitelj je nosio isti svakodnevni kaput kao i uvek, nije održan nikakav govor, nijednom rečju nije pomenuo velikog počasnog gosta.

Ali drugog ili trećeg časa to je ipak došlo; neko je zakucao na vrata, ušao je služitelj, pozdravio učitelja i javio da učenik Jozef Kneht treba za četvrt sata da bude kod učitelja muzike, da gleda da se pristojno očeshlja i da opere ruke i očisti nokte. Kneht je prebledeo od straha. Posrćući je napustio školu, otrčao u internat, ostavio knjige, umio se i očeshljao, drhteći uzeo violinsku kutiju i vežbanku i, gušeći se, otišao u odeljenje za muziku u dozidanoj zgradi. Na stepenicama ga je dočekao neki uzbudjeni učenik, pokazao mu na jednu sobu za vežbe i saopštio mu:

— Čekaj tu dok te ne pozovu.

Nije trajalo dugo dok su ga oslobodili čekanja, ali za njega je to bila večnost. Niko ga nije pozvao, ali je ušao neki čovek, sasvim star čovek, kao što mu se prvo učinilo, ne vrlo visok, sed čovek, sa lepim svetlim licem i prodornim svetloplavim očima, čijeg bi se pogleda čovek mogao bojati. Ali pogled mu nije bio samo prodoran, nego i veseo, a veselost nije bila sa smehom i osmejkom, već tiha i sjajna, mirna. Pružio je dečku ruku i klimnuo mu glavom, seo obazrivo na stoličicu pred starim klavirom za vežbu, i rekao:

— Ti si Jozef Kneht? Izgleda da je tvoj učitelj zadovoljan tobom, mislim da te on voli. Hodi, malo ćemo zajedno da sviramo. — Kneht je već ranije bio izvadio violinu, stari, čovek udari ton A, dečko je naštimovao, pa upitno i bojažljivo pogledao majstora.

— Šta bi hteo da sviraš? — pitao je majstor. Učenik ne odgovori, bio je vrškom pun strahopoštovanja za staroga. Još nikada nije video takvog čoveka. Polako je uzeo svoju notnu svesku i držao je pred čovekom.

— Ne — rekao je majstor — hteo bih da sviraš napamet i to ne vežbanje, već nešto jednostavno, što znaš napamet, možda neku pesmu koju voliš.

Kneht je bio zbunjen, a to lice i te oči su ga očarali. Nije odgovorio, veoma se stideo zbog svoje zbunjenosti, ali nije izustio ni reči. Majstor nije navaljivao. Jednim prstom je dao prve tonove neke melodije, upitno pogledao dečka, ovaj je klimnuo glavom i odmah radosno zasvirao melodiju. To je bila neka stara pesma koja se često pevala u školi.

— Još jedanput! — rekao je majstor. — Kneht je ponovio melodiju, stari je sada svirao još jedan glas. Sada je kroz malu sobu za vežbe stara pesma odjekivala u dva glasa.

— Još jedanput!

Kneht je svirao, a majstor je na to svirao drugi i treći glas. Lepa stara pesma odjekivala je kroz sobu u tri glasa.

— Još jedanput! — Na to je majstor svirao u tri glasa.

— Lepa pesma! — tiho reče majstor. — Sviraj je sada jedanput po starom.

Kneht je bio poslušan i svirao. Majstor mu je dao prvi ton i uz to svirao druga tri glasa. Stari je uvek ponavljao: „Još jedanput!”, a to je zvučalo uvek veselije. Kneht je svirao melodiju u tenoru, uvek praćen od dva do tri protivglasa. Mnogo puta su svirali pesmu, više nije bilo potrebno nikakvo sporazumevanje, pri svakom ponavljanju pesma je sama po sebi bivala bogatija u ukrasima i prelivima. Prazni, mali prostor sa veselom prepodnevnom svetlošću se orio tonovima.

Malo posle stari je prestao. — Je l' dosta? — pitao je. Kneht je vrteo glavom i počinjao iznova. Drugi je veselo upadao sa svoja tri glasa, a četiri glasa su izvlačila svoje tanane, jasne linije, razgovarala se međusobno, naslanjala jedan na drugi, presecala se, igrala se jedan oko drugog u veselim lukovima i figurama. Dečko i stari nisu više ni na šta drugo mislili. Podavali su se lepim spojenim linijama i figurama, koje su one obrazovale pri svojim susretanjima, svirali su uhvaćeni u njihove mreže, polako se njihali s njima i pokoravali se nekom nevidljivom kapelniku. A kada je melodija ponovo bila pri kraju, majstor je zavalio glavu i pitao:

— Je l' ti se dopalo, Jozefe?

Kneht ga je pogledao zahvalno i srećno. Bio je sav srećan, ali nije izustio ni reči.

— Znaš li možda šta je to fuga? — pitao je majstor.

Kneht je načinio kolebljivo lice. On je već čuo o fugama, ali u nastavi još nije došao na to.

— Dobro — rekao je majstor — onda ću ti ja pokazati. Najbrže ćeš shvatiti ako sami načinimo jednu fugu. Dakle: pod fugom se podrazumeva pre svega neka tema, a tu temu nećemo mnogo tražiti, uzećemo je iz naše pesme.

Odsvirao je mali niz tonova, komadić iz melodije pesme. To je zvučalo neobično, onako izvađeno, bez glave i repa. Još jednom je odsvirao temu i već je išlo dalje, već je došlo prvo upadanje, drugo je pretvorilo petinu u četvrtinu, treće upadanje je ponovilo prvo za oktavu više, isto tako četvrto drugo i ekspozicija se završila jednom posebnom tačkom u vrsti tona dominante. Drugo izvođenje je slobodnije modulirano iznad drugih vrsta tonova, treće, sa sklonošću ka subdominanti, svršavalo se sa posebnom tačkom na osnovnom tonu. Dečko je gledao u pametne bele prste svirača. U njegovom pribranom licu video je kako se polako ogleda hod razvitka, dok su se oči odmarale pod poluzatvorenim kopcima. Dečakovo srce se talasalo od obožavanja, od ljubavi za majstora, a njegovo uho je čulo fugu. Izgledalo mu je kao da danas prvi put čuje muziku. Iza tonskog dela, koje se radalo pred njim, naslućivao je duh, usrećujući harmoniju između zakona i slobode, služenja i vladanja. Podavao se i zavetovao tom duhu i tom majstoru. Video je sebe i svoj život. U tome času video je kako je ceo svet vođen rukom muzike, uređen i protumačen, a kada se sviranje završilo, posmatrao je obožavanog čarobnjaka i kralja, još jedan časak lako nagnutog nad dirkama, poluzatvorenih kapaka, lica koje je tiho zračilo. Nije znao da li da kliče zbog blaženstva tih trenutaka, ili da plače što su prošli. Tada je stari čovek ustao s klavirske stoličice, prodorno i istovremeno neizrecivo mило ga pogledao veselim plavim očima i rekao: — Nigde dva čoveka ne mogu tako lako postati prijatelji kao pri sviranju. To je lepa stvar. Nadam se da ćemo i mi ostati prijatelji, ti i ja. Možda ćeš i ti naučiti da sviraš fuge, Jozefe. — Na to mu je pružio ruku i otišao, a na vratima se još jedanput okrenuo i za oproštaj pozdravio pogledom i ućtivim malim naklonom glave.

Mnogo godina kasnije Kneht je pričao svome učeniku: kad je izišao iz kuće, grad i svet su mu izgledali mnogo više izmenjeni i začaraniji i no da su bili ukrašeni zastavama i vencima, pantljikama i vatrometom. On je doživeo proces poziva koji se može nazvati svetom tajnom: idealni svet je postao vidljiv i otvorio se pozivajući. A on je dotle mladoj duši bio poznat samo delom po pričanju, delom iz žarkih snova. Taj svet je postojao ne samo negde daleko, u prošlosti ili budućnosti, ne, on je bio tu i bio je delatan. Zračio je, slao je izaslanike, apostole, poslanike, ljude kao što je taj stari magistar

koji uostalom, kao što se Jozefu učinilo, u stvari nikako nije bio baš tako star. Iz tog sveta, kroz tog dostojanstvenog izaslanika došli su takođe njemu, malom učeniku latinskog, opomena i poziv! Doživljaj je za njega imao takav značaj i nedelje su prošle dok je zaista saznao i uverio se da je čarobnom događaju onog blagoslovenog časa odgovarao takođe jedan stvarni događaj u realnom svetu. Da je poziv ne samo blaženstvo i opomena u njegovoj sopstvenoj duši i njegovoj svesti, nego takođe dar i opomena zemaljskih sila. Jer nije moglo trajno ostati skriveno da poseta majstora muzike .nije bila ni slučaj, ni prava inspekcija škole. Knehtovo ime je, na osnovu izveštaja njegovih učitelja, već duže vremena bilo na listama učenika koji su izgledali dostojni vaspitanja u školama elite ili su za to bili preporučeni najvišoj vlasti. Pošto taj dečko Kneht nije bio hvaljen samo kao latinac, ili kao dobar karakter, već ga je naročito njegov učitelj muzike preporučivao i slavio, to se majstor muzike sam prihvatio da prilikom nekog službenog puta odvoji nekoliko časova za Berolfingen i da vidi tog učenika. Pri tom nije vodio toliko računa o latinskom, ni o spretnosti njegovih prstiju (u tom pogledu se pouzdao u svedočanstva učitelja, čijem je učenju međutim poklonio jedan čas), koliko o tome da li taj dečko uopšte ima građe za muzičara u višem smislu, za oduševljenje, za samosvrstavanje, za službu kultu. Uopšte, nastavnici na javnim visokim školama iz opravdanih razloga nisu bili nimalo štedljivi u preporukama učenika za „elitu”. Međutim, koji put su se činile povlastice iz više ili manje nečistih namera i neretko je koji učitelj uporno preporučivao nekog učenika ljubimca zbog nedostatka pravilne ocene, koji je, osim marljivosti, slavljlublja i mudrog držanja prema učitelj ima, imao malo sposobnosti. Majstoru muzike je upravo ta vrsta bila naročito odvratna. On je imao oko da oceni da li je neki kandidat na ispitu bio svestan toga da mu je sada u pitanju njegova budućnost i karijera. I teško onom učeniku koji bi mu prilazio suviše vešto, suviše svesno i pametno, ili koji bi pokušavao da mu laska. Taj je ponekad bio odbačen pre no što je ispit otpočeo.

Učenik Kneht se bio dopao starom majstoru muzike, veoma mu se bio dopao, i ovaj ga se za vreme daljeg putovanja sa zadovoljstvom sećao. On nije zapisao o njemu nikakve beleške ni svedočanstva, već je u sebi poneo sećanje na svežeg, skromnog dečka i, po povratku, sopstvenom rukom je zapisao njegovo ime u listu učenika koje je ispitao jedan član same vrhovne vlasti i ocenio dostojnim da budu primljeni.

Jozef je nekad čuo u školi da se govori o toj listi. Učenici latinci su je nazivali „zlatna knjiga”, ali katkad je ona dobijala i pogrdno ime „katalog laktaša” — i to u sasvim različitim vrstama tonova. Ako je neki učitelj tu listu pomenuo bilo samo zato da nekom učeniku stavi zamerku, da dečko kao što je on naravno nikada ne može ni misliti na to da će doterati dotle, tada je u njegovom tonu bilo nečeg svečanog, nekog poštovanja i pravljenja važnim. A kada su učenici govorili o katalogu laktaša, oni su to činili većinom drsko i sa nešto preterane ravnodušnosti. Jozef je jednom čuo kako jedan učenik kaže: „Ah šta, pljujem na vas iz tog glupog kataloga laktaša! Ko je laf — taj ne dolazi u njega, u to možeš biti siguran. Tamo učitelji šalju samo najveće ulizice i puzavce.”

Lepom doživljaju sledilo je čudnovato vreme. Prvo on ništa nije znao da sada spada u *electi*^[18], u *flos iuventutis*^[19], kako se učenici elite nazivaju u redu. U početku nije mislio na praktične posledice i osetljiva dejstva doživljaja na njegovu sudbinu i svakidašnjicu. I dok je za svoje učitelje već bio izabranik i na putu da ode, on sam je svoj poziv doživeo gotovo samo kao doživljaj u sopstvenoj unutrašnjosti. To je takođe bio oštar usek u njegovom životu. Iako je čas sa čarobnjakom već ispunio i približio ono već slučeno u njegovom srcu, ipak je baš tim časom bilo jasno odvojeno jučerašnje od današnjeg, prošlo od sadašnjeg i budućeg, kao što neko ko se probudi iz sna ne može sumnjati da je budan ni onda ako se probudi u istoj sredini koju je u snu video. Ima mnogo vrsta i oblika poziva, ali je srž i smisao doživljaja uvek isti: duša se budi, menja ili jača time što se umesto snova i unutrašnjih slutnji, iznenadno pojavljuje i dolazi poziv spolja, komad stvarnosti. Tu je sada komad stvarnosti bila

majstorova prilika: majstor muzike poznat samo kao daleka, dostojanstvena, polubožanska figura, arhadeo s najvišeg neba glavom se pojavio sa sveznajućim plavim očima. Sedeo je na stoličici za njegovim klavirom za vežbanje, svirao je sa Jozefom, divno svirao, gotovo mu je bez reči pokazao šta je upravo muzika, blagoslovio ga i opet nestao. Kneht isprva nije bio sposoban da razmišlja šta sve iz toga može da sledi i da proizide, jer je isuviše bio ispunjen i obuzet neposrednim, unutrašnjim odjekom doživljaja. Kao što mlada biljka koja se dotle tiho i oklevajući razvijala odjednom počne brže da diše i raste, kao da joj je u jednom času čuda odjednom postao jasan zakon njenog uobličavanja, pa sada svojom dušom teži da ga ispuni, tako je dečko, otkad ga je dodirnula čarobnjakova ruka, počeo brzo i žudno da skuplja i zateže svoje snage. Osećao se drukčijim, osećao je kako raste, osećao nova napregnuća, nove harmonije između sebe i sveta. U nekim časovima je mogao savladati zadatke iz muzike, latinskog ili matematike koji su bili daleki njegovom dobu i njegovim drugovima i da se pri tom osećao sposobnim za svaki rad. U drugim časovima mogao je zaboraviti sve i sanjariti sa jednom blagošću i predanošću koje su mu bile nove. Mogao je osluškivati vetar ili kišu, zagledati se u neki cvet ili prugu rečne vode, ne shvatajući ništa, naslućujući sve, ponet simpatijom, radoznalošću, željom da razume, povučen od sopstvenog ja ka drugom, ka svetlu, ka tajanstvenosti i svetoj tajni, ka bolno lepoj igri pojava.

Tako se poziv kod Jozefa Knehta odigrao u savršenoj čistoti počinjući iznutra i rastući do susreta i potvrde unutrašnjeg i spoljašnjeg; on je prošao kroz sve njegove stupnjeve, on je okusio sva njegova blaženstva i sva njegova strahovanja. Neometan naglim otkrićima i indiskrecijama, izvršio se plemenit proces, tipična istorija mladosti i predistorija svakog plemenitog duha; unutrašnjost i spoljašnjost su delali i rasli jedno prema drugom skladno i ravnomerno. Kada je učenik, na kraju tog razvitka, postao svestan svog položaja i svoje spoljašnje sudbine, kada je video da učitelji sa njim postupaju kao sa kolegom, štaviše kao sa počasnim gostom čiji se odlazak očekuje svakog trenutka, da mu se drugovi iz škole upola dive upola mu zavide, da ga takođe unekoliko izbegavaju, čak sumnjaju u njega, da ga neki protivnici ismevaju i mrze, da se dosadajući prijatelji sve više odvajaju od njega i da ga napuštaju — isti proces odvajanja i osamljenja već odavno se bio izvršio u njemu. Tada su mu iz njegove unutrašnjosti, iz sopstvenog osećanja, učitelji, od pretpostavljenih sve više postajali drugovi, nekadašnji prijatelji su mu postajali zaostali pratioci na jednom delu puta. U svojoj školi i gradu nije se više osećao među sebi ravnima i, na prvom mestu, sve je to sada bilo obolelo od neke tajne smrti, nekog fluida nestvarnosti, od prošloga sve je postalo provizorijum, iznošena haljina koja više nigde nije dobro stajala. I to izrastanje iz jednog, dotle skladnog i voljenog zavičaja, to izlaženje iz životnog oblika koji mu više nije pripadao ni odgovarao, taj život prekinut časovima najvišeg blaženstva i srećnog samoosećanja nekoga ko se rastaje, ko je pozvan na drugu stranu — pri kraju mu je postalo veliko mučenje, jedva snošljiv pritisak i pratnja. Jer sve ga je napuštalo, a on nije bio siguran da nije baš on taj koji to napušta, da nije on skrivio to izumiranje i otuđivanje u njegovom dragom naviknutom svetlu i to ambicijom, preteranim zahtevom, nadmenošću, neverstvom, i odsustvom ljubavi. Od svih bolova koje prvi poziv povlači, ti su najgorči. Ko primi poziv, taj uzima ne samo poklon i naredbu, taj uzima na sebe takođe nešto kao krivicu, kao što je vojnik koga izuzmu iz redova njegovih drugova i unaprede u oficira, utoliko dostojniji tog unapređenja ukoliko ga više plaća osećanjem krivice, čak i nemirnom savešću prema svojim drugovima.

Knehtu je, međutim, bilo suđeno da taj razvitak do kraja podnese bez smetnji i u punoj nevinosti. Kada mu je najzad učiteljski savet saopštio njegovo odlikovanje i njegov skori prijem u školu elite, on je u prvom trenutku bio potpuno iznenađen, iako mu je već idućeg trenutka to novo izgledalo kao davno znano i očekivano. Tek sada mu je palo na pamet da su mu već nedeljama ranije katkad dovikivali kao porugu reč „electus”, ili „elitni dečko”. On je to čuo, ali samo upola i nikada nije

tumačio drukčije, već samo kao podsmeh. On je osećao da ga nisu želeli nazvati „electus”, nego „Ti, koji se u svojoj nadmenosti smatraš electusom!” On je ponekad teško patio pod tim izlivima osećanja otuđenosti između sebe i svojih drugova, ali on stvarno nikada sebe ne bi smatrao za electusa: on je poziv shvatio ne kao povišenje ranga, već kao unutrašnju opomenu i unapređenje. Pa ipak: nije li on to uprkos svemu znao, uvek slutio, sto puta ispitivao? Sad je bilo zrelo, njegova blaženstva bila su potvrđena i ozakonjena, njegove patnje su imale smisla, smeo je baciti haljinu koja mu je bila postala nesnosno stara i tesna: jedna nova stajala je spremna za njega.

Prijemom u elitu Knehtov život je bio presađen na jednu novu ravan, odigrao se prvi i odlučujući korak u njegovom razvitku. Ne događa se svim učenicima elite to da zvanični prijem u elitu pada zajedno sa unutrašnjim doživljavanjem poziva. To je milost, ili, ako hoćemo da se banalno izrazimo, to je srećan slučaj. Ko se s njim sretne, njegov život ima jedan plus, kao što ima plus onaj kome je srećan slučaj doneo naročito srećan telesni i duševni dar. Većina učenika elite, čak skoro svi, osećaju doduše svoj izbor kao veliku sreću, kao odlikovanje na koje su ponosni i mnogi od njih su ga već ranije žarko priželjkivali. Ali prelazak iz obične zavičajne škole u škole Kastalije većini izabranika pada ipak teže no što bi oni mislili i nekima donosi neočekivana razočaranja. Prelaz je vrlo težak rastanak i odricanje za sve one učenike koji su u svom roditeljskom domu bili srećni i voljeni, pa se zato događa takođe, naročito za vreme prve dve godine škole elite, znatan broj povraćaj a koji nemaju razloga u odsustvu obdarenosti i marljivosti, već u nesposobnosti učenika da se pomire sa internatskim životom i pre svega sa pamišlju da ubuduće sve više prekidaju veze sa porodicom i zavičajem, i da najzad ne znaju ni za kakvo drugo pripadništvo ni poštovanje osim reda. Katkad je takođe bilo učenika kojima je, obrnuto, baš odvajanje od očinskog doma i od omrznute škole predstavljalo glavnu stvar u njihovom prijemu u eliti; oslobođeni strogog oca ili neprijatnog učitelja, ovi bi odahnuli za izvesno vreme, ali su od promene očekivali tako velike i nemoguće izmene čitavog svog života da je uskoro nailazilo razočaranje. Takođe i pravi laktaši i uzorni učenici, oni pedantni, nisu se uvek mogli održati u Kastaliji; ne zato što nisu bili dorasli studijama, jer u eliti nije stvar uvek bila u studijama, i stručnim svedodžbama, nego se težilo takođe vaspitnim i umetničkim ciljevima, pred kojima je ovaj ili onaj polagao oružje. Međutim, u sistemu četiri velike elitne škole sa njihovim mnogobrojnim pododeljenjima i podružnicama, bilo je mesta za raznovrsne talente i jedan prilježan matematičar ili filolog, ako je zaista imao građe za naučnika, nije imao razloga da se boji zbog odsustva muzičkog ili filozofskog dara. U Kastaliji je povremeno postajala čak jaka tendencija za negovanjem čistih, realnih stručnih nauka. Pobornici tih tendencija bili su prema „fantastima”, to jest prema muzikalnima i umetnicima, ne samo kritički raspoloženi i podrugljivi, nego su povremeno u svojim krugovima poricali i zabranjivali sve umetničko a naročito igru staklenih perli.

Pošto se Knehtov život, koliko nam je poznato, potpuno odigravao u Kastaliji, u onom najmirnijem i najveselijem srezu naše planinske zemlje, koji su ranije često nazivali izrazom pesnika Getea „Pedagoška provincija”, to ćemo u najkraćim potezima još jednom skicirati tu čuvenu Kastaliju i sastav njenih škola, iako se izlažemo opasnosti da tim odavno poznatim postanemo dosadni čitaocu. Te škole, kratko nazvane elitne škole, mudar su i elastičan sistem rešetanja, pomoću koga rukovodstvo (takozvani „savet za studije” sa dvadeset savetnika od kojih desetorica predstavljaju vaspitnu vlast, desetorica red), bira najbolje talente iz svih delova i škola zemlje za nov naraštaj reda i za sve važne službe vaspitanja i studija. Mnoge zemaljske pedagoške škole, gimnazije, i tako dalje, bilo da su po svom obeležju humanističke ili prirodno-naučno-tehničke, za više od devedeset odsto

naše omladine koja studira pripreme škole, za takozvana slobodna zanimanja, završavaju se ispitom zrelosti za visoku školu. Tamo, na visokoj školi, potom se završavaju studije određene za svaku struku. To je svakome poznat redovan tok školovanja naših studenata. Te škole su osrednje stroge i po mogućstvu isključuju neobdarene. Uporedo ili iznad tih škola dela sistem elitnih škola, u koje se primaju na probu samo učenici najistaknutiji po obdarenosti i karakteru. Pristup u njih ne čine ispiti, već učenike elite biraju njihovi učitelji po svojoj slobodnoj oceni i preporučuju ih kastalijskim vlastima. Nekom jedanaestogodišnjaku ili dvanaestogodišnjaku jednog dana njegov učitelj da na znanje da u idućem polugodištu može stupiti u jednu kastalijsku školu, pa neka se ispita da li se za to oseća pozvanim i da li ga to privlači. Ako po isteku vremena za razmišljanje kaže da, za što je takođe potreban bezuslovan pristanak oba roditelja, onda ga jedna elitna škola prima na probu. Rukovodioci i najviši učitelji tih elitnih škola (ne i univerzitetski profesori), sačinjavaju „vaspitnu vlast”. Ova rukovodi svom nastavom i svim duhovnim organizacijama u zemlji. Onaj ko jednom postane učenik elite, ako ne podbaci ni u jednom tečaju i ne mora da bude vraćen u pedagoške škole, taj više ne mora da studira radi struke i hleba. Od učenika elite regrutuje se „red” i hijerarhija nastavne vlasti, od učitelja škole do najviših službi: dvanaest upravitelja studija ili „majstora” i magistar igre, rukovodilac igre staklenih” perli. Poslednji tečaj elitnih škola se većinom završava u doba od dvadeset dve do dvadeset pet godina, i to primanjem u red. Otada bivšim učenicima elite stoje na raspolaganju svi vaspitni zavodi i instituti za istraživanja koje ima red i vaspitna vlast. Za njih su rezervisane elitne visoke škole, biblioteke, arhive, laboratorije i tako dalje, sa velikim štabom učitelja, kao i uređajima za igru staklenih perli. Onaj ko za vreme školovanja pokaže neki specijalan, stručni dar, za jezike, za filozofiju, za matematiku ili bilo šta, taj se već u višim stepenima elite škole upućuje u tečaj koji pruža najbolju hranu njegovom talentu. Većina tih učenika završavaju kao stručni učitelji na javnim i visokim školama i ostaju doživotni članovi reda čak i kada napuste Kastaliju, to jest oni stoje na strogo održavanom odstojanju prema „normalnima” (prema onima koji nisu obrazovani u eliti). Oni ne mogu — osim ako ne istupe iz reda — nikada postati „slobodni” stručnjaci kao lekar, advokat, tehničar i tako dalje, već doživotno podležu pravilima reda u koja, između ostalih, spadaju nemanje imovine i neženstvo; narod ih, polupodrugljivo- -polupoštovano, naziva „mandarini”. Većina nekadanjih učenika elite na taj način nalazi svoje konačno opredeljenje. Ali mali ostatak, poslednji i najfiniji izbor iz kastalijskih škola, zadržava se za slobodne studije neograničenog trajanja, za posmatračko marljiv duhovni život. Neki visoko obdareni, međutim, zbog karakternih nejednakosti ili iz drugih razloga, kao što su telesni nedostaci, nisu podobni za učitelje i za odgovorne službe u višoj ili nižoj vaspitnoj vlasti. Oni doživotno dalje studiraju, istražuju ili sakupljaju. To su penzioneri vlasti, njihov rezultat za celinu sastoji se većinom u čisto naučnim radovima. Neki su dodeljeni kao savetnici komisijama za rečnike, arhivama, bibliotekama i tako dalje. Drugi se bave svojom učenošću po devizi *l'art pour l'art*. Neki od njih su već život upotrebili na vrlo zastranjene i čudne radove, kao na primer onaj Lodovicus Crudelis, koji je u tridesetgodišnjem radu sve sačuvane staroegipatske tekstove preveo na grčki i na sanskritski; ili nešto čudnovati Chattus Calvensis II, koji je u četiri ogromne rukopisne folije-sveske ostavio delo o „izgovoru latinskog na visokim školama Italije krajem dvanaestog veka”. To delo je bilo zamišljeno kao prvi deo „Istorije izgovora latinskog od dvanaestog do šesnaestog veka”, ali je, i pored svojih hiljadu rukopisnih listova, ostalo fragment i niko ga nije produžio. Pojmljivo je što se o čisto naučnim radovima te vrste prave neke šale. Njihova stvarna vrednost za nauku u budućnosti i za narod kao celinu, ne može se ni na koji način proceniti. Međutim, nauci je, kao ranije umetnosti, potreban prostrani pašnjak i ispitivač ma koje teme, za koju se osim njega niko ne interesuje, može ponekad sakupiti u sebe znanje koje njegovim kolegama savremenici čini najvrednije usluge, kao što je rečnik ili arhiv. Naučni radovi kao što su pomenuti

bili su po mogućstvu štampani. Prave naučnike su puštali da se gotovo potpuno slobodno bave svojim studijama i igrama, i nije smetalo to što neki od tih radova očigledno nisu donosili narodu i zajednici neposredne koristi i što su nenaučnicima izgledali kao luksuzne zabave. Neki od tih naučnika je zbog načina svojih studija bio ismejan, ali nikad ukoren ili lišen privilegija. Oni su i u narodu uživali poštovanje, nisu bili samo trpljeni, iako je takođe bilo mnogo šala na njihov račun. To poštovanje je bilo u vezi sa žrtvom kojom su članovi naučnog reda plaćali svoju duhovnu slobodu. Oni su imali mnoge koristi: skromno im je bila obezbeđena hrana, odeća i stan, imali su na raspolaganju divne biblioteke, zbirke, laboratorije, ali zato su se odricali ne samo udobnog života, braka i porodice, već su, kao i monaška zajednica, bili isključeni iz opšteg takmičenja u svetu. Nisu znali za svojinu, titule i odlikovanja i u materijalnom pogledu morali su se zadovoljiti vrlo jednostavnim životom. Ako je neko hteo svoj život da raspe na tumačenje jednog jedinog starog spisa, to mu je bilo slobodno, čak mu se davala potpora. Ali, ako je tražio dobar život, elegantnu odeću, novac ili titulu — nailazio je na neumoljive zabrane. Onaj kome su ti apetiti bili važni još u mladim godinama, najčešće se vraćao u „svet”, postajao je plaćeni stručni učitelj, privatni učitelj, ili novinar, ženio se ili je na svaki način tražio život po svom ukusu.

Kada se dečko Jozef Kneht morao oprostiti od Berolfingena na stanicu ga je ispratio učitelj muzike. I dok su pri odlaženju svetio obojene stepenice stare kule zamka tonule i iščezavale, osećanje da ostaje sam i nesiguran pomalo mu je stezalo srce. Pokoji učenik polazi na taj prvi put sa mnogo burnijim osećanjima, klonulo i u suzama. Jozef, koji je srcem bio već više tamo nego ovde, to je lako izdržao. A put nije bio dug.

Bio je dodeljen školi Ešholc. Još ranije je video slike te škole u kancelariji svog rektora. Ešholc je bio najveće i najmlađe školsko naselje Kastalije, sve građevine iz novijeg doba, u blizini ni jedan grad, samo jedno malo naselje nalik na selo, okruženo drvećem. Iza njega širio se daleko ravno i veselo zavod, postavljen oko velikog slobodnog pravougla, u čijoj sredini, poredano kao petica u kocki, pet divnih mamutskih drveta teralo je uvis svoje tamne kupe. Ogroman trg bio je pokriven delom travom, delom peskom. Presecala su ga samo dva velika plivačka bazena sa tekućom vodom. Ka njima su vodile široke ravne stepenice. Na ulazu u taj sunčani trg stajala je dvokrilna školska zgrada, jedina visoka zgrada u parku sa po jednom aulom od pet stubova na svakom krilu. Sve ostale zgrade, koje su sa tri strane jedna do druge okružavale ceo trg, bile su niske, ravne i bez ukrasa, sve jednake veličine. Svaki deo je izlazio na trg jednim zasvođenim hodnikom i stepeništem s nekoliko stepenica, a u većini otvora stajale su saksije sa cvećem.

Po kastalijskom običaju, dečka pri dolasku nije dočekaio školski služitelj, nije bio odveden rektoru ni kolegijumu učitelja, već ga je dočekaio drug, jedan lep, visok dečak, obučen u plavo platneno odelo, nekoliko godina stariji od Jozefa, koji mu je pružio ruku i rekao:

— Ja sam Oskar, najstariji u kući Jelade u kojoj ćeš stanovati. Zadatak mi je da ti poželim dobrodošlicu i da te uvedem. U školi te očekuju tek sutra, imamo dovoljno vremena da sve pomalo razgledamo. Brzo ćeš se snaći. Molim te, takođe, da me za prvo vreme, dok se ne saživiš, smatraš svojim prijateljem i mentorom i isto tako svojim zaštitnikom, ako bi te drugovi nekad vređali. Neki smatraju kao da uvek moraju pomalo da muče novajliju. Neće biti rđavo, to mogu da obećam. Sad ću te odvesti prvo u Jeladu, u našu đачku kuću, da vidiš gde ćeš stanovati.

Tako je, na iznети način, novajliju pozdravio Oskar, koga je upravitelj kuće imenovao za Jozefovog mentora, a koji se u stvari upinjao da svoju ulogu dobro odigra. Ta uloga je gotovo uvek činila zadovoljstvo seniorima. I kad se jedan petnaestogodišnjak trudi da ljubaznim drugarskim tonom

i jedva primetnim zaštitništvom potišti jednog trinaestogodišnjaka, to će mu uvek poći za rukom. Prvih dana mentor je Jozefa tretirao potpuno kao gosta koji treba da ponese dobar utisak o kući i domaćinu — ako bi već sutra oputovao. Jozefa su odveli u spavaonicu koju je imao da deli sa još druga dva dečka. Poslužili su ga dvopekom i čašom voćnog soka. Pokazali su mu „kuću Jeladu“, jednu od stambenih parcela velikog pravougla. Pokazali su mu gde će u vazdušnom kupatilu obesiti svoj ubrus i u kome uglu može držati saksiju sa cvećem — ako to bude želeo. Isto tako, još pre mraka, odveli su ga majstoru u perionicu, gde su mu našli i doterali jedno plavo platneno odelo. Jozef se od prvog trenutka lepo osećao i sa zadovoljstvom je prihvatio Oskarov ton. Na njemu se jedva mogla primetiti mala zabuna i pored toga što je Oskar, kao stariji i već odavno odomaćen u Kastaliji, za njega prirodno bio polubog. Čak su mu se i povremena mala hvalisanja i glumljenja dopadala — na primer kada bi Oskar u svoj govor upleo kakav komplikovan grčki citat, pa se onda odmah učtivo prisećao da novajlija, dabome, još ne može da razume, prirodno da ne, ko bi to od njega još hteo da traži!

Uostalom, za Knehta internatski život nije bio ništa novo; on se bez muke svrstao. Čak ni za njegovih godina provedenih u Ešholcu nisu sačuvani nikakvi važni događaji; on nije mogao doživeti ni strahovit požar u školskoj kući. Njegova svedočanstva, ukoliko su se još mogla pronaći, pokazuju u muzici i latinskom najviše brojeve, u matematici i grčkom su se držala nešto iznad dobrog proseka. U „kućnoj knjizi“ se tu i tamo nalazilo zapisano kao „*ingenium valde capax, studia non angusta, mores probantur*“, ili „*ingenium felix et profectuum avidissimum, moribus placet officiosis*“. Više se ne može utvrditi kakve je kazne dobijao u Ešholcu. Knjiga kazni je sa mnogim drugim bila žrtva požara. Jedan školski drug je, izgleda, docnije uveravao da je za vreme četiri godine u Ešholcu Kneht samo jedan jedini put bio kažnjen (lišavanjem nedeljnog izleta) i to zato što je uporno odbijao da oda ime jednog druga koji je bio učinio nešto zabranjeno. Anegdota zvuči verovatno. Kneht je bez sumnje uvek bio dobar drug i nikada se nije ulagivao višima, ali je vrlo malo verovatno da je ta kazna kroz četiri godine bila jedina.

Pošto smo tako oskudni u dokumentima o Knehtovom prvom školovanju u eliti, navodimo jedno mesto iz njegovih kasnijih predavanja o igri staklenih perli. Svakako da nemamo sopstvene Knehtove rukopise tih predavanja, držanih za početnike. Jedan učenik ih je stenografisao prema njegovom slobodnom izlaganju. Kneht u njima govori o analogijama i asocijacijama u igri staklenih perli i kod poslednjih razlikuje one „legitimne“, to jest opšte razumljive, i „lične“, ili subjektivne asocijacije. On tamo kaže: „Da bih vam dao primer za te lične asocijacije koje ne gube svoju privatnu vrednost time što su u igri staklenih perli bezuslovno zabranjene, ispričaću vam jednu takvu asocijaciju iz mog sopstvenog đakovanja. Imao sam oko četrnaest godina. Bilo je rano proleće, februar ili mart, kada me je jedan drug pozvao da jedno popodne iziđemo da nasečemo nekoliko stabljica zove, koje je hteo da upotrebi kao cevi pri gradnji jedne male vodenice. Izišli smo, dakle, i mora da je bio naročito lep dan u svetu, ili u mojoj duši, jer mi je ostao u sećanju i doneo mi jedan mali doživljaj. Zemlja je bila vlažna, ali bez snega. Kraj vodenih tokova bilo je već veoma ozelenilo. U golom šipražju bilo je pupoljaka i prve rese već su imale dah boje. Vazduh je bio pun mirisa, mirisa punog života i punog protivrečnosti. Mirisalo je na vlažnu zemlju, trulo lišće i mlade klice biljaka. Svakog trenutka se očekivalo da zamirišu prve ljubičice. One su imale majušne pupoljke, ali bez lišća.

Kada sam odsekao jednu granu, zapahnuo me je neki gorkosladak silan miris koji kao da je u sebi sakupio, sabrao i potencirao sve druge prolećne mirise. To me je potpuno zanelo. Mirisao sam svoj nož, ruku, zovinu granu; to je bio njen miris koji je tako prodorno i neodoljivo mirisao. Nismo razgovarali o tome, ali je i moj drug dugo i zamišljeno mirisao svoju cev — miris je takođe i njemu govorio. Dakle, svaki doživljaj ima i svoju čar. Ovde se moj događaj sastojao u tome što se iduće

proleće — već pri hodu preko vlažnih poljana koje su pljuscale, pri mirisu zemlje i pupoljaka koji sam ja osetio jako i usrećujuće — koncentrisalo i pelo u fortisimu zovinog mirisa, u nekoj čulnoj slici i nekoj opčinjenosti. Čak da je taj mali doživljaj ostao usamljen, možda ja taj miris ne bih više nikada zaboravio. Naprotiv, svaki budući susret s tim mirisom bi mi, verovatno do u starost, uvek budio osećanje na onaj prvi put kada sam ga bio svesno doživeo. Ali tu dolazi još nešto drugo. Tada sam kod svog učitelja klavira bio našao neku staru svesku nota koja me je veoma privukla. To je bila sveska pesama Franca Šuberta. Dok sam jednom morao dugo čekati učitelja, prelistavao sam je i, na moju molbu, on mi je pozajmio na nekoliko dana. U svojim slobodnim časovima potpuno sam živeo u slasti otkrića. Dotle nisam ništa znao o Šubertu, tada sam bio sasvim očaran njime. Sad sam, na dan one šetnje po zovu, ili dan kasnije, otkrio Šubertovu prolećnu pesmu „Meki vazduh se probudio”, i prvi akordi klavirske pratnje su me spopali kao ponovno spoznanje: ti akordi su mirisali isto onako kao što je mirisala mlada zova, tako gorkoslatko, tako jako i stegnuto, tako puno ranog proleća! Od tog trenutka za mene je asocijacija rano proleće — miris zove — Šubertov akord utvrđena i apsolutno važeća. Sa udarom akorda odmah i bezuslovno ponovo mirišem opori miris biljke, a oboje zajedno znače: rano proleće. U toj ličnoj asocijaciji ja imam nešto vrlo lepo, nešto što ne bih hteo da dam ni za šta. Ali asocijacija, svagdašnje ustreptanje dva čulna doživljaja pri pomisli „rano proleće” moja je privatna stvar. Ona se može saopštiti, izvesno, onako kao što sam vam ja ovde ispričao, ali ona se ne može preneti. Svoju asocijaciju ja vam mogu učiniti razumljivom, ali ne mogu učiniti da kod jednog jedinog od vas moja lična asocijacija postane takođe neki važeći znak, neki mehanizam koji na poziv nepogrešivo reaguje i uvek se odigrava tačno isto.”

Jedan od Knehtovih školskih drugova, koji je kasnije doterao do arhivara igre staklenih perli, umeo je da priča da je Kneht u celini bio tih, veseo dečko; da je prilikom sviranja povremeno imao čudno utonuli ili blaženi izraz; samo retko se viđao žustar i strastan — naročito pri ritmičkoj igri lopte koju je veoma voleo. Ali nekoliko puta je ljubazni, zdravi dečko pao u oči i izazvao podsmeh ali i zabrinutost, i to pri nekim slučajevima otpuštanja đaka, koja su često nužna, naročito na nižim elitnim školama. Kad se prvi put dogodilo da jedan drug iz razreda nije bio prisutan nastavi i igri, a takođe ni idućih dana nije došao, i kad se okolo govorilo da nije bolestan nego da je otpušten, da je otputovao i da se neće vratiti — tada je Kneht bio ne samo tužan, već daniha kao smeten. Docnije, godinama docnije, on sam je o tome ovako govorio: „Kada su iz Ešholca vraćali nekog đaka i kada nas je on napuštao, ja sam to uvek primao kao smrtni slučaj. Da me je neko pitao za razlog moje žalosti, rekao bih da je to sapatnja sa sirotim koji je lakomislenošću i lenošću upropastio svoju budućnost, i. da u tome isto tako ima straha da se i meni možda jednom to ne dogodi. Tek pošto sam to isto više puta doživeo i kada u osnovi više nisam verovao u mogućnost da me ista sudbina može pogoditi, počeo sam nešto dublje da vidim. Sada sam isključenje jednog electusa osećao ne više samo kao nesreću i kaznu, sad sam takođe znao da su se u nekim slučajevima otpušteni potpuno rado vraćali kućama. Sada sam osetio da ima ne samo suda i kazne, čijom bi žrtvom mogao pasti neki lakomislenik, već da „svet”, iz koga smo mi electi jednom bili došli, tamo napolju nije prestao da postoji, kao što mi je izgledalo. Naprotiv, za neke je on bio velika stvarnost, puna privlačne snage, koja ih je mamila i najzad odazivala natrag. I možda je on to bio ne samo za pojedine, već za sve. Možda, takođe, to i nije bilo načisto da su oni koje je daleki svet toliko privlačio bili slabiji i manje vredni. Možda prividni pad koji su oni pretrpeli nije uopšte pad, niti neko stradanje, nego skok, jedan čin, a da smo možda mi, koji smo valjano ostajali u Ešholcu, bili upravo slabiji i kukavice.” Videćemo da su mu se te misli nešto docnije vrlo živo približile.

Svako ponovno viđenje sa majstorom muzike bilo je za njega velika radost. On je bar svaka dva-tri meseca dolazio u Ešholc, posećivao i nadzirao časove muzike. Bio je u prijateljstvu sa jednim

tamošnjim učiteljem i često je bivao njegov gost po nekoliko dana. Jedanput je lično dirigovao poslednje probe za izvođenje jedne večernje od Monteverdija. Ali on je pre svega zapazio obdarenije učenike muzike i Kneht je spadao u one koje je on udostojio svog očinskog prijateljstva. Povremeno je u nekoj vežbaonici sedeo s njim za klavirom po jedan sat, prelazio dela svojih omiljenih muzičara, ili neki uzoran primer iz starih učenja o kompoziciji. „Sa majstorom muzike graditi neki kanon, ili ga slušati kako jedan rđavo izgrađen vodi ad absurdum, često je bivalo svečano ili veselo kao ništa drugo. Ponekad je čovek jedva mogao uzdržati suze, ponekad se zacenjivao od smeha. S jednog privatnog časa muzike kod njega, čovek je dolazio kao s kupanja ili s masaže.”

Kada se Knehtovo đakovanje u Ešholcu približilo kraju — trebalo je da zajedno sa dvanaesticom drugih učenika njegovog stupnja bude primljen u jednu školu idućeg stupnja. Tim kandidatima je rektor jednom održao uobičajeni govor. U njemu je promovisanima još jedanput ukazao na smisao i zakone kastalijskih škola i, u neku ruku, u ime reda im predočio put na čijem bi koncu imali pravo da i oni stupe u red. Taj svečani govor spada u program svečanosti koju škola priređuje svojim promovisanim i na kojoj ih učitelji i školski drugovi tretiraju kao goste. Tih dana se uvek izvode brižljivo pripremljene predstave. Ovog puta to je bila brižljivo pripremljena kantata iz sedamnaestog veka, a majstor muzike je lično došao da je čuje. Posle rektorovog govora, idući ka ukrašenoj trpezariji, Kneht se približio majstoru sa pitanjem:

— Rektor nam je — rekao je — pričao o tome šta se događa van Kastalije u običnim školama i visokim školama. On je rekao da se tamošnji učenici na svojim univerzitetima posvećuju „slobodnim” pozivima. To su, ako sam ga pravilno razumeo, većim delom pozivi koje mi ovde u Kastaliji uopšte ne poznajemo. Kako da razumem to? Zašto se ti pozivi nazivaju „slobodni”? I zašto smo baš mi Kastaljani iz njih isključeni?

Magistar muzike je povukao mladića u stranu i zastao pod jednim mamutovim drvetom. Dok mu je odgovarao, jedan gotovo lukav osmejak napravio je sitne bore oko njegovih očiju.

— Ti nosiš ime Kneht, ^[20] dragi moj, možda zato reč „slobodan” ima toliko čari za tebe. Ali je u ovom slučaju nemoj uzimati suviše ozbiljno! Kada nekastaljani govore o slobodnim pozivima, onda ta reč zvuči možda suviše ozbiljno, štaviše patetično. Ali mi to mislimo ironično! Neka sloboda tih poziva doduše postoji utoliko što učenik sam sebi bira poziv. To daje nekakav izgled slobode, mada u većini slučajeva izbor manje vrši učenik, no njegova porodica. Neki otac bi sebi radije odgrizao jezik no što bi svome sinu ostavio taj slobodni izbor. Ali, to je možda kleveta; isključimo taj prigovor! Sloboda je, dakle, tu, ali ona se ograničava na jedan jedini akt — izbor poziva. Posle toga, slobodi je kraj. Već pri studijama na visokoj školi, lekar, pravnik, tehničar — sabijen je u jedan kruti nastavni tečaj koji se svršava nizom ispita. Ako ih položi, dobija svoj patent i tad može, opet u prividnoj slobodi, da pođe za svojim pozivom. Ali on time postaje rob niskih sila, zavisi od uspeha, od novca, od svoje ambicije, svog slavloljublja, od dopadanja koje ljudi nalaze ili ne nalaze na njemu. On se mora podvrgnuti izborima, mora zarađivati novac, učestvovati u bezobzirnoj utakmici kasta, porodica, stranaka, novina. Zato ima slobodu da uspe i obogati se i da bude omražen od strane onih koji ne uspevaju, ili obrnuto. Sa učenikom elite i docnijim članom reda, u svakom pogledu stoji obrnuto. On ne „bira” poziv. On ne veruje da svoju obdarenost ume bolje da ceni od učitelja. On dopušta da ga hijerarhija uvek postavi na ono mesto i odredi na onu funkciju koju viši za njega izaberu — ukoliko se, naime, stvar ne odigra nekako drukčije, te učenikova svojstva, obdarenosti ne prinude učitelje da ga postave ovamo ili onamo. Usred te prividne neslobode, svaki electus sada, već u svojim prvim tečajevima, uživa najveću slobodu što se može zamisliti. Dok se čovek „slobodnih poziva” radi obrazovanja u svojoj struci mora podvrći jednom uskom i krutom nastavnom tečaju, sa krutim ispitima, dotle kod electusa, čim počne samostalno studirati, sloboda ide dotle da ih ima

mного koji se celog svog života, po svom izboru, bave najzastranjenijim i često gotovo ludim studijama i u tome im niko ne smeta sve dok se njihove navike ne izopače. Ko je pogodan za učitelja — biće upotrebljen kao učitelj, ko je pogodan za vaspitača — kao vaspitač, ko za prevodioca — kao prevodilac — svaki po sebi nalazi mesto na kome može služiti i na kome može biti slobodan. I sada je on osim toga za čitav svoj život lišen one „slobode” poziva koji znači tako strahovito ropstvo. On ne zna za težnju za novcem, za slavom, za rangom, ne zna za stranke, za razmirice između ličnosti i službe, između ličnog i javnog, za zavisnost od uspeha. Vidiš, sinko: kad se govori o slobodnim pozivima, onda se to „slobodno” misli prilično šaljivo.

Oproštaj od Ešholca značio je u Knehtovu životu jasan usek. Dok je do sada živeo u srećnom detinjstvu, u voljnom i gotovo bezbrižnom svrstavanju i harmoniji, sada je počeo period borbe, razvitka i problematike. Imao je oko sedamnaest godina kada je njemu i nizu drugova bilo nagovešteno da će uskoro biti premešteni u viši stupanj škole. Za izabranike sada, za neko vreme, nije bilo važnijeg i diskutovanijeg pitanja od onoga o mestu na koje će svaki od njih biti presađen. Po tradiciji ono je svakome saopštavano tek poslednjih dana pred odlazak, a u vremenu između svečanosti otpuštanja i odlaska bio je raspust. Za vreme tog raspusta Kneht doživljava jedan lep i značajan događaj. Pozvao ga je majstor muzike da ga pešice poseti i da nekoliko dana bude njegov gost. To je bila velika i retka počast. S jednim, isto tako promovisanim drugom — jer Kneht je još pripadao Ešholcu a učenicima njegovog stupnja nije bilo dopušteno da sami putuju — krenuo je jednog ranog jutra ka šumi i brdima. Kada su posle tri sata penjanja po šumskom hladu došli na jedan slobodan ćuvik, videli su kako pod njima leži već mali i lako pregledan njihov Ešholc. On se daleko raspoznavao po tamnoj masi pet džinovskih drveta, po travnom pravougaoniku sa ribnjakom kao ogledalom sa visokom školskom kućom, sa ekonomijom, sa seocetom, sa čuvenim jasenovim sadom. Mladići su stali i pogledali dole. Poneko od nas se seća tog prijatnog izgleda. Onda on nije bio mnogo drukčiji od današnjeg, jer su zgrade posle velikog požara bile gotovo nepromenjeno ponovo podignute, a od visokog drveća tri su preživela požar. Oni su videli kako njihova škola leži, njihov zavičaj od pre mnogo godina, od koga uskoro treba da se oproste i obojica su u srcu bili potreseni.

— Verujem da još nikada nisam video koliko je lep — rekao je Jozefov pratilac. — Ah, da, to možda dolazi otuda što ga prvi put vidim kao nešto što moram napustiti i od čega se moram oprostiti.

— To je ono — rekao je Kneht — u pravu si. I meni je isto tako. Ali, iako ćemo odatle otići, ipak mi u stvari i upravo ne napuštamo Ešholc. Zaista su ga napustili samo oni koji su zauvek otišli. Na primer, onaj Oto koji je umeo da pravi tako divne šaljive stihove na latinskom. Ili naš Šarlmanj, koji je umeo da tako dugo pliva pod vodom. I drugi. Oni su se zaista oprostili i odvojili se. Ja dugo nisam više mislio na njih, sad su mi ponovo pali na um. Smej mi se samo, ali ti otpadnici uprkos svemu imaju nešto što mi imponuje, kao što otpali anđeo Lucifer ima nečeg velikog. Oni su možda pogrešili, ili, bolje, oni su sasvim bez sumnje pogrešili, ali ipak oni su nešto učinili, nešto su sproveli, usuduli se na jedan skok. Za to je bilo potrebno smelosti. Mi ostali imali smo marljivosti i strpljenja i razuma, ali učinili nismo ništa, skočili nismo!

— Ne znam — mislio je drugi — neki od njih niti su što učinili, niti se na što usudili, već su jednostavno lutali dok ih nisu najurili. Ili te možda ne razumem sasvim. Šta misliš s tim skakanjem?

— Pod tim mislim moći se pustiti, ozbiljno uraditi, upravo skočiti! Ne želim da natrag skočim u svoj raniji zavičaj i u svoj raniji život, on me ne privlači, skoro sam ga zaboravio. Ali želim, jednom kada čas dođe i bude potrebno, da mogu takođe da se oslobodim i da skočim. Samo ne natrag, u manje, nego napred, u više.

— Dakle, tome idemo u susret. Ešholc je bio jedan stupanj, idući će biti viši, a na kraju nas očekuje red.

— Da, ali ja nisam to mislio. Hoćemo li dalje da krenemo, amice, putovati pešice je tako lepo. Opet će me razveseliti. Sasvim smo se snuždili.

U tom raspoloženju i u tim rečima, koje nam je predao onaj drug, nagoveštava se burna epoha Knehtove mladosti.

Putnici su dva dana pešačili dok su prispeli u mesto ondašnjeg boravka majstora muzike, u Monteport, koji je ležao visoko. Tu je, u nekom bivšem manastiru, majstor održavao tečaj za dirigente. Druga su smestili u gostinsku kuću, a Kneht je dobio jednu malu ćeliju u magistrovom stanu. Tek što je izvadio stvari iz ranca i umio se, a uđe njegov domaćin. Dostojanstveni čovek je pružio mladiću ruku, uz mali uzdah seo na stolicu, za trenutak sklopio oči, kako je obično činio kad je bio vrlo umoran, a onda je ljubazno rekao gledajući:

— Izvini, ja nisam tako dobar domaćin. Ti dolaziš upravo s pešačenja i bićeš umoran, a pošteno govoreći, i ja sam. Moj dan je nešto suviše ispunjen. Ali, ako ti se možda ne spava, sad odmah bih te na jedan sat poveo u svoju sobu. Ovde možeš ostati dva dana, a sutra možeš da pozoveš k meni na ručak i svoga pratioca. Ali, na žalost, nemam mnogo vremena za tebe. Zato ćemo videti kako da stvorimo to nekoliko časova koji su mi potrebni za tebe. Da počnemo odmah, zar ne?

Uveo je Knehta u jednu veliku zasvođenu ćeliju. Od nameštaja u njoj je bio samo stari klavir i dve stolice. Na njih su seli.

— Uskoro ćeš preći u jedan drugi stupanj — rekao je majstor. — Tamo ćeš naučiti štošta novo. U tome ima mnogo lepoga, a isto tako uskoro ćeš početi da uživaš i u igri staklenih perli. Sve je to lepo i važno, ali jedno je važnije no sve ostalo: učićeš meditovanje. Verovatno svi to uče, ali čovek ne sme uvek da proverava. Od tebe želim da ga pravilno i dobro izučiš, tako dobro kao i muziku. Sve ostalo onda dolazi samo po sebi. Zato bih hteo da ti ja sam dam dve-tri lekcije, zbog toga sam te i pozvao. Pokušaćemo, dakle, danas, sutra i prekosutra da meditujemo po jedan sat, i to o muzici. Sada ćeš dobiti čašu mleka, da ti žed i glad ne bi smetali. Večeru će nam doneti tek docnije.

Neko je zakucao na vrata i doneo čašu mleka.

— Pij polako, polako — opominjao je — nemoj se žuriti i pri tom nemoj govoriti.

Kneht je sasvim polako pio hladno mleko. Prema njemu je sedeo poštovani čovek, ponovo zatvorenih očiju. Lice mu je izgledalo vrlo staro, ali ljubazno. Bilo je puno mira. Smešio se u sebi kao da je sišao u svoje sopstvene misli, slično premorenom čoveku kad pere noge. Iz njega je zračio mir. Kneht je to osetio i sam se smirio.

Sada se magistar okrenuo u svojoj stolici i stavio ruke na klavir. Svirao je neku temu i išao napred u varijacijama. Izgledalo je da je to bio komad od nekog italijanskog majstora. Upućivao je svog gosta da tok muzike sebi predstavi kao kakvu igru, kao neprekidan niz vežbi ravnoteže, kao nastavak većih ili manjih koraka od sredine neke simetrijske osovine i da ne obraća pažnju ni na šta drugo do na figuru koju su ti koraci obrazovali. Još jednom je odsvirao taktove, ćuteći razmišljao o njima, ponovo ih odsvirao i sa rukama na kolenima ostao sasvim mirno da sedi, poluzatvorenih očiju, ne mičući se, ponavljajući muziku u sebi i razmišljajući. I učenik je u sebi osluškivao dalje, video pred sobom komade notnih linija, video kako se nešto kreće, nešto korača, igra i leluja se, i težio je da pokret spozna i pročita kao krivulje linije ptičjeg leta. One su se preplitale i opet nestajale. Morao je opet početi s početka. Jednog trenutka ga je pažnja napustila. Našao se u praznom. Zbunjeno je gledao okolo i video mirno utonulo majstorovo lice kako blede lebdi u sutonu. Zatim se opet obreo u

onom duhovnom prostoru iz koga je bio skliznuo, ponovo je čuo muziku kako u njemu zvuči, video je kako korača po njemu, video je kako piše liniju svoga pokreta, gledao je za stopalima nevidljive kako igraju i razmišljao ...

Kada je opet skliznuo iz prostora, kad je ponovo pod sobom osetio stolicu, kameni pod zastrtu asurom, polutamu za prozorima, izgledalo mu je da je prošlo mnogo vremena. Osetio je da ga neko gleda, pogledao i video majstorov pogled koji ga je pažljivo pratio. Majstor mu je jedva primetno klimnuo glavom, jednim prstom je pianissimo odsvirao poslednju varijaciju one italijanske muzike i ustao.

— Ostani i sedi — rekao je — vratiću se. Ponovo potraži muziku u sebi, pazi na figuru! Ali nemoj se prisiljavati, to je samo igra. Ako zaspiš nad tim, ni to ne mari.

Otišao je. Čekao ga je još jedan posao koji mu je isuviše ispunjen dan bio ostavio. Nimalo lak i prijatan posao, posao koji nije želeo. Među učenicima dirigentskog tečaja bio je jedan obdaren, ali sujetan i ohol čovek, s kojim je još morao da razgovara, da ga spreči u rđavim navikama, da mu dokaže da nije u pravu, da mu pokaže zabrinutost i superiornost, ljubav i autoritet. Uzdisao je. Da nema konačnog poretka, konačnog raščišćavanja sa spoznatim zabludama! Da se uvek ponovo moraju suzbijati iste greške! Da se isti korov morao čupati! Talenat bez karaktera, virtuoznost bez hijerarhije, koji su nekada u feljtonističko doba dominirali muzičkim životom, koji su u muzičkoj renesansi bili iskorenjeni i pokidani — to je već ponovo zelenilo i pupilo.

Kada se vratio iz šetnje da večera sa Jozefom, našao ga je mirna, ali zadovoljna, više nimalo umorna. — Bilo je vrlo lepo — rekao je dečko sanjalački. — Muziku o tome sam potpuno izgubio, ona se preobrazila.

— Pusti neka ona u tebi vitla — rekao je majstor i odveo ga u jednu malu sobu u kojoj se nalazio sto, a na njemu hleb i voće. Jeli su. Majstor ga je pozvao da sutra malo prisustvuje dirigentskom kursu. Pre no što se povukao i gosta odveo u njegovu sobu, rekao mu je:

— Pri meditovanju si nešto video, muzika ti je izgledala kao figura. Ako želiš, pokušaj da je po tome napišeš.

U gostinskoj sobi Kneht je na stolu našao tabak hartije i olovke i, pre no što je otišao na počinak, pokušao je da nacrti figuru u koju mu se ona muzika bila preobrazila. Povukao je jednu liniju, a od te linije, koso usmerene, u ritmičkim međuprostorima, odvajale su se kratke linije sa strane; podsećalo je nekako na poredak listova na grani drveta. To što je postalo nije ga zadovoljavalo, ali je osećao želju da još jednom i još jednom pokuša i na kraju je zavio liniju u jedan krug od koga su sa strane zračile linije, kao cvetovi sa kruga venca. Tad je legao i brzo zaspao. U snu je ponovo došao na onaj brežuljak koji se kao svod nadneo iznad šuma, gde se juče sa svojim drugom odmarao i pod sobom video dragi Ešholc. Dok je gledao dole, pravougaonik školskih zgrada se razvukao u oval, a onda u krug, u venac. Venac se počeo polako vrteti. Vrteo se sve većom brzinom, najzad se zavrteo mahnito brzo, raspršao se i odleteo kao sjajne zvezde.

Kada se probudio ničega se više nije sećao. Ali kada ga je docnije, prilikom jutarnje šetnje, majstor pitao da li je nešto sanjao, učinilo mu se da je u snu morao doživeti nešto rđavo i uzbudljivo. Razmislio je, setio se sna, ispričao ga i bio je začuđen njegovom bezazlenošću. Majstor je pažljivo slušao.

— Zar treba obraćati pažnju na snove? — pitao je Jozef. — Mogu li se oni tumačiti?

Majstor ga je pogledao u oči i kratko rekao: — Na sve treba obratiti pažnju, jer se sve može tumačiti. — Posle nekoliko koraka pitao je očinski: — U koju školu bi hteo najradije da dođeš? — Jozef je na to pocrveneo. Rekao je brzo i tiho: — Mislim u Valdcel. — Majstor je klimnuo glavom. — To sam i mislio. Poznata ti je stara izreka: „Gignit autem artificiosam ...”

Još crven u licu, Kneht je završio izreku dobro poznatu svakom đaku: „Gignit autem artificiosam lusorum gentem Cella Silvestris”. U prevodu: Valdcel^[21] rađa mali umetnički narod igrača staklenih perli.

Starac ga je srdačno pogledao. — To je verovatno tvoj put, Jozefe. Ti znaš da ne pristaju svi na igru staklenih perli. Vele da je ona surogat umetnosti, a da su igrači beletristi. Oni se ne mogu smatrati više pravim intelektualcima, nego su upravo umetnici, slobodni fantasti i diletanti. Videćeš šta je u tome istina. O igri staklenih perli možda i sam imaš predstave koje joj poklanjaju mnogo više vere no što ćeš kasnije to misliti — možda i obrnuto. Da igra ima opasnosti, to je izvesno. Baš zato volimo da na bezopasne puteve šaljemo samo slabe. Nemoj nikada zaboraviti da sam ti tako često govorio: naše je opredeljenje da pravilno spoznamo suprotnosti, i to prvo kao suprotnosti, a onda kao polove jednog jedinstva. Tako je i sa igrom staklenih perli. Umetničke prirode su zaljubljene u tu igru, jer se u njoj može fantazirati; strogi naučnici je preziru — to čine i neki muzičari, jer njima nedostaje onaj stepen strogosti u disciplini koji pojedinačne nauke mogu postići. Dobro, ti ćeš upoznati suprotnosti i vremenom ćeš otkriti da to nisu suprotnosti objekta, da, na primer, jedan umetnik fantasta izbegava matematiku ili logiku ne zato što bi nešto u njoj saznao ili imao da kaže, već zato što on instinktivno teži drugome. Po takvim instinktivnim i žustrim naklonostima i nenaklonostima sa izvesnošću ćeš poznati sitnije duše. U stvari, u velikim dušama i superiornim duhovima takva strast ne postoji. Svaki od nas je samo čovek, samo pokušaj, uzgrednik. Ali on treba da bude na putu ka savršenom, treba da teži ka središtu, ne ka periferiji. Zapamti: čovek može da bude strogi logičar ili gramatičar, a pri tom pun fantazije i muzike. Može se biti muzičar ili igrač staklenih perli, a pri tom sav odan zakonu i poretku. Čovek kakvog mi zamišljamo i želimo, kakav treba da postane prema našem cilju, mogao bi svakog dana svoju nauku ili umetnost zameniti svakom drugom. Iz njega bi u igri staklenih perli obasjavala najkristalnija logika, a u gramatici najstvaralački ja fantazija. Takvi bi trebalo da budemo — da nas uvek mogu postaviti na drugo mesto, a da se tome ne protivimo i ne dopustimo da budemo pometeni.

— Verujem da razumem — rekao je Kneht. — Ali, zar oni koji imaju tako jake predilekcije i averzije nisu jednostavno strastvene prirode, a drugi smernije i blaže?

— Izgleda da je tačno, a ipak nije tačno — smejaio se majstor. — Da bi čovek za sve bio valjan i prema svemu pravičan, i/vesno je potreban ne minus duševne snage i poleta i topline, već plus. To što ti nazivaš strast, to nije duševna snaga, već trenje između duše i spoljašnjeg sveta. Tamo gde strastvenost vlada, nema viška u snazi željenja i teženja, već je ona upravljena jednom usamljenom i lažnom cilju, otuda zategnutost i potištenost u atmosferi. Ko najveću snagu žudnje upravi u centar, prema pravoj biti, prema savršenom, taj izgleda mirniji no strasnik, jer se plamen njegova žara ne vidi uvek, jer on na primer pri diskutovanju ne više i ne mlatara rukama. Ali, velim ti: on mora plamteti i goreti!

— Ah, kada bi čovek mogao postati znalac! — uzviknuo je Kneht. — Kad bi ipak postojala neka nauka, nešto u šta bi se moglo verovati! Sve protivreči jedno drugom, sve prolazi jedno mimo drugo, nigde nema izvesnosti. Sve se može tumačiti ovako, a može se tumačiti i obrnuto. Cela svetska istorija može se rastumačiti kao razvitak i napredak, a isto tako u njoj se može videti samo propadanje i besmislica. Zar ne postoji istina? Zar ne postoji prava i punovažna nauka?

Majstor još nikada nije čuo da on govori tako vatreno. Pošao je malo dalje, pa onda rekao: — Istina postoji, dragi moj! Ali „nauka” koju ti želiš, apsolutna, savršena i koja jedino čini mudrim, ta ne postoji. Nemoj ni žudeti za nekom savršenom naukom, prijatelju, već žudi za usavršavanjem samog sebe. Božanstvo je *u tebi*, ne u pojmovima i knjigama. Istina ne živi, ne uči se. Budi spreman na borbe. Jozefe Knehte, vidim da su one već počele.

Tih dana je Jozef svog voljenog magistra prvi put video u njegovoj svakidašnjici i njegovom radu i veoma mu se divio, iako je mogao videti samo mali deo njegovog dnevnog rada. Međutim, majstor ga je pridobio najviše time što ga se tako bio prihvatio, što ga je pozvao k sebi, što je preopterećen i često tako umorna izgleda usred svog rada još našao za njega časove, i ne samo časove! Ako je taj uvod u meditaciju napravio na njega tako dubok utisak, on je nastao, kao što je kasnije shvatio, ne kroz neku naročito finu i specifičnu tehniku, već samo kroz osobu, kroz majstorov primer. Njegovi docniji učitelji, kod kojih je iduće godine učio meditaciju, davali su više uputstava, tačnije pouke, oštrije su kontrolisali, postavljali više pitanja, umeli su više da koriguju. Majstor muzike, siguran u svoju moć nad mladićem, nije gotovo ništa govorio ni poučavao, on je upravo samo davao teme i prednjačio svojim primerom. Kneht je posmatrao kako je njegov majstor često izgledao star i iznuren, kako je zatim, polusklopljenih očiju, tonuo u sebe, a potom ponovo mogao gledati tako tiho, snažno, veselo i ljubazno — ništa ga ne bi moglo dublje uveriti o putu ka izvorima, o putu iz nemira u mir. Šta je majstor o tome, možda, imao da kaže rečima, to je Kneht saznao uzgredno, pri nekoj kratkoj šetnji ili obedu.

Znamo da je onda Kneht od magistra takođe primio i neke nagoveštaje i uputstva o igri staklenih perli, ali reči nisu sačuvane. Na njega je učinilo utisak što je njegov domaćin poklonio malo pažnje Jozefovom pratiocu, da se ovaj ne bi suviše osećao samo kao privesak. Izgledalo je da taj čovek na sve misli.

Kratki boravak u Monteportu, tri časa meditacije, posmatranje na dirigentskom tečaju, nekoliko razgovora sa majstorom, mnogo su značili za Knehta. Majstor je sa izvesnošću bio izabrao najdelotvorniji trenutak za svoje kratko mešanje. On je uglavnom pozvao mladića da bi mu stavio na srce meditaciju. Ali to nije bilo manje važno ni samo po sebi, to je bilo kao odlikovanje, kao znak da se na njega očekuje: to je bio drugi stepen poziva. Dopustili su mu da pogleda u unutrašnje oblasti. Kad je jedan od dvanaest majstora nekog učenika tog stepena pozvao tako blizu sebi, to nije značilo samo ličnu blagonaklonost. Ono što je neki majstor činio uvek je bilo više no lično.

Pri rastanku oba učenika su dobila male poklone — Jozef svesku sa dve Bahove horske predigre, drug ukrašeno džepno izdanje Horacija. Otpuštajući ga, majstor je rekao Knehtu:

— Kroz nekoliko dana ćeš saznati u koju se školu upućuješ. Tamo ću rede dolaziti no u Ešholc, ali ćemo se i tamo opet videti, ako budem zdrav. Ako želiš, možeš mi pisati jednom godišnje, naročito o toku svojih muzičkih studija. Kritika učitelja neka ti ne bude zabranjena, ali manje polažem na nju. Tebe mnogo šta čeka, nadam se da ćeš zadovoljiti. Naša Kastalija ne treba da bude samo izbor, ona pre svega treba da bude hijerarhija, građevina u kojoj svaki kamen svoj smisao dobij a samo od celine. Iz te celine ne vodi nijedan put, onaj ko se više penje i dobija veće zadatke, ne biva slobodniji — on je uvek samo odgovorniji. Do viđenja, mladi prijatelju, činilo mi je radost što si bio ovde.

Njih dvojica su se vraćali pešice. Obojica su usput bili veseliji, razgovorniji no kad su dolazili. Tih nekoliko dana na drugom vazduhu i s drugim slikama, dodir sa jednim drugim životnim krugom, rastresao ih je, još više ih je oslobodio od Ešholca i tamošnjeg raspoloženja rastanka i pobudio dvostruku žudnju za promenom i budućnošću. Dok bi se odmarali u šumi ili nad nekim strmim klancem u predelu Monteporta, vadili bi iz džepova drvene frule i u dva glasa odsvirali po nekoliko pesama. A kad su ponovo došli do one uzvišice nad Ešholcem sa pogledom na zavod i drveće, obojici je onaj razgovor koji su tu vodili izgledao već u davnoj prošlosti. Stvari su dobile nov vid. Nisu rekli ni reči, pomalo su se stideli ondašnjih reči i osećanja koji su tako brzo zastareli i postali bez sadržine.

U Ešholcu su već idućeg dana saznali svoj raspored. Kneht je bio određen u Valdcel.

VALDCEL

„Valdcel rađa umetnički narod igrača staklenih perli” — veli stara izreka o toj čuvenoj školi. Među kastalijskim školama drugog i trećeg stepena, ona je bila najviše umetnička. To znači, dok je u drugim školama potpuno izrazito preovladavala neka određena nauka, kao na primer u Koperhajmu stara filologija, u Porti aristotelsko i skolastičko učenje, u Planvasti matematika — dotle se, nasuprot tome, u Valdcelu tradicionalno negovala tendencija ka univerzalnosti i spajanju nauke i umetnosti, a igra staklenih perli bila je najviše obeležje tih tendencija. Istina, ni ovde kao ni u svim školama, ona se nije predavala zvanično i kao obavezan predmet, ali su zato privatne studije valdcelskih učenika bile posvećene gotovo isključivo njoj, pa je i gradić Valdcel bio sedište zvanične igre staklenih perli i njenih ustanova. Tu se nalazila čuvena dvorana za svečane igre, ogromni arhiv igre sa svojim službenicima i bibliotekama, tu je bilo sedište magistra igre. Iako su te ustanove potpuno samostalno postojale i škola im ni na koji način nije bila priključena, ipak je duh tih ustanova baš tu vladao i u vazduhu toga mesta lebdelo je nešto od svetog plamena velikih zvaničnih igara. Sam gradić bio je vrlo ponosit na to što se u njemu nalazila ne samo škola, već i igra. Stanovništvo je učenike nazivalo „studenti”, a one koji su učili i gostovali u školi igre — „luzeri”, što je izopačena reč od luzores.^[221]

Uostalom, valdcelska škola je bila najmanja od svih kastalijskih škola. Broj učenika gotovo nikada nije bio viši od oko šezdeset. Izvesno i ta okolnost joj je davala nešto osobito i aristokratsko i činilo je da izgleda kao nešto izdvojeno, kao neka uža elita u okviru elite. Iz te poštovane škole su poslednjih decenija takođe poticali mnogi magistri i svi majstori igre staklenih perli. Svakako, taj sjajni glas Valdcela nije bio neosporavan: ponekad se mislilo da su Valdcelci duhovni uobraženjaci i razmaženi prinčevi i da nisu ni za što drugo osim za igru staklenih perli. U mnogim drugim školama katkad su bile u modi vrlo ljute i gorke reči o Valdcelcima, ali baš oštrina tih zajedljivih dosetki i kritika pokazuje da je bilo razloga za ljubomoru i zavist. Sve u svemu, premeštaj u Valdcel značio je izvesno odlikovanje. To je znao i Jozef Kneht, ali ipak je odlikovanje prihvatio sa radosnim ponosom, iako nije bio slavloljubiv u vulgarnom smislu.

U Valdcel je došao pešice, zajedno sa više drugova; pun velikog očekivanja i spremnosti prošao je kroz južnu kapiju i odmah je bio osvojen i opčinjen prastarim mrkim gradićem i moćno razvučenim cistercinskim manastirom u kome se nalazila škola. Pre no što je navukao novu odeću, odmah posle zakuske u školskoj vratarevoj hali, sam se uputio da ispita svoj novi zavičaj. Pronašao je stazu koja na ostacima nekadanjih gradskih zidina vodi preko reke. Zastao je na zasvodnjenom mostu i slušao huk vodenične brane. Spustio se pored groblja alejom lipa. Iza visoke žive ograde video je i poznao *Vicus lusorum*^[231], mali izdvojeni grad igrača staklenih perli: svečanu dvoranu, arhiv, učionice, gostinske i učiteljske kućice. Video je kako iz jedne od tih kuća izlazi neki čovek u nošnji igrača staklenih perli, i u sebi pomislio da je to neki luzor iz priče, možda i sam magistar igre. Snažno je osetio čar te atmosfere; tu je sve izgledalo staro, dostojanstveno, osvećeno, puno tradicije. Ovde je čovek bliži središtu no u Ešholcu. Vraćajući se iz kraja igre staklenih perli, osetio je još i druge čari, možda manje dostojanstvene, ali ne manje uzbudljive. To je bio mali grad, komadić profanog sveta sa trgovinom, sa psima i decom, sa mirisom na prodavnice i zanatlije, sa bradatim ljudima i debelim ženama iza vrata radnji, sa decom koja se igraju i podvriskuju, sa devojkama podrugljiva pogleda. Mnogo toga podsećalo ga je na daleke ranije svetove, na Berolfingen. Verovao je da je sve to zaboravio. Sada su duboki slojevi njegove duše davali odgovor na sve to, na slike, na ljude, na mirise. Izgledalo je da ga ovde očekuje nešto nemirniji svet, ali zato šareniji i bogatiji no što je bio onaj u Ešholcu.

Razume se, škola je isprva bila pravi produžetak prethodne, iako su pridošli neki novi predmeti. U stvari, nove su bile samo vežbe meditacije i o njima mu je majstor muzike takođe bio dao izvestan predokus. On se po svojoj volji dao na meditaciju, a da s početka u njoj nije nalazio ništa osim igre za odmor. Tek nešto docnije — setićemo se toga — on će doživljeno upoznati njenu pravu vrednost. Upravitelj valdcelske škole Oto Cbinden, onda već od svojih šezdesetak godina, bio je neki originalan čovek koga su se pomalo plašili. Od njegovog lepog i strastvenog rukopisa su neki podaci o učeniku Jozefu Knehtu koje smo videli. Ali učenikovu radoznalost više su pobudili školski drugovi no učitelji. Sa dvojicom je naročito održavao žive i višestruko potvrđene veze i razmene. Jedan, kome se već odmah prvih meseci približio, Karlo Feromonte (docnije je dospeo do zamenika majstora muzike — po važnosti drugi u rang u vlasti), bio je istog doba kao i Kneht. Njemu smo zahvalni između ostalog za istoriju stila muzike laute u šesnaestom veku. U školi su ga zvali „pirinčilija” i cenili ga kao prijatnog druga u igri. Njegovo prijateljstvo sa Jozefom Knehtom počelo je razgovorima o muzici i dovelo je do višegodišnjih zajedničkih studija i vežbi o kojima smo delom saznali iz Knehtovih retkih ali sadržajnih pisama majstoru muzike. U prvom od tih pisama Kneht naziva Feromonta „specijalistom i poznavaoцем muzike bogate ornamentike, kićenja, trilera itd.”, i sa njim je svirao Kuprena, Parsela i druge majstore iz doba 1700. U jednom od pisama Kneht potanko govori o tim vežbama i toj muzici, „gde u nekim komadima gotovo iznad svake note stoji neko kićenje”. „Kada se tako nekoliko časova”, produžava on, „neprekidno udaraju dvostruki udarci, odbojni trileri i mordente, onda kao da su prsti napunjeni elektricitetom.”

U muzici je zaista mnogo napredovao. Druge ili treće valdcelske godine osrednje je čitao i svirao notne spise, ključeve, skraćenice, basovne numeracije svih stoleća i stilova. U carstvu zapadne muzike, koliko nam je sačuvana, ispekao se na onaj osobiti način koji polazi od zanata i koji ne zanemaruje, već brižljivo pazi i neguje čulnu i tehničku stranu da bi se prodrlo u duh. Baš njegova revnost da dokuči ono čulno, njegov trud da iz čulnog, zvučnog, iz senzacija uva u raznim muzičkim stilovima sazna njihov duh, upadljivo dugo ga je sprečavalo da se bavi prethodnom školom igre staklenih perli. Docnije, u svojim predavanjima, jednom je rekao ovu reč: „Ko muziku poznaje samo u izvodima koje je igra staklenih perli iz nje iscedila može da bude dobar igrač staklenih perli, ali još nikako muzičar, a po svoj prilici nije ni istoričar. Muzika se ne sastoji samo iz onih čisto duhovnih treptaja i figuracija koje smo iz nje izdvojili, ona se kroza sve vekove u prvom redu sastojala iz radosti u čulnome, u strujanju daha, u udaranju takta, u koloritu, u trenju i draženju, koji nastaju pri mešanju glasova, pri zajedničkom sviranju instrumenata. Izvesno, duh je glavna stvar a pronalazak novih instrumenata i promene u starim, uvođenje novih vrsta tonova i novih konstruktivnih i harmonijskih pravila ili zabrana — uvek je izvesno samo izgled i spoljašnjost, kao što su nošnje i mode naroda spoljašnjost. Ali čovek mora prvo čulno i intenzivno da dokuči i okusi ta spoljašnja i čulna obeležja da bi po njima mogao da razume epohe i stilove. Muzika se izvodi rukama i prstima, ustima, plućima, ne jedino mozgom, i ko doduše ume da čita note, a ne zna potpuno da svira nijedan instrumenat, taj ne treba da govori o muzici. Isto tako se ni istorija muzike nikako ne može razumeti samo polazeći od jedne apstraktne istorije stila. Doba propadanja muzike bi, na primer, ostala potpuno nerazumljiva kada u njima ne li smo svaki put upoznali pretežnost čulnog i kvantitativnog nad duhovnim.”

Jednog trenutka je izgledalo da je Kneht odlučio da bude samo muzičar. On je sve predmete koje su učenici učili po svojoj volji, među njima prvi uvod u igru staklenih perli, toliko zanemarivao u korist muzike da ga je upravitelj škole na kraju prvog semestra pozvao na razgovor o tome. Učenik Kneht nije dopustio da ga zastraše. Uporno je ostao pri gledištu učeničkih prava. Priča se da je upravitelju ovo rekao: „Ako nemam uspeha u nekom obaveznom predmetu, onda vi imate pravo da me

grдите; ali ja vam za to nisam dao povoda. Naprotiv, ja sam u pravu ako muzici posvećujem tri četvrtine ili četiri četvrtine vremena kojim smem slobodno raspolagati. Pozivam se na Statute.” Upravitelj Cbinden bio je dovoljno pametan da ne insistira, ali je naravno zapamtio tog učenika i dugo vremena ga je tretirao sa hladnom strogošću.

Duže od godine dana, po svoj prilici godinu i po, trajao je taj osobit period u Knehtovom đlačkom životu: normalna, ali ne sjajna svedočanstva i tiha i — kako izgleda posle slućaja sa upraviteljem — nešto prkosna povućenost, nikakva upadljiva prijateljstva, ali zato ta neobićno strasna revnost u sviranju, uzdržljivost od gotovo svih privatnih predmeta, takode od igre staklenih perli. Neke crte u toj mladićevnoj slici bez sumnje su svojstvenosti puberteta. U to doba verovatno drugi pol je sretao samo slućajno i s nepoverenjem. On je svakako — kao mnogi Ešholci koji nisu imali sestara kod kuće — bio vrlo sramežljiv. Ćitao je mnogo i naroćito nemaćke filozofe: Lajbnica, Kanta i romantićare, od kojih ga je daleko najjaće privlaćio Hegel.

Moramo malo podrobnije pomenuti onog drugog školskog druga koji je U Knehtovom valdcelskom životu igrao odlućujuću ulogu — hospitanta Plinia Desinjorija. On je bio hospitant, što znaći da je kroz škole elite prolazio kao gost, to jest bez namere da trajno ostane u pedagoškoj provinciji i da pristupi redu. Takvih hospitanata bivalo je povremeno, dabome vrlo retko, jer vaspitna vlast nije nikada polagala na to da vaspitava ućenike koji su po isteku elitnog školovanja imali nameru da se vrata roditeljskom domu i svetu. Međutim, u zemlji je bilo nekoliko starih patricijskih porodica, veoma zaslućnih za Kastaliju u vreme njenog osnivanja. Kod njih je postojao i još ni danas nije potpuno izumro obićaj da s vremena na vreme daju u škole elite kao gosta jednog sina, ako je za to imao dovoljno dara. Pravo tih nekoliko porodica na to postalo je tradicionalno. Iako su u svakom pogledu bili potćinjeni istim pravilima kao i svi ućenici elite, ti hospitanti su među ućenicima ćinili neki izuzetak već samim tim što se nisu kao ostali od svojih porodica i zavićaja iz godine u godinu sve više otuđivali, već su sve vreme raspusta tamo provodili. Oni su u sredini svojih školskih drugova stalno ostajali gosti i tućini, jer su zadržavali navike i naćin mišljenja iz zavićaja. Njih je oćekivao roditeljski dom, svetska karijera, poziv i ženidba. Samo malo puta se desilo da je takav ućenik-gost, zahvaćen duhom Provincije, na kraju ipak ostao u Kastaliji i uz odobrenje porodice pristupio redu.

Takav hospitant, dakle, bio je Plinio Desinjori, sa kojim se u Valdcelu susreo malo mlaći Jozef Kneht. To je bio mladić visokih darovitosti, naroćito sjajan u govoru i debati, vatren i pomalo nemiran ćovek koji je upravitelju škole Cbindenu zadavao mnogo brige, jer se kao ućenik drćao dobro i nije dopuštao da ga kore, ali se nikako nije trudio da zaboravi svoj izuzetni poloćaj hospitantu i da se po mogućstvu neupadljivo uvrsti, već se otvoreno i borbeno izjašnjavao za nekastalijsko i svetsko uverenje. Moralo je doći do toga da među dvojicom ućenika nastane naroćiti odnos: obojica su bili visoko obdareni i pozvani, to ih je zbratimilo. Po svemu ostalom bili su suprotnosti. Bio je potreban ućitelj neobićno visoke uvićavnosti i vešćine da iz zadatka koji je tu nastajao izvuće sušćinu i da po pravilima dijalektike između i iznad suprotnosti uvek ponovo omogući sintezu. Upravitelju Cbindenu za to ne bi nedostajalo ni darovitosti ni volje, on nije spadao u one ućitelje kojima su geniji neugodni, ali mu je za ovaj slućaj nedostajao najvaćniji uslov: poverenje oba ućenika. Plinio, koji se sebi dopadao u ulozi autsajdera i revolucionara, uvek je bio na oprezi prema upravitelju. Sa Jozefom Knehtom, na žalost, bilo je ono neraspoloćenje zbog njegovih privatnih studija, pa se ni on ne bi obratio Cbindenu za savet. Srećom, postojao je majstor muzike. Kneht je njemu otišao sa molbom za pomoć i savet, i taj mudri stari muzićar ozbiljno se prihvatio stvari, pa je igru majstorski upravio — kao što ćemo videti. Najveća opasnost i iskušenje u životu mladoga Knehta postali su u rukama majstora odlićan zadatak i on mu se pokazao doraslim. Prisna prića prijateljstva i neprijateljstva

između Jozefa i Plinija, ili te muzike o dva temata, ili te dijalektičke igre između dva duha, bila je otprilike ova.

Prvo je to, naravno, bio Desinjori koji je pao u oči protivniku koji ga je privukao. On je bio ne samo stariji, bio je ne samo lep, vatren i rečit, on je pre svega bio jedan „spolja”, nekastaljanin, jedan iz sveta, čovek koji ima oca i majku, stričeva, tetaka, braće, jedan za koga je Kastalija sa svim svojim zakonima, tradicijama i idealima značila samo jednu etapu, deo puta, ograničeni boravak. Za tu belu vranu Kastalija nije bila svet, za njega je Valdcel bio škola kao druge škole, za njega povratak u „svet” nije bio sramota i kazna, njega nije očekivao red, nego karijera, brak, politika, ukratko onaj „realni život”, o kome je svaki Kastaljanin potajno žudeo više da sazna, jer je za Kastaljanina „svet” značio isto što je nekada bio za pokajnika i inoka: nešto nisko i zabranjeno, ali ne manje tajanstveno, zavodljivo, zasenjujuće. A Plinio zaista nije pravio tajnu od svog pripadništva svetu, nije ga se nikako stideo, bio je ponosan na nj. Sa još upola dečaćkom i glumačkom, upola takođe svesnom i kao program shvaćenom revnošću, naglašavao je svoj drugi soj i koristio svaki povod da svoja svetska shvatanja i norme stavi nasuprot kastalijskim i da ih pokaže kao bolje, pravilnije, prirodnije, ljudskije. Pri tom je mnogo operisao sa „prirodom” i sa „zdravim ljudskim razumom” koji je stavljao nasuprot naopako obrazovanom i životu stranom školskom duhu i nije bio štedljiv u pogodnim izrazima i visokim tonovima. Ali, bio je pametan i imao je dovoljno ukusa da se ne zadovolji grubim izazivanjima, nego da prilično prizna oblike debatovanja koji su se upotrebljavali u Valdcelu. On je hteo da brani „svet” i naivni život od „nadmene skolastičke duhovnosti” Kastalijske, ali je hteo pokazati da je u stanju da to postigne oružjem protivnika; nije hteo da bude nekulturan i da kao slep taba po cvetnom vrtu duhovnog obrazovanja.

Jozef Kneht se kao ćutljiv ali pažljiv slušalac s vremena na vreme zadržavao u pozadini neke male grupe đaka čije je središte i govornik bio Desinjori. On je sa radoznalošću, čuđenjem i bojažljivošću slušao kako taj govornik govori stavove u kojima se uništavajuće kritikuje sve što je u Kastaliji bilo autoritativno i sveto, kojima se izražava sumnja, stavlja u pitanje i ismeva sve u šta je on sam verovao. On je, doduše, primetio da svi slušaoci ni približno ne uzimaju ozbiljno te govore; neki su ih očigledno slušali samo šale radi, kao što se sluša kakav vašarski govornik. Čuo je, takođe, često odgovore u kojima su Pliniovi napadi bili ironisani ili ozbiljno odbijani. Ali oko tog Plinija uvek je bilo okupljeno po nekoliko drugova, on je uvek bio središte, i, bilo da se našao neki oponent ili ne, on je uvek delovao privlačnom snagom i kao nekom zavodljivošću. I tako, kao što je bilo s drugima koji su se u grupama okupljali oko živahnog govornika i slušali njegove tirade sa čuđenjem ili ismevanjem — tako je bilo i s Jozefom. Uprkos onoj bojažljivosti, čak i strahu, koje je imao pri tim govorima, osećao je da ga oni privlače na neki neprijatan način. I ne samo zato što su bili zabavni, ne, činilo mu se da ga se unekoliko i ozbiljno tiču. Ne da bi u sebi odobravao hrabrom govorniku, ali postojale su sumnje o kojima je bilo dovoljno samo da se zna pa da se zbog njih pati. Prvo, nije bilo nikakve zle patnje, bilo je samo nekog doticanja i nemira, osećanje koje je bilo mešavina žestokog nagona i nemirne savesti.

Morao je doći čas, i on je došao, kada je Desinjori primetio da među svojim slušaocima ima jednog za koga su njegove reči značile više no postizanje ili odbijanje zabave i zadovoljenje želje za disputovanjem. To je bio ćutljiv, plav dečak, lepa i fina izgleda, ali nešto zazoran, koji se zbunjivao i crveneo i davao kratke odgovore kad ga je on ljubazno oslovljavao. Očigledno ga je taj mladić već duže vremena pratio, mislio je Plinio, i sada je mislio da ga nagradi kakvim prijateljskim gestom i time ga potpuno pridobije: pozvao ga je za popodne u posetu u svoju sobu. Ali taj snebivljiv i nepristupačan dečko nije se mogao tako lako pridobiti. Na svoje zaprepašćenje, Plinio je morao doživeti da ga dečko izbegava, i da nije hteo da razgovara, pa ni poziv nije prihvatio. To je dražilo

starijeg, pa je od toga dana počeo vrbovati ćutljivog Jozefa, s početka istina iz samoljublja, docnije ozbiljno, jer je u njemu osetio partnera, možda budućeg prijatelja, možda obrnuto. I dalje je uvek viđao Jozefa kako se pojavljuje u njegovoj blizini i osećao njegovo intenzivno slušanje. Ali bojažljivko se uvek povlačio, čim bi mu se on hteo približiti.

Takvo držanje imalo je svoje uzroke. Jozef je odavno osetio da ga kod onog drugog očekuje nešto važno, možda nešto lepo, proširenje njegovog horizonta, neko saznanje, objašnjenje, možda takođe iskušenje ili opasnost — u svakom slučaju nešto čemu treba odoleti. Prva osećanja sumnje i želje za kritikom, koja su Pliniovi govori u njemu probudili saopštio je svom prijatelju Feromontu. Ovaj je na to obratio malo pažnje. On se izjasnio da je Plinio uobražen i da se pravi važan, da ga ne treba slušati, pa je odmah utonuo u svoje muzičke vežbe. Jozef je rekao kako oseća da bi upravitelj bio ta instanca pred koju bi morao da iznese svoje sumnje i uznemirenja. Ali posle one male raspre, on više nije bio u srdačnom i otvorenom odnosu s njim. Bojao se da ga ovaj neće razumeti i, još više, da razgovor o buntovniku upravitelj na kraju ne shvati kao neku vrstu denuncijacije. U toj zabuni, koja je zbog Pliniovih pokušaja za prijateljskim približavanjem postajala sve mučnija, obratio se svom zaštitniku i dobrom duhu, majstoru muzike, jednim dugim pismom koje nam je sačuvano. U njemu je, između ostalog, pisao: „Nije mi jasno da li se Plinio nada da u meni pridobije jednomišljenika ili partnera u razgovoru. Nadam se da je ovo poslednje, jer da mene pridobije za svoja shvatanja značilo bi zavesti me na neverstvo i razoriti mi život koji se već u Kastaliji ukorenio. Napolju nemam ni roditelja, ni prijatelja kojima bih se mogao vratiti, ako bih jednog dana zaista to zaželeo. Ali ako Pliniovi bezobzirni govori čak i ne smeraju preobraćanje i uplivisanje, oni me dovode u zabunu. Jer, poštovani majstore, da bih prema vama bio potpuno iskren: u Pliniovom načinu mišljenja nailazim na nešto na šta ne mogu jednostavno reći ne. On se obraća jednom glasu u meni koji je katkad veoma sklon da mu da za pravo. To je verovatno glas prirode i on je u oštroj suprotnosti sa mojim vaspitanjem i načinom gledanja uobičajenim kod nas. Kada Plinio naše učitelje i naše majstore karakteriše kao sveštenu kastu, a nas učenike kao uškopljeno stado sa brnjicom, to su naravno grube i preterane reči, ali one možda ipak sadrže nešto istinito, inače me ne bi mogle tako uznemiriti. Plinio govori tako čudne i obeshrabrujuće reči. Na primer: igra staklenih perli je ponovni pad u feljtonističko doba, čisto neodgovorno igranje slovima u koja smo mi tobož rastvorili jezike raznih umetnosti i nauka; ona se sastoji iz samih asocijacija i igra čistim analogijama. Ili: dokaz bezvrednosti čitavog našeg duhovnog obrazovanja i držanja je naša rezignirana besplodnost. Mi analiziramo, na primer, veli, zakone i tehnike muzike svih vrsta stilova i vremena, a sami ne dajemo nikakvu novu muziku. On veli, mi čitamo i tumačimo Pindara i Getea, a stidimo se da sami stvaramo stihove. To su prigovori kojima se ne mogu smežati. A to nisu oni najgori, koji mi zadaju najviše rana. Zlo je kad on, na primer, kaže kao da mi Kastaljani vodimo život veštački odgajenih ptica pevačica, a da sami ne zaslužujemo hleb svoj, da ne poznajemo bedu i životnu borbu, da ništa ne znamo i nećemo da znamo o onom delu čovečanstva čiji su rad i siromaštvo osnova naše luksuzne egzistencije.” Pismo se završavalo rečima: „Možda sam zloupotrebio vašu ljubaznost i dobrotu, najpoštovaniji, i spreman sam na to da me izgrdite. Grdite me samo i naredite mi ispaštanje, biću vam zahvalan za to. Ali neki savet mi je krajnje neophodan. Sadanje stanje mogu još samo kratko vreme da podnosim. Ja mu ne mogu pomoći da dođe do pravog i plodnog razvitka, za to sam suviše slab i neiskus, a što je možda najgore, ne mogu se poveriti našem gospodinu upravitelju, osim ako biste mi vi izričito naredili. Zato sam vas opteretio jednom stvari koja za mene počinje da biva velika nevolja.”

Bilo bi nam od velike vrednosti da na ovo zapomaganje imamo majstorov odgovor takođe crno na belo. Ali taj odgovor je usledio usmeno. Kratko vreme posle Knehtovog pisma došao je u Valdcel sam magistar muzike da rukovodi jednim muzičkim ispitom i za vreme svog tamošnjeg boravka na

najbolji način se prihvatio svog malog prijatelja. O tome znamo iz kasnijih Knehtovih pričanja. To mu nije bilo lako. Počeo je time što je podvrgao ispitivanju Knehtova školska svedočanstva, a naročito njegove privatne studije i našao da su te studije suviše jednostrane. U tome je dao za pravo valdcelskom upravitelju i nastojao je naročito da Kneht to prizna upravitelju. U pogledu Knehtova držanja prema Desinjoriju, dao je tačna uputstva i nije otišao pre no što je i to pitanje prodiskutovao sa upraviteljem Cbindenom. Posledica toga je bila ne samo čudna i za sve koji su je doživeli nezaboravna utakmica između Desinjorija i Knehta, nego i sasvim nov odnos između ovoga i upravitelja. Taj odnos i dalje nije bio srdačan i tajanstven, kao onaj prema majstoru muzike, ali je bio raščišćen i nezategnut.

Uloga koja je dodeljena Knehtu određivala je njegov život za duže vreme. Bilo mu je dopušteno da prihvati Desinjorijevo prijateljstvo, da se izloži njegovom uticaju i njegovim napadima, bez mešanja ili nadzora učitelja. Zadatak koji mu je postavio mentor bio je da brani Kastaliju od njenih kritičara i da raspravljanje o pogledima podigne na najviši nivo. To je značilo, između ostalog, da Jozef mora intenzivno da izuči osnove poretka koji je vladao u Kastaliji i u redu i da ih uvek ima pred očima. Govorničke borbe između dva sprijateljena partnera uskoro su postale čuvene i ostali su se tiskali da ih slušaju. Desinjorijev agresivan i ironičan ton postao je finiji, njegove formulacije strože i odgovornije, kritika stvarnija. U toj borbi dosada je Plinio bio favorizovaniji; on je dolazio iz „sveta”, imao njegovo iskustvo, njegove metode, njegova sredstva napada i takođe nešto od njegove nepromišljenosti. Iz razgovora sa odraslima kod kuće, on je znao sve što je svet mogao da prigovori Kastaliji. Sada su ga Knehtove replike prisiljavale da uvidi da on zaista vrlo dobro poznaje svet, bolje no ma koji Kastaljanin, ali da Kastaliju i njen duh ne poznaje onako dobro kao oni koji su tu bili kod kuće i kojima je Kastalija bila zavičaj i sudbina. Naučio je da uviđa i postepeno je naučio takođe da priznaje da je on tu gost, ne domaći, i da ne samo napolju, već takođe i tu, u pedagoškoj provinciji, postoje vekovna iskustva i stvari koje se po sebi razumeju. Da i tu ima tradicija, čak i neka „priroda” koju je on samo delom poznao i koja je sada kroz svog govornika Jozefa Knehta objavila zahtev da bude poštovana. Kneht, naprotiv, da bi ispunio svoju ulogu apologeta, bio je prinuđen da studijom, meditacijom i vladanjem sobom sve jasnije i dublje ovlada i prosvesti ono što je imao da brani. U retorici je Desinjori ostao superioran. Osim žara i slavljublja njegove prirode, u tome mu je pomagalo i izvesno svetsko školovanje i dovitljivost. Čak i kad je podlegao, on je umeo da misli na slušaoce i da sebi obezbedi neko dostojno ili spretno odstupanje. Međutim Kneht, kad ga je protivnik saterao u tesnac, mogao je otprilike reći: „O tome moram još da razmislim, Plinio. Sačekaj nekoliko dana, opet ću te podsetiti na to.”

Ako je taj odnos doveden u neki dostojan oblik, a za učesnike i slušaoce disputa postao neophodan sastavni deo ondašnjeg valdcelskog školskog života, time za Knehta nevolja i sukob nisu postali lakši. Usled velikog poverenja i odgovornosti koji su mu dati, on je savladao zadatak i izvršio ga je bez vidljive štete, i to je dokaz njegove snage i valjanih svojstava njegove prirode. Ali u sebi je imao mnogo da pati. Ako je osećao prijateljstvo za Plinija, on ga nije osećao samo za dopadljivog i snalažljivog druga, za Plinija poznavaooca sveta i veštog govornika, već ne manje i za onaj strani svet koji je njegov prijatelj i partner zastupao i koji je on upoznao ili pojmio u njegovoj osobi, u njegovim rečima i njegovim pokretima. Onaj takozvani „realni” svet, u kome je bilo nežnih majki i dece, gladnih i sirotinjskih kuća, novina i izbornih borbi. Onaj primitivni i u isto vreme rafinirani svet u koji se Plinio svakog raspusta vraćao da poseti roditelje i braću i sestre, da se udvara devojkama, da prisustvuje radničkim skupovima ili da kao gost posećuje otmene klubove, dok je Kneht ostao u Kastaliji, lutao sa drugovima i plivao, vežbao foberške Recercari ili čitao Hegela.

Za Jozefa nije bilo sumnje što pripada Kastaliji i što zaista vodi kastalijski život, život bez

porodice, bez nekih takozvanih razonoda, život bez novina, život takođe bez bede i gladi. Uostalom ni Plinio, koji je učenicima elite umeo tako žestoko da zamera zbog njihovog trutovskog života, nije dosada nikada gladovao, ni svoj hleb sam zarađivao. Ne, onaj Pliniov svet nije bio bolji, ni pravilniji. Ali on je bio tu, postojao je, i on je, kao što je znao iz svetske istorije, uvek bio tu i uvek bio sličan današnjem. I mnogi narodi nisu poznavali nikakav drugi svet do taj, nisu znali ništa o školi elite i pedagoškoj provinciji, o redu, majstorima i igri staklenih perli. Veliko mnoštvo svih ljudi na čitavoj Zemlji živelo je drugačije no što se živelo u Kastaliji, jednostavnije, primitivnije, opasnije, nezaštićenije, neuređenije. I taj primitivni svet bio je urođen svakom čoveku. Nešto od njega čovek oseća u sopstvenom srcu — nešto od radoznalosti za njim, od čežnje za njim, od saučešća prema njemu. Zadatak je bio da se bude pravedan prema njemu, da se u srcu sačuva neko zavičajno pravo na njega, ali ipak da mu se ne vrati. Jer pored i iznad njega postojao je i drugi svet, kastalijski, duhovni, veštački, jedan uređeniji, zaštićeniji, ali svet sa potrebom stalnog nadzora i vežbanja, hijerarhije. Služenje tom svetu, a da se onom drugom svetu ne čini nepravda, da se ne prezire, a takođe i da se sa nekim nejasnim prohtevom ili nostalgijom krišom ne pogleda za njim, moralo bi biti ono pravo. Jer mali kastalijski svet služio je drugom velikom svetu. On mu je davao učitelje, knjige, metode, on se starao o održavanju čistote duhovnih funkcija i morala i, kao škola i прибежиште, on je stajao otvoren onom malom broju ljudi čije je opredeljenje izgleda bilo da svoj život posvete duhu i istini. Samo, zašto ta dva sveta, kako izgleda, nisu živela skladno i bratski jedan pored drugog i jedan u drugom, zašto se oba nisu mogla u sebi gajiti i sjediniti?

Jednom je poseta majstora muzike pala u vreme kad je Jozef, umoran i slomljen svojim zadatkom, bio u velikoj muci da sačuva ravnotežu. Majstor je to mogao da zaključi po nekim mladićevim nagoveštajima, ali je sve daleko jasnije pročitao iz njegovog umornog izgleda, njegovih nemirnih pogleda, njegovog malo neskrasivog bića. Postavio je nekoliko ispitivačkih pitanja, naišao je na neraspoloženje i smetnje. Digao je ruke od ispitivanja i, ozbiljno zabrinut, poveo ga u vežbaonicu, pod izgovorom da hoće da mu pokaže neko otkriće iz istorije muzike. Tražio je da mu donese i naštимуje klavikord, a dotle ga je upetljivao u neko svoje predavanje o postanku oblika sonate, dok učenik nije donekle zaboravio svoje jade, dok se nije predao i, opušten i zahvalan, slušao njegove reči i sviranje. Majstor je strpljivo čekao da ga dovede u stanje spremnosti i prijemljivosti, koje na njemu nije bio našao. I kad mu je uspelo, kada je završio svoje predavanje i na kraju odsvirao jednu Gabrielovu sonatu, ustao je i šetajući po maloj sobi, pričao:

„Ta sonata me je mnogo godina veoma zapošljavala. To je bilo još u godinama mog slobodnog studiranja, još pre no što sam bio postavljen za učitelja, a potom za majstora muzike. Imao sam ambiciju da izradim istoriju Kuate s novih gledišta. Ali je naišlo vreme kada ne samo da nisam više napredovao, već sam sve više počinjao sumnjati da li sva ta muzička i istorijska istraživanja uopšte imaju neke vrednosti, da li ona zaista predstavljaju nešto više od prazne igre za besposlene ljude i nisu li ona varljiv duhovno-veštački surogat pravom, življenom životu. Ukratko, imao sam da izdržim jednu od onih kriza u kojima nam svaka studija, svaki duhovni trud, svaki duh postaju uopšte sumnjivi i bez vrednosti. Kada smo skloni da počnemo zavidetati svakom seljaku oraču, svakom ljubavnom paru svečeri, ili svakoj ptici koja peva u drveću, svakom zrikavcu koji zriče u letnjoj travi, jer nam izgledaju tako prirodni, čini nam se da žive tako punim i srećnim životom, dok mi ništa ne znamo o jadima i nevoljama, opasnostima i stradanjima njihova života. Ukratko, ja sam prilično bio izgubio ravnotežu. To stanje nije bilo lako, štaviše bilo je vrlo nesnošljivo. Smišljao sam najčudnije mogućnosti za bekstvo i oslobođenje. Pomišljao sam da odem u svet kao muzičar, da sviram na svadbama dok društvo igra. I da se, kao u starim romanima, pojavio neki skupljač vojske, pozvao me da obučem uniformu i da sa nekom trupom pođem ma u kakav rat — ja bih pošao. Bilo je kao što u

takvim stanjima često biva: ja sam se toliko izgubio da se sam više nisam mogao snaći, i bila mi je potrebna pomoć.”

Za trenutak je zastao, pa se nasmejao. Zatim je produžio: „Razume se, imao sam savetnika u studijama, kao što je propis. I, prirodno, bilo bi razumno i pravilno i moja dužnost da se s njim posavetujem. Ali stvar je katkad u ovome, Jozefe: baš kad čovek padne u teškoće i skrene s puta i kad mu je ispravka naj neophodnija, upravo tada ima najveću odvratnost da se vrati na pravi put i da potraži normalnu ispravku. Moj studijski savetnik nije bio zadovoljan mojim tromesečnim izveštajem, stavio mi je ozbiljne primedbe, a ja sam verovao da se nalazim na putu novih otkrića i saznanja, pa sam u neku ruku zamerao njegovim prigovorima. Ukratko, ja mu nisam mogao otići, nisam mogao na kolenima doći do krsta i priznati da je on bio u pravu. Takođe se nisam hteo poveriti ni svojim drugovima. Ali u mome susedstvu se nalazio neki osobenjak koga sam poznao samo iz viđenja i po kazivanju, neki sanskritski naučnik sa nadimkom „Jogin”. Jednog trenutka, kad mi je moje stanje postalo dovoljno nepodnošljivo, otišao sam tom čoveku čiju sam osamljenu i osobenjačku ličnost često ismevao i divio joj se u potaji. Posetio sam ga u njegovoj ćeliji. Kad sam ga hteo osloviti, zatekao sam ga u utonulosti, pri tom u stavu indijskog rituala i nije mu se moglo prići. S tihim osmejkom lebdeo je u savršenoj odvojenosti. Nisam mogao ništa činiti no da stojim na vratima i čekam dok se ne povрати iz utonulosti. To je trajalo vrlo dugo, trajalo je jedan sat, dva sata. Najzad sam se umorio i skliznuo na pod gde sam sedeo naslonjen na zid i dalje čekao. Na kraju sam video tog čoveka kako se polako budi. Malo je pokrenuo glavu, ispružio ramena, ispravio prekrštene noge i kad je hteo da ustane, pogled mu je pao na mene. — Šta hoćeš? — pitao je. Podigao me je i ne razmislivši i ne znajući tačno šta sam rekao, kazao je: — U pitanju su sonate Andreje Gabrielijske. — Potpuno se digao i posadio me u svoju jedinu stolicu, seo na ivicu stola i rekao: — Gabrieli? Šta ti je učinio svojim sonatama? — Počeo sam mu pričati šta se sa mnom dogodilo, da se ispovedam šta je sa mnom. Ispitivao me je, činilo mi se, sa pedantnom tačnošću, o mojoj istoriji, o studijama, o Gabrielliju i sonati. Hteo je da sazna kada sam ustajao, koliko sam čitao, koliko sam svirao, u koliko sati sam obedovao i legao. Ja sam mu se poverio, čak nametao, tako sam morao podnositi njegova pitanja i odgovarati. Ona su me posramila, sve neumoljivije su išla u pojedinosti, moj život poslednjih nedelja i meseci bio je analiziran. Tada je odjednom začutao Jogin, a kada ja ni posle toga nisam postao pametan, slegao je ramenima pometen i rekao: — Zar ne vidiš sam u čemu je greška? — Ne, nisam mogao videti. I sada je on rekapitulirao čudnovato tačno sve što je iz mene dokučio, sve unazad do prvih znakova premorenosti, odvratnosti i duhovne zasićenosti. Dokazao mi je da se to moglo dogoditi samo onome ko neprekidno suviše slobodno studira i da je krajnje vreme da tuđom pomoći ponovo dođem do izgubljene kontrole nad sobom i svojim silama. On mi je dokazivao: pošto sam se već usudio da se odrekнем redovnih vežbanja meditacija da je trebalo da se bar pri prvim nepovoljnim posledicama setim tog propusta i da ga opet popravim. I on je savršeno bio u pravu. Ne samo da sam čitavo jedno vreme zanemario meditaciju — nisam imao vremena, bio sam uvek suviše neraspoložen i rasejan ili suviše revnosta u studijama i zagrejan — već sam, štaviše, vremenom potpuno izgubio svest o svom grehu propuštanja. Sada, pošto sam skoro bio nastradao i očajan, morao sam pustiti da me neko drugi na to podseti. I u stvari tada sam se našao u velikoj muci da se iščupam iz zaparloženosti. Morao sam se vratiti školskim i početničkim vežbama u meditaciji i da opet postepeno steknem sposobnost da se priblerem i utonem u razmišljanje.

Magistar je svoju šetnju po sobi završio jednim malim uzdahom i rečima: — Tako je to sa mnom bilo i još i danas se pomalo stidim da govorim o tome. Ali stvar stoji ovako, Jozefe: Što više zahtevamo od sebe, ili što više od nas zahteva naš svagdašnji zadatak, to smo sve više upućeni na izvor snage meditacije, na sve novo usklađivanje između duha i duše. I — znao bih navesti još neke

primere za to — što nas naš zadatak intenzivnije angažuje, čas uzbuđuje i podiže, čas umara i potištava, tim lakše se može desiti da taj izvor zanemarimo, kao što čovek lako zapušta telo i njegovu negu kada se udubi u neki umni rad. Svi istinski veliki ljudi svetske istorije ili su umeli da meditiraju, ili su, pak, nesvesno poznavali put kuda nas vodi meditacija. Svi ostali, čak i oni najobdareniji i najsnažniji, na kraju ili nisu uspeali ili su podlegli, jer ih je njihov zadatak ili njihov ambiciozan san tako dokopao, tako opseo ili ih učinio besomučnim, da su izgubili sposobnost da se ponovo oslobode i odvoje od aktuelnog. Ti to znaš. To se uči već pri prvim vežbanjima. Ono je neumoljivo istinito. Koliko je neumoljivo istinito, čovek vidi tek kad jednom izgubi put.”

Ta priča je toliko delovala na Jozefa da je osetio opasnost u kojoj se sam nalazio, pa se podvrgao vežbanjima sa novom predanošću. Na njega je ostavilo dubok utisak to što mu je majstor prvi put pokazao komadić svog sasvim ličnog života, svoje mladosti i doba studija. Prvi put mu je bilo jasno da je i jedan polubog, majstor, bio jednom mlad i da je i on mogao biti na stranputici. Sa zahvalnošću je osetio kakvo mu je poverenje poštovani ukazao svojom ispovešću. Moglo se lutati, umoriti se, grešiti, prestupiti propise, pa ipak se mogao toga osloboditi, pronaći put i na kraju postati majstor. On je prebrodio krizu.

U te dve do tri valdcelske godine, za vreme kojih je postojalo prijateljstvo između Plinija i Jozefa, škola je prizor njihovog borbenog prijateljstva doživljavala kao neku dramu u kojoj je svaki pomalo učestvovao — od upravitelja do najmlađeg učenika. Dva sveta, dva principa su se utelovila u Knehtu i Desinjoriju, jedan je podizao drugoga, svaka rasprava bila je svečana i reprezentativna utakmica koja se svih ticala. I kao što je Plinio iz svake posete za vreme raspusta, iz svakog zagrljaja svoje rodne grude donosio nove snage, tako je i Jozef iz svakog razmišljanja, iz svake lektire, svakog utonjavanja u misli, iz svakog viđenja sa magistrom muzike crpao nove snage, postajao sposobniji za zastupnika i branioca Kastalije. Jednom, još kao dete, doživeo je prvi poziv. Sada je iskusio drugi i te godine su ga izgradile i skovale u savršeni lik Kastaljanina. Odavno je već bio završio prvu nastavu igre staklenih perli, pa je za vreme raspusta i pod nadzorom jednog od rukovodilaca igre počeo da kroji nacрте svoje sopstvene igre staklenih perli. U tome je otkrio jedan od najobilnijih izvora radosti i unutrašnjeg olakšanja. Osim nenasitih vežbanja na čembalu i klavikordu sa Karlom Feromontom, ništa mu nije tako prijalo, tako ga zadovoljavalo, jačalo, krepilo i usrećavalo kao ti prvi prodori u zvezdani svet igre staklenih perli.

Baš iz tih godina potiču one pesme mladog Jozefa Knehta koje su se očuvale u Feromontovom prepisu. Možda ih je bilo više no što je dospelo do nas i može se pretpostaviti da su i te pesme, od kojih su najranije postale još pre Knehtova uvođenja u igru staklenih perli, pomogle izvršenje njegove uloge i prebrođavanje onih kritičnih godina. Svaki čitalac će u tim delom umetničkim, delom običajnim brzo napisanim stihovima, tu i tamo otkriti tragove dubokog potresa i krize koje je Kneht preživljavao u ono vreme pod Pliniovim uticajem. U nekom redu odzvanja duboko uznemirenje, načelna sumnja u sebe samog i u smisao svog postojanja, dok u pesmi „Igra staklenih perli” izgleda da je uspela pobožna predanost. Uostalom, već u samoj činjenici što je te pesme pisao i čak ih ponekad pokazivao mnogim drugovima, bilo je nekog priznanja Pliniovom svetu, komad pobune protiv izvesnih kastalijskih domaćih zakona. Jer ako se Kastalija uopšte bila odrekla stvaranja umetničkih dela (i muzičko stvaranje se tamo poznaje i trpi samo u obliku stilistički strogo vezanih vežbanja kompozicije), to je pravljenje pesama bilo najnemogućnije, najsmešnije, najnedopuštenije što se moglo zamisliti. Te pesme nisu, dakle, neka igra, isečak, uvojita šara. Bio je nužan neki visok pritisak pa da izvor potekne i trebalo je izvesne prkosne hrabrosti pa napisati te stihove i priznati ih svojim.

Neka ne ostane nepomenuto da je i Plinio Desinjori, pod uticajem svoga protivnika, izdržao

znatne promene i razvoje i ne samo u smislu vaspitanja za prečišćavanje svojih borbenih metoda. Za vreme kolegijalnih i borbenih razmena u onim školskim godinama, video je kako se njegov partner stalnim uzdizanjem razvija u uzornog Kastaljanina; u ličnosti prijatelja duh Provincije mu je postajao sve vidljiviji i oživljeniji. I, kao što je on atmosferom svoga sveta do izvesnog stepena inficirao prijatelja, tako je i sam, dišući kastalijski vazduh i podlegao njegovoj draži i uticaju. Poslednje godine svoga školovanja, posle dvočasovnog disputovanja o idealima monaštva i njihovim opasnostima, vođenog u prisustvu najviše klase igre staklenih perli, poveo je Jozefa u šetnju i tada mu je učinio jedno priznanje. Mi ga citiramo prema jednom Feromontovom pismu: „Naravno ja odavno znam, Jozefe, da ti nisi pravoverni pobožnjak igrač staklenih perli, ni svetac Provincije, čiju ulogu tako sjajno igraš. Mi obojica stojimo na izloženom mestu u borbi i svaki od nas dobro zna da ono protiv čega se bori zaista postoji i da ima svoju neospornu vrednost. Ti si na strani visoke nege duha, ja na strani prirodnog života. U našoj borbi ti si naučio da ulaziš u trag i uzimaš na nišan opasnosti prirodnog života. Tvoja je dužnost da ukažeš kako prirodni, naivni život bez nege duha mora postati kaljuga i dovesti natrag do životinjskog, i još dalje. A ja uvek moram da ponavljam koliko je rizičan, opasan i najzad besplodan život orijentisan samo na duh. Dobro. Svako brani ono u čije prvenstvo veruje — ti braniš duh, ja prirodu. Ali, nemoj mi zameriti, nekad mi se čini kao da me stvarno i naivno smatraš za nešto slično neprijatelju vašeg kastalijskog bića. Smatraš me za čoveka za koga vaše studije, vežbanja i igre u osnovi znače samo lakrdiju, iako on iz ovih ili onih razloga za trenutak učestvuje u tome sa vama. Ah, dragi moj, u kolikoj bi zabludi bio kad bi zaista to verovao! Hoću da ti priznam da prema vašoj hijerarhiji osećam jednu sasvim ludačku ljubav, da me ona često ushićuje i mami kao sama sreća. Takođe hoću da ti priznam da, kada sam pre više meseci nakratko bio kod roditelja, vodio sam razgovor sa ocem i boreći se postigao da mi dopusti da ostanem Kastaljanin i da stupim u red — ako na kraju školovanja to budem želeo i rešio. Bio sam srećan kada je on dao odobrenje za to. Ali ja ga neću koristiti, to znam odnedavno. O, nisam izgubio volju za to! Ali sve više i više vidim: ostajanje kod vas za mene bi značilo bekstvo, možda pristojno, plemenito bekstvo, ali ipak bekstvo. Vraćiću se i postaću čovek od sveta. Ali svetski čovek koji ostaje zahvalan vašoj Kastaliji, koji će neke vaše vežbe i dalje upražnjavati i svake godine učestvovati u velikim svečanostima igre staklenih perli.”

To Pliniovo priznanje Kneht je sa velikom tronutošću ispričao svom prijatelju Feromontu. A ovaj, u onom istom pismu dodaje reči: „Meni, muzičaru, to priznanje Plinija, prema kome nisam uvek bio pravičan, bilo je kao muzički doživljaj. Suprotnost: svet i duh, ili suprotnost: Plinio i Jozef u mojim očima su se iz borbe dvaju nepomirljivih načela sublimovali u jedan koncerat.”

Kada je Plinio bio završio svoj četvorogodišnji školski tečaj i kada je trebalo da se vrati kući, doneo je upravitelju pismo svoga oca koji je Jozefa Knehta pozivao u goste za vreme raspusta. To je bio neobičan zahtev. Istina, odsustvo radi putovanja i boravka van pedagoške provincije, pre svega u svrhu studija, nije bilo vrlo retko, ali ono je svakako bilo izuzetak i odobravalo se samo starijim i isprobanijim studentima, a nikada učenicima. Upravitelj škole Cbinden je, međutim, poziv smatrao dovoljno važnim, jer je dolazio od visoko cenjene kuće i čoveka, pa ga nije hteo sam odbiti, već ga je podneo odboru vaspitne vlasti. Odbor je na poziv odgovorio jednim lakonskim — ne. Prijatelji su se morali rastati.

— Kasnije ćemo opet pokušati sa pozivom — rekao je Plinio — jednom će već uspeti. Moraš jednom da upoznaš moj roditeljski dom i moje ljude i da vidiš da smo i mi ljudi, a ne samo neki ološ svetskih i poslovnih ljudi. Mnogo ćeš mi nedostajati. A sada pazi, Jozefe, da se u ovoj složenoj Kastaliji uskoro uspneš gore. Ti si zaista vrlo podoban za člana neke hijerarhije, ali, po mome mišljenju, pre za glavešinu no za služitelja, uprkos tvome imenu.^[24] Proričem ti veliku budućnost.

Jednog dana ćeš biti magistar i ubrajaćeš se u uzvišene.

Jozef ga je žalosno gledao.

— Rugaj se samo! — rekao je, boreći se sa uzbuđenjem rastanka. — Nisam tako slavloljubiv kao ti i pre no što ja doteram do neke vlasti, ti ćeš već dugo biti predsednik ili predsednik opštine, univerzitetski profesor ili savezni savetnik. Misli s ljubavlju na nas, Plinio, i na Kastaliju, nemoj se sasvim otuđiti od nas! I kod vas napolju mora da postoje ljudi koji o Kastaliji znaju više no viceve koji se tamo prave na naš račun.

Stegli su jedan drugom ruku i Plinio je otputovao. Poslednja Jozefova godina u Valdcelu bila je vrlo tiha. Njegova eksponirana i naporna dužnost, kao u neku ruku javne ličnosti, prestala je. Kastaliji više nije bio potreban branilac. Te godine svoje slobodno vreme pretežno je posvećivao igri staklenih perli. Ona ga je sve više privlačila. Jedna sveščica beležaka iz onog vremena o značaju i teoriji igre, počinje ovom rečenicom: „Celina života, fizičkog i duhovnog, je dinamički fenomen, a igra staklenih perli u osnovi obuhvata samo njegovu estetsku stranu i obuhvata je pretežno u slici ritmičkih zbivanja.”

GODINE STUDIJA

Jozef Kneht je sada imao oko dvadeset četiri godine. Otpuštanjem iz Valdcela završeno je njegovo đakovanje i počele su godine slobodnog studiranja. Sa izuzetkom bezazlenih dečaćkih godina u Ešholcu, one su bile najveselije i najsrećnije u njegovu životu. Još jednako ima nečeg divnog i dirljivo lepog u mladićevoj lutajućoj želji za otkrićima i osvajanjima. Sada je prvi put slobodan od školske prinude; stremlji ka beskrajnim horizontima duhovnoga, još mu se nijedna iluzija nije razvejala; još nije naišla nikakva sumnja ni u ličnu sposobnost, ni u bezgraničnost duhovnog sveta. Baš za talente kova Jozefa Knehta, koje jedan jedini dar već izrana ne nagoni da svu pažnju poklone jednom specijalnom predmetu, nego po svojoj prirodi teže ka celini, sintezi i univerzalnosti, to proleće slobode studiranja često je vreme intenzivne sreće, gotovo opijenosti. Bez prethodnog vaspitanja škole elite, bez duševne higijene vežbanja meditacije, bez blagog nadzora vaspitne vlasti, za takve talente bi ta sloboda bila teška opasnost, za mnoge i kobna, kao što je to bila za nebrojene visoke talente u vremenima pre našeg poretka, u pretkastalijskim stolicima. Na visokim školama tog prethodnog vremena, u nekim periodima je upravo kiptelo od faustovskih priroda. One su punim jedrima jedrile na pučinu nauka i akademske slobode i morale su pretrpeti sve brodolome neobuzdanog diletantizma. Sam Faust je prototip genijalnog diletantizma i njegove tragike. A u Kastaliji je duhovna sloboda onih koji studiraju još beskrajno veća no što je bila na univerzitetima ranijih epoha, jer su mogućnosti koje studijama stoje na raspolaganju mnogo obilatije. Osim toga, materijalni obziri, ambicije, bojažljivost, siromaštvo roditelja, izgledi za nasušni hleb i karijeru, i tako dalje, u Kastaliji su potpuno bez uticanja i ograničavanja. U akademijama, seminarima, bibliotekama, arhivama, laboratorijama pedagoške provincije — svi studenti su jednaki u pogledu porekla i u pogledu izgleda. Hijerarhija se stepenuje samo po intelektualnim i karakternim sklonostima i svojstvima učenika. U materijalnom i duhovnom pogledu, naprotiv, u Kastaliji nema većine onih sloboda, zavođenja i opasnosti čijom žrtvom postaju mnogi talenti na svetskim visokim školama. I tu postoji još dosta opasnosti, demonije i zaslepljenosti, — gde bi ljudsko biće bilo slobodno od njih? — ali je kastalijski student ipak zaklonjen od nekih mogućnosti skretanja, razočaranja i propadanja. Njemu se ne može desiti da podlegne pijančenju, ne može da gubi svoje mlade godine u navikama razmetljivosti i pripadništva tajnim savezima nekih studentskih generacija ranijeg vremena, niti jednog dana može otkriti da je njegova studentska svedodžba zrelosti bila zabluda, da tek tokom studija nailazi na praznine u svom prethodnom obrazovanju koje se naknadno ne mogu ispuniti. Kastalijski poredak ga štiti od tih neprilika. Takođe nije bila velika opasnost da se rasipa na žene ili na sportska preterivanja. Što se tiče žena, kastalijski student ne poznaje ni brak sa njegovim iskušenjima i opasnostima, ni pritvornu čednost nekih ranijih epoha, koja je studenta prisiljavala na polnu askezu, ili ga je upućivala na žene koje su se više ili manje prodavale. Pošto za Kastaljanina nema braka, to nema ni ljubavnog morala upravljenog na brak. Pošto za Kastaljanina nema novca i gotovo nikakve svojine, ne postoji takođe ni kupljivost ljubavi. U Provinciji je običaj da se građanske kćeri ne udaju suviše rano, a u godinama pre braka student ili naučnik izgleda im sasvim poželjan kao ljubavnik. On ne pita za poreklo i imovinu, naviknut je da duhovne sposobnosti stavlja bar na ravnu nogu sa životnim, najčešće ima fantazije i humora i, pošto nema novaca, to više no drugi mora plaćati zalaganjem samog sebe. Studentska ljubav u Kastaliji ne poznaje pitanje: hoće li me uzeti za ženu? Ne, on se neće njome oženiti. Doduše, stvarno se i to već događalo; ponekad se dešavalo da se neki student elite putem ženidbe vratio u građanski svet, uz odricanje od Kastalije i od pripadništva redu. Ali u istoriji škola i redova to nekoliko slučajeva otpadništva imaju gotovo samo

ulogu kurioziteta.

Stepen slobode i samoopredeljenja sa kojim se učenik elite posle otpuštanja iz pripremnih škola nađe pred svim oblastima znanja i istraživanja, u stvari je vrlo visok. Ukoliko obdarenosti i interesovanja nisu od početka uži, ta sloboda je ograničena samo time što je svako ko slobodno studira bio uvek obavezan da podnese plan studija za pola godine. Vlast ovlaš nadzire izvršenje plana. Za one koji su višestruko obdareni i zainteresovani — a u takve je spadao Kneht — tih nekoliko godina studija imaju, kroz tu široku slobodu, nečeg divno omamljivog i ushićujućeg. Upravo tim višestranom zainteresovanima, ako ne padnu u dangubu, vlast ostavlja skoro rajsku slobodu; učenik se po volji može interesovati za sve nauke, može razne oblasti studija da pomeša jedne s drugim, da se istovremeno zaljubi u šest ili osam nauka, ili da se s početka drži užeg izbora. Osim održanja opštih životnih pravila koja važe za Provinciju i red, od njega se samo jednom godišnje traži dokument o predavanjima koja je slušao, o lektiri i radu u institutima. Tačniji nadzor i ispitivanje njegovih rezultata počinje tek sa posećivanjem predmetnih naučnih tečajeva i seminara u koje spadaju takođe i tečajevi igre staklenih perli i muzička visoka škola. Dabome, ovde svaki student morada iziđe na zvanične ispite i da izradi radove koje mu traži rukovodilac seminara, što se po sebi razume, ali ga niko ne prisiljava na tečajeve. On takođe može semestrima i godinama po volji samo da sedi u bibliotekama i da sluša predavanja. Takvi studenti koji se dugo zadržavaju vezani za jednu oblast znanja, time doduše odlažu svoj prijem u red, ali se s velikom trpeljivošću ostavljaju, čak i potpomažu, u njihovom krstarenju kroza sve oblasti znanja i vrste studija. Osim moralnog, dobrog ponašanja, u pogledu rezultata od njih se ne traži ništa do da svake godine sastave „opis života”. Tom starom i često ismevanom običaju imamo da zahvalimo za tri Knehtova opisa života napisana za vreme njegovih godina studija. Dakle, ovde nije u pitanju čisto dobrovoljno i neslužbeno pisanje, kao što su bile pesme napisane u Valdcelu, dobrovoljan i neslužben, čak tajan i više ili manje zabranjen način književne delatnosti, nego normalno i službeno. Već u najranijim vremenima pedagoške Provincije uveden je običaj da se mlađi studenti, odnosno oni koji još nisu primljeni u red, pokrenu na sastavljanje naročite vrste napisa ili stilskih vežbi i to takozvanog „opisa života”, to jest fiktivne autobiografije prebačene u bilo koje vreme prošlosti. Učenik je imao zadatak da se prenese u neku sredinu i kulturu, u duhovnu atmosferu ma koje ranije epohe i da u njoj izmisli neku egzistenciju koja njemu odgovara. Prema vremenu i modi to je bio carski Rim, Francuska sedamnaestog, ili Italija osamnaestog veka, Periklova Atina, ili Austrija Mocartova doba. Kod filologa je uveden običaj da svoje životne romane sastavljaju jezikom i stilom zemlje i vremena u kome su se zamišljali. Ponekad je bivalo najviših virtuoznih opisa života u dvorskom stilu papskog Rima iz doba oko 1200. godine na kaluđerskom latinskom jeziku, na italijanskom jeziku iz „Sto novela”, na francuskom Montenjevom, na baroknom Švana fon Boberfelda. U tom slobodnom i detinjastom obliku živio je ostatak starog azijskog verovanja u ponovno rađanje i preobražaj duše. Svim učiteljima i učenicima bila je dobro poznata predstava da su njihovoj sadanjoj egzistenciji mogle prethoditi ranije, u drugim telima, u drugim vremenima, pod drugim uslovima. Razume se, to nije bilo nekakvo verovanje u strogom smislu, još manje je to bilo neko učenje. To je bilo vežbanje, igra snaga uobrazilje da se sopstveno ja predstavi u promenjenim situacijama i sredinama. Pri tom se vežbalo, kao što se to činilo u mnogim seminarima za kritikovanje stila i tako često takođe u igri staklenih perli, u opreznom prodiranju u bivše kulture, vremena i zemlje. Učilo se da se sopstvena ličnost smatra kao maska, prolazna odeća jedne entelehije.^[25] Običaj da se pišu takve biografije imao je svoju draž i neka preimućstva — inače se ne bi nikako tako dugo održao. Uostalom, nije bio baš tako mali broj studenata koji su više ili manje verovali ne samo u ideju reinkarnacije, već i u istinitost svojih sopstvenih izmišljenih biografija. Jer, prirodno, većina tih uobraženih prethodnih egzistencija bile su

ne samo stilska i historijska vežbanja, već takođe predstave želje i pojačani autoportreti: pisci većine biografija opisivali su sebe u onom ruhu i onakvog karaktera, prema idealu koji su želeli da ostvare i kako su želeli da se pojave. Dalje, biografije pedagoški nisu bile rđava zamisao, a bile su legitimni kanal pesničke potrebe mladičkog doba. Ako je generacijama već bilo zabranjeno pravo, ozbiljno pisanje pesama i ono zamenjeno delom naukama, delom igrom staklenih perli, time umetnički i stvaralački nagon mladosti nije bio rešen. On je našao dopušteno polje delatnosti u biografijama koje su se često proširivale u male romane. Tako je pokojni pisac pri tom mogao učiniti prve korake u zemlju samopoznanja. Uostalom, često se takođe dešavalo, i kod učitelja većinom nailazilo na blagonaklono razumevanje, da su studenti svoje biografije upotrebljavali za kritične i revolucionarne izlive o današnjem svetu i o Kastaliji. Ali osim toga ti napisi bili su vrlo informativni za učitelje i često su im davali iznenađujuće jasno obaveštenje o duhovnom i moralnom životu i stanju pisca, osobito za vreme kad su studenti uživali najveću slobodu i nisu podlegali nikakvom nadzoru.

Od Jozefa Knehta su nam sačuvana tri takva opisa života. Mi ćemo ih doslovno vemo preneti i smatramo ih možda najvrednijim delom naše knjige. Da li je napisao samo ta tri opisa života, da neki od njih nije propao, o tome su moguće samo pretpostavke. Sa izvesnošću znamo samo da je kancelarija vaspitne vlasti preporučila Knehtu, posle predaje njegovog trećeg, „indijskog” opisa života, da napiše eventualno još jedan opis života postavljen u jednu historijski bližu i obilnije dokumentovanu epohu i da se više potruži oko historijskih pojedinosti. Iz kazivanja i pisama znamo da je posle toga on zaista izvršio prethodne studije za opis života iz osamnaestog veka. U njemu se on hteo pojaviti kao švapski teolog, koji crkvenu službu docnije zamenjuje muzikom, koji je bio učenik Johana Albrehta Bengela, prijatelj Epingera i neko vreme gost opštine Cincendorf. Znamo da je u ono vreme pročitao i pravio izvode iz mnoštva stare, delom nepristupačne književnosti o crkvenom ustavu, o bogomoljstvu i Cincendorfu, o liturgiji i crkvenoj muzici onog vremena. Znamo isto tako da je bio upravo zaljubljen u lik čarobnog premeta Epingera, da je za lik magistra Bengela osećao istinsku ljubav i duboko poštovanje — njegovu sliku dao je da se naročito fotografiše i neko vreme mu je stajala na radnom stolu — i da se pošteno trudio oko odavanja poštovanja Cincendorfu, koji ga je i interesovao i odbijao. Na kraju je napustio taj rad, zadovoljan onim što je pri njemu naučio, ali je izjavio da je nesposoban da iz njega načini biografiju, jer je isuviše ulazio u pojedinačne studije i nakupio iscrpne podatke. Taj iskaz nas potpuno ovlašćuje da u onim trima sačinjenim opisima života više vidimo tvorevine i ispovesti čoveka pesnika plemenita karaktera, no radove naučnika — i mislimo da im time ne činimo nepravdu.

Za Knehta je sada pored slobode svršenog učenika da studira po svom izboru, pridola još jedna druga sloboda i popuštanje. On nije bio samo pitomac kao i svi ostali, nije imao nad sobom samo poredak strogog školovanja, tačnog rasporeda vremena, brižljivog nadzora i posmatranja od strane učitelja i bio izložen svim naporima učenika elite, nego je, pored svega toga i još mnogo više svojim odnosom prema Pliniju, postao nosilac jedne uloge i odgovornosti. To ga je duhovno i duševno delom podsticalo, delom opterećivalo do granica mogućnog. Uloga je bila i aktivna i reprezentativna, odgovornost je u stvari prevazilazila njegove godine i moći. Sve to, iako često veoma ugrožen, on je savladivao samo obiljem snage volje i darovitosti, ali ulogu ne bi uopšte mogao završiti do kraja bez moćne potpore iz daljine, bez majstora muzike. Nalazimo ga sa nekih dvadeset i četiri godine, na završetku njegovih neobičnih valdcelskih školskih godina, doduše sazrelog iznad svog doba života i nešto suviše napregnutog, ali začudo ne vidljivo oštećenog. Međutim, koliko je celo njegovo biće bilo duboko angažovano onom ulogom i teretom, koliko je bilo dovedeno gotovo do iscrpljenja, o tome nam nedostaju neposredna svedočanstva. Ali to saznajemo posmatrajući način na koji je svršeni učenik prvih godina koristio svoju stečenu i svakako često duboko priželjkivanu slobodu. Za vreme

svojih poslednjih godina dakovanja Kneht je zauzimao tako vidno mesto i donekle već pripadao javnosti i iz nje se odmah i potpuno povukao. Ako se pođe tragovima njegovog ondašnjeg života dobija se utisak: on bi najradije postao nevidljiv, nijedna okolina ni društvo ne bi mu mogli izgledati dovoljno bezazleni, nijedna egzistencija dovoljno lična. Tako je na neka druga i buma Desinjorijeva pisma u prvo vreme odgovarao kratko i nerado, a zatim nije nikako odgovarao. Čuveni učenik Kneht je iščezao i više se nije mogao naći. Samo, u Valdcelu je njegova slava i dalje cvetala i vremenom postala skoro legenda.

U početku svojih godina studija, iz pomenutih razloga, Kneht je izbegavao Valdcel, a to je povlačilo privremeno odricanje od viših i najviših tečajeva igre staklenih perli. Neki površni posmatrač bi u ono vreme mogao konstatovati kod njega upadljivo zapuštanje igre staklenih perli. Mi, međutim, znamo da je naprotiv čitav na izgled ćudljiv i bezrazložan, a u svakom slučaju vrlo neuobičajen tok njegovih slobodnih studija bio pod uticajem igre staklenih perli, da ga je vratio igri i službi njoj. U to ćemo se upustiti nešto iscrpnije, jer je ta crta karakteristična. Jozef Kneht se svojom slobodom studija koristio najćudnije, najtvrdoglavije, na zapanjujući, mladički genijalan način. Za vreme valdcelskih godina on je, kao što je uobičajeno, prešao zvanični uvod u igru staklenih perli i tečaj ponavljanja; zatim je, u toku poslednje školske godine, među prijateljima već onda na glasu dobrog igrača, tako žestoko bio zahvaćen privlačnom snagom igre igara da je, po završetku jednog daljeg tečaja, još kao učenik elite bio primljen među igrače drugog stepena, što je značilo vrlo retko odlikovanje.

Nekoliko godina kasnije on je jednom drugu na zvaničnom tečaju ponavljanja, svom prijatelju i docnijem pomoćniku, Fricu Tegularijusu, ispričao jedan doživljaj koji je ne samo odlučio njegovo opredeljenje za igru staklenih perli, već je takođe bio od najvećeg uticaja na tok njegovih studija. Pismo je sačuvano, to mesto glasi: „Dopusti mi da te podsetim na jedan određeni dan i na jednu određenu igru iz onog doba kada smo nas dvojica, dodeljeni istoj grupi, tako revnosno radili na svojim prvim dispozicijama za igru staklenih perli. Naš rukovodilac grupe bio nam je dao razne mogućnosti i ostavio da bismo svakojače temate. Mi smo bili baš kod tugaljivog prelaza s astronomije, matematike i fizike na jezičke i istorijske nauke, a rukovodilac je bio virtuoz u veštini da nama, žudnim početnicima, postavlja zamke i da nas namami na klizavicu nedopuštenih apstrakcija i analogija. Podmetao nam je u ruke zavodljive etimološke i jezično uporedne igračke i činilo mu je zadovoljstvo ako bi neko od nas u to upao. Brojali smo grčke dužine slogova do iznemoglosti, da bi nam zatim odjednom bila izvučena asura ispod nogu, pošto smo bili stavljeni pred mogućnost, pa i pred neophodnost akcenatskog umesto metričkog skandiranja, i tome slično. On je svoj posao radio formalno sjajno i korektno, iako u duhu koji mi nije bio prijatan. Pokazivao nam je zablude i navodio nas na pogrešne spekulacije, doduše s dobrom namerom da nas upozna sa opasnostima, ali pomalo i da bi nas, glupe dečake, ismejao i da bi po mogućstvu upravo najrevnosnijima usuo mnogo skepse u njihovo oduševljenje. Međutim, baš pred njim i pri jednom njegovom zapetljanom eksperimentu šegačenja, desilo se da sam ja, dok smo pipajući i bojažljivo pokušavali da skiciramo koliko-toliko valjan problem igre, iznenadno, odjednom bio zahvaćen smislom i veličinom naše igre i bio najdublje potresen. Čeprkali smo po jednom problemu iz istorije jezika i donekle smo izbliza posmatrali vrhunac i doba sjaja jednog jezika. U minutima smo sa njim prešli put za koji je njemu bilo potrebno stotinama godina i snažno me je zgrabio prizor prolaznosti: kako tu pred našim očima jedan tako komplikovan, star, dostojanstven, kroz mnoga pokolenja toliko izgrađen organizam dospeva do svoga procvata, a cvet već sadrži klicu propasti. Čitava, sa puno smisla razgranata tvorevina počinje da tone, da se izmeće, da naginje propasti. I istovremeno me je jednim trzajem i radosnim užasom proželo saznanje da ipak propast i smrt onog jezika nije odvela u ništavilo, da su njegova mladost,

njegov procvat, njegova propast sačuvani u našem sećanju, u znanju o njemu i njegovoj istoriji i da on i dalje živi u znacima i formulama nauke, kao i u tajnim formulacijama igre staklenih perli, da uvek može biti opet sagrađen. Odjednom sam shvatio da u jeziku, ili bar u duhu igre staklenih perli, stvarno sve znači sve, da svaki znak i svaka kombinacija znakova ne vodi ovamo ili onamo, pojedinim primerima, eksperimentima i dokazima, već u središte, u tajnu i ono najskrivenije sveta, u praznanje. Svaki prelaz iz dura u mol u jednoj sonati, svaka promena nekog kulta, svako klasično umetničko formulisanje nije ništa drugo — tako sam spoznao u sevu onog trenutka, pri pravom meditativnom posmatranju — do neposredan put u ono skriveno svetske tajne, gde se ovda-onda između udisanja i izdisanja, između neba i zemlje, između jina i janga^[26], večito izvršuje ono sveto. Istina, ja sam onda već tamo kao slušalac doživeo neku dobro sazdanu i dobro izvedenu igru i pri tom sam došao do po kog velikog otkrića i kog usrećujućeg saznanja; ipak dotle sam uvek bio sklon sumnji o pravoj vrednosti i rangju igre. Najzad, svaki dobro rešen zadatak iz matematike mogao je doneti duhovno zadovoljstvo, svaka dobra muzika mogla je pri slušanju, a još daleko više pri sviranju, podići dušu i proširiti je uveliko, a svaka predana meditacija je mogla umiriti srce i skloniti ga na sklad sa svemirom. Ali moje sumnje su govorile da je baš zato ipak možda igra staklenih perli bila samo formalna umetnost, izvežbanost puna duha, duhovita kombinacija, pa je onda bilo bolje ne igrati je, već se zanimati čistom matematikom i dobrom muzikom. Ali sada sam bio prvi put čuo unutrašnji glas same igre, njen smisao. Ona je stigla do mene i prožela me. I od onog trenutka počeo sam verovati da je naša kraljevska igra *lingua sacra*, svet i božanski jezik. Setićeš se, jer si i sam onda primetio da se u meni desila promena i da je neki poziv došao do mene. Mogu ga porediti samo sa onim nezaboravnim pozivom koji je jednom preobrazio i uzdigao moje srce i moj život, kada me je magistar muzike kao dečka bio ispitao i pozvao u Kastaliju. Ti si to primetio, osetio sam onda, iako nisi ni reči o tome rekao; ni danas nećemo o tome ništa dalje govoriti. Ali te samo nešto molim, i da bih ti to objasnio moram ti reći što inače niko ne zna i ne treba da zna. Naime, moje ondašnje studiranje svega i svačega ne potiče od neke čudi, već, naprotiv, ima u svojoj osnovi tačno određen plan. Sećaš se, bar u opštim crtama, onog vežbanja igre staklenih perli koje smo onda kao đaci trećeg tečaja izgradili uz pomoć rukovodioca i za vreme koga sam čuo onaj glas i poznao svoje predodređen je za luzora. Dakle, onu vežbu igre koja je počela ritmičkom analizom teme ka fugi i u čijem je središtu stajao tobožnji stav Kungce-a, čitavu tu igru ja sada proučavam od početka do kraja, propadam u radu na svakom onom stavu, prevodim ga s jezika igre u njegov prvobitni jezik, u matematiku, u ornamentiku, na kineski, na grčki, itd. Hoću, bar ovog puta u životu, da čitavu sadržinu jedne igre staklenih perli stručno izučim i konstruišem po uzoru; prvi deo sam već svršio i za to su mi bile potrebne dve godine. Prirodno, to će tražiti još koju godinu. Ali pošto mi imamo svoju čuvenu slobodu studiranja u Kastaliji, hoću da je iskoristim baš na taj način. Poznati su mi prigovori na to. Većina naših učitelja bi kazala: Mi smo kroz nekoliko stoleća pronašli i izgradili igru staklenih perli, kao univerzalan jezik i metod, da bismo izrazili sve duhovne i umetničke vrednosti i pojmove i da bismo ih doveli na jednu zajedničku meru, a sad dolaziš ti i hoćeš da proveriš da li je to tačno! Biće ti potreban čitav život i pokajaćeš se. Ali neće mi biti potreban ceo život i nadam se takođe da se neću pokajati. A sad moja molba: pošto sada radiš u arhivu igre, a ja bih iz naročitih razloga hteo da se još prilično vremena klonim Valdcela, treba da mi povremeno odgovoriš na izvesna pitanja, to jest da mi u neskraćenom obliku s vremena na vreme saopštavaš iz arhiva zvanične ključeve i znake za razne temate. Računam na tebe i računam s tim da mi se obratiš čim ti za uzvrat mogu učiniti kakve usluge.”

Možda je pogodno da ovde saopštimo i ono drugo mesto iz Knehtovih pisama koje se odnosi na igru staklenih perli, iako je to pismo upućeno majstoru muzike, pisano bar jednu ili dve godine

docnije. „Mislim” — piše Kneht svome pokrovitelju — „da se može biti sasvim dobar, čak virtuozan igrač staklenih perli, možda čak i vrlo valjan magistar igre, a da se ne upozna prava tajna igre i njen krajnji smisao. Moglo bi se desiti da baš neko ko poima i zna igru, kada bi postao stručnjak igre staklenih perli ili njen rukovodilac, postane za igru opasniji no oni. Jer unutrašnja strana, ezoterika igre, kao svaka ezoterika, smera ujedno i sve, u dubine, gde vlada još samo večiti dah u večitom udahnuću i izdahnuću, dovoljan sam sebi. Ko bi u sebi do kraja doživeo smisao igre, taj u stvari ne bi više bio igrač, ne bi se više nalazio u bogatstvu i ne bi više bio sposoban za radost iznalaženja, konstruisanja i kombinovanja, jer bi poznao sasvim drugu želju i radost. Pošto mi izgleda da sam blizu smisla igre, i za mene i druge biće bolje ako od igre ne načinim svoj poziv, već da se radije prebacim na muziku.”

Majstor muzike, iako štedljiv u pisanju pisama, očevidno je bio uznemiren ovim izjašnjenjem pa je na nj dao odgovor: „Dobro je što sam ne tražiš od majstora igre da bude „ezoteričar” u tvome smislu, jer se nadam da si to rekao bez ironije. Majstor igre ili učitelj koji bi se u prvom redu brinuo za to da li je u isto vreme dovoljno blizu „najdubljem smislu”, bio bi vrlo rđav učitelj. Iskreno govoreći, ja na primer svojim učenicima nikada ni reči nisam rekao o „smislu” muzike; ako ga ima, ja mu nisam potreban. Naprotiv, veliku vrednost sam pridavao tome da moji učenici lepo i tačno broje svoje osmine i šesnaestine. Bilo da postaneš učitelj, naučnik ili muzičar — treba da gajiš strahopoštovanje prema „smislu”, ali ga nemoj smatrati naučljivim. Jednom su filozofi istorije, u želji da poučavaju „smisao”, pokvarili polovinu svetske istorije, uveli feljtonističko doba i sa svoje strane skrivili za mnogu prolivenu krv. Kad bih ja nekako imao da uputim učenike u Homera ili u grčke tragičare, ne bih pokušao da im sugerišem da je pesma oblik pojave božanskoga, već bih se trudio da im pesmu učinim pristupačnom tačnim poznavanjem njenih jezičkih i metričkih oruđa. Učiteljeva i naučnikova stvar je istraživanje sredstava i nega predanja, održavanje čistote metoda, a ne izazivanje i ubrzavanje onih doživljaja koji se više ne mogu reći i koji su rezervisani za izabrane — a i oni su često pobeđeni i žrtve.”

Uostalom, Knehtova prepiska iz onih godina koja i inače izgleda da nije bila velika, ili se delom izgubila, ni na jednom mestu ne pominje igru staklenih perli i njeno „ezoteričko” shvatanje. Najveća i najbolje očuvana prepiska, ona sa Feromontom, i inače govori isključivo o problemima muzike i muzičkoj analizi stila.

Tako u toj osobenoj krivudavoj liniji, koju je opisivao Knehtov tok studiranja i koja nije ništa do tačno precrtavanje i dugogodišnja prorada jedne jedine šeme igre, vidimo kako se sprovodi jedan vrlo određeni smisao i volja. Da bi asimilovao sadržine te jedine šeme igre koju su nekada kao đaci komponovali radi vežbi za nekoliko dana i što je, jezikom igre staklenih perli, trebalo pročitati za četvrt sata, Kneht je upotrebio godinu za godinom. Sedeo je u učionicama i bibliotekama, studirao Frobergera i Alesandra Skarlatia, fuge i gradnju sonata, ponavljao matematiku, učio kineski, proradio sistem zvučnih figura i Fojstelovu teoriju o slaganju između skale boja i muzičkih vrsta tonova. Čovek se pita zašto je on izabrao taj mučni, tvrdoglavi i pre svega zabitni put, jer njegova krajnja meta (van Kastalije bi se reklo: njegov izabrani poziv) bez sumnje je bila igra staklenih perli. Da je kao hospitant i isprva neobavezno stupio u neki institut Vicus lusorum, naselja igrača staklenih perli u Valdcelu, bile bi mu olakšane sve specijalne studije koje su se odnosile na igru, bili bi mu na raspolaganju u svakom trenutku savet i obaveštenje po svim pojedinim pitanjima, a osim toga mogao bi prileći na studije sa svojim drugovima i onima koji su imali isti cilj, umesto da se muči sam i često kao u dobrovoljnom progonstvu. Dakle, on je išao svojim putem. Pretpostavljamo da je izbegavao Valdcel ne samo da bi po mogućstvu svoju tamošnju ulogu učenika i uspomenu na nju izbrisao kod drugih i kod sebe samog, već takođe da usred zajednice igrača staklenih perli ne bi došao u neku

novu, sličnu ulogu. Jer on je već odonda mogao u sebi osetiti nešto kao sudbinu, nešto kao predodređenost za vodstvo i reprezentaciju, pa je činio što je moguće da nadmudri tu sudbinu koja mu se nametala. Unapred je osećao težinu odgovornosti. Već sad ju je osećao prema valdcelskim školskim drugovima koji su njime bili oduševljeni i od kojih se izvukao, a naročito je osećao prema onom Tegulariusu o kome je instinktivno znao da bi za njega pošao u vatru. Tako je tražio skrivenost i posmatranje, dok ga je sudbina htela da gura napred u javno. Tako otprilike zamišljamo njegovo ondašnje stanje. Ali postojao je još jedan važan razlog ili još jedan podstrek da ga zastraši od uobičajenog učenja viših škola igre staklenih perli i da ga načini autsajderom. Bio je to jedan neotoljiv nagon za istraživanjem na čijem su temelju počivale nekadanje sumnje prema igri staklenih perli. Izvesno, on je bio doživeo i okusio da se igra zaista može igrati u jednom najvišem i svetom smislu, ali je isto tako video da većina igrača i učenika, pa i jedan deo rukovodilaca i učitelja, nisu nikako bili igrači u onom visokom i svetom smislu i da u jeziku igre nisu videli neku lingua sacra, već duhovit način stenografije i da su se igrom bavili kao interesantnom ili zabavnom specijalnošću, kao intelektualnim sportom ili kao takmičenjem ambicije. Kao što pokazuje jedno pismo majstoru muzike, on je već naslućivao da možda traženje poslednjeg smisla ne određuje uvek kvalitet igrača, da je igri potrebna takođe i neka ezoterika, da je ona isto tako tehnika, nauka i društvena institucija. Ukratko, bilo je sumnji i razmirica. Igra je bila životno pitanje, privremeno je postala veliki problem njegova života i on nikako nije imao nameru da svoje borbe olakša pomoću blagonaklonih pastira duša ili da ih učitelji potcenjuju prijateljskim osmesima koji odvrćaju od njih.

Razume se, on je za osnovu svojih studija mogao uzeti bilo koju od deset hiljada već igranih, ili od miliona mogućih igara staklenih perli. On je to znao, pa je pošao od onog slučajnog plana igre koji su on i njegovi drugovi kombinovali na onom đačkom tečaju. To je bila igra pri kojoj je prvi put bio zahvaćen smislom svih igara staklenih perli i upoznao svoj poziv za igrača. Tih godina stalno ga je pratila šema one igre koju je sam bio zapisao uobičajenom kratkom beleškom. U oznakama, ključevima, signaturama i skraćenicama tu je bila zapisana jedna formula astronomske matematike, princip oblika jedne stare sonate, jedna izreka Kungfucea^[27] i tako dalje. Čitalac koji, možda, ne bi poznao igru staklenih perli, neka šemu igre zamisli nekako kao šemu neke šahovske partije, samo što bi značenja figura i mogućnosti njihovih uzajamnih odnosa i njihovih delovanja jednih na druge bili zamišljeni višestruko i što bi se svakoj figuri, svakoj konstelaciji, svakom šahovskom potezu, baš kroz taj potez, tu konfiguraciju i tako dalje, imao pripisati simbolično označeni sadržaj. Knehtove studije nisu sada imale za zadatak samo da se najtačnije upoznaju sadržaji, principi, dela i sistemi sadržani u planu igre, da se u učenju pređe put kroz razne kulture, nauke, jezike, umetnosti, vekove; on je isto tako postavio sebi zadatak, za koji nije znao nijedan njegov učitelj, da na tim objektima najtačnije proveriti sisteme i mogućnosti izražavanja veštine igre staklenih perli.

Da odmah saopštimo rezultat: on je tu i tamo našao neku prazninu, neku nedovoljnost, ali u celini naša igra staklenih perli mora da je izdržala žilavu proveru, inače joj se on ne bi vratio.

Kad bismo ovde pisali neku studiju iz istorije kulture, onda bi izvesno neko mesto i neka scena iz Knehtovog đačkog doba bili vredni opisa. On je, koliko je bilo moguće, davao prvenstvo mestima gde je mogao sam ili samo sa sasvim malim brojem ljudi raditi i prema nekim od tih mesta sačuvao je zahvalnu privrženost. Često je boravio u Monteportu, nekad kao gost majstora muzike, nekad kao učenik na nekom istorijsko-muzičkom seminaru. Dva puta ga nalazimo u Hirslandu, sedištu uprave reda, kao učesnika na „velikom vežbanju”, dvanaestodnevnom postu i meditovanju. Docnije je on s osobitom radošću, čak nežnošću, pričao svojim najbližim o „bambusovom šumarku”, o prijatnoj isposnici, pozornici njegovih studija I Ginga. Tu je ne samo naučio i doživeo ono presudno, već je, upućivan divnim naslućivanjem ili vodstvom, tu našao jedinstvenu okolinu i jednog neobičnog

čoveka, naime takozvanog „Starijeg brata”, tvorca i stanovnika kineske isposnice „Bambusov šumarak”. Čini nam se umesno da tu čudnu epizodu njegovog doba studija opišemo malo iscrpnije.

Učenje kineskog jezika i klasičara Kneht je otpočeo u čuvenoj istočnoazijskoj školi, koja je generacijama bila pridružena školskom naselju starih filologa, svetom Urbanu. Tu je brzo napredovao u čitanju i pisanju. Takođe se sprijateljio sa nekim Kinezima koji su tamo radili i napamet je naučio veći broj Ši Kingovih pesama, kada se, u drugoj godini svoga boravka, počeo sve jače interesovati za I Ging, knjigu preobražaja. Kinezi su mu, doduše, dali na njegovo navaljivanje svakojaka obaveštenja, ali ne i uvod, a u školi nije bilo učitelja za to. Na Knehtovo ponavljanje onoga što mu je na duši ležalo, da mu pribave učitelja za temeljno uposlenje I Gingom, ispričali su mu o „Starijem bratu” i njegovoj pustinjačkoj kolibi. Kneht je već od pre nekog vremena primetio da svojim interesovanjem za knjigu preobražaja smera u jednu oblast o kojoj su u školi malo hteli da znaju, pa je postao obazriviji u svojim raspitivanjima. Kad je i dalje nastavio sa obaveštavanjima o Starijem bratu, nisu mu sakrili da taj isposnik istina uživa izvesno poštovanje, čak i izvesnu slavu, ali više kao osobenjak autsajder, no kao naučnik. Osetio je da se tu mora sam snaći, završio je što je brže mogao seminarski rad i oprostio se. Pešice je pošao na put u onaj kraj u kome je onaj tajanstvenik, možda mudrac i majstor, možda ludak, jednom bio zasadio svoj bambusov šumarak. O njemu je bio saznao ovoliko: taj čovek je, pre nekih dvadeset i pet godina, bio naj nadobudnij i student kineskog odeljenja. Izgledao je kao rođen i pozvan za te studije. U tehnici pisanja kičicom i odgonetanju starih spisa nadmašivao je najbolje učitelje, bilo da su rođeni Kinezi ili zapadnjaci. Malo je padao u oči po revnosti kojom se trudio da i po spoljašnjosti postane Kinez. Tako je sve pretpostavljene, od rukovodioca seminara pa do majstora, uporno oslovljavao ne njihovim titulama i propisnim „vi”, kao što su to činili svi studenti, već sa „Stariji Brate moj”, i to obeležje je konačno ostalo njemu samom kao nadimak. On je naročiti trud posvetio igri proroštva I Janga, kojom je majstorski rukovao pomoću tradicionalne stabljike hajdučke trave. Pored starih komentara knjige proročanstava, omiljena knjiga mu je bila ona od Džiang Dzia. Očigledno se već tada u kineskom odeljenju škole mogao osetiti racionalistički i pre antimistički, konfučijevski duh, kao što ga je Kneht upoznao, jer je Stariji Brat jednog dana napustio Institut, koji bi ga rado bio zadržao kao predmetnog učitelja, i pošao da luta naoružan kičicom, šoljicom tuša i dvema-trima knjigama. Potražio je jug zemlje. Bio je čas tu, čas tamo kao gost kod braće iz reda. Tražio je i našao pogodno mesto za naselje koje je zamislio. Upornim podnošenjem pismenih molbi i usmenim razlaganjima, dobio je od svetovnih vlasti i od reda pravo da to mesto kao naseljenik pošumi. Otada je tamo živio u idili strogo uređenoj na stari kineski način. Čas je bio ismevan kao osobenjak, čas poštovan kao kakav svetac. U miru sa sobom i svetom provodio je dane u meditaciji i prepisivanju starih spisa, ukoliko ga nije zapošljavao rad u njegovom bambusovom šumarku koji je štitio od severca brižljivo uređen mali kineski vrt.

Tamo je, dakle, išao Jozef Kneht, često se odmarajući i ushićen plavim i mirisnim predelom koji je s juga gledao prema njemu, pošto je prešao planinske klance sa sunčanim vinogradskim terasama, sa mrkim zidinama načičkanim gušterima, dostojanstvenim kestenovim svodovima — začinjena mešavina juga i visokih planina. Kada je stigao u bambusov šumarak, bilo je kasno popodne. Ušao je i sa čuđenjem ugledao kinesku baštensku kućicu usred divnog vrta. Jedna česma žuborila je iz drvene cevi. Voda koja je oticala šljunkovitim koritom gotovo je punila jedan ozidan bazen u čijim je pukotinama bujalo mnogo zelenila i kroz čiju je tihu, bistru vodu plivalo nekoliko zlatnih šarana. Bambusove zastave mirno i nežno lelujele su se nad vitkim jakim stablima; trava je bila isprekidana kamenim pločama na kojima su se mogli čitati napisi u klasičnom stilu. Jedan suvonjav čovek, obučen u sivožuto platno, s naočarima nad plavim očima koje su očekivale, ustao je sa cvetne aleje nad kojom je bio nagnut čučajući. Prišao je posetiocu, ne neljubazno, ali sa onim malo smetenim zaziranjem

kao kod ljudi koji žive povučeno i sami, upitno upravio pogled ka Knehtu i čekao šta ima da kaže. Ovaj je zbunjeno progovorio nekoliko kineskih reči koje je bio smislio za pozdrav:

— Mladi učenik je slobodan da se stavi u službu Starijem Bratu.

— Lepo vaspitan gost je dobrodošao — odgovorio je Stariji Brat. — Jedan mladi kolega mi je uvek dobrodošao na šolju čaja i mali prijatan razgovor, a, ako želi, naći će se i prenoćište za njega.

Kneht je načinio kotao^[28] i zahvalio se. Domaćin ga je uveo u kućicu i poslužio čajem. Zatim mu je pokazao vrt, kamenje sa napisima, jezerce, zlatne ribe i rekao mu njihovu starost. Do večere su sedeli pod bambusom koji se njihao, izmenjivali učtivosti, stihove i izreke iz klasičara. Posmatrali su cveće i uživali u ružičastoj večernjoj svetlosti koja je gasnula na planinskim potezima. Zatim su se vratili u kuću. Stariji Brat je izneo hleba i voća, ispekao na majušnom štednjaku po jedan izvrstan uštipak za sebe i za gosta i dok su jeli pitao je studenta na nemačkom za svrhu njegove posete. Ovaj je na nemačkom pričao kako je došao ovamo i šta mu leži na srcu, naime da tu ostane dokle to Stariji Brat dopusti i da bude njegov učenik.

— O tome ćemo govoriti sutra — rekao je pustinjač i ponudio gostu postelju. Sutradan Kneht je seo kraj vode sa zlatnim ribama, gledao u sitni hladni svet tame i svetlosti, u boje koje su se čarobno igrale. Tu su se u tamnom zelenom plavetnilu i mastiljavom mraku njihala tela zlatica koje su s vremena na vreme, baš kad je sav svet izgledao začaran, zauvek zaspao i opčinjen snom, jednim blago elastičnim a ipak zastrašujućim pokretom kroz sanjivu tamu slale munje kristala i zlata. Gledao je dole sve više tonući, više sanjajući no razmišljajući i nije ni osetio kada je Stariji Brat tihim koracima izišao iz kuće, zastao i dugo posmatrao svog tako utonulog gosta. Kad se Kneht, stresajući utonulost, najzad podigao, onoga više nije bilo tu, ali je njegov glas uskoro pozvao na čaj. Izmenjali su kratak pozdrav, pili čaj, sedeli i slušali kako mali mlaz vode s česme odzvanja melodiju večnosti. Isposnik je tada ustao praveći se kao da nešto radi u nepravilno sagrađenoj sobi, žmirkajući je gledao Knehta i iznenada upitao:

— Jesi li spreman da obuješ cipele i da putuješ dalje?

Kneht se ustezao a zatim rekao:

— Ako tako mora da bude, spreman sam.

— A ako bi se desilo da neko kratko vreme ostaneš ovde, jesi li spreman na poslušnost i da budeš miran kao zlatna riba?

Student je opet potvrdio.

— Dobro je — rekao je Stariji Brat. — Sada ću da gledam u prutiće i da pitam proročište.

Dok je Kneht sedeo i posmatrao, koliko sa velikim strahopoštovanjem toliko i radoznalo, držeći se mirno „kao zlatna riba”, isposnik je iz nekog drvenog pehara, pre kao iz nekog tobolca, izvadio šaku prutića. To su bile stabljike hajdučke trave. Pažljivo ih je prebrojao, jedan deo svežnja ponovo vratio u sud, jednu stabljiku stavio na stranu a ostale podelio u dva podjednako velika svežnja. Jedan je zadržao u levoj ruci, a iz drugog je tankim osetljivim prstima desne ruke izdvojio majušni svežnjić, prebrojao prutiće, ostavio ih na stranu, dok nije ostalo malo prutića koje je stegao između dva prsta leve ruke. Pošto je tako posle ritualnog brojanja taj jedan svežanj sveo na nekoliko prutića i sa drugim je počeo raditi isto. Izbrojane prutiće je odvojio, ponovo uzeo oba svežnja, jedan za drugim brojao, male ostatke svežnja stegao između dva prsta, a prsti su sve to radili jednom štedljivom, tihom hitrinom. Sve je to izgledalo kao neka tajna igra spretnosti za koju važe stroga pravila i koja je, hiljadu puta vežbana, postala virtuoзна spremnost. Pošto je to više puta odigrao, ostala su dva svežnjića. Iz broja njihovih stabljika pročitao je jedan znak koji je oštrom četkicom naslikao na jedan mali list. Sada je ceo komplikovani postupak počeo iznova. Prutiće je podelio na dva jednaka svežnja. Ponovo brojanje, odvajanje prutića na stranu, stavljanje između prstiju, dok na kraju nisu

opet ostala tri majušna svežnjića, čiji je rezultat bio jedan drugi znak. Pokretom kao u igri, prutići su udarali jedni o druge sasvim tihim suvim čegrtanjem, menjali svoja mesta, obrazovali svežnje. On ih je odvajao, ponovo prebrojavao. Prutići su se pokretali ritmički sa avetinjskom sigurnošću. Posle svake radnje prst je zapisivao jedan znak i na kraju su pozitivni i negativni znaci stajali u šest redova jedni iznad drugih. Prutiće je skupio i marljivo vratio na mesto gde stoje. Mađioničar je čučao na podu pokrivenom asurom, a pred sobom na svom listu imao je rezultat traženja od proročišta, koji je dugo tiho posmatrao.

— To je znak Mong — rekao je. — Taj znak ima ime: ludost mladosti. Gore brdo, dole voda, gore Gen, dole Kan. Dole na brdu izvire izvor, slika mladosti. Ali odluka glasi:

Ludost mladosti ima uspeha.

Ne tražim ja mladog ludaka,

Mladi ludak traži mene.

Pri prvom proročanstvu dajem obaveštenje.

Ako više puta pita, to je uznemiravanje.

Ako uznemirava, ne dajem nikakvo obaveštenje.

Istrajnost vodi napredovanju.

Kneht je zadržao dah od pažljive napregnutosti. U tišini koja je nastajala nehotice je duboko uzdahnuo.

Nije se usuđivao da pita, ali je verovao da je razumeo: mladi glupak je bio došao, smeo je da ostane. Rezultat ga je fascinirao još dok je bio zahvaćen i opčinjen sublimnom marionetskom igrom prstiju i prutića koju je tako dugo posmatrao a koja je tako ubedljivo izgledala puna smisla, iako joj se smisao nije mogao pogoditi. Proročanstvo je govorilo, ono je presudilo u njegovu korist.

Ovu umetnutu priču ne bismo tako iscrpno opisivali da je sam Kneht svojim prijateljima i učenicima nije češće pričao sa izvesnim uživanjem. Vratimo se sada našem stvarnom izveštaju. Kneht je mesecima ostao u Bambusovom šumarku i rukovanje stabljikama hajdučke trave naučio je skoro isto tako savršeno kao i njegov učitelj. Ovaj je svakog dana po jedan čas vežbao sa njim brojanje prutića, uputio ga u gramatiku i simboliku jezika proročišta, pustio ga da se vežba u pisanju i učenju napamet dvadeset četiri znaka, čitao mu je iz starih komentara, ponekad mu je u naročito dobrim danima pričao jednu priču o Džuang Dzi-u^[29]. Osim toga učenik je naučio da gaji vrt, da pere četkice, da trlja tuš. Takođe je naučio da kuva supu i čaj, da skuplja grančice, da motri na vreme i da rukuje kineskim kalendarom. Međutim, njegovi retki pokušaji da u njihove oskudne razgovore uvuče i igru staklenih perli i muziku bili su potpuno bez rezultata. Izgledali su ili kao upućeni nekom naglupom ili se uz blagi osmeh prelazilo preko njih, ili je na njih odgovarano nekom izrekom, kao: „Gusti oblaci, nema kiše” ili „Plemeniti nema mrlje”. Kada su međutim Knehtu, na njegovo traženje, poslali iz Monteporta jedan mali klavikord i kada je on svakog dana svirao jedan čas, nije bila stavljena nikakva zamerka. Jednom je Kneht priznao svome učitelju kako bi hteo postići da bude u stanju da I Ging-ov sistem ugradi u igru staklenih perli. Stariji Brat se smejao. „Samo hajde! — uzviknuo je — videćeš. Lep mali bambusov vrt čovek još može da stavi u svet. Ali da li bi vrtlaru pošlo za rukom da svet ugradi u svoj bambusov šumarak, ipak mi izgleda sumnjivo.” — Dosta o tome. Pominjemo još samo da Stariji Brat Knehtu nije ni odgovorio kada ga je ovaj, nekoliko godina docnije — tada u Valdcelu već vrlo cenjena ličnost — pozvao da tamo primi jedan tečaj nastave.

Mesece svog života u Bambusovom šumarku Jozef Kneht je označavao ne samo kao jedno srećno vreme, već takođe često kao „početak svog buđenja”. Od tog vremena u njegovim izjavama češće se nalazi slika o buđenju sa sličnim ali ne potpuno istim značajem, kakav je on ranije pridavao slici poziva. Može se pretpostaviti da „buđenje” treba da znači svagdašnje spoznaje samog sebe i

mesta na kome je on stojao u kastalijskom i uopšte ljudskom poretku. Ali nam izgleda da se naglasak sve više i više pomerao na spoznanje samog sebe u tome smislu što se Kneht od „početka buđenja” sve više i više približavao jednom osećanju svoje naročite jedinstvene pozicije i opredeljenja. Međutim, nasleđeni pojmovi i kategorije opšte i specijalno kastalijske hijerarhije sve više i više su mu postajali relativni.

Boravkom u Bambusovom šumarku kineske studije nisu bile ni izdaleka još završene. One su bile nastavljene i Kneht se naročito trudio oko upoznavanja stare kineske muzike. Svuda kod starih kineskih pisaca nailazio je na pohvale muzike kao na jedan od prouzroka svakog poretka, morala, lepote i zdravlja. To daleko i uobičajeno shvatanje muzike bilo mu je odavno poznato od majstora muzike, koji je upravo mogao važiti za njeno oličenje. Ne napuštajući nikako plan svojih studija koji nam je poznat iz onog pisma Fricu Tegulariusu, on je svuda prodirao široko i energično. Jedan od pozitivnih rezultata njegovog učenja kod Starijeg Brata sastojao se u tome što je savladao svoje zaziranje da se vrati u Valdcel. Svake godine on je tamo učestvovao ma na kom višem tečaju i, ne znajući upravo ni sam kako je do toga došlo, postao je ličnost koju su u *Vicus lusorumu* gledali s interesovanjem i priznanjem. Pripadao je onom najužem i najosetljivijem organu cele igre, onoj anonimnoj grupi isprobanih igrača u čijim se rukama upravo nalazila svagdašnja sudbina ili bar svagdašnji pravac i moda igre. Ta grupa igrača, u kojoj takođe nisu nedostajali činovnici ustanove igre, ali koji nikako nisu i dominirali, mogla se uglavnom naći u nekim zabitnim, tihim prostorijama arhiva igre. Okupljeni studijama kritike igre, borili bi se za uvlačenje u igru novih područja gradiva ili za njihovo odstranjivanje, debatovali bi za ili protiv izvesnog uvek promenljivog ukusa u obliku, spoljašnjem rukovanju, i onog sportskog u igri staklenih perli. Svako ko se tu odomaćio, bio je virtuoz igre; svako je svakom bio vrlo tačno poznat po svojim talentima i osobenostima. Bilo je kao u krugu nekog ministarstva ili u nekom aristokratskom klubu gde se vladajući i oni odgovorni od sutra ili prekосуtra nalaze i upoznaju jedni s drugima. Tu je vladao jedan prigušeni i uglađeni ton, ljudi su bili ambiciozni ne pokazujući to, i pažljivi i kritični do preterivanja. Ta elita novog pokolenja iz *Vicus lusorum*a važila je za mnoge u Kastaliji, a takođe i za neke napolju u zemlji, kao poslednji cvet kastalijske tradicije, kao krem jedne isključivo aristokratske duhovnosti. Pokoji mladić je godinama slavloljubivo sanjario o tome da jednom bude njen član. Za neke, opet, taj odabrani krug pretendencata na viša dostojanstva u hijerarhiji igre staklenih perli bio je nešto omrznuo i pokvareno, neradna klika dignuta nosa, duhovno proigrani geniji bez smisla za život i stvarnost, naduveno i u osnovi gotovansko društvo elegantnih i laktaša, čiji je poziv i životna sadržina jedna zabava, besplodno samouživanje duha.

Kneht je bio neosetljiv za oba shvatanja. Za njega nije ništa značilo da li ga studenti u svojim ogovaranjima veličaju kao retku zverku, ili ga ismevaju kao skorojevića i laktaša. Važne su bile samo njegove studije koje su sada sve bile uvučene u oblast igre. Osim toga važno mu je bilo samo još ono jedno pitanje, naime da li je igra zaista ono najviše u Kastaliji i da li je vredna da se za nju založi život. Jer njegove sumnje nisu bile bezuslovno učutkane uigravanjem u sve skrovitije tajne zakona igre i mogućnosti igre, bliskim upoznavanjem sa šarolikim lavirintima arhiva i kompleksnim unutrašnjim svetom simbolike igre. On je već u sebi iskusio da vera i sumnja idu zajedno, da jedna drugu uslovljavaju kao udisanje i izdisanje i da su sa napredovanjima u svim oblastima mikrokozmosa igre prirodno takođe bili porasli i njegov vid i njegova osetljivost za sve problematično u igri. Idila u Bambusovom šumarku možda ga je neko kratko vreme smirila ili takođe zaludela. Primer Starijeg Brata mu je pokazao da iz te problematike ipak uvek ima izlaza. Čovek se mogao, kao on, načiniti Kinezom, zatvoriti se iza neke žive ograde vrta i živeti u nekom dovoljno lepom savršenstvu. Moglo se, možda, takođe postati Pitagorejca ili inok i skolastičar — ali to je bio

samo izlaz, odricanje od univerzalnosti, moguće i dopušteno samo malom broju. Odricanje od današnjice i sutrašnjice u korist savršenog, ali prošlog, to je bila uzvišena vrsta bekstva i Kneht je na vreme osetio da to nije njegov put. Ali šta je bio njegov put? Sem svog velikog dara za muziku i za igru staklenih perli, znao je i za druge snage u sebi — za izvesnu unutrašnju nezavisnost, za visoku svojeglavost koja mu, istina, nije zabranjivala ili otežavala služenje, ali koja je od njega zahtevala da služi samo najvišem gospodaru. I ta snaga, ta nezavisnost, ta svojeglavost u njemu nije bila samo jedna crta u njegovom liku, ona nije bila samo unutra upravljena i delatna, već je delala takođe upolje. Jozef Kneht je još za vreme đakovanja, a naročito u doba rivalstva sa Pliniom Desinorijem, češće dolazio do saznanja da neki drugovi vršnjaci, a još više oni mlađi, ne samo da su ga voleli i tražili njegovo prijateljstvo, već su bili skloni da mu puste da vlada njima, da ga pitaju za savet, da mu odobre da vrši uticaj na njih, i to saznanje se češće ponavljalo. Ono je imalo krajnje prijatnu i laskavu stranu, godilo je slavljublju i jačalo samosvesnost. Ali ono je takođe imalo i jednu sasvim drugu stranu, mračnu i strašnu. Jer već sklonost da sa visine gleda na one druge koji su u svojoj slabosti, svom odsustvu svojeglavosti i dostojanstva tražili savet, vođenje i uzor, ili čak tajna želja koja mu se povremeno javljala da ih (bar u mislima) učini poslušnim robovima — imala je nečeg zabranjenog i ružnog. Osim toga, on je za vreme perioda sa Pliniom okusio sa koliko se odgovornosti, napora i unutrašnjeg opterećenja plaća svaka sjajna i reprezentativna pozicija. On je znao takođe koliki je teret majstor muzike katkad nosio. Bilo je lepo i nekako omamljivo imati moć nad ljudima i blistati pred drugima. Ali to je nosilo i neku demoniju i opasnost. Svetska istorija se sastojala iz neprekidnog reda vladara, vođa, tvoraca i zapovednika. Oni su svi, sem beskrajno retkih izuzetaka, lepo počinjali a rđavo završavali; svi su težili za vlašću tobož radi dobra, a zatim su postajali opsednuti i opijeni vlašću tako da su je voleli radi nje same. Valjalo je da onu moć koju mu je priroda dala leči i izleči time što bi je stavio u službu hijerarhije. To mu je uvek bilo samo po sebi razumljivo. Ali, na kom bi mestu njegove sile mogle najbolje služiti i radati plodove? Sposobnost da druge, a naročito mlađe, privlači i da više ili manje vrši uticaj, bila bi od vrednosti za oficira ili političara, ali ovde u Kastaliji nije za to bilo nijednog mesta. Tu su takve sposobnosti bile od koristi samo učitelju i vaspitaču. Ali Kneht je imao malo želje baš za te delatnosti. Da je išlo samo po njegovoj želji, on bi život nezavisnog naučnika, ili pak život igrača staklenih perli, stavio ispred svakog drugog. Sa tim je stajao pred starim, mučnim pitanjem: da li je ta igra zaista bila najviše, je li ona zaista bila kraljica u duhovnom carstvu? Nije li ona, uprkos svemu i svačemu, na koncu ipak samo igra? Je li ona zaista vredna potpunog predavanja, doživotne službe? Ta čuvena igra jednom, generacijama ranije, počela je kao neka vrsta surogata umetnosti i bila je na putu, bar za mnoge, da postepeno postane neka vrsta religije, mogućnosti skupljanja, uzdizanja, molitve za visoko razvijene inteligencije. To što se u Knehtu zbivalo, vidi se, bio je stari spor između estetskog i etičkog. Nikada potpuno izgovoreno, ali takođe nikada potpuno prećutano, to pitanje bilo je ono isto koje se ovda-onda u njegovim đačkim pesmama u Valdcelu tako mračno i preteče pojavljivalo. Ono se odnosilo ne samo na igru staklenih perli, ono se odnosilo na Kastaliju uopšte.

Baš u vreme kad ga je ta problematika mnogo mučila i kad je u snovima često doživljavao rasprave sa Desinorijem, desilo mu se jednom, dok je prelazio jedno veliko dvorište valdcelskog grada igranja, da je neki glas doviknuo njegovo ime — glas koji on nije odmah poznao, ali mu se činio dobro poznat. Kad se okrenuo video je jednog visokog mladića sa bradicom koji mu je žustro pritrčao. To je bio Plinio koji ga je u navali uspomena i nežnosti srdačno pozdravio. Dogovorili su se da se sastanu uveče. Plinio, koji je već odavno bio završio studije na svetovnim visokim školama i postao činovnik, došao je na kratak raspust kao gost nekog tečaja igara staklenih perli, kakav je pre nekoliko godina već svršio. Večernji sastanak, međutim, ubrzo je doveo oba prijatelja u zabunu.

Plinio je tu bio kao učenik-gost, tolerisani diletant spolja koji je, istina, s velikom revnošću pratio svoj tečaj, ali tečaj za spoljašnje i ljubitelje. Razlika je bila suviše velika. On je sedeo prema stručnjaku i posvećenom, koji je, i pored svojih obzira i učtivog odazivanja na prijateljevo interesovanje za igru staklenih perli, morao dopustiti da ovaj oseti da on ovde nije kolega već dete i da je svoje zadovoljstvo nalazio na periferiji jedne nauke koja je drugom bila poznata do srži. Kneht je pokušavao da skrene razgovor o igri, molio je Plinija da mu priča o svojoj službi, svom radu, o svom životu tamo napolju. Sada je Jozef u tome bio zaostao i dete koje je postavljalo neslućena pitanja, a drugi ga je obazrivo poučavao. Plinio je bio pravnik, težio je političkom uticaju, bio je na putu da se veri sa ćerkom jednog od vođa stranke, govorio je jezikom koji je Jozef samo upola razumevao. Mnogi izrazi koji su se ponavljali zvučali su mu prazno, bar za njega nisu imali nikakvog sadržaja. Ipak se moglo primetiti da je Plinio tamo u svome svetu nešto značio, tačno znao i imao ambiciozne ciljeve. Ali dva sveta, koja su se nekada, pre deset godina, u dvojici mladića radoznalo i ne bez simpatija dodirivala i uzajamno osećala, sada su nepomirljivo i tuđe zjapila jedan prema drugom. Trebalo je priznati da je taj svetski čovek i političar sačuvao izvesnu privrženost prema Kastaliji i bio je već po drugi put žrtvovao svoj raspust igri staklenih perli. Ali najzad, mislio je Jozef, to ipak nije bilo mnogo drukčije no kad bi se on, Kneht, jednog dana obreo u Pliniovoj službi i kaoradoznao gost pustio da mu pokažu koje sudsko zasedanje, nekoliko fabrika, ustanove društvenog staranja. Obojica su bili razočarani. Kneht je našao da je njegov nekadašnji prijatelj ogrubeo i postao površan. Desinjori je, naprotiv, našao da je njegov ondašnji drug vrlo ohol u svojoj ekskluzivnoj duhovnosti i ezoterici, izgledalo mu je da je postao pravi „samo još duh” ushićen sobom i svojim sportom. Međutim, upinjali su se, i Desinjori je umeo o koječemu da priča — o svojim studijama i ispitima, o putovanjima u Englesku i na jug, o političkim skupovima, o parlamentu. Jednom je takođe kazao jednu reč koja je zvučala kao pretnja ili opomena. Rekao je: — Videćeš, uskoro će biti nemirnih dana, možda ratova, i nije nemoguće da čitava vaša kastalijska egzistencija jednom opet ozbiljno bude dovedena u pitanje. Jozef to nije primio suviše ozbiljno, samo je rekao: — A ti, Plinio? Hoćeš li biti za ili protiv Kastalije?

— Ah — rekao je Plinio sa usiljenim osmejkom — teško da će neko mene pitati za mišljenje. Uostalom, prirodno, ja sam za nesmetani dalji opstanak Kastalije, inače ne bih bio ovde. Pa, ma koliko vaši zahtevi u materijalnom pogledu bili skromni, Kastalija staje zemlju lep iznos godišnje.

— Da — nasmejao se Jozef — iznos čini, kao što su mi kazali, oko jedne desetine onoga što je za vreme ratnog stoleća naša zemlja godišnje trošila na oružje i municiju.

Našli su se još nekoliko puta i koliko se više približavao kraj Pliniovom tečaju, toliko su bili jedan prema drugom revnosniji u učtivostima. Ipak, obojica su se osećali lagodnije kad su prošle dve ili tri nedelje i kad je Plinio otputovao.

Tada je majstor igre staklenih perli bio Tomas fon der Trave. Čovek čuven, svetski, koji je mnogo putovao, pomirljiv i naj učtivi je predusretljiv prema svakome ko mu se približi. Ali u stvarima igre bio je najbudnije i asketske strogosti, veliki radnik, što nisu ni pomišljali oni koji su ga poznavali samo sa reprezentativne strane — na primer u svečanom ruhu kao rukovodioca velikih igara ili prilikom prijema inostranih delegacija. O njemu se govorilo da je mlak, hladan čovek razuma, koji sa muzikom stoji samo u odnosu učtivosti i među mladim i oduševljenim ljubiteljima igre staklenih perli povremeno su se o njemu čuli pre negativni sudovi. Takvi su sudovi bili pogrešni. Jer, iako nije bio entuzijast i na velikim javnim igrama radije izbegavao da dodiruje velike i uzbudljive teme, ipak su njegove sjajno izgrađene, po obliku nenadmašne igre znalcima pokazivale blisko ponavljanje najdubljih problema sveta igre.

Jednog dana je magistar igre rekao da mu pozovu Jozefa Knehta. Primio ga je u svom stanu, u

domaćoj odeći i pitao ga da li bi mu bilo moguće i prijatno da idućih dana uvek u to doba dođe na pola sata. Kneht još nikada nije bio sam kod njega i naredbu je primio začuđeno. Za danas majstor mu je podneo jedan opširan tekst, jedan predlog koji mu je uputio neki orguljaš. To je bio jedan od bezbrojnih predloga čije ispitivanje spada u poslove vrhovnog nadleštva igre. U pitanju su mahom bili predlozi za prijem novog materijala u arhiv: Jedan je, na primer, osobito tačno proradio istoriju madrigala i u razvitku stila otkrio neku krivulju, koju zapisuje muzički i matematički da bi bila prihvaćena u jezičku riznicu igre. Jedan je ispitao latinski Julija Cezara s gledišta njegovih ritmičkih svojstava i u tome našao najupadljivije podudarnosti sa rezultatom dobro poznatih istraživanja intervala u vizantijskom crkvenom pevanju. Ili drugi put je neka sanjalica pronašla novu kabal^[30] za notne znake iz petnaestog veka. A da i ne govorimo o burnim pismima s puta skrenulih eksperimentatora koji, na primer, takođe poređenjem Geteovog i Spinozinog horoskopa, umeju da izvlače najčudnije zaključke i prilažu često geometrijske crteže u više boja vrlo lepa i jasna izgleda. Kneht je s revnošću radio na današnjem predlogu, sam je već češće imao u glavi predloge te vrste, iako ih nije slao. Svaki aktivan igrač staklenih perli sanjari o stalnom proširenju oblasti igre, dok one ne obuhvate ceo svet. Ili, naprotiv, ta proširenja on stalno sprovodi u svojoj predstavi i u svojim privatnim vežbama igre staklenih perli. Za ona proširenja koja su se pri tom izgleda afirmisala, on gaji želju da od privatnih postanu službena proširenja. Prava, poslednja finesa privatnog igranja visoko razvijenih igrača sastoji se baš u tome što oni toliko vladaju izražajnim, imenodavnim i oblikovnim snagama zakona igre, što su prihvatili i potpuno individualne, jedinstvene predstave ma koje igre sa objektivnim i istorijskim vrednostima. Jedan cenjeni botaničar je jednom o tome rekao šaljivu reč: „Kod igre staklenih perli sve mora biti moguće pa i to da se pojedina biljka zabavlja sa gospodinom Line-om na latinskom jeziku.”

Kneht je, dakle, pomagao magistru u analizi date šeme. Pola sata je brzo prošlo. Drugog dana je tačno bio tu i tako je dve nedelje dolazio svakog dana da pola sata radi sam sa magistrum igre. Već prvih dana je primetio da mu ovaj daje da brižljivo i do kraja kritički proradi i potpuno beznačajne navode, uprkos tome što se njihova neupotrebljivost odavala pri prvom ispitivačkom pogledu. Čudio se da majstor ima vremena za to i postepeno je počinjao zapažati da ovde nije reč o tome da se majstoru učini usluga i da se malo oslobodi rada. Ti radovi, iako nužni, trebalo je pre svega da budu prilika da njega, mladog posvećenika, majstor najmarljivije ispita u najpristojnijem obliku. Nešto se zbivalo s njim, kao ono nekada u dečačko doba kad se pojavio majstor muzike. On je to odmah primetio i po držanju svojih drugova. Ono je bilo zazorno, na rastojanju, ponekad ironično — poštovalačko. Nešto se spremalo, on je to osećao, samo je to bilo manje usrećujuće no onda.

Posle njihove poslednje sednice majstor igre staklenih perli je svojim malo visokim, ugladenim glasom, svojim tačno naglašenim govorom bez ikakve svečanosti rekao:

— Dobro je, sutra ne treba više da dođeš, naš posao je zasad završen. Uskoro ću te svakako morati opet pomučiti. Najlepše ti hvala na saradnji, bila mi je od vrednosti. Uostalom, mislim da bi sada trebalo da podneseš molbu za prijem u red. Nećeš naići na teškoće, ja sam vlast reda već izvestio. Ti si saglasan s tim? — A tada, dižući se, dodao je: — Uzgred još jednu reč — možda si i ti sklon, kao što većina dobrih igrača staklenih perli u mladosti čini, da našu igru povremeno upotrebljavaš kao neku vrstu oruđa za filozofiranje. Same moje reči neće te od toga izleći ti, ali ja ih ipak kažem: čovek treba da filozofira samo legitimnim sredstvima, sredstvima filozofije. Ali naša igra nije ni filozofija, ni religija, ona je jedna posebna disciplina, a po karakteru najviše srodna umetnosti, ona je igra sui generis. Dalje se stiže ako se toga pridržava, nego ako se to uvidi tek posle stotinu neuspeha. Filozof Kant — retko ko ga bolje poznaje, ali je bio glava od ranga — rekao je o teološkom filozofiranju da je ono „čarobna svetiljka priviđenja”. Ne smemo to načiniti od naše igre

staklenih perli.

Jozef je bio iznenađen, a tu poslednju opomenu gotovo je prečuo od uzdržanog uzbuđenja. Kao munja brzo prostrujalo ga je: te reči su značile kraj njegove slobode, svršetak njegovih studija, prijem u red i njegovo skoro uvršćenje u hijerarhiju. Zahvalio je dubokim poklonom i smesta otišao u valdcelsku kancelariju reda. Tu je našao da je u stvari već unet u spisak onih koji treba da budu novoprimljeni. Kao i svi studenti njegovog stepena, već prilično tačno je poznao pravila reda i setio se odredbe da je svaki član reda koji je zauzimao službeni položaj višeg ranga ovlašćen da izvrši prijem. Tako je izrazio molbu da dopuste da majstor muzike izvrši ceremoniju. Dobio je ispravu i kratak odmor i idućeg dana otputovao svom zaštitniku i prijatelju u Monteport. Poštovanog starog čoveka zatekao je malo bolesnog, ali je bio radosno pozdravljen dobrodošlicom.

— Došao si kao poručen — rekao je starac. — Uskoro ne bih više imao ovlašćenje da te kao mladog brata primim u red. Sada baš dajem ostavku na službu, moje razrešenje je već odobreno.

Sama ceremonija bila je jednostavna. Idućeg dana je majstor muzike pozvao, kao što to statuti zahtevaju, dva brata reda kao svedoke. Prethodno je Kneht dobio jedan stav iz pravila reda kao zadatak za vežbanje iz meditacije. To je bio ovaj stav: „Ako te visoka vlast pozove na kakav položaj, onda znaj — svaki uspon u stepenima položaja nije korak u slobodu, nego u okove. Što viši položaj, to dublja vezanost, Što veća sila položaja, to stroža služba. Što jača ličnost, tim više zabranjena samovolja.” Okupili su se u magistrovoj muzičkoj ćeliji, u onoj istoj u kojoj je Kneht nekada dobio svoje prvo uvođenje u veštinu meditovanja. Majstor je pozvao inicijanta da u čast trenutka odsvira horsku predigru od Baha, zatim je jedan od svedoka pročitao skraćen tekst pravila reda, a sam majstor muzike je postavljao ritualna pitanja i od mladog prijatelja uzeo zavet. Poklonio mu je još sat vremena. Sedeli su u vrtu i majstor mu je dao prijateljska uputstva u kome smislu treba da primi pravila reda i da po njima živi.

— Lepo je — rekao je — što u trenutku kada se ja povlačim ti stupaš na upražnjeno mesto, to je kao da imam sina koji će jednom, kao sada ja, postaviti svog čoveka. — A kad je video da Jozefovo lice postaje žalosno: — No, nemoj biti snužden, ni ja to nisam. Ja sam vrlo umoran i radujem se dokolici koju još hoću da uživam i nadam se da ćeš u tom uživanju i ti vrlo često učestvovati. I kad se idući put ponovo vidimo, oslovljavaj me sa ti. Dok sam bio na položaju to ti nisam mogao ponuditi.

Otpustio ga je sa osmejkom što osvaja srce, koji je Jozef poznao već od pre dvadeset godina.

Kneht se brzo vratio u Valdcel, otuda je dobio samo tri dana odsustva. Tek što se vratio, bio je pozvan kod magistra igre koji ga je primio sa kolegijalnom veselošću i pozeleo mu srećan prijem u red. — Da bismo postali potpuno kolege i drugovi na poslu, — produžio je — nedostaje samo uvršćenje na jedno određeno mesto u našoj građevini. — Jozef se malo uplašio. Sada je imao da izgubi svoju slobodu. — A, — rekao je snebivljivo — nadam se da ću možda biti potreban ma na kom skromnom mestu. Da vam priznam, ja sam se svakako nadao da još neko vreme mogu slobodno da studiram. — Magistar mu je čvrsto pogledao u oči svojim pametnim, lako ironičnim osmehom.

— Neko vreme, veliš, ali koliko je to dugo?

Kneht se zbunjeno smejao.

— Zaista ne znam.

— To sam i mislio — saglasio se majstor — ti još govoriš studentskim jezikom i misliš još studentskim pojmovima, Jozefe Knehte, i to je na svom mestu, ali vrlo skoro neće više biti na svom mestu, jer si nam potreban. Ti znaš da i docnije, čak i na najvišim položajima naše vlasti, možeš dobijati odsustvo radi studiranja, ako možeš da ubediš vlast u vrednost tih studija. Moj prethodnik i učitelj, na primer, kao magistar igre i star čovek molio je i dobio punu godinu dana odsustva za svoje arhivske studije u Londonu. Ali on svoje odsustvo nije dobio „za neko vreme”, već za jedan određen

broj meseci, nedelja, dana. S tim ćeš ubuduće morati da računaš. A sada imam nešto da ti predložim. Potreban nam je odgovoran čovek za jednu specijalnu misiju, a koga van našeg kruga još ne poznaju.

U pitanju je bio ovaj zadatak: benediktinski manastir Marijafels, jedna od najstarijih škola u zemlji, koji je sa Kastalijom održavao prijateljske veze, a naročito je decenij ama već bio privržen igri staklenih perli, molio je da mu za neko vreme daju nekog mladog učitelja radi upućivanja u igru i radi stimulisanja nekolicine poodmaklih igrača u manastiru. Magistrov izbor pao je na Jozefa Knehta. Zato ga je tako obazrivo ispitivao, otuda je njegovo stupanje u red ubrzano.

DVA REDA

Sada je sa njim unekoliko bilo ponovo isto kao nekada posle posete majstora muzike za vreme njegovog latinskog đakovanja. Jozef ne bi ni pomislio da poziv u Marijafels znači naročito odlikovanje i valjan prvi korak na lestvicama hijerarhije, ali je to mogao pročitati iz držanja i ponašanja svojih drugova. Dok je od pre nekog vremena pripadao najužem krugu elite igrača staklenih perli, sada, zbog tog neobičnog naloga, svi su ga označavali kao nekog koga viši imaju u vidu i kojim nameravaju da se posluže. Jučeranji drugovi i saputnici u težnjama nisu se baš povlačili ili bivali neljubazni. U tom visoko aristokratskom krugu ljudi su suviše pazili na ophođenje, ali se stvorilo neko rastojanje. Dojučeranji drug mogao je preksutra postati pretpostavljeni. Taj krug ljudi je u međusobnom odnosu takva stepenovanja i diferenciranja obeležavao najtananimijim treptajima i izražavao ih je.

Izuzetak je činio Fric Tegularijus. Pored Feromonta njega smemo obeležiti kao najvernijeg prijatelja u životu Jozefa Knehta. Taj čovek, po svojim talentima određen za najviše stvari, bio je teško ometen odsustvom zdravlja, ravnoteže i samopouzdanja. Bio je istih godina kao i Kneht, dakle u doba njegovog prijema u red oko trideset i četiri godine. S njim se Kneht prvi put sreo pre nekih deset godina na jednom kursu igre staklenih perli i onda je osetio koliko se taj tihi i nešto melanholični mladić osećao privučen k njemu. Svojim smislom da oseti ljude, koji mu je, iako nesvesno, već tada bio svojstven, on je takođe osetio vrstu suštine te ljubavi. Ona je bila prijateljstvo i obožavanje spremno na bezuslovno predavanje i potčinjavanje, prožeto žarom sanjarenja gotovo religioznog karaktera, ali osenčeno unutrašnjom otmenošću i osećanjem punim poimanja unutrašnje tragike i držano u granicama. Još od doba Desinjorija poljuljan i senzibilan, čak i nepoverljiv, Kneht je tog Tegularijusa držao na rastojanju sa konsekventnom strogošću, mada je i on osećao da ga taj interesantan i neobičan drug privlači. Za to karakterisanje služi nam jedan list iz službenih zabeležaka Knehtovih, koje je godinama docnije vodio za isključivu upotrebu vrhovne vlasti. Tu se veli:

„Tegularijus. Lični prijatelj referentov. U Kojperhajmu višestruko odličan đak, dobar starofilolog, veoma zainteresovan filozofski, radio o Lajbnicu, Bolcanu, docnije o Platonu. Najdarovitiji, najsajjniji igrač staklenih perli koga poznajem. Bio bi predodređen za magistra igre da mu karakter zbog njegovog slabog zdravlja nije za to potpuno nepogodan. T. ne sme nikada da dođe na neki vodeći, reprezentativan ili organizatorski položaj. To bi i za njega i za zvanje bila nesreća. Njegov nedostatak se telesno ispoljava u stanjima depresije, periodima besanice i nervnih bolova, duševno povremeno u melanholiji, jakoj potrebi za usamljenošću, u strahu od obaveze i odgovornosti, verovatno takođe i u pomislama na samoubistvo. Tako teško ugroženi hrabro se održava pomoću meditacije i samodiscipline da većina u njegovoj okolini i ne naslućuje težinu njegove patnje i zapaža samo njegovu veliku snobljivost i zatvorenost. Dakle, dok je T. na žalost nepogodan za rukovođenje viših nadležnosti, dotle je on, međutim, u Vicus lusorumu dragocenost, potpuno nezamenljivo blago. On vlada tehnikom naše igre onako kao što veliki muzičar vlada svojim instrumentom; on slepo pogađa najnežniju nijansu, a ne može se takođe prezirati ni kao učitelj. Na višim i najvišim kursovima ponavijanja — za niže bi za njega bila šteta — jedva bih se umeo snaći bez njega. Kako on analizira probne igre mladića, a da ih nikada ne obeshrabri, kako dokučuje njihove marifetluke, kako nepogrešivo raspoznaje i otkriva sve podražavano ili samo dekorativno, kako u jednoj dobro fundiranoj, ali još nesigurnoj i raskomponovanoj igri nalazi izvore grešaka i pokazuje kao besprekorne anatomske preparate — to je nešto sasvim jedinstveno. Taj nepodmitljivi i oštri pogled prilikom analiziranja i korigovanja je pre svega ono što mu obezbeđuje poštovanje učenika i kolega

koje bi inače bilo dovedeno u pitanje, zbog njegovog nesigurnog i neravnog, snježnog i živobojnog držanja. To što sam rekao o genijalnosti T. kao igrača staklenih perli, kojoj potpuno nema ravne, hteo bih da ilustrujem jednim primerom. U prvo vreme mog prijateljstva sa njim, kada obojica već više nismo nalazili mnogo šta da naučimo u tehnici, jedanput mi je, u času naročitog poverenja, dao da pogledam neke igre koje je onda bio komponovao. Na prvi pogled sam mislio da su sjajno pronađene i da su nekako nove i originalne po stilu. Izmolio isam da mi da zapisane temate da ih proučim. U tim kompozicijama igre, pravim pesmama, našao sam nešto tako čudnovato i neobično da mislim da to ovde ne smem prećutati. Te igre su bile male drame gotovo monološke strukture i u njima se ogledao individualni, koliko ugroženi, toliko genijalni duhovni život njihovog autora kao u savršenom autoportretu. Dijalektički se koncentrovalo i prepiralo ne samo između raznih tema i grupa tema na kojima se igra zasnivala i čije je sledovanje i stavljanje jednih prema drugima bilo veoma bogato duhom, već je takođe ne na uobičajeni, klasičan način do kraja bila dovedena sinteza i harmonizacija suprotnih glasova. Naprotiv, ta harmonizacija je pretrpela čitav niz prekida i svaki put je ostajala kao umorna i očajna pred raspadanjem i gubila se u pitanju i sumnji. Time su one igre dobijale ne samo uzbudljivu i, koliko ja znam, dotle nikada smelo pokušanu hromatiku, već su čitave igre postale izraz tragične sumnje i odricanja; postale su slikovita konstatacija sumnjivosti svakog duhovnog truda. Pri tom su one u svojoj duhovnosti, kao i u svojoj tehničko-igračkoj kaligrafiji i usavršavanju, tako vanredno lepe da bi se nad njima moglo plakati. Svaka od tih igara je tako prisno i ozbiljno težila rešenju, a onda se tako plemenito odricala njega, da je bila kao savršena elegija prolaznosti koju nosi sve lepo i sumnjivosti koja se najzad nalazi u svim visokim duhovnim ciljevima. Isto tako, neka Tegularijus, ako preživi mene ili moje službovanje, bude preporučen kao krajnje nežno, dragoceno, ali ugroženo dobro. Treba da uživa vrlo mnogo slobode. Njegov savet u svim pitanjima igre neka bude saslušan kao važan. Međutim, neka mu se nikada ne povere učenici da njima samo on rukovodi.”

Taj čudnovati čovek je tokom godina zaista postao Knehtov prijatelj. On je Knehtu, kome se divio ne samo zbog njegova duha već takođe i zbog nečega što je bilo kao gospodarska priroda, bio dirljivo odan. Mnogo od onoga što znamo o Knehtu predano je preko njega. On je, možda, bio jedini u najužem krugu mladih igrača staklenih perli koji nije zavideo svome prijatelju zbog naloga koji mu je bio dat i jedini za koga je njegovo opozivanje na neizvesno vreme predstavljalo tako dubok, gotovo nepodnošljiv bol i gubitak.

Jozef Kneht je novo stanje radosno osetio čim je bio savladao onaj izvesni užas od naglog gubitka svoje voljene slobode. Osetio je želju za putovanjem, želju za delatnošću i radoznalost za strani svet u koji su ga slali. Uostalom, mladog brata reda nisu tek onako pustili da putuje u Marijafels. Prethodno je tri nedelje bio stavljen u „policiju”. Tako se među studentima nazivalo ono malo odeljenje u aparatu vaspitne vlasti koje bi moglo nositi naziv političko odeljenje ili ministarstvo inostranih poslova, ako to, možda, ipak ne bi bila suviše velika imena za malu stvar. Tu je bio upoznat sa pravilima ponašanja za braću reda prilikom boravka u svetu, napolju, i gotovo svakog dana mu je gospodin Diboja, šef te službe, lično posvećivao jedan sat. Tom savesnom čoveku izgledalo je naime podozrivo da se na takvo mesto napolje pošalje čovek tako neisproban i još potpuno nevičan u svetu. On nije ni tajio da ne odobrava odluku majstora igre staklenih perli i dvostruko se upinjao da mladom bratu reda sa prijateljskom brižljivošću ukaže na opasnosti od sveta i na sredstva kojima bi im uspešno stao nasuprot. I očinski zabrinuta, poštena namera šefova tako se srećno spojila sa voljnošću mladog čoveka da bude poučen, da je u tim časovima njegovog uvođenja u pravila opštenja sa svetom Jozef Kneht svome učitelju zaista postao drag. Umiren i sa punim poverenjem, on ga je najzad mogao pustiti u njegovu misiju. Čak je, više iz blagovoljenja, pokušao da

mu i sam da neku vrstu naloga. Gospodin Diboja je, već kao jedan od malog broja „političara” Kastalije, pripadao vrlo maloj grupi činovnika, čije su misli i studije većim delom bile posvećene državno-pravnom i privrednom opstojanju Kastalije, njenom odnosu prema spoljašnjem svetu i njenoj zavisnosti od njega. Najveći broj Kastaljana, činovnici isto toliko koliko i naučnici i studenti, živeli su u svojoj pedagoškoj provinciji i svome redu kao u nekom stabilnom, večitom i po sebi razumljivom svetu. Oni su, dabome, znali da taj svet nije oduvek-bio tu, da je jednom postao i to postajao u vremenima najdublje bede, polako i u ogorčenim borbama; da je postao na kraju epohe ratova i to kako iz asketsko-herojske samosvesti i napora intelektualaca, tako i iz duboke potrebe za redom, normom, zakonom i merom iscrpenih, iskrvavljenih i zaparloženih naroda. Oni su to znali i znali su za funkciju svih redova i „provincija” sveta: da se uzdrže od vladanja i takmičenja, a da zato obezbede stalnost i trajnost duhovnih osnova svih srazmera i zakona. Ali oni nisu znali da se taj red stvari nikako ne razume sam po sebi, da on predstavlja izvesnu harmoniju između sveta i duha, čije je remećenje bilo uvek moguće; da istorija sveta, uzeto sve u svemu, ne teži i ne favorizuje ono što se želi, ono razumno i lepo, već da to najviše povremeno trpi kao izuzetak. Gotovo svi Kastaljani u osnovi nisu zapažali tajnu problematiku njihove kastalijske egzistencije, nego je ona baš bila prepuštena onom malom broju političkih glava čiji je šef bio gospodin Diboja. Kneht je od njega, od Diboja, kad je bio stekao njegovo poverenje, dobio sumaran uvod u političke osnove Kastalije. Taj uvod ga je s početka pre odbijao i bio mu neinteresantan, kao većini njegove braće iz reda. Potom ga je podsetio na Desinjorijevu primedbu o mogućnosti ugroženja Kastalije, uz to i na ceo, verovatno odavno preboleli i zaboravljeni gorki priokus njegovih mladićkih rasprava sa Plinijem. Najzad mu je to odjednom postalo izvanredno važno i kao jedan stupanj na njegovom putu buđenja.

Na kraju njihovog poslednjeg sastanka Diboja mu je rekao:

— Verujem da te sad mogu pustiti. Strogo ćeš se držati naloga koji ti je dao poštovani magistar igre i ne manje pravila ponašanja koja smo ti ovde mi dali. Bilo mi je prijatno što sam ti mogao biti od pomoći; videćeš da tri nedelje, koliko smo te ovde zadržali, nisu bile izgubljene. I ako ikada budeš osetio želju da mi pokažeš da si zadovoljan mojim obaveštenjima i našim poznanstvom, pokazaću ti put za to. Doći ćeš u jedan benediktinski zavod, i ako tamo ostaneš neko vreme i zadobiješ poverenje patera, verovatno ćeš u krugu te poštovane gospode i njihovih gostiju čuti takođe političke razgovore i osetiti politička raspoloženja. Ako bi me kojom prilikom hteo o tome obavestiti, bio bih ti zahvalan za to. Razumej me pravilno: nemoj se nikako smatrati nekom vrstom špijuna ili kao da zloupotrebljavaš poverenje koje ti patri budu ukazali. Nemoj mi saopštiti ništa što ti savest ne dopušta. Ja sam ti jemac da ćemo mogućna obaveštenja primiti k znanju i upotrebiti samo u interesu našeg reda i Kastalije. Mi nismo pravi političari i nemamo moći, ali mi smo takođe upućeni na svet kome smo potrebni i koji nas trpi. Pod izvesnim okolnostima može nam biti od koristi da saznamo kad neki državnik navrati u manastir ili se papa smatra bolesnim, ili dođu novi kandidati na listu budućih kardinala. Mi nismo upućeni na tvoja saopštenja, mi imamo neke izvore, ali jedan mali izvor više ne može biti od štete. Sada idi; na moj podstrek nemoj danas reći ni da, ni ne. Kao prvo neka ti bude da svoj zvanični službeni zadatak dobro izvršiš i da nam kod duhovnih otaca učiniš čast. Želim ti srećan put.

Pre polaska na put Kneht je pitao Knjigu preobražaja uz ceremoniju sa stabljikama hajdučke trave i naišao je na znak Li, koji znači „putnik”, sa mišljenjem „Kroz malenkost uspeh. Putniku je upornost spas.” Našao je jednu šesticu na drugom polju i u knjizi je potražio tumačenje:

Putnik dolazi u konak.

Svoje nosi sa sobom.

Postiže postojanost mladog sluge.

Oproštaj je bio veseo. Samo je poslednji razgovor sa Tegularijusom za obojicu bio tvrda proba čvrstine. Fric se usiljavao i sam je sebi nametnuo hladnoću kao da je ukočen, za njega je sa prijateljem odlazilo najbolje što je imao. Knehtovo biće nije dopuštalo tako strasno i naročito tako isključivo vezivanje za jednog prijatelja. U slučaju nužde on je mogao biti i bez prijatelja i zrak svoje simpatije mogao je bez smetnje okrenuti novim objektima i ljudima. Za njega oproštaj nije bio važan gubitak. Ali je već tada dovoljno dobro poznao prijatelja da bi znao kakav potres i iskušenje za njega znači taj rastanak, pa je bio zabrinut. On je već često razmišljao o tom prijateljstvu. Jednom je o njemu razgovarao sa majstorom muzike i do izvesnog stepena je bio naučio da sopstveni doživljaj i osećanje objekti više i kritički posmatra. Pri tom je došao do saznanja da ga ipak nije samo i jedino velika darovitost drugoga prikivala i udahnjavala mu kao neku strast za njega, nego baš povezanost te obdarenosti sa tako teškim nedostacima, tako velikom trošnošću. Znao je da jednostrana i isključiva Tegularijusova ljubav prema njemu nosi ne samo lepu, već takođe opasnu draž i aspekt, to jest iskušenje da pusti da taj slabiji po snazi, ali ne po ljubavi, povremeno oseti njegovu moć. U tom prijateljstvu on je stavio sebi u dužnost da do kraja bude veoma uzdržljiv i da vlada sobom. Ma koliko da mu je bio drag, Tegularijus ne bi kod Knehta zadobio dubok značaj da ga prijateljstvo s tim nežnim čovekom, koji je bio fasciniran svojim toliko jačim i sigurnijim prijateljem, nije poučilo o privlačnoj snazi i moći nad nekim ljudima koja mu je bila data. Počeo je osećati da nešto od te moći druge privlači i na njih utiče, bitno pripada daru učitelja i vaspitača i da ona skriva opasnost i nameće odgovornost. Tegularijus je bio samo jedan od nekih. Kneht je video da je izložen mnogim pogledima koji su ga želeli pridobiti. Istovremeno, poslednje godine, sve jasnije i svesnije je osećao visoko napregnutu atmosferu u kojoj je živeo u selu igrača. Tu je pripadao krugu ili staležu koji zvanično nije egzistirao, ali je bio vrlo oštro ograničen, najužem izboru kandidata i repetenata igre staklenih perli. Jednom krugu iz koga se doduše poneko uzimao za pomoćne službe kod magistra, kod arhivara ili kod kurseva igre, ali od kojih niko nije bio postavljen na niže ili srednje činovničko ili učiteljsko zvanje. Oni su bili rezerva za zauzimanje vodećih mesta. Tu su jedan drugog poznavali vrlo tačno, preterano tačno. Tu gotovo nije bilo obmana o darovitosti, karakteru i o uspesima. I baš zato što je tu, među tim repetentima studija igre i aspirantima na viša dostojanstva svaki predstavljao jednu natprosečnu i značajnu snagu — svaki je bio po rezultatima, po znanju, po svedočanstvima prvorazredan, baš zato su one crte i obojenosti karaktera koje predodređuju jednog pretendenta za vođu ili čoveka od uspeha, igrane naročito veliku i pažljivo promatranu ulogu. Nešto više ili manje ambicije, dobrog ponašanja, telesne visine ili lepe pojave, mali plus ili minus u šarmu, u delovanju na mlađe ili na vlasti, u ljubaznosti — ovde je bilo od velikog značaja i moglo je biti odlučujuće u utakmici. Dok je Fric Tegularijus, na primer, tome krugu pripadao samo kao autsajder, kao gost ili čovek koga podnose i u neku ruku pripadao samo njenoj periferiji, jer vidljivo nije raspolagao nikakvim darom vladanja, dotle je Kneht pripadao najužem krugu. Ono što ga je preporučivalo mladima i stvaralo mu obožavaoce bila je njegova svežina, još potpuno mladalačka ljupkost, po izgledu još nepristupačna strastima, nepodmitljiva i isto tako opet detinjski neodgovorna — dakle nekakva nevinost. A ono što ga je višima činilo prijatnim bila je druga strana te nevinosti: njegovo gotovo potpuno odsustvo ambicije i laktaštva.

U najnovije vreme mladić je postao svestan delovanja svoje ličnosti, prvo na one niže i tek postepeno i naposljetku takođe na one više. I kada je s tog gledišta probuđeni pogledao unazad, našao je kako obe linije prolaze kroz njegov život čak do dečaćkog doba i obrazuju vrbujuće prijateljstvo koje su mu nudili drugovi, i mlađi, i blagonaklonu pažnju sa kojom su ga tretirali mnogi pretpostavljeni. Bilo je izuzetaka, kao rektor Cbinden, ali zato i odlikovanja, kao što je pokroviteljstvo majstora muzike i odskora gospodina Diboja i magistra igre. Sve je bilo jasno, a ipak

Kneht to nikada nije hteo potpuno da vidi i da uvaži. To je vidno bio njegov unapred obeležen put, da kao sam po sebi i bez guranja svuda dospe u elitu, da svuda nađe prijatelje koji mu se dive i visoke pokrovitelje. Njegov put je bio da ne sme ostati na dnu hijerarhije, dole u senci, nego da se stalno približava njenom vrhu i jasnoj svetlosti na kojoj se on nalazio. On bi imao da bude ne podređeni i ne privatni naučnik, već gospodar. Što je on to primetio kasnije no drugi slično postavljeni, davalo mu je onaj neopisivi višak čari, onaj zvuk nevinosti. A zašto je to primetio tako kasno, čak tako mimo volje? Zato što za svim tim nije težio i to nije želeo, jer mu vladanje nije bila potreba, zapovedanje mu nije bilo zadovoljstvo, jer je mnogo više priželjkivao kontemplativni no aktivni život i bio bi zadovoljan da ostane još koju godinu, ako ne celog veka, neprimećeni student, radoznali i pun strahopoštovanja hodočasnik kroz svetinje prošlosti, katedrale muzike, vrtove i šume mitologije, jezika i ideja. Dakle, kad je neumoljivo video da se spotiče o *vita activa*, osetio je u svojoj okolini, daleko jače no do sada, zategnutosti, guranja, utakmice, ambicije; osetio je svoju nevinost kao ugroženu i neodrživu. Uvideo je da sada mora želeti i potvrditi ono što mu je neželjeno dodeljeno i određeno da bi savladao osećanje zarobljenosti i nostalgiju za izgubljenom slobodom iz poslednjih deset godina. I pošto u duši još nije bio tako sasvim raspoložen za to, privremeni rastanak od Valdcela i Provincije i put u svet osetio je kao izbavljenje.

U mnogim stolećima svog postojanja zavod i manastir Marijafels uticao je na istoriju Zapada i stradao s njim; doživljavao epohe procvata, opadanja, obnova i novih opadanja, i u nekim vremenima i na raznim područjima bio je čuven i sjajan. Nekada visoko sedište skolastičke učenosti i veštine disputovanja, i danas još sopstvenik velike biblioteke srednjovekovne teologije, posle perioda uspavanosti i inercije, bio je dospeo do novog sjaja, ovog puta negujući muziku, svoj mnogo hvaljeni hor, misama i oratorijumima koje su napisali i izvodili njegovi patri; već od onog vremena imao je lepu muzičku tradiciju, šest orahovih sanduka punih muzičkih rukopisa i najlepšu orgulju u zemlji. Tada je bilo došlo političko vreme manastira. I ono je ostavilo za sobom izvesnu tradiciju i vežbanje. U vremenima zle ratne podivljialosti, Marijafels je više puta bilo malo ostrvo promišljenosti i razuma na kome su najbolje glave neprijateljskih strana oprezno tražile jedna drugu i ispitivale sporazum. I jedanput — to je bio poslednji vrhunac u njegovoj istoriji — Marijafels je bilo mesto rođenja zaključenja mira koji je za kratko vreme utolio čežnju iscrpenih naroda. Kada je zatim počelo novo doba i bila osnovana Kastalija, manastir se ponašao uzdržljivo, čak odbijajuće, verovatno ne bez dobijenog uputstva iz Rima. Molba vaspitne vlasti za gostoprimstvo za jednog naučnika koji je neko vreme hteo da radi u manastirskoj skolastičkoj biblioteci bila je učtivo odbijena. Isto tako i poziv da pošalju jednog predstavnika na zasedanje iz istorije muzike. Tek počev od opata Pija, koji se u poodmaklim godinama počeo živo interesovati za igru staklenih perli, počele su veze i razmene i otada je nastao ne baš živ, ali prijateljski odnos. Razmenjivale su se knjige, ukazivala uzajamna gostoprimstva. I Knehtov pokrovitelj, majstor muzike, bio je u mladim godinama u Marijafelsu, prepisivao je notne rukopise i svirao na čuvenoj orgulji. Kneht je znao i radovao se boravku na mestu o kome je povremeno slušao poštovanoga kako sa radošću priča.

Preko njegovog očekivanja dočekali su ga sa osobitom pažnjom i učtivošću koja ga je gotovo zbunila. To je takođe bilo prvi put da Kastalija stavlja na raspolaganje manastiru na neodređeno vreme jednog učitelja igre staklenih perli iz elite. Kod šefa Diboja je bio naučio da, naročito u prvo vreme, sebe smatra samo kao predstavnika Kastalije i da učtivosti i eventualna distanciranja prima na znanje i na njih odgovara samo kao izaslanik. To mu je pomoglo da ispliva iz prve pometenosti. On je isto tako savladao osećanje tuđine i zebnje i tihe uzbuđenosti prvih noći u kojima je imao malo sna. I kad mu je opat Gervazijus pokazao dobroćudnu i čilu blagonaklonost, uskoro mu je u ovoj sredini postalo dobro. Radovali su ga svežina i snaga predela, surovog planinskog predela sa ostrim

stenovitim zidovima i sočnim pašnjacima punim lepe stoke. Usrećavali su ga snaga i široko prostranstvo starih građevina sa kojih se mogla pročitati istorija mnogih stoleća. Pridobila ga je lepota i jednostavna udobnost stana, dveju prostorija na gornjem spratu dugačkog gostinskog krila. Dopadale su mu se šetnje i ispitivanja kroz divnu malu državu sa dve crkve, sa hodnicima na svodove, arhiv, biblioteka, opatski stan, više dvorišta, razvučene stajske zgrade pune dobro negovane stoke, česme iz kojih je kuljala voda, zasvođeni ogromni podrumi za vino i voće, dve trpezarije, čuvena saborna dvorana, negovani vrtovi, kao i radionica za braću svetovnjake, za bačvara, obučara, krojača, kovača i tako dalje, koji su oko najvećeg dvorišta obrazovali malo selo. Već je imao pristupa u biblioteku; orguljaš mu je već pokazao divnu orgulju i dopustio mu da svira na njoj. Ne manje su ga mamili kovčezi sa notama u kojima je stajao znatan broj neobjavljenih, delom još uopšte nepoznatih rukopisa ranijih epoha.

Izgleda da u manastiru nisu baš nestrpljivo čekali da on počne sa svojom zvaničnom funkcijom. Trajalo je ne danima, nedeljama je trajalo dok se prišlo pravom cilju radi koga je bio tu. Istina, neki patri, a naročito sam opat, od prvog dana su rado razgovarali sa Jozefom o igri staklenih perli. Ali, o kakvoj nastavi ili inače o kakvom sistematskom radu još nije bilo reči. Kneht je i inače u ponašanju, životnom stilu i tonu opštenja duhovne gospode zapazio jedan tempo koji mu je do sada bio nepoznat, izvesnu dostojanstvenu sporost, strpljenje, blago i duga daha. Izgledalo je da svi ti oci, čak i oni koji lično nikako nisu bili bez temperamenta, raspolažu njime. To je bio duh njihova reda, to je bio hiljadugodišnji duh jednog prastarog, privilegovanog, u sreći i nevolji isprobanog poretka i zajednice u kojoj su učestvovali, kao što svaka pčela ima udela u sudbini i bitisanju svoje košnice, spava njenim snom, pati njene patnje, drhti njenim drhtajem. Upoređen sa životnim stilom Kastalije, benediktinski stil je na prvi pogled izgledao manje duhovan, manje agilan i zaoštren, manje aktivan, ali zato, spokojniji, manje podložan uticaju, stariji, oprobaniji. Izgledalo je da tu vlada jedan duh i smisao koji je već odavno opet postao priroda. Kneht je sa radoznalošću i velikim interesovanjem, takođe sa velikim divljenjem pustio da na njega deluje taj manastirski život koji je, u vreme kad još nije bilo Kastalije, bio gotovo isti kao i danas i već imao hiljadu pet stotina godina, i koji je veoma izlazio u susret posmatračkoj strani njegove prirode. Bio je gost, bio je počastvovan, počastvovan daleko iznad očekivanja i obaveze, ali je jasno osećao: to je bila forma i običaj, i nije se odnosilo ni na njegovu ličnost, ni na duh Kastalije ili duh igre staklenih perli, to je bila veličanstvena učtivost stare velike sile prema jednoj mlađoj. Na to je bio samo delimično pripremljen i posle izvesnog vremena osećao se, uprkos svoj prijatnosti svog marijafelskog života, tako nesigurnim da je molio svoju vlast da mu da tačnije propise o ponašanju. Magistar igre mu je lično napisao nekoliko redova. „Nemoj misliti na to”, stajalo je u njima, „da studiji tamošnjeg života žrtvuješ koliko bilo vremena. Koristi svoje vreme, uči, nastoj da budeš omiljen i koristan, ukoliko su ljudi za to tamo prijemljivi, ali se nemoj nametati, nemoj nikada izgledati nestrpljiviji, nemoj nikada izgledati da imaš manje slobodnog vremena no tvoji domaćini. Ako bi oni s tobom i čitavu godinu postupali kao prvog dana gostovanja u njihovoj kući, mirno prihvati to i ponašaj se kao da ti je svejedno da li će biti dve ili deset godina više. Prihvati to kao utakmicu u vežbanju strpljenja. Marljivo razmišljaj! Ako ti dokolica bude suviše duga, onda svakog dana uzmi po nekoliko časova, ne više vid četiri, za kakav redovan rad, na primer izučavanje ili prepisivanje rukopisa. Ali nikada nemoj ostavljati utisak kao da radiš, imaj vremena za svakoga ko želi s tobom da razgovara.”

Kneht se držao toga i uskoro se opet osećao slobodniji. Dotle je isuviše mislio na zadatak nastave za ljubitelje igre staklenih perli, koji je dao ime njegovoj misiji. Dotle su manastirski oci postupali sa njim pre kao sa izaslanikom jedne prijateljske sile koga je valjalo držati u dobrom raspoloženju. Najzad se opat Gervazije ipak setio nastavnog zadatka, pa mu je doveo nekoliko patera

koji su već bili okusili prvi uvod u igru staklenih perli. On je sa njima imao da održi dalji tečaj. Tada se pokazalo, na njegovo zaprepašćenje i s početka na njegovo teško razočaranje, da je kultura plemenite igre na tom gostoljubivom mestu vrlo površna i diletantska i da su se, kako izgleda, zadovoljavali vrlo skromnom merom znanja igre. U nastavku tog saznavanja došlo mu je takođe i drugo: da veština igre staklenih perli i njeno negovanje u manastiru nikako nije bilo ono radi čega je poslan ovamo. Zadatak da to nekoliko patera, nešto naklonjenih igri, unapredi malo u osnovima i da im pribavi zadovoljenje jednog skromnog bavljenja sportom, bio je lak, suviše lak, i bilo koji drugi kandidat igre bio bi mu dorastao, čak kad ni izdaleka ne bi pripadao eliti. Dakle, ta nastava nije mogla biti prava svrha njegove misije. Počeo je da shvata da su ga ovamo poslali manje da poučava, a više da uči.

Uostalom, baš kad je mislio da je to prozreo, njegov ugled u manastiru je odjednom ojačao, a sa tim takođe njegova samosvest. Jer, uprkos svim dražima i prijatnostima svoje uloge gosta, on je svoj boravak povremeno već osećao kao premeštaj po kazni. Jednog dana se desilo da mu se u razgovoru sa opatom nenamerno omakla aluzija na kineski I Ging. Opat je slušao, postavio nekoliko pitanja i kad je video da je njegov gost toliko iznad očekivanja upućen u kineski i u Knjigu preobražaja, nije mogao sakriti svoju radost. On je imao naročitu ljubav za I Ging i pored toga što nije razumevao kineski i što je njegovo znanje o knjizi proročanstava i drugim kineskim tajnama bilo onako bezazleno površno kako su se današnji stanovnici tog manastira zadovoljavali u gotovo svim svojim naučnim interesovanjima. Ipak se moglo zapaziti da mudri i, u poređenju sa svojim gostom, tako iskusni i svetski čovek zaista ima neke veza sa duhom starokineske državne i životne mudrosti. Razvio se razgovor neobične živosti koji je prvi put razbio dotadanje učtivo držanje između domaćina i gosta i doveo dotle da je Kneht bio umoljen da poštovanom gospodinu dva puta nedeljno daje lekcije iz I Ginga.

Dok se tako njegov odnos prema opatu i gostoprimcu razvijao u nešto življe i stvarno, napredovalo je i kolegijalno prijateljstvo sa orguljašem i mala duhovnička država u kojoj je živeo postala mu je uskoro bliska. Počelo se takođe približavati ispunjenje obećanja proročanstva koje je bio pitao pre polaska iz Kastalije.

Njemu, putniku koji svoju imovinu nosi sobom, bilo je predskazano ne samo svratište u sklonište, već i „istrajnost mladog sluge”. To što se predskazanje ispunjavalo, putnik je smeo da prihvati kao povoljan znak, kao znak da on zaista „svoju imovinu sobom nosi”, da on zaista, i kad je udaljen od škola, učitelja, drugova, pokrovitelja i pomagača, udaljen od zavičajne atmosfere Kastalije koja hrani i obasipa pomoći, nosi u sebi skupljene duh i snage pomoću kojih je išao u susret delatnom i vrednom životu. Nagovešteni „mladi sluga” približavao mu se, naime, u vidu jednog duhovničkog učenika imenom Anton. Iako taj mladi čovek u životu Jozefa Knehta sam nije igrao nikakvu ulogu, ipak je onda, u onom naročito neskladnom prvom vremenu u manastiru, on bio znak, vesnik novog i većeg, nagoveštač događaja koji dolaze. Anton, ćutljiv mladić koji ipak vatreno i obdareno gleda, gotovo već zreo da bude primljen u krug monaha, prilično često se nalazio sa igračem staklenih perli koje su mu po poreklu i veštini bile tako tajanstvene. Međutim, malo jato učenika, u svom odvojenom i gostu nepristupačnom krilu, ostalo mu je gotovo nepoznato, jer je namerno držano daleko od njega. Učenicima nije bilo dopušteno učešće u tečaju igre. Ali taj Anton je više puta u nedelji vršio službu pomoćnika u biblioteci; Kneht ga je tu sreo. Ponekad je dolazilo do razgovora i Kneht je sve više i više primećivao da mu je taj mladi čovek, tamnih snažnih očiju pod jakim crnim obrvama, privržen na onaj sanjalački i uslužni način poštovalačke mladičke i đачke ljubavi, kakvu je često sretao i koju je već odavno upoznao kao živ i važan element u životu reda, iako je uvek osećao želju da je izbegne. Tu u manastiru je odlučio da bude dvostruko uzdržljiv.

Izgledalo mu je kao ogrešenje o gostoprimstvo, ako bi hteo da utiče na tog mladića koji se još nalazio pod duhovničkim vaspitanjem; takođe mu je bila dobro poznata naredba nevinosti pod kojom se čovek tu nalazio i izgledalo mu je da bi time dečaćka zaljubljenost mogla postati još opasnija. U svakom slučaju morao je izbegavati svaku mogućnost dodira, pa se prema tome upravljao.

U biblioteci, jedinom mestu gde je sretao ovog Antona, upoznao se takođe s jednim čovekom koga u početku zbog njegove skromne pojave gotovo nije ni primećivao, a koga je zatim vremenom tačnije upoznao i celog života ga voleo sa zahvalnim poštovanjem, kao na primer starog majstora muzike. To je bio pater Jakobus, najznačajniji istoričar benediktinskog reda. Imao je onda oko šezdeset godina; suvonjav, postariji čovek, s glavom kao u kopca na dugom jakom vratu, sa licem koje je spreda, naročito zato što je bio vrlo štedljiv u pogledima, imalo nečeg beživotnog i ugašenog. Ali, njegov profil, sa smelo vinutom linijom čela, dubokim urezom iznad grbine nosa, sa oštro skrojenim kukastim nosom i sa malo kratkom ali dopadljivom čisto isturenim bradom, odavao je izraženu i svojevoljnu ličnost. Tihi stari čovek koji je, uostalom, kada se bliže upozna, mogao biti krajnje temperamentan, imao je u manjem unutrašnjem odeljenju knjižnice svoj sopstveni sto za rad, stalno pokriven knjigama, rukopisima i geografskim kartama. Izgledalo je da je on u tom manastiru, koji je imao tako neocenjive knjige, jedini naučnik koji stvarno ozbiljno radi. Uostalom, na patera Jakobusa Knehtu je nenamerno skrenuo pažnju onaj iskušenik Anton. Kneht je primetio da su onu unutrašnju prostoriju biblioteke, gde je naučnik radio, smatrali gotovo kao privatnu sobu za studije. U nju je dolazilo malo onih koji su koristili knjižnicu, samo ako je to bilo neophodno i to tiho i s poštovanjem, na vrhovima prstiju, iako pater koji je tamo radio nije nikako pravio utisak da se tako lako uznemirava. Razume se, i Kneht je odmah taj obziri prihvatio kao zapoved, pa je već time radni starac bio izmakao njegovom zapažanju. Jednog dana ga je Anton usluživao nekim knjigama i kada se vraćao iz one unutrašnje prostorije, Knehtu je palo u oči kako je malo zastao u vratima i kako je gledao onog utonulog u rad za svojim stolom sa sanjalačkim izrazom divljenja i strahopoštovanja, pomešanim sa izrazom gotovo nežnog obzira i spremnosti na pomoć, kao što to katkad dobro vaspitana omladina čini prema sedoj glavi i trošnosti starosti. Kneht se prvo obradovao tom prizoru koji je sam po sebi bio lep i koji mu je takođe pokazivao da kod Antona ipak postoji isto tako sanjalaštvo za starije i one kojima se dive, bez fizičke zaljubljenosti. Idućeg trenutka pala mu je jedna više ironična misao zbog koje se posle gotovo stideo — misao: koliko je tu, u tom zavodu, bila oskudna učenost kada se omladina čudi kao čudnoj zveri i biću iz bajke jedinom ozbiljno delatnom naučniku u kući. Međutim taj gotovo nežni pogled zadivljenog poštovanja koji je Anton upro u starca, otvorio je Knehtu oči za pojavu učenog patera. Otada je on povremeno bacao pogled na tog čoveka, otkrio je njegov rimski profil i postepeno je na pateru Jakobusu otkrivao ovo ili ono, što izgleda nije ukazivalo na običan duh i karakter. Već mu je bilo poznato da je on istoričar i da važi za najposvećenijeg poznavaooca istorije benediktinaca.

Jednog dana pater ga je oslovio. U njegovom tonu nije bilo ničeg širokog, naglašeno blagonaklonog, naglašeno dobrog raspoloženja ni pomalo očinskog naglaska, što je izgleda bio stil kuće. Pozvao je Jozefa da ga posle večernja poseti u njegovoj sobi. „U meni”, rekao je tihim i gotovo zazornim glasom, ali izvrsno tačno naglašujući reči, „ne nalazite poznavaooca istorije Kastalije i još manje nekog igrača staklenih perli. Ali, pošto se, kako izgleda, naši tako različiti redovi sve više prijatelje, hteo bih da se i ja ne isključim iz toga i hteo bih takođe da iz vašeg prisustva ponekad izvučem malo koristi.” Govorio je sa savršenom ozbiljnošću, ali tihi glas i staro, pametno lice davali su njegovim preterano učtivim rečima više značenja koja su se prelivala između ozbiljnosti i ironije, odanosti i blagog podsmeha, patosa i zabave, kao što se to može osetiti na primer kod igre učtivosti i strpljenja beskrajnih klanjanja prilikom pozdrava dvojice svetaca ili dvojice crkvenih kneževa. Ta

mešavina superiornosti i podrugljivosti, mudrosti i tvrdoglavog ceremonijala, Knehtu je bila dobro poznata od Kineza i pričinjačala mu je zadovoljstvo. Prisetio se da taj ton — njime je i majstor igre staklenih perli Tomas majstorski vladao — već duže vremena nije čuo. Obradovan i zahvalan, prihvatio je poziv. Kad je uveče potražio paterov zabačeni stan na kraju jednog tihog pobočnog krila i dok se predomišljao na koja vrata da zakuca, na svoje iznenađenje čuo je klavirsku muziku. Slušao je. To je bila jedna sonata od Parsela, svirana bez pretenzija i bez virtuoznosti, ali sa taktom i čisto. Prisno i ljupko k njemu je zvučala čista, iz srca vesela muzika sa svojim slatkim trozvucima i podsećala ga na vreme u Valdcelu kada je sa svojim prijateljem Feromontom na raznim instrumentima vežbao komade te vrste. Slušajući s uživanjem, sačekao je kraj sonate. U tihom i mračnom hodniku zvučalo je tako usamljeno i daleko od sveta, tako hrabro i nevino, tako detinjski i u isto vreme superiorno, kao svaka dobra muzika usred neoslobođene nemosti sveta. Kucnuo je na vrata. Pater Jakobus je viknuo: „Uđi!” i dočekao ga svojim skromnim dostojanstvom. Na malom klaviru još su gorele dve sveće. Da, odgovorio je pater Jakobus na Knehtovo pitanje, on svake večeri svira pola sata ili i ceo sat; svoj dnevni posao završava sa padanjem mraka i u časovima pre spavanja ne čita i ne piše. Razgovarali su o muzici, o Parselu, o Hendlu, o prastarom negovanju muzike kod benediktinaca koji su bili pravi umetnički red. Kneht je pokazao želju da upozna njegovu istoriju. Razgovor je postao živ i prokrstario je stotinu pitanja. Izgledalo je da su istorijska znanja staroga zaista izvršna, ali nije poricao da ga je istorija Kastalije, kastalijske misli i tamošnjeg reda malo zanimala i interesovala. On takođe nije prećutao svoj kritički stav prema toj Kastaliji. On je njen „red” smatrao kao podražavan je hrišćanskim kongregacijama, i to u osnovi kao blasfemno podražavanje, jer kastalijski red nema za osnovu ni boga, ni religiju, ni crkvu. Kneht je pri toj kritici ostao slušalac pun poštovanja. Ipak je nagovestio da su o religiji, bogu i crkvi, pored benediktinskih i rimsko-katoličkih shvatanja, mogućna i da su postojala još i druga shvatanja kojima se ne može poreći ni čistota volje i stremljenja, ni dubok uticaj na duhovni život.

— Tačno — rekao je Jakobus — vi pri tom mislite između ostalog i na protestante. Oni nisu bili u stanju da održe religiju i crkvu, ali oni su u svoje vreme pokazali mnogo hrabrosti i imali su uzornih ljudi. U mom životu je bilo nekoliko godina kada su prvenstveni predmeti mojih izučavanja bili pokušaji pomirenja neprijateljskih hrišćanskih veroispovesti i crkava, naročito oni iz doba oko 1700, kada nalazmo ljude, kao što je filozof i matematičar Lajbnic, a onda neobični grof Cincendorf, koji se trude da izmire zavađenu braću. Uopšte, osamnaesti vek, ma koliko njegov duh bio brzoplet i diletantski, čudno je zanimljiv i dvosmislen duhovno istorijski i baš sam se protestantima onoga vremena češće bavio. Tada sam otkrio jednog filologa, učitelja i vaspitača velikog formata, švapskog pijetistu^[31], inače čoveka čiji se potonji uticaj puna dva stoleća jasno može dokazati. Ali tu dolazimo na drugo područje, vratimo se pitanju legitimnosti i istorijske misije pravih redova ...

— Ah, ne — viknuo je Jozef Kneht — molim ostanite još pri tom učitelju o kome ste upravo hteli da govorite, gotovo verujem da mogu pogoditi ko je.

— Onda pogodite.

— Prvo sam pomislio na Halejca Frankea, ali to mora biti Švaba i onda ne mogu ni na kog misliti do na Johana Albrehta Bengela.

Zazvonio je smeh, a radost je obasjala naučnikovo lice. — Vi me iznenađujete, dragi, — uzviknuo je živo — zaista sam mislio na Bengela. Otkud znate o njemu? Ili je to samo po sebi svojstveno vašoj čudnoj Provinciji da se poznaju tako zastranjene i zaboravljene stvari i imena?

— I u Kastaliji bi samo mali broj znao za njega, možda niko osim mene i dvojice mojih prijatelja. Jednom sam se bavio studijama iz osamnaestog veka, oblašću pijetizma, samo za jednu ličnu svrhu, i tada mi je palo u oči nekoliko švapskih teologa i osvojilo moje divljenje, a među njima

naročito taj Bengel. On mi je onda izgledao idealan učitelj i vođ omladine. Taj čovek bio me je tako zaneo da sam čak dao da se iz jedne knjige prefotografiše njegova slika koja je izvesno vreme visila iznad mog radnog stola.

Pater se još neprestano smejao. — Tu se srećemo pod jednim neobičnim znakom — rekao je. — Već to je čudno što smo vi i ja u svojim studijama naišli na tog zaboravljenog čoveka. Možda je još čudnije što je tom švapskom protestantu pošlo za rukom da skoro istovremeno deluje na jednog benediktinskog patera i jednog kastalijskog igrača staklenih perli. Uostalom, vašu igru ja zamišljam kao veštinu za koju je potrebno mnogo fantazije i čudim se što vas je mogao privući tako trezven čovek kao što je Bengel.

Sada se Kneht zadovoljno smejao. — Dakle — rekao je — ako se sećate višegodišnjih Bengelovih studija o Otkrovenju Jovanovom i njegovog sistema tumačenja proročanstava iz te knjige, onda morate dopustiti da našem prijatelju takođe nije bio sasvim stran ni pol suprotan trezvenosti.

— Tačno je — priznao je pater. — A kako objašnjavate takve suprotnosti?

— Ako hoćete da mi dopustite jednu šalu, ja bih rekao: ono što je Bengelu nedostajalo i što je žudno tražio i želeo, a da to nije znao, bila je igra staklenih perli. Ja ga naime ubrajam u tajne preteče i pretke naše igre.

Oprezno i opet ozbiljan, Jakobus je pitao: — Izgleda mi malo smelo što baš Bengela dodajete svojoj listi predaka. A kako pravdate to?

— To je bila šala, ali šala koja se može braniti. Još u mladim godinama, pre no što ga je rad na Bibliji zaposlio, Bengel je jednom svojim prijateljima saopštio da namerava i nada se da u jednom enciklopedijskom delu sve znanje svoga doba simetrijski i sinoptički sredi i sažme prema jednom središtu. To nije ništa drugo no ono što takođe čini igra staklenih perli.

— To je enciklopedijska misao kojom se čitav osamnaesti vek igrao — uzviknuo je pater.

— Ona jeste to — rekao je Jozef — ali Bengel nije težio samo slaganju jedne pored druge oblasti znanja i istraživanja, već stavljanju jedne u drugu, u organski poredak; bio je na putu da traži zajednički imenilac. A to je jedna od osnovnih misli igre staklenih perli. I ja bih hteo da tvrdim još više. Naime, da je Bengel imao jedan takav sistem, kao što je naša igra, njemu bi verovatno bilo prišteđeno veliko lutanje sa njegovim preračunavanjem proročkih brojeva i svojim predskazanjem antihrista i hiljadugodišnjeg carstva. Za razne talente koje je u sebi sjedinjavao, Bengel nije sasvim našao željeni pravac ka jednom zajedničkom cilju i tako se pojavio njegov matematički dar, u saradnji sa filološkom oštroumnošću, onaj čudni „poredak vremena” pomešan iz akribije^[32] i fantastike, koji ga je nekoliko godina zapošljavao.

— Dobro je — rekao je Jakobus — što niste istoričar, vi ste zaista skloni fantaziranju. Ali razumem kako to mislite; cepidlaka sam samo u svojoj stručnoj nauci.

Iz toga se razvio obiman razgovor, njihovo upoznavanje, neka vrsta prijateljevanja. Naučniku je izgledalo da je to više no slučaj, ili bar sasvim osobit slučaj što su njih dvojica, on po svojoj benediktinskoj, mladić po svojoj kastalijskoj obaveznosti, učinili taj pronalazak i otkrili tog siromašnog virtemberškog manastirskog preceptora, tog koliko nežnog, toliko čvrstog, koliko smetenog, toliko trezvenog čoveka. Mora biti nečega u tome što je vezivalo njih dvojicu, na koje je tako jako delovao isti nevidljivi magnet. I od onog večera koje je počelo Parselovom sonatom, to nešto i povezanost u stvari su bili tu. Jakobus je uživao u razmeni sa tako školovanim i još tako obradivim mladim duhom. To zadovoljstvo nije mu se pružalo tako često. Za Knehta je opštenje sa istoričarem i školovanje kroz njega koje je sada počelo bilo nov stupanj na onom putu buđenja koji je on smatrao za svoj život. Da kažemo sa nekoliko reči: kroz patera je učio istoriju, upoznao zakonitosti i protivrečnosti proučavanja istorije i pisanja istorije i naučio da idućih godina sadašnjost i sopstveni

život i dalje vidi kao istorijsku stvarnost.

Njihovi razgovori su često izrastali u prave dispute, napade i pravdanja. U početku je, razume se, pater Jakobus bio taj koji se pokazivao raspoložen za napad. Što je više upoznao duh svog mladog prijatelja, tim ga je više bolelo što je video kako taj mladi čovek, koji je toliko mnogo obećavao, stasa bez odgoja religioznog vaspitanja u prividnom odgoju jedne intelektualno-estetske duhovnosti. Ono što je smatrao da u Knehtovu načinu mišljenja treba kuditi, on je stavljao na račun tog „modernog” kastalijskog duha, njegove udaljenosti od stvarnosti, njegove sklonosti prema zabavnoj apstrakciji. A kad ga je Kneht nepokvarenim, njegovom sopstvenom načinu mišljenja srodnim shvatanjima i izjavama iznenađivao, on je likovao zato što je valjana priroda njegova mlada prijatelja tako snažno pružila otpor kastalijskom vaspitanju. Jozef je vrlo mirno primao kritikovanje Kastalije, a kada mu se činilo da je stari gospodin u svojoj strastvenosti otišao suviše daleko, hladno je odbijao njegove napade. Uostalom, među ponižavajućim paterovim izjavama o Kastaliji bilo je i takvih kojima je Jozef delom morao dati za pravo i, za svog vremena u Marijafelsu, u jednoj tački snažno je promenio način mišljenja. Reč je o odnosu kastalijskog duha prema svetskoj istoriji, o onome što je pater nazvao „potpuno odsustvo istorijskog smisla”. „Vi matematičari i igrači staklenih perli” — umeo je reći — „izdestilisali ste sebi jednu pogodnu svetsku istoriju koja se sastoji samo iz istorije duha i umetnosti, vaša istorija je bez krvi i stvarnosti; vi tačno znate o propasti latinskog tvorenja rečenice u drugom ili trećem veku, a o Aleksandru, ili o Cezaru, ili o Isusu Hristu ne znate ništa. Svetsku istoriju vi tretirate kao matematičar matematiku, samo kada ima zakona i formula, ali ne stvarnost, ne dobro i zlo, ne jučerašnjicu, ne sutrašnjicu, samo večitu, matematičku stvarnost.

— Ali kako se može raditi na istoriji, a da se u nju ne unese red? — pitao je Kneht.

— Izvesno u istoriju treba uneti red — praskao je Jakobus. — Svaka nauka je, između ostalog, neko uređivanje, uprošćavanje, činjenje svarljivim nesvarljivog za duh. Mi verujemo da smo u istoriji upoznali neke zakone i pokušavamo da o njima vodimo računa pri upoznavanju istorijske istine. Tako otprilike kao kada se anatom pri rastavljanju tela ne suoči sa samim potpuno iznenađujućim nalazima, već nalaženjem sveta organa, mišića, veza i kostiju pod epidermisom, nalazi potvrđenu šemu koju je u samom sebi doneo. Ali ako anatom vidi samo svoju šemu, a jedinstvenu, individualnu stvarnost zanemari, onda je on Kastaljanin, igrač staklenih perli, on primenjuje matematiku na najnepogodnijem objektu. Što se mene tiče, ko posmatra istoriju, može poneti sa sobom najdirljiviju dečiju veru, usrećujuću moć našeg duha i naših metoda, ali osim toga i uprkos tome mora respektovati neshvatljivu istinu, stvarnost, jednkokratost zbivanja. Baviti se istorijom, dragi moj, nije šala, ni neodgovorna igra. Baviti se istorijom predstavlja znanje o tome da se time stremiti nećem nemogućem, a ipak nužnom i krajnje važnom. Baviti se istorijom znači: prepustiti se haosu, a ipak sačuvati veru u red i smisao. To je vrlo ozbiljan zadatak, mladiću, a možda tragičan.

Od paterovih reči, koje je Kneht onda pismeno saopštio svojim prijateljima, uzimamo još jednu kao karakterističnu.

„Veliki ljudi su za mlade ljude kao suvo grožđe u kolaču svetske istorije, oni takođe spadaju u njenu pravu supstancu, izvesno, i nije nimalo prosto i lako, kao što bi se mislilo, razlikovati stvarne velikane od prividnih velikana. Kod prividno velikih, izgled veličine daju istorijski trenutak i njegova tumačenja i prilaženja; ali ima i istoričara i biografa, a kamoli novinara, kojima to tumačenje i zahvatanje jednog istorijskog trenutka hoće da kaže: trenutni uspeh pojavljuje se već kao znak veličine. Omiljene figure takvih istoričara su kaplar koji od danas do sutra postane diktator, ili kurtizana koja za trenutak uspe da upravlja dobrim ili rđavim raspoloženjem jednog vladara sveta. A idealno raspoloženi mladići vole, obrnuto, najviše tragično neuspele, mučenike, one za trenutak suviše rano ili suviše kasno došle. Za mene koji sam, dabome, pre svega istoričar našeg

benediktinskog reda, ono najprivlačnije, najčudnije i najvrednije proučavanja u svetskoj istoriji nisu личности, ni državni udari i uspesi ili propadanja. Moja ljubav i nezasitiva želja su posvećene pojavama, kao što je naša kongregacija, onim vrlo dugovečnim organizacijama u kojima se čini pokušaj da se ljudi od duha i duše skupe, vaspitaju i preobrazu, da se vaspitanjem — ne eugenikom, duhom — ne krvlju, načine plemstvom osposobljenim kako za služenje tako i za vladanje. Mene je u istoriji Grka privezalo ne zvezdano nebo heroja i ne nametljiva dreka agore¹³³, već pokušaji kao što su bili pitagorejaca ili Platonove akademije; kod Kineza nijedna druga pojava toliko koliko dugovečnost konfučijevskog sistema, a u našoj zapadnoj istoriji kao istorijske vrednosti prvog reda izgledaju mi pre svega hrišćanska crkva i redovi koji joj služe i u nju su ugrađeni. To što neki avanturista jednom ima sreće pa osvoji ili osnuje carstvo i ono onda traje dvadeset ili pedeset ili čak i sto godina, ili što neki dobronamerni idealista, kralj ili car, smera neku pošteniju politiku ili teži da ostvari neki kulturni san, to što je neki narod ili neka druga zajednica pod visokim pritiskom bila sposobna da izvrši nečuveno, ali i da trpi, — sve to mi nije ni približno tako interesantno kao što je pokušaj da se uvek obrazuju takve tvorevine kao što je naš red, i što su se neki takvi pokušaji mogli održati hiljadu i dve hiljade godina. O samoj svetoj crkvi neću govoriti, za nas vernike ona je van diskusije. Ali što su kongregacije, kao što je benediktinska, dominikanska, kasnije jezuitska i tako dalje, trajale više stotina godina i što su posle svih tih stoleća, uprkos svim razvicima, izopačavanjima, prilagođavanjima i nasiljima još sačuvale svoj lik i svoj glas, svoje držanje, svoju individualnu dušu, to je za mene najčudniji i najdostojanstveniji fenomen istorije.”

Kneht se divio pateru takođe i u njegovim ljutitim nepravdičnostima. Pri tom onda nije još ni naslućivao ko je uistinu bio pater Jakobus, on je u njemu video samo jednog dubokog i genijalnog naučnika i još nije znao da je on osim toga bio čovek koji je i sarti sa svešću stajao u svetskoj istoriji i doprinosio njenom uobličavanju, vodeći političar svoje kongregacije i znalac političke istorije i političke sadašnjosti, kome su se s mnogo strana obraćali za obaveštenje, savet, posredovanje. Kneht je dve godine do svog prvog odsustva opštio s tim paterom samo kao sa naučnikom i u njegovom životu, delatnosti, glasu i uticaju poznavao je samo tu jednu, njemu okrenutu stranu. Taj učeni gospodin umeo je i u prijateljstvu ćutati, a njegova braća u manastiru su takođe to umela bolje no što bi Jozef pomislio.

Posle neke dve godine Kneht se tako savršeno uživao u manastiru, kao što je gost ili stranac to ikada mogao. Pri tom je povremeno bio na pomoći orguljašu da u svom malom crkvenom horu dalje skromno vodi u tankoj niti jednu prastaru, dostojanstvenu, veliku tradiciju. On je otkrio neke pronalaskе u muzičkom arhivu i prepise poslao u Valdcel, a naročito u Montepoort. On je privukao malu početničku klasu igrača staklenih perli kojoj je sada takođe, kao najrevnosniji učenik, pripadao i onaj mladi Anton. Opata Gervazijusa istina nije naučio kineskom jeziku, ali ga je ipak naučio rukovanju stabljicicama hajdučke trave i boljoj metodi meditovanja o izrekama Knjige proročanstva. Opat se veoma navikao na njega i već se odavno okanio svojih pokušaja u početku da gosta povremeno zavodi na piće. Polugodišnji izveštaji u kojima je davao odgovor na službeno traženje majstora igre staklenih perli kako su u Marijafelsu zadovoljni Jozefom Knehtom, predstavljali su veličanja. U Kastaliji su tačnije no te izveštaje ispitivali liste lekcija i svedočanstva o Knehtovom tečaju igre; našli su da je nivo skroman, ali su bili zadovoljni načinom na koji se učitelj umeo privići tom nivou i uopšte običaju i duhu manastira. Ali u kastalijskoj vlasti su bili najzadovoljniji i istinski iznenađeni, ne dopuštajući razume se, da to punomoćnik primeti, čestim, poverljivim i najzad upravo prijateljskim Knehtovim opštenjem sa slavnim paterom Jakobusom.

Taj odnos je nosio razne plodove. Neka nam je dopuštena o tome reč koja nešto unapred zadire u priču ili pak o onom plodu koji je Knehtu bio najmiliji. On je sazrevao sporo, sporo, rastao je tako

oklevajući i nepoverljivo, kao seme drveća visokih planina posejano dole u plodnoj dolini. To seme, predano plodnom zemljištu i blagoj klimi, nosi u sebi kao nasledstvo uzdržljivost i nepoverenje s kojim su njegovi očevi porasli, spori tempo rašćenja spada u njihova nasledna svojstva. Tako je, naviknut na to, mudri stari pustio da se s nepoverenjem kontroliše svaka mogućnost nekog uticaj a na njega, da sve ono što mu je mladi prijatelj, kolega sa suprotnog pola doneo od kastalijskog duha, samo s oklevanjem i stopu po stopu hvata korena u njemu. Međutim, ono je postepeno ipak klijalo i od sveg što je Kneht doživeo u svojim manastirskim godinama bilo je najbolje i njemu najdragocenije to oskudno poverenje i samootvaranje iskusnog starca, koje je oklevajući raslo iz početaka koji su izgledali beznadežni, čino njegovo sporo začeto, još sporije priznato razumevanje ne samo za ličnost svog mlađeg poštovaoca, već takođe i za ono što je na njemu bilo čisto kastalijskog kova. Mladić, naizgled gotovo samo đak, slušalac i učenik, stopu po stopu doveo je patera, koji je u početku reči „kastalijski” ili „igrač staklenih perli” upotrebljavao samo sa ironičnim naglaskom, pa i naglašeno kao pogrdne reči, — do priznanja, do važenja koje je isprva samo podnosio, a zatim do punog poštovanja i te vrste duha, tog reda, tog pokušaja obrazovanja jednog duhovnog plemstva. Pater je prestao da kudi mladost reda koji je sa svojih samo dvesta godina, razume se, zaostajao za benediktinskim za više od hiljadu pet stotina godina; prestao je da u igri staklenih perli gleda samo estetsko detinjstvo i da za budućnost kao nemoguće odbija nešto što bi bilo prijateljstvo ili veza dvaju po dobu tako nejednaka reda. To delimično pridobijanje patera, Jozef je smatrao ličnom srećom i još izvesno vreme nije ni naslućivao da vlasti u tome vide vrhunac njegove marijafelske misije i uspeha. Povremeno je bez rezultata razmišljao o tome kako stoji s njegovim zadatkom u manastiru, da li tu upravo nešto postiže i koristi, da li njegovo odašiljanje na to mesto, koje je u početku izgledalo kao unapređenje i odlikovanje i na čemu su mu drugovi zavideli, ne znači, trajno uzeto, odbacivanje na jedan mrtav kolosek. Svuda se ponešto moglo naučiti, pa zašto ne i ovde? Ali u smislu Kastalije taj manastir tu, izuzev jedino patera Jakobusa, nije bio vrt ni uzor učenosti, i on nije mogao pravilno utvrditi da li u igri staklenih perli, usled izolovanosti među samim, većinom zadovoljnim diletantima, nije već počinjao rđati i nazadovati. U toj nesigurnosti pomoglo mu je, međutim, njegovo odsustvo laktaštva kao i njegov u ono vreme prilično uznapredovao *amor fati*. Sve u svemu, njemu je život gosta i malog predmetnog učitelja u tom starom ugodnom manastirskom svetu bio prijatniji no poslednje valdcelske godine u krugu ambicioznih. I ako bi ga sudbina htela zanavek zadržati u toj maloj koloniji, on bi pokušao da tu ponešto promeni u svom životu, na primer da potraži nekog svog prijatelja da dođe ovamo, ili da bar godišnje izmoli odsustvo u Kastaliju. Sa ostalim bi bio zadovoljan.

Čitalac ove biografske skice možda očekuje izveštaj o drugoj strani Knehtovog manastirskog života, o religioznoj. O tome se usuđujemo da damo samo oprezne nagoveštaje. Da je Kneht u Marijafelsu imao jedan prisniji susret sa religijom, svakodnevno praktikovanim hrišćanstvom, nije samo verovaotno; to, štaviše jasno proizlazi takođe iz nekih njegovih docnijih izjava i držanja. Ali ipak moramo ostaviti bez odgovora pitanje da li je i koliko on tamo postao hrišćanin — te oblasti nisu pristupačne našem istraživanju. On je, mimo poštovanja negovanog u Kastaliji prema religijama, imao u sebi neku vrstu strahopoštovanja koje smemo nazvati pobožnim; u hrišćansko učenje i njegove klasične oblike bio je vrlo dobro upućen već u školama, a osobito pri proučavanju crkvene muzike — pre svega dobro mu je bila poznata sveta tajna mise i ritus velike mise. Kod benediktinaca je ne bez čuđenja i strahopoštovanja kao živu upoznao religiju koja mu je dotle bila poznata teorijski i istorijski. Učestvovao je u mnogim božjim službama i otkad je upoznao neke spise patera Jakobusa i dopustio da razgovori s njim deluju na njega, fenomen toga hrišćanstva postao mu je potpuno vidljiv. Ono je tokom stoleća toliko puta bivalo nemoderno i nadmašeno, oglašeno starim i krutim, pa se uvek

ponovo vraćalo svojim izvorima i na njima obnavljalo, ostavljajući za sobom ono što je juče bilo moderno i pobedonosno. On se takođe nije ozbiljno ni branio protiv one misli koja mu je u razgovorima s vremena na vreme preporučivana: da je možda i kastalijska kultura samo posvetovljeni i prolazni, uzgredni i pozni oblik hrišćansko-zapadne kulture i da bi je ona jednom opet usisala i povukla natrag. Neka i bude tako, rekao je jednom pateru, ali mu je jedanput ipak bilo ukazano njegovo mesto i služba u kastalijskom, ne u benediktinskom poretku, tu je imao da sarađuje i da se pokaže ne vodeći računa o tome da li poredak, čiji je član, pretenduje da traje večito ili samo dugo. Preobraćanje ne bi mogao smatrati sasvim dostojanstvenim oblikom bekstva. Tako je i onaj poštovani Johan Albreht Bengel u svoje vreme služio jednoj maloj i prolaznoj crkvi, a da pri tom nije ništa propustio od službe večitome. Pobožnost, to jest vernička služba i vernost do žrtvovanja života, mogućna je u svakoj veroispovesti i na svakom stupnju, a za iskrenost i vrednost svake lične pobožnosti ta služba i ta vernost je jedina važeća proba.

Kad je bilo dve godine Knehtova boravka među patrima, u manastiru se jednom pojavio jedan gost koga su veoma brižno držali daleko od njega, izbegnuto je čak i neko površno predstavljanje. To je izazvalo njegovu radoznalost, posmatrao je tuđina, koji je uostalom ostao samo nekoliko dana, pa su mu pale na pamet razne pretpostavke. Verovao je da je poznao kao prerušavanje duhovničku odeću koju je tuđin nosio. Neznana je kod opata, a naročito kod patera Jakobusa, imao duge sednice iza zaključanih vrata; često je primao i slao hitne vesti. Kneht, koji je o političkim vezama i tradicijama manastira znao bar po vestima, pretpostavljao je da je gost neki visoki državnik ili neki knez koji putuje inkognito. A kada je razmislio o svojim zapažanjima, setio se i jednog drugog gosta iz ranijih meseci, koji mu je tek sada izgledao isto tako tajanstven ili značajan. Pri tom mu je pao na pamet šef „policije”, ljubazni gospodin Diboa i njegova molba da s vremena na vreme jedno oko ima baš na takvim zbivanjima u manastiru. Mada za takve izveštaje još nikako nije osetio želju ni poziv, ipak ga je savest opominjala da dobronamernom čoveku još odavno nije pisao i da ga je verovatno veoma razočarao. Napisao mu je dugačko pismo, želeo da objasni svoje ćutanje i ispričao, da bi pismu ipak dao neku sadržinu, malo o svojoj vezi sa paterom Jakobusom. Nije ni slutio koliko pažljivo i ko će sve čitati njegovo pismo.

MISIJA

Knehtov prvi boravak u manastiru trajao je dve godine. U doba o kome je ovde reč on je imao trideset i sedmu godinu. Na kraju tog gostovanja u Marijafelsu, otprilike dva meseca posle njegovog dugačkog pisma šefu Diboja, pozvali su ga u opatovu sobu za prijem. Mislio je da prijatni gospodin želi malo da se pozabavi kineskim i bez ustezanja je pošao u posetu. Gervazijus mu je pošao u susret sa jednim pismom u ruci.

— Počastvovan sam jednim nalogom za vas, vrlo cenjeni — viknuo je zadovoljan na svoj ugodno pokroviteljski način i odmah pao u ironični zajedljivi ton, onakav kakav se bio stvorio kao izraz još ne potpuno rasvetljenog odnosa prijateljstva između duhovnjačkog i kastalijskog reda i koji je u stvari bio tvorevina patera Jakobusa. — Uostalom, svako poštovanje vašem magistru igre! Taj ume da piše pisma! Gospodin mi je pisao latinski, bogzna zašto. Kod vas Kastaljane, ma šta radili, nikad se ne zna da li time smerate neku učtivost ili ruganje, čast ili pouku. Dakle, meni je taj dostojanstveni dominus pisao na latinskom i to na latinskom koji u čitavom našem redu niko ne bi znao, izuzimajući najviše patera Jakobusa. To je latinski kao iz neposredne Ciceronove škole i ipak naparfirmisan izvesnim odmerenim malim dodatkom crkvenolatinskog, o kome se, dabome, opet ne zna da li je naivno namenjen nama popovima kao mamac, ili je ironičan, ili je nastao jednostavno samo iz neobuzdanog nagona za igranjem, stilizovanjem i dekorisanjem. Dakle, dostojni poštovanja mi piše: otuda smatraju poželjnim da vas opet vide i zagrle, takođe da konstatuju koliko je vaš dugi boravak među nama poluarvarima uticao na vas da se moralno i stilistički pokvarite. Ukratko, ukoliko sam opširno književno umetničko delo pravilno razumeo i protumačio, odobrava vam se odsustvo i mole me da svoga gosta pošaljem kući u Valdcel na neodređeno vreme, ali ipak ne zauvek, već, ako našoj vlasti bude poželjan, vaš skori povratak potpuno leži u nameri tamošnje vlasti. Dakle, izvinite, ja dugo nisam mogao dostojno da protumačim sve finese pisma, magistar Tomas to nije ni mogao očekivati od mene. Ovo pisamce treba da predam vama, a sada idite i razmislite da li i kada hoćete da putujete. Nama ćete nedostajati, dragi moj, i ako bi dugo izostali, nećemo propustiti da vas ponovo tražimo od vaše vlasti.

U pismu koje je predao Knehtu, ovome vlast kratko saopštava da mu je radi oporavka i radi razgovora sa redom odobreno odsustvo i da ga uskoro očekuju u Valdcelu. Što se tiče završetka tekućeg tečaja igre za početnike, neka se na to ne obzire, ako opat to izrikom ne želi. Pozdravlja ga stari majstor muzike. Čitajući te redove Jozef se zgrnuo, pa se zamislio: kako je pisac pisma, magistar igre, došao na to da dobije nalog za pozdrav, jer to inače ne spada u zvanično pismo. Mora da je održana konferencija cele vlasti na koju su bili pozvani i stari majstori. Međutim, njega se nisu ticale sednice i zaključci vaspitne vlasti, ali taj pozdrav ga se čudno kosnuo, zvučao mu je čudno kolegijalno. Svejedno kom pitanju je konferencija bila posvećena, pozdrav je dokazivao da su najviši tim povodom takođe razgovarali i o Jozefu Knehtu. Da li ga je očekivalo nešto novo? Da li je trebalo da bude opozvan? Ali pismo je govorilo samo o odsustvu. Da, on se iskreno radovao tome odsustvu, najradije bi već sutra krenuo, ali ipak se morao oprostiti bar od svojih učenika i ostaviti im upute. Anton će biti vrlo tužan zbog njegovog odlaska. A takođe je dužan da nekim patrima učini ličnu oproštajnu posetu. Sada je mislio na Jakobusa i, na svoje čuđenje, osetio je u duši neki nežni bol, neko uzbuđenje koje mu je govorilo da je tom Marijafelsu svojim srcem bio naklonjen više no što je znao. Tu mu je nedostajalo mnogo šta na šta je bio naviknut i što mu je bilo drago, a tokom dve godine Kastalija je u njegovoj predstavi, usled udaljenosti i odsustva, postajala još lepša. Ali u tom trenutku je jasno osećao: ono što je imao u pateru Jakobusu, bilo je nenaknadivo i moraće mu

nedostajati u Kastaliji. Time mu je postalo još jasnije no do sada šta je ovde doživio i naučio i prostrujala ga neka radost i pouzdanje kad je pomislio na put u Valdcel, ponovo viđenje, igru staklenih perli, raspust. Radost bi bila manja kad ne bi bio siguran da će se vratiti.

Naglo je rešio da potraži patera, ispričao mu o svom opozivu na odsustvo i, što ga je i samog iznenadilo, iza radosti zbog odlaska u zavičaj i ponovnog viđenja nalazila se i radost zbog ponovnog povratka. Pošto je ta radost pre svega posvećena njemu, poštovanom pateru, stegao je srce i usudjuje se da mu iznese veliku molbu, naime da ga po povratku uzme malo u školu, makar samo jedan ili dva časa nedeljno. Jakobus se smejao, i braneći se, ponovo je formulisao najlepše podrugljive komplimente nenadmašnom svestranom kastalijskom obrazovanju pred kojim običan manastirski brat, kao što je on, može samo da zastane nemo zadivljen i da od čuđenja zavrti glavom. Ali Jozef je već zapazio da ta odbrana nije ozbiljna, i kada je pružio ruku radi oproštaja, pater mu je ljubazno rekao da se ne brine o svojoj molbi, on će mu rado učiniti sve što je moguće, i najsrdanije se od njega oprostio.

Radosno je išao u zavičaj na raspust, siguran u duši da njegovo manastirsko doba nije bilo nekorisno. Pri polasku učinilo mu se kao da je dečak, ali je, razume se, odmah primetio da više nije dečak, ni mladić. To je zapazio po osećanju postidečnosti i unutrašnjeg otpora koji su u njemu nastajali čim je bilo kakvim izrazom, uzvikom, sitnom detinjarijom hteo da odgovori na raspoloženje oslobođenja i đачke ferijalne sreće. Ne, ono što bi nekad bilo po sebi razumljivo i spasonosno — uzvik ushićenja upućen pticama na drveću, glasno pevani marš, njišuće ritmičko igranje — to više nije išlo, izišlo bi kruto i glumljeno, bilo bi glupo i detinjasto. Osećao je da čovek, mlad u osećanju i mlad u snazi, ali odviknut za predavanje trenutku i raspoloženju, više neslobodan, držan budno, privezan i obavezan — čime? Nekom dužnošću? Zadatkom da kod ljudi u manastiru zastupa svoju zemlju i svoj red? Ne, to je bio sam red, hijerarhija u koje se pri tom naglom samoposmatranju našao neshvatljivo urastao i ugrađen. Odgovornost, obuhvaćenost opštim i višim, to je bilo ono što je činilo da neki mladić izgleda star, a neki starac mlad, što je nekog čvrsto držalo, nekog podupiralo i u isto vreme lišavalo slobode kao kolac za koji se vezuje mlado drvo, što je jednome oduzimalo nevinost dok je od drugoga ipak uvek tražilo sve jasniju čistotu.

U Monteportu je pozdravio starog majstora muzike koji je nekada u mladosti i sam bio gost u Marijafelsu i tamo proučavao benediktinsku muziku i koji ga je sada o mnogo čemu ispitivao. On je starog gospodina našao doduše nešto tišeg i odsutnijeg, ali po izgledu snažnijeg i veselijeg no poslednji put. S njegova lica je nestao umor, nije se podmladio, ali, otkad je napustio dužnost, prolepšao se i postao finiji. Knehtu je palo u oči da ga je pitao o orgulji, notnom ormanu i horskom pevanju u Marijafelsu, interesovao se takođe o drvetu u vrtu na raskrsnici — da li još stoji —, ali izgleda da nije bio nimalo radoznao u pogledu njegove tamošnje delatnosti, tečaja igre staklenih perli i svrhe njegovog odsustva. Međutim, starac mu je pre njegovog daljeg putovanja rekao jedinu reč koja mu je bila od vrednosti. „Čuo sam”, rekao je jednim kao šaljivim tonom, „da si postao tako nešto kao diplomata. To nije baš lep poziv, ali izgleda da su zadovoljni tobom. Misli o tome kako hoćeš! Ali, ako tvoja ambicija ne bi bila da zauvek ostaneš u tome pozivu, onda se čuvaj, Jozefe. Verujem da hoće da te uhvate. Brani se, na to imaš pravo. Ne, nemoj pitati, neću više reći ni reći. Videćeš.”

Uprkos toj opomeni koju je u sebi nosio kao bodlju, pri dolasku u Valdcel osetio je radost zavičaja i ponovnog viđenja kao još nikada. Činilo mu se da je taj Valdcel ne samo njegov zavičaj i najlepše mesto na svetu, već da je u međuvremenu postao još lepši i interesantniji. Kao da je on otuda doneo nove oči i povećano čulo vida. I to se nije odnosilo samo na kapije, kule, drveće i reku, dvorišta i dvorane, prilike i od ranije poznata lica. Za vreme svog odsustva on je osetio takođe onu

povećanu sposobnost primanja za duh Valdcela, za red i igru staklenih perli, ono poraslo i zahvalno razumevanje povratnika, putnika koji je postao zreliji i pametniji. „Izgleda mi”, rekao je svom prijatelju Tegularijusu na kraju jedne slavopojke Valdcelu i Kastaliji, „kao da sam tu sve godine proveo u snu, istina srećno, ali kao bez svesti. Međutim, sada kao da sam se probudio i sve vidim oštro i jasno, potvrđeno kao stvarnost. Da, dve godine tuđine mogu tako da izoštre oči!” Odmor je uživao kao neki praznik; naročito u igrama i diskusijama sa drugovima, u krugu elite Vicus lusoruma, u ponovnom viđenju sa prijateljima, genius loci Valdcela. Ali to visoko raspoloženje svakako je došlo do vrhunca sreće i radosti tek posle njegovog prvog prijema kod majstora igre staklenih perli. Dotle je njegova radost bila još pomešana sa nekim zaziranjem.

Magistar igre postavljao je manje pitanja no što je Kneht očekivao; početnički tečaj igre i Jozefove studije u muzičkom arhivu gotovo nije ni pomenuo. Samo o pateru Jakobusu nije mu bilo dovoljno da sluša; uvek se ponovo vraćao na razgovor o njemu, ništa mu nije bilo suvišno što mu je Jozef pričao o tom čoveku. Da su njime i njegovom misijom kod benediktinaca bili zadovoljni, štaviše vrlo zadovoljni, mogao je zaključiti ne samo po velikoj majstorovoj ljubaznosti, već gotovo još više po držanju gospodina Diboa, kome ga je magistar odmah dalje uputio. „Svoj zadatak si završio odlično”, rekao je ovaj i uz tihi osmeh dodao: „Onda kada sam odvrćao da te pošalju u manastir, zaista nisam imao dobar instinkt. To što si za sebe i Kastaliju zadobio sem opata još i velikog patera Jakobusa i što si stvorio povoljnije raspoloženje, mnogo je. To je više no što se ma ko smeo nadati.” Dva dana kasnije pozvao ga je na ručak majstor igre staklenih perli zajedno sa gospodinom Diboa i tadanjim rukovodiocem valdcelske škole elite, Cbindenovim naslednikom. Prilikom prijema posle obeda našao se tu, ne slučajno, takođe novi majstor muzike, kao i arhivar reda, dakle druga dva člana najviše vlasti, a jedan od njih ga je još poveo sa sobom kući kao gosta na duži razgovor. Taj poziv je prvi put vidljivo za sve gurnuo Knehta u najuži krug kandidata za visoka zvanja i između njega i prošeka elite igrača uskoro podigao vidnu pregradu koju je probuđeni osetljivo primio. Uostalom, dali su mu privremeno odsustvo od četiri nedelje i legitimaciju koja se davala činovnicima za gostinske kuće Provincije. Iako mu nisu dali nikakve obaveze, čak ni obavezu da se javi, ipak je mogao zapaziti da ga odozgo posmatraju. Jer kada je preduzeo neke posete i izlete, kao u Kojperhajm, u Hirsland i u istočno-azijsku kuću studija, uskoro je dobio pozive tamošnjih visokih službenih mesta. Za tih nekoliko nedelja se stvarno upoznao sa čitavom vlašću reda i sa većinom magistara i rukovodilaca studija. Da nije bilo tih službenih poziva i poznanstava, ti izleti bi za Knehta značili povratak u svet i slobodu iz njegovog vremena studija. On ih je ograničio, pre svega iz obzira prema Tegularijusu, koji je teško osećao svaki prekid njihovog ponovnog viđenja, takođe i zbog igre staklenih perli, jer mu je veoma bilo stalo do toga da u njima ponovo učestvuje i da se pokaže u najnovijim vežbama i postavljanju problema. I tu mu je Tegularijus učinio nenaknadive usluge. Njegov drugi bliski prijatelj, Feromonte, pripadao je štabu novog majstora muzike i u to vreme ga je mogao naći samo dva puta. Našao ga je radnog i srećnog u radu; otkrio mu se veliki muzičko-istorijski zadatak koji se odnosio na grčku muziku i njen produžetak u igri i narodnoj pesmi balkanskih naroda. Pun želje da saopšti, pričao je prijateljima o svojim najnovijim radovima i otkrićima. Oni su se odnosili na epohu postepenog opadanja barokne muzike negde krajem osamnaestog veka i prodiranja novih muzičkih supstanca iz slovenske narodne muzike.

Veliki deo tog svečanog vremena raspusta Kneht je proveo u Valdcelu i pri igri staklenih perli. Ponavljao je sa Fricom Tegularijusom njegove beleške iz predavanja uskom krugu studenata, koje je magistar u dva poslednja semestra držao za najodmaklije. I posle dvogodišnjeg lišavanja ponovo se svim silama uživao u plemeniti svet igre čija mu je čar izgledala tako neodvojiva od njegovog života i tako neophodna kao i čar muzike.

Tek poslednjih dana odsustva magistar igre je ponovo govorio o Jozef ovoj misiji u Marijafelsu i o njegovoj najbližoj budućnosti i dužnosti. Prvo u zabavnom tonu, onda mu je ozbiljnije i upornije govorio o jednom planu vlasti do koga je vrlo mnogo stalo većini magistara, kao i gospodinu Dibo. U pitanju je bio plan da se ubuduće ustanovi predstavništvo Kastalije kod Svete stolice u Rimu. Došao je, izlagao je majstor Tomas svojim osvajajućim i po obliku savršenim načinom, — ili se približio istorijski trenutak da se premosti stari jaz između Rima i reda. Pri eventualnim budućim opasnostima oni bi sasvim bez sumnje imali zajedničkog neprijatelja, bili bi drugovi u sudbini i prirodni saveznici. A dosadanje stanje je neodrživo i upravo nedostojno: naime, da dve sile u svetu, čiji je istorijski zadatak održanje i negovanje duha i mira, i dalje tako žive jedna pored druge i jedna drugoj gotovo strane. Rimska crkva je poslednje velike epohe rata, uprkos velikim gubicima, preživela potrese i krize i kroz njih se obnovila i očistila, dok su ondašnji svetski centri nege nauke i obrazovanja bili povučeni u propast zajedno sa kulturom. Red i kastalijska misija postali su tek na njihovim ruševinama. Već zbog toga i zbog njenog doba tako dostojnog poštovanja, crkvi treba dati prvenstvo; ona je starija, otmenija, sila oprobana u mnogim i većim olujama. Pre svega reč je o tome da se takođe kod ljudi iz Rima budi i gaji svest o srodnosti dveju sila i o njihovoj upućenosti jedne na drugu u svim mogućim budućim krizama.

(Kneht je na to mislio: „O, dakle, hoće da me pošalju u Rim i po mogućstvu zauvek”, pa je, setivši se opomene starog majstora muzike, seo, u duši odmah spreman na odbranu.)

Majstor Tomas je nastavio: Važan korak u tom razvitku kome se odavno teži odigrao se kroz Knehtovu misiju u Marijafelsu. Ta misija, po sebi samo jedan pokušaj, učtiv izgled koji ni na šta ne obavezuje, preduzet je na poziv tamošnjeg patera, bez uzgrednih namera, inače bi, razume se, za to upotreбили ne jednu političku nezalicu — igrača staklenih perli, već možda nekog mlađeg činovnika iz područja gospodina Dibo. Ali sada je taj pokušaj, ta mala bezazlena misija, dala iznenađujuće dobar rezultat. Kroz nju se jedan vodeći duh današnjeg katoličanstva, pater Jakobus, pobliže upoznao sa duhom Kastalije i o tom duhu, koji je do sada skroz odbijao, dobio povoljniji utisak. Zahvalni su Jozefu Knehtu za ulogu koju je u tome igrao. Tu, naime, leži smisao i uspeh njegove misije i s te tačke se mora dalje posmatrati i voditi ne samo čitav pokušaj zbliženja, već naročito takođe Knehtova misija i rad. Dali su mu odsustvo, koje se takođe može malo produžiti, ako on to želi. S njim su se izrazgovarali i upoznali ga sa većinom članova najviših vlasti. Viši su izjavljivali svoje poverenje u Knehta, pa su njemu, majstoru igre staklenih perli, stavili u dužnost da Knehta ponovo pošalje u Marijafels po naročitom poslu i sa proširenim kompetencijama, a siguran je da će ga tamo srećom prijateljski primiti.

Zastao je kao da bi svom slušaocu ostavio vremena za pitanje, ali ovaj je samo izrazom odanosti dao na znanje da pazi i da očekuje svoj zadatak.

— Nalog koji imam da ti predam — rekao je sada magistar — je, dakle, ovaj: Imamo u planu da, ranije ili docnije, osnujemo stalno predstavništvo našeg reda pri Vatikanu, po mogućstvu na osnovi reciprociteta. Mi smo, kao mlađi, spremni prema Rimu na držanje istina ne servilno ali puno strahopoštovanja; rado hoćemo da prihvatimo drugo mesto, a da njemu prepustimo prvo. Možda bi — ja to malo znam, kao što je poznato gospodinu Dibo — papa već danas prihvatio našu ponudu; ali ono što bezuslovno moramo izbegavati, to je negativan odgovor otuda. Ima jedan čovek koga poznajemo i kome možemo prići a čiji glas u Rimu ima najveći uticaj. To je pater Jakobus. Tvoj zadatak je da se vratiš u benediktinski zavod, da živiš tako kao i do sada, da se baviš studijama, da održiš neki bezazleni tečaj igre staklenih perli i da svu svoju pažnju i brižljivost upraviš na to da patera Jakobusa polako pridobiješ za nas i da ti on obeća svoju podršku u Rimu za našu nameru. Dakle, ovog puta krajnji cilj tvoje misije je tačno ograničen. Sporedno je koliko će ti vremena biti

potrebno dok to postigneš. Mi mislimo da će to trajati najmanje još jednu godinu, a možda dve pa i više godina. Tebi je poznat benediktinski tempo i naučio si da mu se prilagodiš. Ni pod kojim uslovom mi ne smemo praviti utisak nestrpljivosti i požude, stvar mora kao sama od sebe da uzri za odluku, zar ne? Nadam se da si saglasan sa zadatkom i molim te da otvoreno razgovaramo o svakom prigovoru koji možda imaš da staviš. Ako želiš, imamo nekoliko dana na raspolaganju za razmišljanje.

Posle nekih ranijih razgovora Kneht nije bio iznenađen nalogom. Izjavio je da je vreme za razmišljanje nepotrebno, poslušno je prihvatio nalog, ali je dodao:

— Vi znate da misije te vrste najbolje uspevaju ako punomoćnik pri tom ne mora da suzbija sopstvene unutrašnje otpore i smetnje. Protiv samog naloga nemam otpora, shvatam njegovu važnost i nadam se da ću mu moći udovoljiti. Ali u pogledu moje budućnosti osećam izvestan strah i potištenost. Budite dobri, magistre, i saslušajte moju sasvim ličnu, sebičnu stvar i priznanje. Ja sam igrač staklenih perli. Kao što znate, usled moje misije kod patera propustio sam pune dve godine u svojim studijama, nisam ništa novo naučio, a svoju umetnost sam zapustio. Sada na to dolazi najmanje još jedna godina, verovatno više. Ne bih želeo da za to vreme nazadujem. Zato molim da mi se dozvoli češće kratko odsustvo u Valdcel i putem radija stalna veza s predavanjima i specijalnim vežbama vašeg tečaja za odmakle.

— Rado odobravam — viknuo je majstor, a u tonu je imao već nešto od rastanka. Tada je Kneht podigao glas i rekao još drugo, naime, da se boji da ga mogu poslati u Rim ako namera sa Marijafelsom uspe, ili da ga i dalje mogu upotrebljavati za diplomatske službe. A taj izgled — zaključio je — delovao bi na mene i moj trud u manastiru kao potištenost i smetnja. Jer nikako ne bih želeo da trajno budem odgurnut u diplomatsku službu.

Magistar je nabrao obrve i prekorno podigao prst:

— Ti govoriš o odbacivanju. Reč je zaista rđavo izabrana, nikada niko nije mislio na odbacivanje — naprotiv na odlikovanje, na unapređenje. Nisam ovlašćen da ti dam obaveštenje ili obećanje o tome kako će te docnije upotrebiti. Ali tvoje sumnje o nevolji mogu da razumem i verovatno ću moći da ti pomognem ako bi zaista imao razloga za strah. A sad čuj: ti imaš izvestan dar da budeš prijatan i omiljen, neki zlonamernik bi te mogao nazvati gotovo šarmerom. Verovatno je i taj dar uticao na vlast da te dva puta pošalje u manastir. Ali nemoj suviše upotrebljavati svoj dar, Jozefe, i nemoj težiti da podižeš cenu svojim uslugama. Ako ti stvar sa paterom Jakobusom uspe, to će za tebe biti pravi trenutak da vlasti uputiš jednu ličnu molbu. Danas mi izgleda preuranjeno. Obavesti me kada budeš spreman za put.

Jozef je ćutke saslušao te reči, više držeći do one blagonaklonosti koja se iza njih krila, no do prekora. Uskoro zatim je otputovao natrag u Marijafels.

Tamo je osetio kao vrlo blagotvornu sigurnost koju daje tačno ograničen zadatak. Povrh toga, taj zadatak je bio važan i pun časti i, u jednom pogledu, podudara se sa najličnijim željama punomoćnika: da se, koliko god je moguće, približi pateru Jakobusu i da stekne njegovo puno prijateljstvo. Da se njegova misija ovde u zavodu ozbiljno uzima i da je on sam podignut u rang — dokazivalo mu je i nešto promenjeno držanje manastirskih dostojanstvenika, naročito opatovo. Ono je bilo nesmanjeno ljubazno, ali za osetan stepen s više poštovanja no ranije. Jozef sada nije bio mladi gost bez ranga prema kome su bili učtivi zbog njegovog porekla i iz blagonaklonosti za njegovu ličnost, sada su ga primili i tretirali pre kao nekog višeg kastalijskog činovnika, kao nekog opunomoćenog poslanika. Više nije bio slep za te stvari, pa je iz toga izvukao zaključke.

Kod patera Jakobusa svakako nije mogao otkriti nikakve promene u držanju. Prijateljstvo i radost s kojom ga je pater pozdravio i, ne čekajući Knehtovu molbu ili opomenu, podsetio ga na

zajednički rad — duboko su ga potresli. Njegov plan rada i dnevni raspored dobio je sada bitno drukčiji izgled no pre odsustva. U radnom planu i krugu obaveza, tečaj igre staklenih perli ovoga puta nije više ni blizu zauzimaو prvo mesto, a o njegovim proučavanjima muzičkog arhiva, kao i o kolegijalnoj saradnji sa orguljašem, sada više uopšte nije bilo ni reči. Sada je na vrhu stajala nastava kod patera Jakobusa, nastava iz više predmeta istorijske nauke istovremeno, jer je pater svog povlašćenog učenika uvodio ne samo u predistoriju i ranu istoriju benediktinskog reda, već takođe i u nauku o izvorima ranog srednjeg veka. Osim toga u posebnom času čitao je sa njim jednog starog hroničara u originalnom tekstu. Pateru se dopalo što ga je Kneht skovitlao molbom da pusti i mladog Antona da učestvuje, ali mu nije bilo teško da ga ubedi da bi i najpoželjniji treći morao znatno ometati tu vrstu najprivatnije nastave. Tako je Anton, koji o Knehtovom zauzimanju nije ništa ni slutio, bio pozvan da učestvuje samo u lektiri hroničara i to ga je činilo veoma srećnim. Za mladog brata, o čijem životu dalje nismo obavešteni, ti časovi su bez sumnje bili neko odlikovanje, uživanje i podstrek najviše vlasti. To su bila dva najčistija duha i na j originalni je glave njegova vremena u čijem je radu i čijim razmenama smeo malo učestvovati kao slušalac i mladi rekrut. Knehtovo uzvraćanje pateru sastojalo se u stalnom uvođenju u istoriju i sastav Kastalije i ideje vodilje igre staklenih perli, s vremena na vreme nadovezano na lekcije iz epigrafije i nauke o izvorima. Tada je učenik postajao učitelj, a poštovani učitelj pažljivi slušalac i postavljac pitanja i kritičar koji se često vrlo teško može zadovoljiti. Njegovo nepoverenje prema čitavom kastalijskom mentalitetu uvek je ostalo budno. Zato što u njemu nije video neko upravo religiozno držanje, sumnjao je u njegovu sposobnost i dostojnost da odgaji jedan zaista ozbiljan tip čoveka, mada je u Knehtovoj ličnosti imao pred sobom jedan tako plemeniti rezultat tog vaspitanja. Takođe, iako je odavno, ukoliko je to bilo moguće, kroz Knehtovu nastavu i primer doživeo neku vrstu preobraćanja i odavno bio rešen da preporuči zbliženje Kastalije Rimu, ipak to nepoverenje nikada nije potpuno zaspalo. Knehtove zabeleške, povremeno u trenutku zapisane, pune su drastičnih primera od kojih navodimo jednu:

Pater: — Vi Kastaljani ste veliki naučnici i estetičari, merite težinu vokala u nekoj staroj pesmi i njegovu formulu dovodite u vezu sa formulom putanje planete. To je ushićujuće, ali to je igra. Jedna igra je takođe vaša najviša tajna i simbol — igra staklenih perli. Ja takođe hoću da priznam da vi pokušavate da tu lepu igru uzdignete na nešto kao sveta tajna ili bar kao sredstvo okrepljenja duše. Ali, svete tajne ne postaju iz takvih napora, igra ostaje igra.

Jozef: — Vi mislite, patre, da nam nedostaje osnov teologije?

Pater: — Ah, o teologiji nećemo uopšte govoriti, od toga ste isuviše udaljeni. Za vas bi nešto značili već i neki jednostavniji temelji, na primer antropologija — prava nauka i pravo znanje o čoveku. Vi ne poznajete čoveka, ni njegovu bestijalnost, ni božanski lik. Vi poznajete samo Kastaljanina, jednu specijalnost, kastu, jedan poseban pokušaj odgoja.

Za Knehta je to bio srećan slučaj naročite vrste što je za svoj zadatak da patera pridobije za Kastaliju i da ga ubedi u vrednost savezništva, u tim časovima dobio najpovoljnije i najšire polje što se može zamisliti. Time mu se pružila situacija koja je tako savršeno odgovarala svemu što se moglo poželeti i zamisliti, da je uskoro osetio nešto kao skrupul savesti. Izgledalo mu je postidjuće i nedostojno što je prema njemu sedeo poštovani čovek koji se predavao u punom poverenju ili je sa njim krstario uzduž i popreko, dok je, međutim, bio objekat i cilj tajnih političkih namera i poslova. Tu situaciju Kneht ne bi dugo ćutke trpeo i samo je razmišljao još o obliku koji bi imao da da svom razobličenju, kad ga je stari na njegovo iznenađenje preduhitrio.

— Dragi prijatelju — rekao je jednog dana kao uzgred — mi smo zaista našli jedan krajnje prijatan i, nadam se, takođe plodan način razmene. Obe delatnosti koje su mi celog veka bile najmilije, učenje i poučavanje, našle su u našim zajedničkim časovima rada lepu novu kombinaciju.

Za mene je to palo baš u pravo vreme, jer počinjem da starim i ne bih mogao izmisliti bolje lečenje i osveženje no što su naši časovi. Dakle, što se mene tiče, u našoj razmeni ja sam u svakom slučaju dobitnik. Naprotiv, nisam tako siguran da li i vi takođe, prijatelju, a naročito da li ljudi čiji ste izaslanik i u čijoj ste službi u toj stvari dobijaju onoliko koliko se možda nadaju. Hteo bih da sprečim jedno kasnije razočaranje i ne bih hteo da pustim da među nama dvojicom nastane neki nejasan odnos. Zato dopustite starom praktičaru jedno pitanje: o vašem boravku u našem manastiru, ma koliko mi on bio prijatan, ja sam, prirodno, već sam češće razmišljao. Do nedavno, naime do vašeg skorašnjeg odsustva, verovao sam da mogu konstatovati da ni vama samom nisu potpuno jasni smisao i svrha vašeg prisustva kod nas. Jesam li pravilno zapazio?

A kad je Kneht potvrdio, nastavio je: — Dobro. Od vašeg povratka s odsustva to se promenilo. Vi se više ne pitate i ne mučite svrhom svog boravka ovde, to već znate tačno. Je l' tako? Dobro, nisam dakle pogrešio. Verovatno ne grešim takođe ni sa predstavom koju stvaram o svrsi vašeg prisustva ovde. Vi imate jedan diplomatski zadatak. On se ne odnosi ni na naš manastir, ni na našeg gospodina opata, već na mene. Vidite, od vaše tajne ne preostaje tako mnogo. Da bih situaciju sasvim razjasnio, činim poslednji korak i savetujem vam da mi ostatak takođe potpuno saopštite. Dakle, kako glasi vaš nalog?

Kneht je skočio i stajao je prema njemu iznenađen, zbunjen, gotovo preneražen.

— U pravu ste — uzviknuo je — ali dok mi olakšavate, takođe me posramljujete, jer me preduhitrujete. Već od izvesnog vremena sam razmišljao kako mogu da razjasnim naš odnos, a vi ste to tako brzo učinili. Sreća je samo što moja molba za vašu pouku i naš sporazum u pogledu mog uvođenja u vašu nauku padaju još u vreme pre mog odsustva, inače bi zaista izgledalo kao da je s moje strane sve to bila diplomatija, a naše studije samo izgovor!

Starac ga je prijateljski umirio. — Ja sam želeo samo da nama obojici pomognem da pođemo korak napred. Nije potrebno nikakvo uveravanje za čistotu vaših namera. Ako sam vas preduhitrio i nisam rekao ništa drugo do ono što ste i vi želeli, onda je sve dobro. — O sadržim Knehtova zadatka koji mu je ovaj sada saopštio, on je rekao: — Vaša gospoda u Kastaliji nisu baš genijalna, ali su ipak sasvim prihvatljivi diplomati, a takođe imaju i sreće. O vašem zadatku ja ću razmisliti u punom miru, a moja odluka će delom zavisiti od toga koliko vam bude uspelo da me uputite u svoj kastalijski ustav i svet ideja i da ga učinite verovatnim. Za to ćemo ostaviti čitavo vreme. — I kada je video da je Kneht još uvek malo potišten, tvrdo se nasmejao i rekao: — Ako hoćete, moj postupak možete shvatiti takođe kao neku vrstu lekcije. Mi smo dva diplomata i biti jedan s drugim zajedno uvek je borba, čak i kada ona ima prijateljski oblik. U našoj borbi ja sam trenutno u gubitku, zakon postupanja mi se izmakao. Vi ste znali više no ja. Sada je to, dakle, izjednačeno. Šahovski potez je uspeo, bio je, dakle, pravilan.

Koliko je Knehtu izgledalo vredno i važno da patera pridobije za namere kastalijske vlasti, toliko mu je još važnije izgledalo da kod njega uči koliko kod je moguće i da učenom i moćnom čoveku, sa svoje strane, bude pouzdan vodič u kastalijski svet. Neki Knehtovi prijatelji i učenici su mu zbog mnogo čega zavideli, kao što se odličnim ljudima obično zavidi ne samo zbog njihove unutrašnje veličine i energije, već takođe zbog njihove prividne sreće, njihovog prividnog povlašćivanja od sudbine. Manji vidi na većem ono što je on u stanju da vidi, a karijera i uspeh Jozefa Knehta ima u stvari za svakog posmatrača nečeg neobično sjajnog, brzog, prividno lakog. O onom dobu njegova života čovek može biti u iskušenju da kaže: imao je sreće. Mi nećemo pokušavati da tu „sreću” proglasimo racionalističkom ili moralističkom, bilo kao uzročnu posledicu spoljašnjih okolnosti, bilo kao neku vrstu nagrade za njegove naročite vrline. Sreća nema ničeg zajedničkog ni sa *ratio* ni sa moralom, ona je po svojoj suštini nešto magično, što pripada nekom ranijem, mladićkom

stupnju čovečanstva. Naivni srećnik, onaj koga su vile darovale, bogovi razmazili, nije predmet racionalnog posmatranja, a sa tim takođe ni biografskog. On je simbol i nalazi se s one strane ličnog i istorijskog. Međutim, ima istaknutih ljudi iz čijih se života ni u mislima ne može istisnuti „sreća”, pa ma se ona sastojala samo u tome što se oni i njihov zadatak stvarno istorijski i biografski uzajamno nađu i pogode, što nisu rođeni ni suviše rano, ni suviše kasno. Izgleda da Kneht spada u te. Tako njegov život, bar za jednu stazu, pravi utisak kao da mu je sve vredno željenja samo palo u krilo. Taj aspekt nećemo ni poricati, ni brisati. Mogli bismo ga ipak po razumu objasniti samo biografskim metodom koji nije naš i u Kastaliji nije poželjan ni dopušten, naime, sa jednim gotovo bezgraničnim ulaženjem u najličnije, naj privatni je, u zdravlje i bolest, kolebanja i krivulje u osećanju života i samoosećanju. Uvereni smo da bi nas takva biografija, koja za nas ne dolazi u obzir, dovela do dokaza savršene ravnoteže između njegove „sreće” i njegovih patnji i da bi ipak falsifikovala sliku njegova lika i njegova života.

Dosta smo se udaljavali. Govorili smo o tome da su Knehtu zavideli mnogi koji su ga poznavali ili samo slušali o njemu. Ali sitnijima nije ništa izgledalo tako vredno zavisti u njegovom životu, kao njegov odnos prema starom benediktinskom pateru, koji je bio istovremeno učenje i učiteljstvo, primanje i davanje, osvojeni i osvajanje, istovremeno prijateljstvo i prisna radna zajednica. Isto tako sam Kneht ni jednim svojim osvajanjem, osim onoga iz vremena sa Starijim Bratom u Bambusovom šumarku, nije bio tako usrećen, ni jednim drugim nije se osećao istovremeno toliko odlikovan i postićen, darovan i podstaknut, kao ovim. Nema gotovo nijednog njegovog kasnijeg povlašćenog učenika koji ne bi potvrdio koliko je često, koliko rado i radosno govorio o pateru Jakobusu. On je kod njega naučio nešto što u ondašnjoj Kastaliji gotovo ne bi mogao naučiti. On je ne samo stekao pregled metoda i sredstava istorijskog saznanja i istraživanja i svoje prve vežbe u njihovoj primeni, već daleko više dobio je i doživeo istoriju ne kao oblast znanja, već kao stvarnost, kao život, i tu spada kao odgovarajuća promena i podizanje sopstvenog, ličnog života u istoriji. To ne bi mogao naučiti od jednog čistog naučnika. Daleko iznad učenosti, Jakobus nije bio samo posmatrač i mudrac. On je u isto vreme doživljavao i učestvovao u stvaranju. Mesto na koje ga je njegova sudbina postavila, on je iskoristio ne na to da se greje u ugodnosti posmatračkog života, već je pustio da kroz njegovu naučničku sobu duvaju svetski vetrovi i u svoje srce pustio je nevolje i slutnje svoga doba. On je bio delatan u zbivanju svog vremena, postao sukrivac i saodgovoran i bavio se ne samo sagledanjem, uređivanjem i tumačenjem proteklih zbivanja i ne samo idejama, već ne manje i upornošću materije i ljudi. Njega su zajedno sa njegovim saradnikom i partnerom, jednim odavno umrlim jezuitom, smatrali pravim osnivačem diplomatske i moralne snage Rimske crkve i visokog političkog ugleda koji je ona posle vremena rezignacije i velike žeđi ponovo zadobila.

Iako u razgovorima između učitelja i učenika gotovo nije ni bilo govora o političkoj sadašnjosti — tome je smetalo ne samo vežbanje patera u ćutanju i uzdržavanju, već takođe bojazan mlađeg da ne bude uvučen u diplomatiju i politiku —, ipak su benediktinčevi politički položaj i delatnost tako proželi njegovo posmatranje svetske istorije da je iz svakog njegovog gledišta, iz svakog njegovog pogleda u zbrku svetskih zbivanja, takođe govorio i praktični političar. To svakako nije bio neki ambiciozni, smutljivi političar, već savetodavac i posrednik, čovek čija je aktivnost bila ublažena mudrošću, a stremljenje dubokim saznanjem nedovoljnosti i teškoća ljudskog bića, ali kome su značajnu moć davali njegova slava, iskustvo, poznavanje ljudi i prilika, i ne na poslednjem mestu, njegova nesebičnost i potpunost ličnosti.

Kad je došao u Marijafels, Kneht o svemu tome nije ništa znao, nije mu bilo poznato čak ni ime paterovo. Većina kastalijskih stanovnika živela je u političkoj nevinosti i neznanju, kao što je to i u ranijim epohama neretko bilo svojstveno staležu naučnika. Nisu imali aktivna politička prava i

dužnosti, novine su malo dobijali. I dok je to bilo držanje i navika prosečnih Kastaljana, dotle je kod igrača staklenih perli zaziranje od aktuelnog, politike, novina bilo još veće. Oni su se rado smatrali pravom elitom i kremom Provincije i veoma su držali do toga da ne puste da ma šta remeti tananu sublimovanu atmosferu njihovog naučnog artističkog bića. Kada se prvi put pojavio u manastiru, Kneht nije došao kao nosilac nekog diplomatskog zadatka, već samo kao učitelj igre staklenih perli i nije imao nikakva druga znanja političke vrste, do onih koja mu je za nekoliko nedelja dao monsieur Dibo. U poređenju sa onim onda, danas je bio mnogo upućeniji, ali kao Valdcelac nikako nije napustio odvratnost prema bavljenju aktuelnom politikom. Ako je usled opštenja sa paterom Jakobusom takođe i u političkom pogledu bio mnogostruko probuđen i vaspitan, to se nije dogodilo zato što je Kneht osetio potrebu za tim, kao što je na primer bio žudan u pogledu istorije — već se dogodilo zato što je neizbežno, i kao uzgredno.

Da bi upotpunio svoj pribor i da bi pre dorastao svom časnom zadatku da patera ima za učenika u svojim predavanjima *de rebus castaliensibus*, Kneht je iz Valdcela doneo literaturu o ustavu i istoriji Provincije, o sistemu škole elite i istoriji razvitka igre staklenih perli. Neke od tih knjiga — on ih otada više nije imao pred pčima — služile su mu još pre dvadeset godina u njegovoj borbi sa Pliniom Desinorijem. Druge, koje su mu onda morali uskratiti a bile su sastavljene specijalno za činovnike Kastalijske, čitao je tek sada. Tako je, pošto su se njegova područja studija proširivala, došao do toga da je bio prinuđen da u isto vreme ponovo posmatra sopstvenu duhovnu i istorijsku osnovu, da je shvati i pojača. Pri svom pokušaju da pateru što jednostavnije i jasnije predstavi biće reda kastalijskog sistema, uskoro se spotakao — što nije ni moglo biti drukčije — o najslabiju tačku svog sopstvenog i čitavog kastalijskog vaspitanja. Pokazalo se da je stanja svetske istorije koja su nekada omogućila i potpomogla postanak reda i svega što je iz toga proizišlo, on mogao sebi predstaviti samo u šematizovanoj i bleđoj slici kojoj je nedostajala očevidnost i red. Tako je, pošto je pater bio samo pasivan učenik, došlo do pojačane saradnje, do najživlje razmene: dok je pokušavao da iznese istoriju svog kastalijskog reda, Jakobus mu je pomogao da tu istoriju u nekom pogledu prvo pravilno vidi i doživi i da nađe njene korene u opštoj istoriji sveta i država. Mi ćemo videti kako te intenzivne rasprave, koje su se uz paterov temperament neretko pele do najžešće diskusije, još godinama posle donose svoj plod i kako deluju dalje sve do Knehtova kraja. Koliko je, s druge strane, pater pažljivo pratio Knehtova izlaganja i dokle je kroz njih upoznao i priznao Kastaliju, pokazalo je celo njegovo kasnije držanje. Toj dvojici treba zahvaliti za sporazum između Rima i Kastalijske koji i danas postoji, koji je počeo sa blagonaklonom neutralnošću i povremenom naučnom razmenom i koji je s vremena na vreme dospevao do stvarne saradnje i savezništva. Pater je konačno tražio — što je u početku s osmehom odbijao — da ga uvede čak i u teoriju igre staklenih perli, jer je osetio da se tu mora tražiti tajna reda i donekle njegova vera ili religija. A kada je jednom bio voljan da prodre u taj svet koji je dotle poznavao samo po pričanju i koji mu je bio malo simpatičan, pošao je odlučno svojim koliko snažnim, toliko prepredenim načinom, u središte. Iako on nije postao igrač staklenih perli — za to je već bio suviše star — ipak duhovi igre i reda nisu nikada zadobili ozbiljnijeg i vrednijeg prijatelja van Kastalijske no što je bio veliki benediktinac.

Ponekad mu je pater, kad se Kneht posle izvesnog vremena rada od njega praštao, saopštavao da je večeras za njega kod kuće. Posle napornih lekcija i napregnutih diskusija, to su bili mirni časovi na koje je Jozef često donosio svoj klavikord ili violinu. Tada je starac sedao za klavir, pri blagoj svetlosti sveće, čiji je sladak voštani miris ispunjavao malenu prostoriju kao muzika od Korelija, Skarlatija, Telemana ili Baha, koju su svirali na smenu ili zajedno. Stari gospodin je rano odlazio na spavanje, dok je Kneht, ojačan malom muzičkom večernjom molitvom, svoje radno vreme protegao u noć do granice koju je disciplina dopuštala.

Osim svog učenja i poučavanja kod patera, olakog vođenja tečaja igre u manastiru i eventualno ponekad kineskog kolokvijuma sa opatom Gervazijusom, Knehta nalazimo u ono vreme zaposlena još jednim vrlo obimnim radom. On je učestvovao u godišnjem takmičenju valdcelske elite, što je bio propustio oba poslednja puta. Pri tom takmičenju morali su se, na osnovu propisanih glavnih tema, izraditi nacrti za igre staklenih perli. Polagalo se na to da se daju smela i originalna povezivanja tema pri najvišoj čistoti i kaligrafiji. Jedino tim povodom takmičarima su bila dopuštena prekoračenja kanona, to jest imali su pravo da se posluže i novim znacima, još neprihvaćenim u zvanični kodeks i riznicu hijeroglifa. Time je to takmičenje, koje je pored javnih velikih svečanih igara i inače bilo najuzbudljiviji događaj u selu igrača, postalo takođe utakmica najfavoritnijih kandidata za nove znake igre. A najviše što se moglo zamisliti, vrlo retko dodeljivano odlikovanje pobedniku u takmičenju, sastojalo se u tome što je ne samo njegova igra bila svečano izvođena kao najbolja kandidatska igra godine, već i u tome što je prilog koji je on dao za gramatiku i jezičko blago igre bio priznat i primljen u arhiv igre i jezik igre. Jednom, pre nekih dvadeset i pet godina, te retke časti bio je udostojen Tomas fon der Trave, tadanji magistar igre, za svoje nove skraćenice za alhemijsko značenje znakova kruga životinja. Magistar Tomas docnije je takođe mnogo učinio za znanje i svrstavanje alhemije kao jednog tajnog jezika, bogatog objašnjenjima. Kneht se za ovaj put odrekao primene novih vrednosti igre, a on je, kao gotovo i svaki kandidat, morao imati neke. Takođe nije koristio tu priliku da se ispoveda o psihološkoj metodi igre, što bi mu upravo bilo vrlo blisko. On je sagradio igru, doduše, modeme i lične strukture i tematike, ali pre svega providno jasne, klasične kompozicije i strogo simetrične, samo sa umerenom ornamentikom, staromajstorski ljupkog izvođenja. Možda su ga udaljenost od Valdcela i arhiva igre prinudili na to, možda je to bila jaka zauzetost njegovih snaga i njegovog vremena istorijskim studijama, možda ga je takođe, više ili manje, svesno vodila želja da svoju igru stizuje tako da bi mogla najvećma odgovoriti ukusu njegovog učitelja i prijatelja, patera Jakobusa. To ne znamo.

Upotreбили smo izraz „psihološka metoda igre” koji, možda, nije tako jednostavno razumljiv svakom našem čitaocu. U Knehtovo doba to je bila velika reč koja se često čula. U svim vremenima bilo je strujanja, moda, borbi i promenljivih pogleda i davanja smisla među posvećenima igre staklenih perli, a u ono doba su se spor i diskusija kretali pre svega oko dva shvatanja igre. Razlikovala su se dva tipa igre — formalni i psihološki i znamo da je Kneht, kao i Tegularijus, iako se držao daleko od prepirke rečima, spadao u pristalice i unapređivače poslednjeg. Samo što je Kneht, umesto da govori o „psihološkom načinu igre”, većinom radije govorio o „pedagoškom”. Formalna igra je težila da iz stvarnih sadržaja svake igre, matematičkih, jezičkih, muzičkih i tako dalje, obrazuje što gušće, što nepropustljivije formalno savršeno jedinstvo i harmoniju. Psihološka igra, naprotiv, tražila je jedinstvo i harmoniju, kosmosnu zaokrugljenost i savršenstvo ne toliko u izboru, rasporedu, ograničavanju, povezivanju i stavljanju sadržaja jednih prema drugima, koliko u meditaciji koja prati svaku etapu igre, stavljajući na nju najveći naglasak. Takva psihološka ili, kako je Kneht radije nazivao, pedagoška igra nije spolja pružala prizor savršenoga, već je kroz niz svojih tačno propisanih meditacija vodila igrača savršenom i božanskom doživljaju. „Kako ja mislim”, pisao je Kneht jedanput starom majstoru muzike, „po završenoj meditaciji igra obuhvata igrača onako kao što površina lopte obuhvata svoje središte, i otpušta ga sa osećanjem da je iz slučajnog i zbrkanog oslobodio i u sebe primio jedan bez rezerve simetričan i harmoničan svet.”

Igra s kojom je Kneht učestvovao na velikom takmičenju bila je, dakle, formalno sagrađena igra, ne psihološki. Mogućno je da je na taj način želeo višima, a takođe i samom sebi, dokazati da time što je kao gost igrao u Marijafelsu i svojom diplomatskom misijom, kao igrač staklenih perli nije ništa izgubio u vežbanju, elastičnosti, eleganciji i virtuoznosti, i taj dokaz mu je uspeo. Poslednju

konstrukciju i pisanje svog nacrtu igre, pošto se to moglo svršiti samo u Valdcelskom arhivu igre, poverio je svom prijatelju Tegularijusu, koji je uostalom i sam bio učesnik u takmičenju. On je takođe mogao lično predati prijatelju svoje hartije i sa njim porazgovarati o njima, kao što su zajedno pregledali njegov nacrt, jer mu je bilo pošlo za rukom da Frica dovede na tri dana k sebi u manastir. Magistar Tomas je sada prvi put ispunio tu molbu koja mu je bila dva puta upućena. Koliko se Tegularijus mnogo radovao poseti i koliko je, kao kastalijski ostrvljanin, radoznalosti poneo, toliko se u manastiru osećao krajnje neugodno, štaviše, taj osetljivi čovek se gotovo razboleo od svih tih stranih utisaka i među tim ljubaznim, ali jednostavnim, zdravim, takođe nešto sirovim ljudima za koje njegove misli, brige i problemi ne bi značili ništa. „Ti ovde živiš u stranom sazvežđu”, rekao je svom prijatelju, „i ne shvatam i divim ti se što si izdržao već tri godine. Tvoji patri su prema meni vrlo pristojni, ali ovde se osećam odbijen i odgurnut od svega. Ništa mi nije predusretljivo, ništa se ne razume po sebi, ništa se ne može asimilovati bez otpora i bolova. Za mene bi bio pakao ako bih dve nedelje morao ovde živeti.” Kneht je imao muke s njim. Prvi put je sa nelagodnošću kao posmatrač video tuđinstvo između dva reda i sveta i osetio da njegov suviše osetljiv prijatelj, sa svojom bojažljivom bespomoćnošću, ne pravi ovde dobar utisak. Ali oba svoja plana igre za takmičenje prešli su zajedno temeljno i kritički. A kada je posle jednog takvog časa prelazio pateru Jakobusu u drugo krilo na ručak, i Kneht je imao osećanje da je iz svoje zavičajne zemlje naglo premešten u jednu sasvim drugu, s drugom zemljom i vazduhom, s drugom klimom i drugim zvezdama. Kad je Fric otišao, naveo je patera da se izrazi o svom utisku.

— Nadam se — rekao je Jakobus — da je većina Kastaljana sličnija vama no vašem prijatelju. To je jedan usiljen, suviše skroman, slabički i pri tom, bojim se, takođe malo naduven soj ljudi koji ste mi u njemu pokazali. Ja ću se i dalje držati vas, inače bih bio nepravičan prema vašem načinu. Jer taj siroti, osetljivi, suviše pametni, koprcavi čovek, mogao bi nekome celu vašu Provinciju opet ogaditi.

— Ali — rekao je Kneht — biće da je i među gospodom benediktincima tokom vekova postojao nekad možda neki bolešljivi, telesno slab, ali zato duhovno ipak vredan čovek, kao što je moj prijatelj. Možda je bilo nepametno pozivati ga ovamo, gde istina ima oštrih očiju za njegove slabosti, ali nema organa za njegova velika preimućstva. Svojim dolaskom on je meni učinio veliku prijateljsku uslugu. — I on je pričao pateru o svom učešću u takmičenju.

Ovome se dopalo što Kneht brani prijatelja. — Dobro dato! — smeja se ljubazno. — Ali, kako izgleda, vi zaista imate same prijatelje sa kojima se pomalo teško opšti. — On je uživao u Knehtovom nerazumevanju i povređenom licu, pa je zatim rekao:

— Ovog puta mislim na jednog drugog. Zna li što novo o svom prijatelju Pliniju Desinjoriju?

Jozefova zaprepašćenost bila je možda još veća. Sav smeten, molio je za objašnjenje. To se ovako povezivalo: Desinjori se u jednom političkom polemičkom napisu izjasnio za žestoko antiklerikalna ubeđenja i pri tom takođe vrlo odvažno napao patera Jakobusa. Ovaj je od svojih prijatelja u katoličkoj štampi dobio obaveštenja o Desinjoriju. U njima se pominjalo i njegovo kastalijsko đakovanje i njegova poznata veza s Knehtom. Jozef je zamolio i dobio na čitanje Pliniov članak. Na tome se svršio prvi razgovor aktuelnog političkog sadržaja, koji je imao sa paterom, i njemu je sledovao još samo mali broj. „Čudno i gotovo zastrašujuće”, pisao je Feromontu, „bilo mi je videti ličnost našeg Plinija i, kao privesak, takođe svoju sopstvenu ličnost, odjednom stavljenu na svetsku političku pozornicu — aspekt na čiju mogućnost dotle nisam pomišljao.” Uostalom, pater se o onom Pliniovom polemičkom spisu izrazio pre s priznanjem, svakako bez osetljivosti; pohvalio je Desinjorijev stil i našao da se u njemu vrlo dobro primećuje elitna škola — inače se u dnevnoj politici zadovoljava sa mnogo manje duha i nivoa.

U to vreme Kneht je od svog prijatelja Feromonta dobio prepis prvog dela njegova rada, koji je kasnije postao čuven, sa naslovom: „Primanje i prerada slovenske narodne muzike od strane nemačke umetničke muzike počev od Jozefa Hajdna.” U Knehtovom odgovoru na tu vest čitamo između ostalog: „Ti si iz svojih studija, u kojima sam nekada izvesno vreme mogao učestvovati, izvukao jedan ubedljiv rezultat; ove glave o Šubertu, naročito o kvartetima, spadaju u ono najuspelije u muzičkoj istoriji što ja poznajem iz novijeg vremena. Seti me se katkad; ja sam veoma udaljen od jedne takve berbe za kakvu si ti imao sreće. Ma koliko bio zadovoljan svojim ovdašnjim životom — jer moja marijafelska misija izgleda da nije bez uspeha —, ipak svoju dugu udaljenost iz Provincije i iz valdcelskog kruga kome pripadam povremeno osećam obespokojavajuće. Ovde učim mnogo, beskrajno mnogo, ali ne postizem priraštaj sigurnosti i stručne upotrebljivosti, već priraštaj problematike. Razume se — i horizonta. U pogledu nesigurnosti, tuđinstva, odsustva pouzdanja, naročito za vreme moje prve dve godine sada sam, razume se, smireniji. Nedavno je ovde bio Tegularijus, samo tri dana, ali ako se radovao meni i bio radoznao na Marijafels, ipak gotovo već drugog dana nije više izdržao od potištenosti i osećanja tuđinstva. Pošto je i manastir isto tako pre jedan zaštićen, miran i duhu prijateljski svet, a nikako zatvor, kasarna ili fabrika, iz svog iskustva izvlačim zaključak da smo mi, ljudi iz naše mile Provincije, daleko razmaženiji i osetljiviji no što sami znamo.”

Baš u ono doba u kome je datirano Karlovo pismo, Kneht je naveo patera Jakobusa da u jednom kratkom pismu rukovodstvu kastalijskog reda da svoju potvrdnu reč o poznatom diplomatskom pitanju, ali je ipak dodao molbu da još izvesno vreme ostave tu, „u ovom mestu opšte omiljenog igrača staklenih perli Jozefa Knehta” koji ga udostojava privatnih predavanja *de rebus castaliensibus*. Razume se, tamo su smatrali čašću da mu ispune želju. Ali Kneht, koji je verovao da je tako mnogo udaljen od svoje „berbe”, dobio je od rukovodstva reda i gospodina Diboa potpisano pismo priznanja o izvršenju naloga. Ono što je u tom visoko službenom pismu trenutno izgledalo najvažnije i pričinjavalo najveću radost (on je to javio Fricu u jednom pismu gotovo trijumfujući) bio je kratak stav u sadržaju da je red preko majstora igre staklenih perli obavešten o njegovoj želji da se vrati u *Vicus lusorum* i da je sasvim sklon da, po završetku njegovog sadanjeg naloga, odgovori toj želji. On je to mesto pročitao takođe pateru Jakobusu i priznao mu koliko se zbog toga raduje. Sada je takođe priznao koliko se bojao da će možda trajno ostati prognan iz Kastaliije i biti poslan u Rim. Pater je rekao smejući se:

— Da, to redovi imaju u sebi, prijatelju, radije se živi u njihovom krilu, nego na periferiji ili čak u izgnanstvu. Vi možete mirno zaboraviti to malo politike u čiju ste neplemenitu blizinu ovde bili dospeli, jer vi niste političar. Ali ne bi trebalo da izneverite istoriju, iako ona za vas možda uvek ostaje predmet sporedan i kojim se bavite iz ljubavi. Jer vi biste imali građe za istoričara. A sada hoćemo obojica da iskoristimo jedan drugog — dok vas imam.

Izgleda da je Kneht malo koristio odobrenje za češće posete Valdcelu. Ipak je preko aparata slušao seminar vežbanja i neka predavanja i igre. Tako je i izdaleka, sedeći u otmenoj gostinskoj sobi u zavodu, učestvovao u onoj „svečanosti” na kojoj su, u svečanoj sali *Vicus lusorum-a*, bili saopšteni rezultati raspisivanja nagrada. On je bio predao jedan rad, ne vrlo ličan i nimalo revolucionaran, ali uspeo i u najvećem stepenu elegantan, koji je cenio i računao je sa pohvalom ili sa trećom ili drugom nagradom. Sada je, na svoje iznenađenje, čuo da mu je dodeljena prva nagrada. I još pre no što je iznenađenje pustilo da nadode radost, govornik kancelarije majstora igre već je svojim lepim dubokim glasom čitao dalje i kao nosioca druge nagrade označio

Tegularijusa. To je svakako bio uzbudljiv i ushićujući doživljaj, što su njih dvojica, ruku pod ruku, izišli iz tog takmičenja kao krunisani pobednici! Skočio je, ne slušajući dalje, strčao niz

stepenice i, dok su prostorije za spavanje odjekivale, izleteo napolje. U jednom pismu starom majstoru muzike, napisanom onih dana, čitamo: „Vrlo sam srećan, poštovani, kao što možeš zamisliti. Prvo, izvršenje moje misije i njegovo časno priznanje od strane rukovodstva reda, a onda za mene tako važan izgled na skori povratak u zavičaj, prijateljima i igri staklenih perli, umesto da dalje budem upotrebljen u diplomatskim službama. I sad, ta prva nagrada za igru u kojoj sam, istina, imao muke sa formalnim, ali koja iz opravdanih razloga ne iscrpljuje sve što bih imao da dam i uza sve još i radost što taj uspeh delim sa svojim prijateljem — to je u stvari bilo mnogo odjedanput. Srećan sam, zaista, ali ne bih mogao reći da sam veseo. U jednom kratkom vremenu, ili pak u jednom vremenu koje mi je tako izgledalo, ta ispunjenja dolaze nešto suviše naglo i suviše bogato za moja najdublja osećanja. S mojom zahvalnošću meša se izvesna zebnja; kao da je sudu punom do ivice potrebna samo još jedna nova kap, pa da sve ponovo postane sumnjivo. Ali smatraj to, molim te, kao da nije rečeno, tu je već svaka reč suvišna.”

Videćemo da je sud pun do ivice uskoro bio određen da primi više no samo jednu kap.

Kratko vreme dotle Jozef Kneht je živeo u sreći po mešanoj sa zebnjom, sa predavanjem i intenzitetom kao da je bio predvideo veliku promenu koja je uskoro nastupila. Za patera Jakobusa su tih nekoliko meseci takođe bili srećno i krilato vreme. Bilo mu je žao što uskoro treba da izgubi tog učenika i kolegu. Nastojao je da mu u radnom vremenu, a još u njihovim slobodnim razgovorima, da i ostavi u nasledstvo najviše moguće od onoga što je u svom životu, bogatom radom i mislima, bio stekao u uvidu u visine i dubine života ljudi i naroda. On je sa njim takođe ponekad govorio o smislu i posledicama Knehtove misije, o mogućnosti i vrednosti sprijateljjenja i političkog jedinstva između Rima i Kastalije, Preporučio mu je studiranje vremena koje je urodilo plodom osnivanja kastalijskog reda i postepenog ponovnog uzdizanja Rima iz jednog ponižavajućeg doba iskušenja. Preporučio mu je još dva dela o Reformaciji i rascepu crkve u šesnaestom veku. A naročito mu je stavio na dušu da načelno uvek daje veći značaj neposrednom proučavanju izvora i svagdašnjem ograničavanju na sagledive delove oblasti, nego čitanju debelih knjižurina svetske istorije. Nije prećutao ni svoje duboko nepoverenje prema svim filozofijama istorije.

MAGISTAR IGRE

Kneht je rešio da svoj konačni povratak u Valdcel odloži za proleće, za vreme velike javne igre staklenih perli, *ludus anniversarius* ili *sollemnis*. Iako je u znamenitoj istoriji tih igara već bio prošao vrhunac i vreme kada su one trajale nedeljama i kada su ih posećivali dostojanstvenici i predstavnici iz čitavog sveta, iako je to vreme zauvek pripadalo istoriji, ipak su ta prolećna zasedanja sa svečanom igrom koja je trajala najviše deset do petnaest dana, za celu Kastaliju bila veliki svečani doživljaj godine, praznik kome nije nedostajao ni visok religiozan i moralan značaj. Jer je on sjedinjavao predstavnike svih ubeđenja i tendencija Provincije, koji nisu uvek bili potpuno jednaki, u smislu jedne slike harmonije, zaključivao je mir između egoizama pojedinih disciplina i budio sećanje na jedinstvo koje je stajalo iznad njihovog mnoštva. Za vernike je imao snagu svete tajne pravog posvećivanja, za bezvernike je bio bar zamena religije a za jedne i druge — kupanje u čistim izvorima lepoga. Na sličan način nekada su pasije Johana Sebastijana Baha — ne toliko u vreme njihovog nastajanja koliko u veku posle njihovog ponovnog otkrića — bile za njihove saizvođače i slušaoce delom prave religiozne radnje i posvećivanja, delom predanost i zamena religiji, a za sve u isto vreme svečane manifestacije umetnosti i *Creator spiritus-a*.

Knehtu nije bilo teško da za svoju odluku dobije saglasnost kako ljudi iz manastira tako i zavičajne vlasti.

On još nije bio u stanju da sebi sasvim predstavi kakav će biti njegov položaj posle uvršćenja u malu republiku *Vicus lusorum*, ali je pretpostavljao da ga neće ostaviti dugo na tom položaju, nego će ga vrlo skoro opteretiti i počastvovati nekim zvanjem ili nalogom. Zasad se radovao povratku u zavičaj, prijateljima, predstojećoj svečanosti, uživao poslednje zajedničke dane sa paterom Jakobusom i sa dobrim držanjem i raspoloženjem prihvatio je neke manifestacije blagovoljenja s kojim su ga opat i konvent pri rastanku slavili. Tad je oputovao, ne bez bola rastanka od zavoljenog mesta i jednog dela života koji ostaje za njim, ali već unapred svečano raspoložen nizom kontemplativnih vežbanja u pripremanju svečane igre, kojima se podvrgao istina bez vodstva i drugova, ali najtačnije prema slovu propisa. Rastanak nimalo nije izgubio time što mu nije pošlo za rukom da nagovori patera Jakobusa da prihvati poziv magistra igre koji ga je već odavno svečano bio pozvao na godišnje igre i da pođe na put s njim. On je razumeo rezervisano držanje starog antikastaljanina. Na taj način se on sam za trenutak osećao oslobođen svih dužnosti i sputavanja i potpuno spreman da se preda svečanosti koja ga je očekivala.

Svečanosti su posebna stvar. Prava svečanost nikada ne može omanuti, osim ako se po nesreći ne dogodi viša sila. Kao što za pobožnjaka i litija za kišu zadržava svoju svetost, niti ga zagoreo svečan obed može razočarati, tako je i za igrače staklenih perli svaka godišnja igra svečana i u neku ruku posvećena. Međutim, kao što svaki od nas zna, ima svečanosti i igara pri kojima je sve i svako u skladu i jedno drugo uzdiže, daje poleta i uznosi. Kao što ima pozorišnih i muzičkih izvođenja koja se bez jasnog uzroka kao čudom penju do vrhunca i unutrašnjih doživljaja, dok druga, ni po čemu gore pripremljena, ostaju samo valjana izvođenja. Ukoliko ostvarenje onih visokih doživljaja ima osnova u duševnom stanju onoga ko ga doživljuje, Jozef Kneht bi bio pripremljen na najbolje što se može zamisliti: nepritisnut bilo kakvom brigom, vraćao se iz tuđine u zavičaj sa počastima, s radosnim očekivanjem je gledao u ono što nastupa.

Ovoga puta *ludus sollemnis-u* ipak nije bilo suđeno da, malo zahvaćen onim dahom čuda, napreduje do osobitog stepena božanskog žara i zračenja. To je bila štaviše nevesela, izrazito nesrećna, već gotovo neuspela igra. Mada su se uprkos tome mnogi njeni učesnici osećali duševno

okrepljeni i uzdignuti, ipak pravi nosioci, priređivači i odgovorni, kao i uvek u takvom slučaju, osećali su utoliko neumoljivije onu atmosferu otupelosti, nemilosti i neuspeha, sputanosti i nedaće, koja je ugrožavala nebo te svečanosti. Iako je, dabome, i Kneht to osećao i doživeo izvesno razočaranje svog visoko napregnutog očekivanja, on nikako nije bio od onih koji su tu nepriliku najjasnije osećali. Iako je aktu uskraćen pravi procvat i milost, njemu, koji pri toj igri nije sudelovao i nije snosio saodgovornost, bilo je moguće tih dana da kao pobožan učenik s priznanjem prati duhovito izgrađenu igru, da pusti da se meditacije nesmetano šire i da u zahvalnom predavanju u sebi izvrši onaj, svima gostima tih igara dobro poznati doživljaj svečanosti i žrtve, mističnog slivanja opštine u jedno pred nogama božanskog, kao što je čak i jedan „neuspeo” svečani akt bio u stanju da da za uski krug sasvim posvećenih. Ipak, ni on nije ostao nedirnut zlom kobi koja je vladala nad tom svečanošću. Sama igra, razume se, njen plan i izgradnja, bila je bez prekora, kao svaka igra majstora Tomasa. Štaviše, ona je bila jedna od najizrazitijih, najprostijih, najneposrednijih. Ali njeno izvođenje je bilo pod nekom naročitom kobi i u istoriji Valdcela još je nisu zaboravili.

Kad je nedelju dana pre početka velike igre Kneht prispeo tamo i kada se prijavio u selu igrača, nije ga primio majstor igre staklenih perli, već njegov zamenik Bertram. Ovaj mu je učtivo pozeleo dobrodošlicu, ali mu je prilično kratko i rasejano saopštio da se poštovani majstor ovih dana razboleo, a da on sam, Bertram, nije dovoljno obavešten o Knehtovoj misiji da bi primio njegov izveštaj, pa neka zbog toga ode u upravu reda u Hirsland da tamo prijavi svoj povratak i da čeka njene zapovesti. Kad je Kneht pri oproštaju glasom i držanjem nehotice odao izvesnu iznenađenost zbog hladnog i kratkog prijema, Bertram se izvinio. Neka kolega izvini ako ga je razočarao, neka shvati osobenost situacije: magistar se razboleo, velika godišnja igra je na pragu i još je vrlo neizvesno da li će njome moći rukovoditi magistar ili će on, zamenik, morati priskočiti mesto njega. Bolest poštovanoga nije mogla pasti u nepovoljnijem i osetljivijem trenutku. On je, istina, kao i uvek, spreman da vrši službene poslove mesto magistra, ali da se uz to još u tako kratkom roku dovoljno pripremi za veliku igru i prihvati se njenog vođenja, to bi bilo, boji se, iznad njegovih snaga.

Kneht je žalio očito slomljenog i malo iz ravnoteže izbačenog čoveka, ali je isto toliko žalio što u njegovim rukama sada treba da se nalazi odgovornost za svečanost. Suviše dugo je bio odsutan iz Valdcela da bi znao koliko su Bertramove brige opravdane. Jer ovaj je, a to je za zamenika uvek ono najnepovoljnije što se može zamisliti, od pre izvesnog vremena izgubio poverenje elite, takozvanih repetenata, pa je u stvari bio u vrlo teškom položaju. Kneht je zabrinuto mislio na majstora igre staklenih perli, tog junaka klasične forme i ironije, savršenog magistra i Kastaljanina. Radovao se da ga ovaj primi, sasluša i da ponovo bude uvršćen u malu zajednicu igrača, možda na neko poverljivo mesto. Zeleo je da posmatra kako majstor Tomas slavi svečanu igru, da pod njegovim pogledom radi dalje i da se bori za njegovo priznanje. Sada ga je bolelo i bio je razočaran što ga je zatekao bolesnog i što je bio upućen na druge instance. Naknadu za to dobio je svakako u blagonaklonosti punoj poštovanja, čak kolegijalnosti s kojom su ga primili i saslušali sekretar reda i Diboja. Već pri prvom razgovoru mogao je konstatovati da nemaju namere da ga odmah upotrebe u rimskom planu i da se vodi računa o njegovoj želji da se trajno vrati igri. Prvo su ga ljubazno pozvali da se nastani u gostinskoj kući *Vicus lusorum-a*. i da se prvo tu ponovo nađe i prisustvuje godišnjoj igri. Sa svojim prijateljem Tegularijusom posvetio je prethodne dane vežbama posta i utojavanja i sa njim je pobožno i zahvalno odigrao onu čudnu igru koja je nekima ostala u tako malo radosnoj uspomeni.

Položaj zamenika magistra, nazivanog takođe „senka”, a naročito kod zvanja majstora muzike i majstora igre, sasvim je poseban. Svaki majstor ima zamenika koga mu ne postavlja vlast sa strane, već ga on sam bira iz užeg kruga svojih kandidata i za čije radnje i potpis snosi punu odgovornost majstor koji ga zastupa. Za kandidata je, dakle, veliko odlikovanje i znak najvišeg poverenja kad ga

magistar imenuje zamenikom. On je time priznat kao prisan saradnik i desna ruka svemoćnog magistra i uvek kad je ovaj sprečen i kad ga pošalje, on izvršuje njegove službene radnje. Ali svakako ne sve — na primer u glasanju vrhovne vlasti on se sme pojaviti samo kao prenosnik „da” ili „ne” u ime svog magistra, nikada kao govornik ili podnosilac zahteva. Ima više takvih mera predostrožnosti. Imenovanje zamenikom ovoga postavlja na vrlo visoko i katkad vrlo istaknuto mesto, ali ono ipak istovremeno znači i kao neko zapostavljanje. U okviru službene hijerarhije imenovanje ga izdvaja donekle kao neki poseban slučaj, i dok mu često poverava najvažnije funkcije i daje visoke počasti, dotle mu oduzima neka prava i mogućnosti koje uživa svaki drugi sa istim težnjama. Postoje naročito dve tačke po kojima se njegov izuzetan položaj jasno raspoznaje: zamenik ne snosi odgovornost za svoje službene radnje i ne može se dalje peti u okviru hijerarhije. To je, istina, nepisan zakon, ali on se može pročitati iz istorije Kastalije. Nikada posle smrti ili ostavke na službu jednog magistra nije došla na njegovo mesto njegova „senka”, koja ga je tako često zastupala i koja čitavom egzistencijom kao da je bila predestinirana za naslednika. Kao da običaj tu hoće da prividno tekuću i pokretnu granicu i pregradu namemo naglasi kao nepremostivu — granica između magistra i zamenika stoji kao poređenje za granicu između zvanja i ličnosti. Kada, dakle, Kastaljanin zauzme visoko poverljivo mesto zamenika, odriče se nade da ikada sam postane magistar, da ikada bude zaista jedno sa službenom odećom i odličjima koje tako često nosi kao predstavnik. Istovremeno on ulazi u čudnovato dvosmisleno pravo da svojim eventualnim greškama u vođenju zvanja ne tereti sebe samog, već svog magistra koji jedino za njega odgovara. I u stvari se već događalo da je magistar bio žrtva zamenika koga je sam izabrao i da se zbog grublje greške koju je drugi načinio morao povući sa svog zvanja. Izraz kojim je u Valdcelu označavan zamenik majstora igre staklenih perli odlično odgovara njegovom posebnom položaju, njegovoj vezanosti, kvazi identičnosti sa magistrskom kao i prividnosti i ništavnosti njegove zvanične egzistencije. Tamo ga nazivaju „senka”.

Majstor Tomas fon der Trave je već godinama i daniima pustio da vlada „senka” imenom Bertram. Ovome je izgleda više nedostajalo sreće no obdarenosti ili dobre volje. Bio je odličan igrač staklenih perli, što se po sebi razume; bio je isto tako bar ne nevešt učitelj i savestan činovnik, svome majstoru bezuslovno odan. Međutim, tokom poslednjih godina kod činovnika je postao neomiljen i protiv sebe je imao najmlađi sloj elite koji je rastao. I pošto nije imao viteški jasnu prirodu svog majstora, to je smetalo sigurnosti i miru njegovog držanja. Magistar ga nije pustio da padne, godinama ga je po mogućstvu izvlačio iz nesuglasica sa tom elitom, uopšte ga je sve rede stavljao pred javnost, a više upotrebljavao u kancelarijama i arhivu. Taj negrđeni, ali ipak neomiljeni, ili bar u to vreme neomiljeni i od sreće očigledno nefavorizovani čovek, usled bolesti svog majstora odjednom se našao na čelu *Vicus lusorum-a*. Ako bi zaista imao da vodi godišnju igru i za vreme praznika bio postavljen na najvidnije mesto čitave Provincije, tom velikom zadatku bi dorastao samo ako bi ga većina igrača staklenih perli, ili bar repetenti, poduprla svojim poverenjem.

To se na žalost nije desilo. Tako se dogodilo da je ovoga puta *ludus sollemnis* bio za Valdcel teško iskušenje, gotovo katastrofa.

Tek na dan pre početka igre bilo je zvanično saopšteno da je magistar ozbiljno oboleo i da nije u stanju da vodi igru. Ne znamo da li je to zadržavanje saopštenja bilo diktirano voljom bolesnog magistra koji se možda do poslednjeg trenutka nadao da će se ponovo pridići i da će ipak moći da rukovodi igrom. On je već bio isuviše bolestan da bi gajio takve misli i verovatno je njegova „senka” učinila grešku ostavljajući Kastaliju do preposlednjeg časa u neizvesnosti o stanju u Valdcelu. Razume se, moglo bi se još sporiti o tome da li je to odugovlačenje zaista bilo greška. Desilo se bez sumnje u dobroj nameri, naime da se svečanost već unapred ne diskredituje i da poštovaoce majstora Tomasa uzdrži od posete. I da je sve išlo dobro, da je između Valdcelske opštine igrača i Bertrama

postojalo poverenje, „senka” bi — vrlo moguće — zaista mogla biti zastupnik i odsustvo magistra bi moglo ostati gotovo nezapaženo. Nekorisno je o tome postavljati dalje pretpostavke. Verovali smo da moramo samo nagovestiti da onaj Bertram nije morao tako bezuslovno podbaciti ili biti nedostojnik, kako ga je javno mišljenje Valdcela onda videlo. On je daleko više bio žrtva no krivac.

Kao i svake godine, za veliku igru došli su gosti. Mnogi su došli ne sluteći ništa, drugi sa zabrinutošću o stanju magistra igre i sa neveselim predosećanjima o proteku svečanosti. Valdcel i obližnja mesta punili su se ljudima, rukovodstvo reda i vaspitna vlast došli su gotovo u punom sastavu. Iz udaljenijih delova zemlje ta kode su stizali svečano raspoređeni putnici, prepunjavajući gostinske kuće. Kao i uvek, svečanost je bila otvorena uveče uoči početka igre, časom meditacije. Za to vreme, od znaka zvona, celo područje svečanosti ispunjeno ljudima utonulo je u duboko, predano ćutanje. iduće jutro donelo je prva muzička izvođenja i objavljivanje prvog stava igre, kao i meditaciju o dva muzička temata tog stava. Bertram, u svečanoj odeždi majstora igre staklenih perli, pokazao je odmeren i savladan nastup, samo je izgledao bled. A u nastavku je iz dana u dan izgledao više prenapregnut, paćenički i rezigniran; poslednjih dana je zaista bio kao senka. Već drugog dana igre raširila se vest da se stanje magistra Tomasa pogoršalo i da mu je život u opasnosti. A već s večeri toga dana čuli su se ovda-onda i svuda među posvećenijima prilozi uz legendu koja je postepeno nastajala o bolesnom majstoru i njegovoj „senci”. Po toj legendi, koja je poticala iz najprisnijeg kruga *Vicus lusorum-a*, od repetenata, majstor je kao bio voljan i sposoban da vrši dužnost rukovodioca igre, ali je podneo žrtvu ambiciji svoje „senke” i prepustio mu svečani zadatak. A sada, pošto Bertram izgleda ipak nije baš sasvim dorastao svojoj visokoj ulozi i igra preti da postane razočaranje, bolesnik se smatra odgovornim za igru, za svoju „senku” i njeno podbacivanje i primio je na sebe da mesto njega ispašta grešku. To i ništa drugo je uzrok naglog pogoršanja njegovog stanja i porasta temperature. Prirodno, to nije bio jedini način tumačenja legende, ali to je bio način elite i jasno je pokazivao da je elita, naraštaj pun težnji, stanje osećala tragičnim i nije bila voljna da podupre ma kakvo zavijanje, razbistravanje ili ulepšavanje te tragike. Protivtežu poštovanju prema majstoru držala je odvratnost prema njegovoj „senci” — njoj su želeli neuspeh i pad, čak ako bi i majstor morao da ispašta. Dan docnije opet mogla se čuti priča kako je majstor sa bolesničke postelje preklinjao svoga zamenika i dva seniora elite da očuvaju mir i da ne ugroze svečanost. Drugog dana se tvrdilo da je izdiktirao svoju poslednju volju i vlasti imenovao čoveka koga želi sebi za naslednika; navođena su i imena. Te i druge vesti kružile su zajedno sa vestima o magistrovom stanju zdravlja, koje se stalno pogoršavalo.

U svečanoj dvorani, kao i u gostinskim kućama, raspoređenje je iz dana u dan padalo, iako niko nije išao dotle da se odrekne daljeg izvođenja i da otputuje. Nad celom priredbom ležao je težak i sumoran pritisak. Njen spoljašnji tok se ipak odigrao u korektnom obliku. Ali malo se moglo osetiti od one uzvišenosti i radosti koja je pri toj svečanosti bila poznata i koja se očekivala. A kada je pretposlednjeg dana igre tvorac svečane igre, magistar Tomas, zauvek sklopio oči, vlast svojim naporima nije uspela da suzbije širenje vesti. I čudnovato, neki učesnici su takvo razrešenje čvora osetili kao oslobođenje. Učesnici igre, a naročito elita, iako pre svršetka *ludus sollemnis-a* nisu smeli obući crninu niti najmanje prekinuti u tim danima tako strogo propisan raspored smenjivanja, izvođenja i vežbanja — poslednji svečani čin i dan izvršili su jednodušno u držanju i raspoređenju kao da je on bio tužna svečanost namenjena poštovanom pokojniku. Oni su pustili da oko Bertrama, koji je i dalje bio na dužnosti, premoren, neispavan, bled i poluzatvorenih očiju, nastane ledena atmosfera usamljenosti.

Jozef Kneht, iako preko Tegularijusa u živom dodiru sa elitom i kao stari igrač sasvim prijemljiv za sva ta strujanja i raspoređenja, nije pustio da ona prodru u njega. Posle četvrtog ili

petog dana zabranio je čak svom prijatelju Fricu da ga uznemirava vestima o magistrovoj bolesti. On je, istina, osećao i razumeo tragično osenčenje svečanosti. Majstora se sećao sa dubokom zabrinutošću i žaljenjem, a „senke” Bertrama kao osuđenog da umre s njim, sa sve većom nelagodnošću i saučešćem. Ali se stalno i uporno branio od svih uticaja istinitih ili izmišljenih vesti. Vežbao je najstrožu koncentraciju, voljno se predao vežbama i toku lepo izgrađene igre i, uprkos svim nespornostima i pomračenjima, doživio je svečanost u najozbiljnijoj uzvišenosti. „Senci” Bertramu je bilo prištedeno da kao vicemagistar na kraju, kao obično, mora još primati i čestitanja vlasti. Ovog puta je takođe otpao dan radosti studenata igre staklenih perli. Odmah posle muzičkog završnog akta svečanosti, vlast je objavila magistrovu smrt i u *Vicus lusorum*-u su počeli dani žalosti. U njoj je učestvovao i Jozef Kneht koji je stanovao u gostinskoj kući. Pogreb velikog čoveka, koji još i danas uživa visoki ugled, bio je izvršen sa jednostavnošću uobičajenom u Kastaliji. Bertram, njegova „senka” koji je svoju ulogu za vreme svečanosti do kraja odigrao zalažući poslednje snage, shvatio je svoj položaj. Molio je za odsustvo i otišao u planine.

U selu igrača i u celom Valdcelu vladala je žalost. Sa pokojnim magistrum možda niko nije imao prisne, naglašeno prijateljske odnose, ali superiornost i čistota njegovog otmenog bića zajedno sa njegovom mudrošću i nežno izgrađenim smislom za oblike, učinili su ga vladarem i reprezentantom kakvog Kastalija, u osnovi sasvim demokratski uređena, nije davala u svim vremenima. Bili su ponositi na njega. Ali je njegova osoba izgledala da se otela strasti, ljubavi, prijateljstvu, to je ona bila utoliko pogodniji predmet potrebe poštovanja kod naraštaja. To dostojanstvo i kneževska ljupkost, koja mu je, uostalom, upola iz nežnosti donela nadimak „ekselencija”, dali su mu, uprkos upornih odupiranja tokom godina, nešto osobit položaj u visokom svetu, na sednicama i zajedničkim radovima vaspitne vlasti. Pitanje ponovnog popunjavanja njegovog visokog zvanja bilo je, prirodno, revnosno diskutovano, nigde revnosnije no u eliti igrača staklenih perli. Funkcije magistrovog zvanja, posle istupanja i odlaska „senke”, čiji se pad u ovom krugu hteo i postigao, sama elita je bila podelila na tri privremena predstavnika, to jest, naravno, samo interne funkcije u *Vicus lusorum*-u, a ne i funkcije vlasti u vaspitnom savetu. Prema tradiciji, savet ne bi ostavio magistrat nepopunjen duže od tri meseca. Ako neki magistar na smrti ili pri napuštanju zvanja ostavi nekog određenog i bez takmaca naslednika, zvanje je štaviše bilo odmah nanovo popunjavano, posle samo jedne jedine plenarne sednice vlasti. Ovog puta bi to duže trajalo.

Za vreme žalosti Jozef Kneht je sa svojim prijateljem povremeno razgovarao o završenoj igri i njenom tako čudno sumornom toku.

— Taj zamenik — Bertram — rekao je Kneht — svoju je ulogu ne samo kako-tako izveo do svršetka, to jest pokušao da do kraja igra pravog magistra, nego je, po mome mišljenju, učinio daleko više. On je tom *ludus sollemnis*-u kao svojoj poslednjoj i najsvečanijoj službenoj radnji prineo sebe na žrtvu. Bili ste grubi — ne, surovi prema njemu. Vi ste mogli spasti praznik svečanosti i Bertrama, a to niste učinili. Ja ne želim da dajem mišljenje o tome, biće da ste imali razloga za to. Ali sada kada je taj siroti Bertram otišao i kada ste sproveli svoju volju, treba da budete velikodušni. Morate mu, kad se opet pojavi, poći u susret i pokazati da ste razumeli njegovu žrtvu.

Tegularijus je vrteo glavom:

— Mi smo to razumeli — rekao je — i prihvatili smo. Ti si bio tako srećan što si ovog puta u igri mogao učestvovati kao gost i nepristrastan, zato i nisi tako tačno pratio događaj. Ne, Jozefe, više nećemo imati prilike da ma kakva osećanja prema Bertramu preobratimo u delo. On zna da je njegova žrtva bila nužna, on neće pokušati da je poništi.

Tek sada ga je Kneht potpuno razumeo, pa je pomračen zanemio. Video je da te dane igre u stvari nije doživio s njima kao pravi Valdcelac i drug, nego stvarno više kao gost. Tako je tek sada

shvatio kako je došlo do Bertramove žrtve. Do sada mu je Bertram izgledao kao ambiciozan čovek podlegao zadatku koji je bio iznad njegove moći, koji se morao odreći daljih ciljeva ambicije i truditi se da zaboravi da je jednom bio „senka” majstora i rukovodilac jedne godišnje igre. Tek sada, pri poslednjim rečima svog prijatelja, shvatio je — i pri tom je naglo zanemio — da je Bertram od svojih sudi ja bio potpuno osuđen i da se neće vratiti. Dopustili su mu da svečanu igru vodi do kraja i pri tom su upravo toliko pomogli da je ona protekla bez skandala. Ali to nisu učinili Bertrama radi, već da bi poštedeli Valdcel.

Položaj jedne „senke” zahtevao je ne samo puno magistrovo poverenje — Bertramu ono nije nedostajalo — već isto toliko poverenje elite, a taj žalosni čovek nije uspeo da ga zadobije. Ako bi on učinio grešku, za njim nije stajala, kao za njegovim gospodarom i uzorom, hijerarhija da ga štiti. I ako od svojih nekadašnjih drugova nije bio potpuno priznat, nije mu pomogao nikakav autoritet, a njegovi drugovi, repetenti, postali su mu sudije. Ako su oni bili neumoljivi, „senka” je bila gotova. I zaista, taj Bertram se nije više vratio sa svog izleta u planine. Uskoro se pričalo da se s neke strmine survao u smrt. Dalje se o tome nije govorilo.

Međutim, u selu igrača svakog dana su se pojavljivali visoki i najviši činovnici uprave reda i vaspitne vlasti i svakog trenutka je poneko iz elite i od čitovnika bio pozivan na ispitivanje o čijoj se sadržini samo u krilu elite čulo ovo i ono. Jozefa Knehta su takođe češće pozivali i ispitivali. Jedanput su ga pozvala dva gospodina iz uprave reda — jednom magistar filozofije, zatim gospodin Diboa i još jednom dva magistra. Tegularijus, koga su isto tako pozivali radi nekih takvih obaveštenja, bio je prijatno uzbuđen i pravio šale o toj konklavskoj atmosferi, kako ju je on nazivao. Jozef je još u danima igre primetio koliko je malo bilo preostalo od njegove uske veze sa elitom, a za vreme tog konklava osetio je to još jasnije. Ne samo da je u gostinskoj kući stanovao kao stranac i da je izgledalo da viši sa njim opšte kao sa sebi ravnim, — sama elita, repetenti, nije ga više primala s poverenjem i drugarski, već sa podrugljivom učtivošću ili bar sa uzdržanom hladnoćom. Ona se od njega udaljila još onda kad je dobio poziv za Marijafels i to je bilo ispravno i prirodno. Ko je jednom učinio korak iz slobode u službu, iz reda studenata i repetenata u hijerarhiju, taj više nije bio drug, već na putu da postane pretpostavljeni i glavešina. On više nije pripadao eliti i morao je znati da će ga ona privremeno gledati kritički. Tako je bilo sa svakim u njegovom položaju. Samo što je on u to vreme to odvajanje i hladnoću osećao naročito jako, prvo zato što se elita sada kada je bila ostavljena samoj sebi i kada je trebalo da dobije novog magistra, dvostruko zbila i branila, — a onda i zato što se njena odlučnost i nepopustljivost bila pokazala tako upornom baš u sudbini „senke” Bertrama.

Jedne večeri Tegularijus je dotrčao u gostinsku kuću krajnje uzbuđen, potražio Jozefa, povukao ga u jednu praznu sobu, zaključao vrata i počeo da penuši:

— Jozefe! Jozefe! Gospode, ta mogao sam to naslutiti, morao sam znati, nije bilo tako daleko ... Ah, ja sam van sebe i zaista ne znam da li da se radujem. — I on, koji je u selu traća najtačnije poznavao sve izvore vesti, revnosno je izvestio: — Više je no verovatno, gotovo je izvesno, da će Jozef Kneht biti izabran za majstora igre staklenih perli. — Rukovodilac arhiva, koga su mnogi smatrali unapred određenim naslednikom majstora Tomasa, od prekjuče je konačno ispao iz užeg izbora. A od kandidata iz elite, čija su imena do sada u savetovanju stajala gore, izgleda da nijedan nema naročitu naklonost i preporuku nekog magistra ili uprave reda, dok se za Knehta zauzimaju dva člana uprave reda i gospodin Diboa. Tome dolazi još i uticajan glas starog majstora muzike koga su, kao što se izvesno zna, tih dana posetili mnogi magistri lično.

— Jozefe, oni te postavljaju za magistra — još jednom je žustro izbacio, a zatim mu je prijatelj stavio ruku na usta. Jozef je u prvom trenutku bio isto toliko iznenađen i usplahiren tom

pretpostavkom koliko i Fric i ona mu nije izgledala nimalo nemoguća. Ali dok je onaj već saopštavao mišljenja sela igrača o stanju i toku „konklava”, Kneht je počeo uviđati da prijateljeva pretpostavka nije pogrešna. Naprotiv, u duši je osećao kao neku potvrdu, nešto kao osećanje da je to znao i očekivao, da je to ispravno i prirodno. Sada je, dakle, on stavio ruku na usta uzbuđenom drugu, pogledao ga tuđe i prekorno kao s nekog odstojanja i daljine koja je odjednom nastala i rekao:

— Ne pričaj toliko, amice, to rekla-kazala ne želim da znam. Idi svojim drugovima.

Tegularijus, koji bi još toliko mogao reći, odmah je zanemio pred tim pogledom kojim ga je pogledao jedan novi, njemu još nepoznati čovek, prebledeo je i izišao. Docnije je pričao da je Knehtov čudni mir i hladnoću u tom trenutku osetio prvo kao udarac i uvredu, jedva shvatljivo preterano naglašavanje i predujmljivanje njegovog budućeg položaja kao vrhovnog pretpostavljenog. Tek pri odlasku — a zaista je otišao kao prebijen — otkrio mu se smisao tog nezaboravnog pogleda, tog dalekog, kraljevskog, ali ne manje patničkog pogleda, i shvatio je da je njegov prijatelj to što mu je palo u deo primio ne ponosito, već skrušeno. Pričao je da je morao pomisliti na onaj zamišljeni pogled Jozefa Knehta i ton dubokog saosećanja u njegovom glasu, kojim se nedavno raspitivao o Bertramu i njegovoj žrtvi. Kao da je on sam tu, da se žrtvuje i iščezne kao ona „senka”. Ono lice s kojim ga je prijatelj pogledao bilo je tako ponosito i skrušeno u isto vreme, tako uzvišeno i odano, tako osamljeno i spremno da podnese sudbinu, kao da je ono spomenik svih kastalijskih magistara koji su ikada postojali. „Idi svojim drugovima”, rekao mu je. Dakle, već onog trenutka, kad je prvi put saznao o svom novom dostojanstvu, taj čovek koji se nikada nije mogao poznati, bio je svrstan i video je svet s novog središta, više nije bio drug, to više nikada neće biti.

Iako je Kneht svoje imenovanje, taj svoj poslednji najviši poziv, i sam mogao vrlo dobro pogoditi ili bar osetiti kao moguće, možda kao verovatno, ono ga je ipak i ovog puta iznenadilo, pa i uplašilo. To je mogao pomisliti, govorio je sebi docnije i smeškao se revnosnom Tegularijusu, koji imenovanje istina u početku nije očekivao, ali ga je ipak više dana pre odluke i objavljivanja bio proračunao i predskazao. Protiv Jozefovog izbora u najvišu vlast zaista ništa nije govorilo osim njegove mladosti. Većina njegovih kolega su na svoje visoko zvanje stupili kad im je bilo najmanje četrdeset pet do pedeset godina, dok Jozef nije imao još ni četrdeset. Međutim, nije bilo zakona koji bi zabranjivao tako rano imenovanje.

Kad je sad Fric iznenadio prijatelja rezultatima svojih posmatranja i kombinacija, posmatranjima jednog iskusnog igrača elite koji je komplikovani aparat malih valdcelskih tajni poznao do sitnica, on je odmah shvatio i prihvatio izbor, svoju sudbinu. Ali, njegova prva reakcija na tu vest sastojala se u tome da otera prijatelja sa rečima „da o tom rekla-kazala neće ništa da zna”. Drug još nije ni otišao, zbunjen i skoro uvređen, a Kneht je potražio mesto za meditaciju, da se sredi. Njegovo razmišljanje je pošlo od jedne slike iz sećanja, koja ga je toga časa bila obuzela neobičnom jačinom. U toj viziji video je praznu odaju i u njoj klavir, kroz prozor je sijala hladno-vesela prepodnevna svetlost, a na vratima odaje pojavio se lep, ljubazan čovek, postariji čovek prosede kose i svetla lica, pun dobrote i pun dostojanstva. A on sam, Jozef, bio je mali učenik latinske škole, koji je u odaji očekivao majstora muzike, polubojazljiv, polusrećan, i sad je prvi put video dostojnog poštovanja majstora iz Provincije elitnih škola o kojoj je kružila bajka. Magistar je bio došao da mu pokaže šta je muzika. Zatim ga je stopu po stopu uvodio i primao u svoju Provinciju, u svoje carstvo, u elitu i u red. Sad je postao njegov kolega i prijatelj, dok je starac svoj čarobni štap, ili svoj skiptar, ostavio i preobrazio se u ljubazno ćutljivog, još uvek dobrog, još uvek poštovanog, još uvek tajanstvenog starca čiji je pogled i uzor lebdeo nad Jozef ovim životom i koji mu je uvek bio superioran za jedan ljudski vek i nekoliko životnih stupnjeva i za neizmerivo dostojanstvo i u isto vreme skromnost, savršenstvo i tajnu. Njegov zaštitnik i uzor uvek bi ga blago prisiljavao da mu

sleđuje kao što neko sazveŹde na pomolu i zalasku vuće za sobom svoju braću. Dok se Kneht nenamerno predavao prilivu unutrašnjih slika — kao što se one svojim bićima srodne snovima pojavljuju u stanju prvog popuštanja — iz toka su se pre svega izdvojile i duŹe zadržale dve predstave, dve slike ili znamenja, dve alegorije. U jednoj je Kneht, dečko, pratio kroz neke hodnike majstora koji je pred njim išao kao vođa i svaki put kada se okrenuo i pokazao svoje lice, bivao je stariji, smireniji i dostojniji poštovanja, očevidno pribliŹavajući se idealnoj slici bezvremene mudrosti i dostojanstva, dok je on, JoŹef Kneht, predan i poslušan, koraćao za uzorom, ali uvek ostajao isti dečko. Zbog toga je osećao, jedno za drugim, čas poštiđenost, čas opet neku radost, skoro kao neko prkosno zadovoljenje. A druga slika bila je ova: scena u klavirskoj sobi, ulaŹenje staroga stalno se ponavljalo mladiću mnogo puta, majstor i dečko pratili su jedan drugog vućeni kao na Źici nekog mehanizma, tako da se uskoro nije moglo razaznati ko dolazi a ko odlazi, ko vodi a ko prati, starac ili mladić. Čas je izgledalo da mladić ukazuje čast i poslušnost starosti, autoritetu i dostojanstvu, čas je izgleda figura mladosti, početka, veselosti, koja je pred njim lako izmicala, obvezivala starca na sledovanje puno sluŹenja ili oboŹavanja. I dok je gledao to besmisleno i puno smisla kruŹno kretanje sna, on je u svom sopstvenom osećanju bio onaj koji sanja i koji je pri tom istovetan čas sa starcem, čas sa dečkom; bio je čas poštovalac, čas poštovani, čas vođa, čas poslušnik. U toku te lebdeće smene došao je trenutak kada je bio i jedno i drugo, istovremeno majstor i đaćić, upravo iznad obojice, bio je priređivač, izmišljač, upravljač i gledalac kruŹnog toka trke starog i mladog koja se odigravala u krugu bez rezultata, koju je on s promenljivim osećanjima čas usporavao, čas terao do najveće Źurbe. I iz tog stadij uma razvila se jedna nova predstava, više simbol nego san, više saznanje no slika, naime predstava ili upravo saznanje: ta puna smisla i besmislena trka u krugu između majstora i ućenika, to zadobijanje mladosti od strane mudrosti, mudrosti od strane mladosti, ta beskrajna krilata igra bila je simbol Kastalije, bila je igra Źivota uopšte, koja struji bez kraja, podeljena na staro i mlado, dan i noć, jang i jin. Iz ovoga je zatim on razmišljanjem našao put iz sveta slika u mir i, posle dugotrajne utoñulosti, vratio se ojaćan i veseo.

Kada ga je nekoliko dana kasnije uprava reda pozvala k sebi, otišao je spokojan. Bratski pozdrav i rukovanje najviših i nagoveštene zagrljaje pribrano je primio s veselom ozbiljnošću. Saopštili su mu imenovanje za majstora igre staklenih perli i pozvali ga da prekosutra dođe u dvoranu za svećane igre radi investiture i zakletve. To je bila ona ista dvorana u kojoj je donedavna zamenik pokojnog majstora, kao zlatom ukrašena Źrtvena Źivotinja, obavio onu obespokojavajuću svećanost. Dan koji mu je pred investituru ostavljen slobodan bio je namenjen taćnom proućavanju zakletvene formule i „malog magistarskog poretka”, praćenom ritualnim meditacijama pod upućivanjem i nadzorom dvojice viših. Ovog puta to su bili kancelar reda i *magister mathematicae*. Za vreme podnevnog odmora tog vrlo napornog dana, Jozef se Źivo sećao svog prijema u red i prethodnog uvođenja od strane majstora muzike. Dabome, ovog puta ritual prijema nije ga uvodio, kao svake godine stotine drugih, kroz široke vratnice u veliku opštinu. Sada se prolazilo kroz iglene uši u najviši i najuŹi krug, krug majstora. Docnije je starom majstoru muzike priznao da mu je tog dana intenzivnog samoispitivanja zadavala muke jedna misao, sasvim smešna mala pomisao koja mu je pala na pamet. Naime, bojao se trenutka kada mu jedan od majstora bude objašñjavao koliko neobićno mlad dobij a najviše dostojanstvo. Morao se ozbiljno boriti s tim strahom, s tom detinjskom sujetnom pomišlju i Źeljom, ako bi pala kakva aluzija na njegove godine, da odgovori: „Onda me ostavite da budem stariji, ja nikada nisam teŹio tom uzdizanju.” Ali dalje samoispitivanje mu je pokazalo da mu misao na imenovanje i Źelja za njim nesvesno ipak nije mogla biti sasvim tako daleka. To je sebi priznao, osetio je sujetnost svoje misli i oslobodio je se. I zaista ga niko od kolega ni toga dana, ni ikada docnije, nije podsetio na njegove godine.

Izbor novog majstora svakako je bio utoliko revnosnije diskutovan i kritikovan među onima kojima je Kneht dotada bio konkurent. On nije imao neke izrazite protivnike, ali je imao konkurente, a među njima je bilo nekih koji su mu po godinama prednjačili. U tom krugu nikako nisu nameravali da izbor odobre drukčije do posle borbe i osvedočavanja, ili bar posle Krajnje tačnog i kritičkog posmatranja. Stupanje u zvanje i prvo vreme službovanja jednog novog magistra — gotovo u svakom slučaju je hod kroz čistilište.

Investitura majstora nije javna svečanost. Osim najviše vaspitne vlasti i uprave reda, u njoj učestvuje stariji deo đaka, kandidati i činovnici one discipline koja dobij a novog magistra. Pri svečanosti u svečanoj dvorani, majstor igre staklenih perli imao je da položi zakletvu zvanja. Dalje je imao da primi od vlasti simvole svoga zvanja, koji su se sastojali od nekoliko ključeva i pečata, i da pusti da ga govornik uprave reda obuče u svečano odelo, svečanu gornju haljinu koju magistar treba da nosi prilikom najviših svečanosti, pre svega prilikom proslave godšinje igre. Istina, jednom takvom činu nedostaje bujica i zanos javnih svečanosti, on je po svojoj prirodi ceremonijalan i pre trezven, ali mu zato već samo prisustvo dveju najviših vlasti u punom broju daje neobično dostojanstvo. Mala republika igrača staklenih perli dobija novog gospodara, koji ima da joj bude na čelu i da je zastupa u opštoj vlasti. To je jedan važan i redak događaj. Ako učenici i mlađi studenti još ne shvataju potpuno njegovu važnost i u svečanosti doživljavaju samo ceremoniju i nasladu za oči, svi ostali učesnici su svesni važnosti i dovoljno srasli sa svojom zajednicom i po suštini joj slični, da to zbivanje mogu osetiti kao zbivanje u sopstvenom telu i životu. Ovog puta radost svečanosti bila je osenčena ne samo smrću prethodnog majstora i žalošću za njim, već takođe raspoloženjem punim zebnje koje je vladalo u toj godišnjoj igri i tragedijom zamenika Bertrama.

Oblačenje je izvršio govornik uprave reda i vrhovni arhivar igre. Oni su zajedno visoko držali svečanu haljinu i prebacili je preko ramena novom majstoru igre staklenih perli. Kratku svečanu besedu izgovorio je *magister grammaticae*, majstor klasične filologije u Kojperhajmu. Jedan predstavnik Valdcela, koga je odredila elita, predao mu je ključeve i pečat, a kraj orgulje video se starac — stari majstor muzike lično. On je doputovao radi investiture, da vidi kako mu se štićenik oblači i da ga svojim neočekivanim prisustvom radosno iznenadi, a možda i da mu da koji savet. Starac bi najradije sopstvenim rukama zasvirao svečanu muziku. Takav napor on sebi nije smeo dopustiti, pa je sviranje ustupio orguljašu sela igrača, ali je stajao iza njega i okretao mu listove. S predanim osmejkom gledao je Jozefa. Video je kako prima svečanu odeću i ključeve, slušao kako je izgovorio formulu zakletve, zatim slobodan pozdrav svojim budućim saradnicima, činovnicima i učenicima. Nikada mu taj dečko Jozef nije bio tako mio i izazivao radost kao danas kada je gotovo bio prestao biti Jozef i počeo biti jedino još nosilac svečane odeće i zvanja, kamen u kruni, stub u zgradi hijerarhije. Ali sa svojim dečkom Jozefom mogao je nasamo porazgovarati samo nekoliko trenutaka. Veselo mu se smešio i požurio se da mu naloži: „Gledaj da dobro prebrodiš iduće tri-četiri nedelje, od tebe će se mnogo tražiti. Misli uvek na celinu i misli uvek na to da zanemarivanje neke pojedinosti sada nema velikog značaja. Moraš se sav posvetiti eliti, ne puštaj ništa drugo u svoju glavu. Poslaće ti dva čoveka koji treba da ti pomognu. Jednog od njih, jogamana^[34] Aleksandra, ja sam obučio, dobro ga slušaj, on razume svoju stvar. Ono što ti je potrebno to je kao stena čvrsto uverenje u to da su viši dobro uradili kad su te uzdigli k sebi. Uzđaj se u njih, uzđaj se u ljude koje ti šalju radi pomoći, slepo se uzđaj u svoju sopstvenu snagu. Ali prema eliti uvek budi veseo, budno nepoverljiv, ona ne očekuje ništa drugo. Ti ćeš dobiti, Jozefe, to znam.”

Većina magistralnih službenih funkcija bile su novom magistru dobro poznate i bliske delatnosti. On se njima već bio posvećivao, bilo da im služi, bilo da pomaže. Najvažniji su bili tečajevi igre, počev od učeničkih, početničkih, ferijalnih i tečajeva za goste, pa do vežbanja, predavanja i seminara

za elitu. Svaki novoimenovani magistar lako se mogao smatrati dorašlim tim delatnostima, osim poslednje. Ali one nove funkcije, koje nikada nije imao prilike da vežba, morale su mu zadavati daleko više brige i muke. I s Jozefom je tako bilo. On bi se najradije s nepodeljenom revnošću najpre okrenuo baš tim novim dužnostima koje su upravo magistralne: saradnji u vrhovnom vaspitnom savetu, saradnji između saveta magistara i uprave reda, predstavljanju igre staklenih perli i *Vicus lusorum-a* u opštoj vlasti. Goreo je da se zbliži s tim novim delatnostima i da im skine preteći vid nepoznatog. Najradije bi prvo nekoliko nedelja ostao po strani i predao se najtačnijem proučavanju ustava, formalnosti, sedničkih zapisnika i tako dalje. Radi obaveštenja i pouke u toj oblasti, stajali su mu na raspolaganju, znao je to, osim gospodina Diboja, i najiskusniji poznavalac i majstor magistralnih formi i tradicija, govornik uprave reda. Ovaj, istina, sam nije bio magistar, dakle u stvari po rangi ispod majstora, ali je na svim sednicama vlasti vodio režiju i doprinosio da se tradicionalni poredak održi u svome pravu, kao neki viši majstor ceremonija u nekom kneževskom dvoru. Koliko bi rado umolio tog pametnog, iskusnog, u svojoj sjajnoj učtivosti neprozirnog čoveka, čije su ga ruke tek malopre obukle u svečanu odeću, za jedan privatni tečaj, kad bi on imao svoje sedište u Valdcelu, a ne u Hirslandu, udaljenom pola dana puta! Kako bi rado za neko vreme pobegao u Monteport da bi ga stari majstor muzike uveo u te stvari! Samo, na to se nije moglo ni misliti. Jedan magistar nije smeo gajiti takve privatne i studentske želje. Naprotiv, za prvo vreme morao se intenzivnom, isključivom brigom posvetiti baš onim funkcijama za koje je mislio da mu neće zadavati muke. Ono što je za vreme Bertramove svečane igre, kada je video kako se jedan magistar ostavljen na cedilu od sopstvene zajednice, elite, bori i guši gotovo kao u bezvazdušnom prostoru, ono što je onda naslućivao, a što su mu reči starca iz Monteporta na dan njegovog oblačenja potvrdile — to mu je sada pokazivao svaki trenutak njegovog službenog dana i svaki trenutak svesnosti svog položaja. Morao se pre svega ostalog posvetiti eliti i repetentima najviših stepena studija, seminarskim vežbama i sasvim privatnom opštenju sa repetentima. Arhiv je mogao prepustiti arhivistima, početničke tečajeve postojećim učiteljima, poštu sekretarima — time se ne bi mnogo propustilo. Ali elitu nije smeo ni trenutka ostaviti samoj sebi. Morao joj se posvetiti, nametnuti joj se i učiniti se neophodnim, ubediti je u vrednost svojih sposobnosti, u čistotu svoje volje. Morao ju je osvojiti, boriti se za nju, pridobiti je, meriti se sa svakim njenim kandidatom koji je pokazivao želju za to, a takvih kandidata nije nedostajalo. Pri tom mu je pripomoglo ponešto što je ranije smatrao malo korisnim, naročito njegovo dugo odsustvo iz Valdcela i elite gde je sada gotovo opet bio *homo novus*. Čak se i njegovo prijateljstvo s Tegularijusom pokazalo korisnim. Jer Tegularijus, duhovit i bolešljiv autsajder, tako je malo dolazio u obzir za laktašku karijeru i izgledalo je da sam ima tako malo ambicije, te neko povlašćivanje od strane novog magistra ne bi značilo zapostavljanje konkurenata. Najviše i najbolje morao je Kneht ipak sam uraditi da bi ispitivački prodro u taj najviši, najživlji, najnemirniji i najosetljiviji sloj sveta igre i da bi ga savladao kao što jahač savladuje plemenitog konja. Jer u svakoj kastalijskoj ustanovi, ne samo u igri staklenih perli, elita potpuno obrazovanih kandidata, ali onih koji još slobodno studiraju, još nepostavljenih u službu vaspitne vlasti ili reda, koji se nazivaju takođe repetenti, predstavlja najdragoceniji sastav i upravo rezervu, cvet i budućnost. I svuda, ne samo u selu igrača, taj vrlo uobraženi odbir mladog soja je prema novim učiteljima i starešinama skroz opredeljen na nepristupačnost i kritiku, a jednom novom vrhovnom starešini ukazuje upravo najmanju meru učtivosti i potčinjenosti. Pre no što ga taj odbir prizna i voljno se poda vođstvu, novajlija ga mora potpuno lično i punim zalaganjem zadobiti, ubediti i savladati.

Kneht je pristupio zadatku bez strepnje, ali su ga teškoće ipak začudile. Dok je njih rešavao i dobijao za njega krajnje napornu i satiruću igru, dotle su se one druge obaveze i zadaci o kojima je

pre bio sklon da brižno misli, povlačili i izgleda tražili manje pažnje. Priznao je jednom kolegi da je na prvoj plenarnoj sednici vlasti, na koju je došao hitnim poštanskim kolima i po čijem se završetku vratio hitnim poštanskim kolima, učestvovao skoro kao u snu i da joj posle toga nije mogao posvetiti nijednu misao, toliko ga je sveg bio obuzeo rad koji mu se u tom trenutku nametao. Čak za vreme samog savetovanja, iako ga je tema interesovala, iako ga je kao njegovo prvo pojavljivanje u vlasti očekivao sa izvesnim uznemirenjem, više puta je sebe uhvatio da sa svojim mislima nije bio tu, među svojim kolegama, u debatama, već u Valdcelu, u onoj plavo okrećenoj prostoriji arhiva, gde je sada svakog trećeg dana održavao dijalektički seminar samo sa pet učesnika i gde je svaki održani čas zahtevao veći napor i trošenje snage no čitava ostala dnevna služba. Ni ona nije bila laka, ni njoj nije mogao nikako izmaći, jer kao što mu je bivši majstor muzike nagovestio, vlast mu je za to prvo vreme bila dodelila jednog tutora i nadzornika. Ovaj je morao nadzirati njegov dnevni raspored od časa do časa, davati mu savete u rasporedu vremena i čuvati ga od jednostranosti kao i od potpune napregnutosti. Kneht mu je bio zahvalan, a još više je to bio izaslaniku uprave reda, jednom majstoru veštine meditacije na velikom glasu. Ovaj se zvao Aleksandar. On se brinuo da Kneht koji je radio do krajnje napregnutosti, tri puta dnevno vrši „mala” ili „velika” vežbanja i da protek i trajanje svakog takvog vežbanja budu na minut najtačnije održani. Sa obojicom, učiteljem i kontemplativnim čovekom reda, on je svakoga dana baš pred samu večernju meditaciju imao da retrospektno ponovi svoj službeni dan, da konstatuje napretke i poraze, da „oseti svoje bilo”, kako to nazivaju učitelji meditacije, to jest da ogleda i odmeri sebe samog, svoj trenutni položaj, zdravstveno stanje, raspodelu svojih snaga, nade i brige, da objektivno vidi sebe samog i svoje dnevno delo i da u noć i u drugi dan ne ponese sobom ništa nerešeno.

Dok su repetenti snažan rad svoga magistra posmatrali delom sa simpatičnim, delom sa borbenim interesovanjem i nisu propuštali nijednu priliku da mu nametnu improvizovane male probe snage, strpljenja i spremnosti za brz odgovor, težeći da njegov rad čas raspale, čas ometaju, oko Tegularijusa beše nastala fatalna praznina. On je, doduše, shvatao da Kneht sada za njega ne može raspolagati pažnjom, vremenom, mislima, ma kakvim saučešćem. Ali nije bio u stanju da bude dovoljno tvrd i ravnodušan prema savršenoj zaboravijenosti u koju kao da je iznenada utonuo za prijatelja, utoliko manje što je izgledalo da je iz dana u dan ne samo gubio prijatelja, već je takođe iskusio izvesno nepoverenje svojih drugova koji su ga oslovljavali. To nije ni bilo čudo, jer ako Tegularijus ambicioznima nije ozbiljno mogao stajati na putu, on je ipak bio stranka i bio je u milosti kod mladog magistra. Kneht je sve to mogao znati i to je spadalo u njegove trenutne zadatke da sa svim ostalim ličnim i privatnim za izvesno vreme isključi i to prijateljstvo. Ali on je to učinio, kao što je docnije priznao prijatelju, ne upravo svesno i voljno, već je prijatelja sasvim prosto zaboravio. Toliko se sav bio pretvorio u oruđe da su tako privatne stvari kao što je prijateljstvo iščezle u nemoguće. A ako su se negde, kao na primer u seminaru u petoro, Fricova prilika i lik pojavljivali pred njim, onda to nije bio Tegularijus, nije bio prijatelj, poznanik, jedna osoba, već je to bio jedan iz elite, student ili pre kandidat i repetent, komad njegovog rada i zadatka, vojnik u trupi koju je on imao da školuje i sa kojom je imao da pobedi. Fric je osetio jezu kad ga je magistar prvi put tako oslovio. Osetio je da se s njim ophodi objektivno i da ta objektivnost nikako nije glumljena, već prava i neprijatna. Taj čovek pred njim koji ga je tretirao sa stvarnom učtivošću, pri velikoj duhovnoj budnosti nije više bio njegov prijatelj Jozef, već samo učitelj i ispitivač, samo majstor igre staklenih perli, okružen i zatvoren ozbiljnošću i strogošću svoga zvanja, kao nekom sjajnom glazurom koja bi u vatri oko njega bila livena i stegnuta.

Uostalom, tih vrelih nedelja sa Tegularijusom se desila jedna mala nezgoda. Bez sna, iznuren u sebi onim što jedoživeo, skrivio je u malom seminaru jednu neučtivost, jednu malu eksploziju, ne

protiv magistra, već protiv jednog kolege koji ga jenervirao svojim podrugljivim tonom. Kneht je to primetio, primetio je takođe prenadraženo stanje prestupnika, ukorio ga samo nemim pokretom prsta, ali mu je potom poslao svog majstora meditacije da se malo poštara o duševnom stanju uznemirenog. Tu brigu Tegularijus je posle višenedeljne lišenosti osetio kao prvi znak prijateljstva koje se ponovo budilo, jer je to primio kao pažnju posvećenu njemu lično i s voljom se predao lečenju. U stvari, Kneht gotovo nije ni primetio kome ukazuje to staranje. On je delao samo kao magistar. On je kod jednog repetenta primetio razdraženost i odsustvo ponašanja i na to je reagovao vaspitno, a da ni za trenutak toga repetenta nije posmatrao kao ličnost, niti ga je dovodio u vezu sa samim sobom. Kad ga je mesecima kasnije prijatelj podsetio na tu scenu i uveravao ga koliko ga je mnogo tim znakom blagovoljenja obradovao i utešio, Jozef Kneht je ćutao, jer je stvar potpuno zaboravio i pustio je da zabluda ostane.

Najzad, svrha je bila postignuta i bitka dobivena. Bio je to veliki rad da svrši sa tom elitom, da je umori vežbanjima, da pregaoce ukroti, da neodređene pridobije za se, da naduvenima imponuje. Ali sada, posao je bio završen, kandidati sela igrača priznali su svog majstora i predali mu se. Sve je odjednom išlo lako, kao da je nedostajala samo kap ulja. Učitelj je sastavio sa Knehtom poslednji radni program, izgovorio mu saopštenje vlasti i nestao, a takođe i majstor meditacije Aleksandar. Umesto jutarnje masaže opet je počela šetnja. Istina, privremeno se nije moglo misliti na nešto kao studija ili bar samo kao lektira, ali se večerom, pre spavanja, nekih dana ponovo pomalo sviralo. Kada se idući put pojavio u vlasti, Kneht je jasno osetio a da to rečima nije bilo ni dodirnuo, da sada među svojim kolegama važi kao isproban i ravan. Posle žara i borbenog predavanja radi svoje afirmacije, njime je sada zavlдалo buđenje, hlađenje i otrežnjenje. Video je sebe u srži Kastaliје, video se na najvišem stupnju hijerarhije i, sa čudnom trezvenošću, gotovo razočaranjem, video da i ona takođe ostavlja za disanje samo redak vazduh, ali da se on, koji je sada disao taj vazduh kao da ne poznaje ni jedan drugi, skroz promenio. To je bio plod surovog vremena ispitivanja u kome je sagoreo, kao ni u jednoj drugoj službi, ni u jednom drugom naporu do sada.

Priznanje regenta od strane elite izrazilo se ovog puta u jednom posebnom gestu. Kad je Kneht osetio prestanak otpora, poverenje i pristanak repetenata i znao da je svršio najteže, za njega je bio došao trenutak da sebi izabere „senku”. U stvari, nikada mu „senka” i rasterećenje nisu bili tako potrebni kao u trenutku posle zadobijene pobede, kada ga je gotovo natčovečansko isprobavanje snage odjednom otpustilo u neku relativnu slobodu. Poneko je baš na tom delu puta propao. Kneht se sada odrekao prava izbora koje mu je pripadalo među kandidatima i molio je repetente da mu oni, po sopstvenom izboru, stave na raspolaganje „senku”. Još pod utiskom Bertramove sudbine, elita je tu predusretljivost primila dvostruko ozbiljno. Posle više sednica i tajnih anketa, izvršila je izbor i magistru predstavila kao zamenika jednog od svojih najboljih ljudi koji je do Knehtovog imenovanja važio kao jedan od kandidata za dostojanstvo majstora sa najviše izgleda.

Sad je najteže bilo savladano. Ponovo je bilo šetnje i muzike. Vremenom će takođe biti dopušteno misliti na čitanje, biće moguće prijateljstvo sa Tegularijusom, povremena izmena pisama sa Feromontom, ponekad će biti slobodno pola dana, jednom takođe možda malo odsustva radi putovanja. Samo što će te ugodnosti dobro doći jednom drugom Jozefu, ne dosadanjem koji je sebe držao za revnosnog igrača staklenih perli i osrednje dobrog Kastaljanina, te je bez poimanja srži kastalijskog reda živio tako bezazleno samoživo, tako detinjasto sklono igranju, tako nezamislivo privatno i neodgovorno. Jednom su mu pale na pamet podrugljivo opominjuće reči koje je morao čuti od majstora Tomasa, kad je izrazio želju da još neko vreme živi u slobodnom studiranju: „Neko vreme — koliko dugo je to? Još govoriš studentskim jezikom, Jozefe.” To je bilo pre malo godina. On ga je saslušao s divljenjem i dubokim strahopoštovanjem i isto tako sa sasvim lakom jezom od

bezlične savršenosti i discipline tog čoveka. Osetio je kako bi Kastalija htela da zgrabi i njega samog, da ga usiše u sebe i da možda takođe od njega jednom načini takvog Tomasa, majstora, regenta i slugu, savršeno oruđe. A sad je stajao na onom mestu na kome je stajao onaj. I kad je govorio sa nekim svojim repetentom, sa pametnim, svim vodama umivenim igračem i privatnim naučnikom, jednim od tih marljivih i nadmenih prinčeva — gledao je u njega kao u jedan drugi, tuđinski lep, divan i savršen svet, isto onako kako je nekada magistar Tomas gledao u njegov divan studentski svet.

U ZVANJU

Ako je preuzimanje magistarskog zvanja isprva izgledalo da znači više gubitak no dobitak, ako je ono gotovo istrošilo snage i lični život, zadalo poslednji udarac navikama i sklonostima, u srcu ostavilo hladnu tišinu, a u glavi nešto kao osećanje vrtoglavice pri prenapregnutosti — ono je u idućem periodu oporavka, prisebnosti i privikavanja donelo takođe nova opažanja i doživljaje. Najveći je bio, posle bijene bitke, saradnja sa elitom, puna poverenja i prijateljska. U razgovorima sa svojom „senkom”, u radu sa Fricom Tegularijusom, koga je na probu upotrebljavao kao pomoćnika u prepisci, u postupnom studiranju, proveravanju i popunjavanju svedočanstava i drugih beležaka o učenicima i saradnicima koje je ostavio njegov prethodnik, on se brzo, sa sve većom ljubavlju, uživljavao u tu elitu. Verovao je da je tako dobro poznaje, ali tek sada mu se u punoj stvarnosti otvorilo njeno biće, kao i cela specifičnost sela igrača i njegove uloge u kastalijskom životu. Doduše, on je koju godinu pripadao toj eliti i repetentima, tom isto toliko umetničkom koliko i ambicioznom selu igrača u Valdcelu, i skroz se osećao njegovim delom. Ali sada on nije bio samo ma koji deo, nije prisno živio sa tom zajednicom, već se osećao kao mozak, kao svest i kao savest te zajednice koji je njena kretanja i sudbine ne samo doživljavao, već ih je vodio i bio odgovoran za njih. U jednom uzvišenom času, na kraju tečaja za obrazovanje učitelja igre za početnike, on je to jednom ovako izrazio: „Kastalija je mala država za sebe, a naš *Vicus lusorum* mestašce u državi, mala, ali stara i ponosita republika, jednako svrstana i ravnopravna sa svojim sestrama, ali ojačana i uzdignuta u svojoj samosvesti naročitim umetničkim i donekle sakralnim načinom svoje uloge. Jer mi smo odlikovani zadatkom da čuvamo pravu svetinju Kastalije, njenu jedinstvenu tajnu i simbol — igru staklenih perli. Kastalija vaspitava odlične muzičare i istoričare umetnosti, filologe, matematičare i druge naučnike. Svaka kastalijska ustanova i svaki Kastaljanin trebalo bi da poznaje samo dva cilja i ideala: da u svojoj struci pruži najsavršenije moguće i da time svoju struku i sebe samog održi živim i elastičnim, da ume to stalno da povezuje sa drugim disciplinama i da se sa svima prisno sprijatelji. Taj drugi ideal, ideja unutrašnjeg jedinstva svih duhovnih zanimanja čovekovih, ideja univerzalnosti, našla je svoj savršeni izraz u našoj uzvišenoj igri. Ako za fizičara ili istoričara muzike ili ma kog drugog naučnika ponekad može biti nužno da strogo i asketski ostane pri svojoj struci i ako je odricanje od ideje univerzalnog obrazovanja korisno za trenutno, specijalan, najviši efekat — to ograničavanje i samodovoljnost mi igrači staklenih perli svakako ne smemo nikada odobriti i vežbati, jer je naš zadatak upravo da čuvamo ideju *universitas litterarum* i njen najviši izraz, plemenitu igru, i da je stalno spasavamo od sklonosti pojedinih disciplina za samodovoljnošću. Ali kako možemo spasti nešto što samo ne želi da bude spaseno? I kako možemo prisiliti arheologa, pedagoga, astronoma i tako dalje da se odrekne samodovoljnog stručnog naučništva i da stalno otvara svoje prozore prema svim drugim disciplinama? To ne možemo prinudnim propisima, time što bismo igru staklenih perli već u školama utvrdili kao službeni predmet; to ne možemo takođe ni čistim podsećanjem na ono šta su naši prethodnici smerali tom igrom. Svoju igru i sebe same možemo legitimisati kao neophodne samo ako je uvek držimo na visini čitavog duhovnog života; ako budno prihvatamo svaku novu tekovinu, svako novo stremljenje i postavljanje pitanja od strane nauka, i ako svoju univerzalnost, svoju plemenitu i takođe opasnu igru idejom jedinstva obrazujemo i vršimo uvek iznova i stalno tako ljupko, tako ubedljivo, tako primamljivo i dražesno, da i najozbiljniji istraživač i najmarljiviji stručnjak stalno mora osećati njenu opomenu, njeno zavođenje i njeno primamljivanje. Predstavimo jedanput da mi igrači neko vreme radimo s manjom revnošću, da početnički tečajevi igre budu dosadniji i površniji, da stručni naučnici u igri za odmaklije izgube onaj pulsirajući život, onu

duhovnu aktuelnost i zanimljivost, da našu godišnju igru dva-tri puta uzastopce gosti osete kao praznu ceremoniju, kao neživotnu, staromodnu, starinski ostatak prošlosti — kako bi brzo nastao kraj igri i nama! Mi sada već nismo više na sjajnoj visini na kojoj je igra staklenih perli bila pre jednog pokolenja. Tada je godišnja igra trajala ne jednu ili dve nedelje, već tri ili četiri, tada je ona ne samo za Kastaliju, već za čitavu zemlju bila vrhunac godine. Danas toj igri prisustvuje još predstavnik vlade, često više kao gost koji se dosađuje, i neki gradovi i staleži još šalju izaslanike. Pri kraju igre ti predstavnici svetskih sila, povremeno u učtivom obliku, daju da se prozre da dugo trajanje praznika sprečava neki grad da takođe pošalje svoje predstavnike i da bi možda bilo u duhu vremena da se svečanost ili znatno skрати, ili da se ubuduće održava samo svake druge ili treće godine. Taj razvitak ili taj pad nismo u stanju zadržati. Možda naša igra napolju, u svetu, uskoro neće naići ni na kakvo razumevanje, možda će se praznik slaviti samo još svakih pet, svakih deset godina, ili više uopšte ne. Ali ono što moramo i možemo sprečiti, to je diskreditovanje i gubljenje vrednosti igre u njenom sopstvenom zavičaju, u našoj Provinciji. Tu je naša borba puna nade i uvek vodi pobedi. Mi svakog dana doživljavamo da mladi učenici elite, koji su se na tečaj igre javili bez suviše velike revnosti i završili ga valjano, ali bez oduševljenja, odjednom budu zahvaćeni duhovima igre, njenim intelektualnim mogućnostima, njenom tradicijom dostojnom poštovanja, njenim silama koje diraju dušu i da postanu naše strasne pristalice i sledbenici. I svake godine prilikom *ludus sollemnis-a* možemo videti kako se naučnici od ranga i imena, o kojima znamo da kroza svu bogatu radnu godinu nas igrače staklenih perli posmatraju pre sa visine i našoj ustanovi ne žele uvek najbolje, koji se tokom velike igre sve više i više raskravljaju čarima naše veštine, bivaju zadobijeni, opušteni i uzdignuti, podmlađuju se i dobijaju krila i, najzad, u srcu ojačani i potreseni, opraštaju se rečima gotovo postidjene zahvalnosti. Posmatramo li za trenutak sredstva koja nam stoje na raspolaganju za ispunjenje našeg zadatka, tada vidimo jedan bogat, lep i dobro uređen aparat čije je srce i središte arhiv igre. Mi ga svakog časa sa zahvalnošću upotrebljavamo i njemu služimo svi mi, od magistra i arhivara do poslednjeg pomoćnika. Najbolje i najživahnije u našoj ustanovi je staro kastalijsko načelo izbora najboljih, elite. Kastalijske škole okupljaju najbolje učenike iz čitave zemlje i obrazuju ih. Isto tako mi težimo da u selu igrača izaberemo najbolje među onima obdarenima ljubavlju prema igri, da ih zadržimo i da ih sve savršenije obrazujemo. Naši tečajevi i seminari primaju stotine i puštaju ih da opet odlaze, ali one najbolje vaspitavamo dalje i dalje kao prave igrače, kao umetnike igre i svaki od vas zna da u našoj umetnosti, kao i svakoj drugoj, nema završetka u razvitku, da će svaki od nas, kada jednom već pripadne eliti, celog veka raditi na daljem razvijanju, glačanju, produbljivanju šebe samog i svoje umetnosti, svejedno da li pripada našem činovništvu ili ne. Postojanje naše elite povremeno se nazivalo luksuzom i pomišljalo se da igrača elite ne bi trebalo obrazovati više no što je potrebno da uvek možemo dobro popuniti svoja činovnička mesta. Ali, s jedne strane, činovništvo nije ustanova dovoljna sama sebi, a, s druge strane, svak nije ni približno pogodan za činovnika, kao što na primer ni svaki dobar filolog nije istovremeno pogodan za učitelja. Mi činovnici to svakako znamo i dobro osećamo da repetenti nisu samo zaliha obdarenih i u igri iskusnih ljudi iz kojih popunjavamo svoje praznine i koji će nam davati naslednike. Gotovo bih mogao reći da je to samo sporedna funkcija elite igrača, iako je mi pred onima koji nisu upućeni, veoma naglašavamo kad god je reč o smislu i o opravdanosti života naše ustanove. Ne, repetenti nisu u prvom redu budući magistri, vođi tečajeva, arhivski činovnici; oni su sami sebi svrha, njihovo malo jato je pravi zavičaj i budućnost igre staklenih perli; tu u tih nekoliko desetina srdaca i mozgova, odigravaju se razvoji, prilagođavanja, poleti, rasprave naše igre s duhom vremena i pojedinim naukama. Istinski i pravilno, punovredno i s punim zalaganjem, naša igra se samo ovde igra, samo ovde u našoj eliti ona je sama sebi svrha i sveta služba, nema više ničeg zajedničkog sa

ljubiteljstvom ili sujetom obrazovanja, ničeg sa uobraženošću ni ti sa sujeverjem. Budućnost igre je u vama, valdcelskim repetentima. Pošto je ona srce i jezgro Kastalijske, a vi jezgro i ono najživlje našeg naselja, vi ste upravo so Provincije, njen duh, njen nemir. Nema opasnosti da bi vaš broj mogao biti suviše veliki, vaša revnost suviše bujna, vaša strast za divnu igru suviše žarka! Povećajte ih, povećajte ih! Za vas kao i za sve Kastaljane postoji u osnovi samo jedna jedina opasnost, pred kojom svi mi i svakoga dana moramo biti na braniku. Duh naše Provincije i našeg reda zasniva se na dva principa: na objektivnosti i ljubavi prema istini u studijama i na negovanju meditativne mudrosti i harmonije. Držati ta dva principa u ravnoteži za nas znači: biti mudar i dostojan svog reda. Mi volimo nauke, svako svoju, ali ipak znamo da predavanje jednoj nauci nije u stanju da čoveka bezuslovno zaštititi od sebičnosti, poroka i smešnosti. Istorija je puna primera. Figura doktora Fausta je literarno popularisanje te opasnosti. Druga stoleća su tražila pribežište u sjedinjenju duha i religije, istraživanja i askeze; u njihovoj *Universitas litterarum* vladala je teologija.

Mi meditacijom, višestruko stepenovanom praksom joga težimo da izgonimo životinju iz sebe i đavola koji stanuje u svakoj nauci. Vi znate isto kao i ja da i igra staklenih perli ima svoga đavola koji se krije u njoj, da to može voditi praznoj virtuoznosti, samouživanju umetničke sujete, laktaštvu, sticanju moći nad drugima i time zloupotrebi te moći. Zbog toga nam je potrebno još jedno drugo vaspitanje osim intelektualnog i mi smo se podvrgli moralu reda ne da bismo svoj duhovno aktivni život savili u duševno vegetativni život sna, već naprotiv, da bismo bili sposobni za najveća ostvarenja duhovna. Ne treba bežati iz *vita activa* u *vita contemplativa*, ni obrnuto, već biti naizmenično na putu između oba, u oba se snalaziti, u oba imati udela.”

Mi smo naveli Knehtove reči od kojih su mnoge zapisali učenici i koje su očuvane, jer one tako jasno osvetljavaju njegovo shvatanje o zvanju, bar u prvim godinama njegovog magistrovanja. Da je on bio istaknut učitelj (u početku uostalom na svoje sopstveno čuđenje) pokazuje nam već upadljivo veliki broj potonjih sastava njegovih predavanja koji je dopro do nas. To što mu je poučavanje činilo toliko radosti i što mu je lako uspevalo, spadalo je u otkrića i iznenađenja koja mu je njegovo visoko zvanje donosilo već od početka. On to nije mislio, jer do sada upravo nikada nije žudeo za učiteljskom delatnošću. Kao i svaki iz elite, on je već kao stariji student povremeno dobijao naloge za kratka poučavanja, držao je nastavu kao zamenik na tečajevima igre staklenih perli raznih stupnjeva, još češće je služio kao korepetitor učenicima takvih tečaja. Ali sloboda studiranja i usamljena koncentracija na svoje svagdašnje oblasti studiranja bile su mu onda tako drage i važne da je te naloge, mada već onda vičan i omiljen kao učitelj, pre smatrao kao neželjene smetnje. Najzad, on je i u benediktinskom manastiru držao tečajeve, ali su oni, razume se, bili od malog značaja po sebi i isto tako od malog značaja za njega. Tamo je učenje kod patera Jakobusa i opštenje sa njim učinilo za njega svaki drugi rad sporednom stvari. Biti dobar učenik, učiti, primati i obrazovati se, to je onda bila njegova vrhovna težnja. Sada je od učenika postao učitelj i kao učitelj je pre svega savladao veliki zadatak svog prvog vremena u službi, borbu za autoritet i za tačno identifikovanje ličnosti i zvanja. On je pri tom učinio dva otkrića: radost koju pričinjava presađivanje u druge duhove onoga što se duhovno steklo i da se pri tom vidi kako se to menja u sasvim nove oblike pojava i zračenja, dakle radost u poučavanju; a onda, borenje sa ličnostima studenata i đaka, sticanje i vršenje autoriteta i vodstva, dakle radost u vaspitavanju. To dvoje on nikada nije odvajao i za vreme svog magistrovanja je ne samo obrazovao veliki broj dobrih i najboljih igrača staklenih perli, već je takođe veliki deo svojih učenika razvio u najbolje za šta su bili sposobni i to primerom i uzorom, opomenom, svojim strogim načinom strpljenja, snagom svog bića kao čoveka i karaktera.

Pri tom je, ako nam je dopuštena anticipacija, stekao karakteristično iskustvo. U početku svoje službene delatnosti imao je da radi isključivo sa elitom, sa najvišim slojem svojih đaka, sa

studentima i repetentima. Neki od njih su mu po godinama bili ravni i svaki od njih je već bio sasvim obrazovan igrač. Tek postepeno, kad je bio siguran u elitu, počeo je polako i obazrivo iz godine u godinu, da joj uskraćuje nešto više svoje snage i vremena, dok ih na kraju povremeno nije mogao gotovo potpuno prepustiti svojim ljudima od poverenja i saradnicima. Postupak je trajao godinama i iz godine u godinu Kneht je u predavanjima, tečajevima i vežbanjima koje je vodio, prodirao u sve dalje, mlađe slojeve učenika, štaviše, najzad je, što je retko koji magistar igre činio, više puta lično održavao početničke tečajeve za najmlađe, dakle za učenike i još ne studente. Pri tom je našao da je učenicima, što su bili mlađi s tim manje znanja, nauka tim više pričinjavala radosti. Tih godina ponekad mu je bilo upravo nelagodno i stajalo ga je osetljivih napora da se od tih mladića i najmlađih vrati studentima ili čak eliti. Povremeno je osećao želju da pođe još dalje unazad i da se isproba na još mlađim učenicima, na onakvim za koje još nije bilo tečajeva ni igre staklenih perli. On je otprilike mogao želeti da neko vreme u Eškolcu, ili u kojoj drugoj pripremnoj školi, podučava dečake u latinskom, u pevanju ili algebri, gde se tražilo daleko manje duha no u samom sasvim početničkom tečaju igre staklenih perli, ali gde bi se radilo sa učenicima još otvorenijim, još tvorljivijim, podobnijim za vaspitanje, gde su nastava i vaspitanje još više i prisnije bili jedno. Poslednje dve godine svoga magistarskog zvanja on se u pismima dva puta nazvao „učom”, podsećajući time da je izraz „magistar igre”, koji je u Kastaliji generacijama značio samo još „majstor igre”, prvobitno bio jednostavno predikat učitelja.

Sada, svakako, nije bilo govora o nekom ispunjenju takvih želja učiteljevanja. One su bile snovi, kao kada neko za vreme sivo-hladnog zimskog dana sanja letnje nebo. Knehtu nije više bio otvoren nijedan put. Njegove dužnosti bile su određene zvanjem. Ali pošto je zvanje široko prepuštalo njegovoj sopstvenoj odgovornosti način kako će te dužnosti ispunjavati, on je tokom godina, u početku sasvim nesvesno, postepeno sve više i više, svoje glavno interesovanje obraćao vaspitanju i najranijim stupnjevima uzrasta koji su mu bili pristupačni. Ukoliko je postajao stariji, utoliko ga je više privlačila mladost — tako bar možemo danas reći. U ono vreme neki kritičar bi imao muke da negde u njegovom vođenju zvanja naiđe na trag da ga je vodio po naklonosti i proizvoljnosti. Zvanje ga je sve više i više ponovo vraćalo eliti, pa i u vremenima kad je seminare i arhive gotovo potpuno prepuštao svojim pomagačima i svojoj „senci”. Dugotrajni radovi su ga držali u živom i svakodnevnom dodiru sa elitom, kao na primer godišnja takmičenja u igri ili pripremanje javne godišnje igre. Svom prijatelju Fricu jednom je u šali rekao: „Bilo je kneževa koji su se celog veka mučili sa svojom nesrećnom ljubavi prema podanicima. Srce ih je vuklo seljacima, čobanima, zanatlijama, učiteljima i školskoj deci, ali oni su ih retko mogli videti, uvek su bili okruženi svojim ministrima i oficirima koji su kao zid stajali između njih i naroda. Tako je i sa magistrom. On bi hteo k ljudima, a vidi samo kolege, hteo bi đacima i deci, a vidi samo studente i ljude elite.”

Ali mi smo otišli daleko napred, pa se vraćamo u vreme Knehtovih prvih godina zvanja. Po uspostavljanju željenog odnosa sa elitom, sada je bilo na redu činovništvo arhiva koje je imao da obezbedi kao ljubazni, ali budni gospodar. Takođe se i kancelarija imala proučiti i svrstati po strukturi svoje službe. Stalno je dolazila masa pisama i stalno su ga sednice ili okružnice opšte vlasti pozivale na obaveze i zadatke, a novajliji nije padalo lako da ih razume i iznađe pravilno svrstavanje. Tu je često bila reč o pitanjima u kojima su fakulteti provincije bili zainteresovani i skloni uzajamnoj ljubomori, na primer pitanja nadležnosti. On je tek polako, ali sa sve većim divljenjem, upoznao koliko tajnu, toliko moćnu funkciju reda, žive duše ka stalijske države i budnog čuvara njenog ustava. Tako su protekli strogi i prepuni meseci, a da u mislima Jozefa Knehta nije bilo mesta za Tegularijusa. Jedino je, i to poluinstitktivno, davao prijatelju kakav rad da bi ga sačuvao od preterane dokolice. Fric je izgubio druga, ovaj je prekonoc postao gospodar i najviši starešina, više

nije imao privatnog pristupa k njemu, morao ga je slušati i oslovljavati sa „vi” i „poštovani”. Ipak, kad je magistar njime raspolagao, on je to primao kao staranje i znak lične misli. Nešto čudljivi usamljenik bio je takođe zahvaćen donekle uzbuđenjem usled uzdizanja prijatelja i usled krajnje uzrujanog raspoloženja čitave elite. Isto tako donekle je bio na pogodan način aktiviran radovima koji su mu bili stavljeni u zadatak. U svakom slučaju on je potpuno promenjeni položaj podnosio bolje no što bi i sam mislio od onog trenutka kada ga je Kneht oterao od sebe čuvši vest da je određen za majstora igre staklenih perli. On je takođe bio i pametan i dovoljno saosetljiv da delom vidi, delom nasluti, ogroman napor i probu snage koje je njegov prijatelj u to vreme imao da izdrži. Video ga je kako stoji u vatri i sagorelog, i, ako se pri tom imalo što osetljivo doživeti, on je to doživljavao življe no sam iskušenik. Tegularijus je ulagao najveći trud u zadacima koje mu je magistar davao i, ako je ikada ozbiljno žalio svoju sopstvenu slabost i svoju nepodobnost za zvanje i odgovornost i to osetio kao nedostatak, to je bilo onda kada je veoma želeo da kao pomoćnik, kao činovnik, kao „senka” bude uz obožavanog i da mu pomaže.

Bukove šume nad Valdcelom počele su već žuteti. Kneht je jednog dana poneo jednu knjižicu u magistrov vrt kraj svog stana, u taj mali lepi vrt koji je pokojni majstor Tomas toliko cenio i sa horacijevskom ljubiteljskom rukom često sam negovao, vrt koji je Kneht, kao i svi učenici i studenti, sebi nekada predstavljao kao mesto dostojno poštovanja, kao sveto mesto majstorovog odmora, kao čarobno ostrvo muza i Tuskulum.^[35]

Otkad je sam postao gospodar vrta, Kneht ga je tako retko posećivao i u njemu gotovo da i nije uživao dokolicu. I sada je došao samo na četvrt sata, posle obeda, i sebi dopustio nekoliko bezbrižnih koraka među visokim žbunjem i bokorima, od kojih je njegov prethodnik tu zasadio neke južne zelene biljke. U senci je već bilo sveže, pa je Kneht doneo jednu trščanu stolicu na mesto obasjano suncem, seo i otvorio donetu knjižicu. To je bio „Džepni kalendar za magistra igre”, koji je pre nekih sedamdeset-osamdeset godina sastavio ondašnji igrač staklenih perli, Ludvig Vasermaler, i koji je sadržao docnije potrebne korekture, brisanja ili dopune svakog njegovog naslednika. Kalendar je bio zamišljen kao neki *vademecum* za magistre, naročito za još neiskusne u njihovim prvim godinama službe; iznosio je najvažnije njihove zadatke kroz radnu i službenu godinu iz nedelje u nedelju; bio snabdeven nekad samo podsetnicima, nekad opisujući pojedinosti i sa ličnim savetima. Kneht je potražio list za tekuću nedelju i pažljivo ga pročitao. Nije našao ništa iznenađujuće ili naročito hitno, ali na kraju odeljka su stajali redovi: „Počni postepeno da upravljaš svoje misli ka budućoj godišnjoj igri. Izgleda rano, moglo ibi ti izgledati preuranjeno. Međutim, savetujem: Ako u glavi već nemaš kakav plan za igru, to odsada nemoj pustiti da prođe i jedna nedelja, ili bar i jedan mesec, a da svoje misli ne uputiš budućim igrama. Zabeleži ono što ti padne na pamet; šemu klasične igre ponesi i za pola sata slobodnog vremena, katkad takođe i na eventualna službena putovanja. Pripremi se, ne iznuđivanjem dobrih ideja, već na taj način što ćeš odsada češće misliti na to da te idućih meseci očekuje lep i svečan zadatak za koji se stalno moraš jačati, pribirati, uskladiti.”

Te reči je bio napisao jedan mudar stari čovek i majstor svoje umetnosti pre neka tri pokolenja, uostalom u vreme kada je igra staklenih perli po obliku bila dostigla svoju kulminaciju. Tada je u igrama bila dostignuta gizdavost i bogata ornamentika izvođenja, kao što su na primer u poznoj gotici ili u rokokou bile dostigle građevna i dekorna umetnost. Neke dve decenije to je zaista bila igra kao sa staklenim perlama, prividno staklena i oskudna u sadržaju, prividno koketna, prividno obesna, igra puna nežnih ukrasnih oblika, igračko lebdenje katkad kao lebdenja na konopcu u diferenciranoj ritmici. Bilo je igrača koji su o tadanjem stilu govorili kao o nekom izgubljenom čarobnom ključu, bilo je i takvih koji su ga kao površan, nakitom pretrpan, osećali dekadentnim i nemuškim. Jedan od majstora i satvoraca ondašnjeg stila sastavio je dobro promišljene, prijateljske savete i opomene

magistarskog kalendara, i kada je Jozef Kneht njegove reči ispitivački pročitao drugi i treći put, osetio je u srcu veselo, prijatno uzbuđenje, raspoloženje koje je, kako mu je izgledalo, osetio samo jedan jedini put i otada nikad više. Kad je posle razmislio, setio se da je to bilo u onom razmišljanju pre njegove investiture i bilo je raspoloženje koje ga je ispunjavalo onda prilikom predstave onog čudnog kola, kola između majstora muzike i Jozefa, između majstora i početnika, između starosti i mladosti. To je bio stari i već sed čovek koji je jednom mislio i napisao reči: „Nemoj pustiti da prođe i jedna nedelja...” i „ne iznuđivanjem dobrih ideja”. To je bio čovek koji je visoko zvanje majstora igre zauzimao najmanje dvadeset godina, možda mnogo duže, koji je u vreme onog rokoko raspoloženog za igru bez sumnje imao posla sa krajnje razmaženom i samopouzdanom elitom, koji je pronašao i slavio više od dvadeset sjajnih godišnjih igara koje su u ono vreme trajale četiri nedelje; stari čovek za koga svakogodišnji zadatak da komponuje veliku, svečanu igru odavno nije više bio samo visoka počast i radost, već daleko više teret i velika muka, zadatak za koji se čovek mora sam usklađivati, sokoliti i malo stimulisati. Prema tom mudrom starcu i iskusnom savetodavcu Kneht je sada osećao ne samo zahvalno strahopoštovanje, jer mu je njegov kalendar već često bivao vredni vodič, nego je takođe osećao radosnu, čas veselu i razdraganu superiornost, superiornost mladosti. Jer, među mnogim brigama majstora igre staklenih perli koje je već upoznao, ova briga još nije naišla: da se nikada ne može dovoljno misliti na godišnju igru, da se tom zadatku ne može dovoljno radosno i pribrano poći u susret, da bi za takvu igru ponekom moglo nedostajati preduzimljivosti ili ideja. Ne, Kneht, koji je tih meseci povremeno sebi izgledao vrlo star, u ovom trenutku se osećao jak i mlad. Tom lepom osećanju nije se mogao dugo predavati, nije ga mogao uživati do kraja, kratak odmor bio je gotovo već prošao. Ali, lepo, radosno osećanje ostalo je u njemu, on ga je poneo sobom. Tako je kratak počinak u magistrovom vrtu i čitanje kalendara ipak nešto donelo i rodilo. Naime, ne samo opuštanje i trenutak radosno povećanog životnog osećanja, no takođe dve ideje koje su obe već istoga trenutka dobile osobinu odluke. Prvo: hteo je, kada jednom i on bude star i umoran, da da ostavku na svoje zvanje onog časa čim prvi put kompoziciju godišnje igre bude osetio kao teretnu dužnost i kada bude u nedoumici zbog ideja za nju. Drugo: hteo je uskoro da počne sa radovima za svoju prvu godišnju igru, a kao druga i prvog pomoćnika u tom radu hteo je da pozove Tegularijusa. Za prijatelja to bi bilo zadovoljenje i radost, a za njega samog prvi zalet da to pokuša u novoj životnoj formi tog sada načetog prijateljstva. Jer, za to onaj nije mogao dati povoda i podstreka, oni su morali poći od njega, magistra.

Za prijatelja bi u tome bilo čak obilatog rada. Jer već od Marijafelsa Kneht je u sebi nosio ideju o igri staklenih perli, koju je hteo da iskoristi za svoju prvu svečanu igru kao magistar. U osnovi te igre, to je bila lepa ideja, trebalo bi da leži, za strukturu i dimenzije, stara konfučijevska ritualna šema kineskog zidanja kuća, stremljenje ka nebeskim pravcima, kapije, zidovi duhova, odnosi i propisi građevina i dvorišta, njihov poredak prema sazveždima, kalendaru, porodičnom životu, uz to simbolika i stilska pravila vrta. Jedanput mu se, prilikom studije jednog komentara uz I Ging, učinio mističnim poredak i značajnost tih pravila kao naročito dražesna i ljupka slika kosmosa i čovekovog svrstavanja u svet. U toj tradiciji zidanja kuće našao je takođe prastari, mistični narodni duh, čudno prisno sjedinjen sa spekulativno učenim mandarinskim i magistarskim duhom. On se često i s puno ljubavi dovoljno bavio mišlju za taj plan igre, ne praveći, dabome, beleške, da bi ga u sebi nosio unapred stvorenog, gotovo kao celinu. A kad je stupio na dužnost, na to više nije mislio. Sad je u trenutku bila čvrsta njegova odluka da na toj kineskoj ideji sagradi svoju svečanu igru, i Fric bi već sada imao, ako bi bio u stanju da se otvori duhu te ideje, da otpočne sa studijama za izgradnju i sa pripremama za prenošenje na jezik igre. Ali tu je bila jedna smetnja: Tegularijus nije znao kineski, a da ga tek uči, bilo je suviše kasno. Međutim, prema uputstvima koja bi mu delom davao sam Kneht,

delom istočnoazijska kuća studija, Tegularijus je pomoću literature mogao prodreti u magičnu simboliku kineske kuće. Ovde nije bila u pitanju filologija. Međutim, za to je trebalo vremena, naročito jednom razmaženom čoveku, koji nije svakog dana bio raspoložen za rad, kakav je bio njegov prijatelj. Zato je bilo dobro da se odmah priđe stvari. Tako je, dakle, obazrivi stari gospodin u džepnom kalendaru potpuno bio u pravu, što je Kneht video smešeći se i prijatno iznenađen.

Već drugog dana, posle vrlo rano završenog prijema, pozvao je Tegularijusa k sebi. Ovaj je došao, poklonio se sa nešto naglašenim, odanim i smernim izrazom na koji se bio navikao u opštenju sa Knehtom i bio je vrlo začuđen kad je ovaj, inače tako kratak i u rečima štedljiv, klimnuo glavom sa izvesnim čapkunstvom i upitao ga:

— Sećaš li se kad smo jednom za vreme našeg studentovanja imali kao neku prepirku u kojoj nisam uspeo da te pridobijem za svoje shvatanje. Reč je bila o vrednosti i važnosti istočnoazijskih studija, naročito kineskih. Hteo sam te nagovoriti da i ti neko vreme provedeš u kući za studije i učiš kineski. Da, sećaš li se? Dakle, danas ponovo žalim što te nisam mogao okrenuti. Koliko bi sada dobro bilo kad bi razumeo kineski! Mogli bismo zajedno izvesti najdivnije delo.

Tako je još malo peckao prijatelja i zategao njegovo očekivanje, dok nije izišao sa svojim predlogom: on hoće uskoro da počne sa razradom velike igre i, ako mu pričinjava radost, Fric rtiože da izvrši veliki deo toga rada, kao što je onda, dok je Kneht bio kod benediktinaca, pomogao da se izvede Kneht ova igra u takmičenju za svečanost. Drug ga je gotovo s nevericom gledao, duboko iznenađen i na neki divan način uznemiren vedrim tonom i nasmejanim licem prijateljevim, koga je on poznao još samo kao gospodina i magistra. Dirnut i radostan, ne samo da je osetio čast i poverenje koji su se u tom predlogu izražavali, nego je shvatio i uhvatio pre svega značaj tog lepog gesta. To je bio pokušaj lečenja, ponovo otvaranje zalupljenih vrata između prijatelja i njega. Knehtov prigovor zbog kineskog jezika primio je lako i odmah se izjasnio spremnim da se poštovanome u razradi njegove igre potpuno stavi na raspolaganje.

— Dobro — rekao je magistar — primam tvoje obećanje. Tako ćemo, dakle, u izvesnim časovima opet biti drugovi u radu i studijama kao nekada, u onim vremenima koja izgledaju tako čudno daleko, kad smo pokoju igru zajednički prorađivali i borili se. Raduje me to, Tegularijuse. A sada moraš steći razumevanje za ideju na kojoj hoću da gradim igru. Moraš se naučiti da razumeš šta je to kineska kuća i šta znače pravila i propisi za njenu gradnju. Dajem ti preporuku za istočnoazijsku kuću studija, tamo će ti pomoći. Ili — pada mi na pamet nešto drugo, lepše — mogli bismo pokušati sa Starijim Bratom, čovekom u Bambusovom šumarku, o kome sam ti onda toliko mnogo pričao. Možda je ispod njegovog dostojanstva, ili je suviše veliko uznemiravanje za njega da se upušta sa nekim ko ne razume kineski, ali ipak bi trebalo pokušati. Ako hoćeš, taj čovek je u stanju da od tebe napravi Kineza.

Starijem Bratu je poslana poruka koja ga je srdačno pozivala da na neko vreme dođe u Valdcel kao gost majstora igre staklenih perli, jer ovome njegovo zvanje ne ostavlja vremena za posetu. Obaveštavali su ga takođe o usluzi koja se od njega tražila. Kinez, međutim, nije napustio Bambusov šumarak. Vesnik je mesto njega doneo pisamce tušem naslikano kineskim znacima. U njemu je stajalo: „Bila bi počast videti velikog čoveka. Ali htenje vodi u smetnje. Za žrtvu se upotrebljavaju dve činijice. Uzvišenog pozdravlja mladi.” Posle toga Kneht je, ne bez muke; uticao na svoga prijatelja da se reši da sam otputuje u Bambusov šumarak i da moli za prijem i pouku. Ali, taj mali put je ostao bez uspeha. Stanovnik šumarka je primio Tegularijusa sa gotovo pokornom učtivošću, a da. ni na jedno njegovo pitanje nije odgovorio drukčije do sa prijateljskim sentencijama na kineskom jeziku i ne pozivajući ga da ostane, uprkos naslikanoj divnoj preporuci, napisanoj na lepoj hartiji rukom magistra igre. Nesvršena posla i rđava raspoloženja, Fric se vratio u Valdcel. Magistru je doneo kao

poklon jedan listić, na kome je bio naslikan stari stih o zlatnoj ribi. Sada je, dakle, ipak morao pokušati da nađe spasa u kući istočnoazijskih studija. Tu su Knehtove preporuke bile uticajnije. Prema moliocu, magistrovom izaslaniku, bili su najljubaznije na usluzi, i on se u svoju temu uskoro tako savršeno uputio koliko je to uopšte moguće bez kineskog jezika. Pri tom je u Knehtovoj ideji, da u osnovu plana stavi tu simboliku kuće, našao takvu radost da je svoj neuspeh u Bambusovom šumarku preboleo i zaboravio.

Kneht je saslušao izveštaj odbijenoga o njegovoj poseti kod Starijeg Brata, a posle je nasamo pročitao stih o zlatnoj ribi. Tada ga se prodornom snagom dotakla atmosfera tog čoveka i uspomena na nekadanji boravak u njegovoj kolibi uz lelujanje bambusa i stabljike hajdučke trave. To je bila u isto vreme uspomena na slobodu, dokolicu, studentsko doba i šareni raj mladalačkih snova. Kako je taj valjani ćudljivi stanovnik umeo da se povuče i zadrži slobodu, kako ga je njegov tihi Bambusov šumarak zaklanjao od sveta, kako je prisno i jako živio u svom čistom, pedantnom i mudrom kinestvu, koje je postalo njegova druga priroda, kako ga zatvorenog, koncentrovanog i prikovanog drži obuhvaćenog čarobnjaštvo njegovog životnog sna, godinu za godinom i deceniju za decenijom. Načinio je svoj vrt Kinom, svoju kolibu hramom, ribe božanstvima, a sebe samog mudračem! Jednim uzdahom Kneht se oslobodio te predstave. On je išao drugim putem, ili upravo bio vođen, a sada je ostalo samo da tim putem, koji mu je bio dodeljen, ide pravo i vemo, da ga ne poredi sa putevima drugih.

Zajedno s Tegularijusom u ušteđenom vremenu sastavio je nacrt i komponovao svoju igru, a ceo rad izbora u arhivu, kao i prvu i drugu zabeležku, prepustio je prijatelju. S novim sadržajem, prijateljstvo je opet dobilo život i oblik, drukčiji od ranijeg, a takođe i igra na kojoj su radili, usled osobenosti i cepidlačke fantazije osobenjaka, pretrpela je neke promene i obogaćenja. Fric je spadao u ljude koji nikad nisu zadovoljni, a ipak u umerene koji se nad ubranim buketom cveća, postavljenim stolom koji je za svakog drugog gotov i savršen, satima i satima upošljavaju sa uznemirenim zadovoljstvom i neumornim pokretima punim lj ubavi i koji ume ju od najmanjeg rada da načine marljivo i prisno čuvano dnevno delo. Pri tome se ostalo i idućih godina: velika svečana igra uvek je bila delo dvojice, a za Tegularijusa ona je bila dvostruko zadovoljenje — da se prijatelju i majstoru pokaže upotrebljiv i neophodan u jednoj tako važnoj stvari i da javno izvođenje igre doživi kao neimenovani, ali eliti dobro poznati satvorac.

U poznu jesen one prve godine zvanja, dok mu je prijatelj još bio na početnim kineskim studijama, magistar je jednog dana pri brzom pregledu zavoda u dnevniku svoje kancelarije naišao na jednu belešku: „Student Petrus iz Monteporta dolazi, preporučen od magistra muzike, donosi specijalne pozdrave od starog majstora muzike, moli za smeštaj i pristup u arhiv. Smešten je u studentskoj gostinskoj kući.” On je studenta i njegovu molbu mirno mogao prepustiti ljudima iz arhiva, to je bilo nešto svakidašnje. Ali, „specijalni pozdravi od starog majstora muzike”, to se može ticati samo njega lično. Rekao je da pozovu studenta. Ovaj je izgledao u isto vreme sanjalački i vatren, ali ćutljiv mlad čovek, i očevidno je pripadao eliti u Monteportu, bar je izgledalo da mu je prijem kod magistra bio nešto obično. Kneht ga je pitao šta mu je stari majstor muzike stavio u nalog.

— Pozdrave — rekao je — vrlo srdačne i pune poštovanja, pozdrave za vas, poštovani, i takođe poziv. —

Kneht je pozvao gosta da sedne. Marljivo birajući reči, mladić je nastavio: — Poštovani stari magistar mi je, kao što sam rekao, svesrdno naložio da vas pozdravim s njegove strane. Pri tom je nagovestio želju da vas uskoro, i to po mogućstvu što pre, vidi jednom kod sebe. On vas poziva, ili vam stavlja na dušu da ga u najskorije vreme posetite, pod pretpostavkom, prirodno, da se poseta može dovesti u vezu sa službenim putem i da suviše ne izdangubite. Tako otprilike glasi nalog.

Kneht je ispitivački pogledao mladog čoveka. On je svakako bio jedan od starčevih štićenika. Obazrivo je postavio pitanje: — Koliko dugo imaš nameru da se zadržiš kod nas u arhivu, studiose? — I dobio je odgovor:

— Tačno dotle, poštovani gospodine, dok ne vidim da krećete na put u Monteport.

Kneht je razmišljao. — Dobro — rekao je onda. — A zašto mi nisi doslovce saopštio ono što je stari majstor za mene naložio, kao što se upravo moglo očekivati?

Petrus je na Knehtov pogled istrajno odvratio i polako je dao odgovor, uvek oprezno tražeći reči kao da se mora izraziti na nekom stranom jeziku.

— Nema nikakvog naloga, poštovani, — rekao je — i nema nikakvog teksta. Vi poznajete mog poštovanog majstora i znate da je uvek bio izvanredno skroman čovek. U Monteportu se priča da mu je u mladosti, dok je još bio repetent, ali već kod čitave elite važio kao predodređeni majstor muzike, ova dala nadimak „veliki Gerneklajn”.^[36] Sada, otkad je ostario i potpuno se povukao iz zvanja, ta skromnost i ne manje njegova privrženost, njegova spremnost na uslugu, obzirnost i trpeljivost, još se povećala. Vi to, bez sumnje, znate bolje no ja. Ta skromnost bi mu zabranila, možda, da vaše poštovanje moli za posetu čak i kad bi je veoma želeo. Tako je došlo, domine, da nisam počastvovan jednim takvim nalogom, a ipak sam delao kao da mi je dat. Ako je to bila greška, onda je na vama da nepostojeći nalog zaista smatrate nepostojećim.

Kneht se malo smeškao. — A tvoje uposlenje u arhivu igre, najbolji? Je li ono bilo samo izgovor?

— O ne. Tamo imam da povadim mnogo ključeva, morao bih uskoro i inače da molim za vaše gostoprimstvo. Ali mi je izgledalo pametno da s tim malim putem radije nešto požurim.

— Vrlo dobro — klimnuo je glavom magistar i ponovo postao sasvim ozbiljan. — Je li dopušteno pitanje za uzrok tog požurivanja?

Mladić je jedan trenutak zatvorio oči, duboko nabrao čelo kao da ga pitanje veoma muči. Zatim je ponovo čvrsto upravio ispitivački i mladićko kritički pogled na magistrovo lice.

— Na pitanje se ne može odgovoriti, osim ako biste se rešili da ga još tačnije sastavite.

— Dobro — rekao je Kneht — je li stanje zdravlja starog majstora rđavo, je li ono zabrinjavajuće?

Student je primetio njegovu brigu i ljubav za starog čoveka, iako je magistar govorio s najvećim mirom. Prvi put otkako je počeo taj razgovor, pojavio se zrak blagovoljenja u njegovom nešto tmurnom pogledu i njegov glas je zvučao malo ljubaznije i neposrednije, kad se najzad spremio da se otvoreno oslobodi onoga što mu je ležalo na srcu.

— Gospodine magistre — rekao je — budite smireni, stanje zdravlja visokopoštovanog nije nikako rđavo, on je uvek bio uzorno zdrav čovek i to je još i sada, iako ga je duhoka starost, prirodno, veoma oslabila. Nije tako da se njegov izgled primetno promenio ili da su njegove snage iznenadno brže opale. On pravi malo šetnje, svakog dana pomalo svira i još do nedavna davao je nastavu iz orgulje dvojici učenika, još početnicima, jer je uvek oko sebe najradije imao najmlađe. Ali to što je i tu dvojicu poslednjih učenika od pre nekoliko nedelja ostavio, ipak je simptom koji mi je pao u oči i otada sam poštovanog gospodina nešto više posmatrao i zabrinuo se za njega. I to je uzrok što sam ovde. Ako me na takve misli i korake nešto ovlašćuje, onda je to okolnost što sam ranije i sam bio učenik starog majstora muzike, jedna vrsta favorizovanog učenika, ako smem tako da kažem, i što me je njegov naslednik već godinu dana dodelio starom gospodinu kao nekog famulusa i družbenika i stavio mi u dužnost brigu o njegovom stanju. To mi je bila vrlo prijatna dužnost, jer nema čoveka za koga gajim takvo poštovanje i odanost kao za mog starog učitelja i zaštitnika. On mi je otvorio tajnu muzike i osposobio me za službu njoj i što sam povrh toga još nešto dobio u idejama,

u smislu za red, u zrelosti — sve je to takođe dolazilo od njega. Tako, dakle, ja živim od pre godinu dana potpuno kod njega, doduše, zaposlen nekim studijama i tečajevima, ali uvek njemu na raspolaganju, njegov družbenik za stolom, pratilac pri šetnji, pomalo takođe pri sviranju, a noću njegov sused do zida. U tom bliskom zajedničkom životu mogu vrlo tačno posmatrati stadijume njegovog — pa da, njegovog starenja, moram reći, njegovog telesnog starenja, a neki moji drugovi prave povremeno sažaljiva ili podrugljiva tumačenja o čudnoj službi, koja je jednog tako mladog čoveka kao što sam ja, učinila slugom i životnim pratiocem jednog prastarog čoveka. Ali oni ne znaju, i osim mene jedinog to niko ne zna tako dobro, kakvo je starenje suđeno tome majstoru, kako on telesno postepeno postaje slabiji i trošni ji, uzima sve manje hrane i sve umorniji se vraća sa svojih malih izlazaka, a da nikada nije bolestan, i kako on istovremeno u tišini svog staračkog doba sve više postaje duh, predanost, dostojanstvo i iskrenost. Ako moja služba famulusa ili čuvara ima nekih teškoća, onda one leže jedino u tome što poštovani nikako neće da bude uslužen ili negovan, što on uvek hoće samo da daje, a nikada da prima.

— Hvala ti — rekao je — mило mi je što znam da je kod poštovanog jedan tako odan i zahvalan učenik. Ali, reci mi najzad jasno, pošto ne govoriš po nalogu svoga gospodara, zašto ti moja poseta u Monteportu toliko leži na srcu.

— Vi ste ranije sa zabrinutošću pitali o zdravlju gospodina starog majstora muzike — odgovorio je mladić — jer očevidno ono što me je tištalo, učinilo je da osetite misao da bi on mogao biti bolestan i da bi na kraju mogao biti poslednji čas da ga još jednom vidite. Ja zaista verujem da je krajnje vreme. Istina, poštovani mi ne izgleda blizu kraja, ali njegov način rastajanja od sveta je sasvim osobit. Tako se od pre nekoliko meseci gotovo potpuno odrekao govorenja, i mada je oduvek više voleo kratak govor no dug, sada je došao do jedne kratkoće i tihosti koja me pomalo zastrašuje. Kada se sve češće dešavalo da me je na neko oslovljavanje ili pitanje ostavljao bez odgovora, u početku sam mislio da mu sluh počinje da slabi, ali on čuje isto onako dobro kao i uvek — ja sam činio mnoge probe. Sada sam morao, dakle, pretpostaviti da je rasejan i da više nije u stanju da sakupi pažnju. Ali ni to nije dovoljno objašnjenje. Pre će biti da je već odavno donekle kao na putu i da ne živi više sasvim među nama, već sve više i više u svom sopstvenom svetu. Tako je i sve rede nekog posećivao ili puštao k sebi, osim mene; sada danima ne viđa nikoga. I otkad je to počelo, ta izdvojenost, ta neprisutnost, otada se trudim da mu dovedem još nekoliko prijatelja o kojima znam da ih je najviše voleo. Ako biste ga hteli potražiti, domine, bez sumnje biste pričinili svom starom prijatelju radost, u to sam siguran, a vi biste takođe unekoliko našli istog čoveka koga ste poštovali i voleli. Za nekoliko meseci, možda već i za nekoliko nedelja, njegova radost za vas i njegovo učešće za vas bili bi već mnogo manji, moguće je čak da vas više ne bi uopšte poznao, ili vas više ne bi zapazio.

Kneht je ustao, prišao prozoru i stajao kratko vreme gledajući napolje i udišući vazduh. Kad se ponovo okrenuo studentu, ovaj je bio ustao sa stolice kao da prijem smatra završenim. Magistar mu je pružio ruku.

— Još jednom hvala, Petruse — rekao je. — Biće da ti je poznato da jedan magistar ima svakojake dužnosti. Ja ne mogu da stavim šešir i otputujem. To se prvo mora rasporediti i omogućiti. Nadajmo se da ću do prekосуtra to uraditi. Da li bi ti to bilo dovoljno i da li bi ti dotle bio gotov sa svojim radom u arhivu? Da? Onda ću te, dakle, pozvati kad bude vreme.

Kneht je zaista nekoliko dana kasnije otputovao u Monteport. Petrus ga je pratio. Kada su tamo ušli u paviljon u kome je stanovao stari magistar, u vrtovima, u jednu ljupku i izvanredno mirnu izbu, čuli su muziku iz zadnje sobe, nežnu, tananu, ali čvrstu u taktu i krasno veselu muziku. Tamo je sedeo starac i svirao sa dva prsta jednu dvoglasnu melodiju. Kneht je odmah pogodio — to mora da je iz

neke bicinijenske knjige s kraja šesnaestog veka. Ostali su stojeći dok se smirilo. Tada je Petrus pozvao svog majstora i javio da se vratio i da je doveo jednog gosta. Taj osmejak pozdrava majstora muzike, koji su svi voleli, uvek je bio detinjski otvorene, srećno predavane srdačnosti i ljubaznosti. Jozef Kneht ga je prvi put video pre skoro trideset godina, i tom ljubaznom čoveku je otvorio i poklonio svoje srce onog obespokojenog jutarnjeg časa u muzičkoj sobi. Otada je taj osmejak često i stalno video sa dubokom radošću i čudnovatom tronutošću. I dok je proseda kosa ljubaznog majstora polako postajala seda i polako bela, dok je njegov glas postajao tiši, stisak ruke slabiji, hod mučniji, dotle osmejak nije ništa izgubio u jasnosti i ljupkosti, u čistoti i svesrdnosti. I ovog puta, video je prijatelj i učenik, to je bilo nesumnjivo: zračeca, osvajajuća poruka nasrne janog staračkog lica, čije su plave oči i nežno rumenilo obraza s godinama postali svetliji, nije bila samo stara i često viđena, bila je upravo postala jasnija, tajanstvenija i intenzivnija. Tek sada, prilikom pozdrava, Kneht je zaista počeo razumevati u čemu se upravo sastojalo ono što je studentu Petrusu ležalo na srcu i koliko je on, dok je mislio da on tome prinosi žrtvu, sam darovan.

Prvi s kojim je o tome govorio bio je njegov prijatelj Karlo Feromonte, koga je potražio nekoliko časova docnije i koji je tada bio bibliotekar čuvene Monteportske muzičke biblioteke. Ovaj je taj razgovor onoga trenutka zapisao u jednom pismu.

— Naš stari majstor muzike — rekao je Kneht — bio je tvoj učitelj i ti si ga veoma voleo. Viđaš li ga, zaista, još često?

— Ne — rekao je Karlo — to jest ja ga, prirodno, viđam neretko, na primer kada se šeta, a ja dolazim baš iz biblioteke, ali mesecima nisam razgovarao s njim. On se sve više povlači i izgleda da više ne podnosi društvo. Ranije je nalazio poneko veče za ljude meni ravne, za svoje ranije repetente, ukoliko su oni sada činovnici u Monteportu. Ali to je prestalo već pre godinu dana i to što je putovao u Valdcel na vašu investituru, svima nama bilo je krajnje čudno.

— Da — rekao je Kneht — ali ako ga ti ipak povremeno viđaš, nije li ti pala u oči neka promena na njemu?

— O da, vi mislite na njegov dobar izgled, njegovu vedrinu, njegovo čudnovato zračenje. Razume se, primetili smo to. Dok mu se snage gube, ta vedrina stalno raste. Mi smo se navikli na to, ali vama je to moralo biti upadljivo.

— Njegov famulus Petrus — uzviknuo je Kneht — viđa ga još češće, no ti, ali on se nije, kao što ti veliš, na to navikao. On je doputovao u Valdcel lično, prirodno sa verovatnim opravdanjem da me podstakne na tu posetu. Šta misliš o njemu?

— O Petrusu? On je sasvim dobar poznavalac muzike, uostalom više pedantan no genijalan, nešto težak, ali setan čovek. Starom majstoru muzike je bezuslovno odan i za njega bi život dao. Verujem da ga služba kod tog njegovog obožavanog gospodara i poluboga celog i sasvim ispunjava, on je opsednut njime. Niste li i vi imali taj utisak?

— Opsednut? Da, ali je taj mladi čovek, verujem, opsednut ne jednostavno nekom naročitom ljubavlju i strašću, on nije jednostavno zaljubljen u svog učitelja i od njega ne pravi svog idola, nego je opsednut i očaran jednim stvarnim i pravim fenomenom koji on bolje vidi i osećanjem bolje razume no svi ostali. Pričaću ti kako je meni izgledao. Dakle, ja sam danas došao starom magistru koga nisam video pola godine i, po nagoveštajima njegovog famulusa, od te posete za sebe sam očekivao malo ili ništa. Prosto sam se plašio da nas poštovani stari gospodin može uskoro iznenadno napustiti, pa sam požurio da ga bar još jednom vidim. Kada me je poznao i podzdravio, lice mu je zasijalo, ali ipak nije rekao ništa do moje ime i pružio mi ruku. Takođe taj pokret i ta ruka izgledali su mi da sijaju, ceo čovek je izgledao, ili pak njegove oči, njegova bela kosa i njegova svetloružičasta koža, da od sebe nekako tiho, hladno zrače. Seo sam kod njega, otpustio je studenta

samo jednim pogledom, i sada je otpočeo najčudnovatiji razgovor koji sam ikada doživeo. S početka, razume se, za mene je on bio vrlo iznenađujući i potištavajući, takođe postidjući, jer sam stalno oslovljavao starca ili mu postavljao pitanja, a on ni na šta nije davao odgovor drukčije do pogledom. Nisam mogao poznati da li su moja pitanja i saopštenja do njega dolazila drukčije no kao neugodna graja. To me je zbunjivalo, razočaravalo i zamaralo. Izgledao sam sebi tako suvišan i nametljiv. Ma šta rekao majstoru, dobijao sam samo osmejak i kratak pogled. Dabome, ti pogledi nisu bili tako puni blagonaklonosti i srdačnosti. Morao bih pomisliti da se majstor neprikriveno šali sa mnom, mojim pričanjima i pitanjima, čitavim nekorisnim troškom moga puta ovamo i moje posete njemu. Dakle, nešto tako je takođe najzad značilo njegovo ćutanje i smeškanje, oni su stvarno bili neka odbrana i prekor, samo što su bili na drugi način, na nekoj drugoj ravni i stepenu smisla no što bi, na primer, to mogle biti podrugljive reči. Morao sam popustiti i sa svojim, kako mi se činilo, strpljivo učtivim pokušajima da otpočnem neki razgovor, pretrpeti potpun brodolom pre no što sam počeo shvatati da je stari čovek takođe lako dorastao sto puta većem strpljenju, istrajnosti i učtivosti no što su bili moji. Mogućno da je to trajalo četvrt ili pola sata, meni je izgledalo kao pola dana. Počeo sam bivati žalostan, umoran i nezadovoljan i da se kajem za svoj put. Usta su mi postala suva. Tu je sedeo poštovani čovek, moj pokrovitelj, prijatelj koji je, otkad sam mogao misliti, imao moje srce i poverenje i nikada ni jednu moju reč nije ostavio bez odgovora, sedeo je tu i slušao kako govorim, ili me nije slušao. Sedeo je i potpuno se bio sakrio iza svog zračenja i smeškanja, iza svoje zlatne maske i ukopan, nedostižan, pripadajući jednom drugom svetu, s drugim zakonima i sve što je htelo govoriti od mene k njemu, iz našeg sveta u njegov, slivalo se s njega kao kiša s kamena. Najzad, — više nisam imao nade — on je razbio čarobni zid, najzad mi je pomogao, najzad je rekao jednu reč! To je bila jedina reč koju sam čuo da je danas izgovorio.

— Zamaraš se, Jozefe — rekao je tiho, glasom punim one dirljive ljubaznosti i brige koji ti je kod njega poznat. To je bilo sve. „Zamaraš se, Jozefe.” — Kao da me je dugo posmatrao pri nekom suviše naporom radu i sada hoće da me opomene. Te reči je izgovorio malo teško, kao da usne već vrlo dugo nije više upotrebljavao za govor. Istovremeno je stavio ruku na moju mišicu. Bila je laka kao leptir. Prodorno mi je pogledao u oči i smeškao se. Toga trenutka sam bio pobeđen. Nešto od njegove vedre tihosti, nešto od njegovog strpljenja i mira prešlo je u mene i odjednom me je osvojilo razumevanje za starca i za promenu koju je njegovo biće uzelo, odvajanje od ljudi i odlaženje u tišini, od reči u muziku, od misli u jedinstvo. Shvatio sam šta mi je tu bilo dato da posmatram i takođe sam tek sada shvatio taj osmejak, to zračenje. To je bio svetac i savršeni koji mi je tu za jedan čas dopustio da budem s njim u njegovom sjaju i koga sam ja, šeprtlja, hteo zabavljati, ispitati i navesti na razgovor. Hvala bogu, svetlost mi se nije suviše kasno ukazala. Mogao me je oterati i zauvek odbiti. Time bih izgubio ono najčudnije i najdivnije što sam ikada doživeo.

Vidim — rekao je Feromonte zamišljeno — da ste u našem starom majstoru muzike našli kao nekog sveca i dobro je što ste to baš vi koji me je o tome izvestio. Priznajem da bih taj izveštaj od svakog drugog primio sa najvećim nepoverenjem. Sve u svemu, ja nisam ljubitelj mističnog, i kao muzičar i istoričar ljubitelj sam čistih kategorija. Pošto mi u Kastaliji nismo ni hrišćanska kongregacija, ni indijski ili taoistički^[37] manastir, izgleda mi da svrstavanje među svece, dakle u jednu čisto religioznu kategoriju, nama upravo nije dopušteno, i nekom drugom sem tebe — izvinite — sem vas, domine, ja bih to svrstavanje zamerio kao skretanje. Ali ja mislim da vi i nemate nameru da povedete postupak kanonizacije u korist starog magistra, za to se u našem redu čak ne bi našla ni nadležna vlast. Ne, nemojte me prekidati, govorim ozbiljno. Nisam mislio nimalo šaljivo. Ispričali ste mi doživljaj i moram priznati da me je to malo postidelo, jer fenomen koji ste vi opisali nije sasvim izmakao ni meni, ni mojim kolegama u Monteportu, ali mi smo ga samo saznali i malo mu

pažnje poklonili. Ja razmišljam o uzroku svog propusta i svoje ravnodušnosti. Što je vama preobražaj starog majstora toliko pao u oči i postao senzacija, dok sam ga ja jedva primetio, objašnjava se, prirodno, time što ste vi na taj preobražaj naišli neočekivano i kao gotov rezultat, dok sam ja bio svedok njegovog postepenog razvitka. Stari magistar koga ste videli pre nekoliko meseci i onaj koga ste videli danas, vrlo su različiti jedan od drugog, dok smo mi, susedi, od jednog do drugog ponovnog sretan ja jedva nalazili primetne promene. Ali priznajem da mi to objašnjenje nije dovoljno. Kad se pred našim očima izvršava nešto kao čudo, pa ma i tako tiho i polako, morali bismo biti, da nije bilo predubedenja, jače dirnuti no što nam se desilo. I tu nailazim na uzrok svoje zatvorenosti: ja sam svakako imao predrasudu. Što nisam primetio taj fenomen, desilo se zato što ga nisam hteo primetiti. Primetio sam, kao i svi, sve veću povučenost i ćutljivost našeg poštovanog i istovremeno povećanje njegove ljubaznosti, sijanje njegovog lica koje je bilo sve jasnije i nećulnije kada je prilikom susreta nemo odgovarao na moj pozdrav. To sam primetio ja, pa, prirodno, i svaki drugi. Ali sam se branio da u tome vidim više i branio sam se ne iz nedostatka strahopoštovanja prema starom magistru, već donekle iz neke odvratnosti prema kultu ličnosti i sanjalaštvu uopšte, donekle iz odvratnosti baš prema tom sanjalaštvu u specijalnom slučaju, naime prema vrsti kulta koju studiosus Petrus upražnjava sa svojim majstorom i idolom. To mi je postalo potpuno jasno za vreme vaše priče.

— To je bio — smeja se Kneht — ipak samo okolišni put da samom sebi otkriješ odvratnost prema jadnom Petrusu. Ali kako je sada? Jesam li i ja mistik i sanjalica? Upražnjavam li i ja zabranjeni kult ličnosti i sveca? Ili mi priznaješ ono što studentu nisi priznao, naime da smo mi nešto videli i doživeli, ne snove i fantazije, već nešto realno i opipljivo?

— Razume se da vam priznajem — rekao je Karlo polako i razmišljajući — niko neće sumnjati u vaš doživljaj i u lepotu ili vedrinu starog magistra, koji se nekome može tako neverovatno nasmešiti. Pitanje je samo: kuda ćemo sa fenomenom, kako ćemo ga nazvati, kako objasniti? To zvuči učeno, ali mi Kastaljani smo uče i ako želim da vaš i naš doživljaj svrstam i imenujem, to ne želim zato što bih njegovu stvarnost i lepotu hteo rešiti apstrakcijom i uopštavanjem, već zato što bih ga hteo moguće najodređenije i najjasnije zabeležiti i zadržati. Kad na nekom putu ma gde čujem kakvog seljaka ili dete da pevuši neku melodiju koju nisam poznavao, to mi je takođe doživljaj i ako onda tu melodiju odmah koliko je moguće tačno pokušam da zapišem u note, to onda nije odvajanje ili ostavljanje na stranu, već odavanje pošte i ovekovečenje svog doživljaja.

Kneht mu je odobravajući klimnuo glavom. — Karlo — rekao je — žalosno je što se sada tako retko možemo vidati. Ne osvedočavaju se svi prijatelji iz mladosti kada se ponovo vide. Ja sam sa svojom pričom o starom magistru došao k tebi, jer si ti jedini ovde na mestu do koga mi je stalo da pored mene bude upoznat i da saučestvuje. Tebi moram prepustiti šta ćeš da uradiš sa mojom pričom i kako ćeš nazvati preobraženo stanje našeg majstora. Radovao bih se ako bi ga jednom posetio i malo vremena proveo u njegovoj maloj auri.^[38] Njegovo stanje milosti, dovršavanja, staračke mudrosti, blaženstva ili kako ga sve hoćemo nazvati, može pripadati religioznom životu. Ako mi, Kastaljani, nemamo veroispovesti i crkve, pobožnost nam ipak nije nepoznata. Baš naš stari majstor muzike je uvek bio skroz pobožan čovek. I pošto u mnogim religijama postoje izveštaji o obdarenima, dovršenima, zračecima, preobraženima, zašto ne bi naša kastalijska pobožnost jednom došla do tog vrhunca? — Već je kasno, trebalo bi da idem da spavam, sutra moram sasvim rano da putujem. Nadam se da ću uskoro opet doći. Pusti samo da ti svoju priču do kraja ispričam! Dakle, pošto mi je bio rekao „zamaraš se”, najzad mi je pošlo za rukom da odustanem od truda da otpočnem razgovor i ne samo da budem tih, već i da svoju volju opozovem s lažnog cilja da toga ćutljivca ispitam pomoću reči i razgovora i da od njega izvučem koristi. I od trenutka u kome sam se odrekao i sve prepustio drugome, išlo je kao samo od sebe. Moje izraze možeš posle kako hoćeš zameniti drugima, ali sad me

saslušaj pa makar ja i netačno osvetljavao i brkao kategorije.

Ja sam bio oko sat i po kod starca i ne mogu ti saopštiti šta se između njega i mene desilo ili izmenjalo, reči tada nisu bile izgovorene. Osetio sam samo, pošto je moj otpor bio slomljen, da me je on poneo u svoj mir i svoju jasnoću i da je njega i mene okružila vedrina i divan mir. Iako nisam sa voljom i znanjem meditovao, to je u neku ruku bilo isto što i naročito srećna i usrećujuća meditacija čija bi tema bila život starog magistra. Video sam ili osetio njega i hod njegovog postojanja od onog vremena kada me je, kao dečka, prvi put sreo, do sadašnjeg časa. To je bio život predanosti i rada, ali bez prinude, bez ambicije i pun muzike. I on se tako razvijao kao da je, pošto je postao muzičar i majstor muzike, muziku izabrao kao jedan od puteva najvišem čovekovom cilju, unutrašnjoj slobodi, čistoti, savršenstvu; kao da otada nije ništa drugo radio no pustio da ga muzika sve više prožme, preobrazi, očisti od veštih, pametnih ruku čembaliste i bogatog, ogromnog muzičkog sećanja, do u sve delove i organe tela i duše, do u bila i dahove, do u spavanje i san, a sada je još samo simbol ili bolje oblik pojave, personifikacija muzike. Ili sam bar ja ono što je od njega zračilo ili što se između mene i njega talasalo kao ritmičko disanje tamo-amo — skroz osetio kao muziku, kao jednu potpuno nematerijalnu, ezoteričnu muziku koja ponese svakoga koji stupi u krug opčinjenosti, kao višeglasna pesma, jedan nov glas koji upada. Neki nemuzičar bi, možda, milost zapazio u drugim slikama, neki astronom bi, možda, video kako mesec kruži oko neke planete, neki filolog bi čuo kako je oslovljen na nekom čarobnom jeziku koji znači sve. A sada dosta, opraštam se. Činilo mi je radost, Karlo.

Tu epizodu smo nešto iscrpnije saopštili zato što je majstor muzike u Knehtovom životu i srcu zauzimao važno mesto. Osim toga, na to nas je pokrenula ili navela okolnosti što je Knehtov razgovor sa Feromontom dopro do nas u sopstvenom napisu poslednjega, u jednom pismu. O „preobraženju” starog majstora muzike, taj izveštaj je izvesno najraniji i najpouzdaniji. O toj temi docnije je bilo isuviše legendi i tumačenja.

DVA POLA

Godišnja igra, još i danas poznata i često citirana kao „igra kineske kuće”, donela je Knehtu i njegovom prijatelju plodove njihovog rada, a Kastaliji i vlasti potvrdu da se ispravno postupilo kad su Knehta pozvali na najvišu vlast. Još jednom su Valdcel, selo igrača i elita doživeli zadovoljenje sjajne i vrlo visoke svečanosti. Štaviše, godišnja igra već dugo vremena nije bila takav događaj kao ovog puta kada se najmlađi i najviše diskutovani magistar prvi put imao pokazati i posvedočiti pred čitavom javnošću i kada je, osim toga, Valdcel imao da naknadi štetu i neuspeh pretrpljene prošle godine. Ovog puta niko nije bio bolestan i na čelu velike ceremonije nije bojažljivo stajao zaplašeni zamenik koga je ledeno vrebala budna zla namera i nepoverenje elite, i koga su činovnici, nervozni, podupirali verao ali bez poleta. Tiho, nepristupačno, sav kao prvosveštenik, u belo i zlatno obučena vodeća figura na svečanoj šahovskoj tabli simvola, magistar je slavio svoje i svoga prijatelja delo. Zračeci mir, snagu i dostojanstvo, nepristupačan ma kakvom profanom pozivu, pojavio se na podijumu usred mnogih ministranata, ritualnim gestovima je otvarao akt za aktom svoje igre, svetlom, zlatnom pisaljkom kitnjasto je ispisivao znak za znakom na maloj tabli pred kojom je stajao. U pismu šifre igre isti znaci su se odmah pojavljivali sto puta uvećani na džinovskoj tabli zadnjeg zida dvorane. Sledovalo ih je hiljade glasova šapatom, govornici su glasno izvikivali, telekomunikacije su ih slale u zemlju i svet. A kada je on, na kraju prvog čina, na tabli izveo formulu koja je ukratko sažimala čin, i držeći se ljupko i izrazito dao propise meditacije, spustio pisaljku i sedajući primernim držanjem podao se u stav utonuća, tada su na istu meditaciju pobožno seli i istrajali u njoj do trenutka dok se u dvorani magistar nije opet podigao, ne samo vernici igre staklenih perli koji su se nalazili u dvorani, u selu igrača i Kastaliji, već takođe i oni napolju, u nekim državama na Zemlji. Sve je bilo kao što je bilo mnogo puta, a ipak je sve uzbuđivalo srce i bilo novo.. Apstraktni i naizgled bezvremeni svet igre bio je dovoljno gibak da u stotinu nijansi reaguje na duh, glas, temperament i rukopis jedne ličnosti, a ličnost dovoljno velika i kultivisana da svoje ideje ne smatra važnijim od neopipljive samozakonitosti igre. Pomagači i saigrači, elita, slušali su kao dobro obučeni vojnici, a ipak je svaki pojedini od njih, — pa ma samo izvodio poklone ili pomagao u opsluživanju zavese oko majstora koji je meditovao — izgledao kao da po svojoj sopstvenoj inspiraciji vrši živu igru. Ali iz mnoštva, iz velike opštine koja je prepunjavala dvoranu i čitav Valdcel, iz hiljadu duša koje su majstorovim tragom koračale fantastično-hieratski^[39] hod kroz beskrajna, višedimenzionalna prostranstva predstave igre, svečanosti je došao osnovni akord i duboko trepereći bas zvona, koji je za detinjastije članove zajednice bio najbolji i gotovo jedini doživljaj svečanosti, ali koji takođe i izvežbani virtuozi igre i kritičari elite, od ministranata i činovnika do vođe i majstora osećaju sa ježom strahopoštovanja.

To je bila visoka svečanost. To su i izaslanici spolja osetili i izjavljivali, a pokoji novajlija je tih dana zauvek bio zadobijen za igru. Čudnovato zvuče reči u kojima je Jozef Kneht po završetku desetodnevne svečanosti ukratko izložio svoj doživljaj prijatelju Tegularijusu. „Možemo biti zadovoljni”, rekao je. „Da, Kastalija i igra staklenih perli su divne stvari, one su gotovo nešto savršeno. Samo one su to, možda, isuviše, isuviše su lepe. One su toliko lepe da se gotovo ne mogu posmatrati a da se čovek ne plaši za njih. Čovek ne misli rado na to da i one kao i sve ostalo jednom treba da prođu, a ipak se na to mora misliti.”

Ta reč koja nam je predana, prinuđava biografa da se približi najtugaljivijem i najtajanstvenijem delu svoga zadatka, od koga bi se rado još malo držao udaljen i da tek sa mirom i zadovoljstvom, koje jasna i jednosmislena stanja daju svome opisivaču, dovrši svoj izveštaj o Knehtovim uspesima,

njegovom uzornom vođenju zvanja i njegovoj sjajnoj životnoj visini. Samo, izgledalo bi nam pogrešno i nepogodno za naš predmet da već ovde ne osetimo i ne ukažemo na dvojstvo ili polaritet bića i života poštovanog majstora kada oni još nikome, izuzev Tegularijusa, nisu bili vidljivi. Naprotiv, naš zadatak će biti da odsada prihvatimo i potvrdimo tu podvojenost ili bolje tu neprekidno pulsirajuću polarnost u Knehtovoj duši, baš kao pravo i karakteristično u biću poštovanoga. Naime, piscu koji bi smatrao dopuštenim da opis života jednog kastalijskog magistra piše potpuno samo u smislu kakvog svetačkog života *ad maiorem gloriam Castaliae* ne bi nikako bilo teško da magistrovanje Jozefa Knehta, sa jednim izuzetkom njegovih poslednjih godina, obrazuje sasvim kao glorifikujuće nabranje zasluga, ispunjavanja dužnosti i uspeha. Život i vođenje zvanja kog bilo majstora igre staklenih perli, ne izuzimajući čak ni onog magistra Ludvika Vasermalera, koji je pripadao eposi Valdcela koja je najviše uživala u igri, ne može izgledati besprekorniji i vredniji hvale oku istoričara koji se drži samo dokumentovanih činjenica, no život i vođenje zvanja magistra Knehta. Ipak, to vođenje zvanja je uzelo jedan sasvim neobičan kraj, koji je izazvao odjeka, za osećanje nekih ocenjivača čak skandalozan, i taj kraj nije bio nikako slučaj ili nesrećan slučaj, već je došao potpuno dosledno. U naš zadatak spada takođe da pokažemo da to nikako ne stoji u protivrečnosti sa sjajnim i vrednim slavljenja rezultatima i uspesima poštovanoga. Kneht je bio veliki i uzorni upravljač i predstavnik svog visokog zvanja, besprekorni majstor igre staklenih perli. Ali on je video i osećao sjaj Kastalije kojoj je služio kao veličinu ugroženu i u opadanju. On nije živeo u njoj ne sluteći ništa i ne sumnjajući, kao velika većina oko njega, već je znao njeno poreklo i njenu istoriju, osećao je kao istorijsko biće podložno vremenu i izlokano i poljuljano njegovom neumitnom silom. Ta probuđenost prema živom osećanju istorijskog toka i to osećanje sopstvene ličnosti i delatnosti kao jedne ćelije koja učestvuje i dejstvuje u struji postojanja i samopreobražaja sazreli su u njemu i on ih je postao svestan kroz svoje istorijske studije, a pod uticajem velikog patera Jakobusa. Ali sklonosti i klice za to već su davno bile tu, i onaj kome je ličnost Jozefa Knehta postala živa, onaj ko je zaista ušao u trag osobenosti i smislu toga života, lako će pronaći te sklonosti i klice.

Čovek koji je na jedan od najsrećnijih dana svoga života, na kraju svoje prve svečane igre, posle neobično uspele ubedljive manifestacije kastalijskog duha rekao: „Čovek ne misli rado na to da će Kastalija i igra staklenih perli opet jednom proći — a ipak se na to mora misliti”, taj čovek je izrana, dok još ni izdaleka nije bio posvećen u istoriju, nosio, u sebi osećanje sveta kome je dobro bila poznata prolaznost svega što je postalo i problematika svega što je ljudski duh stvorio. Vratimo li se u njegove dečake i đake godine, nailazimo na vest da je on uvek osećao duboku moru i uznemirenost kad god je u Ešholcu neki školski drug nestao, jer je razočarao učitelje i bio ponovo vraćen iz elite u obične škole. Nema nikakvih vesti da je neko od tih otpalih lično bio prijatelj s mladim Knehtom. On nije bio uzbuđen i potišten bolom punim straha zbog gubitka, niti zbog otuđivanja i nestajanja ličnosti. Naprotiv, njemu je taj bol pričinjavao lagani potres njegovog detinjeg verovanja u trajnost kastalijskog poretka i kastalijske savršenosti. U tome što je bilo dečaka i mladića koji su imali sreće i milosti da budu primljeni u elitne škole provincije, pa su tu milost proigrali i odbacili, za njega koji je svoj poziv tako sveto i ozbiljno primio ležalo je nešto potresno, jedno svedočanstvo o moći nekastalijskog sveta. Možda su takođe — to se ne može dokazati — takvi doživljaji u dečku budili prve sumnje u dotle pretpostavljanu nepogrešivost vaspitne vlasti, jer je ta vlast s vremena na vreme u Kastaliju dovodila takođe đake kojih se posle izvesnog vremena ponovo morala osloboditi. Da li je uzgred i ta ideja, najranije buđenje kritike autoriteta, igrala ulogu ili ne, skretanje i vraćanje jednog učenika elite, dečko je uvek osećao ne samo kao nesreću, već kao neprikladnost, kao ružnu mrlju koja je u nekoga gledala i čije je postojanje samo sobom već bilo zamerka i celu Kastaliju činilo odgovornom. Verujemo da se na tome zasnivalo osećanje

pokolebanosti i pometenosti za koje je učenik Kneht bio sposoban pri takvim povodima. Napolju, iza granice Provincije, postojao je jedan svet i ljudski život koji su bili u protivrečnosti sa Kastalijom i njenim zakonima, koji se nisu slili u ovdašnji poredak i računicu i koje ona nije mogla da ukroti i sublimuje. I prirodno, on je postojanje tog sveta poznao takođe u svom srcu. On je takođe imao nagona fantazije i prohteve koji su protivrečili zakonima pod kojima se nalazio, nagone koje je uspeo da obuzda tek postepeno i koji su ga stajali teške muke. Ti nagoni mogli su kod nekih učenika postati tako jaki da su prodrli pored svih opomena i kazni, a one koji su im podlegli ponovo odveli iz elitnog sveta Kastalije u onaj drugi svet u kome nije vladalo vaspitavanje i nega duha, već baš prirodni nagoni. Onome ko se zauzimao za kastalijsku vrlinu, taj svet je morao izgledati čas kao zao podzemni svet, čas kao zavodljivo mesto za igru i poprište. Mnoge mlade savesti generacijama su pojam greha naučile u tom kastalijskom obliku. I mnogo godina kasnije, kao odrastao i ljubitelj istorije, mogao je tačnije da sazna da istorija ne može postati bez gradiva i dinamike tog sveta greha, egoizma i nagonskog života i da se čak tako uzvišene tvorevine kao što je red rađaju iz tog sumornog pljuska, pa ih ovaj kad-tad opet proguta. Osnova svih jakih pokreta, težnji i potresa u Knehtovu životu bio je problem Kastalije. On za njega nikada nije bio mislilački problem, već problem koji ga se, kao nijedan drugi, najdublje doticao i za koji je znao da je saodgovoran. On je spadao u one prirode koje se mogu razboleti, sahnuti i umreti ako vide da ideja koju vole i u koju veruju, voljena otadžbina i zajednica, zanemoćaju i trpe bedu.

Mi dalje pratimo nit i nailazimo na prvo Knehtovo valdcelsko doba, njegove poslednje đачke godine i njegov susret pun značaja sa učenikom gostom Desinjorijem, koji smo na svome mestu iscrpno opisali. Taj susret između vatrenog pristalice kastalijskog ideala i svetskog deteta Plinija nije bio samo duboko važan i slikovit doživljaj za učenika Knehta. Tada mu je nametnuta ona tako značajna i naporna uloga koja je, naizgled dobačena od slučaja, toliko odgovarala celom njegovom biću. Tako bi se gotovo moglo reći da njegov kasniji život nije bio ništa drugo do ponovno primanje te uloge i uvek savršenije urastanje u nju. To je bila uloga branitelja i predstavnika Kastalije, koju je zatim desetak godina kasnije imao iznova da odigra prema pateru Jakobusu i koju je do kraja igrao kao majstor igre staklenih perli, uloga branitelja i predstavnika reda i njegovih zakona. Ali ipak, on je uvek bio spreman i trudio se da od partnera nauči, a ne da se začauri u krutu izolovanost Kastalije, da unapredi njenu živu zajedničku igru i njen kompromis sa spoljašnjim svetom. Ono što je u duhovnom i govorničkom takmičenju delimično bila igra, docnije, prema tako teškom protivniku i prijatelju Jakobusu, postalo je duboka ozbiljnost i on se prema obojici partnera pokazao kao pravi, dorasli protivnik. Naučio je od njih u borbi i razmeni, nije manje dao no što je uzeo i oba puta protivnika, istina, nije pobedio, ali to od početka nije ni bila svrha borbe. Međutim, bio je u stanju da protivnike prinudi na časno priznanje njegove ličnosti, kao i principa i ideala koji je zastupao. Čak iako rasprava sa učenim benediktincem nije neposredno dovela do onog praktičnog rezultata — ustanovljenja poluslužbenog predstavnništva Kastalije pri Svetoj stolici, ona je bila od veće vrednosti no što većina Kastaljana i sluti.

U takmičarskom prijateljstvu sa Pliniom Desinjorijem, kao i u onom sa mudrim, starim paterom, Kneht je, iako inače nije bio došao ni u kakav bliži odnos sa vankastalijskim svetom, stekao neko znanje ili pre neko poimanje tog sveta kakvo je u Kastaliji imao samo mali broj. Izuzev boravka u Marijafelsu, koji ga takođe nije mogao upoznati sa pravim svetskim životom, on nikad nije video ni učestvovao u tom svetskom životu, osim u ranom detinjstvu. Međutim, kroz Desinjorija, kroz Jakobusa i proučavanjem istorije dobio je budno poimanje stvarnosti, jedno poimanje nastalo velikim delom intuitivno i praćeno vrlo malim iskustvom, ali koje ga je učinilo boljim znalцем i otvorenijim prema svetu, no što je bila većina njegovih kastalijskih sugrađana, ne izuzimajući gotovo ni vlasti. On

je uvek bio i ostao pravi i verni Kastaljanin, ali nikada nije zaboravljao da je Kastalija samo deo, mali deo sveta, iako najvredniji i najvoljeniji.

A šta je bilo sada u pogledu njegovog prijateljstva sa Fricom Tegularijusom, teškim i problematičnim karakterom, uzvišenim umetnikom igre staklenih perli, razmaženim i bojažljivim jedinim Kastaljaninom, kome je u ono vreme prilikom njegove kratke posete u Marijafelsu postalo tako neugodno i teško među sirovim benediktincima da je izjavljivao da tamo ne bi mogao izdržati ni nedelju dana, pa se zato beskrajno čudio svom prijatelju što je tamo lepo izdržao dve godine? Mi smo o tom prijateljstvu mnogo razmišljali, neke smo misli odbacili, a neke izgleda da su se održale. Sve te misli vrtele su se oko pitanja, kakav je koren i kakav smisao bio tog višegodišnjeg prijateljstva. Pre svega ne smemo zaboraviti da u svim Knehtovim prijateljstvima, izuzimajući u krajnjem slučaju ono s benediktincem, nije on bio ona strana koja je tražila, borila se i osećala potrebu. On je privlačio, njemu su se divili, zavideli mu i voleli ga prosto zbog njegovog plemenitog bića, a počev od izvesnog stepena njegovog „buđenja”, on je takođe bio svestan tog dara. Tako mu se već u prvim godinama studentovanja i Tegularijus divio i vrbovao ga, ali ga je on uvek držao na izvesnom rastojanju. Ipak nam neki znaci pokazuju da je prijatelju zaista bio odan. Mi smo sada mišljenja da to nije bila samo njegova vanredna obdarenost, njegova neumorna a naročito problemima igre staklenih perli otvorena genijalnost koja je imala nečeg privlačnog za Knehta. Knehtovo jako i trajno interesovanje nije bilo samo za veliku obdarenost prijateljevu, ono je bilo isto toliko i za njegove greške, njegovu bolešljivost, ono se odnosilo upravo na ono što je drugim Valdcelcima kod Tegularijusa smetalo i često bilo nepodnošljivo. Taj neobični čovek bio je toliko Kastaljanin, celo njegovo biće za koje se ne bi moglo zamisliti da bi opstalo van Provincije bilo je toliko uslovljeno njenom atmosferom i visinom obrazovanja, da bismo upravo njega mogli označiti kao prvokastaljanina samo kad ne bi bilo težine njegove neobičnosti. Pa ipak taj prvokastaljanin nije odgovarao svojim drugovima, bio je tako malo omiljen kod njih, kao i kod starešina i činovnika. Stalno je smetao, neprestano je izazivao negodovanje i, bez zaštite i vodstva svog hrabrog i pametnog prijatelja, verovatno bi rano propao. Ono što se nazivalo njegovom bolešću bio je konačno pretežno jedan porok, nepokornost, karakterni nedostatak, naime najdublje nehijerarhijsko, potpuno individualističko raspoloženje i način života. U postojeći poredak on se uključio upravo samo toliko koliko je bilo neophodno da ga uopšte trpe u redu. On je bio utoliko dobar, čak sjajan Kastaljanin, ukoliko je bio mnogostran, a u učenosti, kao i u umetnosti igre staklenih perli neumoran i nezasativ, marljiv duh. Ali, po karakteru, po stavu prema hijerarhiji i moralu reda, on je bio vrlo prosečan, čak rđav Kastaljanin. Najveći njegov porok bilo je stalno uzimanje olako i zanemarivanje meditacije, čiji je smisao uvršćenje individue i čija bi ga savesna nega mogla vrlo dobro izlečiti od njegove nervne bolesti. Jer u malom i pojedinačnom, ona je to uspevala uvek kad je on, posle perioda rđavog vladanja i kad je njegovo biće bilo uzbuđeno ili melanholično, kaznom od strane viših bio prinuđen na stroga vežbanja meditacije pod nadzorom — sredstvo koga se takođe češće prihvatao i blagonakloni i obazrivi Kneht. Ne, Tegularijus je bio samovoljan, ćudljiv karakter, neraspoložen za ozbiljno svrstavanje. On je, doduše, uvek ponovo očaravao živom duhovnošću i u časovima kad je bio zagrejan, kad je njegova pesimistička duhovitost sipala, niko se nije mogao izmaći njegovoj smelosti i često sumornom sjaju njegovih ideja. Ali u osnovi on je bio neizlečiv, jer nije hteo da bude izlečen, nije polagao ništa na harmoniju i svrstavanje. Osim svoje slobode, svog večitog studentovanja, nije voleo ništa. I više je voleo da doživotno bude paćenik, neuračunljiv i tvrdoglav usamljenik, genijalna budala i nihilista, umesto da ide putem svrstavanja u hijerarhiju i da stigne do mira. Nije polagao ništa na mir, nije polagao ništa na hijerarhiju, nije se jedio zbog kuđenja i usamljenosti. Bio je, dakle, krajnje neugodan i nesvarljiv sastavni deo u jednoj zajednici čiji je ideal bio harmonija i poredak! Ali baš u toj teškoći i

nesvarljivosti, usred tako posvećenog i uređenog malog sveta, on je bio stalna živa uznemirenost, prigovor, opomena i podsećanje, pokretač na nove, smele, zabranjene, drske ideje, tvrdoglava, nevaspitana ovca u stadu. I to je bilo ono, mislimo, čime je uprkos svemu zadobio tog prijatelja. Izvesno, u Knehtovom odnosu prema njemu takođe je stalno igralo neku ulogu saučešće, poziv ugroženog i većinom nesrećnog svim viteškim osećanjima prijatelja. Ali to ne bi bilo dovoljno da posle Knehtovog uzdizanja na dostojanstvo majstora produži život tome prijateljstvu usred jednog službenog života pretovarenog radom, dužnostima i odgovornošću. Mi smo mišljenja da u Knehtovom životu taj Tegularijus nije bio manje neophodan i važan no što su bili Desinjori, i pater u Marijafelsu. I on je, kao i ona dvojica, bio kao jedan elemenat koji je, budio, kao otvoren prozorčić prema novim pogledima napolju. U tom tako čudnom prijatelju Kneht je, kao što verujemo, osetio i vremenom takođe svesno video predstavnika jednog tipa, jednog tipa koji još nije postojao, osim u tom liku preteče. Naime, tip Kastaljanina kakav bi jednog dana mogao postati, ako se život Kastalije ne bi mogao podmlađivati i jačati novim susretima i impulsima. Tegularijus je bio preteča kao većina usamljenih genija. On je zaista živeo u jednoj Kastaliji koja nije postojala, ali je sutra mogla biti tu, u jednoj prema svetu još zatvorenoj, a iznutra staranjem i popuštanjem meditativnog morala reda izopačenoj Kastaliji; u svetu u kome su još uvek mogli biti mogući najviši uzleti duha i najniže utonulo predavanje visokim vrednostima, ali gde jedna visoko razvijena duhovnost i u slobodnoj igri nije imala više ciljeva, osim samouživanja svojih visoko gajenih sposobnosti. Za Knehta je Tegularijus predstavljao u isto vreme ovaploćenje najviših kastalijskih sposobnosti i opominjući predznak njihovog demoralisanja i propadanja. Bilo je divno i dragoceno što je taj Fric postojao. Ali rastapanje Kastalije u neku zemlju snova nastanjenu samim Tegularijusima moralo se sprečiti. Opasnost da do toga dođe još je bila daleko, ali je postojala. Kastalija kakvu je poznao Kneht trebalo je da još malo više podigne zidove svoje otmene izolovanosti, trebalo je da uz to dođe samo opadanje u odgajivanju reda, opadanje hijerarhijskog morala, pa da Tegularijus više ne bude čudnovat pojedinac, već predstavnik jedne Kastalije koja se izopačuje i opada! Magistru Knehtu bi verovatno tek mnogo docnije, ili, na kraju, nikada ne bi palo na pamet to najvažnije saznanje i briga da postoji mogućnost, ili čak početak ili sklonost takvom propadanju, da pored njega nije živeo, najtačnije upoznat, taj Kastaljanin budućnosti. Za Knehtov budan smisao, on je bio simptom i opomena kao što bi to za jednog pametnog lekara bio prvi čovek napadnut nekom još nepoznatom bolešću. A Fric nije bio prosečan čovek, on je bio aristokrat, visoko darovit. Ako bi se još nepoznata bolest, vidljiva prvi put u preteči Tegularijusu, jednom počela okolo širiti i promenila lik kastalijskog čoveka, Provincija i red bi primili izopačen, bolestan izgled, budući Kastaljani tad ne bi bili samo Tegularijusi, ne bi imali njegove dragocene darove, njegovu melanholičnu genijalnost, njegovu razbuktalu umetničku strast, nego bi većina njih imala samo njegovu nepouzdanost, njegovu sklonost ka proigravanju, njegov nedostatak vaspitanja i smisla za zajednicu. Ako je Kneht u časovima punim briga imao takve mračne vizije i predslutnje, njihovo savlađivanje delom utonjavanjem, delom povišenom delatnošću, izvesno ga je stajalo mnogo snage.

Upravo Tegularijusov slučaj nam pokazuje naročito lep i poučan primer za način kako se Kneht trudio da savlada ono problematično, teško i bolešljivo s kojim se susreo a da mu ne ustukne. Bez njegove budnosti, staranja i vaspitnog upravljanja rano bi propao verovatno ne samo njegov ugroženi prijatelj, već bi bez sumnje i u naselju igrača, kroz njega, došlo do beskrajnih smetnji i šteta kojih je bilo još od vremena kad je on pripadao eliti igrača. Moramo se diviti kao majstorskom delu postupanja sa ljudima, veštini sa kojom je magistar umeo ne samo da svoga prijatelja nekako drži u koloseku, već i da njegove talente upotrebi u službi igre staklenih perli i da ih podigne do plemenitih ostvarenja, kao i opreznosti i strpljenju s kojima je podnosio njegove čudi i neobičnosti, i neumorno

savlađivao povezivanje na ono vredno u njegovom biću. To je, uostalom, bio lep zadatak koji bi možda doveo do iznenađujućih otkrića. Mi bismo ga nekom našem istoričaru igre staklenih perli ozbiljno stavili na srce — jednom tačno proučiti godišnje igre iz Knehtova službovanja u njihovoj stilističkoj osobenosti i dati njihovu analizu, te dostojanstvene igre koje pri tom blistaju dragocenim idejama i formulacijama, te sjajne, ritmički tako originalne, a ipak tako daleke od svake samodopadljive virtuoznosti, čiji je osnovni plan i izgradnja kao i vođenje niza meditacija bio isključivo Knehtova duhovna svojina, dok je rezbarenje i sitan tehnički rad igre poticao najvećim delom od njegovog saradnika Tegularijusa. Te igre bi mogle biti izgubljene i zaboravljene a da Knehtov život i delatnost zato za potomke ne izgube suviše od svoje privlačne snage i uzornosti. Ali, na našu sreću, one ipak nisu izgubljene, one su zapisane i sačuvane kao sve zvanične igre i one ne leže samo mrtve u arhivu, već danas još i dalje žive u predanju, njih proučavaju mladi studenti, daju omiljene primere za pokoji tečaj igre i pokoji seminar. A u njima živi dalje i onaj saradnik koji bi inače bio zaboravljen ili ne bi predstavljao ništa do čudnovatu figuru prošlosti koja se pojavljuje još kao sablazan u nekim anegdotama. Tako je Kneht, pošto je svome prijatelju Fricu, tako teškom za svrstavanje, ipak umeo pokazati mesto i polje delatnosti, nečim vrednim obogatio duhovno dobro i istoriju Valdcela i istovremeno obezbedio izvesnu prijatnost liku i uspomeni tog prijatelja. Uzgred podsećamo da je veliki vaspitač u svom trudu oko prijatelja bio skroz svestan najvažnijeg sredstva takvog vaspitnog uplivisanja. To sredstvo je bila prijateljska ljubav i divljenje. To divljenje i ljubav, to sanjarenje za Knehtovu jaku i skladnu ličnost, za njegovo gospodstvo, magistar je vrlo dobro poznao ne samo kod Frica, već i kod još mnogih svojih drugova i učenika, i uvek je svoj autoritet i moć gradio više na njoj, no na svom visokom službenom dostojanstvu. Tu moć je, uprkos svom dobrom i pomirljivom biću, vršio na toliko mnogo ljudi. Tačno je osećao šta može da proizvede prijateljska reč oslovljavanja ili priznavanja, a šta izbegavanje, neobraćanje pažnje. Jedan od njegovih maj revnosni učenika mnogo docnije je pričao jednom da Kneht sa njim u tečaju i seminaru nedelju dana ni reči nije progovorio, da ga tobož nije video, da ga je tretirao kao vazduh i da je to u godinama njegovog đakovanja bila najgorča i najdelatnija kazna koju je doživeo.

Ova razmišljanja i retrospekte smatrali smo nužnim da bismo čitaoca našeg biografskog pokušaja na ovom mestu doveli do razumevanja dve ju polarno delatnih osnovnih tendencija u Knehtovoj ličnosti i da ga, pošto je naš opis pratio do njegove životne visine, pripremimo na poslednje faze te bogate životne karijere. Dve osnovne tendencije ili polovi tog života, njegov jin i jang, bile su tendencija ka očuvanju, ka vernosti, nesebičnoj službi hijerarhiji, a s druge strane tendencija „buđenja”, prodiranja, zahvatanja i shvatanja stvarnosti. Za Jozefa Knehta koji je verovao i bio spreman na službu, red, Kastalija i igra staklenih perli bili su nešto sveto i bezuslovno puno vrednosti. Za onoga ko se budio, za vidovitog, za onog ko je prodirao napred, one su, bez obzira na njihovu vrednost, bile postale, izvojevane, promenljive u svojim životnim oblicima, tvorevine izložene opasnosti starenja, postajanja jalovim i propadanja. Njihova ideja mu je uvek ostala sveto intaktna, njihova svakidašnja stanja on je ipak spoznao kao prolazna i oskudna u kritici. Služio je jednoj duhovnoj zajednici čijoj se snazi i smislu divio, ali čiju je opasnost video u njenoj sklonosti da sebe smatra kao čistu svrhu samoj sebi, da zaboravi svoj zadatak i saradnju sa celinom zemlje i sveta i da najzad propadne u sjajnoj odvojenosti od celine života, ali sve više i više osuđenoj na besplodnost. Tu opasnost je unapred naslutio onih ranih godina kada se ustezao i pribojavao da se potpuno poda igri staklenih perli. Nje je postajao sve ubedljivije svestan u diskusijama sa kaluđerima, a naročito sa paterom Jakobusom — ma koliko hrabro branio Kastaliju od njih. A otkad je ponovo živeo u Valdcelu i postao magistar igre, video je opasnost u stalno opipljivim simptomima, u vernom ali svetu nastranom i čisto formalnom načinu rada mnogih službenih mesta i njegovih

sopstvenih činovnika, u duhovitoj, ali nadmenoj stručnosti njegovih valdcelskih repetenata, a ne na kraju u isto toliko dirljivom koliko zastrašujućem liku njegovog Tegularijusa.

Po završetku svoje teške prve godine službovanja, od koje nije mogao ništa dobiti u vremenu i privatnom životu, sada se ponovo vratio svojim istorijskim studijama, prvi put se otvorenih očiju udubio u istoriju Kastalije. Pri tom je stekao ubeđenje da je sa njom stanje drukčije no što je mislila samosvest Provincije, da naročito već decenijama nazaduju njeni odnosi prema spoljašnjem svetu, uzajamno uticanje između nje i života, politike, obrazovanja zemlje. Istina, vaspitna vlast je još učestvovala u razgovorima o stvarima školstva i obrazovanja u saveznom savetu; istina, Provincija je još snabdevala zemlju dobrim učiteljima i u svim pitanjima učenosti vršila je svoj autoritet. Ali sve je to primilo obeležje običaja i mehanizma. Mladi ljudi iz raznih elita Kastalije, rede i manje revnosno su se dobrovoljno javljali za školsku službu *extra muros*, vlasti i pojedinci u zemlji retko su se obraćali Kastaliji sa traženjem saveta, dok je njen glas ranijih vremena bio tražen i slušan — na primer i pri važnim sudskim raspravama. Ako se nivo obrazovanja Kastalije uporedio sa nivoom zemlje, videlo se da se oni jedan drugom nikako nisu približavali. Naprotiv, nesrećom, oni su se jedno od drugog odvajali — ukoliko je kastalijska duhovnost bivala negovanja, diferenciranja, preterano kultivisana, utoliko je više svet bio sklon da pusti Provinciju da bude provincija i da je, umesto neophodnošću i nasušnim hlebom, smatra stranim telom. Oni su na nju, istina, bili pomalo ponosni kao na neku starinsku dragocenost. Privremeno je isto tako ne bi želeli dati, niti je se lišiti, ali su se od nje rado držali na rastojanju. Takođe su joj, i ne znajući, tačno pridavali mentalitet, moral i samoosećanje koji baš nisu više odgovarali pravom i delatnom životu.

Interesovanje sugrađana za život pedagoške provincije, njihovo učešće u njenim ustanovama, a naročito u igri staklenih perli, bilo je isto tako u opadanju kao i učešće Kastaljana u životu i sudbini zemlje. Knehtu je odavno postalo jasno da je to pogreška i bilo mu je teško što je on, kao majstor igre staklenih perli, u svom selu igrača imao posla isključivo sa Kastaljanima i specijalistima. Otuda njegovo teženje da se što više približi početničkim tečajevima, njegova želja da ima što mlađe učenike — ukoliko su bili mlađi, utoliko su bili povezaniji sa celinom sveta i života, utoliko su manje bili dresirani i specijalizovani. Često je osećao vatrenu želju za svetom, za ljudima, za naivnim životom, ukoliko je on tamo napolju u nepoznatom još postojao. Nešto od te čežnje i tog osećanja praznine, od života u suviše razređenom vazduhu, katkad je osetila većina od nas, a ta teškoća je poznata takođe i u vaspitnoj vlasti. Ona je bar uvek s vremena na vreme tražila sredstva da je predupredi i da povišenom negom telesnih vežbanja i igara, kao i pokušajima sa nekim zanatskim i povrtlarskim radovima, izravna taj nedostatak.

Ako smo tačno zapazili, kod uprave reda postoji u novije vreme takođe tendencija da se ukinu neke specijalnosti u nauci za koje se osećalo da su suviše negovane, i to u korist intenziviranja prakse razmišljanja. Nije potrebno biti skeptičar i rđav brat reda, ili čovek koji sve gleda crno, pa da se Jozefu Knehtu da za pravo što je izvesno već odavno pre nas komplikovani i osetljivi aparat naše republike video kao organizam koji stari i kome je u nekom pogledu potrebna obnova.

Kao što smo pomenuli, počev od njegove druge godine službovanja ponovo ga nalazimo okrenutog istorijskim studijama pri čemu se bavio, pored kastalijske istorije, uglavnom čitanjem svih velikih i manjih radova koje je pater Jakobus napisao o benediktinskom redu. Takođe je nalazio prilike da ta istorijska interesovanja pretrese ili iznova podstakne u razgovoru sa gospodinom Diboja i jednim od filologa iz Kojperhajma, koji je, kao sekretar, uvek bio prisutan sednicama vlasti. To mu je uvek bilo dobrodošlo osveženje i radost. U njegovoj svakidašnjoj okolini svakako mu je ta prilika nedostajala i istinski ovaploćeno neraspoloženje te okoline protiv svakog bavljenja istorijom nalazio je u osobi svoga prijatelja Frica. Između ostaloga našli smo jedan list sa zabeleškom o jednom

takvom razgovoru. U njemu je Tegularijus sa strašću izlagao da je istorija za Kastaljanina nedostojan predmet studiranja. Izvesno, čovek se može baviti tumačenjem istorije, filozofijom istorije na način duhovit i zabavan, po potrebi takođe visoko patetičan. To je zadovoljstvo kao sve ostale filozofije, on nema ništa protiv ako se neko time uveseljava. Ali sama stvar, predmet tog zadovoljstva, naime istorija, nešto je tako gadno, istovremeno banalno i đavolsko, istovremeno grozno i dosadno, da ne shvata kako se njome može baviti. Njena sadržina je samo ljudska sebičnost i večito ista borba za vlast, za materijalnu, brutalnu, životinjsku vlast, za jednu stvar, dakle, koja se u svetu predstava jednog Kastaljanina ne javlja ili, pak, nema ni najmanje vrednosti, a ta borba samu sebe precenjuje i glorifikuje. Svetska istorija je izveštaj bez kraja, bez duha i bez napregnute zanimljivosti o nasilju jačih nad slabijima, a pravu i stvarnu istoriju, bezvremenu istoriju duha hteti povezati ili čak objasniti tim kao svet starim, glupim tučnjavama slavloljubivih za vlast i laktaša za mesto pod suncem — upravo je već izdaja duha i podseća ga na jednu sektu daleko rasprostranjenu u devetnaestom ili dvadesetom stoleću o kojoj su mi jedanput pričali. Ona je svom ozbiljnošću verovala da su žrtve starih naroda, prinete bogovima, zajedno sa tim bogovima, njihovim hramovima i mitovima kao sve druge lepe stvari, posledice jedne proračunljive nedovoljnosti ili suvišnosti u jelu i radu, rezultati napregnutosti koja se može izračunati iz nagrade za rad i cene hlebu, da su umetnosti i religije bile prividne fasade takozvane ideologije o čovečanstvu koje se bavi jedino glađu i ždranjem. Kneht, koga je razgovor veselio, upitao je na to, nije li istorija duha, kulture, umetnosti takođe istorija i nije li ipak u izvesnoj vezi sa ostalom istorijom. Ne, uzviknuo je njegov prijatelj žustro, on baš to poriče. Svetska istorija je trka u vremenu, trka za dobiti, za vlašću, za blagom, pri tom uvek zavisi od toga ko ima dovoljno snage, sreće i drskosti da ne propusti trenutak. Duhovno delo, kulturno delo, umetničko delo, naprotiv, tačno je suprotno, to je uvek izliv iz vremenskog ropstva, skliznuće čoveka iz smeća njegovih nagona i njegove lenosti na drugu ravan, u bezvremeno, slobodno od vremena, božansko, potpuno i sasvim neistorijsko i protivistorijsko.

Kneht ga je sa zadovoljstvom slušao i dražio ga još na dalja, nikako ne duhovita pričanja, a onda je mirno završio razgovor primedbom:

— Svako poštovanje tvojoj ljubavi prema duhu i njegovim delima! Samo je duhovna tvorevina nešto u čemu ne možemo baš tako učestvovati kao što neki misle. Jedan Platonov razgovor ili jedan horski stav od Hajnriha Isaka i sve što mi nazivamo duhovnim delom, ili umetničkim delom, ili objektivnim duhom, krajnji su rezultati, poslednji rezultati jedne borbe za prečišćavanje i oslobođenje. Oni su, ako hoćeš, kao što ti to nazivaš, izlivi iz vremena u bezvremeno i u većini slučajeva su najsavršenija ona dela koja ne dopuštaju da se išta više nasluti od one borbe i hvatanja u koštac koje im je prethodilo. Velika je sreća što imamo ta dela, i mi, Kastaljani, gotovo svi živimo od njih, mi više nismo drukčije stvaralački do u reprodukovanju, mi trajno živimo u inostranoj bezvremenoj i bezborbenoj sferi koja se sastoji baš iz onih dela i bez njih nam ne bi bila poznata. I mi još uvek idemo dalje u produhovljavanju ili, ako hoćeš, u apstrahovanju. Mi u svojoj igri staklenih perli raščlanjavamo ona dela mudraca i umetnika u njihove delove, izvlačimo iz njih pravila stila, oblikovne šemate, sublimovana tumačenja i operišemo tim apstrakcijama kao da su one opeke. No sve to je vrlo lepo, to ti niko ne osporava. Ali ne može svako celog svog života, disati, jesti i piti isključivo apstrakcije. Nad onim što neki valdcelski repetent oseća dostojnim svoga interesovanja, istorija ima jedno preimućstvo. Ona ima posla sa stvarnošću. Apstrakcije ushićuju, ali ja sam za to da se takođe mora disati vazduh i jesti hleb.

Knehtu se povremeno davala prilika za koju kratku posetu sedom bivšem majstoru muzike. Poštovani starac, čije su sile sada očito opadale i koji se odavno potpuno odvikao upotrebe govora, ostao je do kraja u svom stanju vedre pribranosti. Nije bio bolestan, a njegova smrt nije bila upravo

neko umiranje, to je bilo dalje dematerijalizovanje, čilenje telesne supstance i telesnih fuhkcija, dok se život sve više skupljao isključivo u pogledu očiju i tihom zračenju starčevog lica koje je upadalo. Većini stanovnika Monteporta to je bila dobro poznata i sa strahopoštovanjem primljena pojava, ali samo malom broju, kao što je Kneht, Feromonte i mladi Petrus, bilo je darovano da nekako učestvuju u tom večernjem sjaju i dogorevanju jednog čistog i nesebičnog života. Tom malom broju, kad su pripremljeni i sakupljeni ulazili u malu prostoriju u kojoj je bivši majstor sedeo u naslonjači, uspevalo je da uđu u taj blagi sjaj prestajanja postojanja, da saosete savršenstvo postalo bez reči. Kao u oblasti nevidljivih zrakova provodili su usrećujuće trenutke u kristalnoj sferi te duše, učestvovali u nezemaljskoj muzici, a potom su se vraćali u svoj dan prosvetljena i ojačana srca, kao sa nekog visokog planinskog vrha.

Došao je dan kad je Kneht primio vest o njegovoj smrti. Brzo je otputovao tamo i našao blagopočivšeg kako leži na odru; sitno lice iščezlo i utonulo u neku tihu ranu i arabesku, u neku magičnu figuru koja se više nije mogla pročitati, pa ipak kao da priča o osmejk i ispunjenoj sreći. Na grobu je, posle majstora muzike i Feromonta, govorio i Kneht. On nije govorio o prosvećenom mudracu muzike, ne o velikom učitelju, ne o dobrom pametnom najstarijem članu vrhovne vlasti — on je govorio samo o milosti njegove starosti i smrti, o besmrtnoj lepoti duha koja se u njemu otkrila drugovima njegovih poslednjih dana.

Iz više izjava znamo da mu je bila želja da opiše život bivšeg magistra, samo mu za takav rad zvanje nije davalo slobodnog vremena. Bio se naučio da svojim željama ne daje mnogo mesta. Jednom je rekao nekom svom repetentu:

— Šteta je što vi studenti ne poznajete dobro izobilje i raskoš u kojima živite. Ali tako je bilo i sa mnom dok sam bio student. Čovek studira i radi, ne dangubi, veruje da se može smatrati marljivim — ali se jedva oseća šta bi se sve moglo učiniti, šta bi se sve od te slobode moglo uraditi. Tad odjednom dođe poziv vlasti, potrebni ste, dobijete zadatak nastave, neku misiju, zvanje, s njega pođete na jedno više i nađete se uhvaćeni u mreži zadataka i obaveza, koja postaje sve uža i gušća ukoliko se u njoj više koprcate. To su po sebi sami mali zadaci, ali svaki zahteva da bude ispunjen u svom trenutku, a službeni dan ima mnogo više zadataka no časova. To je dobro tako, drukčije ne treba da bude. Ali kad se između učionice, arhiva, kancelarije, sobe za prijem, sednica, službenih putovanja jednom za trenutak pomisli na slobodu koju je čovek imao i izgubio, slobodu nenaređenih radova, neograničenih prostranih studija, tada se za trenutak za njom može veoma čeznuli i zamisliti: kad bismo je još jednom opet imali, do dna bismo uživali njene radosti i mogućnosti.

On je imao izvanredno fino osećanje za pogodnost svojih učenika i činovnika za službu u hijerarhiji. Za svaki zadatak, za svako mesto obazrivo je birao ljude, a knjiga svedočanstva i karakteristika, koju je o njima vodio, pokazuje veliku sigurnost ocene koja se uvek u prvom redu odnosila na ljudsko, na karakter. Kad su se ocena i tretman odnosili na teže karaktere, takođe su rado tražili savet od njega. Tu je, na primer, bio onaj student Petrus, poslednji povlašćeni učenik bivšeg majstora muzike. Taj mladi čovek, jedan od soja tihih fanatika, do kraja se vrlo dobro pokazao u svojoj specifičnoj ulozi kao druževnik, negovatelj i mlađi obožavatelj poštovanoga. Kad je ta uloga ipak magistrovom smrću bila prirodno završena, s početka je dopao neke melanholije i žalosti koja je naišla na razumevanje i neko vreme su je trpeli, ali čiji su simptomi sadanjem gospodaru Monteporta, majstoru muzike Ludviku, uskoro zadavali ozbiljne brige. Petrus je, naime, navaljivao da ostane da stanuje u onom paviljonu koji je počivši pod starost imao za sedište; čuvao je kućicu, nameštaj i red u stanu držao je do sitnica tačno kao ranije. Sobu, u kojoj je umrla stanovao i umro, sa naslonjačom, samrtničkim odrom i čembalom, naročito je smatrao kao svetinju koja se ne sme dirnuti i koju on čuva. Osim preteranog čuvanja tih relikvija, poznavao je samo još jednu brigu i dužnost — negu

groba u kome je počivao njegov voljeni majstor. Smatrao se pozvanim da svoj život posveti trajnom kultu pokojnika na tim mestima uspomena, da ih čuva kao sveta mesta kao sluga hrama, da možda vidi kako mesta postaju hodočašće. Prvih dana po pogrebu uzdržavao se svakog jela, zatim se ograničio na one male i retke obede kojima se majstor zadovoljavao u poslednje vreme. Izgledalo je kao da ima nameru da na taj način stupi u nasledstvo poštovanog i da pođe za njim. Pošto to nije dugo izdržao, prešao je na ono držanje koje je trebalo da ga legitimise kao upravnika kuće i groba, kao večitog čuvara mesta pomena. Iz svega toga jasno je proizlazilo da je mladi čovek, koji je inače već odavno uživao poseban položaj za njega pun draži, uporno hteo na taj način da zadrži taj poseban položaj i da se nikako opet ne vrati u službu svakidašnjice kojoj se potajno nije više osećao doraslim. „Onaj Petrus koji je bio dodeljen bivšem majstoru promašen je”, veli se kratko i hladno u jednom Feromontovom pisamcetu.

Razume se, monteportski student muzike nije se ticao valdcelskog magistra, ovaj nije bio odgovoran za njega i bez sumnje nije osećao potrebu da se meša u neku monteportsku stvar i da povećava svoj sopstveni rad. Ali nesrećni Petrus, koga su silom morali udaljiti iz njegovog paviljona, nije se smirio, pa je u svojoj žalosti i zbunjenosti doveo sebe u stanje izolovanosti i otuđenosti od stvarnosti, u kome nije mogao biti izvrnut uobičajenim propisima za prestupe protiv discipline. Pošto je njegovim starešinama bio poznat blagonakloni odnos Knehtov prema njemu, to su iz kancelarije majstora muzike uputili molbu Knehtu za savet i intervenciju. Dotle je neposlušnik privremeno smatran kao bolestan i držan u jednoj ćeliji bolesničkog odeljenja pod posmatranjem. Kneht se gotovo nerado upustio u tu mučnu stvar, ali kad joj je jednom već posvetio svoje razmišljanje i odlučio se na pokušaj pomoći, uzeo je stvar čvrsto u svoje ruke. Ponudio se da Petrusa primi na probu k sebi, pod uslovom da ga potpuno tretiraju kao zdravog i da ga puste da putuje sam. Priložio je kratak, ljubazan poziv mladiću, u kome je molio da ga poseti na kratko vreme, ako je slobodan, i nagovestio da se nada da od njega dobije neka obaveštenja o poslednjim danima bivšeg majstora muzike. Monteportski lekar je s ustezanjem odobrio. Studentu su predali Knehtov poziv i, kao što je ovaj pravilno pretpostavljao da nasukanome u njegovom nepovoljnom položaju neće biti ništa draže i prihvatljivije no da se brzo udalji iz mesta svojih nevolja — Petrus se odmah izjasnio saglasnim sa putom, bez ustezanja je uzeo jedan redovan obed, dobio putnu kartu i krenuo.

U Valdcel je došao u teškom stanju. Po Knehtovom uputstvu ovde su zanemarivali ono što je bilo nestalno i neskrasivo u njegovom biću, smestili su ga među goste arhiva. Video je da sa njim ne postupaju ni kao sa kažnjenikom, ni kao sa bolesnikom, ni ma kako inače van poretka, a ipak nije bio dovoljno bolestan da tu prijatnu atmosferu ne bi cenio i da taj povratak u život koji mu se pružio ne iskoristi. Istina, on je tokom više nedelja svog boravka magistru bio dovoljno na teretu. Ovaj mu je stalno kontrolisanim prividnim zaposlenjem, pravljenjem zabeležaka o poslednjim muzičkim vežbanjima i studijama njegovog majstora dao zadatak i pored toga je pustio da ga u arhivu planski drže za sitne grublje poslove. Molili su ga, kad mu vreme to dopušta, da malo radi rukama, jer su upravo jako zaposleni i oskudevaju u pomoćnim snagama. Ukratko, skrenulom su pomagali da se vrati na put. Tek kad se smirio i očito postao voljan da se svrsta, Kneht je počeo u kratkim razgovorima da utiče na njega i neposredno vaspita, da ga potpuno oslobodi zablude da je njegov kult idola sa pokojnikom sveta stvar i u Kastaliji mogućna. Pošto nije mogao savladati svoj strah od povratka u Monteport, kad je izgledao izlečen dali su mu nalog da ode na koju nižu elitnu školu kao pomoćnik učitelja miuzike, gde se držao kako treba.

Mogao bi se navesti još koji primer Knehtove vaspitne i duševno-lekarske delatnosti, i ima mladih studenata koji su kroz blagu moć njegove ličnosti bili pridobijeni za život u pravom kastalijskom duhu, a na sličan način onome na koji je nekada sam Kneht to bio od strane majstora

muzike.

Svi ti primeri pokazuju naim majstora igre ne kao čoveka nekako problematična karaktera, svi oni su svedočanstva zdravlja i ravnoteže. Trud pun ljubavi poštovanoga za labilne i ugrožene karaktere, kao što su Petrus ili Tegularijus, izgleda da ukazuje na naročitu budnost i fino osećanje za takva oboljenja ili napade kastalijskog čoveka, na pažljivost za probleme i opasnosti koje se nalaze u samom kastalijskom životu, koja se od prvog buđenja nikako nije smirila ni uspavala. Ne hteti videti te opasnosti iz lakomislenosti ili ugodnosti, kao što to čini veći deo naših sugrađana, bilo je daleko njegovom jasnom i hrabrom biću. Taktika većine njegovih kolega u vlasti, koji postajanje tih opasnosti istina poznaju, ali ih načelno tretiraju kao da ne postoje, verovatno da nikada nije bila njegova. On ih je video i poznao, ili bar neke od njih, a njegovo poznavanje rane istorije Kastalije dopuštalo mu je da život usred tih opasnosti vidi kao borbu i da taj život u opasnosti potvrdi i voli, dok toliki mnogi Kastaljani shvataju svoju zajednicu i život u njoj samo kao idilu. Iz dela patera Jakobusa o benediktinskom redu bila mu je takođe poznata predstava reda kao borbene zajednice i pobožnosti kao borbenog držanja. „Nema”, tako je jedanput rekao, „plemenitog i uzvišenog života bez znanja o đavolima i demonima i bez neprekidne borbe protiv njih”.

Izrazita prijateljstva između nosilaca najviših zvanja kod nas pojavljuju se krajnje retko. Tako se ne čudimo što u prvim godinama službe Kneht nije negovao takav odnos ni sa jednim svojim kolegom. On je imao velike simpatije za starog filologa u Kojperhajmu i duboko poštovanje za upravu reda, ali u toj sferi lično i privatno je skoro potpuno isključeno i objektivisano, da van zvanične saradnje ozbiljna zbližavanja i sprijateljavanja gotovo nisu mogućna. Pa ipak je imao još i to da doživi.

Ne raspolažemo tajnim arhivom vaspitne vlasti. O Knehtovu držanju i delatnosti na njenim sednicama i glasanjima znamo samo ono što se može zaključiti iz njegovih povremenih izjava prijateljima. Izgleda da on, istina, na tim sednicama nije uvek sačuvao ćutljivost iz početka svog magistrovanja, ali se ipak samo retko pojavljivao kao govornik, osim ako je sam bio inicijator i podnosilac predloga. Izričito je dokazana brzina kojom je savladao tradicionalni ton opštenja koji je vladao na vrhu naše hijerarhije i gizdavost, bogatstvo pronalaženja i raspoloženje za igru koje je pokazivao pri vežbanju tih oblika. Kao što je poznato, vrhovi naše hijerarhije, magistri i ljudi iz uprave reda, opšte jedni s drugima ne samo u jednom ceremonijskom stilu koga se brižljivo drže, već među njima vlada, ne umemo da kažemo otkada, takođe i sklonost ili tajni propis ili pravilo igre da se posluže tim strožom, tim brižljivije isklesanom učtivošću, što su razmimoilaženja u mišljenjima veća i što su sporna pitanja o kojima se raspravlja važnija. Ta učtivost predana od starina, verovatno uz druge funkcije koje može imati, ima takođe i pre svega funkciju zaštitnog postupka: krajnje učtiv ton debata štiti ne samo lica koja učestvuju u debatama od podavanja strasti i pomaže im da sačuvaju savršeno držanje, on štiti i čuva osim toga dostojanstvo reda i same vlasti. On ih zaodeva plaštevima ceremonijala i velovima svetosti, i tako ta veština komplimentiranja, koju studenti često ismejavaju, ima svoj dobar smisao. Pre Knehtova vremena, njegov prethodnik magistar Tomas fon der Trave, bio je majstor te veštine kome su se naročito divili. Kneht se upravo ne može nazvati njegovim naslednikom u tome, još manje njegovim podražavaocem. On je bio više učenik Kineza, a njegov način kurtoazije je manje zaoštren i prožet ironijom. Ali među svojim kolegama on je važio kao nepobediv u učtivosti.

JEDAN RAZGOVOR

U svom ogledu došli smo do tačke gde je naša pažnja potpuno prikovana za onaj razvitak koji je majstorov život uzeo poslednjih godina njegovih i koji ga je doveo do oproštaja od zvanja i Provincije, do prelaska u drugi životni krug i do kraja. Iako je do trenutka tog oproštaja svojim zvanjem upravljao primernom vernošću i do poslednjeg dana uživao ljubav i poverenje učenika i saradnika, sada se odričemo daljeg opisivanja njegovog vođenja zvanja, jer vidimo da je u sebi bio umoran od njega i da se okrenuo drugim ciljevima. On je prošao kroz krug mogućnosti koje mu je to zvanje dalo za razvitak njegovih snaga i dospeo na mesto na kome velike prirode napuštaju put tradicije i poslušnog svrstavanja i kada, pouzdajući se u najviše, nenazovljive sile, moraju pokušati i primiti odgovornost za novo, još neobeleženo i još neživiljeno.

Kad je postao svestan toga, marljivo i trezveno je ispitao svoj položaj i mogućnost da taj položaj promeni. On je neobično rano dospeo na visinu onoga što je neki ambiciozni Kastaljanin mogao sebi predstaviti kao vredno željenja i teženja, i dotle je dospeo ne ambicijom i trudom, nego bez teženja i hotimičnog prilagođavanja, gotovo protiv svoje volje, jer bi njegovim sopstvenim željama više odgovarao jedan nezapažen, samostalan, nikakvim dužnostima nepodvrgnut život naučnika. On nije podjednako visoko cenio plemenita dobra i ovlašćenja koja su mu bila data sa zvanjem. Neka od tih odlikovanja i ovlašćenja vlasti već posle kratkog vremena službovanja izgledala su mu gotovo kao muka. Naročito političku i administrativnu saradnju u najvišoj vlasti uvek je osećao kao teret, ali joj se zato, razume se, nije posvećivao sa manje savesnosti. Takođe i najpraviji, karakterističan i jedinstven zadatak njegovog položaja, privlačenje odbira savršenih igrača staklenih perli, ma koliko mu radosti ponekad pričinjavao i ma koliko taj odbir bio ponosit na svog majstora, na duže vreme mu je možda bio pre teret no zadovoljstvo.

Ono što mu je pričinjavalo radost i zadovoljenje bilo je poučavanje i vaspitavanje. Pri tom je došao do iskustva da su radost i uspeh tim veći što su učenici bili mlađi, tako da je osećao kao lišavanje i žrtvu što mu njegov poziv nije dovodio decu i dečake, već samo mladiće i odrasle. Bilo je takođe još i drugih razmišljanja, iskustava i zapažanja koja su tokom njegovog magistrovanja dovela do toga da ga kritički opredele prema njegovoj sopstvenoj delatnosti i protiv nekih valdcelskih stanja ili pak da svoje zvanje oseća kao veliku smetnju u razvijanju svojih najboljih i najplodnijih sposobnosti. Ponešto od toga poznato je svakom od nas, ponešto samo pretpostavljamo. I pitanje da li je magistar Kneht sa svojim teženjem za oslobođenjem od tereta svoga zvanja, sa svojom željom za neistaknutijim, ali intenzivnijim radom, sa svojom kritikom kastalijskog stanja upravo imao prava, da li ga treba smatrati kao unapređivača i smelog borca ili kao neku vrstu odmetnika ili begunca ispod zastave — i to pitanje ćemo ostaviti da miruje, ono je diskutovano više no dovoljno. Spor o tome je neko vreme podelio Valdcel, čak i celu Provinciju, u dva tabora, pa još uvek nije potpuno zanemeo. Iako se mi izjašnjavamo kao zahvalni poštovaoci velikog magistra, nećemo zauzeti stav prema tom pitanju. Sinteza iz onog spora mišljenja i ocena o ličnosti i životu Jozefa Knehta odavno se nalazi u stvaranju. Ne bismo hteli suditi ili preobraćati, već da istinito ispričamo istoriju o svršetku našeg poštovanog majstora. Samo, to baš i nije sasvim tako nekakva istorija, pre bismo je mogli nazvati legendom, izveštajem smešanim od pravih vesti i samih glasova, baš kao što su oni sliveni iz bistrih i mutnih izvora u opticaju među nama mlađima u Provinciji.

U vreme u koje su se misli Jozefa Knehta već počele baviti traženjem puta u slobodno, on je neočekivano ponovo video nekada poznatu, otada poluzaboravljenu priliku iz svog mladićkog vremena — Plinija Desinjorija. Taj nekadanji učenik-gost, sin stare, za Provinciju zaslužne porodice,

kao poslanik i kao politički pisac uticajan čovek, jednog dana se neočekivano pojavio u službenom svojstvu kod najviše vlasti Provincije. Kao svakih nekoliko godina, bio je izvršen nov izbor vladine komisije za kontrolu kastalijskog budžeta, i Desinjori je postao jedan od članova te komisije. Kada se prvi put pojavio u tom svojstvu na jednoj sednici u kući uprave reda u Hirslandu, bio je prisutan takođe i majstor igre staklenih perli. Susret je na njega učinio jak uticaj i nije ostao bez posledica. Ponešto o tome znamo preko Tegularijusa, a onda preko samog Desinjorija. U to vreme njegovog života, koje nismo u stanju potpuno osvetliti, ovaj je uskoro ponovo postao njegov prijatelj, čak njegov poverenik. Pri prvom ponovnom susretu posle decenija zaborava, govornik je kao i obično predstavio magistrima gospodu članove novoizabrane državne komisije. Kada je naš majstor čuo ime Desinjori, bio je iznenađen, čak postišen, jer na prvi pogled nije poznao druga iz mladosti koga mnogo godina nije video. Dok mu je sada, odričući se zvaničnog poklona i obrasca pozdrava, ljubazno pružao ruku, pažljivo mu je gledao u lice, pokušavajući da pronikne koje su to promene zbog kojih se moglo desiti da ne pozna jednog starog prijatelja. Njegov pogled je i za vreme sednice češće počivao na nekada tako poznatom licu. Uostalom, Desinjori ga je oslovio sa vi i sa titulom magistra, i on ga je dva puta morao umoliti pre no što se ovaj odlučio da se posluži starim oslovljavanjem i da ga ponovo oslovi sa ti.

Kneht je poznavao Plinija kao burnog i vedrog, poverljivog i sjajnog mladića, kao dobrog učenika i istovremeno mladog svetskog čoveka koji se osećao superioran prema mladim, svetu stranim Kastaljanima i kome je često činilo zadovoljstvo da ih izaziva. Možda nije bio oslobođen sujete, ali je bio otvorene prirode, bez sitničarenja i za većinu vršnjaka zanimljiv, privlačan i ljubazan, za neke čak sjajan zbog svoje lepe pojave, sigurnog držanja i arome stranosti koja ga je okružavala kao hospitanta i svetsko dete. Godinama docnije, pri kraju njegovih studija, Kneht ga je opet video. Tada mu se činio splasnuo, ogrubeo i sasvim lišen svoje ranije draži i bio ga je razočarao. Rastali su se zbunjeno i hladno. Sad je opet izgledao sasvim drukčiji. Pre svega izgledalo je da je izgubio svoju mladost i čilost, radost da saopštava, da se prepire, da menja misli, da se potpuno oslobodio ili da je izgubio svoje aktivno, osvajačko, spolja okrenuto biće. Kao što on pri susretu nekadašnjeg prijatelja nije upozorio na sebe i nije pozdravio prvi, kao što još posle pomena njihovih imena nije magistra oslovio sa ti i na srdačan poziv pristao na to samo uz otpor, tako isto i u njegovom držanju, pogledu, načinu govora, u njegovim crtama lica i pokretima, na mesto ranije želje za napadom, otvorenosti i krilatosti, stupila je uzdržljivost ili potištenost, neko štedenje sebe ili povučenost, neka vrsta stege ili borbe, ili takođe možda samo zamorenost. U to se bila utopila i ugasila čar mladosti, ali ne manje i crte površnosti i suviše grube svetovnosti; takođe ni njih više nije bilo. Čitav čovek, a pre svega njegovo lice izgledalo je sada pogođeno, delom razoreno,• delom oplemenjeno izrazom patnje. I dok je majstor igre staklenih perli pratio rasprave, deo njegove pažnje uvek je ostajao pri. toj pojavi i prisiljavao ga da misli koja bi vrsta patnji to mogla biti što je tako dominirala i tako pogodila tog živahno lepog i radosnog čoveka. Izgleda da je to neka tuđa, njemu nepoznata patnja. Što se Kneht više predavao razmišljanju koje je ispitivalo, tim više se osećao uvučen u simpatiju i saučešće prema tom paćeniku, čak uz to saučešće i tu ljubav tiho je govorilo i neko osećanje kao da je nešto dužan tom prijatelju iz mladosti koji je izgledao tako tužan, kao da ima nešto da mu naknadi.

Pošto je doneo i ponovo napustio neku pretpostavku o uzroku Pliniove tuge, došla mu je misao: patnja u tom licu nije običnog porekla, to je neka plemenita, možda tragična patnja i njen izraz je neke vrste nepoznate u Kastaliji. Setio se da je sličan izraz katkad viđao na nekastalijskim licima, na licima svetskih ljudi, samo nikada tako snažan i privlačan. On je slično poznavao takođe na slikama ljudi iz prošlosti, na slikama nekih naučnika ili umetnika, sa kojih se mogla pročitati dirljiva,

polubolešljiva, polusudbinska žalost, usamljenost i bespomoćnost. Za magistra koji je imao tako nežno umetničko osećanje za tajne izraza i tako budno osećanje vaspitača za karaktere, još odavno je bilo nekih fiziognomskih znakova kojima je, ne praveći od toga nikakav sistem, instinktivno verovao. Tako je za njega, na primer, postojao jedan specijalno kastalijski i jedan specijalno svetski način smejanja, osmehivanja i veselosti i isto tako jedan specijalno svetski način patnje ili tuge. Sada je verovao da na Desinjorijevom licu prepozna je tu svetsku tugu, i to tako jaku i čisto izraženu kao da je tom licu određeno da bude predstavnik mnogih i da pokaže potajnu patnju i bolest mnogih. To lice ga je uznemiravalo i potresalo. Izgledalo mu je više nego značajno što je svet sada ovamo poslao njegovog izgubljenog prijatelja i što Plinio i Jozef, kao nekada u svojim đačkim govorničkim borbama, sada zaista i punovažno jedan zastupa svet, drugi red. Još važnije i simbolični je mu se učinilo što u tom čudnom i tugom osenčenom licu svet sada nije poslao u Kastaliju svoj osmejak, svoju životnu volju, svoju želju za moći, svoju krepkost, već svoju nevolju, svoju patnju. To ga je takođe nagonilo da misli i dopalo mu se što je Desinjori izgledao da ga pre izbegava no traži, i što se samo polako i uz veliki otpor predavao i otvarao. Uostalom, Knehtu je prirodno došlo u pomoć i to što njegov školski drug, sam vaspitan u Kastaliji, nije bio neki težak, zlovoljan ili čak neraspoložen član svoje komisije, tako važne za Kastaliju, kao što se to već i doživljavalo, već je spadao u poštovaoce reda i pokrovitelje Provincije kojoj je mogao učiniti neku uslugu. On se svakako već dugo godina odrekao igre staklenih perli. Ne bismo mogli tačnije izvestiti na koji način je magistar postepeno ponovo zadobio prijateljevo poverenje. Neka to svaki od nas koji poznaje magistrovu mirnu veselost i učtivost punu ljubavi predstavi sebi na svoj način. Kneht nije popuštao u osvajanju Plinija — a ko se dugo mogao opirati, ako je ovaj u tome imao ozbiljnu nameru?

Na kraju, nekoliko meseci posle tog prvog susreta, Desinjori je prihvatio poziv da poseti Valdcel, koji mu je ovaj više puta slao. Jednog oblačnog i vetrovitog jesenjeg popodneva vozili su se njih dvojica ka mestima svog đakovanja i prijateljstva, kroz polja, naizmenično između svetlosti i senke. Kneht je bio miran i vedar, njegov pratilac i gost tih, ali uznemiren, kao prazna polja između sunca i senke, u trzajima između radosti zbog ponovnog viđenja i žalosti zbog otuđivanja. Blizu naselja sišli su i pešice pošli starim putevima kojima su kao đaci zajedno išli, podsećali se na neke drugove i učitelje i na neke svoje ondašnje razgovore. Desinjori je ostao Knehtov gost za jedan dan i ovaj mu je obećao da će ga pustiti da tog dana prisustvuje kao posmatrač svim njegovim službenim radnjama i radovima. Na kraju tog dana — gost je hteo idućeg jutra sasvim rano da otputuje — sedeli su sami u Knehtovoj dnevnoj sobi, gotovo već opet u staroj poverljivosti. Dan, u kome je iz časa u čas mogao posmatrati magistrov rad, na stranca je učinio veliki utisak. Te večeri su imali jedan razgovor koji je Desinjori zabeležio čim se vratio kući. Iako on sadrži donekle i ponešto nevažno i naše hladno izlaganje na neki deranžirajući način možda ponekad čitaoca prekida, ipak bismo hteli da ga saopštimo onako kako ga je onaj zapisao.

— Toliko mnogo sam mislio da ti pokažem — rekao je magistar — a sada ipak nisam stigao. Na primer, moj mali vrt. Sećaš li se još „magistrovog vrta” i nasada majstora Tomasa? — Da, i mnogo šta drugo. Nadam se da će za to još doći dan i čas. Ipak si od juče mogao proveriti pokoju uspomenu i dobio si takođe neku predstavu o načinu mojih službenih obaveza i moje svakidašnjice.

— Zahvalan sam ti za to — rekao je Plinio. — Šta je upravo vaša Provincija i kakve čudne i velike tajne ona ima, počeo sam tek danas opet poimati, iako sam u godinama moga odsustvovanja mnogo više mislio na vas no što bi ti pretpostavio. Danas si mi dao jedan pogled u tvoje zvanje i tvoj život, Jozefe, nadam se da to nije bio poslednji put, i još češće ćemo govoriti o onome što sam tu video i o čemu danas još ne mogu da govorim. Naprotiv, osećam da me tvoje poverenje takođe obavezuje i znam da te je moja dosadašnja zatvorenost morala otuđiti. Dakle, i ti ćeš mene jedanput

posetiti i videti gde ja živim. Za danas ti mogu samo malo o tome pričati, samo toliko da opet znaš o meni, a meni samom će taj razgovor doneti nešto olakšanja, iako je on za mene u isto vreme postidjući i kazna.

Ti znaš da ja potičem iz jedne stare porodice, zaslužne za zemlju i u prijateljskim odnosima s vašom Provincijom, iz jedne konzervativne porodice zemljoposjednika i viših činovnika. Ali, pogledaj, već to prosto saopštenje stavlja me pred provaliju koja te odvaja od mene! Velim „porodica”, a pod tim mislim da kažem nešto jednostavno, samo po sebi razumljivo i jednosmisleno, ali da li je to ono? Vi iz Provincije imate svoj red i svoju hijerarhiju, ali nemate porodice, vi ne znate šta je to porodica, krv i poreklo, i nemate nikakve ideje o tajnim i moćnim čarima i silama onoga što se naziva porodica. Dakle, to je u osnovi tako sa većinom reči i pojmova u kojima se naš život može izraziti — većina od njih koji su za nas važni, za vas nisu. Mnogi su za vas jednostavno nerazumljivi, a mnogi kod vas znače sasvim drugo no kod nas. I onda treba da govorimo jedni s drugima! Vidi, kada ti sa mnom govoriš, to je kao kada me oslovljava neki stranac, ali ipak stranac čiji sam jezik u mladosti učio i sam govorio, razumem najveći deo. Ali obrnuto nije tako — kad ja govorim tebi, ti čuješ jedan jezik čiji su ti izrazi samo upola poznati, a čije nijanse i treptaji tebi uopšte nisu poznati, ti slušaš priče iz nekog ljudskog života, nekog oblika bitisanja koji nije tvoj. Najveći deo čak i kad bi te zanimao, ostaje ti tuđ i najviše polurazumljiv. Ti se sećaš naših mnogih govorničkih borbi i razgovora dok smo bili đaci. S moje strane oni nisu bili ništa drugo do pokušaj, jedan od mnogih, da svet i govor vaše Provincije dovedem u sklad sa mojim. Ti si bio najotvoreniji i najčestitiji od svih sa kojima sam ikada preduzimao takve pokušaje. Ti si se hrabro zauzimao za prava Kastalije, a da ipak nisi bio ravnodušan prema mom drugom svetu i njegovim pravilima ili da ga čak prezireš. Mi smo se onda čak prilično približili jedan drugom. Ali o tome ćemo govoriti docnije.

Pošto je jedan trenutak zamišljeno ćutao, Kneht je oprezno rekao: — Sa tim da se ne možemo razumeti, ne stoji tako rđavo. Izvesno, dva naroda i dva jezika neće se moći jedan drugom tako razumljivo i tako prisno poveriti kao dva pojedinca koji pripadaju istom narodu i jeziku. Ali to nije razlog za odricanje od razumevanja i poveravanja. I među sunarodnicima i ljudima istog jezika stoje pregrade koje sprečavaju puno poverenje i puno uzajamno razumevanje, pregrade obrazovanja, vaspitanja, obdarenosti, individualnosti. Može se tvrditi da svaki čovek na Zemlji može načelno razgovarati sa svakim drugim, i može se tvrditi da na svetu uopšte ne postoje dva čoveka mteđu kojima je moguće pravo, potpuno, prisno poveravanje i razumevanje — jedno je isto toliko tačno koliko i drugo. To je jin i jang, dan i noć. Oboje imaju pravo, na oboje se povremeno mora podsetiti i dajem ti za pravo utoliko što ja takođe, prirodno, ne verujem da ćemo se nas dvojica ikada potpuno i bez rezerve moći jedan drugom učiniti razumljivim. Bio ti zapadnjak, a ja Kinez, govorili mi različitim jezicima, ipak ćemo, ako smo dobre volje, jedan drugom vrlo mnogo poveriti i povrh onoga što se tačno može poveriti, još vrlo mnogo ćemo moći jedan o drugom pogoditi i naslutiti. U svakom slučaju to hoćemo da pokušamo.

Desinjori je klimnuo glavom i nastavio: — Ja ću prvo da ispričam ono malo što moraš da znaš da bi dobio nekakvu ideju o mom položaju. Dakle, tu je pre svega porodica, najviša sila u životu jednog mladog čoveka — priznavao je on ili ne. Sa njom sam dobro izlazio na kraj dok sam bio hospitant vaše elitne škole. Tih godina ja sam kod vas bio dobro zbrinut. Za vreme raspusta kod kuće su me slavili i mazili, bio sam jedinac. Majci sam bio naklonjen nežnom, strasnom ljubavlju, rastanak od nje bio je jedini bol koji sam osećao pri svakom odlasku. Prema ocu sam bio u hladnijem, ali ljubaznom odnosu, bar za vreme svih onih dečaćkih i mladićkih godina koje sam proveo kod vas. On je bio stari poštovalac Kastalije i ponosit što me vidi vaspitanog u elitnim školama i posvećenog u tako uzvišene stvari kao što je igra staklenih perli. Ti zavičajni boravci za vreme raspusta često su

hili puni istinskog oduševljenja i svečani. Porodica i ja uzajamno smo se u neku ruku poznavali samo još u prazničnom odelu. Nekada, kada sam tako putovao na raspust, žalio sam vas koji ostajete i koji niste ništa znali o takvoj sreći. Nije potrebno da mnogo govorim o ondašnjem — ti si me poznao mnogo bolje no ma ko drugi. Ja sam bio gotovo Kastaljanin, malo radostan, grub i površan možda, ali pun sreće, obesti, krilat i oduševljen.

To je bilo najsrećnije doba mog života. Razume se, ja to onda nisam shvatao, jer za vreme onih valdcelskih godina, sreću i vrhunac svog života očekivao sam od vremena kada se, po završetku vaših škola, budem vratio i kada pomoću svoje superiornosti stečene kod vas budem osvojio tamošnji svet. Umesto toga, po mome rastanku s tobom, počelo je za mene obračunavanje koje traje do danas, i borba u kojoj nisam ostao pobednik. Jer zavičaj u koji sam se vratio nije se više sastojao samo od mog roditeljskog doma i nikako nije čekao da me zagrlji i da prizna moju valdcelsku otmenost, a u samom roditeljskom domu nastala su brzo razočaranja, teškoće i neskladi. Potrajalo je neko vreme dok sam to primetio, bio sam zaštićen svojim naivnim poverenjem, svojom dečaćkom verom u sebe i svoju sreću i zaštićen takođe moralom reda koji sam doneo od vas, navikom meditacije. Ali kakvo razočaranje i otrežnjenje je donela visoka škola na kojoj sam hteo studirati političke predmete! Ton opštenja među studentima, nivo njihovog obrazovanja i njihove društvenosti, ličnosti nekih nastavnika — kako su oni odudarali od onoga na što sam bio navikao kod vas! Sećaš se kako sam nekada branio naš svet protiv vašeg i pri tom razjapljivao usta u pohvali nepotištenog, naivnog života. Ako je to zasluživalo kaznu, prijatelju, onda sam za to teško kažnjen. Jer taj naivan, nevin život nagona, ta bezazlenost i neizvežbana genijalnost naivnog, možda negde postoji, kod seljaka ili kod zanatlija ili drugde, ali mi nije pošlo za rukom da je vidim ili da sudelujem u njoj. Sećaš se takođe, zar ne, kako sam u svojim govorima kritikovao šepurenje i nadmenost Kastaljane, te uobražene i razmekšane kaste sa njenim kastalijskim duhom i ohološću elite. Pa, svetovnjaci nisu bili manje ponosni na svoje rđave manire, svoje malo obrazovanje, svoj sirovi glasni humor, svoju šeretsku ograničenost na praktične, samožive ciljeve. Oni nisu sebi izgledali manje dragoceni, bogougodni i izabrani u svojoj glupoj prirodnosti, no što je to najizveštačeniji valdcelski učenik muzike ikada mogao izgledati. Oni su me ismevali ili tapšali po ramenu, a neki su na ono staro, kastalijsko u meni, reagovali sa otvorenim, golom mržnjom koju prostakluk ima prema svemu otmenom i koju sam bio rešio da primim kao odlikovanje.

Desinjori je malo zastao i bacio pogled na Knehta, u nedoumici da li ga zamara. Njegov pogled se susreo sa prijateljevim i u njemu našao izraz duboke pažnje i ljubaznosti, koji mu je godio i koji ga je umirio. Video je da je ovaj sasvim bio predan njegovom otvaranju, da nije slušao kao što se sluša neko ćaskanje ili neka zanimljiva priča, već sa isključivošću i predanošću sa kojom se koncentriše u jednoj meditaciji. Pri tom ga je slušao sa čistom, srdačnom blagonaklonošću. Njen izraz u Knehtovu pogledu dirnuo ga je, izgledao mu je tako srdačan i gotovo detinjast. Zahvatila ga neka vrsta čuđenja što taj izraz vidi na licu onog istog čoveka čijem se mnogostrukom dnevnom radu, čijoj se mudrosti i autoritetu divio celog tog dana. Olakšan, produžio je:

— Ne znam da li je moj život bio nekoristan ili samo nesporazum, ni da li ima nekog smisla. Ako bi imao smisla, onda bi on bio u tome što je jedan pojedinac, konkretni čovek našeg doba jednom najjasnije i najbolnije saznao i doživeo koliko se Kastalija udaljila od svoje zemlje matice ili, po meni, i obrnuto — koliko je naša zemlja postala tuđa i neverna svojoj najplemenitijoj provinciji i njenom duhu, koliko daleko u našoj zemlji zjape telo i duša, ideal i stvarnost, koliko malo jedno o drugom znaju i hoće da znaju. Ako sam u životu imao neki zadatak i ideal, onda je to bio da od svoje ličnosti načinim sintezu oba principa, da postanem njihov posrednik, tumač i pomiritelj.

Pokušao sam i nisam uspeo. I pošto ti ipak ne mogu ispričati ceo svoj život, a i ti ne bi mogao

sve razumeti, izneću ti samo jednu situaciju koja je bila karakteristična za moj neuspjeh. Teškoća u ono vreme po početku mog studiranja na visokoj školi nije se sastojala toliko u tome da savladam ismevanja ili napade koji su mi bili upućivani kao Kastaljaninu, kao uzornom dečku. Onih nekoliko novih drugova, za koje je moje poreklo iz elitnih škola značilo neko odlikovanje i senzaciju, zadavali su mi više posla i više su me zbunjivali. Ne, bilo je teško i možda nemoguće usred svetovnosti nastaviti život u kastalijskom smislu. U početku nisam gotovo ni primećivao, držao sam se pravila kako sam bio naučio kod vas i duže vremena je izgledalo da su se i ovde potvrdila. Izgledalo je da me jačaju i štite, izgledalo je da mi održavaju čilost i zdravlje i da me jačaju u mojoj nameri da sam i samostalno završim svoje studentovanje što je moguće više na kastalijski način; da idem jedino za svojom žeđi za znanjem i da ne dopustim da me prinude na neke studije koje nisu težile ničem drugom do da studenta, u što moguće kraćem vremenu, što je moguće temeljnije, specijalizuju za poziv radi komada hleba i da u njemu ubiju svaku pomisao o slobodi i univerzalnosti. Ali zaštita koju mi je dala Kastalija pokazala se opasna i sumnjiva, jer ja nisam hteo da svoj duševni mir i svoje meditativno duhovno spokojstvo sačuvam u rezignaciji i isposništvu, ja sam hteo da osvojim svet, da ga razumem, da ga prinudim da i on mene razume, hteo sam ga potvrditi i po mogućstvu obnoviti i popraviti, hteo sam da u svojoj ličnosti sjedinim i pomirim Kastaliju i svet. Kada sam se posle nekog razočaranja, neke prepirke, uzbuđenja, povlačio u meditaciju, to je u početku uvek bilo dobro delo, popuštanje, duboko udisanje, povraćaj dobrim, prijateljskim silama.

Ali vremenom sam primećivao da je upravo utonjavanje, nega i vežbanje duše ono što me je tamo izolovalo, ono što je činilo da drugima izgledam tako neprijatno tuđ, a mene samog činilo nesposobnim da njih stvarno razumem. Video sam da sam druge, svetske ljude, mogao stvarno razumeti samo onda ako ponovo postanem kao oni, ako nemam nikakvo preimućstvo nad njima, pa ni прибежиšte u utonjavanju. Prirodno da je takođe moguće da ja to zbivanje ulepšavam kada ga tako predstavljam. Možda, ili verovatno je bilo prosto tako da sam ja bez drugova koji su bili jednako školovani i jednako orijentisani, bez nadzora nastavnika, bez valdcelske atmosfere koja čuva i leči, postepeno izgubio disciplinu, da sam postao nemaran i nepažljiv, da sam zapao u aljkavost, i to sam onda, u trenucima nemirne savesti, pravdao time da je aljkavost jedan od atributa toga sveta i pošto sam se njoj predao, približio sam se razumevanju svoje okoline. Nije mi nimalo stalo do ulepšavanja pred tobom, ali isto tako ne bih hteo da poreknem i zatajim da sam se trudio, težio i borio se takođe tamo gde sam bio u zabludi. To mi je bilo važno. Ali bilo da je moj položaj da se svrstam s razumevanjem i s puno smisla bio samo moje uobraženje ili ne, svakako se dogodilo ono prirodno, svet je bio jači od mene, polako me je savladao i progutao. Bilo je tačno onako kao da me je život uhvatio za reč i potpuno izjednačio sa svetom čiju sam pravilnost, naivnost, snagu i superiornost bića toliko veličao u svojim valdcelskim raspravljanjima i branio od tvoje logike. Sećaš li se?

A sad te moram podsetiti na nešto drugo. Ti si to verovatno odavno zaboravio, jer za tebe nije imalo značaja. Ali za mene je imalo vrlo mnogo značaja, za mene je to bilo važno, važno i strahovito. Moje studentovanje je bilo završeno, ja sam se prilagodio, bio sam pobeđen, ali nikako sav. Naprotiv, u unutrašnjosti sam se još uvek osećao ravnim vama i verovao da sam neka prilagođavanja i doterivanja učinio više iz životne mudrosti i dobrovoljno, no da sam ih pretrpeo podlegavši. Tako sam se još čvrsto držao nekih navika i potreba mladićkih godina, između ostalih — igre staklenih perli. To je verovatno imalo smisla, jer bez stalnog vežbanja i stalnog opštenja sa ravnima, a naročito sa superiornim drugovima igre, ne može se ništa naučiti. Igranje sa samim sobom može to nadoknaditi najviše onoliko koliko razgovor sa samim sobom naknađuje jedan stvarni i pravi razgovor. Ne znajući, dakle, tako dobro kako stvar stoji sa mnom, s mojom veštinom igre, mojim obrazovanjem, mojim elitnim učeništvom, ipak sam se trudio da sačuvam ta dobra, ili bar nešto od njih. I ako sam

jednom od svojih tadanjih prijatelja koji su, doduše, pokušavali da sa mnom razgovaraju o igri staklenih perli, ali nisu imali nikakve ideje o njenom duhu, skicirao šemu igre ili analizirao jedan stav igre, ona je njima, potpunim nezalicama, mogla izgledati kao čarolija. U trećoj ili četvrtoj godini svog studentovanja učestvovao sam na jednom tečaju igre u Valdcelu. Ponovno viđenje kraja, gradića, naše stare škole, sela igrača, bilo je za mene tužna radost, ali ti nisi bio tamo, ti si onda studirao negde u Monteportu ili Kojperhajmu, i važio si za svojeglavca punog stremljenja. Moj tečaj igre bio je samo ferijalni tečaj za nas sirote svetovnjake i diletante. Uprkos tome zadavao mi je muke i bio sam ponosit kada sam na kraju dobio uobičajenu trojku, ono „dovoljno” u svedočanstvu igre, koje je upravo još dovoljno da sopstveniku dopusti ponovnu posetu takvih ferijalnih tečajeva.

A onda, opet nekoliko godina docnije, još jednom sam se podigao, prijavio se za jedan ferijalni tečaj pod tvojim prethodnikom i uradio sam najbolje što mogu da bih se unekoliko učinio značajnim za Valdcel. Ponovo sam pročitao svoje stare vežbanke, pokušavao sam takođe da se opet malo upoznam sa vežbom koncentracije, ukratko, ja sam se svojim skromnim sredstvima vežbao, usklađivao i pribirao za ferijalni tečaj, slično otprilike onome što čini jedan pravi igrač staklenih perli za godišnju igru. Tako sam došao u Valdcel gde sam se, posle prekida od nekoliko godina, opet za dobar komad više osećao udaljen, ali istovremeno opčinjen kao da se vraćam u izgubljeni lepi zavičaj čiji mi jezik više nije bio vrlo dobro poznat. I tog puta mi je takođe bila ispunjena živa želja da tebe vidim. Možeš li se setiti toga, Jozefe?

Kneht ga je ozbiljno pogledao u oči, klimnuo glavom i malo se nasmešio, ali nije rekao ni reči.

— Dobro — produžio je Desinjori — ti se, dakle, sećaš. Ali šta je to čega se sećaš? Letimično ponovno viđenje sa školskim drugom, mali susret i razočaranje. Čovek odlazi dalje i više ne misli na to, osim ako ga, možda, posle decenija drugi neučtivo na to podseti. Nije li tako? Je l' bilo nešto drukčije, je l' za tebe značilo više?

Mnogo se uzбудio, iako se očigledno veoma trudio da se savlada. Izgleda da se tu izručilo nešto što se mnogo godina gomilalo i bilo nesavladano.

— Ti preduhitravaš — rekao je Kneht vrlo oprezno. — Šta je to za mene bilo, o tome ćemo govoriti kad na mene bude došao red i kad budem polagao račun. Sada ti imaš reč, Plinio. Vidim da tebi onaj susret nije bio prijatan. On to onda nije bio ni za mene. A sad pričaj dalje, kako je bilo onda. Govori bez ustručavanja!

— Hoću da pokušam — rekao je Plinio. — Neću ti prebacivati. Moram ti takođe priznati da si se ti onda prema meni savršeno korektno poneo, čak više od toga. Kad sam se odazvao tvom sadanjem pozivu da dođem u Valdcel, koji nikako nisam video od onog drugog ferijalnog tečaja, kad sam već prihvatio izbor za člana komisije za Valdcel, bila mi je namera da sebe postavim preda te i pred ondašnji doživljaj — svejedno da li će nam to biti prijatno ili ne. A sad ću da produžim. Bio sam došao na ferijalni tečaj i dobio sam stan u gostinskoj kući. Učesnici tečaja bili su gotovo svi približno moga doba, neki čak znatno stariji. Bilo nas je najviše dvadeset ljudi, najvećim delom Kastaljani, ali ili rđavi, ravnodušni, zaparloženi igrači staklenih perli, ili pak početnici kojima je tako kasno palo na pamet da se i oni malo upoznaju sa igrom. Bilo mi je olakšanje što mi niko od njih nije bio poznat. Iako se naš vođa tečaja, jedan od pomoćnika u arhivu, valjano trudio a isto tako bio i vrlo ljubazan prema nama, stvar je ipak skoro početka imala nešto od karaktera drugostepene i nekorisne škole, bila kao neki kazneni tečaj, čiji, slučajno sakupljeni učesnici isto tako malo veruju u pravi smisao i uspeh kao i učitelji, iako niko to ne priznaje. Čovek se mogao začuđen pitati, zašto se ta šaka ljudi tu sakupila da dobrovoljno radi nešto za šta njihova snaga nije bila dovoljna, njihovo interesovanje nedovoljno jako da bi ih osposobilo za istrajnost i žrtvovanje i zašto se jedan učeni stručnjak predavao tome da im da nastavu i da ih uposli vežbanjima od kojih ni on sam nije očekivao

mного uspeha. Onda to nisam znao, saznao sam tek mnogo docnije od iskusnijih, da sam sa tim tečajem imao izrazito nesreću, da bi ga nešto drukčiji sastav učesnika mogao učiniti stimulativnim i unapređujućim, čak oduševljavajućim. Često su dovoljna, tako mi je kasnije rečeno, dva učesnika koji jednom drugog zapale ili koji su se još ranije poznavali i bili bliski, pa da jednom takvom tečaju, sa svim njegovim učesnicima i njegovim učiteljem, daju polet naviše. Ti si majstor igre staklenih perli, tebi to mora biti poznato. Dakle, ja sam imao nesreću — u našoj slučajnoj zajednici nedostajala je mala oživljavajuća ćelija, nije došlo do zagrevanja, ni do poleta, to je bio i ostao mrtav tečaj ponavljanja za odrasle školske dečake. Dani su prolazili, sa svakim je razočaranje raslo. Ali osim igre staklenih perli, tu je bio takođe još Valdcel. To je za mene bilo mesto svetih i dobro čuvanih uspomena, i ako je tečaj igre izneverio, ipak mi je ostala svečanost povratka u zavičaj, dodir s nekadašnjim drugovima, možda i ponovno viđenje sa onim drugom na koga sam sačuvao mnoštvo najsnažnijih uspomena i koji je za mene predstavljao više no ma koji drugi lik naše Kastalije — s tobom, Jozefe. Ako sam ponovo video nekoliko drugova iz mladosti i iz škole, ako sam pri svojim šetnjama kroz lepi, toliko voljeni kraj ponovo susreo dobre duhove svoje mladosti, ako si mi seti takođe ponovo imao približiti i u razgovorima se kao nekada razvila neka rasprava, manje između tebe i mene no između mog kastalijskog problema i mene samog —, onda nije bila šteta za taj raspust, onda se mogao tečaj i sve ostalo svrstati u to.

Dva druga iz mog đakovanja koje sam prvo susreo bili su bezazleni. Oni su me radosno potapšali po ramenu i postavljali detinjasta pitanja o mom svetskom životu iz bajke. Ali nekolicina drugih nisu bili tako bezazleni. Oni su pripadali selu igrača i mlađoj eliti i nisu postavljali naivna pitanja, već su me, kada smo se susretali u nekoj prostoriji tvoje svetinje i kad me nisu mogli izbeći, pozdravljali jednom oštrom, nešto suviše usiljenom učtivošću ili, bolje, snishodljivošću i nisu mogli dovoljno naglasiti svoju zaposlenost nečim važnim i meni nepristupačnim, svoje nemanje vremena, radoznalosti, učešća, volje za obnovom starog poznanstva. Ja im se nisam nametao, pustio sam ih na miru u njihovom olimpijskom, veselom, podrugljivom, kastalijskom miru. Gledao sam u njih i u njihov poslovni, veseli dan kao zarobljenik kroz rešetku, ili kao što siromašni, gladni i potišteni gledaju na aristokrate i bogataše, vesele, lepe, obrazovane, lepo vaspitane, valjano odmorne, s negovanim licima i rukama.

A sad se pojavljuješ ti, Jozefe, i u meni se podigla nova radost i nova nada kad sam te ugledao. Išao si kroz dvorište, poznao sam te s leđa po hodu i odmah te pozvao po imenu. Najzad jedan čovek! — mislio sam — najzad prijatelj, možda i protivnik, ali neko s kim se može govoriti, doduše, prakastaljanin, ali neko kod koga se Kastalija nije stvrdla u masku i oklop, jedan čovek, neko ko ima razumevanja. Ti si morao primetiti koliko sam bio radostan i koliko sam od tebe očekivao, a u stvari i ti si me dočekao sa najvećom učtivošću. Još si me poznao, za tebe sam još značio nešto, pričinjavalo ti je radost što opet vidiš moje lice. I takođe nije ostalo pri kratkom radosnom pozdravu u dvorištu, već si me pozvao i posvetio mi, žrtvovao mi jedno veče. Ali, dragi Knehte, kakvo je to veče bilo! Koliko smo se obojica mučili da izgledamo vrlo raspoloženi, da budemo vrlo učtivi i odnosimo se gotovo drugarski jedan s drugim, i kako nam je bilo teško da slab i nikakav razgovor vučemo s teme na temu! Ako su drugi prema meni bili ravnodušni, s tobom je bilo gore! To napregnuto a nekorisno staranje za nekadašnje prijateljstvo pričinjavalo je mnogo bola.

To veče je konačno učinilo kraj mojim iluzijama, neumoljivo mi je bilo pokazano da ja nisam drug i konkurent, da nisam Kastaljanin, nisam čovek od ranga, već dosadan zvekan koji se prišljamčuje, neobrazovan tuđin. I što se to desilo u tako korektnom i lepom obliku i što je razočaranje i nestrpljenje ostalo tako besprekorno, to mi je izgledalo upravo još ponajgore. Da si me izgrdio i stavljao zamerke, da si me optužio — „Šta je s tobom, prijatelju, kako si mogao tako

propasti?” — bio bih srećan i led bi bio probijen. Ali od svega toga ništa.

Video sam da od mog pripadništva Kastaliji nema ništa, ništa od moje ljubavi prema vama i mojih studija u igri staklenih perli, ništa od našeg drugarstva. Repetent Kneht je moju dosadnu posetu Valdcelu primio, on se jedno veće mučio i dosađivao sa mnom i u najvišem, besprekornom obliku izbacio me uz komplimente.

Desinjori je, boreći se sa svojim uzbuđenjem, prekinuo i sa paćeničkim licem pogledao ka magistru. Ovaj je sedeo, potpuno pažljiv slušalac, predan, ali sam ni najmanje uzbuđen, i svog starog prijatelja pogledao je s osmejkom punim prijateljskog saučešća. Pošto drugi nije dalje govorio, Kneht je pustio svoj pogled da počiva na njemu, pun blagonaklonosti i sa izrazom zadovoljenja, čak zadovoljstva, koji je prijatelj mučno izdržao minut ili duže.

— Ti se smeješ? — uzviknuo je Plinio žustro, ali ne ljutito. — Smeješ se? Ti smatraš da je sve to kako treba?

— Moram reći — smeškao se Kneht — ti si događaj odlično predstavio, sasvim odlično. Bilo je tačno onako kao što ti opisuješ i možda je, štaviše, bio potreban onaj ostatak uvređenosti i optužbe u tvome glasu da bi to tako izneo i da bi mi prizor tako savršeno ponovo predočio. Ti si takođe svoju priču objektivno pravilno izneo, iako, na žalost, očigledno stvar još jednako posmatraš nešto ondašnjim očima, a nešto od nje nisi preboleo. To je priča o dvojici mladih ljudi u nešto mučnoj situaciji u kojoj obojica moraju nešto prikrivati i od kojih je jedan, naime ti, učinio grešku što svoju pravu i ozbiljnu patnju u toj situaciji takođe skriva iza veselog ponašanja, umesto da razbije igru maske, štaviše, pomalo izgleda kao da jalovost onog susreta još i danas više uračunavaš meni no sebi, iako je po svemu bilo na tebi da situaciju promeniš. Zar ti to zaista nisi video? Ali ti si to vrlo dobro opisao, to moram reći. Ja sam u stvari opet osetio celu potištenost i zbunjenost onog čudnog večernjeg časa, opet sam verovao da se na trenutke moram boriti za držanje i pomalo se stideo za nas obojicu.

Ne, tvoja priča je potpuno tačna. Zadovoljstvo je slušati takvo pričanje.

— Pa — počeo je Plinio nešto zbunjen, a u glasu mu je još odzvanjalo malo povređenosti i nepoverenja — to je radosno ako je moja priča bar jednome od nas pričinila zadovoljstvo. Meni, moraš da znaš, nije bilo do zadovoljstva.

— Ali sada — rekao je Kneht — sada ipak vidiš koliko veselo možemo posmatrati tu istoriju koja za nas obojicu nije baš slavna? Možemo joj se smejati.

— Smejati? A zašto?

Jer je priča o ekskastaljaninu Pliniju, koji se trudio oko igre staklenih perli i za priznanje od nekadašnjih drugova, prošla i temeljno skinuta, isto kao i priča o učtivom repetentu Knehtu koji je, uprkos svim kastalijskim oblicima, tako slabo umeo da sakrije svoju zabunu pred Pliniom koji je banuo iznebuha, da mu je ona još i danas, posle toliko godina, mogla biti opet pokazana kao u ogledalu. Ponavljam, Plinio, imaš dobro pamćenje, dobro si ispričao, ja to ne bih umeo tako. Sreća naša što je stvar tako skinuta i što joj se možemo smejati.

Desinjori je bio zbunjen. Dobro raspoloženje magistrovo osetio je kao nešto prijatno i srdačno, daleko od svakog podrugivanja. Osetio je takođe da se iza veselosti nalazi i velika ozbiljnost, ali je pri pričanju ipak opet suviše bolno osetio gorčinu ovog doživljaja i njegova priča imala je isuviše obeležje ispovesti, a da bi tako lako mogao promeniti ton.

— Ti ipak možda zaboravljaš — rekao je oklevajući, iako napola već drugog raspoloženja — da ono što sam ispričao za mene nije bilo isto što i za tebe. Za tebe je to najviše bila neprijatnost, za mene poraz i slom i, uostalom, takođe početak važnih promena u mom životu. Kad sam onda napustio Valdcel, tečaj se gotovo nije ni završio, rešio sam da nikada više ne dođem ovamo i bio sam blizu da

omrzmem Kastaliju i sve vas. Izgubio sam iluzije i uvideo da više ne pripadam vama, da vam možda već i ranije nisam baš sasvim pripadao onako kako sam uobražavao i nije mnogo nedostajalo pa da postanem otpadnik i vaš izraziti neprijatelj.

Prijatelj ga je pogledao veselo i u isto vreme prodorno.

— Izvesno — rekao je — idući put ćeš mi, nadam se, ispričati još i to. Ali za danas je naš položaj, tako mi izgleda, ovakav: U ranoj mladosti bili smo prijatelji, bili smo se, posle dužeg vremena, opet našli; to je bilo onda prilikom onog nesrećnog letnjeg tečaja; ti si bio postao upola ili ceo svetovnjak, ja nešto sujetan i na kastalijske oblike smišljen Valdcelac i danas smo se setili tog razočaravajućeg i stidnog ponovnog viđenja. Opet smo videli sami sebe i našu tadanju zbunjenost, i mogli smo podneti taj prizor, i možemo mu se smeјati, jer danas je sve sasvim drukčije. Neću da prećutim da me je utisak koji si ti onda na mene učinio u stvari doveo u veliku zabunu. To je bio skoro neprijatan, negativan utisak, nisam znao šta da radim s tobom. Izgledao si mi na neki neočekivani, zgranj avaj ući i razdražljiv način nedovršen, grub, svetski. Ja sam bio mlad Kastaljanin koji nije poznaо svet i upravo ga nije hteo poznavati, a ti si bio mlad tuđinac koga nisam dobro shvatio radi čega nas posećuje i zašto učestvuje u jednom tečaju igre, jer si izgledao da na sebi nemaš više gotovo ništa od učenika elite. Ti si onda dražio moje nerve, kao i ja tvoje. Onda sam ti, prirodno, morao izgledati kao nadmeni Valdcelac bez zasluga koji je marljivo težio da sačuva odstoјanje između sebe i jednog nekastaljanina — diletanta igre. Ti si za mene bio neka vrsta varvarina ili poluobrazovanog koji je izgledao da postavlja dosadne i neopravdane, sentimentalne zahteve prema mom interesovanju i mom prijateljstvu. Mi smo se branili jedan od drugog, bili smo blizu toga da jedan drugog mrzimo. Nismo mogli uraditi ništa drugo do da se razidemo, jer nijedan nije imao šta drugome da da i nijedan nije bio u stanju da povede računa o drugom.

Ali danas, Plinio, tu sramotno pokopanu uspomenu možemo ponovo obnoviti i možemo se smeјati onoj sceni u sebi, jer smo danas došli jedan drugom drukčiji i sa sasvim drugim namerama i mogućnostima, bez ganutljivosti, bez potištavajućih osećanja ljubomore i mržnje, bez uobraženosti, obojica smo odavno postali ljudi.

Desinjori se smeјao oslobođen. Ipak je još upitao:

— Ali jesmo li sigurni i u to? Mi smo konačno i onda imali dobre volje.

— Ja to mislim — smeјao se Kneht. — I sa našom dobrom voljom mučili smo se i suviše naprezali, do nepodnošljivosti. Onda nismo mogli jedan drugog trpeti, instinktivno svaki od nas je bio nepoverljiv prema drugom, smetao mu je, bio mu je stran i odvratан, i samo uobraženje neke obaveze, nekog zajedničkog pripadanja, prinudilo nas je da jedno veće igramo tu mučnu komediju. To mi je već onda uskoro posle tvoje posete bilo jasno. Bivše prijateljstvo, kao i bivše protivništvo, nismo bili sasvim savladali. Umesto da pustimo da oni izumru, verovali smo da ih moramo iskopati i na neki način produžiti. Osećali smo se da smo im dužni, a nismo znali čime se dug može platiti. Nije li tako?

— Verujem — rekao je Plinio zamišljeno — ti si i danas još malo suviše učtiv. Ti veliš „nas dvojica”, ali to nismo bili nas dvojica koji su jedan drugog tražili i nisu mogli naći. Traženje i ljubav bili su sasvim na mojoj strani, a s tim takođe razočaranje i patnja. Pitam te, šta se u tvom životu promenilo od onog susreta? Ništa! Kod mene, naprotiv, on je značio dubok i bolan urez i zato ja ne mogu da učestvujem s tobom u smehu kojim ga odstranjuješ.

— Izvini — odobravaо je Kneht prijateljski — ja sam bio suviše nagao. Ali nadam se da ću te vremenom navesti da učestvuješ u mom smehu. U pravu si, ti si onda bio ranjen, istina ne od mene, kao što si mislio i kao što, izgleda još misliš, već usled provalije i otuđenosti koja zjapi između vas i Kastalije. Za vreme našeg đačkog prijateljstva izgledalo je kao da smo je savladali, a ona je sad

odjednom tako strašno široko i duboko zjapila pred nama. Ako ti meni lično pripisuješ krivicu, molim te da optužbu otvoreno izgovoriš.

— Ah, to nikad nije bila optužba. Ali je bila žalba. Onda je nisi čuo i nećeš je čuti ni danas, kako izgleda. Onda si na nju odgovorio smeškanjem i dobrim držanjem, a danas to opet činiš.

Iako je u majstorovom pogledu osetio prijateljstvo i duboku blagonaklonost, nije mogao prestati da to naglašava. Stalo mu je bilo do toga da jednom odbaci ono što je dugo i bolno nosio.

Kneht nije menjao izgled svojih crta. Malo je razmislio, i najzad oprezno rekao: — Ja upravo tek sad počinjem da te razumem, prijatelju. Možda si u pravu i o tome se mora govoriti. Prvo bih te hteo podsetiti na to da bi ti ipak imao pravo da od mene očekuješ da se upuštam u ono što ti nazivaš svojom žalbom, da si tu žalbu stvarno i izgovorio. Ali bilo je tako da ti u onom večernjem razgovoru u gostinskoj kući nikako nisi ispoljavao žalbu nego si nastupao sasvim kao i ja, tako odvažno i hrabro kako je samo moguće. Igrao si, kao i ja, čoveka besprekornog, koji nema šta da žali. Ali si potajno očekivao, što sada doznajem, da ja ipak čujem potajnu žalbu i da iza tvoje maske upoznam tvoje pravo lice. Pa, nešto od toga sam onda mogao primetiti, iako ni približno sve. Ali kako sam mogao, a da ne povredim tvoj ponos, da ti dam na znanje da te razumem, da sam zabrinut za tebe, da te sažaljevam? I šta bi koristilo da ti pružim ruku kad je i moja ruka bila prazna i nisam ti imao šta dati,, nikakav savet, nikakvu utehu, nikakvo prijateljstvo, pošto su naši putevi bili tako potpuno odvojeni. Da, onda su mi bili dosadni i smetali mi skriveno neprijatno osećanje i nesreća koje si krio iza veselog držanja. Otvoreno rečeno, bili su mi odvratni, zahtevali su nekakvo saučešće i saosećanje, a tvoje držanje nije odgovaralo tome. U tome je bilo nametljivog i detinjastog, tako mi je izgledalo, i doprinelo je da se moja osećanja samo ohlade. Ti si postavio zahtev za mojim drugarstvom, hteo si da budeš Kastaljanin, igrač staklenih perli, a pri tom si izgledao tako nesavladan, tako čudan, tako izgubljen u samoživim osećanjima!

Takav je otprilike bio moj sud onda. Ja sam video da kod tebe od kastaljanstva nije ostalo gotovo ništa, ti si očigledno bio zaboravio čak i osnovna pravila. Dobro, to nije bila moja stvar, ali zašto si onda dolazio u Valdcel i zašto si hteo da nas pozdraviš kao drugove? To mi je bilo, kao što sam rekao, odvratio i ljutilo me je, i onda si savršeno bio u pravu kada si moju revnosnu učtivost protumačio kao odbijanje. Da, ja sam te instinktivno odbio i ne zato što si bio svetovnjačko dete, već zato što si pretendovao da važiš kao Kastaljanin. Kad si se sada, posle toliko godina, ponovo pojavio, na tebi se nije moglo osetiti ništa od toga, izgledao si svetovnjački i govorio si kao neko spolja, a naročito me se tuđinski kosnuo izraz tuge, patnje ili nesreće na tvome licu. Ali sve, tvoje držanje, tvoje reči, štaviše i tvoja žalost dopali isu mi se, bili su lepi, u skladu s tobom, dostojni tebe, ništa mi u tome nije smetalo, mogao sam te prihvatiti i potvrditi bez unutrašnje protivrečnosti. Ovog puta nije bila potrebna nikakva preterana učtivost i držanje, i tako sam ti odmah pošao u susret kao prijatelj i trudio se da ti pokažem svoju ljubav i saučešće. Ovog puta je pre bilo obrnuto od onog nekadanjeg. Ovog puta je, naprotiv, bilo tako da sam se ja trudio oko tebe i tebe osvajao, dok si se ti veoma uzdržavao. Samo sam ja, razume se, tvoju pojavu u našoj Provinciji primio čuteći, a tvoje interesovanje za njenu sudbinu kao neku vrstu ispovesti o privrženosti i vernosti. Da, i najzad si takođe ti upao u to da mene vrbuješ i doterali smo dotle da se jedan drugome otvorimo i nadam se da možemo obnoviti naše staro prijateljstvo.

Rekao si malopre da je onaj susret u mladosti za tebe nešto bolno, a da je za mene bio beznačajan. Da se ne prepiremo oko toga, budi ti u pravu. Ali naš sadanji susret, amice, za mene nije nikako beznačajan, on za mene znači mnogo više no što ti danas mogu reći i no što ti uopšte možeš pretpostaviti. On za mene znači, kratko da nagovestim, ne samo povratak jednog izgubljenog prijatelja i time uskrснуće jednog prošlog vremena u novu snagu i promenu. On za mene znači pre svega poziv,

izlaženje u susret, otvara mi put u vaš svet, iznova me postavlja pred problem sinteze između vas i nas i to se dešava, velim ti, u pravi čas. Poziv me ne zatiče gluvog, zatekao me je budnijeg no što sam ikada bio, jer me upravo ne iznenađuje, ne pojavljuje mi se kao nešto strano i nešto što dolazi spolja, prema čemu se čovek može otvoriti ili takođe zatvoriti, već dolazi kao iz mene samog, on je odgovor na jedan vrlo jak zahtev koji je postao nametljiv, kao odgovor na nuždu i čežnju u meni samom. Ali o tome drugi put. Već je dockan, i jednom i drugom je potreban mir.

Malopre si govorio o mojoj veselosti i svojoj žalosti, i mislio si, tako mi izgleda, da nemam razumevanja za ono što ti nazivaš svojom žalbom, pa ni danas, jer na tu žalbu odgovaram smeškanjem. U tome ima nečega što ja upravo ne razumem. Zašto jednu žalbu ne bi trebalo saslušati s veselošću, zašto se na nju, umesto osmejkom, mora odgovoriti opet žalošću. To što si ti sa svojim jadom i svojim teretom opet došao u Kastaliju i k meni, verujem da iz toga smem da zaključim da ti je možda stalo upravo do naše vedrine. Ali, ako ja u tvojoj žalosti i tvojoj teškoći ne učestvujem i ne smem dopustiti da se zarazim njome, to ne znači da je ne uvažavam i ne uzimam ozbiljno. Izraz koji nosiš i koji su ti utisnuli život i tvoja sudbina u svetu, ja potpuno priznajem. On ti je dodeljen i tvoj je, drag mi je i vredan poštovanja, iako se nadam da će se još promeniti. Otkuda on dolazi, mogu samo da slutim, ti ćeš mi kasnije o tome reći ili prećutati onoliko koliko ti izgleda pravilno. Jedino vidim da izgleda, imaš težak život. A zašto veruješ da ja o tvojoj nevolji neću i ne mogu voditi računa?

Desinjorijevo lice se ponovo smrklo. — Ponekad — rekao je rezignirano — izgleda mi da imamo ne samo dva različita načina izražavanja i jezika od kojih se svaki samo s nagoveštajem može prevesti na drugi, ne, kao da smo uopšte i načelno različita bića koja nikada ne mogu razumeti jedno drugo. A ko je od nas upravo čovek, pravi i pune vrednosti, vi ili mi, ili da li je to uopšte ma ko od nas — uvek mi izgleda sumnjivo. Bilo je vremena kada sam na vas, ljude iz reda i igračke staklenih perli, gledao kao na nešto više, s nekim poštovanjem, s osećanjem niže vrednosti i zavišću, kao na bogove ili nadljude večito vesele, koji se večito igraju i uživaju svoje sopstveno biće, nedostižni ma za kakvu patnju. Drugi put ste mi čas dostojni zavisti, čas saučešća, čas prezira, uškopljenici, veštački zadržani u večitom detinjstvu, detinjasti i bezazleni u svom svetu igre i dečijeg vrtića bez strasti, čisto ograđenom, lepo očišćenom, gde se brižljivo očisti svaki nos i svako nepovoljno uzbuđenje osećanja ili misli učutkuje ili ugušuje, gde se celog života igraju neopasne, nekrvave igre i gde se meditativnom terapijom kontroliše, savija i odmah neutrališe svako uzbuđenje koje ometa život, svako veliko osećanje, svaka prava strast, svaka uzrujanost srca. Nije li to veštački sterilizovan, učinski potkušen svet, samo polusvet i prividan svet u kome vi plašljivci vegetirate, svet bez poroka, bez strasti, bez gladi, bez soka i bez soli, svet bez porodice, bez majke, bez dece, čak gotovo bez žena! Nagonski život je meditativno ukroćen, opasne, vratolomne i teško odgovorne stvari kao što su privreda, pravo, politika, pokolenjima su prepuštene drugima, svoj trutovski život se vodi kukavički i dobro zaštićen, bez brige za ishranu i bez mnogo neugodnih dužnosti. I da ne bi bio dosadan, revnosno se miri sa svim tim učenim specijalnostima, broje se slogovi i slova, svira se i igra igra staklenih perli, dok napolju, u svetskoj prljavštini jadni natutkani ljudi žive stvarni život i rade stvarni rad.

Kneht ga je saslušao s neumornom, ljubaznom pažnjom.

— Dragi prijatelju — rekao je obazrivo — koliko su me jako tvoje reči podsetile na naše đakovanje i na tvoju ondašnju kritiku i želju za napadom! Samo što ja danas nemam istu ulogu kao onda. Moj zadatak danas nije odbrana reda i Provincije od tvojih napada, i vrlo mi je mило što me se ovog puta ne tiče taj zadatak na kome sam se jednom već isuviše naprezao. Naime, teško je odgovoriti na tako sjajne napade kao što je taj što si ga sad izveo. Ti tu govoriš, na primer, o ljudima koji napolju „žive pravi život i rade pravi rad”. To zvuči tako apsolutno i lepo, iskreno, gotovo kao

aksiom. A ako bi se neko hteo boriti protiv toga, morao bi biti upravo neučtiv i govornika podsetiti da se ipak njegov sopstveni „pravi rad” sastoji delom u tome da sudeluje u jednoj komisiji za dobro i za održanje Kastalije. Ali ostavimo za trenutak šalu. Iz tvojih reči vidim i iz tvog tona čujem da ti je srce još uvek puno mržnje i u isto vreme ipak puno očajničke ljubavi prema nama, puno zavisti ili čežnje. Mi smo za tebe kukavice, trutovi ili deca koja se igraju u dečijem vrtu, ali katkad si ti u nama gledao takođe večito vesele bogove. U svakom slučaju verujem da iz tvojih reči smem zaključiti jedno: za tvoju tugu, tvoju nesreću ili svejedno kako to nazvali, Kastalija ipak nije kriva, to mora da dolazi s neke druge strane. Kad bi mi Kastaljani bili krivi, tada izvesno tvoja prebacivanja i prigovori protiv nas ne bi još i danas bili isti kao u diskusijama našeg dečačkog doba. U docnijim razgovorima ćeš mi više pričati i ne sumnjam u to da ćemo naći neki put da te učinimo srećnijim ili bar da tvoj odnos prema Kastaliji učinimo slobodnijim i prijatnijim. Koliko dosada ipogu da vidim ti stojiš prema nama i Kastaliji, a sa tim prema svojoj sopstvenoj mladosti i đakovanju, u nekom lažnom, vezanom, sentimentalnom odnosu, ti si svoju sopstvenu dušu rascepio na kastalijsku i svetsku i preterano se mučiš stvarima za koje nisi odgovoran. Ali je moguće da suviše lako uzimaš druge stvari za koje si odgovoran. Pretpostavljam da već duže vremena nisi negovao vežbe meditacije. Nije li tako?

Desinjori se mučno nasmejao. — Kako si oštrouman, domine! Duže vremena veliš! Ima mnogo, mnogo godina otkad sam se odrekao čarobnjaštva meditacije. Kako si se odjednom zabrinuo za mene! Onda kada ste mi tu u Valdcelu za vreme mog ferijalnog tečaja ukazali toliko mnogo učtivosti i prezira i tako otmeno odbili moje osvajanje drugarstva, onda sam se odavde vratio sa odlukom da zauvek učinim kraj kastaljanstvu u sebi. Ja sam se odonda odrekao igre staklenih perli, više nisam meditovao, čak mi je i muzika za duže vreme bila ogadila. Mesto toga našao sam nove drugove koji su mi davali pouke u svetskim zadovoljstvima. Pili smo i bludničili, isprobali smo sva pristupačna opojna sredstva, pljuvali smo i ismevali sve pristojno, dostojanstveno, ideale. U takvoj preteranosti, razume se, to nije dugo trajalo, ali dovoljno dugo da sa mene potpuno skine poslednji kastalijski maz. A kada sam zatim godinama docnije povremeno uviđao da sam suviše žustro uleteo u tu stvar i da bi mi neka tehnika meditacije bila vrlo nužna, tada sam bio suviše ponosit da ponovo počnem sa tim.

— Suviše ponosit? — pitao je Kneht tiho.

— Da, suviše ponosit. Ja sam u međuvremenu utonuo u svet i postao svetovnjak. Nisam želeo da budem ma šta drugo do jedan od njih, nisam želeo da imam neki drugi život do njihov, njihov strastan, detinjast, grozan, nesavladan i između sreće i straha razbukтали život. Prezrivo sam odbijao da vašim sredstvima sebi pribavim izvesno olakšanje i povlašćeni položaj.

Magistar ga je oštro pogledao. — I ti si to izdržao mnogo godina? Nisi upotrebio nikakva druga sredstva da bi se toga oslobodio?

— O da — priznao je Plinio — to sam činio i činim još i danas. Naidu vremena kada opet pijem i najčešće, da bih mogao spavati, potrebna su mi kojekakva opojna sredstva.

Kneht je za jedan tren, kao iznenada umoran, sklopio oči, a tada je ponovo svojim pogledom čvrsto držao prijatelja. Čutke mu je pogledao u lice, prvo ispitivački i ozbiljno, pa postepeno sve blaže, ljubaznije i veselije. Desinjori beleži da dotle još nikada nije susreo neki pogled ljudskih očiju koji je istovremeno bio tako ispitivački i pun ljubavi, tako nevin i tako sudeći, tako zračeci ljubazan i tako sveznajući. On priznaje da ga je taj pogled prvo zbunjivao i dražio, zatim smirivao i postepeno potčinjavao blagom moći. On je ipak pokušavao da se još brani.

— Rekao si — govorio je — da znaš sredstva da me učiniš srećnijim i veselijim. Ali uopšte ne pitaš da li mi je to upravo potrebno.

— Pa — smejao se Jozef Kneht — ako možemo nekog čoveka učiniti srećnijim i veselijim, to bi trebalo da činimo u svakom slučaju, molio nas on za to ili ne. A kako bi ti to mogao ne tražiti ili ga se

lišiti? Ti si radi toga tu, zato sedimo tu opet jedan prema drugom, zato si nam se vratio. Ti mržiš Kastaliju, prezireš je, suviše si ponosit na svoje svetovnjaštvo i svoju tugu da bi je hteo malo olakšati pomoću nešto razuma i meditacije — pa ipak te je neka tajna i neobuzdana čežnja kroza sve te godine vukla i vodila k nama i našoj vedrini, dok nisi morao opet doći i to još jednom pokušati sa nama. I ja ti velim da si ovog puta došao u pravo vreme, u vreme kada sam i ja veoma čeznuo za pozivom iz vašeg sveta, za nekim vratima koja se otvaraju. Ali o tome idući put! Ti si mi ponešto poverio, prijatelju; hvala ti na tome, i videćeš da ću i ja imati ponešto da se tebi ispovedim. Kasno je, ti putuješ sutra rano, a mene očekuje radni dan, moramo skoro na spavanje. Molim tepokloni mi samo još četvrt sata.

Ustao je, otišao prozoru i pogledao gore gde su se između lelujavih oblaka svuda videle trake tamno-svetlog noćnog neba punog zvezda. Pošto se nije odmah vratio, ustao je i gost i prišao k prozoru. Magistar je stajao gledajući gore i ritmičkim disanjem uživao hladnjikav vazduh jesenje noći. Rukom je pokazao k nebu.

— Pogledaj — rekao je — taj pejzaž oblaka s njihovim nebeskim trakama! Na prvi pogled bi se moglo pomisliti da je dubina tamo gde je najtamnije, ali se odmah zapaža da ono tamno i meko predstavlja samo oblake i da vasiona sa svojim dubinama počinje tek na ivicama i fjordovima tih planina od oblaka i da tone u beskraj, u njemu stoje zvezde, svečano i za nas ljude najviša oličenja jasnoće i reda. Dubina sveta i njegovih tajni ne nalazi se tamo gde su oblaci i crno, dubina je u jasnom i vedrom. Dopusti da te umolim: pre no što pođeš na spavanje još malo pogledaj u te zalive i moreuze sa tim mnogim zvezdama i nemoj otklanjati misli ili snove koji ti pri tom možda dođu.

U Pliniovom srcu se pokrenulo neko posebno, grčevito osećanje, ne zna se da li bol ili sreća. Sličnim rečima tako se sećao, bio je jednom, pre nezamislivo dugog vremena, opomenut na prva vežbanja meditacije u lepom, vedrom zaranku svog valdcelskog, đaćkog života.

— I dopusti mi još jednu reč — počeo je opet majstor igre staklenih perli svojim tihim glasom. — Još nešto bih ti hteo reći o veselosti, o veselosti zvezda i duha, a takođe i o našoj kastalijskoj vrsti veselosti. Ti imaš neku odvratnost prema veselosti, verovatno zato što si morao ići putem tuge i sada ti svaka jasnoća i dobro raspoloženje, a naročito naše kastalijsko, izgleda plitko i detinjasto, takođe kukavičko, bekstvo pred strahotama i ponorima stvarnosti u jedan jasan, lepo uređen svet čistih oblika i formula, čistih apstrakcija i ugladenosti. Ali, dragi moj žalosniče, ako bi tog bekstva i bilo, ako ne bi nedostajalo kukavičkih, bojažljivih Kastaljana koji se igraju čistim formulama — trebalo bi čak da ih bude kod nas u većini — to pravoj veselosti, onoj nebesnoj i duhovnoj, ne oduzima ništa od njene vrednosti i sjaja. Prema onim lako zadovoljnim i prividno veselim među nama, stoje drugi ljudi i pokolenja, ljudi čija je veselost rie igra i površnost, već ozbiljnost i dubina. Poznavao sam jednog, to je bio naš bivši majstor muzike, koga si nekada u Valdcelu povremeno viđao. Taj čovek je svojih poslednjih godina života u tolikoj meri imao vrlinu veselosti da je ona iz njega zračila kao svetlost iz sunca, prelazila na sve kao blagonaklonost, životna volja, dobro raspoloženje, poverenje i pouzdanje i dalje zračila u svima koji su njen sjaj ozbiljno primili i u sebe pustili. I mene je njegova svetlost ozarila i meni je on poverio malo od svoje jasnoće i sjaja svoga srca, a isto tako našem Feromontu i još ponekom.

Za mene i za mnoge sa mnom najviši i najplemenitiji od svih ciljeva je da dostignemo tu veselost. Naći ćeš je takođe kod nekih otaca uprave reda. Ta veselost nije ni flert, ni samozadovoljstvo, ona je najviše saznanje i ljubav, potvrda sve stvarnosti, budnost na rubu svih dubina i ponora, ona je vrlina svetaca i viteza, ona je nenarušiva i, sa starošću i približavanjem smrti, uvek samo raste. Ona je tajna lepoga i prava supstanca svake vrline. Pesnik koji u koraku igre svojih stihova veliča ono divno i strahotno u životu, muzičar koji to pušta da zvuči kao čista sadašnjica

nosilac je svetlosti, umnožavalac radosti i jasnoće na Zemlji čak i kada nas prvo vodi kroza suze i bolnu napetost. Možda je pesnik čiji nas stihovi ushićuju bio tužan osamljenik, a muzičar setna sanjalica, ali njegovo delo i tada ima udela u veselosti bogova i zvezda. Ono što nam on daje, to nije više njegova tmina, njegova patnja ili zebnja, to je kap čiste svetlosti, večite veselosti. I kada čitavi narodi i jezici teže da prodru u dubinu sveta, u mitovima, u kosmogonijama,^[40] religijama, veselost je ono poslednje i najviše što oni mogu postići. Sećaš se starih Indijaca, naš valdcelski učitelj nam je jednom o njima lepo pričao: narod patnje, mudrovanja, ispaštanja, askeze. Ali, poslednji veliki pronalasci njegovog duha bili su svetli i veseli, veselo smeškanje gospodara sveta i Bude, vesele prilike njegovih paklenih mitologija. Svet, kako ga predstavljaju ti mitovi, u svome nastanku počinje božanski, blaženo, zračeći, lep kao proleće, kao zlatno doba. Zatim pobo- ljeva i sve više i više propada, ogrubljuje i postane bedan, a na kraju četiri doba sveta koja sve dublje tonu, zreo je za to da ga nasmejani i razigrani Šiva^[41] zgazi i uništi. Ali s tim se ne svršava — ponovo počinje smehom Višnua^[42] koji sanja, koji igrajući rukama stvara jedan novi, mladi, lepi, zračeći svet. Čudno je to — taj narod, razborit i sposoban za patnju kao gotovo nijedan drugi, sa grozom i stidom je posmatrao groznu igru svetske istorije, točak požude i patnje koji se večito okreće, video je i razumeo trošnost onog što je stvoreno, čovekovu požudu i satanstvo i istovremeno njegovu duboku čežnju za čistotom i harmonijom i za svu lepotu i tragiku tvorevine našao je te divne alegorije o starenju sveta i raspadanju tvorevine, o ogromnom Šivi koji propali svet igrajući razvaljuje i o nasmejanom Višnuu koji leži dremajući i igrajući se pušta da iz zlatnih božanskih snova postane jedan novi svet.

A što se tiče naše sopstvene, kastalijske, veselosti, ona može biti kasna i mala izopačena vrsta te velike, ali ona je skroz legitimna. Učenost nije bila uvek i svuda vesela, iako bi to trebalo da bude. Ona, kult istine, kod nas je tesno povezana sa kultom lepog i osim toga sa meditativnom negom duše, nikada, dakle, ne može potpuno izgubiti vedrinu. Ali naša igra staklenih perli sjedinjuje u sebi sva tri principa: nauku, obožavanje lepog i meditaciju. Tako bi jedan pravi igrač staklenih perli trebalo da bude natopljen veselošću kao zreo plod svojim slatkim sokom, trebalo bi pre svega da ima u sebi veselost muzike koja nije ništa drugo do smelost, do veselo nasmevano koraćanje i igranje kroz središte strahota i plamena sveta, svečano prinošenje žrtve. Tom vrstom veselosti sam se imao baviti otkad sam je kao učenik i student počeo naslućujući razumevati. Više je neću ostaviti ni u sreći, ni u patnji.

Hajdemo sada da spavamo, ti putuješ sutra rano. Dodi uskoro opet, pričaj mi više o sebi, a i ja ću tebi pričati. Saznaćeš da i u Valdcelu, i u životu jednog magistra ima podozrenja, razočaranja, čak očajanja i demonija. A sada treba u san da ponesesh još uvo puno muzike. Pogled u zvezdano nebo i uvo puno muzike pre leganja bolji su od svih tvojih uspavljajućih sredstava.

Seo je i svirao oprezno, tiho, jedan stav iz one Parselove sonate, omiljenog komada patera Jakobusa. Tonovi su padali u tišinu kao kapljice zlatne svetlosti, tako tiho da se između njih još moglo čuti pevanje stare česme koja je tekla u dvorištu. Blago i strogo, štedljivo i slatko, susretali su se i ukrštali glasovi umilne muzike, smelo i veselo koraćali su svoje svesrdno kolo kroz ništavilo vremena i prolaznost, za kratki trenutak svog trajanja činili su prostor i noćni čas dalekim i velikim kao svet. A kad je Jozef Kneht otpuštao gosta, ovaj je imao promenjeno i obasjano lice i istovremeno suze u očima.

PRIPREME

Knehtu je pošlo za rukom da probije led. Između njega i Desinjorija otpočeo je živ i za obojicu osvežavajući saobraćaj i razmena. Taj čovek koji je dugo godina živeo u resigniranoj melanholiji morao je dati za pravo svom prijatelju. Njega je u stvari želja za izlečenjem, za jasnoćom, za kastalijskom veselošću opet privukla pedagoškoj provinciji. Sada je dolazio češće i bez komisije i službenih poslova, dok ga je Tegularijus gledao s ljubomornim nepoverenjem. Uskoro je magistar Kneht znao o njemu sve što mu je trebalo. Desinjorijev život nije bio tako izvanredan, ni tako komplikovan kao što je Kneht pretpostavljao na osnovu njegovih prvih otkrića.

Plinio je u mladosti pretrpeo već poznato nam razočaranje i poniženje svog zanesenjačkog i dela žednog bića. Između sveta i Kastalije on je postao ne posrednik i pomiritelj, već usamljeni i ucveljeni autsajder, i nije ostvario neku sintezu iz svetovnih i kastalijskih sastavnih delova svog porekla i svog karaktera. Pa ipak, on nije bio jednostavno brodolomnik, već je uprkos svemu u podleganju i odricanju stekao jedno sopstveno lice i naročitu sudbinu. Vaspitanje u Kastaliji izgleda da se na njemu nikako nije osvedočilo, pre svega ono mu bar nije donelo ništa do sukob i razočaranja i jednu duboku, njegovoj prirodi teško snošljivu odvojenost i usamljenost. I kada je jednom dospeo na taj trnoviti put osamljenog i neprilagođenog, izgledalo je da i sam mora još štošta učiniti da bi se izdvojio i povećao svoje teškoće. Naročito je, već kao student, doveo sebe u nepomirljivu suprotnost prema porodici, pre svega prema ocu. Iako se u politici nije ubrajao u prave vođe, ovaj je ipak, kao svi Desinjori, celog svog veka bio potpora konzervativne, vladi verne politike i stranke, neprijatelj svih novačenja, protivnik svih zahteva zapostavljenih na prava i sudelovanje, nepoverljiv prema ljudima bez imena i ranga, veran i spreman na žrtve za stari red, za sve što mu je izgledalo legitimno i posvećeno. Tako je bio, a da ipak nije imao religiozne potrebe, prijatelj crkve i tvrdoglavo i principijelno se odupirao težnjama zakupaca zemlje za poboljšanjem njihovog položaja, iako mu nikako nije nedostajao smisao za pravičnost, blagonaklonost i spremnost za dobročinstva i pomoć. Tu okorelost pravdao je prividno logično programom i izrazima svoje stranke, a u stvari ga, dabome, nije rukovodilo ubeđenje i razboritost, već slepa verna poslušnost staleškim drugovima i tradicijama svoje kuće, kao i izvesno viteštvo i viteška čast, a neko naglašeno potcenjivanje onoga što se pokazivalo kao moderno, napredno i savremeno, bili su značajni za njegov karakter.

Tog čoveka je njegov sin Plinio razočarao, dražio i ogorčio time što se kao student približio i priključio jednoj izrazito opozicionoj i modernističkoj stranci. U ono vreme se bilo obrazovalo jedno novo, omladinsko krilo neke stare, građansko-liberalne stranke. Vođa mu je bio Feragut, neki publicista, poslanik i narodni govornik velikog, sjajnog dejstva, temperamentan, ponekad sam sobom ushićen i dirnut, narodni prijatelj i heroj slobode. Njegovo vrbovanje akademske omladine putem javnih predavanja u univerzitetskim gradovima nije ostalo bez uspeha. Ono mu je, između ostalih oduševljenih slušalaca i pristalica, privuklo takođe i mladog Desinjorija. Razočaran visokom školom i u potrazi za nekim osloncem, za naknadom za moral Kastalije koji je za njega izgubio suštinu, za nekim novim idealizmom i programom, mladić je bio zanet Feragutovim predavanjima, divio se njegovom patosu i smelosti napadanja, njegovoj duhovitosti, njegovom tužilačkom držanju, njegovoj lepoj pojavi i govoru i prišao je grupi studenata koja se stvorila oko Feragutovih slušalaca i za čiju je stranku i ciljeve delala.

Kad je Pliniov otac to saznao, odmah je otputovao sinu. Prvi put u životu mu je zagrmio u najvišem besu, prebacio mu zavereništvo, izdaju oca, porodice i tradicije kuće i izdao mu zapovest da svoje greške odmah ispravi i da prekine sa Feragutom i njegovom strankom. To nije bio pravi

način da se izvrši uticaj na mladića, kome je sada izgledalo da iz njegovog držanja izrasta čak neka vrsta mučeništva. Plinio je izdržao grmljavinu i izjavio ocu da nije deset godina posećivao elitne škole i nekoliko godina univerzitet da bi se odrekao sopstvenog pogleda i sopstvenog suda, da bi pustio da mu shvatanje o državi, privredi i pravičnosti propisuje neka klika sebičnih barona. Pri tom mu je dobrodošla škola Feraguta koji po uzoru velikih tribuna nikada nije znao o sopstvenim ili staleškim interesima i u svetu nije težio ničem drugom do čistoj, apsolutnoj pravičnosti i čovečnosti. Stari Desinjori je prsnuo u gorak smeh i pozvao sina da bar prvo završi studije pre no što se umeša u muževne stvari i uобрази da o ljudskom životu i pravičnosti razume više no poštovani nizovi pokolenja plemenitih rodova, čiji je on propali izdanak i koje on svojom izdajom napada s leđa. Svađali su se, ogorčavali i vređali svakom daljom rečju. Tada je stari odjednom ućutao i otišao u hladnoj postidičenosti, kao da je video u ogledalu svoje sopstveno lice unakaženo gnevom. Otada se za Plinija više nikada nije povratio onaj stari, bezazleni odnos prema očinskoj kući, jer on je ne samo ostao veran svojoj grupi i njenom novo-liberalizmu, već je, štaviše, još pre završetka studija postao Feragutov neposredan učenik, pomoćnik i saradnik, a nekoliko godina docnije i njegov zet. Dok je vaspitanjem u elitnim školama ili teškoćama ponovnog prilagođavanja svetu i zavičaju bila razorena ravnoteža u Desinjorijevoj duši i njegov život protkan problematikom koja nagrizava, dotle su ga ti novi odnosi doveli potpuno u jedan eksponiran, težak i tugaljiv položaj. On je bez sumnje dobio nešto od vrednosti, naime neku vrstu vere, jedno političko uverenje i pripadnost stranci koja je zadovoljavala njegovu mladićku potrebu za pravičnošću i naprednošću, a u Feragutovoj ličnosti dobio je učitelja, vođu i starijeg prijatelja. U početku se bez kritike divio Feragutu i voleo ga je, a povrhn toga bio mu je potreban i ovaj ga je cenio. Time je dobio pravac i cilj, rad i životni zadatak. To nije bilo malo, ali je moralo biti skupo plaćeno. Dok se mladi čovek pomirio sa gubitkom svog prirodnog i nasleđenog položaja u očinskoj kući i među svojim staleškim drugovima, a izbacivanje iz povlašćene kaste i opozicije prema njoj umeo da podnosi sa izvesnom fanatičnom radošću mučenika, dotle je ipak ostalo nešto što nikada nije potpuno pregoreo, bar nagrizajuće osećanje što je svojoj vrlo voljenoj majci zadao bol, što ju je između oca i sebe doveo u jedan krajnje neugodan i tugaljiv položaj i time joj verovatno skratio život. Ona je umrla uskoro posle njegove ženidbe. Posle njene smrti Plinija gotovo nisu ni viđali u očevoj kući, i on je tu kuću, staro porodično sedište, po očevoj smrti prodao.

Ima priroda koje uspevaju da neki položaj u životu, zvanje, brak, poziv, koje su platili žrtvama, upravo zbog tih žrtava tako zavole i učine ih suviše svojim, da to postaje njihova sreća i zadovoljstvo. Kod Desinjorija je bilo drukčije. On je, istina, ostao veran svojoj stranki i njenom vođi, svom političkom pravcu i delatnosti, svom braku, svom idealizmu, samo mu je vremenom ipak sve to postalo problematično, kao što mu je to jednom postalo celo sopstveno biće. Politički entuzijazam mladosti i entuzijazam pogleda na svet, umirivao ga je. Borba za to da ima pravo, bila je tako malo usrećujuća kao stradanje i žrtvovanje iz inata. Uz to je dolazilo iskustvo i otrežnjenje u pozivu. Najzad mu je postalo sumnjivo da li ga je zaista jedino smisao za istinu i pravo načinilo Feragutovim pristalicom, nisu li pri tom bar polovinom sudelovali njegovo govorničko i narodno tribunstvo, njegova draž i njegova veština prilikom javnih govora, nije li to bio zvonki zvuk njegovog glasa, njegovo muško sjajno smejanje, mudrost i lepota njegove kćeri.

Sve više i više je postajalo sumnjivo da li je stari Desinjori svojom vernošću staležu i svojom okorelošću prema zakupcima zaista imao neplemenitije stanovište. Sumnjivo je postajalo takođe da li uopšte postoji dobro i zlo, pravo i nepravdo, nije li jezik sopstvene savesti na kraju jedini važeći sudija, i, ako je to tako, onda on, Plinio nije bio u pravu, jer nije živeo u sreći, u miru i potvrdi, u poverenju i sigurnosti, već u nesigurnom, u sumnji, u nemirnoj savesti. Njegov brak, istina, nije bio u grubom smislu nesrećan i promašen, ali ipak pun zategnutosti, komplikacija i otpora, on je možda bio

najbolje što je on imao, ali onaj mir, onu sreću, onu nevinost, onu mirnu savest koji su mu toliko nedostajali — on mu nije davao, on je zahtevao mnogo smotrenosti i stava, stajao je mnogo napora. A takođe i lep i krasno obdaren sinčić Tito još izrana je postao povod za borbu i diplomatiju, za vrbovanje i ljubomoru, dok je isuviše voljen i razmažen od oba roditelja, sve više i više pripadao materi i postao njen pristalica. To je bio poslednji i, kako je izgledalo, najgorče primljeni bol i gubitak u Desinjorijevom životu. To ga nije slomilo, on je to savladao i našao i sačuvao svoj način ponašanja, to je bilo dostojanstveno ponašanje, ali ozbiljno, teško, melanholično.

Dok je Kneht sve to o svom prijatelju saznavao postepeno, pri nekim posetama i susretima, on mu je u zamenu takođe poverio mnogo svojih sopstvenih iskustava i problema. Nikada nije pustio drugoga da dođe u položaj onoga ko se ispovedi, pa se u idućem času i raspoloženju za to kaje i želi da povuče, već je primio i jačao Pliniovo poverenje svojom sopstvenom otvorenošću i predanošću. Njegov život se postepeno otvorio pred prijateljem, naizgled jednostavan, pravolinijski, uzoran, regulisan život u okviru jednog jasno izgrađenog hijerarhijskog poretka, karijera puna uspeha i priznanja.

Pa ipak je to pre bio život surov, pun žrtava i vrlo usamljen. Ako za čoveka spolja mnogo šta u njemu nije bilo sasvim razumljivo, ipak su glavna strujanja i osnovna raspoloženja to bila. I on nije bio u stanju da ma šta bolje razume i saoseti, no Knehtovu želju za mladošću, za mladim, neizopačeno obrazovanim učenicima, za skromnom delatnošću bez sjaja i bez večite prinude na reprezentaciju, za delatnošću, na primer, učitelja latinskog jezika ili muzike na nekoj nižoj školi. I to je bilo sasvim u stilu Knehtove metode veštine lečenja i vaspitanja što je tog pacijenta pridobio ne samo svojom velikom otvorenošću, nego mu je takođe dao sugestiju da mu može pomoći i poslužiti, sa tim i podstrek da to zaista učini. I Desinjori je u stvari mogao magistru biti od neke koristi, manje u glavnom pitanju, ali tim više u zadovoljenju njegove radoznalosti i žeđi za znanjem o stotinu pojedinosti svetovnog života.

Ne znamo zašto je Kneht uzeo na sebe taj ne laki zadatak da svog melanholičnog prijatelja iz mladosti nauči da se ponovo smeška i smeje, ni da li je pri tom uopšte igrala neku ulogu pomisao da mu onaj može biti koristan drugim uslugama koje bi mu činio za uzvrat. Desinjori, dakle onaj koji bi to ponajpre morao znati, nije verovao u to. Docnije je pričao:

— Kad pokušam da razjasnim kako je to prijatelj Kneht počeo da deluje na jednog rezigniranog, u sebe zatvorenog čoveka kao što sam ja, sve jasnije vidim da je to najvećim delom počivalo na čarobnjaštvu i, moram reći, takođe na čapkunstvu. On je bio mnogo veći čapkun no što su njegovi ljudi i slutili, pun igre, pun duhovitosti, pun prepredenosti, uživajući u čarolijama, u samopretvaranju, u iznenadnom iščezavanju i pojavljivanju. Verujem da je već u trenutku mog prvog pojavljivanja pred kastalijskom vlasti zaključio da me uhvati i da na mene, na svoj način, izvrši uticaj, to jest da me probudi i dovede u bolju formu. On se bar odmah od prvog trenutka trudio da me pridobije. Zašto je to činio, zašto se opteretio mnome — to ne mogu reći.

Verujem da ljudi njegova soja to čine većinom nesvesno, kao refleksno oni se osećaju postavljeni pred jedan zadatak, čuju da ih neka nevolja doziva i odmah se predaju pozivu. Našao me je nepoverljiva i plašljiva, nikako spremna da mu klonem na ruke ili da ga molim za pomoć. Mene, nekada tako otvorenog i poverljivog prijatelja, našao razočaranog i zatvorenog i izgleda da ga je dražila baš ta smetnja, ta ne mala teškoća. On nije popuštao, iako sam ja bio tako nepristupačan, i postigao je što je hteo. Pri tom se poslužio između ostalog smicalicom da našem odnosu da vid uzajamnosti, tako kao da njegovoj snazi odgovara moja, njegovoj vrednosti moja, kao da mojoj potrebi za pomoći odgovara njegova potreba. Već pri prvom dužem razgovoru nagovestio mi je da je očekivao nešto tako kao moje pojavljivanje, da je za tim žudeo, i postepeno me je posvećivao u svoj

plan da da ostavku na zvanje i da napusti Provinciju i uvek je odavao koliko pri tom računa na moj savet, moju pomoć, moju poverljivost, pošto u svetu osim mene nema nikakvih prijatelja i nikakvog iskustva. Priznajem da sam to rado slušao i da to nije malo doprinelo da on zadobije moje puno poverenje i da mu se na neki način predam.

Savršeno sam mu verovao. Ali docnije, tokom vremena, ipak mi je ponovo postalo sasvim sumnjivo i neverovatno i nikako ne bih mogao reći da li i koliko je on zaista od mene očekivao, takođe ni to da li je njegov način da mene uhvati bio nevin ili diplomatski, naivan ili s pozadinom, iskren ili veštački i kao igračka. Bio je suviše superioran i ukazao mi je suviše mnogo dobroga da bih se uopšte usudio na takva istraživanja. U svakom slučaju fikciju da je njegov položaj sličan mome i da je on upućen na moju simpatiju i uslužnost, kao što sam ja na njegovu, danas smatram samo za učtivost, za osvajačku i prijatnu sugestiju u koju me je upleo. Samo ne bih umeo reći koliko je njegova igra sa mnom bila svesna, izmišljena, koliko ju je hteo i koliko je ona uprkos svemu bila naivna i prirodna. Jozef je bio veliki umetnik. S jedne strane, on se toliko malo mogao odupreti nagonu za vaspitanjem, za uticajem, lečenjem, pomaganjem, za razvijanjem, da su sredstva bila gotovo zanemarljiva; s druge strane, njemu je bilo nemoguće da i nešto najmanje uradi bez punog predavanja. Ali jedno je izvesno, da se on mene onda latio kao prijatelj i kao veliki lekar i vođa, da me više nije pustio i najzad toliko probudio i izlečio, koliko je to uopšte bilo moguće. I to je bilo čudnovato i potpuno je odgovaralo njemu: dok je to činio kao da koristi moju pomoć za svoje odlazanje sa zvanja i dok je moje često sirove i naivne kritike, čak sumnjičenja i pogrde protiv Kastalije, slušao mimo i čak sa odobravanjem, dok se sam borio za to da se oslobodi Kastalije, dotle je on mene u stvari i uistinu tamo natrag mamio i doveo, ponovo me naveo na meditaciju, vaspitao me i preobrazio kastalijskom muzikom i utonjavanjem, kastalijskom veselošću, kastalijskom hrabrošću. Mene, koji sam uprkos svojoj čežnji za vama bio sav toliko nekastaljanin i antikastaljanin, on je ponovo učinio ravnim vama, on je od moje nesrećne ljubavi prema vama napravio srećnu ljubav.

Tako se izjasnio Desinjori i on je imao razloga za svoju divnu zahvalnost. Ako kod dečaka i mladića nije suviše teško da ih pomoću naših odavno proverenih metoda vaspitamo za životni stil reda, kod čoveka pedesetih godina to je svakako bio težak zadatak, čak i kad je on unosio mnogo dobre volje. Ne, Desinjori nije postao neki potpun ili čak uzoran Kastaljanin. Ali ono što je Kneht sebi postavio za cilj, potpuno mu je uspelo — da rastvori prkos i gorku težinu njegove tuge, da suviše osetljivu i zazomom postalu dušu opet približi harmoniji i veselosti, da veliki hroj njegovih rđavih navika zameni dobrim. Razume se, igrač staklenih perli nije mogao sam svršiti mnoštvo sitnog rada koji je pri tom bio potreban. On je upotrebio aparat i sile Valdcela i reda za počasnog gosta. Staviše, za izvesno vreme dao mu je da povede kući jednog majstora meditacije iz Hirslanda, sedišta uprave reda, za stalni nadzor njegovih vežbanja. Ali plan i rukovođenje su ostali u njegovoj ruci.

To je bilo osme godine njegovog magistarskog zvanja kad se Kneht prvi put odazvao toliko često ponavljanim pozivima svoga prijatelja i kad ga je posetio u njegovoj kući u glavnom gradu. S odobrenjem uprave reda, čiji je starešina Aleksandar bio blizak njegovom srcu, iskoristio je jedan praznični dan za tu posetu. Od nje je mnogo očekivao, a ipak ju je već godinu dana više puta odlagao, donekle zato što je hteo prvo da bude siguran u svog prijatelja, donekle i iz izvesne prirodne zebnje. To mu je bio prvi korak u onaj svet tamo iz koga je njegov prijatelj Plinio doneo onu ledenu tugu i koji je za njega imao toliko mnogo važnih tajni.

Našao je modemu kuću koju je njegov prijatelj dobio u zamenu za staru gradsku kuću Desinjorija. Njome je upravljala jedna krasna, vrlo pametna, uzdržljiva dama, ali damom je vladao njen lepi, brzopleti i pre nevaspitani sinčić. Izgledalo je da se ovde sve vrtelo oko njega i da se on od svoje majke naučio preganjalačkom, prepotentnom, malo ponižavajućem držanju prema ocu.

Uostalom, tu su bili hladni i nepoverljivi prema svemu kastalijskom, ali majka i sin se nisu dugo odupirali magistrovoj ličnosti čije je zvanje osim toga za njih imalo nečeg tajanstvenog, posvećenog i legendarnog. Pri prvom susretu bilo je krajnje kruto i usiljeno. Kneht se ponašao posmatrački, s očekivanjem i čuteći, dama ga je primila s hladnom formalnom učtivošću i unutrašnjim odbijanjem, kao što se prima na stanovanje neprijateljski visoki oficir. Sin Tito bio je najmanje pometen. On je već dovoljno često mogao biti svedok koji je posmatrao i možda se zabavljao i uživao koristi od sličnih situacija. Njegov otac je izgledao da igra gospodara u kući više no što je to bio. Između njega i žene vladao je ton blage, oprezne, nešto bojažljive učtivosti, kao kada se hoda na prstima, koji je žena lakše i prirodnije održavala no muž. On je prema sinu pokazivao neko staranje i drugarstvo, a dečko je izgleda bio naviknut da to čas koristi, čas kočoperno odbacuje. Ukratko, to je bilo mučno, nebezazleno, prigušivanim nagonima zagušljivo zagrevano zajedničko življenje puno straha od smetnji i izliva, puno napetosti, a stil ponašanja i govora bio je, kao i stil čitave kuće, malo isuviše negovan i podešavan, kao da se zaštitni zid protiv mogućnih proloma i napada ne može sagraditi dovoljno čvrsto, zbijeno i sigurno. Još jedno Knehtovo zapažanje koje je zapamtio: s Pliniovog lica opet je nestao veliki deo ponovo stečene veselosti. On, koji je u Valdcelu ili u kući uprave reda u Hirslandu, izgledao da je gotovo sasvim izgubio svoju tegobu i tugu, tu, u svojoj sopstvenoj kući, opet je stajao potpuno u senci i izazivao kritiku i saučešće.

Kuća je bila lepa i svedočila je bogatstvo i razmaženost, svaka prostorija je bila nameštena prema dimenzijama, svaka usklađena u neki prijatni dvozvuk ili trozvuk boja, ovde-onde neko umetničko delo od vrednosti. Kneht je sa zadovoljstvom puštao poglede da šetaju. Ipak mu se sva ta naslada za oči na kraju činila za jedan stepen isuviše lepa, isuviše savršena i dobro smišljena, bez postajanja, bez zbivanja, bez obnavljanja. Osetio je da i ta lepota prostorija i predmeta ima smisao neke zakletve, nečeg što traži zaštitu i da te sobe, slike, vaze i cveće obuhvata ju i prate neki život koji je čeznuo za harmonijom i lepotom, i da ih nije mogao postići drukčije do baš negom tako usklađene okoline.

U vreme posle te posete sa njenim delimično nerazgaljivim utiscima, Kneht je dao prijatelju učitelja razmišljanja. Otkad je proveo jedan dan u tako čudnovato zgusnutoj i napunjenoj atmosferi te kuće, saznao je nešto što nikako nije želeo, ali što mu je ipak nedostajalo i što je zbog prijatelja tražio. Nije ostalo pri toj prvoj poseti, ona je više puta ponovljena i dovela je do razgovora o vaspitanju i o mladom Titu u kome je živo učestvovala i njegova majka. Magistar je postepeno zadobio poverenje i simpatiju te pametne i nepoverljive žene. Kad je jednom, pola u šali, rekao da je šteta što njen sinčić nije blagovremeno poslat u Kastaliju na vaspitanje, ona je primedbu primila ozbiljno, kao neko prebacivanje i branila se: bilo je ipak najvećma sumnjivo da li bi Tito zaista tamo bio primljen, on je zaista dovoljno obdaren, ali se teško može obraditi i ona nikad sebi ne bi dopustila da se mimo sopstvenu dečakovu volju zahvati u njegov život. Baš takav isti pokušaj jedanput nije uspeo kod njegovog oca. Isto tako, ona i njen muž nisu pomišljali na to da za svoga sina koriste povlasticu stare porodice Desinjori, pošto su raskinuli sa Pliniovim ocem i čitavom tradicijom stare porodice. A sasvim na kraju je dodala, bolno se smešeći, da se od svoga deteta ne bi mogla odvojiti ni pod sasvim drugim okolnostima, jer osim njega ona nema ništa što bi joj život činilo vrednim.

Kneht je morao mnogo razmišljati o toj primedbi koja je bila više nehotična no promišljena. Dakle, njena lepa kuća, u kojoj je sve bilo tako otmeno, sjajno i usklađeno, i njen muž i njena politika i stranka, nasledstvo od njenog obožavanog oca, sve to nije bilo dovoljno da njenom životu da smisao i vrednost — to je bilo u stanju samo njeno dete. I ona je radije puštala da to dete raste pod tako rđavim i štetnim uslovima kakvi su postojali tu u njenoj kući i u njenom braku, no što bi se od njega

odvojila za njegov spas. Za jednu tako pametnu, naizgled tako hladnu, tako inteligentnu ženu, to je bila čudnovata ispovest. Njoj Kneht nije mogao pomoći na onako neposredan način kao njenom mužu, pa nije ni mislio da to pokuša. Ali svojim retkim posetama i time što je Plinio bio pod njegovim uticajem, ipak je u izvitoperena i izopačena porodična stanja ušla neka mera i opomena. A za magistra, dok je od jednog do drugog puta rastao njegov uticaj i autoritet u kući Desinjori, život tih svetskih ljudi postajao je utoliko bogatiji zagonetkama ukoliko ju je bolje upoznavao. Ipak, o njegovim posetama u glavnom gradu i o tome šta je tamo video i doživeo, znamo vrlo malo i zadovoljavamo se time što je ovde nagovešteno.

Predsedniku uprave reda u Hirslandu Kneht se do sada nije približavao više no što su to zahtevale službene dužnosti. On ga je viđao samo na plenarnim sednicama vaspitne vlasti koje su se održavale u Hirslandu, pa i tu je predsednik vršio samo više formalne i dekorativne službene radnje, doček i oproštaj od kolega, dok je glavni rad rukovođenja sednicama padao na govornika. Dosadnji predsednik u vreme otkad je Kneht stupio u zvanje, već čovek u godinama dostojnim poštovanja, bio je vrlo poštovan od magistra igre, ali mu nikada nije dao povoda da smanji odstojanje. On za njega gotovo nije bio čovek, nije bio ličnost, već je lebdeo, prvosveštenik, simbol dostojanstva i pribranosti, kao ćutljivi vrh i kruna nad građevinom vlasti i čitave hijerarhije. Taj dostojanstveni čovek bio je umro i na njegovo mesto red je izabrao novog predsednika Aleksandra. Aleksandar je bio upravo onaj majstor razmišljanja koga je uprava reda pre mnogo godina bila dodelila našem Jozefu Knehtu za prvo vreme njegovog vođenja zvanja, i otada se magistar divio tom uzornom mužu reda i sa zahvalnošću ga voleo. Ali, za to vreme i ovaj je iz dovoljne blizine mogao posmatrati i upoznati majstora igre staklenih perli u njegovom ličnom biću i ponašanju da bi ga zavoleo, jer je ovaj svakodnevno bio predmet njegove brige i u neku ruku njegovo ispovedno dete. Obojica su bili svesni prijateljstva koje je dotle ostalo latentno i ono je dobilo oblik od onog trenutka kada je Aleksandar postao Knehtov kolega i predsednik vlasti, jer su se sad češće viđali i imali su zajednički posao. Razume se, tom prijateljstvu je nedostajala svakidašnjica kao i zajednički doživljaj iz mladosti, to je bila kolegijalna simpatija među ljudima na visokim položajima i njeno ispoljavanje ograničavalo se na mali višak topline prilikom pozdrava i oproštaja, na potpuno i brže razumevanje i još na zabavne razgovore od nekoliko minuta za vreme odmora na sednicama.

Iako prema ustavu predsednik uprave reda, nazivan i majstorom reda, nije bio nadređen svojim kolegama, magistrima, ipak je on to bio na osnovu tradicije po kojoj je majstor reda predsedavao sednicama najviše vlasti. Ukoliko je red postajao meditativniji i više monaški, utoliko je njegov autoritet više rastao, razume se samo u okviru hijerarhije i Provincije, ne van nje. U vaspitnoj vlasti su predsednik reda i majstor igre staklenih perli sve više i više postajali dva prava eksponenta i reprezentanta kastalijskog duha. Prema prastarim disciplinama, predanim iz prekastalijskih epoha, kao što su gramatika, astronomija, matematika, ili muzika, za Kastaliju su vaspitavanje duha u razmišljanju i igra staklenih perli bili upravo karakteristična dobra. Tako nije bilo bez značaja što su njihova dva sadanja predsednika i rukovodioca bili u prijateljskom odnosu. To je za obojicu bila potvrda i podizanje njihovog dostojanstva, dodatak u toplini i zadovoljstvu u životu, jedan podstrek više za ispunjenje njihovih zadataka: da u svojim ličnostima predstave i prethodno ožive dva najprisnija sakralna dobra i snage kastalijskog sveta. Za Knehta je, dakle, to značilo jedno vezivanje više, jednu protivtežu više prema tendencijama ka odricanju od svega toga i ka prodoru u jednu drugu, novu, životnu sferu, tendenciju koja je kod njega postala velika. Međutim, ta tendencija se nezadrživo razvijala dalje. Otkad je on sam postao potpuno svestan nje, to je moglo biti u šestoj ili sedmoj godini njegovog magistrovanja, ona je ojačala i on, čovek „buđenja”, bez zazora ju je prihvatio u svoj svesni život i mišljenje. Nekako od onog vremena, verujemo da smemo reći, postala

mu je bliska misao na budući oproštaj od svoga zvanja i od provincije — ponekad je to bilo kao što je zarobljeniku vera u oslobođenje, ponekad takođe kao teškom bolesniku znanje o smrti. U onom prvom razgovoru sa drugom iz mladosti koji se povratio, Pliniom, on ju je prvi put rečima izrazio, moguće samo da bi pridobio i otvorio ćutljivog i zatvorenog prijatelja, ali možda takođe da bi tim novim saopštavanjem nekom drugom, svom novom buđenju, svom novom životnom raspoloženju dao svedoka, učinio prvo okretanje prema spolja, prvi korak ka ostvarenju. U daljim razgovorima sa Desinorijem Knehtova želja da kad-tad ostavi svoj sadašnji način života i da se usudi na skok u jedan novi, već je dobila stepen odluke. U međuvremenu je marljivo izgrađivao prijateljstvo sa Plimom, koji mu sada nije više bio privržen samo divljenjem, već isto toliko zahvalnošću ozdravljenika i izlečenoga, i u njemu je imao most prema spoljašnjem svetu i njegovom životu napunjenom zagonetkama.

Ne sme nas čuditi što je magistar svog prijatelja Tegularijusa tek vrlo kasno uputio u svoju tajnu i u plan provaljivanja. Koliko god je blagonaklono i korisno izgrađivao svako svoje prijateljstvo, on ga je ipak umeo sagledati i voditi samostalno i diplomatski. Sada, sa ponovnim stupanjem Plinija u njegov život, za Frica se pojavio jedan takmac, jedan novi stari prijatelj sa pretenzijama na Knehtovo interesovanje i srce, i ovaj se gotovo nije mogao ni čuditi što je Tegularijus na to isprva reagovao sa žestokom ljubomorom. Za izvesno vreme čak, naime dok je Desinorija potpuno zadobio i pravilno svrstao, magistru je nadurena povučенost drugoga pre bila dobrodošla. Trajno, dabome, bilo je važnije jedno drugo rasuđivanje. Kako je svoju želju da se polako oslobodi Valdcela i magistarskog dostojanstva mogao učiniti podesnom i svarljivom jednoj prirodi kao što je bio Tegularijus? Ako bi Kneht jednom napustio Valdcel, onda bi za tog prijatelja bio zauvek izgubljen. Da ga povede na uski i opasan put koji je ležao pred njim, na to se nije moglo misliti, čak i kad bi onaj, protivno svakom očekivanju, sakupio želju i hrabrost za to. Kneht je čekao, razmišljao i vrlo mnogo odugovlačio pre no što ga je upoznao sa svojim namerama. Najzad je to učinio kad je njegova odluka za provaljivanje odavno postala čvrsta. Bilo bi isuviše protivno njegovoj prirodi da prijatelja do kraja ostavi slepim i da u neku ruku iza njegovih leđa sprovodi planove i priprema korake čije bi posledice i onaj imao da podnosi. Hteo ga je, kao i Plinija, po mogućstvu, učiniti ne samo poznavaoцем, već stvarnim ili uobraženim pomagačem i saučesnikom, pošto aktivnost doprinosi da se svaka situacija lakše primi.

Knehtove misli o pretećem zalasku kastalijskog bića bile su, prirodno, prijatelju već odavno poznate, ukoliko je ovaj upravo bio voljan da ih saopšti i onaj bio spreman da ih prihvati. Magistar se na njih nadovezao kada se odlučio da se drugome otvori. Protivno njegovom očekivanju i na njegovo veliko olakšanje, Fric nije tragično primio ono što mu je poverljivo saopšteno. Naprotiv, izgledalo je da ga je prijatno zagrevala, čak uveseljavala, predstava što jedan magistar svoje dostojanstvo ponovo baca vlasti, što stresa s nogu prašinu Kastalije i bira život po svom sopstvenom ukusu. Kao usamljenik i neprijatelj svakog normiranja, Tegularijus je uvek bio na strani pojedinca, protiv vlasti. Njega je čovek mogao uvek pridobiti za duhovit način borbe protiv zvanične sile, da je zajedno, nadmudruje. Time je Knehtu bio ukazан put i odahnuvši s jednim unutrašnjim osmejkом, odmah se upustio u prijateljevu reakciju. Ostavio ga je u shvatanju da je u pitanju neka vrsta prepada protiv vlasti i činovničkog vrha i pri tom mu je dao ulogu poverenika, saradnika i zaverenika. Trebalo je razraditi magistrovu predstavku vlasti; izlaganje i objašnjenje svih razloga koji su mu nalagali povlačenje sa zvanja, i priprema i razrada te predstave trebalo je da bude uglavnom Tegularijusov zadatak. Pre svega, trebalo je da se on saživi sa Knehtovim istorijskim shvatanjem o postanku, porastu i sadanem stanju Kastalije, zatim da sakupi istorijsku građu i da njome obrazloži Knehtove želje i predloge. To što je morao da uđe u jednu oblast koju je dotle odbijao i prezirao, u zanimanje istorijom, izgleda da mu nije smetalo, i Kneht se požurio da mu za to da potrebna uputstva.

I tako se Tegularijus udubio u svoj novi zadatak srevnošću i upornošću koje je mogao prikupiti za zastranjene i neobične poduhvate. Iz tih studija koje je trebalo da ga dovedu u stanje da veličinama i hijerarhiji dokaže njihove nedostatke i podozrivosti ili da ih draži, za njega, tvrdoglavog individualistu, proizišlo je čudnovato gnevno zadovoljstvo.

U tom zadovoljstvu Kneht nije učestvovao, kao što nije verovao ni u uspeh napora svoga prijatelja. On je bio odlučio da se reši okova svog sadašnjeg položaja i oslobodi za zadatke za koje je osećao da ga očekuju. Međutim, bilo mu je jasno da niti može savladati vlast razlozima razuma, niti na Tegularijusa prebaciti deo onoga što se tu imalo svršiti. Ipak, bilo mu je veoma dobrodošlo da ovaj bude uposlen i odstranjen za vreme dok bi još živio u njegovoj blizini. Pošto je pri poslednjem sastanku o tome pričao Pliniju Desinjoriju dodao je:

— Prijatelj Tegularijus je sada zaposlen i obeštećen za ono što misli da je izgubio tvojim povratkom. Njegova ljubomora je gotovo već izlečena i rad na njegovoj akciji za mene i protiv kolega, njemu godi, on je skoro srećan. Ali nemoj misliti, Plinio, da ja ma šta očekujem od njegove akcije, osim onog dobra koje ona ima za njega samog. Potpuno je neverovatno čak nemoguće, da će naša najviša vlast odobriti nameravanu predstavku, ona će mi najviše odgovoriti blagom kaznom opomenom. Ono što stoji između mojih namera i njihovog ostvarenja jeste osnovni zakon same naše hijerarhije, a jedna vlast koja otpušta svog majstora igre staklenih perli na jednu tako ubedljivo obrazloženu molbu i dodeljuje mu mesto van Kastaliје, takođe mi se nikako ne bi dopala. Osim toga, tu je majstor Aleksandar iz uprave reda, čovek koji se ničim ne može saviti. Ne, tu borbu ću morati ja sam da izborim. Ali pustimo, dakle, prvo Tegularijusa neka vežba svoju oštroumnost! Time ne gubimo ništa, osim malo vremena, a ono mi je i inače potrebno da bih ovde ostavio sve tako sređeno da se moje povlačenje može izvršiti bez štete po Valdcel. Ali u međuvremenu ti mi tamo kod vas moraš stvoriti smeštaj i mogućnost rada, ma koliko skromno. U slučaju nužde, zadovoljavam se i mestom učitelja muzike. To treba da bude samo početak, odskočna daska.

Desinjori je rekao da će to već naći, i kad bude došao trenutak, njegova kuća stoji prijatelju otvorena na koje bilo vreme. Ali Kneht time nije bio zadovoljan.

— Ne — rekao je — ja ne mogu biti upotrebljen kao gost, ja moram imati rad. Takođe boravak u tvojoj kući, ma koliko ona bila lepa, ako bi trajao duže od nekoliko dana, samo bi povećao zategnutosti i teškoće. Ja imam mnogo poverenja u tebe, a takođe se i tvoja žena ljubazno privikla na moje posete, ali bi sve to odmah dobilo drugi izgled kad više ne bih bio posetilac i magistar igre, već begunac i stalan gost.

— Ti to uzimaš ipak suviše strogo — rekao je Plinio. — Sa izvesnošću možeš računati da ćeš, kada se prvo ovde oslobodiš i kada budeš imao sedište u glavnom gradu, vrlo brzo dobiti neki poziv dostojan tebe, najmanje kao profesor na nekoj visokoj školi. Ali za takve stvari treba vremena, ti to znaš, i ja za tebe mogu nešto da preduzmem tek onda kada tvoje oslobođenje odavde bude gotovo.

— Izvesno — rekao je majstor — dotle moja odluka mora ostati tajna. Ja se ne mogu staviti na raspolaganje vašoj vlasti pre no što moja sopstvena vlast bude obaveštena i pre no što bude odlučila. To se po sebi razume. Ali ja takođe u početku ne tražim neku javnu službu. Moje potrebe su male, manje no što ti verovatno možeš zamisliti. Potrebna mi je jedna sobica i svakidašnji hleb, ali pre svega neki rad i dužnost učitelja i vaspitača. Treba da imam jednog ili nekoliko učenika i pitomaca s kojima živim i na koje mogu da delujem. Pri tom najmanje mislim na visoku školu. Ja bih isto tako rado, ne, daleko radije, bio domaći učitelj kod nekog dečaka ili slično. Što tražim i što mi je potrebno, to je neki prost, prirodan zadatak, neki čovek kome sam potreban. Poziv na neku visoku školu početka bi me opet svrstao u neki tradicionalni, osveštani i mehanizovani službeni aparat, a ja želim suprotno.

Ustežući se Desinjori je sada izišao sa jednim predlogom koji ga je već neko vreme zanimao.

— Imao bih nešto da predložim — rekao je — i, molim te, da to bar saslušáš i blagonaklono ispitaš. Možda to možeš prihvatiti, tada bi i meni učinio uslugu. Od prvog dana kad sam tu bio kao gost, ti si mi u mnogome pomogao. Ti si takođe upoznao i moj život i moju kuću, i znaš kako je tamo. Tamo nije dobro, ali je bolje no pre mnogo godina. Najteži je odnos između mene i mog sina. On je razmažen i uobražen, u našoj kući stvorio je sebi povlašćen položaj, to je on razumeo, a to mu je omogućeno u godinama kada smo ga, još kao dete, njegova majka i ja pridobijali. On se tada opredelio za majčinu stranu i meni su postepeno iz ruku izbijena sva delotvorna vaspitna sredstva. Ja sam se s tim pomirio, kao i sa mojim nešto promašenim životom uopšte. Bio sam rezigniran. Ali sada, kada sam tvojom pomoću donekle ozdravio, opet sam dobio nadu. Ti vidiš na šta smeram. Mnogo bih očekivao od toga ako bi Tito, koji inače ima teškoća u svojoj školi, neko vreme dobio učitelja i vaspitača koji bi ga se prihvatio. Znam da je to sebična briga, samo ne znam da li bi te taj zadatak mogao privući. Ali ti si me ohrabrio da taj pred- log iznesem.

Kneht se smeškao i pružio mu ruku.

— Hvala ti, Plinio. Nijedan predlog mi ne bi mogao biti tako dobrodošao. Samo, nedostaje još saglasnost tvoje žene. A dalje, vi biste se oboje morali odlučiti da mi svoga sina u početku potpuno prepustite. Da bih ga uzeo u ruke, morao bi da bude isključen svakodnevni uticaj roditeljske kuće. Ti moraš govoriti sa svojom ženom i privoleti je da prihvati taj uslov. To zahvati oprezno i nemojte žuriti!

— I ti veruješ — pitao je Desinjori — da bi nešto mogao postići s Titom?

Dabome, zašto ne. On je dobrog soja i dobrih obdarenosti od oba roditelja, nedostaje samo harmonija tih sila. Moj će zadatak biti, i ja ga rado primam, da u njemu probudim ili pre ojačam i najzad izazovem svest o zahtevu za tom harmonijom.

Tako je Jozef Kneht sada znao da su mu oba prijatelja, svaki na potpuno drugi način, uposlana njegovom stvari. Dok je Desinjori u glavnom gradu svojoj ženi podnosio nove planove i težio da joj ih učini prihvatljivim, dotle je Tegularijus u Valdcelu sedeo u jednoj radnoj ćeliji u biblioteci i, po Knehtovim uputstvima, sastavljao gradivo za nameravano pismo. Magistar ga je dobro namamio lektirom koju je naredio da mu podnese. Fric Tegularijus, koji je mnogo prezirao istoriju, zagrizao je i zaljubio se u istoriju epohe ratova. U igranju uvek veliki radnik, on je sa sve većim apetitom skupljao simptomatične anegdote iz onog doba, mračne drevne prošlosti reda, i toliko ih je nakupio da je njegov prijatelj, kada mu je mesecima docnije rad bio podnet, jedva mogao zadržati deseti deo.

U to vreme Kneht je više puta ponovio posetu glavnom gradu. Gospođa Desinjori je sve više sticala poverenje prema njemu, kao što zdrav i usklađen čovek često tako lako biva priman kod teških i opterećenih, i uskoro je bila pridobijena za plan svoga muža. O Titu znamo da je prilikom takve jedne posete prilično prkosno dao na znanje magistru da ne želi da ga ovaj oslovljava sa ti, jer da ga tobož svi, pa i učitelji njegove škole oslovljavaju sa vi. Kneht mu je sa velikom učtivošću zahvalio i izvinio se, ispričao mu da učitelji u njegovoj Provinciji kažu ti svima učenicima i studentima, pa i onima koji su odavno odrasli. A posle obeda zamolio je dečka da malo izađe s njim i da mu pokaže grad. Prilikom te šetnje Tito ga je vodio takođe kroz jednu krasnu ulicu starog grada, gde su u nizu gotovo bez proreda stajale kuće otmenih, imućnih patricijskih porodica stare stotinama godina. Pred jednom od tih čvrstih, uskih i visokih kuća Tito je zastao, pokazao grb nad portalom i upitao:

— Poznajete li ovo? — A kada je Kneht odgovorio ne, rekao je: — To tu je grb Desinjorija, a to je naš stari porodični dom, on je trista godina pripadao porodici. Ali mi stanujemo u našoj bezličnoj kući samo zato što je moj otac posle dedine smrti imao želju da taj lepi, dostojanstveni dom proda i da za sebe sazida modernu kuću koja, uostalom, već sada nije baš tako moderna. Možete li

shvatiti tako što?

— Da li vam je mnogo žao tog starog doma? — pitao je Kneht ljubazno, a kad je Tito strasno potvrdio i ponovio svoje pitanje: — Možete li shvatiti tako što? — rekao je:

— Sve se može shvatiti kad se pomakne na svetlost. Stari dom je lepa stvar, i kada bi kraj njega stajao novi, i kada bi imao da bira, on bi ipak zadržao stari. Da, stare kuće su lepe i dostojanstvene, naročito tako lepa kao ta tu. Ali da čovek i sam sagradi kuću, takođe je nešto lepo. I kada neki mladi čovek, pun stremljenja i ambiciozan, ima da bira hoće li ugodno i odano da se nastani u jednom gotovom gnezdu ili da gradi potpuno novo, onda se sasvim dobro može razumeti da njegov izbor može pasti takođe na zidanje. Kako ja poznajem vašeg oca, a poznavao sam ga kada je još bio vaših godina i strastan pregalac bez razmišljanja, prodaja i gubitak kuće nisu, uostalom, nikome naneli toliko bola koliko njemu samom. On je imao težak sukob sa ocem i porodicom i, kako izgleda, njegovo vaspitanje u Kastaliji nije bilo sasvim pravilno za njega, bar ga nije moglo sačuvati od izvesnih strasnih prenagljenosti. Jedna od njih je bila prodaja kuće. On je time hteo da udari po licu i objavi rat ocu, čitavoj prošlosti i zavisnosti, bar je meni to izgledalo sasvim shvatljivo. Ali čovek je čudan, i meni ne bi bila potpuno neverovatna i jedna druga misao, da je prodavač starog doma tom prodajom hteo ne samo da porodici nanese bol, nego pre svega samom sebi. Porodica ga je razočarala, bila ga je poslala u naše elitne škole i tamo pustila da se vaspita na naš način, a zatim ga je po povratku dočekala sa zadacima, zahtevima i pretenzijama kojima on nije bio dorastao. Ali ja ne bih hteo da idem dalje u psihološkom tumačenju. U svakom slučaju istorija sa tom prodajom kuće pokazuje koliko jaku moć ima sukob između očeva i sinova, ta mržnja, ta ljubav koja se naglo preokrenula u mržnju. Kod živih i obdarenih priroda taj sukob retko izostaje. Svetska istorija je puna tih primera. Uostalom, ja bih mogao sasvim lako zamisliti jednog potonjeg mladog Desinjorija koji bi sebi postavio za životni zadatak da po svaku cenu povрати kuću u svojinu porodice.

— Zar ne — uzviknuo je Tito — vi biste mu dali za pravo ako bi to učinio?

— Ne bih hteo da mu budem sudija, mladi gospodine. Ako bi se neki kasniji Desinjori setio veličine svoga roda i obaveze koja mu je sa tim data u život, ako svojim silama služi gradu, državi, narodu, pravu, blagostanju i u tome postane tako jak da uzgred takođe povрати kuću, onda je on čovek za poštovanje i hoćemo da mu skinemo kapu. Ali ako ne zna ni za kakav cilj u životu osim te istorije s kućom, onda je on samo opsednut i zagubljen, čovek strasti, najverovatnije jedan od onih koji takve mladičke sukobe s ocem nikada nije spoznao u njihovom smislu i celog života ih, takođe još i kao čovek, vukao sa sobom. Mi ga možemo razumeti, takođe žaliti, ali taj nikada neće povećati slavu svoga roda. Lepo je kad je neka stara porodica s ljubavlju privržena svojoj kući, ali podmlađivanje i nova veličina dolaze joj samo ako njeni sinovi služe većim ciljevima no što su porodični.

Iako je prilikom ove šetnje Tito pažljivo slušao gosta svoga oca i prilično drage volje, ipak je pri drugim povodima prema njemu opet pokazivao odbijanje i prkos. U tom čoveku do koga je, izgleda, oboma roditeljima, koji se inače nisu slagali, toliko mnogo stalo, osećao je neku moć koja bi mogla postati opasna za njegovu razmaženu neobuzdanost, i povremeno se pokazivao izrazito nevaspitan. Razume se, tome je svaki put sledovalo žaljenje i želja da se to popravi, jer je mučilo njegovo samoosećanje što je pokazao neku slabost pred veselom učtivošću koja je kao sjajni oklop okružavala magistra. A u potaji je on u svom neiskusnom i malo podivljalom srcu osećao da je to čovek koji bi se mogao možda veoma voleti i poštovati.

To je naročito osetio za pola sata kad je Knehta zatekao sama dok je čekao oca koji je bio zadržan poslovima. Ulazeći u sobu Tito je video gosta kako sedi nepomično kao kip, poluzatvorenih očiju, zračeći tišinu i mir u svojoj utonulosti, tako da je dečko nehotice tiho koračao i na prstima hteo opet da iziđe. Ali je tada onaj na stolici otvorio oči, ljubazno ga pozdravio, ustao, pokazao na klavir

koji je stajao u sobi i pitao ga da li uživa u muzici.

Da, rekao je Tito, on već duže vremena nema više časova iz muzike i takođe više nikako nije vežbao, jer u školi ne stoji sjajno i tamo ga učitelji dovoljno muče, ali mu je slušanje muzike uvek bilo zadovoljstvo. Kneht je otvorio klavir, seo preda nj, konstatovao da je naštimovan i odsvirao jedan stav andanta od Skarlatija, koji je tih dana bio uneo u osnovu jednog vežbanja igre staklenih perli. Tada je zastao i, kad je video da je dečak pažljiv i predan, počeo mu je ukratko objašnjavati šta se otprilike u jednom takvom vežbanju igre staklenih perli događa, razlagao je muziku u njene sastavne delove, pokazao neke načine analize koji se na nju mogu primeniti i nagovestio puteve za prevođenje muzike u jeroglif igre. Tito je prvi put video majstora ne kao gosta, ne kao znamenitost koju je odbijao, jer je pritiskivala njegovo samosećanje, već ga je video na njegovom radu, čoveka koji je naučio i izvodi kao majstor jednu vrlo suptilnu i tačnu veštinu, veštinu čiji je smisao Tito mogao samo naslućivati, ali koja je, izgleda, zahtevala čitavog čoveka i njegovu predanost. Njegovom samopoštovanju je godilo i to što ga je uzeo za odraslog i dovoljno pametnog da bi ga zainteresovao za tako zapletene stvari. Postao je tih i za to pola časa počeo je naslućivati iz kojih izvora dolazi vedrina i sigurno spokoj stvo tog čudnovatog čoveka.

Knehtova službena delatnost u to poslednje vreme bila je gotovo isto toliko intenzivna kao nekada u teško vreme primanja zvanja. Bilo mu je stalo do toga da sve resore svojih obaveza ostavi u uzornom stanju. On je taj cilj i postigao, iako je promašio onaj cilj koji je zamišljao zajedno s tim, to jest pustiti da izgleda da se bez njegove ličnosti može, ih da se lako može zameniti. Kod naših najviših zvanja je skoro uvek tako: magistar lebdi gotovo kao neki vrhovni ukras, neko sjajno odličje nad komplikovanim mnoštvom svog službenog područja. On dolazi i odlazi brzo, lak kao neki ljubak duh, kaže dve reči, da glavom neki znak odobravanja, nekim gestom nagovesti nalog i već ga nema, već je kod idućeg. Na svom službenom aparatu on svira kao muzikant na svom instrumentu, izgleda da mu nije potrebna nikakva snaga i gotovo nikakvo razmišljanje, a sve teče kao što treba da teče. Međutim, svaki činovnik u tom aparatu zna šta znači kad magistar otputuje ili je bolestan, šta znači kad ga treba zameniti ma i za jedan sat ili jedan dan.

Dok je Kneht ispitivački još jednom prošao kroz celu malu državu *Vicus lusorum-a*, naročito svu marljivost upotrebio na to da svoju „senku” neprimetno uputi u zadatak da ga brzo sa svom ozbiljnošću zastupa, mogao je istovremeno konstatovati kako se ono najprisnije u njemu od svega toliko odvojilo i udaljilo, kako ga čitava dragocenost tog dobro smišljenog malog sveta više ne usrećuje i ne vezuje. Valde i svoje magistarsko zvanje već je posmatrao kao nešto što leži za njim, jednu oblast koju je prošao, koja mu je mnogo dala i mnogo ga naučila, ali koja sada nije bila u stanju da iz njega izmami neke nove snage i dela. U vreme tog postepenog odvajanja sve više i više mu je takođe postajalo jasno da pravi razlog njegovog otuđivanja i želje za odlaskom nije znanje o opasnostima koje postoje za Kastaliju i briga za njenu budućnost, već da je to jednostavno jedan prazan i preostao neuposlen komad njega samog, njegovog srca, njegove duše, koji je sada tražio svoje pravo i hteo da se ispuni.

Tada je još jednom temeljno prostudirao ustav i statute reda. Tu je video da njegovo odlazanje iz Provincije u osnovi nije tako teško, da to nije gotovo nemoguće postići, kao što je u početku zamišljao. Bilo mu je slobodno da iz razloga savesti da ostavku na zvanje, da takođe napusti red; zavet redu nikako nije bio doživotan, iako je tu slobodu samo retko koristio neki član, a član najviše vlasti nikada. Ne, ono što je činilo da mu korak izgleda tako težak nije bila strogost zakona, to je bio sam hijerarhijski duh, lojalnost i vernost savezu u njegovom sopstvenom srcu. Izvesno, on nije hteo tajno da odbegne, on je pripremao opširnu molbu da bi postigao svoju slobodu — dete Tegularijus, pišući je, izmazalo je prste mastilom. Ali on nije verovao u uspeh te molbe. Oni će ga odobrovoljiti,

opomenuti, možda mu radi oporavka ponuditi odsustvo u Marijafels gde je pater Jakobus nedavno umro, ili možda u Rim. Ali ga neće pustiti da ide — u to je sve sigurnije verovao. Pustiti ga da ide, protivrečilo bi čitavoj tradiciji reda. Ako bi vlast to učinila, time bi priznala da je njegov zahtev opravdan, priznala bi da život u Kastaliji, čak i na tako visokom položaju, pod takvim okolnostima, čoveku ne može biti dovoljan, da može značiti odricanje i robovanje.

OKRUŽNICA

Bližimo se kraju naše priče. Kao što je već nagovešteno, naše znanje o tom kraju je nepotpuno i gotovo više ima karakter priče no karakter istorijskog izveštaja. Moramo se time zadovoljiti. Ali utoliko nam je prijatnije što tu pretposlednju glavu opisa Knehtova života možemo ispuniti jednim autentičnim dokumentom. To je ono opširno pismo u kome majstor igre staklenih perli razlaže vlasti razloge svoje odluke i moli je za otpuštanje iz zvanja.

Jedino se, dabome, mora reći da Jozef Kneht, kao što odavno znamo, ne samo da više nije verovao u neki uspeh tog tako opširno pripremljenog pisma, nego da tu svoju molbu, kada je s njom zaista već bilo poodmaklo, radije više ne bi napisao ni predao. S njim se desilo kao sa svim ljudima koji nad drugim ljudima vrše neku prirodnu i s početka nesvesnu moć. Ta moć se ne vrši bez posledica po njenog nosioca, i ako je magistar bio radostan da svog prijatelja Tegularijusa pridobije za svoje namere time što je pustio da postane njihov unapređivač i saradnik, ono što se dogodilo sada bilo je jače no njegove sopstvene misli i želje. On je Frica vrbovao i zaveo za jedan rad u čiju vrednost on, začetnik, nije više verovao. Ali kada mu je prijatelj najzad podneo taj rad, on ga opet nije mogao ukinuti, niti ga je mogao staviti na stranu i pustiti neiskorišćena, a da veoma ne povredi i razočara prijatelja kome je tim radom hteo da rastanak učini podnošljivim. Kao što verujemo da znamo, Knehtovim namerama u ono doba daleko bi pre odgovaralo kad bi na svoje zvanje jednostavno dao ostavku i objavio svoj izlazak iz reda, umesto da sa „molbom” izabere tek zaobilazni put koji je u njegovim očima sada postao gotovo komedija. Ali obzir prema prijatelju podstakao ga je da za neko vreme još jednom savlada nestrpljenje.

Verovatno bi bilo interesantno upoznati se s rukopisom marljivog Tegularijusa. On se sastojao uglavnom iz istorijske građe koju je bio sakupio u svrhe dokaza ili ilustrovanja, ali teško grešimo ako pretpostavimo da je on sadržao takođe pokoju zajedljivu i duhovito formulisanu reč kritike hijerarhije, kao i sveta i istorije sveta. Samo, ako bi taj rukopis, spremljen u mesecima jedne neobično žilave radljivosti, čak još postojao, što je vrlo moguće, i kad bi nam bio na raspolaganju, ipak bismo se morali odreći da ga saopštimo, jer naša knjiga ne bi bila pravo mesto za njegovo objavljivanje.

Za nas je od važnosti samo to kako je magistar igre upotrebio rad svoga prijatelja. Kada mu ga je ovaj svečano predao, on ga je primio srdačnim rečima zahvalnosti i priznanja i, pošto je znao da mu time pričinjava radost, umolio ga je da mu pročita rad. Tegularijus je više dana po pola sata sedeo kod magistra u njegovom vrtu, jer je bilo leto, i sa zadovoljstvom mu je čitao mnoge listove iz kojih se sastojao njegov rukopis, i čitanje je često bilo prekidano njihovim glasnim smehom. To su bili dobri dani za Tegularijusa. Ali posle se Kneht povukao i, koristeći neke delove rukopisa svoga prijatelja, sastavio svoje pismo vlasti koje doslovno saopštavamo i kome nije potreban više nikakav komentar.

PISMO MAGISTRA IGRE VASPITNOJ VLASTI

Razni obziri su mene, magistra igre, opredelili da jednu stvar naročite vrste, koja mi leži na srcu, iznesem pred vlast u ovom posebnom i donekle više ličnom pismu, umesto da ga unesem u svoj svečani izveštaj o polaganju računa. Doduše, to pismo ja prilažem dospelom službenom izveštaju i očekujem njegovo zvanično rešenje, ali ga ipak smatram pre kao neku vrstu kolegijalne okružnice svojim drugovima magistrima.

Dužnost je magistra da vlasti skrene pažnju kada se u njegovom redovnom vođenju zvanja ispreče smetnje ili zaprete opasnosti. Moje vođenje zvanja sada (ili mi izgleda), iako sam revnostan da zvanju služim svim svojim silama, ugroženo je jednom opasnošću koja leži u mojoj sopstvenoj ličnosti, ali ne vodi poreklo jedino iz nje. Moralnu opasnost slabljenja svoje lične podesnosti za majstora igre staklenih perli bar ja smatram istovremeno za opasnost koja postoji objektivno i van moje ličnosti. Da se izrazim sasvim kratko: počeo sam sumnjati u svoju sposobnost da vodim svoje zvanje s punom vrednošću zato što moram smatrati ugroženim samo svoje zvanje, samu igru staklenih perli koju ja treba da negujem. Namera ovog pisma je da vlasti iznesem da nagoveštena opasnost postoji i da me baš ta opasnost, kada sam je jednom osetio, nužno zove na jedno drugo mesto no što je ovo na kome sam. Neka mi je dopušteno da situaciju objasnim jednom alegorijom: Na mansardi neko sedi nad suptilnim naučnim radom. Pri tom primećuje da je dole u kućj izbio požar. On neće razmišljati da li je to stvar njegovog zvanja ili nije li bolje da svoje tabele načisto prepíše, već će strčati dole i pokušati da spase kuću. Tako ja sedim na jednom od najviših spratova naše kastalijske građevine, zauzet igrom staklenih perli, radeći samim nežnim, osetljivim instrumentima, a instinkt, nos, skreću mi pažnju da negde dole gori, da celoj našoj zgradi preti opasnost i da je ugrožena, i da ja sada ne treba da analiziram muziku ili da diferenciram pravila igre, već da se požurim tamo gde se dimi.

Naša ustanova Kastalija, naš red, naša nauka i naše školstvo, sa igrom staklenih perli i svim, većini nama braći reda izgledaju tako sami po sebi razumljivi kao što svakom čoveku izgleda vazduh koji diše i tle na kome stoji. Gotovo niko nikada ne misli na to da bi taj vazduh i to tle možda mogli takođe ne biti tu, da bi nam taj vazduh jednog dana mogao nedostajati, da bi tle pod nama moglo nestati. Imamo sreće da dobro zaštićeni živimo u jednom malom, čistom i veselom svetu, i velika većina nas živi, ma kako čudnovato to izgledalo, u fikciji da je taj svet uvek postojao i da smo mi rođenjem u njega ušli. Ja sam svoje mlađe godine proživio u toj najviše prijatnoj zabludi, dok mi je stvarnost ipak bila sasvim dobro poznata, naime da nisam u Kastaliji rođen, već da su me vlasti ovamo poslale i vaspitale i da Kastalija, red, vlast, škole, arhivi i igra staklenih perli nikako nisu uvek bili tu i da nisu delo prirode, već kasna, plemenita i kao sve načinjeno, prolazna tvorevina ljudske volje. Ja sam sve to znao, ali to za mene nije imalo stvarnosti, jednostavno nisam mislio na to, gledao sam mimo toga, a znam da će više od tri četvrtine nas živeti i umreti u toj čudnovatoj i prijatnoj zabludi.

Ali kao što je bilo stoleća i hiljada godina bez reda i bez Kastalijske, biće takođe ubuduće opet takvih vremena. A ako danas podsećam svoje kolege i poštovanu vlast na tu činjenicu, na tu očiglednu istinu i kad ih pozivam da uprave pogled na opasnosti koje nas ugrožavaju, ako, dakle, za trenutak uzimam pre neomiljenu ulogu proroka, opominjača, propovednika pokajanja koji suviše lako izaziva podsmeh, onda sam spreman da prihvatim eventualni podsmeh. Ali ja se ipak nadam da će većina od vas moje pismo do kraja pročitati i da će mi neki čak u nekim tačkama odobriti. Već to bi bilo mnogo.

Jedna ustanova kao što je naša Kastalija, jedna mala država duha, izložena je unutrašnjim i spoljašnjim opasnostima. Unutrašnje opasnosti, ili neke od njih, poznate su nam i mi ih posmatramo i suzbijamo. Iz elitnih škola mi stalno vraćamo pojedine učenike, jer kod njih otkrivamo neiskoreniva svojstva i nagone koji ih čine nesposobnim i opasnim za našu zajednicu. Većina njih, tako se nadamo, ipak nisu zato ljudi manje vrednosti, već samo nepodesni za kastalijski život i po povratku u svet mogu naći za sebe shodnije životne uslove i postati valjani ljudi. Naša praksa se u tom pogledu posvedočila i uopšte uzeto u našoj zajednici može se reći da ona drži do svog dostojanstva i samovaspitanja i da je za njen zadatak dovoljno da predstavlja jedan gornji sloj, jedan plemeniti stalež duha i da uvek obrazuje nov.

Verovatno da među nama nema više nedostojnih i nemarnih no što je prirodno i podnošljivo. Već manje besprekorno stoji kod nas sa preterano povoljnim mišljenjem o redu, sa staleškom ohološću na koju zavodi svaka plemenitost, svaki privilegisani položaj i koja se takođe obično prebacuje svakom plemstvu, čas opravdano, čas neopravdano. U društvenoj istoriji uvek je u pitanju pokušaj stvaranja plemstva, ono je njegov vrhunac i kruna, i izgleda da je pravi, iako ne uvek priznati cilj i ideal svih pokušaja stvaranja društva, neka vrsta aristokrati je, vladavine najboljih. Bilo monarhijska ili anonimna, vlast je uvek bila spremna da potpomaže jedno plemstvo koje se stvaralo protekcijom i privilegij ama, bilo to političko ili drugo plemstvo, po rođenju ili po izboru ili vaspitanju. Povlašćeno plemstvo je pod tim suncem uvek ojačavalo, ali stajanje na suncu i privilegovanost od izvesnog stepena razvitka uvek su mu postajali iskušenje i vodili njegovoj korupciji. Ako mi sada svoj red posmatramo kao plemstvo i pokušamo da se potom ispitamo koliko naše držanje prema celini naroda i sveta opravdava naš poseban položaj, koliko nas je možda već zahvatila i nama ovladala karakteristična bolest plemstva, hibris,^[43] preterano mišljenje o sebi, staleška oholost, bolje znanje, nezahvalno uživanje koristi, onda nam se mogu pojaviti neke sumnje. Neka kod današnjeg Kastaljanina ima poslušnosti prema zakonima reda, neka ima marljivosti, kultivisane duhovnosti, ali zar mu ne nedostaje često vrlo mnogo uvida u svrstavanje u sklop naroda, u svet, u svetsku istoriju? Ima li on svesti o osnovu svoje egzistencije, da li zna da pripada jednom živom organizmu kao list, kao cvet, grana ili koren, da li naslućuje nešto o žrtvama koje mu narod podnosi time što ga hrani i odeva i što mu omogućava njegovo školovanje i njegove

raznovrsne studije? I da li se mnogo brine o smislu naše egzistencije i našeg posebnog položaja, ima li pravu predstavu o svrsi našeg reda i života? Priznajući izuzetke, mnoge i slavne izuzetke, sklon sam da na sva pitanja odgovorim — ne. Prosečni Kastaljanin posmatra svetovnjaka i neučenjaka možda bez prezira, bez zavisti, bez mržnje, ali ga ne smatra bratom, ne vidi u njemu svog hranioca, niti se i najmanje oseća saodgovornim za ono što se događa tamo napolju, u svetu. Svrha njegovog života izgleda mu da je nega nauka radi njih samih ili takođe samo šetanje puno uživanja u vrtu obrazovanja koje se rado ponaša kao univerzalno, a da to ipak nije potpuno. Ukratko, kastalijsko vaspitanje, visoko i plemenito vaspitanje izvesno, kome sam duboko zahvalan, u većini onih koji ga imaju i zastupaju, nije organ i instrumenat, nije aktivno i upravljeno na ciljeve, nije svesno u službi nečemu većem ili dubljem, već pomalo naginje samouživanju i samohvalisanju, obrazovanju i odgajivanju duhovnih specijalnosti.

Znam da postoji veliki broj potpunih i najviše vrednih Kastaljani koji zaista ne žele ništa drugo do da služe. To su oni kod nas vaspitani učitelji, naročito oni koji napolju u zemlji, daleko od prijatne klime i duhovnih razmaženosti naše Provincije, vrše na svetovnim školama jednu uslugu bogatu odricanjem, ali neocenljivo važnu. Ti valjani učitelji tamo napolju, sasvim strogo uzeto, upravo su jedini od nas koji stvarno ispunjavaju cilj Kastalije i kroz čiji rad mi plaćamo zemlji i narodu ono mnogo dobro koje oni čine nama. Da se naš vrhovni i najsvetliji zadatak sastoji u tome da zemlji i svetu očuvamo njihov duhovni temelj koji se posvedočio kao moralni elemenat od najviše delotvornosti, naime smisao za istinu na kome između ostaloga počiva i pravo — to, doduše, zna vrlo dobro svaki od nas članova reda. Ah pri nekom samoispitivanju većina od nas bi morala sebi priznati da joj dobro sveta, održanje duhovnog poštenja i čistote takođe van naše tako lepo čisto održavane Provincije nikako nije najvažnije, čak da uopšte nije važno, i da mi onim hrabrim učiteljima tamo napolju sasvim rado ostavljamo da svojim predanim radom odužuju naš dug svetu i da nama, igračima staklenih perli, astronomima, muzičarima i matematičarima u neku ruku opravdaju uživanje naših privilegija. Sa ohološću i kastinskim duhom, o kome smo već govorili, u vezi je i to što se ne brinemo baš jako za to da li svoje privilegije zaslužujemo davanjem, što ne mali broj nas čak uobražava nešto zbog uzdržljivosti saglasne redu u vođenju našeg materijalnog života, kao da je ona neka vrlina koja se praktikuje čisto radi sebe same, dok je ona ipak minimum protivdavanja za to što nam zemlja omogućava naše kastalijsko postojanje.

Zadovoljavam se ukazivanjem na te unutrašnje štete i opasnosti, one nisu nepodrozrivе, iako u mirnim vremenima još dugo ne bi ugrožavale našu egzistenciju. Ali mi, Kastaljani, nismo zavisni samo od našeg morala i razuma, već sasvim bitno i od stanja zemlje i volje naroda. Mi jedemo svoj hleb, koristimo svoje biblioteke, izgrađujemo škole i arhive — ali kad narod više nema volje da nam to omogući ili kad zemlja usled osiromašenja, rata i tako dalje za to bude nesposobna, tada je istoga trenutka gotovo sa našim životom i našim studiranjem. Da će naša zemlja svoju Kastaliju i našu kulturu jednog dana smatrati luksuzom koji ona više ne može podnositi, da će nas ona čak, umesto da kao do sada bude dobroćudno ponosita na nas, jednog dana osećati kao gotovane i štetočine, čak kao učitelje lažne nauke i neprijatelje — to su opasnosti koje nam prete spolja.

Ako bih hteo pokušati da jednom prosečnom Kastaljaninu iznesem te opasnosti pred oči, to bih morao učiniti pre svega primerima iz istorije, a pri tom bih se spotakao o izvestan pasivan otpor, o neko gotovo detinjsko neznanje i neučešće. Kod nas Kastaljani, vi to znate, interesovanje za svetsku istoriju je krajnje slabo, čak većini nas nedostaje ne samo interesovanje, nego čak, hteo bih reći, pravičnost prema istoriji, poštovanje za nju. Ta odvratnost, pomešana sa ravnodušnošću i gledanjem s visine na zanimanje svetskom istorijom, češće me je podsticala na istraživanje, i našao sam da ona ima dva uzroka. Prvo, sadržaji istorije nam izgledaju — prirodno, ne govorim o istoriji duha i kulture koju mi čak veoma negujemo — nešto inferiorno. Svetska istorija, ukoliko imamo neku predstavu o njoj, sastoji se od surovih borbi o vlast, o dobra, o zemlje, o sirovine, o novac, ukratko o materijalno i kvantitativno, o stvari koje mi smatramo kao neduhovne i pre za preziranje. Za nas je sedamnaesti vek doba Dekarta, Paskala, Froberga, Šica, a ne doba Kromvela ili Luja XIV. Drugi razlog našeg zaziranja od svetske istorije sastoji se u našem nasleđenom i većim delom, kao što mislim, opravdanom nepoverenju prema nekoj vrsti posmatranja istorije i pisanja istorije, koja je u doba propadanja pre osnivanja našeg reda bila veoma omiljena i prema kojoj mi unapred nemamo ni najmanje poverenja: prema takozvanoj filozofiji istorije, čiji najduhovniji procvat i u isto vreme najopasnije dejstvo nalazimo kod Hegela, ali koja je u sledećem stoleću dovela do najopasnijeg falsifikovanja istorije i demoralisanja smisla za istinu. Predilekcija za takozvanu filozofiju istorije spada za nas u glavna obeležja epohe niskog duhovnog stanja i političkih borbi najvećeg opsega. Nju mi ponekad nazivamo „ratno stoleće“, ali najviše „feljtonističko doba“. Na ruševinama te epohe, iz suzbijanja i savlađivanja njenog duha — ili neduha — postala je naša sadanja kultura, postali su red i Kastalija. — Što mi prema svetskoj istoriji, naročito novijoj, sada stojimo gotovo onako kao što je otprilike asketa ili isposnik kasnijeg hrišćanstva stajao prema svetskoj pozornici — to je u vezi sa našom duhovnom ohološću. Istorija nam izgleda kao poprište nagona i moda, pohotljivosti, gramzivosti i požude za vlašću, raspoloženja za ubistvom, nasilja, razaranja i ratova, slavljujubivih ministara, potkupljenih generala, pucnjavom razorenih gradova, a isuviše lako zaboravljamo da je to samo jedan od mnogih njenih aspekata. A pre svega zaboravljamo da smo mi sami komad istorije, nešto postalo i nešto što je osuđeno na izumiranje kada izgubi sposobnost za dalje postojanje i samopreobražavanje. Mi sami smo istorija i saodgovorni smo za svetsku istoriju i svoj položaj u njoj. Veoma nam nedostaje svest te odgovornosti.

Bacimo li pogled na svoju sopstvenu istoriju, na vremena postanka naše današnje pedagoške provincije, u našoj zemlji kao i u nekoj drugoj, na postanak raznih redova i hijerarhija, od kojih je jedan naš red — odmah vidimo da našu hijerarhiju i zavičaj, našu dragu Kastaliju nikako nisu osnovali ljudi koji su se prema svetskoj istoriji ponašali tako rezignirano i tako nadmeno kao mi. Naši prethodnici i osnivači započeli su svoje delo krajem ratnog doba, u jednom razorenom svetu. Mi smo naviknuti da svetska stanja onog vremena, koje je otprilike počelo sa takozvanim prvim svetskim ratom, objašnjavamo jednostrano upravo zato što duh tada nije ništa važniji i što je za moćne vlastodršce bio samo povremeno korišćeno, podređeno borbeno sredstvo, u čemu vidimo posledicu „feljtonističke korupcije“. Dakle, lako je konstatovati neduhovnost i surovost s kojima su se vodile one borbe o vlast.

Kada ih nazivam neduhovnim, to činim ne zato što ne bih video njihove ogromne uspehe u inteligenciji i metodici, već zato što smo naviknuti, što nam je stalo do toga da duh u prvom redu smatramo kao volju za istinom, a ono što je u tim borbama od duha utrošeno, svakako izgleda da nema ničeg zajedničkog sa voljom za istinom. To je bila nesreća onog vremena što se prema nemiru i dinamici, nastalim iz ogromno brzog povećanja broja ljudi, nije nalazio nikakav donekle čvrst moralni poredak. Što je nešto od njegovih ostataka sačuvano, bilo je potisnuto aktuelnim izrazima i u toku onih borbi nailazimo na čudnovate i strašne činjenice. Sasvim slično kao prilikom Luterovog rasepa crkve četiri veka ranije, ceo svet je odjednom bio ispunjen strahovitim nemirom, svuda su se obrazovali borbeni frontovi, svuda je bilo naglog gorkog smrtnog neprijateljstva između mladog i starog, između otadžbine i čovečanstva, između crvenog i belog, a mi današnji ljudi nismo u stanju više uopšte da rekonstruišemo moć i unutrašnju dinamiku onog „crveno” i „belo”, ni prave sadržine i značenja svih deviza i bojnih poklika, a kamoli da ih shvatimo i saosetimo. Slično kao u Luterovo doba, u čitavoj Evropi, pa i na polovini Zemlje, vidimo vernike i jeretike, mlade i stare, pobornike jučerašnjeg i pobornike sutrašnjeg, kako oduševljeno ili očajnički jedni druge seku. Često su se frontovi kretali popreko kroz zemaljske karte, narode i porodice i ne smemo sumnjati u to da je za većinu samih boraca ili njihovih vođa sve to bilo najviše puno smisla. Takođe mnogim kolovođama i onima koji vode reč u tim borbama ne smemo poreći izvesnu snažnu dobronamemost, izvestan idealizam, kako se to onda nazivalo. Svuda se borilo, ubijalo i razaralo i svuda, na obema stranama, sa verom da se bori za boga protiv đavola.

To divlje doba visokih oduševljenja, divlje mržnje i sasvim neiskazive patnje kod nas je palo u neku vrstu zaborava koji se jedva shvata, jer je ono ipak tako tesno u vezi sa postankom svih naših ustanova i njihova je pretpostavka i uzrok. Taj zaborav neki satiričar bi mogao porediti sa zaboravnošću koju oplemenjeni i provereni probisveti imaju za svoje poreklo i svoje roditelje. Hoćemo još malo da zaustavimo oči na onoj ratnoj eposi. Ja sam čitao neke njene dokumente i pri tom sam se manje interesovao za pokorene narode i razorene gradove no za držanje intelektualaca u to doba. Njima je bilo teško i većina se nije održala. Bilo je mučenika, kako među učenjacima tako i među religioznima, i njihovo mučeništvo i uzor čak i u ono vreme, naviknuto na užase, nije ostalo bez dejstva. Ipak, većina predstavnika duha nije podnela pritisak te epohe sile. Jedni su se predali i svoje talente, znanja i metode stavili na raspolaganje vlastodršcima. Poznata je izreka jednog ondašnjeg profesora visoke škole u republici Masageta — „Šta je dva puta dva, ne određuje fakultet, već naš gospodin general.” Drugi su opet pravili opoziciju dok su to mogli činiti na nekom poluzaštićenom prostoru i izdavali su proteste. Neki poznati svetski autor kao da je onda — to čitamo kod Cigenhalsa — u toku jedne jedine godine, potpisao preko dvesta takvih protesta, opomena, apela razumu itd., možda više no što je zaista bio pročitao. Ali većina je naučila da ćuti, naučili su takođe da gladuju i da se mrznu, takođe da prose i da se skrivaju od policije, umirali su pre vremena, a onome ko je umro, preživeli su zavideli. Bezbrojni su digli ruku na sebe. Zaista više nije bilo zadovoljstvo ni čast biti naučnik ili književnik. Ko se stavio u službu vlastodržaca i krilatica, taj je doduše imao zvanje i hleb, ali i prezir najboljih svojih kolega i ipak većinom nemirnu savest. Ko je tu službu odbio, morao je gladovati, morao je živeti slobodan kao ptica i umreti u bedi ili izgnanstvu. Bio je priređen grozan, nečuveno surov izbor. Brzo je propadalo ne samo istraživanje, ukoliko nije bilo u službi ciljeva sile i rata, već i škole. Pre svega, svetska istorija koju je svagda vodeća nacija isključivo dovodila u vezu sa sobom bila je beskrajno uprošćena i prepevana; istorija filozofije i feljton vladali su svuda, pa i u školi.

Dosta s pojedinostima. To su bila žestoka i divlja vremena, haotična i vavilonska vremena, u kojima narodi i stranke, staro i mlado, crveno i belo nisu više razumevali jedno drugo. Kraj toga je bila, posle dovoljnog krvarenja i siromašenja, sve jača čežnja svih za osvešćenjem, za ponovnim nalaženjem zajedničkog jezika, za redom, za moralom, za važećim merilima, za jednom azbukom i tablicom množenja koju više ne diktiraju interesi moći i koja se više ne bi svakog trenutka menjala. Nastala je ogromna potreba za istinom i pravom, za razumom, za savlađivanjem haosa.

Tom vakuumu na kraju jedne nasilničke i sasvim prema spolja upravljene epohe, toj čežnji svih za jednim novim početkom i novim poretom koja je postala neiskazivo nužna i preklinjuća, imamo da zahvalimo za našu Kastaliju i za naše postojanje. Sićušno malo, hrabro, poluizgladnelo ali nesavitljivo ostalo jato istinskih duhova počelo je bivati svesno svojih mogućnosti, u asketsko-herojskom samovaspitanju počelo je davati sebi poredak i ustav, svuda u malim i najmanjim grupama počelo je opet da radi, da raščistićava sa izrazima i da sasvim odozdo navise opet sagradi jednu duhovnost, jednu nastavu, istraživanje, obrazovanje. Građevina je uspela. Od oskudno junačkih početaka polako je porasla u sjajnu građevinu. U nizu generacija stvorila je red, vaspitnu vlast, elitne škole, arhive i zbirke, stručne škole i seminare, igru staklenih perli. I mi smo ti koji danas, kao naslednici i uživaoci, stanujemo u skoro suviše sjajnoj građevini. I, neka bude još jednom rečeno, mi stanujemo u njoj kao gosti koji uglavnom ništa ne poimaju i koji su postali prilično komotni. Ne želimo više ma šta da znamo o ogromnim ljudskim žrtvama na kojima su podignuti naši temeljni zidovi, ništa o iskustvima punim patnji čiji smo naslednici, i ništa o svetskoj istoriji koja je našu građevinu podigla ili trpela, koja nas nosi i trpi i koja će možda trpeti još neke Kastaljane i magistre posle nas današnjih, ali koja će našu građevinu opet jednom srušiti i progutati, k'o što opet ruši i guta sve što je pustila da poraste.

Vraćam se iz istorije, i rezultat — primena na današnjicu i na nas je ovaj: Naš sistem i red je već prekoračio onaj vrhunac procvata i sreće koje zagonetna igra svetskog zbivanja ponekad dopušta lepom i vrednom željenju. Mi smo na zahodu koji se možda još vrlo dugo može otegnuti, ali u svakom slučaju ne može nam više pasti u deo ništa više, lepše ni vrednije željenja od onoga što smo već imali, put vodi nizbrdo. Mi smo, verujem, istorijski zreli za razgrađivanje i ono će nesumnjivo doći, ne danas i sutra, ali prekosutra. Ja to zaključujem ne možda samo iz neke suviše moralne ocene naših davanja i sposobnosti, ja to zaključujem mnogo više iz pokreta koje vidim da se pripremaju u spoljašnjem svetu. Približavaju se kritična vremena, svuda se osećaju predznaci, svet hoće ponovo da premesti svoje težište. Pripremaju se pomeranja snaga, ona se neće izvršiti bez rata i sile, s Dalekog istoka pretili ne samo ugroženje mira, već takođe života i slobode. Neka se naša zemlja i njena politika drže neutralno, neka sav naš narod jednoglasno (što on međutim ne čini) istraje pri dosađanjem i neka ostanu verni nama i kastalijskim idealima — to će biti uzaludno.

Već sada neki naši parlamentarci, povremeno vrlo jasno, govore o tome da je Kastalija za našu zemlju nešto skup luksuz. Čim zemlja bude prinuđena na ozbiljno ratno naoružavanje, naoružavanje je samo za odbranu, a to se može uskoro desiti, doći će do velikih mera štednje i, uprkos svojoj blagonaklonosti vlade prema nama, pogodiće nas veliki deo toga. Mi smo ponositi na to što naš red i neprekidnost duhovne kulture koju on obezbeđuje, zahtevaju od zemlje srazmerno skromne žrtve. U poređenju s drugim vremenima, naročito s feljtonističkim ranim vremenom, sa njegovim obilato dotiranim visokim školama, njegovim bezbrojnim tajnim savetnicima i luksuznim institutima — te žrtve u stvari nisu velike i one su iščezavajuće male ako se poredi sa onima koje u ratnom veku proguta rat i naoružavanje. Ali baš to naoružavanje će možda uskoro opet biti vrhovna zapovest, u parlamentu će opet dominirati generali. I, ako narod bude postavljen pred izbor da žrtvuje Kastaliju ili da se izloži opasnosti rata ili propasti, znamo kako će glasati. Tada će takođe bez sumnje odmah uzeti maha neka ratna ideologija. Omladinu će naročito zahvatiti neki izražajni pogled na svet, po kome će naučnici i naučništvo, latinski i matematika, obrazovanje i nega duha važiti kao životno opravdani samo utoliko ukoliko su u stanju da služe ratnim ciljevima.

Val je već na putu, jednom će nas sprati. Možda će to biti dobro i neophodno. Posle mere našeg uvida u zbivanje, posle mere naše budnosti i naše hrabrosti, nama ostaje zasada, poštovane kolege, ona ograničena sloboda odlučivanja i delanja, koja je data čoveku i koja svetsku istoriju čini ljudskom istorijom. Ako hoćemo, možemo zatvoriti oči, jer je opasnost donekle još daleko. Mi današnji magistri verovatno ćemo svi još do kraja na miru disati i na miru moći umreti pre no što se opasnost približi i pre no što je svi vide. Ali za mene, i ne samo za mene, taj mir ne bi bio mir mirne savesti. Ne bih hteo da i dalje na miru upravljam svojim zvanjem i igram igru staklenih perli, zadovoljan što me ono što dolazi više neće naći u životu. Ne, meni izgleda nužno da se podsetim da takođe i mi, nepolitički, pripadamo istoriji sveta i da učestvujemo u njoj. Zato sam u uvodu svoga pisma rekao da je moja službena marljivost smanjena ili pak ugrožena, jer ne mogu sprečiti da veliki deo mojih misli i briga bude zauzet budućom opasnošću. Ja, doduše, zabranjujem svojoj mašti da igra oblicima koje bi nesreća za nas i za mene mogla usvojiti, ali se ne mogu zatvoriti prema pitanju — šta imamo mi i šta imam ja da radim da bih dočekao opasnost? Neka mi je o tome dopuštena još jedna reč.

Ja ne bih hteo da zastupam Platonov zahtev da u državi treba da vlada naučnik ili mudrac. Svet je onda bio mlađi. A Platon, iako osnivač neke vrste Kastalije, nikako nije bio Kastaljanin, već rođeni aristokrata, kraljevskog porekla. I mi smo, doduše, aristokrati i činimo neko plemstvo, ali to je plemstvo duha, ne krvi. Ne verujem da će ljudima ikada poći za rukom da odgaje neko krvno plemstvo istovremeno sa duhovnim, to bi bila idealna aristokratija, ali ona ostaje san. Mi Kasta- Ijani smo podobni za vladanje, iako smo otmeni i sasvim pametni ljudi. Ako bismo morali vladati, mi to ne bismo činili sa snagom i naivnošću koje su potrebne pravom vladaru, a takođe bi pri tom brzo bili zanemareni i naša prava oblast i naša najspecifičnija briga — nega uzornog duhovnog života. Za vladanje nije nikako potrebno da se bude glup i sirov, kako su povremeno mislili sujetni intelektualci. Za vladanje je potrebna nesalomiva želja za delatnošću, upravljena prema spolja, strast identifikovanja sebe sa ciljevima i svrhama i izvesno, takođe, neka brzina i nedvoumljenje u izboru puteva ka uspehu. Dakle, sama svojstva koja jedan naučnik — jer nećemo se nazivati mudracima — ne sme imati, niti ih ima, jer za nas je posmatranje važnije od dela, a u izboru sredstava i metoda, da bismo došli do svojih ciljeva, naučili smo da budemo koliko je moguće skrupulozni i nepoverljivi.

Dakle, mi ne treba da vladamo i ne treba da vodimo politiku. Mi smo stručnjaci istraživanja, razlaganja i merenja, mi smo održatelji i stalni proverачi svih azbuka, tablica množenja i metoda, mi smo kontrolori duhovnih mera i tegova. Mi smo, izvesno, još i mnogo drugo šta. Pod datim uslovima možemo biti takođe novatori, pronalazači, pustolovi, osvajači i tumači koji daju drugi smisao. Ali naša prva i najvažnija funkcija, radi koje smo narodu potrebni i koja nas održava, jeste funkcija održavanja čistote svih izvora znanja. U trgovini, u politici i možda gde drugde u nekoj prilici, pretvaraju nje Y u X može značiti nekakav podvig i genijalnost, ali kod nas nikada.

Ranijih epoha, u ustalanim takozvanim „velikim vremenima”, u ratu i u prevratu, u nekim slučajevima tražilo se od intelektualaca da se bave politikom. To je naročito bio slučaj u pozno feljtonsko doba. U njegove zahteve spadao je i zahtev za politizacijom i militarizacijom duha. Duh treba da bude uzabran i utrošen kao oruđe rata, kao crkvena zvona za livenje topovskih cevi, kao još nezrela školska mladež za popunjavanje desetkovanih jedinica.

Razume se, mi taj zahtev ne možemo priznati. Ne treba gubiti ni reči o tome što nekog naučnika u slučaju nužde odvođe sa katedre ili s radnog stola i načine ga vojnikom, takođe ni što se on pod datim okolnostima dobrovoljno javlja za to. Dalje, što se u nekoj zemlji iscrpenoj ratom naučnik mora u svemu materijalnom ograničavati do krajnosti i do gladi. Ukoliko je obrazovanje jednog čoveka više, ukoliko su privilegije koje je uživao veće, utoliko u slučaju nužde treba da budu veće žrtve koje podnosi. Nadamo se da će to jednom svakom Kastaljaninu biti po sebi razumljivo. Ali, ako smo spremni da svoje zdravlje, svoju udobnost, svoj život žrtvujemo narodu kad je u opasnosti, onda to ne uključuje u sebe da treba da budemo spremni da sam duh, tradiciju i moral naše duhovnosti žrtvujemo interesima dana, naroda ili generala. Kukavica je ko se izvlači od delanja, žrtava i opasnosti koje njegov narod ima da izdrži. Ali ne manje je kukavica i izdajnik ko principe duhovnog života izda materijalnim interesima, dakle onaj ko je spreman da vlastodršcima prepusti na primer odluku o tome koliko je dva puta dva! Izdajstvo je kada se smisao za istinu, intelektualno poštenje, vemost zakonima i metodama duha, žrtvuje ma kom drugom interesu, pa i interesu otadžbine. Kada u borbi interesa i krilatica istina dođe u opasnost da bude obezvređena, unakažena i silovana onako kao i pojedinac, kao jezik, kao umetnost, kao i sve organsko i veštački visoko negovano — tada nam je jedini zadatak da se usprotivimo i da istinu, to jest teženje ka istini, spasavamo kao svoj vrhovni stav vere. Naučnik koji kao govornik, kao autor, kao učitelj svesno kaže laž, svesno potpomaže laži i falsifikovanja, radi ne samo protiv organskih principa, već osim toga, uprkos svakom aktuelnom izgledu, ne čini svome narodu nikakvu korist već tešku štetu, kvvari mu vazduh i zemlju, jelo i piće, truje mišljenje i pravo i potpomaže sve zlo i neprijateljsko što

narodu preti uništenjem.

Kastaljanin ne sme, dakle, da bude političar. Istina, u slučaju nužde on treba da žrtvuje svoju ličnost, ali nikada vernost duhu. Duh je blagotvoran i plemenit samo u poslušnosti istini. Čim nju izda, čim se odvoji od strahopoštovanja, postane potkupljiv i proizvoljan, on je satanstvo u potenciji, daleko je gori od životinjske, nagonске bestijalnosti koja još uvek zadržava nešto od nevinosti prirode.

Ostavljam svakome od vas, poštovane kolege, da razmislite o tome u čemu se sastoje dužnosti reda kada su zemlja i sam red ugroženi. Tu će biti različitih shvatanja. I ja imam svoje i u mnogom prosuđivanju svih ovde pokrenutih pitanja ja sam za svoju ličnost došao do jedne jasne predstave o onome šta mi je dužnost i čemu treba da težim. To me dovodi do jedne lične molbe poštovanoj vlasti, kojom će se moj memorandum završiti.

Od svih magistara koji sačinjavaju našu vlast ja sam, kao *magister ludi*, po svome zvanju najdalji od spoljnog sveta. Matematičar, filolog, fizičar, pedagog i svi drugi magistri rade na oblastima koje su im zajedničke sa profanim svetom. I u nekastalijskim, običnim školama naše i svake zemlje matematika i nauka o jeziku čine osnove nastave, a astronomija i fizika uče se takođe na svetskim visokim školama, dok se potpuno neuki bave muzikom.

Sve te discipline su prastare, mnogo starije od našeg reda, one su postale mnogo pre njega i preživeće ga.

Jedino igra staklenih perli, naš sopstveni pronalazak, naša specijalnost, naš ljubimac, naš igračka, poslednji je najdiferenciraniji izraz naše specijalno kastalijske vrste duhovnosti. Ona je istovremeno najdragoceniji i najnekorisniji, najomiljeniji i u isto vreme najlomljiviji dragulj u našoj riznici. Ako opstanak Kastaliје dođe u pitanje, ona će prva propasti. Ne samo zato što je ona najlomljivije od svih naših blaga, već i zato što je za laika ona bez sumnje komad Kastaliје koji mu je najmanje potreban. Ako bude reči o tome da se zemlji prištedi svaki rashod bez koga se može, onda će se elitne škole ograničiti, fondovi za održanje i povećanje biblioteka i zbirki će se smanjiti i najzad brisati, naši obedi će se smanjiti, naša odeća neće se obnavljati, ali će se sve glavne discipline naše *Universitas litteratum* i dalje ostaviti, samo neće igra staklenih perli. Matematika je takođe potrebna da bi se pronašlo novo vatreno oružje, ali da zatvaranjem sela igrača i ukidanjem naše igre može biti naneta i najmanja šteta zemlji i narodu, u to neće niko verovati, najmanje vojnici. Igra staklenih perli je najekstremniji i najugroženiji deo naše građevine. Možda je s tim u vezi što baš magistar igre, šef naše discipline najstranije svetu, kao prvi predoseća zemljotres koji dolazi ili pak to osećanje kao prvi izgovara pred vlašću.

Dakle, u slučaju političkih, a naročito ratnih preokreta, ja smatram igru staklenih perli izgubljenom. Ona će brzo propasti, čak i ako mnogi pojedinci sačuvaju svoju privrženost njoj, ona neće biti obnovljena. Atmosfera koja bude nastupila posle jedne nove ratne epohe neće je trpeti. Ona će iščeznuti isto onako kao neke najviše kultivisane navike u istoriji muzike, na primer horovi profesionalnih pevača iz doba oko 1600, ili nedeljne figuralne muzike u crkvama oko 1700. U ono vreme ljudske uši su slušale zvuke koji u svojoj anđeoski zračućoj čistoti ne mogu dočarati ni nauku, ni čarobnjaštvo. Isto tako ni igra staklenih perli neće biti zaboravljena, ali ona se neće moći opet obnoviti i oni koji zatim budu studirali njenu istoriju, njen postanak, njeno cvetanje i njen kraj, uzdisaće i zavideće nam za to što smo mogli živeti u jednom tako mirnom, tako negovanom, tako čisto skladnom duhovnom svetu.

Iako sam ja sada magistar igre, nikako ne smatram svojim (ili našim) zadatkom da sprečim ili odložim kraj naše igre. I lepo i najlepše je prolazno čim je postalo istorija i pojava na Zemlji. Mi to znamo i zbog toga možemo osećati bol, ali ne možemo ozbiljno pokušati da to promenimo, jer to se ne može promeniti. Ako igra staklenih perli dođe do pada, Kastaliја i svet će pretrpeti neki gubitak, ali toga trenutka svet će ga jedva osetiti, toliko će u velikoj krizi biti zaposlen spasavanjem onoga što se može spasti. Jedan Kastaljanin se može zamisliti bez igre staklenih perli, ali se Kastaliја ne može zamisliti bez strahopoštovanja prema istini, bez vernosti prema duhu. Vaspitna vlast može izići na kraj bez magistra igre, ali *magister ludi*, to smo gotovo zaboravili, prvobitno i suštinski ne znači onu specijalnost koju mi tom rečju označavamo. Magistar igre prvobitno znači sasvim prosto — uča. A uče, dobre i valjane uče, biće našoj zemlji tim potrebnije što Kastaliја bude ugroženija i što njene dragocenosti postaju više prezrele, što se više odronjavaju. Učitelji su nam nužniji no sve drugo — ljudi koji omladini daju sposobnost merenja i ocenjivanja i koji su joj uzor u strahopoštovanju prema istini, u poslušnosti prema duhu, u službi reči. I to važi ne jedino i ne prvo za naše elitne škole čija će egzistencija takođe jednom prestati, već i za svetovnjačke škole napolju, gde se vaspitavaju i obrazuju građani i seljaci, zanatlije i vojnici, političari, oficiri i vladari dok su još deca i podobni za tvorenje. Tamo se nalazi osnova duhovnog života zemlje, ne u seminarima ili igri staklenih perli. Mi smo zemlju stalno snabdevali učiteljima i vaspitačima, već sam rekao: oni su najbolji od nas. Ali mi moramo učiniti daleko više no što smo do sada učinili. Više se ne smemo pouzdati u to da će nam iz škola napolju priticati stalno elita obdarenih i ona potpomoći da se naša Kastaliја održi. Kao najvažniji i najčasniji deo svoga zadatka mi moramo uvideti i izgraditi smernu, punu odgovornosti službu školama, svetovnim školama.

Sa tim sam takođe došao do lične molbe koju bih hteo uputiti poštovanoj vlasti. Ovim molim vlast da me oslobodi moga zvanja kao magistra igre i da mi napolju u zemlji poveri neku običnu školu, veliku ili malu, i da mi dopusti da postepeno u tu školu povučem za sobom štab mlade braće reda kao učitelje, ljude u koje imam poverenje, da mi verno pomažu kako bi naša načela pretvorili u meso i krv u mladim svetovnim ljudima.

Neka poštovana vlast izvoli sa blagonaklonošću ispitati moju molbu i njeno obrazloženje i potom mi dostavi svoje naredbe.

Majstor igre staklenih perli.

Post-scriptum:

Neka mi bude dopušteno da navedem reč poštovanog patera Jakobusa koju sam zabeležio prilikom jednog njegovog privatnog predavanja:

„Mogu doći vremena groze i najdublje bede. Ako, međutim u bedi bude još sreće, to ona može da bude samo još duhovna, okrenuta unazad prema spasavanju obrazovanja ranijih vremena, okrenuta unapred prema vedrom i ne zlovoljnom zastupanju duha u jedno vreme koje bi inače potpuno moglo pripasti materiji.”

Tegularijus nije znao koliko je malo od njegovog rada preostalo u tom pismu. On ga nije dobio u njegovom poslednjem tekstu, ali Kneht mu je dao da pročita dva ranija, mnogo opširnija teksta. On je poslao pismo i čekao odgovor vlasti sa mnogo manjim nestrpljenjem no njegov prijatelj. Rešio je da ga dalje ne upoznaje sa svojim koracima. Tako je odbio da još razgovara o stvari i samo je nagovestio da će do prispeća odgovora bez sumnje proći dugo vremena.

I kada je zatim odgovor stigao, u kraćem roku no što je sam mislio, Tegularijus o tome nije ništa znao. Pismo iz Hirslanda je glasilo:

Poštovanom *magistru ludi* u Valdcelu

Veoma cenjeni kolega!

Vašu srdačnu i punu duha okružnicu primili su k znanju s neobičnim interesovanjem i uprava reda i kolegijum magistara. Našu pažnju su prikovali koliko istorijski retrospekti u tom pismu, toliko i zabrinuti pogledi u budućnost. Te uzbudljive i delom svakako opravdane obzire izvesno će poneko od nas i dalje zadržati u svojim mislima da bi iz njih izvukao koristi. Mi smo svi sa radošću i priznanjem spoznali smisao koji vas nadahnjuje, misao pravog i nesebičnog kastaljanstva, misao prisne i drugom prirodom postale ljubavi prema našoj Provinciji i njenom životu i običajima, zabrinute i u ovom trenutku nešto zaplašene ljubavi. Mi smo s radošću i s priznanjem ne manje upoznali ličnu i trenutnu notu i raspoloženje te ljubavi, njenu spremnost na žrtvu, njen nagon za delatnošću, njenu ozbiljnost i revnost i njen prelazak ka junačkom. U svim tim crtama opet prepoznamo karakter našeg majstora igre staklenih perli, njegovu delotvornost, njegov žar, njegovu smelost. Koliko je to svojstveno njemu, učeniku slavnog benediktinca, što istoriju ne proučava radi čisto naučne krajnje svrhe i donekle u estetskoj igri kao posmatrač bez uzbuđenja, već što svoje istorijsko znanje navodi neposredno na primenu na trenutak, na delo, na spremnost da pomogne! I koliko takođe, poštovani kolega, vašem karakteru odgovara to što je svrha vaših ličnih želja tako skromna da se vi ne osećate privučeni političkim zadacima i misijama, uticajnim i poštovanim službama, već želite da budete samo magistar igre, uča!

To su neki od utisaka i misli koje se pri prvom čitanju vaše okružnice netraženo pojavljuju. Oni su bili isti ili slični kod većine kolega. U daljoj oceni vašeg saopštenja, opomena i molbi, naprotiv, vlast nije bila u stanju da dođe do jednodušnog stava. Na sednici koja je po tome održana, naročito živo bilo je pretresano pitanje koliko je prihvatljivo vaše gledište o ugroženosti naše egzistencije, kao i pitanje o načinu, opsegu i eventualnoj vremenskoj blizini opasnosti, i veći deo članova je ta pitanja očigledno prihvatio ozbiljno i za njih se zagrejao. Ipak, kao što vam moramo saopštiti, ni po jednom od tih pitanja nije se pokazala većina glasova u korist vašeg shvatanja. Jedino je priznata vaša moć predstavljanja i dalekovidosti vaših istorijsko-političkih razmatranja, ali u pojedinosti nijedna vaša pretpostavka, ili recimo proroštvo, nije odobreno i prihvaćeno kao ubedljivo u svom punom obimu. Samo mali broj, pa i on sa rezervom, saglasio se sa vama takođe u pitanju koliko red i kastalijski poredak učestvuju u održanju neobično dugog perioda mira, koliko oni uopšte i načelno mogu važiti kao činioци političke istorije i stanja.

Mišljenje većine je otprilike glasilo da se mir, nastao u našem delu zemlje po proteku ratne epohe, delom ima pripisati opštoj iscrpenosti i krvarenju kao posledica prethodnih strahovitih ratova, ali daleko više okolnosti što je onda Zapad prestao biti žarište svetske istorije i poprište hegemonističkih zahteva. Ni najmanje ne dovodeći u sumnju zasluge reda, kastalijskoj misli, misli duhovnih obrazovanja pod znakom kontemplativnog nego van ja duše, ne može se priznati upravo snaga tvorenja istorije, to jest živi uticaj na politička svetska stanja, jer su nagon i ambicija te vrste najdalje moguće celom karakteru kastalijskog duha. U nekim vrlo ozbiljnim izlaganjima o toj temi, naglašeno je da niti je volja, niti opredeljenje Kastalije da dela politički i da utiče na mir i rat. O takvom opredeljenju ne može biti govora već i zato što se sve kastalijsko odnosi na razum i što se odigrava u okviru razumnoga, a to se ne može reći o svetskoj istoriji, osim ako se ponovo padne u teološko-pesnička sanjarenja romantične filozofije istorije i ako se čitav ubilački i uništilački aparat sila koje stvaraju istoriju oglasi metodama svetskog razuma. Već pri površnom pregledu istorije duha jasno je da se visoka vremena procvata duha nikada ne mogu objasniti iz političkih stanja, naprotiv, kultura ili duh ili duša imaju

svoju sopstvenu istoriju. Ona, pored takozvane svetske istorije, to jest pored borbi za materijalnu moć koje nikada ne miruju, teče kao jedna druga, skrivena, nekrvava i sveta istorija. Naš red ima veze jedino sa tom svetom i skrivenom istorijom, ne sa „pravom” brutalnom svetskom istorijom, i njegov zadatak nikada ne može biti da bdi nad političkom istorijom ili da doprinosi njenom stvaranju.

Bila, dakle, svetsko-politička situacija zaista onakva kako je vaša okružnica nagoveštava ili ne, u svakom slučaju naš red po tome nema šta drugo da radi do da, očekujući i trpeći, odredi svoje stanovište. I tako je vaše mišljenje da bi tu konstelaciju trebalo smatrati kao poziv na aktivno određenje stava većina odlučno odbila uz nekoliko protivnih glasova. Što se tiče vašeg shvatanja o današnjem položaju u svetu i vaših nagoveštaja o najbližoj budućnosti, oni su, istina, na većinu kolega očigledno napravili izvestan utisak, na neku gospodu čak delovali kao senzacija. Ali ni u toj tački nije se mogla konstatovati saglasnost većine sa vama, iako je većina govornika potvrdila svoje poštovanje prema vašim znanjima i vašoj oštroumnosti. Naprotiv, pre je preovladavala sklonost da se vaše izjave o tome ocene, doduše, kao značajne i u velikoj meri interesantne, ali kao preterano pesimističke. Javio se i jedan glas koji je pitao ne treba li obeležiti kao opasno, opako, ili bar kao lakomisljeno to što se jedan magistar poduhvata da svoju vlast zastraši tako mračnim slikama tobožnjih opasnosti i iskušenja koji se približavaju. Izvesno, dopuštena je prirodna opomena o prolaznosti svih stvari i svako, a naročito svako ko se nalazi na visokom i odgovornom položaju, mora s vremena na vreme prizvati *memento mori*. Međutim, tako uništavajuće i nihilistički predskazivati tobožnji skori predstojeći kraj celom magistarskom staležu, celom redu, celoj hijerarhiji, predstavlja ne samo nedostojan napad na duševni mir i maštu kolega, već je to takođe ugrožavanje vlasti i njene sposobnosti delanja. Nemoguće je da delatnost jednog magistra dobija nešto time što svakog jutra na svoj posao odlazi sa mišlju da će zvanje, rad, učenici, odgovornost pred redom, život za Kastaliju i u Kastaliji — da će sve to sutra ili prekosutra nestati i biti ništavno. Iako većina nije podržala to mišljenje, ono je ipak naišlo na izvesno odobravanje.

Naše saopštenje je kratko, ali smo na raspolaganju za usmeni razgovor. Iz našeg oskudnog izlaganja vidite, poštovani, da vaša okružnica nije proizvela ono dejstvo koje ste od nje, možda, očekivali. Neuspeh većim delom počiva na stvarnim razlozima, na činjeničnim razlikama između vaših sadašnjih pogleda i želja i onih većine. Ipak za to ima formalnih razloga. Bar nam izgleda da bi neposredna usmena rasprava između vas i kolega protekla bitno harmoničnije i pozitivnije. Mi verujemo da vašoj želji nije smetao taj oblik pismenog raspitivanja, već mnogo više u našem opštenju neuobičajeno povezivanje kolegijalnog saopštenja s onim ličnim što čoveku leži na srcu, s molbom. U tom stapanju većina vidi nesrećan pokušaj novačenja, neki su ga označili direktno kao nedopustiv.

Ovim dolazimo do naj tugaljivi je tačke vaše stvari, do vaše molbe za oslobođenje od zvanja i za upotrebu vaše ličnosti u svetovnoj školskoj službi. Molilac bi unapred morao znati da se vlast ne može upuštati u jednu tako podnetu isprekidanu i čudno obrazloženu molbu, da je ona ne može odobriti i prihvatiti. Po sebi se razume, vlast na nju odgovara sa ne.

Šta bi bilo od naše hijerarhije ako red i nalog vlasti ne bi više bili ti koji svakoga postavljaju na njegovo mesto! Šta bi bilo od Kastalije ako bi svako cenio svoju ličnost, svoje obdarenosti i podobnosti i hteo da sam prema tome sebi bira mesto! Preporučujemo majstoru igre staklenih perli da o tome razmisli nekoliko trenutaka i nalažemo mu da dalje upravlja časnim zvanjem čije smo mu rukovođenje poverili.

Time bi bila ispunjena vaša molba da vam se odgovori na vaše pismo. Nismo mogli dati odgovor kome ste se možda nadali. Ipak ne bismo hteli da prećutimo takođe naše priznanje podstičućoj i opominjućoj vrednosti vašeg dokumenta. Računamo da sa vama još usmeno razgovaramo o njegovom sadržaju, i to uskoro. Jer, iako uprava reda veruje da se može pouzdati u vas, ipak je za nju povod za zabrinutost ona tačka vašeg akta u kojoj govorite o smanjenosti ili ugroženosti vaše sposobnosti za dalje vođenje zvanja.

Kneht je pročitao pismo bez naročitog očekivanja, ali s najvećom pažnjom. On je već sam mogao misliti da će vlast imati „povod za zabrinutost”. Osim toga, verovao je da to mora zaključiti i po jednom određenom znaku. Nedavno se u selu igrača pojavio neki gost iz Hirslanda sa urednom ispravom i preporukom uprave reda. Molio je za pravo gostovanja od nekoliko dana, tobož za radove u arhivu i biblioteci, a molio je takođe i da mu se dopusti da kao gost sluša neka Knehtova predavanja. Bio je tih i pažljiv, neki već stariji čovek. Pojavljivao se u gotovo svim odeljenjima i prostorijama naselja, raspitivao se o Tegularijusu i više puta posetio direktora valdcelske elitne škole koji je stanovao u blizini. Nije moglo biti sumnje da je taj čovek bio posmatrač poslan da utvrdi kakvo je stanje u selu igrača, da li se može osetiti zanemarenost, da li je magistar zdrav i na mestu, da li je činovništvo marljivo, nisu li đaci možda uznemireni. Tu je ostao punih nedelju dana, nije propustio nijedno Knehtovo predavanje. Njegovo posmatranje i njegovo tiho prisustvo svuda i na svakome mestu palo je u oči dvojici činovnika. Dakle, uprava reda je sačekala izveštaj tog uhode pre no što je magistru poslala svoj odgovor.

Šta je trebalo misliti o odgovoru i ko mu je bio pisac? Stil ga nije odavao, to je bio uobičajeni,

bezlični stil vlasti, kao što ga je ovaj povod zahtevao. Pri finijem ispitivanju pismo je ipak više odavalo specifičnost i ličnost, no što bi se pri prvom čitanju pretpostavilo. Osnov celog dokumenta bio je hijerarhijski duh reda, pravičnost i ljubav za red. Jasno se moglo videti koliko je Knehtova molba delovala neprijatno, neugodno, čak tegobno i jetko. Njeno odbijanje pisac tog odgovora izvesno je bio rešio već pri prvom upoznavanju i bez uticaja ocena drugih. Naprotiv, tom negodovanju i odbrani stajalo je nasuprot jedno drugo uzbuđenje i raspoloženje, neka vidljiva simpatija, neko naglašavanje svih blagih i prijateljskih ocena i izjava koje su pale na sednici povodom Knehtove molbe. Kneht nije sumnjao da je pisac odgovora Aleksandar, predsednik uprave reda.

Tu smo došli do kraja svog puta i nadamo se da smo izvestili o svem bitnom u životu Jozefa Knehta. Bez sumnje, neki docniji biograf moći će utvrditi još pokoju pojedinost o koncu tog života.

Odričemo se da damo sopstvenu predstavu poslednjih magistrovih dana. O njima ne znamo više no ma koji valdcelski student i takođe ne bismo mogli načiniti ništa bolje od „Legende o majstoru igre staklenih perli”. Ona kod nas kruži u više prepisa i njeni pisci su verovatno nekolicina povlašćenih pokojnikovih učenika. Neka ta legenda završi našu knjigu.

LEGENDA

Ako slušamo razgovore drugova o nestanku našeg majstora, o uzrocima, o opravdanosti i neopravdanosti njegovih odluka i koraka, o smislu ili besmislu njegove sudbine, oni na nas prave čudan utisak, kao izlaganja Diodora i Sikula o verovatnim uzrocima poplava Nila. Izgledalo bi nam ne samo nekorisno, već i neopravdano da ta izlaganja povećamo još i novim. Umesto toga hoćemo da u srcu negujemo uspomenu na majstora koji se, tako brzo po svom tajanstvenom odlasku u svet, preselio u još čudniji i tajanstveniji drugi svet. Da bismo poslužili njegovoj dragoj uspomeni, hoćemo da zabeležimo ono što nam je o tim događajima doprlo do ušiju.

Kad je magistar pročitao pismo u kome je vlast odbacivala njegovu molbu, osetio je jedva primetnu jezu, kao jutarnje osećanje svežine i mirnoće koje mu je pokazivalo da je došao čas i da sada nema oklevanja i zadržavanja. To sopstveno osećanje, koje je nazvao „buđenje”, bilo mu je poznato iz odlučujućih trenutaka njegova života. Ono je bilo oživljavajuće i istovremeno bolno, smeša rastanka i proboja, koje potresa duboko u nesvesnom kao prolećna oluja. Pogledao je na sat — kroz jedan čas imao je da održi lekciju tečaja. Odlučio je da taj čas posveti sopstvenom ispitivanju i otišao u tihi magistrov vrt. Uz put ga je pratio jedan stih koji mu je iznenada pao na pamet:

Jer svakom početku svojstvena je čarolija.

koji je izgovarao u sebi ne znajući kod kog pesnika ga je nekada čitao. Ali stih mu se ponovo javljao i dopadao, i izgledalo mu je da sasvim odgovara doživljaju časa. U vrtu je seo na klupu zasutu prvim požutelim lišćem, udešavao je disanje i borio se za unutrašnji mir dok je prečišćena srca tonuo u razmišljanje u koje se konstelacija tog životnog časa svrstavala u opštim, nadličnim slikama. U povratku ka maloj slušaonici opet se javio onaj stih, opet je morao razmišljati o njemu i našao je da mora glasiti nešto drukčije. Tad mu se odjednom sećanje osvetlilo i došlo mu u pomoć. Tiho je u sebi govorio:

*I u svakom početku nalazi se neka čarolija,
Ona nas štiti i pomaže da živimo.*

Ali poreklo tih stihova otkrio je tek pred veče, pošto je čas tečaja davno bio održan i razne stvari dnevnog rada svršene. Oni se nisu nalazili ni kod starog pesnika, oni su se nalazili u jednoj od njegovih sopstvenih pesama koje je nekada kao učenik i student napisao, a pesma se svršavala ovim redom:

E pa hajde, srce, oprosti se i ozdravi!

Još iste večeri pozvao je k sebi zamenika i poverio mu da sutra mora da otputuje na neodređeno vreme. Predao mu je sve tekuće stvari uz kratka uputstva i oprostio se ljubazno i poslovno, kao i inače pred neko kratko službeno putovanje.

Još ranije mu je bilo jasno da prijatelja Tegularijusa mora napustiti ne posvećujući ga i ne opterećujući ga oproštajem. Tako je morao postupiti ne samo da bi poštedeo svog osetljivog prijatelja, već takođe da ne bi ugrozio čitav svoj plan. S jednom svršenom radnjom i činjenicom onaj bi se verovatno već i pomirio, dok bi ga jedan iznenadan razgovor i prizor oproštaja mogao uvaliti u nemile neobuzdanosti. Kneht je jednog trenutka pomišljao čak da otputuje, a da ga uopšte ne vidi još

jednom. Sad je o tome promislio, pa je ipak našao da bi to bilo isuviše slično bekstvu pred nevoljom.

Koliko je bilo mudro i ispravno prištediti prijatelju prizor i uzbuđenje i priliku za gluposti, toliko samom sebi nije smeo pružiti jedno takvo štedenje. Bilo je još samo pola sata vremena do noćnog poćinka, još je mogao posetiti Tegularijusa, a da ne uznemiri ni njega, ni kog drugog. U prostranom unutrašnjem dvorištu kroz koje je prolazio bila je noć. Zakucao je na ćeliju svog velikog prijatelja s ćudnim osećanjem: poslednji put — i našao ga je samog. Iznenadeni ga je s radoću pozdravio. On je ćitao, spustio knjigu u stranu i pozvao posetioca da sedne.

— Danas mi je pala na pamet jedna stara pesma — poćeo je Kneht da ćaska — ili pak neki stihovi iz nje. Moćda znaš gde se moće naći u celosti?

I ćitirao je: „Jer u svakom poćetku nalazi se neka ćarolija.”

Repetentu nije bilo potrebno da se dugo mući. Posle kratkog razmićljanja setio se pesme, ustao je i iz jedne pregrade police doneo rukopis Knehtovih pesama, prvobitni rukopis koji mu je ovaj jednom poklonio. Preturao je po njemu i izvukao dva lista na kojima je bio prvi napis pesme. Prućio ga je magistru.

— Neka se — rekao je smećeći se — poćtovani poslući. To je prvi put posle mnogo godina da se blagoizvoleste setiti tih pesama.

Jozef Kneht je posmatrao listove paćljivo i ne bez uzbućenja. Kao student, za vreme svog boravka u istoćnoazijskoj kući, jednom je ta dva lista ispisao redovima stihova. Iz njih ga je gledala daleka prošlost, sve je govorilo o nećem bivšem, gotovo zaboravljenom. Sada se to opet budilo opominjući i bolno — već lako poćutela hartija, mladićki rukopis, brisanja i ispravke u tekstu. Mislio je da se seća ne samo godine i godišnjeg doba kad su ti stihovi postali, već i dana i ćasa i u isto vreme raspoloćenja, onog jakog i ponositog osećanja koje ga je onda ispunjavalo i usrećivalo i koje su stihovi izraćavali. Napisao ih je jednog od onih naroćitih dana kad mu je bio dodeljen onaj doćivljaj koji je on nazvao bućenje.

Oćigledno, naslov pesme postao je još pre same pesme, kao njen prvi red. On je bio napisan velikim slovima u burnom rukopisu i glasio je:

„TRANSCENDOVATI!”

Tek docnije, u jedno drugo vreme, u drugom raspoloćenju i životnom poloćaju, taj naslov zajedno sa znacima uzvika bio je precrtan i namećtio njega napisan jedan drugi, u manjim, tanjim, skromnijim znacima. On se zvao: „Stupnjevi”.

Kneht se sad opet setio kako je u ono vreme, ponet mićlju svoje pesme, napisao reć „transcendovati”, kao neki doziv i naredbu, opomenu samom sebi, kao novoformulisanu i potkrepljenu nameru da svoje ćinjenje i život stavi pod taj znak i da ga ućini transcendovanjem, odlućno veselim prolaćenjem, ispunjenjem i ostavljanjem za sobom svakog prostora, svakog puta. Poluglasno ćitao je za sebe strofe:

*Koraćajmo veselo iz prostora u prostor,
Nijednom ne prionimo kao zavićaju,
Duh sveta neće da nas okuje i stesni,
tupanj po stupanj hoće da nas digne, proćiri.*

— Kroz mnoge godine sam bio zaboravio te stihove, — rekao je — i kada mi je danas jedan od njih slućajno pao na pamet, viće nisam znao otkud ga znam i da je moj. Kako ti danas oni izgledaju?

Govore li ti još nešto?

Tegularijus se zamislio.

— Meni je baš s tim stihovima uvek bilo nekako čudno — rekao je zatim. — Pesma spada u mali broj onih vaših koje nisam baš voleo, koje su me po nečem odbijale ili mi smetale. Onda nisam znao šta je to. Danas verujem da to vidim. Vaša pesma, poštovani, kojoj ste dali naslov kao naredbu za marš „transcendovati!” i čiji ste naslov docnije, hvala bogu, zamenili jednim mnogo boljim, nikada mi se nije toliko dopadala, jer ima nečeg naredbodavnog, nečeg morališućeg ili učinskog. Kad bi joj se mogao oduzeti taj elemenat, ili, još bolje, sprati taj premaz, to bi bila jedna od vaših najboljih pesama, to sam malopre opet primetio. S naslovom „Stupnjevi”, njena prava sadržina nije rđavo nagoveštena. Ali mogli ste isto tako dobro, i još bolje, nad njom napisati „Muzika” ili „Suština muzike” ili, ako hoćete, slavopojka muzici, njenom stalnom prisustvu, njenoj veselosti i odlučnosti, njenoj pokretljivosti i neumornoj odlučnosti i spremnosti da žuri dalje, da napusti prostor ili deo prostora na koji je baš tek stupila. Da je ostala pri tom razmišljanju ili toj slavopojci o duhu muzike, da niste očigledno već onda, ovladani nekom ambicijom vaspitača, od nje načinili opomenu i propoved, pesma bi mogla biti savršen dragulj. Takva kakva je tu, izgleda mi ne samo suviše poučna, suviše učiteljska, već mi takođe izgleda da boluje od neke greške u mišljenju. Samo radi moralnog dejstva ona stavlja na ravnu nogu muziku i život, što je vrlo sumnjivo i sporno; od prirodnog i moralnog motora koji je pokretački točak muzike, ona čini „život” koji hoće da nas vaspita i razvije dozivima, naredbama i dobrim poukama. Ukratko, u toj pesmi je neka vizija, nešto jedinstveno, lepo i veličanstveno falsifikovano i iskorišćeno za poučne svrhe i to je ono što me je uvek opredeljivalo protiv nje.

Magistar je sa zadovoljstvom slušao i gledao prijatelja kako govori s izvesnom srditom toplinom koju je na njemu voleo.

— U pravu si u tome! — rekao je polušaljivo. — Svakako si u pravu u tome što kažeš o odnosu pesme prema muzici. „Koraćanje kroz prostore” i osnovna misao mojih stihova potiče u stvari od muzike, a da to nisam znao ili da se na to nisam osvrtao. Ne znam da li sam pokvario misao i falsifikovao viziju. Možda si u pravu. Kad sam stvarao stihove, oni već nisu više govorili o muzici, već o jednom doživljaju, naime, da mi je lepa muzička slika pokazala svoju moralnu stranu i u meni postala buđenje i opomena, zov života. Imperativni oblik pesme koji ti se naročito ne dopada nije izraz želje za zapovedanjem i poučavanjem, jer je zapovest, opomena upućena meni samom. To si mogao videti, najbolji moj, i kada i inače to ne bi dobro znao, iz poslednjeg reda stiha. Dakle, ja sam doživio jedan uvid, jedno saznanje, neko unutrašnje lice i hteo bih da sam sebi doviknem i utisnem sadržinu i moral tog uvida. Zbog toga mi je pesma i ostala u sećanju iako to nisam znao. Bilo da su ti stihovi dobri ili rđavi, oni su, dakle, postigli svoju svrhu, opomena je u meni i dalje živela i nije zaboravljena. Danas mi opet zvuči kao nova. To je lep mali doživljaj, tvoje ruganje ne može mi ga pokvariti. Ali, vreme je da se otkrije. Kako su lepa bila ona vremena, druže, kada smo, obojica studenti, češće mogli sebi dopustiti da zaobiđemo kućni red i ostanemo u razgovoru do duboko u noć. Kao magistar, čovek to više ne sme. Šteta!

— Ah — rekao je Tegularijus — moglo bi se već, samo se nema hrabrosti.

Kneht mu je smešeći se stavio ruku na rame.

— Što se tiče hrabrosti, dragi moj, tu bih ja bio sposoban na sasvim druge poteze. Laku noć, staro gundalo!

Veselo je napustio ćeliju, ali mu se uz put kroz prazne hodnike i dvorišta naselja povratila ozbiljnost, ozbiljnost rastanka. Rastanak uvek budi slike uspomena. Pri tom hodu njega je pritisla uspomena na ono kada je, još dečko, kao novodošli valdcelski učenik, pun naslućivanja i nade, prvi

put prošao kroz Valdcel i *Vicus lusorum*. Tek sad, usred noćnog hladnog ćutljivog drveća i zgrada, osetio je prodorno i bolno da mu je to sad poslednji put pred očima, da poslednji put osluškuje smiraj i uspavljivanje naselja tako živog preko dana, da poslednji put vidi slabu svetlost nad vratarevom kućom kako se ogleda u bazenu česme, poslednji put vidi kako se nad drvećem njegovog magistarskog vrta vuku noćni oblaci. Polako je koračao svim putevima i kutovima sela igrača, osetio želju da još jednom otvori kapiju i da uđe u svoj vrt, ali nije imao pri sebi ključa, što mu je brzo pomoglo da se otrezni i osvesti. Vratio se u stan, napisao još nekoliko pisama, među njima jedan nagoveštaj Desinjoriju o svom dolasku u glavni grad. Zatim se marljivim razmišljanjem oslobodio duševnih uzbuđenja toga časa, da bi sutra bio jak za svoj poslednji rad u Kastaliji, za razgovor sa šefom reda.

Idućeg jutra magistar je ustao u uobičajeni čas, poručio kola i odvezao se. Samo mali broj je primetio njegov odlazak, ali niko nije ništa ni slutio. Kroz jutro prožeto prvim maglama rane jeseni, vozio se u Hirsland. Prispeo je oko podne i rekao da ga prijave predsedniku uprave reda. Sa sobom je nosio, zavijen u maramu, lep metalni kovčežić koji je uzeo iz jedne tajne pregrade svoje kancelarije. U njemu su se nalazila odličja njegovog dostojanstva, pečat i ključevi.

U „velikoj” kancelariji uprave reda primili su ga malo iznenađeno, gotovo nikada se nije desilo da se jedan magistar pojavi neprijavljen ili nepozvan. Po nalogu rukovodioca reda poslužili su ga, zatim su mu za počinak otvorili jednu ćeliju u starom hodniku sa svodovima i saopštili mu da se poštovani nada da će kroz dva-tri sata moći biti slobodan za njega. Zatražio je da mu daju pravila reda i legao. Pročitao je celu svesku i poslednji put se uverio u jednostavnost i legalnost svoje namere. Još u tom času mu je izgledalo upravo nemoguće da rečima naznači smisao i unutrašnje opravdanje namere. Setio se jednog stava pravila o kome su ga nekada, u poslednjim danima njegove mladičke slobode i vremena studija, pustili da medituje. To je bilo u trenutku pred njegov prijem u red. Pročitao je stav, podao se razmišljanju i pri tom osetio koliko je u ovom trenutku sasvim drukčiji od onog nešto bojažljivog mladog repetenta kakav je bio onda.

„Ako te visoka vlast” — tako je govorilo ono mesto pravila — „pozove na neko zvanje, onda znaj: svaki uspon u stupnju zvanja nije korak u slobodu, već u obavezu. Što je sila zvanja veća, to je služba stroža. Što je ličnost jača, to je sloboda volje uskraćenija.” Kako je sve to nekada zvučalo tako konačno i tako jednosmisleno, i koliko se otada za njega ipak promenilo, čak okrenulo značenje nekih reči, naročito tako sumnjivih kao „obaveza”, „ličnost”, „sloboda volje”! — i kako su ona ipak bila lepa, jasna, čvrsta i divno sugestivna, ta načela, i kako su jednom mladom duhu mogla izgledati apsolutna, bezvremena i skroz i skroz istinita! O, ona bi to zaista i bila kad bi samo Kastalija bila svet, čitav raznolik, a ipak nedeljiv, umesto što je baš samo svetić u svetu ili smeo i nasilan isećak iz njega! Kad bi Zemlja bila škola elite, kad bi red bio zajednica svih ljudi, a uprava reda bog — kako bi onda bila savršena ona načela i čitava pravila! Ah, kad bi ipak tako bilo, kako bi život bio dražesan, kako cvetan i nevino lep! A jednom je zaista tako i bilo, jednom ga je tako mogao videti i doživeti: red i kastalijski duh kao božansko i apsolutno, Provinciju kao svet, Kastaljane kao čovečanstvo, a nekastalijski deo kao neki detinji svet, prethodni stepen Provincije, praiskonsko tle koje još očekuje poslednju kulturu i izbavljenje, koje je na Kastaliju gledalo sa strahopoštovanjem i povremeno joj slalo tako ljubazne goste kao što je mladi Plinio.

Kako je takođe ipak bilo čudnovato s njim samim, s Jozefom Knehtom i njegovim sopstvenim duhom! Nije li on u ranijim vremenima, čak juče još, smatrao onaj njemu svojstveni način gledanja i saznanja, ono doživljavanje stvarnosti koje je obeležavao kao buđenje, kao prodiranje korak po korak u srce sveta, u središte istine, kao nešto u neku ruku apsolutno, kao put ili odlaženje dalje, što se, doduše, moglo izvršiti samo korak po korak, ali što je u ideji bilo neprekidno i pravolinijsko? Nije li

mu nekada u mladosti izgledalo kao buđenje, kao napredak, kao bezuslovno vredno i pravilno, da spoljašnji svet istina prizna u liku Plinija, ali da se od njega kao Kastaljanin svesno i tačno distancira? I to je opet bio napredak i istinitost kada se posle dugogodišnjih kolebanja odlučio za igru staklenih perli i valdcelski život. I opet, kada je pustio da ga majstor Tomas uvrsti u službu, i da ga preko majstora muzike prime u red, i da ga docnije imenuju magistrum. To su bili sami mali ili veliki koraci na nekom naizgled pravolinijskom putu — a ipak sada, na kraju tog puta, nikako ne stoji u srcu sveta i u središtu istine, već je sadanje buđenje takođe bilo samo podizanje očiju i ponovno nalaženje u novom položaju, uključivanje sebe u nove konstelacije. Ona ista stroga, jasna, jednosmislena, pravolinijska staza koja ga je vodila u Valdcel, u Marijafels, u red, u zvanje magistra, sada ga je opet vodila napolje. Ono što je bilo niz akata buđenja, istovremeno je bilo niz rastanaka. Kastalija, igra staklenih perli, majstorsko dostojanstvo, sve je bilo tema koja se imala izmeniti i svršiti, prostor kroz koji se imalo proći, transcendovati. Oni su se već nalazili za njim. I on je očigledno nekada kad je o tome mislio i činio suprotno od onoga što danas misli i čini, ipak već nešto znao ili naslućivao od onog sumnjivog stanja stvari. Nije li iznad one pesme koju je napisao kao student i koja je govorila o stepenima i rastancima stavio poziv „transcendovati!”?

Tako se njegov put kretao u krugu ili u elipsi ili spirali ili bilo kako, samo ne pravo, jer pravolinijsko pripada očigledno samo geometriji, ne pripada i životu. On je verno pošao za samoopomenom, samoohrabrenjem svoje pesme, iako je odavno bio zaboravio pesmu i svoje tadanje buđenje, istina ne savršeno, ne bez oklevanja, sumnji, napada i borbi, ali je hrabro, pribrano i osrednje veselo prošao stepen po stepen, prostor za prostorom, ne onako zračeci kao stari majstor muzike, ali ipak bez zamorenosti i pomućivanja, bez otpadanja i neverstva. I ako je sada po kastalijskim pojmovima postupao otpadnički i nevernički, ako je sada delao suprotno svakom moralu reda, naizgled u službi sopstvene ličnosti, dakle, u samovolji — onda bi se i to dogodilo u duhu hrabrosti i muzike, dakle čvrsto u taktu i veselo, pa neka uostalom ide kako hoće. Da je mogao takođe drugima objasniti i dokazati ono što je njemu samo izgledalo tako jasno: naime da je „samovolja” njegovog sadašnjeg delanja uistinu bila služba i poslušnost, da on nije pošao u slobodu, već u nove, nepoznate i strašne obaveze, da nije begunac već pozvani, ne samovoljan već poslušnik, ne gospodar već žrtva! A šta je bilo s vrlinama, s veselošću, s držanjem takta, s hrabrošću? Oni su postali mali, ali su ostali. Ako nije bilo odlaženja, već samo odvođenja, ako već nije bilo svojevlasnog transcendovanja, već jedino samookretanja prostora oko onoga ko se nalazi u njegovoj sredini — te su vrline ipak još postojale i zadržale svoju vrednost i svoju čar. One su se sastojale u potvrđivanju umesto u odricanju, u slušanju umesto izbegavanju, a možda pomalo i u tome što se delalo i mislilo kao da je čovek gospodar i aktivan, što su se život i samoobmana, to gledanje sa izgledom samoopredeljenja i odgovornosti, primali bez ispitivanja, u tome što je čovek iz nepoznatih uzroka ipak u osnovi baš više bio stvoren za činjenje no za spoznavanje, više bio nagoni no duhovni. O, kad bi o tome mogao imati jedan razgovor s paterom Jakobusom!

Misli ili sanjarije slične vrste bile su odjek njegove meditacije. U „buđenju” nije reč, tako je izgledalo, o istini i saznanju, već o stvarnosti i njenom doživljavanju i postojanju. U buđenju se nije prodiralo bliže srži stvari. Pri tom se nisu nalazili zakoni već odluke, nije se podnosio stav sopstvenog ja prema trenutnom položaju stvari, nije se dospevalo u središte sveta, nego u središte sopstvene ličnosti. Zato se i ono što se pri tom doživljavalo moglo tako malo poveriti, tako se čudno izmicalo kazivanju i formulisanju. Saopštenja iz te oblasti života kao da se nisu ubrajala u ciljeve jezika. Ako nas pri tom izuzetno jednom malo razumeju, onda je onaj koji je razumeo bio čovek u istom položaju, sapatnik ili sabunjenik. Knehta je jednom prilikom nešto bio shvatio

Fric Tegularijus. Pliniovo razumevanje je doprlo još dalje. Koga bi još mogao imenovati?

Nikoga.

Već se počelo smrkavati, a on se u igri misli bio potpuno udaljio kad je neko zakucao na vrata. Pošto nije odmah bio budan i nije odgovorio, onaj spolja je malo sačekao, a zatim opet pokušao sa tihim kucanjem. Kneht je sad odgovorio, podigao se i pošao sa momkom koji ga je odveo u kancelarijsku zgradu i, bez daljeg prijavljivanja, uveo u predsednikovu radnu sobu. Majstor Aleksandar mu je pošao u susret.

— Šteta — rekao je — što dolazite neprijavljeni. Tako ste morali čekati. Pun sam očekivanja da saznam šta vas je tako naglo dovelo ovamo. Ipak nije ništa zlo?

Kneht se smejao. — Ne, ništa zlo. Ali, dolazim li ja zaista sasvim neočekivano i ne možete li baš nikako pomisliti šta me to goni ovamo?

Aleksandar ga je ozbiljno i zabrinuto pogledao u oči.

— Pa da — rekao je — mogu pomisliti ovo i ono. Na primer, već ovih dana sam mislio da stvar vaše okružnice za vas izvesno još nije okončana. Vlast je na nju morala odgovoriti malo oskudno, u smislu i tonu koji je za vas, domine, možda razočaravajući.

— Ne — rekao je Jozef Kneht — u osnovi nisam ništa ni očekivao do ono što odgovor vlasti po smislu sadrži. A što se tiče tona, ton mi je upravo godio. U pismu sam primetio da je ono piscu zadalo truda, gotovo nevolje, i da je osećao potrebu da u odgovoru, koji je za mene neprijatan i malo postidjući, doda nekoliko kapi međa i to mu je izvrsno uspeo, blagodaran sam mu za to.

— A sadržinu pisma ste, poštovani, dakle prihvatili?

— Primio k znanju, da, a u osnovi takođe razumeo i odobrio. Odgovor nije mogao doneti ništa drugo do odbijanje moje molbe, povezano s blagom opomenom. Moja okružnica bila je nešto neuobičajeno i za vlast vrlo neugodno, o tome nikada nisam bio u sumnji. Ali ona, osim toga, ukoliko je sadržala ličnu molbu, verovatno nije bila vrlo celishodno sastavljena. Nisam mogao očekivati nikakav drugi odgovor do odbijanje.

— Milo nam je — rekao je predsednik uprave reda s jednim dahom oštine — što vi to tako smatrate i što vas naše pismo, dakle, nije moglo iznenaditi u izvesnom bolnom smislu. Ako pri sastavljanju i odašiljanju svoga pisma — razumem li vas ipak pravilno? — već niste verovali u neki uspeh i potvrđan odgovor nego ste unapred bili uvereni u neuspeh, zašto ste onda svoju okružnicu, koja je ipak značila takođe veliki rad, prepisali načisto do kraja i otposlali?

Kneht ga je prijateljski pogledao kad je odgovorio:

— Gospodine predsedniče, moje pismo je imalo dva sadržaja, dve namere i ne verujem da su oboje tako potpuno ostali bez rezultata i bez uspeha. Ono je sadržalo jednu ličnu molbu za razrešenje od zvanja i za uposlenje moje ličnosti na drugom mestu. Tu ličnu molbu smeo sam da smatram kao nešto srazmerno sporedno, svaki magistar svoje lične stvari treba da stavi što je moguće više u pozadinu. Molba je bila odbijena, s tim sam se imao pomiriti. Ali moja okružnica je sadržala još vrlo mnogo drugog, osim te molbe. Ona je sadržala mnoštvo činjenica za koje sam smatrao da mi je dužnost da s njima upoznam vlast i da ih preporučim njenoj pažnji. Svi magistri ili pak većina magistara pročitali su moja izlaganja, da ne kažem opomene, pa iako je izvesno većina njih to jelo tek nerado uzela i pre s nezadovoljstvom reagovala, ipak su ga čitali i pustili u sebe, što sam smatrao da vam moram reći. Što pismo nisu prihvatili s odobravanjem, to u mojim očima nije neuspeh, ja nisam tražio odobravanje i saglasnost, ja sam pre imao za cilj uznemirenost i potresanje. Veoma bih se kajao da sam se odrekao odašiljanja svoga rada iz razloga koji ste vi naveli. Svejedno da li je delovao malo ili mnogo, on je ipak bio zov na buđenje, neki doziv.

— Izvesno — rekao je predsednik otežući — ipak mi time zagonetka nije rešena. Ako ste hteli pustiti da do vlasti dođu opomene, zov na buđenje, upozorenja, zašto ste dejstvo svojih zlatnih reči

oslabili ili ugrozili time što ste ih povezali s jednom ličnom molbom, jednom molbom u čije ispunjenje i ispunjivost pri tom ni sami niste verovali? Ja to još ne razumem, ali to će se razjasniti kad budemo o svemu porazgovarali. Svakako u tome leži slaba tačka vaše okružnice — u povezivanju zova na buđenje sa molbom, apominjanja sa moljenjem. Vi ipak niste bili, trebalo bi misliti, upućeni na to da molbu koristite kao vozilo za govor opomene. Ako ste neko protresanje smatrali potrebnim, lako ste mogli usmeno ili pismeno doći do svojih kolega, a molba bi išla svojim sopstvenim zvaničnim putem.

Kneht ga je prijateljski pogledao.

— Da — rekao je lako — možda ste u pravu. Mada — pogledajte još jednom zapetljanu stvar! Ni kod opomene, ni kod molbe nije reč o svakidašnjem, običnom i normalnom, već su obe pripadale zajedno već time što su postale neobično i iz nužde i što su se postavile van konvencije. Nije uobičajeno i normalno da čovek bez hitnog spoljašnjeg povoda iznenada priziva svoje kolege da se sete svoje smrtnosti i sumnjivosti cele svoje egzistencije. Nije takođe uobičajeno i svakidašnje da neki kastaljanski magistar traži mesto školskog učitelja van Provincije. Utoliko oba sadržaja moga pisma spadaju zajedno. Za čitaoca koji bi celo pismo zaista uzeo ozbiljno, po mome mišljenju, kao rezultat čitanja moralo bi se pojaviti: tu neki budalast čovek ne samo što objavljuje svoja naslućivanja i poduhvata se da svojim kolegama održi pouku, već je tom čoveku s njegovim mislima i s njegovom nevoljom gorko ozbiljno — on je spreman da odbaci svoje zvanje, svoje dostojanstvo, svoju prošlost i da na najskromnijem mestu otpočne s početka, on je sit dostojanstva, mira, časti i autoriteta i želi da ih se oslobodi i odbaci. Iz tog rezultata — još jednako pokušavam da se prenesem u čitaoca svog pisma — tada bi, izgleda mi, bila mogućna dva zaključka: pisac tih moralnih predika, je na žalost, malo lud, dakle, ionako više ne dolazi u obzir kao magistar — ili: pošto pisac tih neugodnih predika očigledno nije lud, već normalan i zdrav, iza njegovih predika i pesimizma mora se kriti nešto više od čudi i lutaka, naime, neka stvarnost, istina. Tako sam otprilike zamišljao proces u glavama čitalaca i moram priznati da sam se u tome prevario. Umesto da moja molba i moj zov na buđenje jedno drugo podupiru i pojačavaju, oboje nisu uzeti ozbiljno i ostavljeni su na stranu. Zbog tog odbijanja ja nisam ni vrlo ucveljen, ni upravo iznenađen, jer, u osnovi, to moram ponoviti, ja sam ih uprkos svemu očekivao i, neka bude dodato, u osnovi ja sam odbijanje takođe zaslužio. Moja molba, naime, u čiji uspeh nisam verovao, bila je neka vrsta marifetluka, bila je spoljašnost, forma.

Lice majstora Aleksandra postalo je još ozbiljnije i gotovo mračno. On ipak nije prekidao magistra.

— Sa mnom nije bilo tako — nastavio je ovaj — da bih se prilikom odašiljanja svoje molbe ozbiljno nadao nekom povoljnom odgovoru i da bih mu se radovao, ali takođe ni tako da bih bio spreman da poslušno prihvatim negativan odgovor kao višu odluku.

— „Nisam spreman da odgovor vaše vlasti primim kao višu odluku” — da li sam dobro čuo, magistre? — prekinuo ga je predsednik, oštro naglašavajući svaku reč. Očigledno je sada saznao punu ozbiljnost položaja.

Kneht se lako poklonio: — Izvesno, dobro ste čuli. Bilo je tako da nisam ni mogao verovati u izgled na neki uspeh moje molbe, ali sam ipak verovao da molbu moram podneti da bih zadovoljio poredak i oblik. Time sam poštovanoj vlasti donekle dao u ruke mogućnost da stvar pravično raspravi. Ako ne bi bila sklona tom rešenju, ja sam svakako već onda bio rešen da ne pustim da me zadrže i stišaju, već da delam.

— A kako da delate? — pitao je Aleksandar tihim glasom.

— Onako kako mi propisuju srce i razum. Bio sam rešen da dam ostavku na zvanje i da otpočnem neku delatnost van Kastalije i bez naloga ili odsustva od strane vlasti.

Predsednik reda je sklopio oči i izgledao kao da više ne sluša. Kneht je poznao da on vrši onu nužnu vežbu pomoću koje ljudi iz reda, u slučajevima iznenadne opasnosti i pretnje, pokušavaju da sebi obezbede samosavlađivanje i unutrašnji mir i koja je vezana sa dvostrukim vrlo dugim zadržavanjem daha pri praznim plućima. Video je kako čovekovo lice malo bleedi, znao je da je kriv za njegov neugodan položaj, video je kako zatim u polakom udisavanju koje je počinjalo trbušnim mišićima opet dobija boju, kako se ponovo otvaraju oči čoveka koga je tako visoko cenio i voleo, kako one gledaju ukočeno i izgubljeno i kako odmah oživljuju i osnažuju. S tihim užasom video je te jasne, uzdržane, uvek disciplinovane oči, čoveka koji je bio podjednako velik i u slušanju i u zapovedanju, kako se one sada upravljaju k njemu i posmatraju ga s pribranom hladnoćom, mere ga, sude. Dugo je morao ćuteći podnositi taj pogled.

— Verujem da sam vas sada razumeo — rekao je najzad Aleksandar mirnim glasom. — Vi ste već duže vremena bili umorni od službe ili od Kastalije ili mučeni prohtevom za svetovnim životom. Odlučili ste da se više pokoravate tom raspoloženju no zakonima i svojim dužnostima. Niste takođe osetili ni potrebu da nam se poverite i da kod reda zatražite savet i pomoć. Da biste zadovoljili oblik i rasteretili savest, vi ste nam onda, dakle, uputili onu molbu, molbu za koju ste znali da je za nas neprihvatljiva, ali na koju biste se vi mogli pozvati ako bi stvar došla do objašnjenja. Pretpostavimo da ste za svoje tako neobično držanje imali razloga i da su vaše namere bile časne i vredne poštovanja, što ja nikako drukčije ne mogu zamisliti. Ali kako je bilo moguće da vi s takvim mislima, željama i odlukama u srcu, u duši već begunac od zastave, tako dugo ćuteći ostanete u svome zvanju i da ga prividno vodite bez greške?

— Ja sam ovde — rekao je majstor igre staklenih perli s nepromenjenom ljubaznošću — da o svemu tome s vama razgovaram, da odgovorim na svako vaše pitanje i ja sam rešio, kada sam jednom pošao putem svojeglavosti, da Hirsland i vašu kuću ne napustim pre no što budem znao da ste vi unekoliko razumeli moj položaj i moje ponašanje.

Majstor Aleksandar se zamislio: — Treba li to da znači da vi očekujete da ću ikada odobriti vaše postupanje i vaše planove? — pitao je zatim ustežući se.

— Ah, na odobravanje neću uopšte da mislim. Nadam se i očekujem da ćete me razumeti i da ću, kada odem odavde, zadržati neki ostatak vašeg poštovanja. To je jedini oproštaj koji još imam da uzmem u našoj Provinciji. Valdcel i selo igrača sam danas napustio zauvek.

Aleksandar je za nekoliko trenutaka ponovo sklopio oči. Saopštenja tog neshvatljivog čoveka došla su tako poražavajuće.

— Zauvek? — rekao je. — Vi mislite, dakle, da se nikako više ne vratite na svoje mesto? Moram reći da se razumete u iznenadi van je. Jedno pitanje, ako je dopušteno: Smatrate li sebe sada upravo još majstorom igre staklenih perli ili ne?

Jozef Kneht je posegao za kovčežićem koji je bio doneo.

— To sam bio do juče — rekao je — i mislim da sam danas oslobođen toga vraćajući vam u ruke vlasti pečate i ključeve. Oni su nedernuti, a i u selu igrača takođe ćete naći red, ako budete išli tamo da pregledate.

Predsednik reda se polako podigao sa stolice, izgledao je umoran i kao odjednom ostareo.

— Za danas ćemo vaš kovčežić ostaviti ovde — rekao je suvo. — Ako primanje pečata treba istovremeno da znači izvršenje vašeg otpuštanja iz zvanja, ja i inače nisam nadležan, pri tome bi morala da bude prisutna bar jedna trećina čitave vlasti. Ranije ste imali toliko smisla za stare običaje i oblike. U tom novom načinu ne mogu se snaći tako brzo. Možda ćete biti ljubazni da mi ostavite vremena do sutra pre no što dalje budemo govorili:

— Savršeno sam vam na raspolaganju, poštovani. Mene, kao i moje poštovanje, vi poznajete

već nekoliko godina. Verujte mi da se u tome ništa nije promenilo. Vi ste jedina osoba od koje se opraštam napuštajući Provinciju i to se odnosi ne jedino na vaše zvanje kao predsednika uprave reda. Kao što sam u vaše ruke vratio pečate i ključeve, tako se nadam, domine, da ćete me vi, kada se prethodno budemo potpuno objasnili, takođe osloboditi i mog zaveta kao člana reda.

Aleksandar ga je žalosno ispitivački pogledao u oči i zadržavao uzdah. — Ostavite me sada nasamo, visoko poštovani, dali ste mi za jedan dan dovoljno briga i materijala za razmišljanje. Neka je za danas dovoljno. Sutra ćemo govoriti dalje, dođite ovamo otprilike jedan sat pre podneva.

Oprostio se od magistra učtivim poklonom, a taj poklon pun rezignacije i pun učtivosti, koja više nije bila namenjena jednom kolegi, nego već jednom potpuno stranom, nanela je majstoru igre staklenih perli više bola no sve njegove reči.

Famulus koji je Knehta jedan trenutak kasnije odveo na večeru, doveo ga je za jedan gostinski sto i javio da se majstor Aleksandar povukao na duže vežbanje i da pretpostavlja da ni gospodin magistar ne želi nikakvo društvo. Jedna gostinska soba stoji spremna za njega.

Aleksandar je bio potpuno iznenađen posetom i saopštenjem majstora igre staklenih perli. Istina, otkad je redigovao odgovor vlasti na njegovo pismo, on je računao sa njegovim prigodnim dolaskom i sa tihom uznemirenošću mislio je na predstojeće objašnjenje. Ali da bi magistar Kneht sa svojom uzornom poslušnošću, svojim dobro negovanim formama, svojom skromnošću i svojim duševnim taktom jednog dana mogao sa njim razgovarati neprijavljen, da bi svoje zvanje svojevlasno i bez prethodnog savetovanja sa vlašću mogao ostaviti i na taj zapanjujući način lupiti u lice svakom običaju i navici — to je držao za savršeno nemoguće. Doduše, to se priznalo, Knehtovo držanje, ton i izrazi njegovog govora, njegova nenametljiva učtivost bili su isti kao i uvek, ali kako su sadržaj i duh njegovih saopštenja bili strašni i dirljivi, kako novi i iznenađujući, oh, i kako savršeno nekastalijski! Niko ne bi mogao sumnjati kad ga je gledao i slušao da je *magister ludi* možda bolestan, premoren, razdražen i ne potpuno gospodar samog sebe. Takođe ni iscrpna posmatranja koja je vlast nedavno priredila u Valdcelu nisu otkrila ni najmanji znak poremećenja, nereda ili nemarnosti u životu i radu sela igrača. Pa ipak sada je stajao tu taj strašni čovek koji mu je do juče bio najmiliji od svih kolega, kovčeg sa svojim zvaničnim odličjima ostavio kao putničku torbu, izjavio da je prestao biti magistar, prestao biti član vlasti, prestao biti brat reda i Kastaljanin, i samo je još brzo došao da se oprost. To je bio najstrašniji i najgadniji položaj u koji ga je njegovo zvanje kao predsednika uprave reda ikada dovelo. Imao je veliku muku da pri tom sačuva prisebnost.

A šta sad? Treba li da posegne za prinudnim sredstvima da magistra igre možda stavi u počasni zatvor i odmah, odmah sad, još večeras, da pošalje hitnu poruku svima članovima vlasti i da ih sazove? Je li što govorilo protiv toga, nije li to bilo najbliže i najpravičnije? Pa piak, nešto u njemu govorilo je protiv toga. I šta se upravo takvim merama imalo postići? Za magistra Knehta samo poniženje, za Kastaliju ništa, samo najviše za njega samog, magistra, izvesno rasterećenje i olakšanje savesti, pošto prema odvratnom i teškom ne bi više stajao kao jedini odgovoran. Ako se u fatalnoj stvari još nešto moglo popraviti, ako je možda još bio mogućan apel na Knehtovo osećanje časti i ako se možda mogla zamisliti neka promena misli kod njega, onda se to moglo postići samo u četiri oka. Njih dvojica, Kneht i Aleksandar, i niko drugi, imali su da izbore tu gorku bitku. I pošto je tako mislio, morao je priznati Knehtu da u osnovi postupa pravilno i plemenito time što se izmakao vlasti koju više nije priznavao, ali se njemu, predsedniku, postavio za konačnu borbu i rastanak. Taj Jozef Kneht, iako je činio nešto zabranjeno i mrsko, ipak je još i tada bio siguran u svoje držanje i svoj takt.

Majstor Aleksandar je odlučio da se osloni na to razmišljanje i da čitav zvanični aparat ostavi van igre. Tek sada, kad je taj zaključak bio nađen, počeo je o stvari razmišljati u pojedinostima i pitati se pre svega kako sada upravo stoji sa pravom ili nepravom u magistrovom postupanju.

Magistar je skroz pravio utisak da je ubeđen u svoj integritet i opravdanje svog nečuvenog koraka. Pošto je sada nameru majstora igre staklenih perli počeo stavljati na jednu formulu na koju se usudio i proveravati je na zakonima reda koje niko nije poznao bliže od njega, došao je do zaključka koji ga je iznenadio — da Jozef Kneht u stvari nije prekršio pravila po njihovom tekstu, niti ima nameru da ih prekrši. Jer po tekstu, čija održivost, dabome, već decenijama nije proveravana, svakom pripadniku reda u svako doba bilo je slobodno da istupi, ako bi se istovremeno odrekao prava i životne zajednice Kastalije. Time što je vratio svoje pečate, javio redu svoje istupanje i pošao u svet, Kneht je doduše učinio nešto od pamtiveka nečuveno, nešto neobično, strašno i možda vrlo neprikladno, ali ne prekršaj teksta pravila reda. Što taj neshvatljivi, ali formalno nikako protivzakonit korak nije hteo učiniti iza leđa predsednika uprave reda, nego ga je hteo učiniti oči u oči sa njim, bilo je više no što je po slovu bio obavezan. Ali kako je taj poštovani čovek, jedan od stubova hijerarhije, došao dotle? Kako je za svoju nameru, koja je uprkos svemu bila bekstvo od zastave, mogao upotrebiti pisano pravilo kad su mu to ipak morale braniti stotinu nepisanih, ali ne manje svetih i same po sebi razumljivih obaveza?

Čuo je kako izbija neki sat, iščupao se iz nekorisnih misli, otišao da se okupa, deset minuta je marljivo vežbao disanje i pošao u ćeliju za razmišljanje da pre spavanja još jedan sat prikuplja u sebe snagu i mir i da zatim do sutra ne misli više na tu stvar.

Idućeg dana jedan mladi famulus je iz gostinske kuće uprave reda doveo magistra Knehta predsedniku i bio svedok kako su se njih dvojica pozdravili. On je bio naviknut na prizor majstora razmišljanja i samodiscipline i na život među njima, ali u držanju, ponašanju i u pozdravu dvojice poštovanih ipak je palo u oči nešto osobito, njemu novo, jedan neuobičajeni, najviši stepen pribranosti i prosvetljenosti. To nije bio, tako nam je pričao, sasvim uobičajen pozdrav između dvojice najviših nosilaca dostojanstva koji je mogao biti veseo i lako odigrani ceremonijal ili svečano-radosni ceromonijalni akt, a prigodno takođe izvesno takmičenje u učtivosti, podređenosti i naglašenoj poniznosti. To je bilo otprilike kao da se dočekuje neki stranac, neki izdaleka doputovao majstor joga koji je došao da predsedniku reda ukaže poštovanje i da se sa njim meri. Reči i pokreti bili su vrlo skromni i štedljivi, ali su pogledi i lica obojice nosilaca dostojanstva bili mirni, prisebni i pribrani, pri tom ispunjeni skrivenom napetošću kao da su obojica skroz osvetljeni električnom strujom. Naš svedok nije više mogao videti i čuti od tog sastanka. Njih dvojica su iščezli u unutrašnjost prostorija, verovatno u privatni kabinet majstora Aleksandra i tamo ostali zajedno više časova, a da ih niko nije smeo uznemiravati. Ono što je predano od njihovih razgovora, potiče iz prigodnih pričanja gospodina delegata Desinorija, koga je Jozef Kneht o ponečem obavestio.

— Juče ste me iznenadili — počeo je predsednik — i gotovo me izbacili iz koncepta. U međuvremenu sam mogao nešto razmisliti o tome. Prirodno, moje gledište se nije promenilo, ja sam član vlasti i uprave reda. Prema slovu pravila vi imate pravo da prijavite svoje istupanje i da date ostavku na zvanje. Vi ste došli do toga da svoje zvanje osetite kao teret, a pokušaj za životom van reda kao neophodan. A kad bih vam sada predložio da se usudite na taj pokušaj i to ne u smislu vaših žustrih zaključaka, nego otprilike u vidu jednog dužeg ili čak neograničenog odsustva? Vaša molba je upravo to imala za svrhu.

— Ne sasvim — rekao je Kneht. — Da mi je molba bila odobrena, ja bih, doduše, ostao u redu, ali ne u zvanju. To što vi ljubazno predlažete, značilo bi neko izbegavanje. Uostalom, Valdcel i igra staklenih perli malo bi imali od jednog magistra koji je dugo odsutan, na neodređeno vreme na odmoru, i o kome se ne zna da li će se vratiti ili ne. A kad bi se on posle godinu-dve dana čak i vratio, on bi od svog zvanja i svoje discipline, igre staklenih perli, samo zaboravio i ne bi ništa novo naučio.

Aleksandar: — Možda bi ipak naučio štošta. Možda bi saznao da je svet napolju drukčiji no što ga je zamišljao i da mu je isto toliko bio malo potreban kao i on njemu; vratio bi se smiren i bio bi radostan što opet boravi u starom i isprobanom.

— Vaša dobrota ide vrlo daleko. Zahvalan sam joj, a ipak je ne mogu prihvatiti. Ono što ja tražim, to nije toliko zadovoljenje radoznalosti ili požude za svetskim životom, već naprotiv bezuslovnost. Ne želim da izađem u svet sa reosiguranjem u džepu za slučaj razočaranja, da budem obazrivi putnik koji se malo obzire po svetu. Naprotiv, meni je potreban smeo poduhvat, teškoća i opasnost, ja sam gladan stvarnosti, zadatka i dela, takođe lišavanja i patnji. Smem li moliti da ne insistirate na svom ljubaznom predlogu i uopšte na pokušaju da me pokolebate i namamite natrag. To ne bi vodilo ničemu. Moja poseta vama izgubila bi za mene svoju vrednost i sveti oganj čak i kad bi mi donela naknadno odobrenje moje molbe koje više ne tražim. Ja nisam ostao pri onoj molbi. Put kojim sam pošao sada je moje jedino i sve, moj zakon, zavičaj, služba. Aleksandar je uzdišući klimnuo glavom u znak odobravanja.

Uzmimo, dakle, jednom — rekao je strpljivo — da se vi u stvari ne možete omekšati ni skrenuti, vi ste uprkos svem spoljašnjem izgledu gluvi, vi se oglašujete o autoritet, o razum, o dobrotu, kao amok ili strašni ratnik kome se ne srne stati na put. Ja ću se privremeno odreći toga da vas opredelim na drugo i da utičem na vas. Ali onda recite mi ono radi čega ste došli ovamo da kažete, ispričajte mi istoriju svoga otpadanja, objasnite dela i zaključke kojima nas zastrašujete! Hoću da čujem, bilo da je to ispovest, bilo pravdanje, bilo optužba.

Kneht je klimnuo glavom. — Amok se zahvaljuje i raduje. Ja nemam da iznesem optužbu. Što bih hteo da kažem — što bi bilo ne samo tako teško, tako neverovatno teško da se stavi u reči — za mene ima smisao pravdanja, a za vas može imati smisao ispovesti.

Zavalio se u naslonjači i gledao gore gde su se na svodu tavanice, još priviđali blede ostaci nekadanjeg malanja, iz hirslanskih manastirskih vremena, kao san tanke šeme linija i tonova boja, cveća i ukrasa.

— Misao da čovek može biti takođe sit magistarskog zvanja i da ga može ostaviti prvi put mi je došla već nekoliko meseci posle naimenovanja za majstora igre staklenih perli. Sedeo sam jednog dana i čitao knjižicu svog nekad slavnog prethodnika, Ludvika Vasermalera. Prelazeći službenu godinu od meseca do meseca on u njoj daje uputstva i savete svojim naslednicima. Tu sam pročitao njegovu opomenu da čovek blagovremeno misli na javnu igru staklenih perli iduće godine i, ako se za to oseća neraspoložen i ako mu nedostaju ideje, da se za to pripremi koncentracijom. Kada sam, u svom snažnom osećanju najmlađeg magistra, pročitao tu opomenu, smeškao sam se istina malo mladalački mudro brizi starog čoveka koji ju je napisao. Ali iz toga mi je ipak zvučalo i nešto ozbiljno i opasno, nešto preteče i obespokojavajuće. Razmišljanje o tome; dovelo me je do ovog zaključka — ako ikada dođe dan kada bi mi misao na iduću svečanu igru umesto radosti ulila brigu, a umesto ponosa strah, ja bih se, umesto da se s mukom bakćem oko nove svečane igre, povukao i vlasti vratio odličja. To je bio prvi put da me okupila takva misao. Svakako tada, kada sam baš bio savladao velike napore ulaženja u zvanje i kada sam imao jedra puna vetra, nisam sebi verovao u mogućnost da bih i ja jednom mogao biti star čovek, umoran od rada i života, da bih jednom mogao stajati ravnodušan i zbunjen pred zadatkom da iz rukava istresem ideje za nove igre staklenih perli. Ipak, odluka je u meni tada nastala. Vi ste me u ono vreme vrlo dobro poznavali, poštovani, možda bolje no što sam se sam poznavao, vi ste bili moj savetnik i ispovednik u teško vreme početka mog službovanja i tek pre kratkog vremena ste bili napustili Valdcel.

Aleksandar ga je ispitivački pogledao: — Gotovo nikad nisam imao lepši zadatak — rekao je — i tada sam bio tako zadovoljan vama i samim sobom, kako to retko biva. Ako je ispravno da se sve

prijatno u životu mora platiti, dakle, sada moram platiti svoje ondašnje lepo osećanje. Onda sam bio upravo ponosit na vas. To danas ne mogu da budem. Ako red kroz vas doživi razočaranje, a Kastalija potres, onda znam da sam za to saodgovoran. Možda je trebalo da onda kada sam bio vaš pratilac i isavetodavac ostanem nekoliko nedelja duže u vašem naselju igrača ili da vas još malo jače uhvatim, malo iscrpnije kontrolišem.

Kneht je veselo očekivao njegov pogled. — Ne bi trebalo da sebi činite takve prigovore, domine, inače bih vas morao podsetiti na neke opomene koje ste mi morali dati kada sam kao najmlađi magistar suviše teško primio svoje zvanje sa njegovim obavezama i odgovornostima. Upravo mi pada na pamet da ste mi jednom u jednom takvom času kazali: kad bih ja, magistar igre, bio zlikovac ili nesposoban, i kada bih učinio sve što jedan magistar ne sme činiti, kada bih namemo išao na to da na svom visokom položaju pričinim što je moguće više štete, sve to našoj dragoj Kastaliji ne bi moglo više smetati, niti je dublje dotaći no kamičak bačen u jezero. Nekoliko talasića i krugova, pa je prošlo. Toliko je čvrst, toliko siguran naš kastalijski poredak, toliko nepovrediv duh. Sećate li se? Ne, vi ste izvesno nevini u pogledu mojih pokušaja da budem što je moguće gori Kastaljanin i da što više škodim redu. A vi takođe znate da mi nikako neće poći za rukom, niti to može, da vaš mir ozbiljno poremetim. Ali hoću dalje da pričam. — To što sam u početku svog magistrovanja mogao doneti onaj zaključak i što taj zaključak nisam zaboravio, već ga sada ostvarujem, to je u vezi s nekom vrstom duševnog doživljaja s kojim se s vremena na vreme susrećem i koji ja nazivam buđenje. Ali vi o tome već znate, ja sam vam jednom o tome govorio kad ste mi bili mentor i guru^[44]. Zalio sam vam se da me taj doživljaj, otkad sam stupio u zvanje, stalno izbegava i sve više mi iščezava u daljinu.

— Sećam se — potvrdio je predsednik — bio sam onda nešto zaprepašćen vašom sposobnošću za tu vrstu doživljavanja. Ona se kod nas inače malo nalazi, a tamo napolju se pojavljuje u toliko različitim oblicima, — na primer kod genija, naročito kod državnika i vojskovođa, a zatim i kod slabih, polupatoloških, u celini pre neobdarenih ljudi, kao što su vidoviti, telepati, medijumi. Niste mi izgledali ni u kakvoj vezi s dvema vrstama tih ljudi — sa bojnim junacima, kao ni sa vidovitim, ni istraživačima pomoću čarobnog štapa. Naprotiv, onda ste mi, a i do juče, izgledali dobar čovek iz reda — promišljen, jasan, poslušan. Izgledalo mi je da vama nikako ne odgovara da budete opsednuti ili ovladani tajanstvenim glasovima, božanskim ili demonskim, ili čak glasovima sopstvene unutrašnjosti. Zato sam stanja „buđenja”, kako ste mi ih opisivali, jednostavno tumačio kao povremeno postajanje svesnim svog ličnog porasta. Otuda je kao prirodno proizlazilo da su ti duševni doživljaji onda duže vremena izostajali. Vi ste upravo tek bili stupili u jedno zvanje i preuzeli zadatak koji vas je obavijao kao suviše veliki ogrtač u koji ste tek morali da urastete. Ali recite — jeste li ikada verovali da su te probuđenosti kao neka otkrovenja viših sila, saopštenja ili dozivi iz oblasti neke objektivne, večite ili božanske istine?

— Sa tim smo — rekao je Kneht — došli do mog trenutnog zadatka i teškoće, naime da u rečima izrazim ono što se recima uvek uskraćuje. Učiniti racionalnim ono što je očigledno vanracionalno. Ne, prilikom onih ubeđenja nikad nisam mislio na manifestacije nekog boga ili demona, ili neke apsolutne istine. Ono što tim doživljajima daje njihovu silinu i snagu ubedljivosti, nije njihov sadržaj istine, njihovo visoko poreklo, njihova bo žanstvenost ili slično, već njihova stvarnost. Oni su ogromno stvarni, kao na primer žestok telesni bol ili iznenađan prirodni događaj, oluja ili zemljotres, i izgleda da su sasvim drukčije napunjeni stvarnošću, prisutnošću, neizbežljivošću no obična vremena i stanja. Udar vetra koji prethodi nepogodi na pomolu, koji nas žurno goni kući i koji još pokušava da nam iz ruku istrgne kućna vrata — ili jaka zubobolja koja izgleda da u našoj vilici koncentriše sve napetosti, patnje i sukobe sveta — to su stvari čiju realnost ili značaj, ako hoćete, možemo kasnije

jednom početi da pretresamo ako smo skloni takvim zadovoljstvima, ali u času doživljaja one ne trpe nikakvu sumnju i do pucanja pune su realnosti. Sličnu vrstu povećane stvarnosti ima sada za mene moje „buđenje”, otuda mu je i ime. U takvim časovima meni je zaista kao da sam dugo vremena ležao u snu ili polusnu, ali sam sada budan i svetao i prijemljiv kao nikada inače. Takođe u svetskoj istoriji trenuci velikih bolova ili potresa imaju svoju ubedljivu nužnost, oni rasplamsavaju osećanje obespokojavajuće aktuelnosti i napetosti. Posle, kao posledica potresa, može se desiti lepo i svetio ili sumanuto i mračno. U svakom slučaju ono što se događa nosiće vid veličine, nužnosti i stvarnosti i razlikovaće se i odvajati od onoga što se zbiva svakog dana.

— Ali pustite me da pokušam — produžio je posle predaha — da tu stvar zahvatim još s jedne druge strane. Možete li se setiti legende o svetom Hristiforu? Da? Taj Hristifor, dakle, bio je čovek velike snage i smelosti, ali nije hteo da postane gospodar i da vlada, već da služi. Služenje je bilo njegova snaga i veština, u tome se razumevao. Ipak mu nije bilo svejedno kome služi. To je morao biti najveći, najmoćniji gospodar. I kada je čuo o nekom gospodaru koji je bio moćniji no njegov dotadanji, on je njemu nudio svoje usluge. Taj veliki sluga uvek mi se dopadao i mora biti da sam mu pomalo sličan. Bar u jednom vremenu svog života u kome sam mogao sam sobom raspolagati, u vremenu studentovanja, dugo sam tražio i kolebao se kome gospodaru da služim. Ja sam se godinama branio i s nepoverenjem držao prema igri staklenih perli, koju sam ipak odavno bio upoznao kao najdragoceniji i najosobeniji plod naše Provincije. Ja sam zagrizao mamac i znao sam da na zemlji nema ničeg dražesnijeg i diferenciranijeg no podati se igri. Ali sam već prilično rano zapazio da ta ushićujuća igra ne traži naivne igrače svečanih večeri, već traži i u svoju službu privlači takvog koji je jednom otišao malo dalje. I sada se u meni svim mojim snagama i interesovanjem da se zauvek predam toj čaroliji branio neki instinkt, neko naivno osećanje za jednostavno, za celo i zdravo, što me je opominjalo na duh valdcelskog sela igrača kao na neki duh specijalista i virtuoza, istina jedan visoko kultivisan, krajnje bogato prorađen duh, ali koji je ipak bio odvojen od celine života i ljudstva i koji se bio uzdigao u neku nadmenu usamljenost. Godinama sam sumnjao i ispitivao dok zaključak nije sazreo i dok se uprkos svemu nisam odlučio za igru. To sam učinio, jer je u meni bila baš ona težnja da tražim najviše u ispunjenju i da služim samo najvećem gospodaru.

— Razumem — rekao je majstor Aleksandar. — Ali ma kako to posmatrao i ma kako vi to takođe hteli da predstavite, ja uvek nailazim na isti razlog za sve vaše osobenosti. Vi imate suvišak osećanja za svoju sopstvenu ličnost ili suvišak zavisnosti od nje, a to nikako nije isto što i biti velika ličnost. Neko može biti zvezda prvog reda po obdarenosti, po snazi volje, istrajnosti, ali tako dobro postavljen u središte da u sistemu kome pripada zamahuje bez ikakvog trenja i rasipanja energije. Drugi ima iste visoke darovitosti, možda još lepše, ali osovina ne ide tačno kroz središte i on polovinu svoje snage raspe na ekscentrične pokrete koji njega samog oslabljuju, a okolnom svetu smetaju. Vi svakako pripadate tom soju. Samo moramo priznati, dabome, vi ste to umeli odlično da sakrijete. Zlo izgleda da se sada utoliko žešće prazni. Pričate mi o svetom Hristiforu, a ja moram da kažem: iako taj lik ima nečeg veličanstvenog i dirljivog, on ipak nije uzor za slugu naše hijerarhije. Ko hoće da služi, taj mora služiti onom gospodaru kome se zakleo na uspeh ili propast, a ne sa potajnom rezervom da menja gospodara čim nađe jednog sjajnijeg. Time sluga postaje sudija svojih gospodara i vi činite tačno isto. Vi hoćete da uvek služite samo najvišem gospodaru i toliko ste bezazleni da sami odlučujete o rangi gospodara koje birate.

Kneht je slušao pažljivo, ne bez senke žalosti na licu. Nastavio je: — Čast vašem sudu, ja ništa drugo nisam mogao očekivati. Ali pustite me da pričam dalje, još malo. Ja sam, dakle, postao igrač staklenih perli i sada sam prilično vremena bio uverenja da služim najvišem od svih gospodara. Bar mi je moj prijatelj Desinjori, naš pokrovitelj u Saveznom savetu, jednom krajnje očigledno opisao

kakav sam nekada bio arogantan, nadmen, blaziran, virtouz igre i jelen elite. Ali moram vam još reći kakvo značenje je za mene imala reč „transcendovati” od vremena studentovanja i „buđenja”. Ona mi je, verujem, doletela pri čitanju jednog filozofa prosvetljenosti i pod uticajem majstora Tomasa fon der Trave i otada mi je, kao i „buđenje”, prava čarobna reč koja zahteva i goni, teši i obećava. Ja sam prihvatio da moj život otprilike treba da bude neko transcendovanje, koraćanje dalje, od stupnja na stupanj, da prostor za prostorom treba da bude preden i ostavljen, kao što muzika svršava temu za temom, tempo za tempom, izvršuje ih i ostavlja za sobom, nikada umorna, nikad ne spavajući, uvek budna, uvek savršeno prisutna. U vezi sa doživljajima buđenja primetio sam da ima takvih stupnjeva i prostora i da ponekad poslednje vreme jednog odseka nosi u sebi boju uvelosti i želje za umiranjem, da ono onda vodi u promene, u neki nov prostor, u buđenje, u nov početak.

Saopštavam vam takođe i tu sliku, sliku transcendovanja kao sredstvo koje možda pomaže da se tumači moj život.

Odluka za igru staklenih perli bila je važan stupanj, ne manje prvo osetno svrstavanje u hijerarhiju. I u svom zvanju kao magistar još sam doživljavao takve stupnjeve. Najbolje što mi je zvanje donelo bilo je otkriće da su ne samo sviranje i igra staklenih perli delatnosti koje usrećuju, već takođe poučavanje i vaspitavanje. I postepeno sam dalje otkrivao još da mi vaspitavanje tim više pričinjava radosti što su vaspitanici bili mlađi i manje naopako vaspitani. To, kao i ponešto drugo, godinama je vodilo k tome da sam želeo mlade i sve mlade učenike, da bih najradije postao učitelj u nekoj početničkoj školi, ukratko da se moja mašta povremeno zapošljavala stvarima koje su se već nalazile van moga zvanja.

Predahnuo je. Predsednik je primetio: — Vi me sve više zaprepašćujete, magistre. Vi tu govorite o svom životu i gotovo nema govora ni o čem drugom do o privatnim, subjektivnim doživljajima, ličnim željama, ličnim razvijanjima i odlukama! Zaista nisam znao da jedan Kastaljanin vašeg ranga može tako da vidi sebe i svoj život.

Glas mu je zvučao između prekora i žalosti i to je zbolelo Knehta. Ipak se pribrao i vedro uzviknuo:

Ali, visoko poštovani, mi ovog časa ne govorimo o Kastaliji, o vlasti i hijerarhiji, već jedino o meni, o psihologiji čoveka koji vam je nažalost morao prirediti velike neugodnosti. Nije moje da govorim o svom vođenju zvanja, svom ispunjenju dužnosti, svojoj vrednosti ili nevrednosti kao Kastaljanina i kao magistra. Moje vođenje zvanja, kao i čitava spoljašnja strana mog života leži pred vama otvorena i može se proveriti, neće se naći mnogo za kažnjavanje. Ono o čemu je ovde reč, to je nešto sasvim drugo, naime da vam se pokaže put kojim sam išao ja kao pojedinac i koji me je sada izveo iz Valdcela i sutra će me izvesti iz Kastalijske. Budite tako dobri, pa me saslušajte još malo.

Za svoje znanje o postojanju nekog sveta van naše male Provincije imam da zahvalim ne svojim studijama u kojima se taj svet pojavljivao samo kao daleka prošlost, već prvo svom školskom drugu Desinjoriju koji je bio gost spolja, a docnije svome boravku kod Benediktinskih otaca i patera Jakobusa.

Bilo je vrlo malo onoga što sam sopstvenim očima video od sveta, ali kroz tog čoveka dobio sam ideju o onome što se naziva istorija i možda sam već time postavio temelj izolovanosti u koju sam po svom povratku zapao. Moj povratak iz manastira bio je gotovo povratak u jednu zemlju bez istorije, u provinciju naučnika i igrača staklenih perli, u najvećma otmeno i takođe najvećma prijatno društvo. Ali izgledalo je da ja sa svojim poimanjem o svetu, sa svojom radoznalošću u pogledu njega, sa svojim saosećanjem za njega, stojim potpuno sam. Tu je bilo dovoljno da se za to obeštetim. Tu je bilo ljudi koje sam visoko poštovao i bila mi je stidna i usrećujuća čast da postanem njihov kolega; bilo je i mnoštvo lepo vaspitanih i visoko obrazovanih ljudi, bilo je takođe dovoljno rada i vrlo

mного obdarenih i voljenja vrednih učenika. Samo, za vreme učenja kod patera Jakobusa otkrio sam da sam ja ne samo Kastaljanin, već i čovek, da se mene tiče svet, ceo svet, i da imam prava da živim sa njim. Iz tog otkrića su proizišle potrebe, želje, zahtevi, obaveze po kojima nikako nisam smeo živeti. Život sveta, onakav kako ga je Kastaljanin video, bio je nešto zaostalo i inferiorno, život nereda i sirovosti, strasti i rasejanosti, on nije bio ništa lepo i vredno željenja. Ali svet i njegov život bio je beskrajno veći i bogatiji od predstave koju je jedan Kastaljanin mogao imati o njemu. On je bio pun postajanja, pun istorije, pun pokušaja, i uvek novog početka, on je bio možda haotičan, ali je bio zavičaj i rodno tle svih sudbina, svih umetnosti, sveg ljudstva, on je imao jezike, narode, države, kulture, on je doneo takođe našu Kastaliju i sve bi to opet video kako umire i nadživeo bi ga. Moj učitelj Jakobus je u meni probudio ljubav prema tom свету. Ona je stalno rasla i tražila hrane, a u Kastaliji nije bilo ničega što je davalo hrane. Tu se bilo van sveta, ona sama je bila mali, savršeni svet koji više ne postaje, koji više ne raste.

Duboko je disao i malo začutao. Pošto predsednik nije ništa odvratio i samo ga je očekujući posmatrao, on mu je klimnuo glavom razmišljajući i produžio: — Sad sam nekoliko godina imao da nosim dva bremena. Imao sam da upravljam velikim zvanjem, da nosim njegovu odgovornost i da se obračunam sa svojom ljubavlju. Zvanje, toliko mi je od početka bilo jasno, nije smelo trpeti od te ljubavi. Naprotiv, ono je trebalo, kao što sam mislio, da od te ljubavi ima dobitak. Čak i da svoj posao vršim, ali to se nisam nadao, nešto manje savršeno i besprekorno no što se od jednog magistra može očekivati, ipak sam znao da sam u srcu bio budniji i življi no pokojni besporočni kolega i da sam svojim učenicima i saradnicima imao da dam ovo ili ono. Svoj zadatak sam video u tome da kastalijski život i mišljenje postepeno i blago proširim i zagrejem bez prekida sa tradicijom, da iz sveta i istorije u njega unesem novu krv. A jedna lepa podudarnost je htela da je u isto vreme napolju u zemlji jedan svetovni čovek isto tako osećao, mislio i sanjao o nekom sprijateljavanju i prožimanju Kastalije i sveta — to je bio Plinio Desinjori.

Majstor Aleksandar je malo razvukao usta kada je rekao: — Pa da, nikada nisam ni očekivao mnogo radosnog od uticaja tog čoveka na vas, kao ni od vašeg neuspelog štićenika Tegularijusa. A Desinjori je, dakle, taj koji vas je potpuno naveo na raskid s redom?

— Ne, domine, ali on mi je u tome pomogao, a da delom to i ne zna. On je uneo malo vazduha u moju tišinu, kroz njega sam opet došao u dodir sa spoljašnjim svetom i tek tako mi je postalo moguće da uvidim i da sam sebi priznam da še nalazim na kraju svoje ovdašnje karijere, da mi je prava radost u mom radu propala i da je vreme da učinim kraj mucu. Opet je preden jedan stupanj, prošao sam kroz jedan prostor, a ovog puta to je bila Kastalija.

— Kako vi to izražavate! — primetio je Aleksandar vrteći glavom. — Kao da prostor Kastalije nije dovoljno veliki da mnoge celog života uposli dostojanstveno! Verujete li ozbiljno da ste taj prostor premerili i savladali?

— O ne — uzviknuo je drugi živo — nikada nisam tako što verovao. Ako kažem da sam dospeo na granicu tog prostora, pod tim mislim samo da sam dao ono što sam kao pojedinac na svome mestu mogao dati. Od pre kratkog vremena nalazim se na granici na kojoj moj rad kao majstora igre staklenih perli postaje večito ponavljanje, prazno vežbanje i formula, kad ga vršim bez radosti, bez oduševljenja, ponekad čak bez vere. Bilo je vreme da sa tim prekinem.

Aleksandar je uzdahnio: — To je vaše shvatanje, ali ne i shvatanje reda i njegovih pravila. Nije ništa novo ni čudnovato ako neki brat reda ima raspoloženje da s vremena na vreme bude umoran od svog rada. Tada mu pravila pokazuju put da povрати harmoniju i da se opet vrati na pravo mesto. Jeste li to zaboravili?

— Verujem da nisam, poštovani. Vi možete da pogledate u moje vođenje zvanja i upravo još

nedavno kada ste dobili moju okružnicu, vi ste naredili da kontrolišu selo igrača i imene. Mogli ste konstatovati da se posao svršava, da su kancelarija i arhiv uredni, da magistar igre ne odaje ni bolesti ni čudi. Zahvalan sam baš onim pravilima, u koja ste me nekada tako majstorski uputili, što sam izdržao i što nisam izgubio ni snagu ni mirnoću. Ali to me je stajalo mnogo muka. A sada me, na žalost, ne staje manje muka da vas ubedim da to nisu ni raspoloženja, ni čudi, ni požude koje me gone. Ali svejedno da li mi to polazi za rukom ili ne, nastojim bar na tome da mi priznate da su moja ličnost i moj rad bili potpuni i upotrebljivi do trenutka kad ste me poslednji put kontrolisali. Je li to već isuviše što očekujem od vas?

Oči majstora Aleksandra su malo, kao podrugljivo, zažmurile.

— Gospodine kolega — rekao je — vi govorite sa mnom kao da smo dve privatne ličnosti koje neobavezno razgovaraju. Ali to se odnosi samo na vas, vi ste sada u stvari privatna ličnost. Međutim, ja to nisam. I ono što mislim i kažem ne kažem ja, već to kaže predsednik uprave reda i on je za svaku reč odgovoran svojoj vlasti. To što vi danas ovde kažete, to će biti bez posledica. Neka to za vas bude i još ozbiljnije, ali to ostaje govor privatnog čoveka koji govori u ličnom interesu. Ali za mene i dalje postoje zvanje i odgovornost, i to što ja danas kažem ili činim, može imati posledica. Prema vama i vašoj stvari ja zastupam vlast. Nije svejedno da li vlast hoće da prihvati, možda čak da prizna, predstavu procesa. — Vi mi to, dakle, predstavljate tako kao da ste vi, iako sa svakojakim nastranim mislima u glavi, do juče bili Kastaljanin i magistar bez prekora i bez prigovora, kao da ste, doduše, doživeli iskušenja i napasti zamora od službe, ali da ste ih redovno suzbijali i savlačivali. Pretpostavimo da ja to uvažavam, ali kako onda da razumem ono čudovišno, da besprekorni, potpuni magistar, koji je još juče svako pravilo izvršavao, danas odjednom dezertuje? Onda mi ipak pada lakše da zamislim jednog magistra koji se već duže vremena promenio u naravi i razboleo i koji, dok se još uvek smatrao potpuno dobrim Kastaljaninom, to u stvari već davno više nije bio. Takođe se pitam zašto vi upravo polazete toliko na konstataciju da ste do u poslednje vreme bili magistar veran dužnosti. Kada ste jednom učinili korak, prekršili poslušnost i izvršili dezertovanje, za vas sada takve konstatacije mogu da budu ipak ravnodušne.

Kneht se branio: — Dopustite, visoko poštovani, zašto bi mi to bilo svejedno? U pitanju je moj glas i moje ime, uspomena koju ostavljam tu. U pitanju je takođe mogućnost za mene da napolju delam za Kastaliju. Ja ne stojim ovde da bih nešto spasao za sebe ili da bih postigao odobrenje moga koraka od strane vlasti. Ja sam računao sa tim i podaj em se tome da moje kolege ubuduće sumnjaju u mene i da me gledaju kao problematičnu pojavu. Ali neću da me smatraju izdajicom ili ludakom, to je osuda koju ne mogu prihvatiti. Ja sam učinio nešto čemu vi morate zameriti, ali ja sam to učinio zato što sam morao, jer mi je to naloženo, jer je to moje opredeljenje u koje verujem i koje primam s dobrom voljom. Ako mi, takođe, ni to ne možete priznati, onda sam podlegao i uzaludno sam vam govorio.

— Uvek je reč o jednom te istom — odgovorio je Aleksandar. — Moram priznati da pod datim okolnostima volja pojedinca treba da ima pravo da prekrši zakone u koje veruje i koje ima da zastupa. Ali ja ne mogu verovati u naš poredak i istovremeno takođe u vaše privatno pravo na kršenje tog poretka. — Molim, nemojte me prekidati. Mogu vam dopustiti da, prema svem izgledu, budete ubeđeni u svoje pravo i smisao svog fatalnog koraka i u poziv na vašu nameru. Nemojte nikako očekivati da odobrim sam korak. Naprotiv, ja sam svakako došao dotle da se odrekнем svoje početne misli da vas povratim i da promenim vašu odluku. Primam vaše istupanje iz reda i predajem vlasti izveštaj o vašem dobrovoljnom istupanju iz zvanja. Dalje vam ne mogu izići u susret, Jozefe Knehte.

Majstor igre staklenih perli napravio je gest privrženosti. Zatim je tiho rekao: — Hvala vam, gospodine predsedniče. Kovčević sam vam već predao. Sada vam u ruke vlasti predajem i nekoliko

svojih zabeležaka o stanju stvari u Valdcelu, pre svega o repetentima i onim nekolikim ličnostima za koje verujem da pre svega dolaze u obzir kao naslednici u mome zvanju.

Izvukao je iz džepa nekoliko zgužvanih listova i stavio na sto. Zatim je ustao. Predsednik se takođe podigao. Kneht mu je prišao, dugo mu gledao u oči s tužnom ljubaznošću, poklonio se i rekao: — Hteo sam vas moliti da mi za oproštaj pružite ruku, ali sada se toga moram odreći. Oduvek ste mi bili naročito dragi, današnji dan u tome nije ništa promenio. Zbogom, dragi i poštovani.

Aleksandar je stajao miran, nešto bled. Jednog trenutka je izgledalo kao da hoće da digne ruku i da je pruži onom koji je odlazio. Osetio je da su mu se oči ovlažile. Tada je nagnuo glavu, odgovorio na Knehtov poklon i pustio ga da ide.

Kada je onaj koji je odlazio zatvorio za sobom vrata, predsednik je ostao nepokretan i osluškivao korake koji su se udaljavali. Kad se i poslednji bio izgubio i kad se više ništa nije moglo čuti, hodao je neko vreme tamo-amo po sobi. Tada su napolju ponovo odjeknuli koraci i neko je ponovo zakucao na vrata. Mladi sluga je ušao i prijavio jednog posetioca koji je tražio da govori s njim.

— Reci mu da ga mogu primiti kroz jedan sat i da ga molim da bude kratak, imam važna posla. Ne, sačekaj još! Otidi u kancelariju i javi prvom sekretaru da odmah hitno za prekosutra sazove celokupnu vlast na sednicu, s primedbom da je punobrojnost neophodna i da se kao izvinjenje za izostanak prima samo teško oboljenje. Tada otidi nastojniku kuće i reci mu da sutra moram otputovati u Valdcel, kola treba da budu sprema u sedam ...

— Dopustite — rekao je mladić — bila bi na raspolaganju kola gospodina magistra igre.

— Kako?

— Poštovani je juče došao kolima. Malopre je napustio kuću saopštivši da odlazi pešice i da kola ostavlja vlasti na raspolaganju.

— Dobro je. Tako ću sutra uzeti valdcelska kola. Molim, ponovite.

Služitelj je ponovio: — Posetilac će biti primljen kroz jedan sat, treba da bude kratak. Prvi sekretar treba za prekosutra da sazove vlast, punobrojnost neophodna, samo teška bolest izvinjava. Sutra ujutru u sedam odlazak u Valdcel kolima gospodina magistra igre.

Kad je mladi čovek otišao, majstor Aleksandar je odahnuo. Pristupio je stolu za kojim je sedeo s Knehtom.

U njemu su još odzvanjali koraci tog neshvatljivog, koga je voleo više od svih drugih i koji mu je pričinio tako veliki bol. Od onih dana kada mu je učinio usluge, stalno je voleo tog čoveka. Pored nekih drugih svojstava voleo je baš takođe Knehtov hod — određen, čvrsta takta, ali lak, gotovo lebdeći hod između dostojanstvenog i detinjastog, između sveštenskog i igračkog, naročito, ljubak i otmen, hod koji se izvorsno podudara s Knehtovim licem i glasom. On se ne manje podudara s njegovim tako naročitim manirom kastaljanstva i magistarstva, s njegovim manirom gospodstva i veselosti koji je katkad podsećao pomalo na aristokratski odmereni manir njegovog prethodnika, majstora Tomasa, ponekad i na jednostavni i osvajački manir starog magistra muzike. On je, dakle, već otputovao, žurno, pešice, ko zna kuda, i možda ga nikada više neće videti, nikada više čuti smeh i nikada više videti kako njegova lepa ruka dugih prstiju slika hijeroglifa nekog stava igre staklenih perli. Dohvatio je listove koji su ostali da leže na stolu i počeo ih čitati. To je bilo kratko zaveštanje, vrlo oskudno i stvarno, često samo podsetnici umesto rečenica i imalo je za svrhu da vlasti olakša rad u predstojećoj kontroli sela igrača i u novom izboru magistra. Tu su se nalazile pametne primedbe u sitnim lepim slovima, reči i rukopis isto tako kovani jedinstvenim i nepromenljivim bićem Jozefa Knehta, kao što je njegovo lice, njegov glas, njegov hod. Teško bi vlast našla nekog čoveka njegovog ranga da bi ga načinila njegovim naslednikom. Prava gospoda i prave ličnosti bile su upravo retke, a

svaki takav lik srećan slučaj i poklon — pa i tu u Kastaliji, provinciji elite.

Hodanje je Jozefu Knehtu pričinjavalo radost, godinama već nije putovao pešice. Da, kad je tačnije razmislio, činilo mu se da mu je poslednje putovanje pešice bilo ono koje ga je nekada iz Mariafelsa dovelo natrag u Kastaliju, na onu godišnju igru u Valdcelu koja je toliko bila opterećena smrću „ekselencije”, magistra Tomasa fon der Trave, i njega samog pustila da mu postane naslednik. Inače, kada je mislio na ona vremena, na studen to vanje i Bambusov šumarak, uvek mu se činilo kao da kroz neku trezveno hladnu kameru gleda u daleke, nepovratne, suncem veselo obasjane krajeve koji su postali raj uspomena. Takvo sećanje, iako je bivalo bez tuge, uvek je bilo prizor vrlo dalekog, drugog, tajanstveno-svečano različitog od današnjice i svakidašnjice. Ali sada, tog vedrog, svetlog septembarskog popodneva, sa snažnim bojama blizine i blago zapahnutim, kao san nežnim, iz plavog u ljubičasto trepereći tonovima daljine, pri ugodnom pešačenju i dokonom posmatranju, ono putovanje pešice doživljeno pre toliko dugo vremena, nije gledalo u rezigniranu današnjicu kao neka udaljenost, kao neki raj, već je današnje putovanje bilo bratski slično ondašnjem, kao današnji Jozef Kneht onom ondašnjem. Sve je opet bilo novo, tajanstveno, s mnogo obećanja, ono je moglo povratiti sve prošlo i, uz to, doneti još mnogo novog. Dan i svet ga odavno nisu takvog gledali, tako bez tegoba, lepog i nedužnog. Sreća slobode i samoopredeljenja prostrujala ga je kao jak napitak. Koliko dugo nije osetio to osećanje, tu milu i ushićujuću iluziju! Razmislio je i setio se časa kada ga je jednom to divno osećanje dirnulo i okovalo. To je bilo u razgovoru s magistrom Tomasom, pod njegovim ljubazno ironičnim pogledom, i sećao se strašnog osećanja onog časa kad je izgubio slobodu. Ono nije bilo upravo bol, patnja koja peče, već pre božazan, neka tiha jeza, opominjuće organsko osećanje nad dijafragmom, promena u temperaturi, a naročito u tempu osećanja života. To tako zazorno, stežuće osećanje koje je izdaleka pretilo da u onom sudbonosnom trenutku uguši, danas je bilo nađeno ili izlečeno.

Juče na putu u Hirsland, Kneht je rešio da se nikako ne kaje za ono što se tamo bude dogodilo. Za danas je zabranio sebi da misli na pojedinosti razgovora s Aleksandrom, na svoju borbu s njim, na njegovu borbu o njega. On je bio potpuno otvoren osećanju opuštanja i slobode, koje ga je ispunjavalo kao seljaka osećanje počinka posle svršenog dnevnog posla. Znao je da je skriven i da nije obavezan ni na šta, znao je da je za trenutak potpuno nepotreban i isključen, da nije obavezan ni na kakav rad, ni na kakvo mišljenje, a svetli šareni dan opkoljavao ga je zračeći blago, sav slika, sav prisutnost, bez zahteva, bez jučerašnjice i sutrašnjice. Zadovoljni je idući povremeno pevušio neki marš koji su kao mali elitni đaci u Ešholcu pevali na izletima utroje ili učetvoro. Kao cvrkut ptica počele su mu doletati sitne, svetle uspomene i zvuci iz veselog ranog jutra njegovog života.

Zastao je pod jednom trešnjom čije se lišće već prelivalo u purpur i seo u travu. Zavukao je ruku u džep od kaputa i izvukao nešto što majstor Aleksandar ne bi pretpostavio da on ima — jednu malu drvenu frulu i posmatrao je s izvesnom nežnošću. Taj naivni instrument, koji je izgledao detinjski, nije imao odavno — od pre pola godine. I sa zadovoljstvom se setio dana kada ga je dobio. Putovao je u Monteport da bi s Karlom Feromontom prodiskutovao neka pitanja iz istorije muzike. Tada je razgovor došao takođe na drvene duvačke instrumente nekih epoha, pa je molio prijatelja da mu pokaže monteportsku zbirku instrumenata. Posle prolaska, punog uživanja, kroz neke dvorane krcate starih orgulja, harfi, flauta, klavira, došli su u jedan magazin gde su čuvani instrumenti za škole. Kneht je tamo video čitav jedan kovčeg pun takvih malih frula. Posmatrao je jednu i probao i pitao prijatelja da li sme da je uzme. Smejući se Karlo ga je molio da izabere jednu, smejući se dao mu je da potpiše potvrdu, a onda mu je, do tančina objasnio kako je instrumenat napravljen, rukovanje

njime i tehniku sviranja na njemu. Kneht je poneo lepu igračkicu i s vremena na vreme vežbao na njoj. Još otkada je kao dečko u Ešholcu svirao na blok-fruli, nikada nije svirao na nekom duvačkom instrumentu, iako je već više puta imao nameru da to ponovo uči. Odmah posle tonskih lestvica, upotrebljavao je svesku sa starim melodijama koju je Feromonte izdao za početnike i katkad je iz magistrovog vrta ili iz njegove spavaće sobe prodirao blagi, slatki zvuk frulice. On još ni izdaleka nije bio majstor, ali je naučio da svira veći broj onih crkvenih korala i pesama. Znao ih je napamet, a od nekih je znao i tekstove. Pala mu je na pamet jedna od tih pesama koja se podudarala sa trenutkom. Izgovorio je nekoliko redova stihova:

*Moja glava i udovi
Ležali su obisnuti,
Al' sad stojim,
Čio sam i veseo,
Gledam nebo licem svojim.*

Zatim je stavio instrumenat na usne i duvao melodiju, gledao u blago sjajnu širinu ka dalekim, visokim planinama, slušao kako vesela, pobožna pesma odjekuje u njima u slatkom tonu frule i osećao se zadovoljan i jedno sa nebom, brdima, pesmom i danom. Sa zadovoljstvom je međ prstima osećao uglačano, okruglo drvo, i mislio da je, osim odeće koju je imao na sebi, ta frulica bila jedino parče svojine koje je sebi dopustio da ponese iz Valdcela. Tokom godina nakupilo se ponešto što je više ili manje nosilo svojstvo lične svojine — pre svega zabeleške, sveske sa izvodima i slično. Sve je to ostavio, selo igrača je to po volji moglo upotrebljavati. Ali on je sobom poneo frulicu i bio je veseo što je ima pri sebi. Ona je bila skroman i ljubazan saputnik.

Drugog dana je putnik stigao u glavni grad i javio se u kući Desinjorija. Plinio mu se spustio niza stepenice u susret i uzbuđeno ga zagrlio.

— Očekivali smo te sa čežnjom i brigama — uzviknuo je. — Učinio si veliki korak, prijatelju, neka nam on svima donese dobro. Ali kako su te pustili! Nikada ne bih u to poverovao.

Kneht se smejao: — Vidiš, tu sam. Ali o tome ću ti drugom prilikom pričati. Sada bih hteo da pre svega pozdravim svog učenika i, naravno, takođe tvoju ženu i da o svemu sa vama porazgovaram šta da radimo sa mojim novim zvanjem. Željan sam da počnem.

Plinio je pozvao jednu devojkicu i naredio joj da mu odmah dovede sina.

— Mladoga gospodina? — pitala je naizgled začuđena, ali je brzo otrčala, dok je domaćin odveo prijatelja u gostinsku sobu i počeo ga revnosno upoznavati kako je zamislio i sve pripremio za Knehtov dolazak i njegov zajednički život s mladim Titom. Sve se moglo urediti prema Knehtovim željama; takođe je i Titova majka posle izvesnog otpora shvatila te želje i priklonila im se. Oni imaju mali letnjikovac u planini, nazivaju ga Belpunt i on lepo leži na jezeru. Kneht bi u početku tamo živeo sa svojim vaspitanikom. Služiće ih jedna stara devojkica, ovih dana je već otputovala tamo da sve uredi. Razume se, to je samo boravak za kraće vreme, najviše dok nastupi zima, ali baš za to prvo vreme, izvesno, takvo odvajanje je samo korisno. Takođe mu je mило što je Tito veliki prijatelj brda i kuće Belpunt, pa se raduje boravku gore i tamo odlazi bez otpora. Desinjori se setio da ima mapu sa slikama kuće i predela; povukao je Knehta sa sobom u svoju sobu za rad, revnosno je potražio mapu i kad ju je našao i otvorio počeo je gostu pokazivati i opisivati kuću, seljačku sobu, kaljevu peć, zasvođene hodnike, kupatilo na jezeru, vodopad.

— Dopada li ti se? — pitao je svesrdno. — Hoćeš li se moći tamo dobro osećati?

— Zašto ne? — rekao je Kneht mirno. — Ali gde je Tito? Već je prilično prošlo otkako si poslao po njega.

Još malo su razgovarali o ovom i onom, onda su se napolju začuli koraci, vrata se otvorila i neko je ušao, ali to nije bio Tito, ni devojka poslata po njega. To je bila Titova majka, gospođa Desinjori. Kneht je ustao da je pozdravi, ona mu je pružila ruku i nasmejala se sa malo mučnom ljubaznošću, dok je on video da se pod tim učtivim osmej kom krije izraz zabrinutosti i jeda. Gotovo nije ni izgovorila koju reč dobrodošlice, a okrenula se mužu i plahovito se oslobodila saopštenja koje joj je ležalo na duši.

— Zaista je mučno — uzviknula je — zamisli, dečko je nestao i nigde ga ne možemo pronaći.

— Biće da je izišao — umirivao ju je Plinio. — Doći će on već.

— Na žalost, to nije verovatno — rekla je majka. — Još jutros je otišao. To sam već rano primetila.

— A zašto ja za to tek sada saznajem?

— Zato što sam, prirodno, svakog časa očekivala njegov povratak i zato što te nisam htela uzbuđivati nepotrebnim. Spočetka takođe nisam mislila ni na šta rđavo, mislila sam da je otišao u šetnju. Tek kad ga ni u podne nije bilo, počela sam se brinuti. Danas nisi bio o ručku ovde, inače biu podne saznao za to. Takođe sam još i tada htela da sebe ubedim da je to samo nemarnost s njegove strane što me ostavlja da tako dugo čekam. Ali to nije bilo tako.

— Dopustite mi jedno pitanje — rekao je Kneht. — Mladić je ipak znao da ću ja uskoro doći i o vašim namerama s njim i sa mnom?

— Razume se, gospodine magistre. Izgledalo je da je s tim namerama gotovo čak zadovoljan, ili mu je bar bilo milije da mu vi postanete učitelj, no da ga opet pošaljemo ma u kakvu školu.

— Onda — rekao je Kneht — sve je dobro. Vaš sin, sinjora, naviknut je na vrlo mnogo slobode, naročito u poslednje vreme. Zato mu je izgled na nekog vaspitača i održavaoca zapta, pojmljivo, pre fatalan. I tako je on u ovom trenutku, pre no što bi bio predan novom učitelju, nestao, možda ne toliko u nadi da stvarno umakne svojoj sudbini, koliko u misli da odlaganjem ne može ništa izgubiti. Osim toga, on je verovatno hteo da roditeljima i uči koga su oni poručili zada udarac i da izrazi svoj prkos protiv čitavog sveta odraslih i učitelja.

Desinjoriju je bilo milo što je Kneht ceo događaj primio toliko malo tragično. Ali on sam je bio pun zabrinutosti i uznemirenosti, njegovom srcu koje je volelo svaka opasnost za sina izgledala je mogućna. Možda je, mislio je, on sasvim ozbiljno odbegao, možda je čak pomislio da sebi nanese neko zlo. Ah, sve što je u vaspitanju tog dečka bilo propušteno i pogrešno učinjeno, izgleda da sada treba da se sveti, upravo u trenutku kada su se nadali da će se to popraviti.

Protivno Knehtovom savetu, on je nastojao da se nešto preduzme, da se nešto uredi. Osećao se nesposobnim da udarac primi trpeći i ne čineći ništa. U njemu je sve više raslo nestrpljenje i nervozna uzbuđenost koja se njegovom prijatelju nikako nije dopadala. Tako su rešili da pošalju poruku u nekoliko kuća u koje je Tito povremeno odlazio svojim vršnjacima. Kneht se obradovao kad je gospođa Desinjori otišla da sve to uredi i kad je ostao nasamo sa prijateljem.

— Plinio — rekao je — ti praviš lice kao da su ti sina mrtvog doneli u kuću. On nije više dete, pa biće da nije ni pao pod kola, niti jeo velebilje. Dakle, priberi se, dragi. Pošto sinčić nije tu, dopusti mi da za trenutak tebe uzmem u školu, umesto njega. Posmatrao sam te malo i nalazim da nisi baš u dobroj formi. U trenutku kad neki atleta pretrpi neočekivani udarac ili pritisak, njegovi mišići kao sami od sebe čine potrebne pokrete, šire se ili grče i pomažu mu da zagospodari situacijom. Tako bi morao i ti, učenice Plinio, da u trenutku kad si dobio udarac — ili što ti je usled preterivanja izgledalo kao udarac — primeniš prvo odbrambeno sredstvo pri duševnim napadima i da misliš na polako, brižljivo, savladano disanje. Mesto toga ti si disao kao glumac koji mora da predstavlja potresenost. Nisi dovoljno dobro naoružan. Vi svetovni ljudi izgledate na sasvim naročit način

otvoreni patnji i brigama. Tu ima nečeg bespomoćnog i dirljivog, a katkad, naime kad je reč o pravim patnjama i kad mučeništvo ima smisla, takođe nečeg veličanstvenog. Ali za svakidašnjicu to odricanje od odbrane nije nikakvo oružje. Staraću se da tvoj sin bude bolje naoružan kad mu jednom ustreba. A sada, Plinio, budi tako dobar i napravi nekoliko vežbanja sa mnom, da vidim da li si zaista sve već zaboravio.

Vežbanjima disanja za koja je davao strogo ritmičke komande, spasonosno je skrenuo prijatelja od njegovog mučenja samog sebe, a potom ga je našao takođe voljnog da sasluša razloge razuma i da se opet odvoji od straha i briga. Otišli su gore u Titovu sobu. Kneht je sa zadovoljstvom posmatrao nered dečaćkih stvari, dohvatio jednu knjigu koja leži na stolu kraj kreveta, video je kako viri parče hartije uvučeno u knjigu, i, gle, to je bila cedulja sa porukom nestalog. Pružio je list Desinjoriju i smejao se, a lice ovoga je opet postalo svetlo. Tito je na cedulji saopštavao roditeljima da je danas u rano jutro silom otvorio vrata, da sam putuje u planine i tamo u Belpuntu čeka novog učitelja. Neka mu dopuste to malo zadovoljstvo pre no što mu opet tako mrsko ograniče slobodu; ima tako neodoljivu odvratnost da taj lepi mali put napravi u pratnji učitelja, kao već nadziravani i zarobljenik.

— Vrlo razumljivo — rekao je Kneht. — Ja ću, dakle, sutra otputovati za njim i naći ga već u tvom letnjakovcu. A sada, međutim, idi pre svega svojoj ženi i odnesi joj vest.

Raspoloženje u kući za ostatak dana bilo je veselo i opušteno. Tog večera je Kneht na Pliniovo navaljivanje ukratko ispričao prijatelju događaje poslednjih dana, a naročito svoja dva razgovora sa majstorom Aleksandrom. Tog večera je takođe na jednoj cedulji napisao divan stih koji se danas nalazi kod Tita Desinjorija. To je bilo ovako:

Domaćin ga je pre večere ostavio nasamo jedan sat. Kneht je video orman pun starih knjiga i on je pobudio njegovu radoznalost. To je bilo zadovoljstvo koga se u mnogim godinama uzdržljivosti odvikao i gotovo zaboravio i koje ga je sada prisno pdsetilo na studentske godine: stajati pred nepoznatim knjigama, nasumce dohvatiti, tu i tamo upecati neku svesku čija je pozlaćenost, ili ime pisca, format ili boja kože pozivala čoveka. S uživanjem je prvo preleteo naslove na leđima knjiga i ustanovio da pred sobom ima samu lepu književnost devetnaestog i dvadesetog stoleća. Najzad je izvukao jednu izbledelu svesku u platnu, čiji ga je naslov „Mudrost Bramana” privukao. Prvo je stojeći, a zatim sedeći prelistavao knjigu koja je sadržala mnogo stotina poučnih pesama, interesantno ređanje jednih pored drugih poučnih pričanja i stvarne mudrosti, filistarstva i pravog pesničkog duha. Toj čudnoj i dirljivoj knjizi, tako mu se činilo, nikako nije nedostajala ezoterika, ali ona se nalazila u grubim posudama domaće izrade, i u njoj nisu bile najlepše one pesme u kojima je pouka i mudrost težila za oblikom, već one u kojima je dolazila do izražaja pesnikova duša, njegova sposobnost ljubavi, poštenje, čovekoljublje, njegov građanski čvrst karakter. Pošto je pokušavao da sa izvesnom sopstvenom mešavinom poštovanja i uveseljavanja prodre u knjigu, pao mu je u oči jedan stih koji je sa zadovoljstvom i odobravanjem pustio u sebe i kome je s osmehom klimnuo glavom, kao da mu je naročito bio poslan za taj dan. On je glasio:

*Rado gledamo kako dani, dragi, prolaze,
Da bismo našli kako nešto draže dozreva:
Retko rastinje koje u vrtu podižemo,
Dete koje vaspitavamo, knjižica koju pišemo.*

Povukao je fijoku pisaćeg stola, potražio i našao listić hartije i na njega prepisao stihove. Docnije ih je pokazao Pliniju i uz to rekao: — Stihovi su mi se dopali, oni imaju nečeg osobitog — tako suvog i istovremeno tako prisnog! I tako dobro pristaju meni i mom trenutnom stanju i

raspoloženju. Iako nisam povrtar, iako svoje dane neću posvetiti nezi neke retke biljke, ja sam ipak učitelj i vaspitač, i na putu sam ka svom zadatku ka detetu koje hoću da vaspitam. Koliko se radujem tome! A što se tiče pisca tih stihova, pesnika Rikerta, on je verovatno imao sve te tri plemenite strasti — strast povrtara, vaspitača i pisca, i biće da je baš ta kod njega zauzimala prvo mesto. On je pominje na poslednjem i najznačajnijem mestu i on je toliko zaljubljen u predmet svoje strasti da postaje nežan i ne naziva ga knjigom, već „knjižicom”. Kako je to dirljivo.

Plinio se smejao: — Ko zna — rekao je — da lep deminutiv nije samo smicalica stihoklepčeva kome je na tome mestu bila potrebna dvosložna reč umesto jednosložne.

— Mi ga ipak nećemo potcenjivati — branio se Kneht. — Čovek koji je u svome životu napisao desetine hiljada stihova, ne dopušta da ga sabije u tesnac tričava metrička potreba. Ne, slušaj samo kako nežno i takođe pomalo stidljivo zvuči: knjižica koju pišemo! Možda to i nije samo zaljubljenost što je od „knjige” načinio „knjižicu”. Možda je tu bila samo namera za ulepšavanjem i pomirenjem. Možda, čak je verovatno, da je taj pesnik bio neki pisac tako predan svome delanju, da je sam povremeno svoju sklonost ka pisanju knjga osećao kao neku vrstu strasti i poroka. Onda reč „knjižica” ne bi imala samo zaljubljeni smisao i zvuk, već takođe i onaj koji ulepšava, iz koga se izvodi, koji izvinjava, na koji igrač misli kad ne poziva na igru, već na „igricu”, i pijanica kada traži još „čašicu” i „polić”. Ali to su pretpostavke. U svakom slučaju pevač ima moju punu saglasnost i moje saosećanje za dete koje hoće da vaspita i za knjižicu koju hoće da napiše. Jer ne samo da mi je poznata strast za htenjem vaspitavanja, ne, pisanje knjižice takođe je strast koja mi nikako nije suviše daleka. A sada, kad sam se oslobodio zvanja, ta misao opet ima nečeg divnog, privlačnog za mene — da jednom u dokolici i pri dobrom raspoloženju napišem knjigu, ne, knjižicu, mali spis za prijatelje i jednomišljenike.

— A o čemu? — pitao je Desinjori radoznalo.

— Ah, svedjedno, nije važan predmet. On bi mi samo bio povod da se učaurim i da uživam sreću, da imam mnogo slobodnog vremena. Ono do čega bi mi pri tom stalo bio bi ton, podesna sredina između strahopoštovanja i poverljivosti, između ozbiljnosti i igre, ne ton poučavanja, već prijateljskog ispovedanja i izmene misli o ovom i onom što verujem da sam saznao i naučio.

Način na koji taj Fridrih Rikert u svojim stihovima meša poučavanje i mišljenje, ispovedanje i ćaskanje, ne bi bio moj, pa ipak me nešto u tome načinu ljubazno oslovljava, on je ličan, a ipak ne proizvoljan, detinjast je, a ipak se vezuje za čvrsta pravila oblika — to mi se dopada. Ali zasada neću da prilazim radostima i problemima pisanja knjižice, sada imam da se držim drugog. Ali jednom docnije, čini mi se, mogla bi mi još procvetati sreća spisateljstva, onako kako mi lebdi pred očima — ugodno, ali brižljivo dodirivanje stvari, ne samo radi usamljenog zadovoljstva, već uvek u misli na izvestan mali broj dobrih prijatelja i čitalaca.

Idućeg jutra Kneht je krenuo na put u Belpunt. Desinjori je juče izjavio da hoće da ga prati, on je to odlučno odbio i, kada se ovaj ipak usudio na jednu reč nagovaranja, gotovo se na njega obrecnuo.

— Mladić — rekao je kratko — moraće se dosta napregnuti da dočeka fatalnog novog učitelja i da ga svari, ne smemo od njega uz to još tražiti da gleda i svog oca koji bi ga baš sada teško usrećio.

Dok se kroz sveže septembarsko jutro vozio u putničkim kolima koja je Plinio iznajmio, povratilo mu se jučerašnje dobro putno raspoloženje. Češće je razgovarao s vozačem, povremeno tražio da zastane ili da vozi polako, ako ga je predeo privlačio. Takođe je više puta svirao u malu frulu. To je bila lepa i uzbudljiva vožnja iz glavnog grada i nizine ka planinskim ograncima i dalje ka visokim planinama, i ona je u isto vreme sve više i više iz leta koje se svršavalo vodila u jesen. Negde oko podne otpočeo je poslednji veliki uspon u velikim zavijucima kroz već oskudnu četinarsku šumu, kraj penušavih planinskih potoka koji su šumili kroz stene, preko mostova i pored usamljenih,

teškim zidovima opkoljenih salaških zgrada sa malim prozorima, u kameni, sve stroži i suroviji svet planine, u čijoj su oštirini i ozbiljnosti mali cvetni rajevi cvetali dvostruko ljupko.

Mali letnjikovac do koga su najzad došli ležao je skriven u sivim stenama na planinskom jezeru od kojih se gotovo nije odvajao. Ugledavši ga, putnik je osetio strogost, čak mračnost tog načina gradnje prilagođenog visokoj planini. Ali odmah zatim jedan veseo osmejak ozario je njegovo lice, jer je na otvorenim kućnim vratima video neku priliku da stoji, mladića u svetlom kaputu i kratkim pantalonama. To je mogao biti samo njegov učenik Tito. I pored toga što upravo i nije bio ozbiljno zabrinut zbog begunca, ipak je odahnuo, oslobođen i zahvalan. Ako je Tito bio tu da učitelja pozdravi na pragu kuće, onda je sve dobro i otpao je pokoji zaplet o čijoj je mogućnosti uz put ipak razmišljao.

Dečko mu je došao u susret nasmejan, ljubazan i pomalo zbunjen. Pomogao mu da siđe i pri tom rekao: — Nisam mislio ružno što sam vas pustio da sami putujete.

— I pre no što je Kneht mogao da odgovori, dodao je u poverenju: — Verujem da ste razumeli šta sam mislio. Inače biste izvesno povelili mog oca. Već sam mu javio da sam dobro stigao. — Kneht mu je smešeći se stegao ruku i pustio da ga odvede u kuću gde ga je pozdravila i devojka i obećala mu skorbu večeru. Kada je uskoro malo prilegao pre obeda, postalo mu je jasno da ga je lepa vožnja kolima čudno umorila, čak iscrpla, i dok je sa svojim učenikom ćaskao i ovaj mu pokazivao zbirke poljskog cveća i leptira, taj umor se još povećao. Osetio je čak nešto kao nesvesticu, neku prazninu u glavi koju još nikada nije osetio i neku tegobnu slabost i neravnomernost kucanja srca. Ipak je ostao sa Titom do vremena ugovorenog za spavanje i trudio se da ne dopusti da se primeti da mu je teško. Učenik se malo čudio što magistar nije rekao ni reči o početku škole, rasporedu, poslednjim svedočanstvima i sličnim stvarima. Čak kada je Tito pokušao da iskoristi to dobro raspoloženje i za sutra ujutru predložio dužu šetnju da bi učitelja upoznao sa novom okolinom, predlog je bio ljubazno prihvaćen.

— Radujem se toj šetnji — dodao je Kneht — i hoću odmah da vas zamolim za jednu ljubaznost. Pri posmatranju vaše zbirke biljaka mogao sam primetiti da o planinskim biljkama znate daleko više od mene. Svrha našeg zajedničkog življenja je između ostalog i to da izmenjujemo svoja znanja i jedan drugog da ujednačavamo. Počnimo sa tim da vi proverite moje malo znanje iz botanike i da mi pomognete da na tom području krenem malo napred.

Kada su jedan drugom poželeti laku noć, Tito je bio vrlo zadovoljan i doneo je dobre odluke. Taj magistar Kneht mu se opet veoma dopao. Ne upotrebljavajući krupne reči i ne govoreći o nauci, vrlini, duhovnom plemstvu i slično, što su školski profesori rado činili, taj vedri, ljubazni čovek imao je u svome biću i u svom govoru nečega što je obvezivalo i prizivalo plemenita, dobra, viteška stremljenja i snage. Moglo je biti zadovoljstvo, čak zasluga, podvaliti ili nadmudriti ma kog uču, ali pred tim čovekom nije se uopšte moglo doći na takve pomisli. On je bio — da, šta i kakav je bio? Tito je razmišljao šta je to što mu se na strancu tako dopalo i što mu u isto vreme imponuje, i našao je da je to njegova plemenitost, njegova otmenost, njegovo gospodstvo. To je bilo ono što ga je pre svega privlačilo. Taj gospodin Kneht je bio otmen, bio je gospodin, plemić, iako niko nije poznao njegovu porodicu, iako je njegov otac možda bio obučar. On je bio plemenitiji i otmeniji no većina ljudi koje je Tito poznao, otmeniji i od njegovog oca. Mladić koji je visoko cenio patricijske instinkte i tradicije svoje kuće i koji nije praštao svome ocu što je odstupio od njih, ovde se prvi put susreo sa duhovnim, odnegovanim plemstvom, sa onom silom koja pod srećnim uslovima može katkad da proizvede čudo, preskačući dugi niz predaka i generacija u okviru jednog jedinog ljudskog života, da od plebejskog deteta stvori visokog plemića. U vatrenom i ponositom mladiću se pokrenulo poimanje da bi za njega moglo postati dužnost i čast pripadati i služiti toj vrsti plemstva, da mu se možda tu, pojavljen i ovaploćen u liku tog učitelja koji je ipak pri svojoj blagosti i ljubaznosti, skroz

bio gospodin, približava smisao njegovog života i da je određen da mu postavi ciljeve.

Pošto su ga dopratili do sobe, Kneht nije odmah legao, iako ga je to veoma primamljivalo. Veče mu je zadavalo muke, palo mu je teško i bilo neugodno da se pred mladićem koji ga je, bez sumnje, dobro posmatrao, tako savlada u izrazu, držanju i glasu da ovaj ništa ne primeti od njegovog čudnovatog u međuvremenu još poraslog umora, neraspoloženja ili bolesti. Ipak izgleda da je uspjelo. Ali sada je morao preduprediti i savladati tu prazninu, tu slabost, to osećanje nesvestice, taj mrtvi umor koji je u isto vreme bio i nemir — čim ga je upoznao i razumeo. To nije išlo suviše teško, iako tek posle dosta vremena. Njegovo bolesno stanje, kao što je ustanovio, imalo je za uzrok samo današnji put koji ga je u tako kratkom vremenu doneo iz ravnice na visinu od dve hiljade metara. On je rđavo podneo to naglo penjanje, nenaviknut na boravak na takvim visinama još od vremena kada je u svojoj ranoj mladosti pravio pokoji redak izlet. Verovatno bi najmanje još dan-dva imao da pati od tog zla, a ako tada zaista ne bi prošlo, on bi se sa Titom i domaćicom morao vratiti kući. Tada bi Pliniov plan sa tim lepim Belpuntom upravo propao. Bilo bi šteta, ali ne velika nesreća.

Posle tih razmišljanja legao je u krevet i, ne spavajući mnogo, proveo noć delom sećajući se svog puta od oproštaja sa Valdcelom, delom pokušavajući da umiri lupanje srca i uzbuđene nerve. Takođe je sa zadovoljstvom mnogo mislio na svog učenika, ali ne praveći planove. Činilo mu se bolje da to plemenito, ali neukrotivo ždrebe pripitomi samo blagonaklonošću i privikavanjem. Tu se ništa nije smelo prenagliti i iznuditi. Nameravao je da dečka postepeno dovede do svesti o njegovim darovima i silama i u isto vreme da u njemu pothranjuje onu plemenitu nenasitost koja daje snagu ljubavi prema naukama, prema duhu i prema lepom. Zadatak je bio lep, a njegov učenik nije bio samo bilo koji mladi talenat koji se morao probuditi i uobličiti. Kao jedini sin jednog uticajnog i imućnog patricija, on je takođe bio jedan budući gospodin, jedan od društvenih i političkih sugraditelja zemlje i naroda, određen da bude primer i vođa. Kastalija je bila ostala nešto dužna toj staroj porodici Desinjori. Ona nije dovoljno temeljno vaspitala oca tog Tita koji joj je jednom bio poveren. Ona ga je dovoljno ojačala za njegov težak položaj između sveta i duha. I time ne samo da je obdareni i vredan voljenja mladić Plinio bio nesrećan čovek sa neujednačenim i rđavo savladanim životom, nego je i njegov jedini sin još bio ugrožen i uvučen u očevu problematiku. Tu se imalo nešto lečiti i opet popraviti, imalo se skinuti nešto kao dug. Pričinjavalo mu je radost i izgledalo je puno smisla što je taj zadatak pao upravo njemu, neposlušniku i naizgled otpadniku.

Ustao je ujutru, kada je osetio da se u kući budi život. Kraj kreveta je našao pripremljen ogrtač za kupanje, ogmuo ga preko svoje lake odeće za spavanje i, kao što mu je Tito sinoć bio pokazao, kroz zadnja kućna vrata stupio je u poluotvoren hodnik koji je vezivao kuću sa svlačionicom za kupanje i jezerom.

Pred njim se pružalo sivo-zeleno i nepokretno malo jezero. S one strane strm, visok, stenovit obronak sa oštrim škrbavim grebenom, koji je okomito i hladno u senci sekao u tanano, zelenkasto, sveže jutarnje nebo. Ipak, iza tog grebena, sunce se već osetno popelo. Njegova svetlost sjala je tu i tamo u sitnim pramenovima na oštroj kamenoj ivici. To je moglo trajati samo još nekoliko minuta, zatim bi nad vrhom brda zasijalo sunce i prekrilo svetlošću jezero i visoravan. Ozbiljno raspoložen, Kneht je pažljivo posmatrao sliku čiju tišinu, ozbiljnost i lepotu nije osećao prisno, a ipak kao da ga se tiče i kao da ga opominje. Još jače no pri jučerašnjoj vožnji, osetio je silinu, svežinu i dostojanstvenu tuđinu sveta visokih planina, koji nije predusretljiv prema čoveku, koji ga ne poziva, koji ga gotovo ne trpi. I učinilo mu se čudnovato i puno značaja što ga je prvi korak u novu slobodu svetskog života doveo baš ovamo, u tu tihu i hladnu veličinu.

Tito se pojavio u gaćicama za kupanje, pružio magistru ruku i, pokazujući prema stenama s one strane rekao: — Dolazite u pravi trenutak, sunce će odmah izići. Ah, divno je ovde gore. — Kneht mu

je ljubazno odgovorio. Odavno je znao da je Tito ranoranilac, trkač, rvač i pešak, već iz protesta protiv blagog, nevojnički ugodnog držanja i vođenja života njegova oca, kao što je baš iz tog razloga prezirao vino. Te navike i sklonosti su, doduše, ponekad dovodile do izigravanja čoveka prirode i preziranja duha — sklonost ka preterivanju izgledala je urođena svim DesinJORima — ali Kneht ih je pozdravio dobrodošlicom i bio je rešen da takođe i drugarstvo u sportu iskoristi kao jedno od sredstva za zadobijanje i ukroćavanje vatrenog mladića. To je bilo jedno od više sredstava, i ne od najvažnijih — muzika bi, na primer, odvela mnogo dalje. Razume se, on nije pomišljao da se s mladim čovekom ravna u telesnim vežbama, a kamoli da ga prevaziđe. Bilo bi dovoljno da to bezazleno radi zajedno s njim, kako bi pokazao mladiću da njegov vaspitač nije ni kukavica, ni deristolica.

Tito je napregnuto gledao ka mračnom stenovitom grebenu iza koga se talasalo nebo u jutarnjoj svetlosti. Sada je komadić kamenog grebena zasjao kao usijani metal koji se baš topi, masiv planine nije bio oštar i odjednom je izgledalo kao da je postao niži, izgledao kao da se u topljenju spušta naniže, a iz usijane šupljine došlo je zaslepljujuće sazvežđe dana. Istovremeno su bili obasjani zemljište, kuća, svlačionica za kupanje i obala jezera na ovoj strani, a dve prilike, stojeći u jakim zracima, odmah su osetile prijatnu toplotu te svetlosti. Ispunjen svečanom lepotom trenutka i usrećujućim osećanjem svoje mladosti i snage, dečko se pružio sa ritmičkim pokretima ruku, kojima je zatim sledovalo celo telo, da bi u zanosnoj igri slavilo svitanje dana i da bi izrazilo svoju unutrašnju saglasnost sa elementima koji su se oko njega leljali i zračili. Njegovi koraci su radosno i odano leteli ka pobedonosnom suncu, sa strahopoštovanjem su ustukli pred njim. Raširene ruke su privlačile njegovom srcu planinu, jezero i nebo. Izgledalo je da klečeći odaje poštovanje majci zemlji, i šireći ruke vodi jezera, i da sebe, svoju mladost, svoju slobodu, svoje unutrašnje raspaljeno osećanje života nudi na žrtvenik silama. Na njegovim mrkim ramenima ogledala se sunčeva svetlost. Oči su mu bile poluzatvorene prema blesku, mlado lice je kao maska ukočeno gledalo u izrazu oduševljene, gotovo fantastične ozbiljnosti.

Magistar je, takođe, bio potresen i uzbuđen svečanim prizorom dana koji sviće u toj stenovitoj ćutećoj usamljenosti. Ali više no taj prizor njega je dirnulo i zasenilo ljudsko zbivanje pred njegovim očima, svečana igra njegovog učenika u pozdrav jutru i suncu koje je polugotovog, čudima ovladanog mladića podiglo kao u neku bogoslužnu ozbiljnost, a njemu posmatraču, odjednom, u jednom trenutku, zračeci i otkrivajući otvorilo njegove najdublje i najplemenitije sklonosti, darove i opredeljenja, isto onako kao što je pojava sunca otkrila i svetlošću prožela tu hladnu, mračnu dolinu planinskog jezera. Mladić mu se učinio još jači i značajniji no što je dotle mislio, ali takođe tvrdi, nepristupačniji, straniji duhu, varvarskiji. Ta svečana i žrtvena igra panično oduševljenog, bila je više no što su nekada bili govori i stihovi mladog Plinija, ona ga je gurnula za nekoliko stupnjeva više, ali je takođe pustila da izgleda straniji, neuhvatljiviji, nedostižniji za doziv.

Sam dečko bio je dirnut tim oduševljenjem, a da nije znao kako se to dešava. Igra koju je izvodio nije mu bila već poznata, nije je ranije igrao ili pokušavao da igra. To nije bio ritual sunčeve jutarnje svečanosti koji je poznavao i koji je on pronašao. U njegovoj igri i njegovoj čarobnoj opsednutosti imali su udela, što je tek malo kasnije imao da sazna, ne samo planinski vazduh, sunce, jutro, i osećanje slobode, nego isto toliko i promena i stupanj njegovog mladog života koji su ga očekivali i pojavili se u magistrovom liku, tako prijateljskom i sa zahtevom strahopoštovanja. U sudbini mladog Tita i njegovoj duši, iu tom jutarnjem času mnogo šta se steklo, pa se taj čas odlikuje od hiljadu drugih kao uzvišen, svečan posveden. Ne znajući šta radi, bez kritike i bez podozrenja, činio je ono što je blaženi trenutak od njega zahtevao — igrao je svoju predanost, molio se suncu, u predanim pokretima i držanju ispovedao je svoju mladost, svoju životnu veru, svoju pobožnost i

strahopoštovanje, ponosno i istovremeno odano primeo je u igri suncu i bogovima svoju pobožnu dušu na žrtvu, a ne manje i onome kome se divi i od koga zazire, mudracu i muzičaru, majstoru čarobne igre koji je dolazio iz tajanstvenih krajeva, svom budućem vaspitaču i prijatelju.

Sve to, jednako svetlosnom sjaju sunčeva izlaska, trajalo je samo minute. Kosnut, Kneht je posmatrao divan prizor u kome se učenik pred njegovim očima preobražavao i otkrivao, dolazio mu u susret nov i stran i potpun kao njemu ravan. Obojica su stajali na ivičnjaku između kuće i svlačionice, okupani u obilju svetlosti sa istoka i duboko uzbuđeni vrtlogom onoga što su upravo doživeli. Tada, tek što je učinio poslednji korak svoje igre, Tito se probudio iz zanosa sreće i stao kao životinja iznenađena pri usamljenoj igri, spazio je da nije sam, da je ne samo doživeo i činio nešto neobično, već da je pri tom imao takođe i posmatrača. Brzo, kao munja, pošao je za onim što mu je prvo palo na pamet, a što mu je omogućilo da se izvuče iz položaja koji je naglo ocenio kao nekako opasan i stidan, i da snažno probije čarolije tih čudnih trenutaka koje su ga tako potpuno splele i savladale.

Njegovo kao maska strogo lice, na kome se doba upravo još nije videlo, dobilo je detinjast i pomalo lud izraz, kao kada se neko naglo probudi iz dubokog sna. Ljuljao se malo u kolenima, glupo zgranut pogledao učitelja u lice i naglo, kao da mu baš u taj čas pada na pamet nešto važno, gotovo već propušteno, ispružio desnu ruku pokazujući na suprotnu obalu jezera. Obala je, kao i polovina jezera, još ležala u velikoj senci koju je stenovito brdo, savladano jutarnjim zrakom, postepeno stalno skupljalo oko svoje osnove.

— Ako plivamo vrlo brzo — uzviknuo je žurno i dečaćki revno — možemo pre sunca biti na drugoj obali.

Još nije ni izgovorio te reči, naredba data za plivačko takmičenje sa suncem samo što je izdata, a Tito je snažnim skokom glavom napred, iščezao u jezeru kao da se iz obesti ili zabune ne može dovoljno brzo odvojiti odatle da bi prethodnu svečanu scenu zbrisao u povećanoj aktivnosti. Voda je pljusnula i sklopila se nad njim. Nekoliko trenutaka docnije pojavili su se glava, ramena i ruke i videlo se kako se udaljuju na plavozelenom ogledalu.

Izlazeći ovamo, Kneht nikako nije imao nameru da se kupa, bilo mu je suviše hladno i posle noći provedene kao polubolestan, nije se osećao najbolje. Sada, na lepom suncu podstaknut onim što je upravo video, na drugarski poziv i doziv svog vaspitanika, podvig mu se učinio manje zastrašujući. Ali pre svega se bojao da bi ono što je taj jutarnji čas prokrčio i obećavao ponovo moglo potonuti i propasti ako bi mladića sada ostavio samog i razočarao ga, ako bi u hladnoj odrasloj razumnosti odbio merenje snage. Osećanje nesigurnosti i slabosti, izazvano brzim putovanjem kroz planinu, opominjalo ga je, ali možda bi se to osećanje moglo najpre savladati baš prisilom i grubim zahvatanjem. Poziv je bio jači od opomena, volja jača od nagona. Brzo je svukao lak jutarnji ogrtač, duboko je udahnuo i bacio se u vodu na istom mestu na kome je njegov učenik bio zaronio.

Jezero, napajano glečerskom vodom, čak i za vreme najtoplijeg leta pogodno samo za vrlo očeličene, dočekalo ga je ledenom hladnoćom koja je sekla. On je računao sa valjanom jezom, ali ne sa tom ljutom hladnoćom koja ga je obuhvatila kao rasplamsanom vatrom i posle jednog trenutka brzo počela da prodiru u njega. Posle skoka brzo se opet pojavio gore, opet je otkrio plivača Tita koji je znatno izmakao pred njim. Osetio se gorko pritešnjen od ledenog, divljeg, neprijateljskog, i još je verovao da se bori za smanjenje rastojanja, za cilj plivačkog takmičenja, za poštovanje i drugarstvo, za dečakovu dušu, a već se borio sa smrću koja ga je uhvatila i obgrlila za borbu. Boreći se svim silama, odupirao joj se sve dok je srce još kucalo.

Mladi plivač se češće okretao i sa zadovoljstvom video da je magistar pošao za njim u vodu. Sada je opet osmatrao, više ga nije video, postao je uznemiren, motrio je i dozivao, vraćao se natrag i hitao da mu pomogne. Više ga nije našao. Tražio je plivajući i roneći za davljenikom sve dok i njemu

nije nestalo snage u ljutoj hladnoći. Posrćući i bez daha, izišao je najzad na kopno, video je na obali ogrtač za kupanje, podigao ga i počeo njime mehanički trljati telo i udove dok se smrznuta koža nije opet zagrejala. Kao ošamućen seo je na sunce, ukočeno gledao u vodu čije ga je sveže zeleno plavetnilo sada posmatralo čudno prazno, tuđe i zlokobno. Kada se sa nestajanjem telesne slabosti povratila svest i groza o onome što se desilo — osećao se pogođen bespomoćnošću i dubokom tugom.

Jaaj, mislio je užasnut, ja sam kriv za njegovu smrt! I tek sada, kad nije imao da štedi ponos i da se odupire, u bolu svog preplašenog srca osetio je koliko je već bio zavoleo tog čoveka. I pošto se, uprkos svim prigovorima, osećao sukrivcem za majstorovu smrt, svetom jezom ga je obuzela slutnja da će ta krivica preobraziti njega samog i njegov život i da će od njega zahtevati nešto mnogo veće no što je do sada on od sebe zahtevao.

OSTAVLJENI SPISI JOZEFA KNEHTA

Pesme učenika i studenta

TUŽBA

*Biti nije nam dato. Struja smo samo,
Voljno utičemo u oblike sve:
U dan, u noć, u pakao i hram,
Prolazimo, da budemo goni nas žed.*

*Bez predaha oblik za oblikom tako punimo,
Nijedan ne postaje naš zavičaj, sreća, jad,
Uvek na putu, uvek gosti,
Ni njiva, ni ralo ne zovu nas, ne raste za nas hleb.*

*Ne znamo Gospod šta s nama smeru,
Igra se nama, ilovačom u ruci,
Ona je nema i tvorljiva, nit' se smeje, nit' plače,
Ona se mesi, ali nikad ne peče.*

*Jednom se okameniti! Jednom se ustaliti,
Za tim večno živo čeznemo,
I ipak samo strašljiva groza večno ostaje,
I ipak nikad ne biva počinka na putu našem.*

PREDUSRETLJIVOST

*Večito nepokolebljivi i naivni
Naše, dabome, ne podnose sumnje.
Plitak je svet, izjavljuju nam prosto,
A glupost priča o dubinama.*

*Jer kad bi zbilja još dimenzija bilo,
Sem dveju znanih, odavno prisnih,
Kako bi čovek tu mogao još sigurno postojati,
Kako bi čovek tu mogao još bezbrižno živeti?*

*Da bismo, dakle, postigli mir neki,
Dajte da brišemo dimenziju jednu!*

*Jer ako su nepokolebljivi zbilja pošteni,
I ako je dubina viđenje opasno tako,
Onda je izlišna dimenzija treća.*

IPAK TAJNO ČEZNEMO...

*Milo, oduhovljeno, kao arabeska nežno,
Izgleda da nam se život kao život vila
U nežnim igrama ni oko čeg' vrti,
Čemu smo biti i sadašnjost žrtvovali.*

*Lepoto snova, dražesna zabavo,
Tako laka, tako čisto usklađena,
Duboko pod tvojom veselom površinom tinja
Čežnja za noći, za krvlju, za grozotom.*

*U praznom se vrti, bez prinude i jada,
Slobodno naš život, uvek spreman na igru,
Potajno smo ipak žedni stvarnosti,
Stvaranja i rađanja, patnje i smrti.*

SLOVA

*Katkad hvatamo pero
I na belom listu pišemo znake,
Oni govore to i to, poznaje ih svako,
Ta igra ima pravila svoja.
Ali kad bi divljak il' čovek s meseca doš'o
I takav list, takvo brazdano polje runa*

*Radoznalo gledajući uzeo pred oči,
U njega bi tuđa slika sveta pogled uprla,
Strana dvorana čarobnih slika.
Video bi A i B kao čoveka i životinju,
Kao da se oči, jezici, ruke i noge kreću,
Smotreno tamo, nagonima natutkan tu,
Kao u snegu čitao bi vranine stope,
Trčao bi, počinuo, patio, leteo
I video mogućnosti svake tvorevine
Kako se kroz ukočena crna slova priviđaju
Kako kroz poredane ukrase klize,
Video bi kako ljubav plamti, video kako bolovi sevaju.*

*Čudio bi se, smejao, plakao, drhtao,
Jer iza poredanih rešetki tog pisma
Ceo svet u svom slepom tiskanju
Činio bi mu se smanjen, u znake
Zgrčen, činima preobrazen, oni u krutom hodu
Idu pohvatani i jedan na drugi tako liče,
Da životni nagon i smrt, milje i patnja
Postaju braća, jedva se razlikuju...
I taj bi divljak na kraju kriknuo
Od nepodnosivog straha, i podstakao vatru
I dodirujući zemlju čelom uz molepstvija
Beli list s runama prineo plamenu.
Dok bi u san tonuo, možda bi osetio
Kako taj ne-svet, ta čarobna tričarija,
To nepodnosivo opet u nikad nepostojalo
I nepostojeće carstvo usisano bilo,
I uzdisao bi, smeškao se i iščilio.*

ČITAJUĆI STAROG FILOZOFA...

*Što je juče bilo puno draži i plemstva,
Stolećnji plod izabраниh misli,
To naglo pobledi, svene, postane bez smisla,
Kao notni spis iz čijih vreža*

*Bi se izbrisao krst i ključ; nestane
Iz zgrade čarobno težište, teturajući
Raspadne se i razlupa
Što je izgledalo sklad, odjekujući večno.*

*Tako može neko strano mudro lice,
S ljubavlju kome smo se divili, smežurati se
I sazreti za smrt, oduhovljeno zračeci svetlost
Umreti drhteći u tužno zabludeloj igri sitnih bora.*

*Tako može neko uzvišeno osećanje u našim čulima,
Jedva spoznano, iskriviti se u odvratnost,
Kao da je već davno tu saznanje
Da sve mora trunuti, venuti, mreti.*

*I nad tom gnusnom dolinom leševa
Diže se ipak s bolom, ali srećno,
Duh pun čežnje, sjajna buktinja.
Ratuje protiv smrti, a sam postaje besmrtn.*

POSLEDNJI IGRAČ STAKLENIH PERLI

*S igračkom, šarenim perlama, u ruci,
Sedi povijen, oko njega zemlja
Opustošena ratom i kugom, na ruševinama
Raste bršljan, a u bršljanu pčele zuje.
Posustao mir s prigušenim psalterionom
Razleze se svetom, tiho staračko doba,
Starac broji šarene perle,
Ovde uzima plavu, belu,
Onde bira veliku, malu,
I sastavlja ih u krug za igru.
Nekad je bio velikan u igri znacima,
Bio je znalac mnogih veština, mnogih jezika,
Poznavao je svet, daleko putovao,
Čuven čovek, poznat do polova,

Okružen učenicima i kolegama.
Sad je suvišan, star, istrošen, sam,
Mladi se više ne otimaju o blagoslov njegov,
Magisti ga ne zovu na disput;
Njih nema više, takođe ni hramova, knjižnica,
Kastalijskih škola više nema.
Starac se odmara
Na polju ruševina, s perlama u ruci,
Heroglifima koji su negda mnogo kazivali,
Sada su oni samo šareni, stakleni komadu.
Kotrljaju se nečujno iz staračkih
Ruku, gube se u pesku...*

NA JEDNU BAHOVU TOKATU

*Iskonsko ćutanje zuri... Tama je...
Uto kroz reckavu pukotinu oblaka probija zrak,
Dodiruje dubine svetova iz prividnog nepostojanja,
Gradi prostore, svetlošću preriva noć,
Ocrtava bilo i vrh, obronak i ždrelo,
A vazduh čini rastresito plavim, zemlju čvrstom.*

*Stvaralački cepa na delo i rat
Zrak razdvaja klicom bremeno:
Sjajem obasja, zapali uplašen svet.
Menja se gde setva svetlosti padne
Sređuje se i ori sjajna
Hvala životu, tvorcu svetlosti pobeda.*

*I vine se dalje, natrag bogu,
I pokretačem svih stvorenja goni
Ka ocu duhu veliki nagon.
Postaje želja i nužda, jezik, slika, pesma,
Svet za svetom se zasvođuje u pobedni luk hrama
Nagon je duh je, borba je i sreća, ljubav je.*

Kao gost u manastiru u planini,
 Kad su svi otišli na molitvu, ušao sam
 U knjižnicu. U večernjem sunčevu zraku
 Tiho su na zidu sijala s divnim
 Napisima hiljadu pergamentnih leđa.
 Sav željan znanja i ushićen zgrabio sam
 Prvu knjigu probe radi, uzeo i čitao:
 „Poslednji korak ka kvadraturi kruga,”
 Namah sam pomislio: poneću ovu knjigu!
 Druga knjiga, pozlaćeni kožni kvartant,
 Na čijim leđima je sitno bilo ispisano:
 „Kako je Adam okusio i od drugog drveta.”
 Od drugog drveta? Od kog: od drveta života!
 Je li Adam besmrtan? Nisam uzalud,
 Video sam, bio ovde, i jedan folijant
 Sam ugledao, koji je na leđima, preseku i ivicama
 Sijao duginim bojama.
 Njegov naslov, rukom naslikan, glasio je:
 „Slaganje smisla boja i tonova.
 Dokaz kako svakoj boji i prelamanju boja
 Pripada kao odgovor neka skala boja.”
 O kako su horovi boja puni obećanja
 Meni blistali! I počeo sam poimati,
 I svako uzimanje neke knjige to je dokazivalo:
 To je bila knjižnica raja;
 Na sva pitanja koja su me tištala,
 Sve žeđi saznanja koje su me pekle
 Odgovor se nalazio tu i svakoj gladi hleb
 Duha se čuvao. Jer gde god sam neku svesku
 Upitao brzim pogledom, na svakoj je stajao
 Pun obećanja napisan neki naslov;
 Tu se unapred pobrinulo za svaku potrebu,
 Tu su se svi plodovi mogli kidati
 Za kojima je ikada neki učenik poimajući žudeo,
 Za kojima se ikada neki majstor smelo mašio.
 Najdublji i najčistiji to je bio smisao
 Svake mudrosti, pesme, nauke,
 Čarobna moć svakog postavljanja pitanja
 S ključem i rečnikom, najfinija
 Esencija duha bila je tu u nečuvanim,
 Tajnim, majstorskim knjigama sačuvana.
 Tu su ležali ključevi za svaku vrstu

*Pitanja i tajne, pripadali su
Onome kome ih je milost čarobnog časa dala.
I ja sam, dršćućih ruku,
Na pult stavio takvu jednu svesku,
Odgonetao čarolijsko pismo slika,
Onako kao što se u snu često nikad nenaučeno
Preduzima i kao i u igri srećno nailazi.
I odmah sam se vinuo u zvezdane
Duhovne prostore, uzidan i zodijak,
U kojima sve, što je u otkrovenju
Naroda poimanje slikovito ikada videlo,
I naslestvo hiljadugodišnjeg iskustva sveta,
Skladno se u uvek nove veze
Susretalo i jedno na drugo se opet oslanjalo
Starim saznanjima, simbolima, nalaženjima
Ponovo su izletala uvek nova, viša pitanja,
Tako da sam čitajući, u minutima ili satima,
Još jednom prešao put celog čovečanstva,
I njegovih najstarijih i najnovijih znanja
Zajedno u sebi osetio unutrašnji smisao.
Čitao sam i video oblike pisma slika
Kako se međusobno sjedinjuju, opet razvijaju,
Redaju u kola, otiču na razne strane
I razlivaju u nove tvorevine
Kaleidoskop simboličnih figura,
Koje su neiscrpno doživljavale nov smisao.
I dok sam tako, zasenjen gledanjima,
Digao pogled s' knjige da malo odmorim oči,
Video sam: tu ne bejah ja jedini gost.
U dvorani, okrenut knjigama, stajao je
Jedan starac, možda arhivar,
Video sam ga ozbiljno predana svome zvanju,
Uposlena knjigama, želeo sam
Da saznam način i smisao marljivog rada,
Kao neobično važno. Taj starac,
Tako sam video, nežnom staračkom rukom
Izvukao je jednu knjigu, čitao ono što je na leđima knjige
Bilo napisano, iz bledih usta duvao
U naslov — naslov koji ushićuje,
Jemstvo za koji divan čas čitanja!
Prstom ga lagano zbrisao,
Smejući se pisao nov, drugi,
Sasvim drugi naslov, počeo hodati,
Čas tu, čas tamo uzimao knjigu,
Brisao joj naslov, pisao drugi.*

*Dugo sam ga zbunjeno gledao i vratio se,
Pošto mi se razum branio da shvati,
Knjizi u kojoj sam sam tek koji red
Pročitao; ali niz slika
Koji me je upravo usrećio, ne nadoh nikada,
Razdvajao se i činilo mi se da odleće
Svet znakova, po kome sam jedva hodao,
I koji je tako obimno govorio o smislu sveta;
On se ljuljao, vrteo u krug, izgledalo je da se pretvara u oblak,
I rastapajući se ostavljao za sobom
Prazan pergament sivoga sjaja.
Na ramenu osetih neku ruku
I digoh pogled, vredni starac stajaše
Kraj mene i ja sam ustao. Smejući se uzeo je
Moju knjigu, jeza spopala
Me kao mraz, a njegov prst je klizio
Po njoj kao sunđer; na praznoj koži
Napisalo je nove naslove, pitanja i obećanja,
Napisalo najnovije, najmlađe prelome najstarijih pitanja
Marljivo sričući njegovo pero.
A onda je ćutke odneo knjigu i pero.*

SLUŽBA

*Isprva su vladali oni smerni knezovi,
Da njivu, žito i ralo osvećuju i pravo
Žrtava i mera u rodu
Da vrše smrtnika, koji žedne*

*Za nevidljivim pravičnim vladanjem,
Koje Sunce i Mesec u ravnoteži drži
I čije večno zračeće prilike
Patnje i smrti ne poznaju svet.*

*Sveti red sinova božanskih davno se
Ugasio, a čovečanstvo ostalo samo,
U zanosu naslade i patnje, daleko od postojanja,
Večito postajanje bez mere i posvete.*

*Ali života pravog poimanje izumrlo nije nikada
I dužnost je naša da u propadanju
Igrom znakova, slikom i pesmom
Očuvamo opomenu svetog strahopoštovanja.*

*Možda će se nekad izgubiti tama,
Možda će se jednom vremena okrenuti,
Da nam Sunce opet kao bog vlada
I iz ruku naših žrtvene, uzima darove.*

MEHURI OD SAPUNICE

*Iz studija i misli destiliše
Star čovek mnogo godina kasnije
Svoje starosno delo, u čije je kovrdžaste vreže
Igrajući se ispreo neku slatku mudrost.*

*Revnostan student pun žara dojuri,
U knjižnicama i arhivima
Mnogo je istraživao i peče ga ambicija,
Mladosno delo genijalnih dubina.*

*Dečko sedi i duva u slamku,
Dahom puni obojene klobuke,
Svaki sjaji sjajem i uznosi se kao psalm,
Svu svoju dušu predaje u duvanju.*

*I sva trojica, starac, dečko i student,
Iz Majine^[45] pene stvaraju svetova
Čarobne snove, koji po sebi ništa ne vrede,
Ali u kojima smešeci razaznaje se
I razbukti radosnije večita svetlost.*

POSLE ČITANJA SUMMA CONTRA GENTILES

*Nekad je, čini nam se, život bio istinitiji,
Svet sređeniji, duhovi jasniji,
Mudrost i nauka još ne u rascepu.
Punije, veselije živeli su oni stari
O kojima kod Platona, Kineza i svuda čitamo tako divno —
Ah, i kad god smo u Akvinskoga
Dobro odmereni hram zbirova stupili,
Činilo nam se da svet zrele, slatke,
Čiste istine iz daljine pozdravljamo;
Sve je tako svetlo tamo izgledalo, priroda ovladana duhom,
Čovek uobličen od boga u boga,
Zakon i poredak obznanjeni lepi kao formula,
Sve bez preloma zaokruženo u celinu.
Umesto toga nama kasnijima izgleda da smo
Osuđeni na borbu, na pohod kroz pustinje,
Na sumnje samo i gorke ironije,
Da su nam samo nagon i čežnja darovani.
Ali našim unucima jednom može biti
Kao nama: videće nas ozarujuće,
Kao blažene i mudrace, jer čuju
Od jadikovnih zbrkanih horova života našeg
Samo skladan odjek još, ugašenih
Nedaća i borbi lepo ispričane mitove.
I ko od nas se najmanje pouzda,
Najviše pita i sumnja, možda će*

*Biti taj čiji uticaj dopire u vremena,
Na čijem uzoru mladost krepí duh;
A ko pati od sumnje u samog sebe,
Zavideće mu jednom kao blaženom možda,
Koji nedaće i straha nije bio svestan,
U čije vreme je radost bilo živeti
I čija sreća je bila dečijoj sreći ravna.
Jer u nama takođe živi duha večitog duh,
koji se naziva bratom duhova svih vremena:
on nadživljuje današnjicu, ne ti i ja.*

STUPNJEVI

*Kao svaki cvet i svaka mladost vene
Starosti uzmiče, cveta svaki životni stupanj,
Cveta svaka mudrost i svaka vrlina
U svoje vreme i večno ne sme trajati.
Srce na svaki zov života mora
Spremno biti na oproštaj i nove početke,
Da bi se hrabro i bez tuge
Podalo novim, drugim okvirima.
Neka čar se krije u svakom početku,
Ona nas štiti i pomaže nam živeti.*

*Koračajmo veselo kroz prostor u prostor,
Ne prionimo nijednom kao zavičaju,
Duh sveta neće da nas okuje i stesni,*

*Stupanj po stupanj hoće da nas digne, proširi.
Tek što smo u jednom životnom krugu zavičajni
I prisni postali, već preti mlitavost,
Samo ko je spreman na polazak i put,
Može se oteti navici koja koči.*

*Možda će nas još i smrtni čas
Ka novim prostorima mlade poslati,
Zov života nikad neće prestati...
Onda hrabro, srce, oprosti se i isceli!*

IGRA STAKLENIH PERLI

*Muziku svemira i muziku majstora
U strahopoštovanju spremni smo slušati,
Na čistu svetkovinu poštovane duhove
Obdarenih vremena prizivati.*

*Puštamo da nas uzdigne tajna
Magične formule, na čijem su se području
Ono bezgranično, besno, život,
U jasne slike zgrušali.*

*Poput sazvežđa odjekuju kristalno,
U službi njima bio je našeg života smisao,
Iz krugova njihovih pasti ne može niko,
Do prema središtu svetom.*

TRI ŽIVOTNA TOKA

ČOVEK KOJI JE PRAVIO KIŠU

Bilo je to pre mnogo hiljada godina i žene su bile na vlasti. U plemenu i porodici majci i staramajci odavalo se poštovanje i dužna poslušnost, a prilikom rođenja deteta devojčice su se cenile više od dečaka.

U selu je živela pramajka, sto i možda više godina stara, svi su je poštovali kao kraljicu i pribojavali je se mada od pamtiveka nije ni prstom mrdnula, niti progovarala. Mnoge dane provodila je sedeći pred ulazom u svoju kolibu, okružena jatom rođakinja koje su joj služile, a dolazile su i žene iz sela da joj odaju počast, da joj pričaju o svojim brigama i radostima, da joj pokažu svoju decu da ih ona blagoslovi; dolazile bi trudnice sa molbom da im ona stavi ruku na trbuh i da očekivanom detetu da ime. Pramajka bi im katkad položila ruku na trbuh, a katkad bi samo klimnula glavom ili ostala nepokretna. Retko bi izgovorila koju reč, bila je naprosto tu; sedela je i vladala, retki pramenovi žućkastobeke kose okružavali njeno mudro lice orlovskih crta slično štavljenoj koži, sedela je tako i primala počasti, darove, molbe, vesti, izveštaje i optužbe, sedela je i svi su je znali kao majku sedam kćeri, kao staramajku i čukunbabu brojnih unuka i praunuka, sedela je i iza njenog dubokim borama izbrazdanog lika i mrkog čela bili su pohranjeni mudrost, predanje, pravo, običaji i čast sela.

Bilo je prolećno veče, oblačno, i rano se spuštao sumrak. Pred zemljanom kolibom pramajke nije sedela ona nego njena kćer, gotovo isto tako belokosa i dostojanstvena i ne mnogo mlađa od pramajke. Sedela je i odmarala se, njeno sedište je bio kućni prag, plitki poljski kamen, po hladnom vremenu pokriven krznom, a malo dalje čučalo je na zemlji, na pesku ili u travi u polukrugu nekoliko dece, žena i dečaka; oni su tu čučali svake večeri kada nije kišilo ili stezao mraz, jer su želeli da čuju kćer pramajke, koja bi im kazivala priče ili pevušila mudre izreke. Ranije je to činila sama pramajka, sad je bila prestara i nije bila za razgovor, pa se umesto nje na tom mestu sad šćućurila i pričala njena kćer i, kao što je sve priče i izreke znala od svoje čukunbabe, tako je i glasom, stasom, spokojnim i dostojanstvenim držanjem, pokretima i načinom govora podsećala na nju, a mladi slušaoci poznavali su je mnogo bolje negoli njenu majku i gotovo nisu ni znali da ona sedi na mestu jedne druge i umesto nje im kazuje priče i mudrosti plemena. Večerom bi iz njenih usta potekao izvor znanja, blago plemena se krilo pod njenom belom kosom, iza izbrazdanog staračkog čela bilo je pohranjeno sećanje i duh naseobine. Ako je neko od stanovnika bio upućen i poznavao izreke ili priče, znao ih je od nje. Osim nje i njene prastare majke u plemenu je bio samo još jedan znalac, ali taj je živio po strani, bio je čovek tajanstven i veoma ćutljiv, bio je to čovek koji je pravio vreme i kišu, to jest daždevnjak.

Među slušaocima čučao je i dečak Kneht, a kraj njega devojčica po imenu Ada. Dečak ju je voleo, često bi je pratio i štitio, u stvari ne iz ljubavi, o tome još ništa nije znao, i sam je još bio dete, nego zato što je bila kćer daždevnjaka. Kneht ga je silno poštovao i divio mu se, pored pramajke i njene kćeri nikoga nije poštovao kao njega. Ali one su bile žene. Mogao je da ih poštuje i da ih se pribojava, ali se u njemu nikako ne bi mogla roditi misao niti bi mogao da gaji želju da bude kao one. Čovek koji je pravio vreme bio je prilično nepristupačan i dečaku nije bilo lako da se zadržava u njegovoj blizini; trebalo je koristiti zaobilazne puteve, a jedan od njih koji je vodio do čoveka koji je pravio vreme bilo je Knehtovo staranje za njegovo dete. Odlazio je po nju što je mogao češće u prilično zabačenu kolibu čoveka koji je pravio vreme, večerom bi je poveo sobom do kolibe starice da slušaju njene priče, pa bi je zatim opet vratio kući. Tako je bilo i danas, šćućurio se pokraj nje, okružen tamnim mnoštvom, i slušao.

Prababa je danas pričala o selu veštica. Evo šta je ispričala:

— U ponekom selu katkad se nađe žena zle ćudi koja nikome ne želi dobra. Takve žene većinom nemaju dece. Katkad je neka od njih tako zla da selo neće da je trpi. Tada noću odu po nju, njenog muža bace u okove, nju išibaju i isteraju daleko u šume i baruštine, prokunu je strašnom kletvom i ostave u divljini. Njenom mužu zatim skidaju okove i ako nije prestar može se pridružiti drugoj ženi. Ona proterana, ako ne zaglavi, luta šiumama i baruštinama, nauči jezik životinja i nakon dugog tamaranja i pešačenja jednoga dana naiđe na neko malo selo koje se zove selo veštica. U njemu su okupljene sve zle žene proterane iz svojih sela, koje su onde same podigle sebi selo. One tu žive i prave razna zla i bacaju čini i, pre svega, kako same nemaju dece, nastoje da domame decu iz pravih sela, i kada neko dete zaluta u šumi i više se nikad ne vrati možda se nije udavilo u baruštini, niti su ga rastrgli vukovi, nego ga je jedna od veštica namamila na krivi put i pvela sobom u selo veštica. U vreme kada sam bila mala, a moja staramajka najstarija u selu, pošla je jedna devojčica s ostalima u šumu da bere borovnice, umorila se berući i zaspala; bila je još mala i paprat je pokrila, a ostala deca ništa nisu primetila i otišla su dalje i tek kada su se vratila u selo, i već je palo veče, videli su da devojčica nije među njima. Uputiše za njom mlade momke, oni su je tražili i dozivali po šumi sve dok nije pala noć, a onda su se vratili a da je nisu našli. Kada se devojčica naspavala krenula je sve dublje i dublje u šumu. I što se više plašila, utoliko je brže trčala, mada već odavna nije znala ona nego njena kćer, gotovo isto tako belokosa i dostojanstvena i ne mnogo mlađa od pramajke. Sedela je i odmarala se, njeno sedište je bio kućni prag, plitki poljski kamen, po hladnom vremenu pokriven krznom, a malo dalje čučalo je na zemlji, na pesku ili u travi u polukrugu nekoliko dece, žena i dečaka; oni su tu čučali svake večeri kada nije kišilo ili stezao mraz, jer su želeli da čuju kćer pramajke, koja bi im kazivala priče ili pevušila mudre izreke. Ranije je to činila sama pramajka, sad je bila prestara i nije bila za razgovor, pa se umesto nje na tom mestu sad šćućurila i pričala njena kćer i, kao što je sve priče i izreke znala od svoje čukunbabe, tako je i glasom, stasom, spokojnim i dostojanstvenim držanjem, pokretima i načinom govora podsećala na nju, a mlađi slušaoci poznavali su je mnogo bolje negoli njenu majku i gotovo nisu ni znali da ona sedi na mestu jedne druge i umesto nje im kazuje priče i mudrosti plemena. Večerom bi iz njenih usta potekao izvor znanja, blago plemena se krilo pod njenom belom kosom, iza izbrazdanog staračkog čela bilo je pohranjeno sećanje i duh naseobine. Ako je neko od stanovnika bio upućen i poznao izreke ili priče, znao ih je od nje. Osim nje i njene prastare majke u plemenu je bio samo još jedan znalac, ali taj je živio po strani, bio je čovek tajanstven i veoma ćutljiv, bio je to čovek koji je pravio vreme i kišu, to jest daždevnjak.

Među slušaocima čučao je i dečak Kneht, a kraj njega devojčica po imenu Ada. Dečak ju je voleo, često bi je pratio i štitio, u stvari ne iz ljubavi, o tome još ništa nije znao, i sam je još bio dete, nego zato što je bila kćer daždevnjaka. Kneht ga je silno poštovao i divio mu se, pored pramajke i njene kćeri nikoga nije poštovao kao njega. Ali one su bile žene. Mogao je da ih poštuje i da ih se pribojava, ali se u njemu nikako ne bi mogla roditi misao niti bi mogao da gaji želju da bude kao one. Čovek koji je pravio vreme bio je prilično nepristupačan i dečaku nije bilo lako da se zadržava u njegovoj blizini; trebalo je koristiti zaobilazne puteve, a jedan od njih koji je vodio do čoveka koji je pravio vreme bilo je Knehtovo staranje za njegovo dete. Odlazio je po nju što je mogao češće u prilično zabačenu kolibu čoveka koji je pravio vreme, večerom bi je poveo sobom do kolibe starice da slušaju njene priče, pa bi je zatim opet vratio kući. Tako je bilo i danas, šćućurio se pokraj nje, okružen tamnim mnoštvom, i slušao.

Prababa je danas pričala o selu veštica. Evo šta je ispričala:

— U ponekom selu katkad se nađe žena zle ćudi koja nikome ne želi dobra. Takve žene većinom nemaju dece. Katkad je neka od njih tako zla da selo neće da je trpi. Tada noću odu po nju, njenog

muža bace u okove, nju išibaju i isteraju daleko u šume i baruštine, prokunu je strašnom kletvom i ostave u divljini. Njenom mužu zatim skidaju okove i ako nije prestar može se pridružiti drugoj ženi. Ona proterana, ako ne zaglavi, luta šumama i baruštinama, nauči jezik životinja i nakon dugog tumananja i pešačenja jednoga dana naiđe na neko malo selo koje se zove selo veštica. U njemu su okupljene sve zle žene proterane iz svojih sela, koje su onde same podigle sebi selo. One tu žive i prave razna zla i bacaju čini i, pre svega, kako same nemaju dece, nastoje da domame decu iz pravih sela, i kada neko dete zaluta u šumi i više se nikad ne vrati možda se nije udavilo u baruštini, niti su ga rastrgli vukovi, nego ga je jedna od veštica namamila na krivi put i pvela sobom u selo veštica. U vreme kada sam bila mala, a moja staramajka najstarija u selu, pošla je jedna devojčica s ostalima u šumu da bere borovnice, umorila se berući i zaspala; bila je još mala i paprat je pokrila, a ostala deca ništa nisu primetila i otišla su dalje i tek kada su se vratila u selo, i već je palo večer, videli su da devojčica nije među njima. Uputiše za njom mlade momke, oni su je tražili i dozivali po šumi sve dok nije pala noć, a onda su se vratili a da je nisu našli. Kada se devojčica naspavala krenula je sve dublje i dublje u šumu. I što se više plašila, utoliko je brže trčala, mada već odavna nije znala gde se nalazi i u stvari sve se više udaljavala od sela i zalazila u predele u kojima još nikad niko nije bio. Na vlaknu od like nosila je oko vrata zub divljeg vepra koji joj je otac poklonio po povratku iz lova. Oštrim kamenom probušio je zub i kroz rupu provukao vlakno like, a prethodno ga je tri puta prokuvao u krvi vepra i pevao uz to blagotvorne izreke, i ko god bi uza se imao takav zub, bio bi zaštićen od mnogih čini. Tada je među drvećem iskrsla jedna žena, a to je bila veštica, napravila je ljubazno lice i rekla: „Pozdravljam te, lepa devojčice, jesi li zalutala? Pođi sa mnom, odvešću te tvojoj kući.” Devojčica je pošla s njom. Ali se setila šta su joj govorili mati i otac, a to je da nikad nikom ne pokazuje zub vepra i stoga je, hodajući, neprimetno otkočila zub sa like i sakrila ga u pojas. Nepoznata žena je satima hodala sa devojčicom, već se spustila noć kad su stigle u selo, ali to nije bilo naše selo, bilo je to selo veštica. Devojčicu zatvoriše u mračnu štal, dok je veštica otišla u svoju kolibu da spava. Sutradan joj veštica reče: „Da nemaš uza se zub divljeg vepra?” Devojčica reče da nema, da je imala ali ga je izgubila u šumi i pokaza joj ogrlicu od like na kojoj više nije bilo zuba. Tada veštica uze kameni lonac, u njemu je bila zemlja u kojoj su bile posađene tri biljke. Dete je gledalo biljke i upitalo čemu one služe. Veštica joj prstom pokaza prvu i reče: „Ovo je život tvoje majke.” Zatim pokaza drugu i reče: „Ovo je život tvog oca.” Pa pokaza treću biljku: „Ovo je tvoj život. Dokle god su te biljke zelene i rastu, dotle ste živi i zdravi. Počne li da vene jedna od njih, razboleće se onaj čiji život predstavlja. Ako je ko otkine, kao što ću ja sad jednu otkinuti, umreće onaj čiji je to život.” Ona prstima uhvati biljku koja je značila očev život i počne da je izvlači, i kada ga je već malo izvukla, tako da se video delić belog korena, biljka duboko uzdahnu...

Kod tih reči devojčica pokraj Knehta skoči kao da je guja ujela, vrisnu i pobeže glavom bez obzira. Dugo se borila sa strahom koji je obuzeo dok je slušala priču, i više nije izdržala. Neka stara žena prsnu u smeh.

Ostali slušaoci se nisu plašili ništa manje od devojčice, ali su se uzdržali i ostali da sede na svojim mestima. Kneht, međutim, takođe skoči na noge čim se prenuo iz zanosnog slušanja i straha, i potrča za devojčicom. Prababa je nastavila priču.

Koliba daždevnjaka se nalazila u blizini seoskog ribnjaka i u tom pravcu je Kneht tražio odbeglu devojčicu. Dozivao ju je mrmljajući, pevušeći i zuzukajući, glasom kojim žene vabe kokoške, otegnuto, umilno, opčinjavajuće.

— Ada — dozivao je i pevušio — Ada, Adice, hodi, Ada, ne boj se, to sam ja, Kneht.

Pevušio je tako bez prestanka i pre no što ju je čuo ili ugledao, odjednom oseti njenu meku ručicu u svojoj. Stajala je kraj puta, oslonivši se leđima na zid jedne kolibe i očekivala ga otkako je

njegov zov dopro do nje. Odahnuvši, ona mu se priključi, on joj se činio velik i jak, gotovo kao odrastao čovek.

— Jesi li se plašila? — upita je on. — Nema potrebe, niko ti neće učiniti nikakvo zlo, svi vole Adu. Hodi, idemo kući.

Ona se još uvek tresla od straha i grcala, ali se postepeno smirila i pošla s njim zahvalna i puna poverenja.

. Kroz vrata od kolibe prodirala je slaba rumena svetlost, čovek koji je pravio vreme čučao je kraj ognjišta, između pramenova duge kose svetlucao je odsjaj vatre na kojoj je u dva lončića nešto kuvao. Pre no što je ušao s Adom, Kneht ga je nekoliko trenutaka radozno posmatrao: odmah je uočio da se tu ne kuva neko jelo, to se obavljalo u drugim loncima, osim toga, za to je već bilo kasno. Daždenvjak ga je, međutim, čuo.

— Ko to stoji pred vratima? — povika. — Napred, ulazi! Jesi li to ti, Ada? — Pokrivši poklopcima lončiće, zgrnu žar i pepeo oko njih i osvrnu se.

Kneht je i dalje ispod oka piljio u tajanstvene lončiće, kad god bi kročio u kolibu obuzeli bi ga radoznalost i strahopoštovanje, srce mu se stezalo. Dolazio je ovamo kad god je mogao, tražio je povode i stvarao pretpostavke za to, ali bi svaki put osetio neku golicavu i uznemiravajuću strepnju, osećanje u kome su se sukobljavali požudno ljubopitstvo, radost i strah. Stari je svakako uočio da ga Kneht već duže vreme prati i pojavljuje se u blizini mesta na kojima je postojala verovatnoća da ga susretne, da kao lovac ide njegovim tragom i nemušto mu nudi svoje usluge i društvo.

Turu, čovek koji je pravio vreme, gledao ga je svetlim očima divlje zveri.

— Sta hoćeš? — upita ga odbojno. — Nije vreme za posete tuđim kolibama, dečache.

— Doveo sam Adu, majstore Turu. Bila je kod prababe, slušali smo njene priče o vešticama i nju je odjednom spopao strah, vikala je, pa sam je ja dopratio.

Otac se obratio devojkici.

— Prava si strašljivica, Ada. Bistre devojkice ne treba da se plaše veštica. A ti si bistro devojkice, zar ne?

— Jesam. Ali veštice znaju za razne opake čini i ako neko nema zub od vepra ...

— Zar bi želela da imaš zub od vepra? Videćemo. Ali ja znam nešto još bolje. Znam za jedan koren, doneću ti ga, u jesen ćemo poći da ga potražimo i izvučemo. To je koren koji devojkice štiti od čini, one čak postaju i lepše.

Ada se radosno smešila i potpuno se umirila otkako je bila okružena mirisom kolibe i slabom svetlošću vatre. Kneht bojažljivo upita:

— Da li bih ja mogao da potražim taj koren? Trebalo bi da mi ga opišeš ...

Turu nabra obrve.

— Mnogi bi dečaci to hteli — reče i glas mu nije zvučao ljutito već pre podsmešljivo. — Za to još ima vremena. Možda na jesen.

Kneht se povukao i nestao u pravcu kuće dečaka u kojoj je spavao. Nije imao roditelje, bio je siročić, pa su

Ada i njena koliba i zbog toga za njega imali posebnu draž.

Daždenvjak Turu nije voleo da prosipa reči, nije voleo da čuje govor drugih kao ni svoj; mnogi su smatrali da je čudak, a neki da je namćor. Ali nisu bili u pravu. O zbivanjima oko njega znao je više no što bi se pomislilo, s obzirom na njegovo držanje učenog čoveka i pustinjaka. Između ostalog, tačno je znao da taj njemu pomalo dosadan, ali lepuškast i očigledno bistar dečak trči za njim i da ga drži na oku, primetio je on to od samog početka, što znači godinu dana i više. Znao je, isto tako, šta to treba da znači. Za dečaka je to bilo od velikog značaja, ali isto tako i za njega. To je značilo da je taj

dečak zaljubljen u veštinu pravljenja vremena i da mu je najveća želja da to nauči. U naseobini bi se uvek povremeno našao po neki njemu sličan dečak. Mnogi su mu dolazili i trudili se oko njega na taj način. Mnogi su se lako dali zastrašiti i obeshrabriti, drugi nisu, dvojica od njih bili su mu godinama učenici i šegrti, kasnije su se poženili i otišli u druga udaljena sela i postali tamo daždevnjaci ili travari. Otad je Turu bio sam i ako ikad bude ponovo uzeo učenika, učiniće to da bi imao naslednika. Tako je bilo oduvek, tako je moralo da bude i nikako drugačije: uvek bi se pojavio neki daroviti dečak, koji bi bio odan i trčkarao za čovekom za koga je znao da je majstol-ski ovladao svojim zanatom.

Kneht je bio obdaren, nosio je u sebi sve što je takav zanat iziskivao, a pokazivao je i neke znake koji su mu služili kao preporuka: ispitivački i u isti mah oštar i sanjalački pogled, pre svega, prirodna uzdržanost i ćutljivost, a u izrazu lica i pokretima glave nešto što je ukazivalo na želju za traganjem, na dobar njuh i budnost, na pažljivo osluškivanje šumova, nešto što je svojstveno pticama, ili lovcima. Sasvim izvesno, taj bi dečak mogao biti dobar poznavalac vremena, možda čak i mag, mogao bi da bude koristan. Ali nije trebalo žuriti, još je bio mlad i nije zgodno da mu pokaže da ga je prozreo, da mu isuviše olakša trud i poštedi ga tegoba na tom putu. Bude li se dao zastrašiti, ako bi se poplašio i obeshrabrio, ne treba žaliti za njim. Neka čeka i služi, neka se šunja i obigrava oko njega.

Kneht se lagana koraka vraćao u selo kroz noćnu tamu pod oblačnim nebom sa svega dve-tri zvezde, zadovoljan i prijatno uzbuđen. Naseobina nije znala za uživanja, lepote i profinjenosti koje su za današnjeg čoveka same po sebi razumljive i neophodne, koje su i najsiromašnijima dostupne, nije znala ni za obrazovanje i umetnost, za kuće koje ne bi bile uboge, naherene zemljane kolibe, niti za oruđa od gvožđa i čelika, žito i vino su joj bili nepoznati pronalasci, a sveća ili lampa bili bi za te ljude blistava čuda. Knehtov život i svet njegovih predstava ipak su bili bogati, svet ga je okružavao kao beskonačna tajna i šarena slikovnica, svakim danom osvajao je jedan njegov delić, od života životinja i rasta biljaka do zvezdanog neba, a između nemušte, tajanstvene prirode i usamljene duše u plašljivim dečaćkim nedrima skrivala se sva srodnost i sva napetost, sav strah, sva radoznalost i prilagodljivost za koje je ljudska priroda sposobna. U njegovom svetu nije bilo pisanog znanja, istorye, knjiga i azbuke, sve što se nalazilo na tri-četiri sata hoda od njegovog sela bilo mu je potpuno nepoznato i nedostižno, ali je zato u svom selu živeo celim svojim bićem životom tog svog sveta. Selo, zavičaj, plemenska zajednica pod vodstvom majki, pružah su mu sve što narod i država pružaju ljudima: zemlju sa hiljadama korenova, a u njihovom spletu je i on bio jedno od vlakana, i on je bio učesnik u svemu.

Zadovoljno je koračao putem dok je noćni povetarac šaputao i krčkao kroz granje, oko njega se širio miris vlažne zemlje, ševara i mulja, vonj dima iz vatri poluvlažnih drva, mastan i malo sladunjav vonj koji je više od bilo čega drugog značio rodnu grudu i kada se, naposletku, približio kolibi dečaka tu je mirisalo na dom, na dečake, na mlada ljudska tela. Nečujno se provukao ispod asure i ušao u toplu, ljudskim dahom ispunjenu tamu, ispružio se na slami i razmišljao o priči o vešticama, o veprovom zubu, o Adi, o čoveku koji pravi vreme i o njegovim lončićima na ognjištu, dok najzad nije zaspao.

Turu je veoma škrto izlazio dečaku u susret, ničim mu nije pomogao da mu se približi. Ali dečak mu je ipak uvek bio za petama, stari ga je silno privlačio, često i sam nije znao kako mu je polazilo za rukom da mu uđe u trag. Kad bi stari na nekom skrovitom mestu u šumi, među baruštinama ili na pustopoljini postavljao zamke, omirisao trag neke životinje, iskopao neki koren ili skupljao seme, često bi odjednom osetio na sebi pogled dečaka, koji ga je nečujno i nevidljivo satima pratio i vrebao. Tada bi se ponekad pravio da ga nije primetio, katkad bi zarežao i ljutito oterao gonioca, a katkad bi ga pokretom ruke pozvao k sebi i zadržao uza se jedan dan. Koristeći njegove usluge

pokazivao bi mu ovo i ono, naterao ga da pogodi neke stvari, stavljao ga na probu, navodio mu imena pojedinih trava, tražio da mu donese vodu ili založi vatru i u svakom poslu znao je za neke veštine, prednosti, tajne i pravila, naredivši dečaku da ih drži strogo u tajnosti. I naposljetku, kad je Kneht poodrastao, zadržao ga je kod sebe, prihvatio za svog učenika i premestio ga iz kuće dečaka u svoju kolibu. Kneht je time u očima sveta dobio svoje obeležje: više nije bio dečak, bio je učenik čoveka koji je pravio vreme, a to je značilo — bude li izdržao i pokazao se valjan — da će biti njegov naslednik.

Od časa u kome je stari primio Knehta u svoju kolibu pala je svaka ograda među njima, ne ograda strahopoštovanja i poslušnosti, nego nepoverenja i uzdržanosti. Turu je popustio, osvojen Knehtovom upornom težnjom, i nije imao druge želje nego da od njega stvori čoveka koji zna za veštinu da pravi vreme i svog naslednika. Za taj nauk nisu postojali pojmovi, pouke i metode, nije bilo slova, ni brojki i postojalo je samo veoma malo reči, stoga je majstor mnogo više vaspitavao Knehtova čula negoli njegov razum. Ogromno blago stečeno predanjem i iskustvom, sva saznanja tadašnjih ljudi o prirodi trebalo je ne samo usmeravati i ostvarivati ih, nego ih preneti na naredna pokolenja. Sveobuhvatni i složeni sistem iskustva, zapažanja, nagonskih saznanja i istraživačkih navika lagano se otvarao mladiću, a kako gotovo ništa od toga nije bilo svedeno na pojmove, trebalo je sve to osetiti, naučiti i ispitati čulima. Osnova i središte te nauke su bila saznanja o Mesecu, o njegovim menama i dejstvu, o njegovom neprekidnom rastu i nestanku, o tome da je naseljen dušama umrlih koje zatim šalje na Zemlju da se ponovo rode i ustupe mesto novim mrtvima.

Kao i ono veče kada je od pripovedačice otišao do starog i njegovih lončića na ognjištu, tako se u Knehtovom sećanju uvrežio i jedan drugi trenutak, čas između noći i jutra u kome ga je majstor probudio dva sata iza ponoći i izišao s njim u duboku tamu, da mu pokaže poslednji izlazak mesečevog srpa na izmaku. Čekali su, majstor ćutke i nepomično, a dečak pomalo uplašen i drhteći nakon prekinutog sna, stajali su dugo na isturenoj glatkoj steni okruženi šumovitim brežuljcima dok se, najzad, na mestu koje je majstor unapred označio i u onom obliku i nagibu koji je predskazao nije pomolio tanušni Mesec, kao krhka polukružna linija. Kneht je, zaplašen i zadivljen, zurio u nebesko telo koje se polako pomaljalo i među oblacima lagano zaplovilo jasnim nebeskim ostrvom.

— Uskoro će promeniti oblik i opet će nabujati, a tada je vreme da se poseje heljda — reče daždevnjak, na prste brojeći dane.

Iza toga opet utonu u ćutanje. Kneht je, obuzet osećanjem samoće, čučao na kamenu vlažnom od rose, tresući se od hladnoće, iz guste šume pod njegovim nogama začu se otegnuti krik sove. Stari je dugo razmišljao, a onda se digao, spustio ruku na Knehtovu kosu i kao da se budi iz sna rekao prigušeno:

— Kad umrem, moj duh će se popeti na Mesec. Ti ćeš tad biti muškarac, imaćeš ženu, a to će biti moja kćer Ada. Ako ti ona rodi sina, moj će se duh vratiti i nastaniti se u vašem sinu, a ti ćeš mu dati ime Turu, kao što sam se ja zvao Turu.

Učenik ga je slušao zapanjeno, ne usudivši se da progovori; tanki, srebrni srp se peo po nebu i već su ga do pola progutali oblaci. Mladiću sinu čudesna slutnja o postojanju mnogih povezanosti, o spajanju, ponavljanju i ukrštanju stvari i zbivanja, a i on sam je kao nekim čudom bio posmatrač i učesnik suočen sa tim njemu tuđim noćnim nebom, na kome se iznad beskrajnih šuma i brežuljaka pomolio oštri, tanki srp, baš kao što je to majstor unapred najavio. Majstor mu se činio čudesan i okružen stotinama tajni, kao čovek koji je razmišljao o sopstvenoj smrti, čiji će duh boraviti na Mesecu i vratiti se u drugo ljudsko biće, a to će biti Knehtov sin koji će nositi ime nekadašnjeg majstora. Činilo mu se da se budućnost i sudbina ocrtavaju pred njegovim očima čudno rastrzano i mestimično providno poput oblačnog neba, bilo je čudesno što ih je mogao sagledati, nazvati imenom

i govoriti o njima, kao da mu se pružio pogled na beskrajna prostranstva puna čuda, a ipak savršeno uređena. Za trenutak mu se činilo da je njegovom duhu sve dokučivo, sve poznato, sve uhvatljivo, spokojno i sigurno kretanje nebeskih tela, život ljudi i životinja, njihova zajednica i međusobna neprijateljstva, njihovi susreti i borbe, sve veliko i malo zajedno sa svim što je živo, uključujući tu i smrt, sve je on to video — i pri tom ga podiđoše snsi neke prve slutnje — kao celinu, u kojoj i on sam ima svoje mesto i raspored, a u toj celini su vladali red i zakoni, bila je dostupna umu. Bila je to prva slutnja o velikim tajnama, o njihovom dostojanstvu i dubini, kao i o njihovoj dokučivosti; u prvoj jutarnjoj svežini šume, na steni iznad šapata stotina krošnji, mladiću je bilo kao da ga je dodirnula ruka neke sablasti. Nije umeo da to izrazi rečima, ni tada, niti celog svog života, ali je često razmišljao o tome i u toku daljeg učenja i sticanja iskustva taj čas i doživljaj uvek su bili prisutni.

— Seti se — podsećala bi ga ta saznanja — seti se da sve to postoji, da između Meseca i tebe i Turua i Ade kolaju zraci i struje, da postoji smrt i zemlja duša i povratak otud, da u tvom srcu ima odgovora na sve slike i pojave u svetu, da se sve to tebe tiče, da o svemu tome treba da znaš onoliko koliko je čoveku moguće da sazna.

Tako je govorio taj glas. Bilo je to prvi put da Kneht na taj način čuje glas uma, njegova iskušenja, zahteve i magični zov. Video je mnogo puta Mesec kako promiče nebom i mnogo puta čuo noćni krik sova, a iz usta majstora, ma koliko bio mučaljiv, potekle bi mnoge reči prožete starom mudrošću ili samotnim razmišljanjima — ali tog nezaboravnog časa sve je bilo novo i drugačije, bio je to nagoveštaj celine, osećanje za povezanosti, odnose i red, u sve to je i on bio uključen i saodgovoran za njih. Taj koji je posedovao ključeve tih saznanja začelo nije ovladao samo veštinom da po tragu pozna svaku životinju ili biljku po semenu, već je svakako mogao da obuhvati i celinu sveta: sazvežđa, duhove, ljude, životinje, lekovite trave i otrove, i da iz svakog delića i znaka pročita i sve druge delove. Bilo je dobrih lovaca koji su po nekom tragu, znaku, po jednoj dlaci i po nekim ostacima saznawali više od drugih; nekoliko sitnih dlaka bilo im je dovoljno da kažu ne samo od koje vrste životinja potiču, kao i da li se radi o staroj ili mladoj životinji, o mužjaku ili ženki. Drugi su po obliku oblaka, po mirisu koji je provejavao vazduhom i po ponašanju životinja ili biljaka umeli da predskazu vreme za nekoliko dana. Njegov majstor je u tome bio nedostižan i bezmalo nepogrešiv.

Neki su opet po prirodi bili izvanredno vešti; bilo je dečaka koji su na trideset koraka umeli da pogode kamenom pticu. Nisu oni to učili nego su jednostavno tome bili vični, i to ne zato što su uložili truda, već kao po nekoj čaroliji ili milosti, kamen bi sam od sebe poleteo iz njihovih ruku, kamen je hteo da pogodi metu, ptica je htela da bude pogođena. Bilo je navodno i takvih koji su znali da predskazuju budućnost: da li neki bolesnik mora da umre, da li će trudnica roditi sina ili kćer. Kćer pramajke je bila čuvena po tome, a i čovek koji je pravio vreme je, kako se govorilo, raspolagao takvim znanjem.

Onog nezaboravnog trenutka Knehtu se činilo da u džinovskoj mreži povezanosti postoji neka središna tačka po kojoj se sve zna, po kojoj se sve prošlo i buduće može pročitati. Onome ko se nalazi u tom središtu znanje dotiče kao voda u dolinu, dolazi mu kao zec u kupus, njegova reč pogađa oštro i nepogrešivo kao kamen u ruci dobrog strelca, snagom svog duha takav čovek sjedinjuje i razvija u sebi sve čudesne darove i sposobnosti: to je čovek savršen, mudar i nenadmašiv! Biti takav čovek, približiti se tom uzoru, krenuti mu u susret — to je bio put nad svim putevima, to je bio cilj, to je ono što životu daje dostojanstvo i smisao.

To je otprilike bilo ono što je osećao i sve što bismo mi na našem njemu nepoznatom, pojmovnom jeziku pokušali reći, ne bi moglo da izrazi jezu i žar kojim ga je taj doživljaj prožimao. Ustajanje usred noći, hodanje mračnom, zanemalom šumom punom opasnosti i tajni, iščekivanje na

visokoj, glatkoj steni po jutarnjoj svežini, pojava Meseca kao priviđenje, oskudne reči mudrog starca i okolnosti što je bio sam sa njim u neobičnom času — sve je to Kneht doživeo i pohranio u sebi kao neku izuzetnu svečanost i misteriju, kao svetkovinu inicijacije, kao prijem u savez ili kult, kao časnu službu bezimenom — tajni sveta.

Taj i slični doživljaji nisu mogli da se pretvore u misli ili čak reči, a daleka i nemoguća bi za njega bila, na primer, sledeća misao: „Da li ja sam stvaram taj doživljaj, ili je on objektivna stvarnost? Oseća li majstor isto što i ja, ili mi se podsmehuje? Jesu li moje misli povodom tog događaja nove i moje sopstvene i jedinstvene, ili je majstor, i mnogi pre njega, doživeo i pomislio isto?” Takvih prelamanja i diferencijacija nije bilo, sve je bila stvarnost, sve zadojeno i ispunjeno stvarnošću kao hlebno testo kvascem. Oblaci, Mesec i promenljiva igra na nebu, hladni i vlažni krečnjak pod bosim stopalima, vlaga i hladna rosa što promiče bledim noćnim vazduhom, utešni domaći vonj dima sa ognjišta i ležaja od suvog lišća sačuvan u krznu kojim se majstor ogmuo, dostojanstvo i smirena starost, spremnost da se prihvati smrt koja je odzvanjala u njegovom hrapavom glasu — sve je to bilo iznad stvarnosti, prodirući gotovo nasilno u sva mladićeva čula. Čulni uticaji jače pothranjuju uspomene od najboljih sistema i metoda razmišljanja.

Daždenvjak je spadao među one malobrojne koji su se bavili nekim zanimanjem, razvili neku posebnu veštinu i sposobnost, ali se spolja njegov svakodnevni život nije bitno razlikovao od života drugih. Imao je visoki čin i uživao veliki ugled, primao je i razne darove i nagrade od plemena kad god bi se bavio poslovima važnim za zajednicu, ali to se događalo samo u posebnim prilikama. Njegov najznačajniji i najsvečaniji zadatak bio je da odredi dan setve za sve vrste plodova i biljaka; on je to činio strogo vodeći računa o Mesečevim menama, delom po nasleđenim pravilima, a delom po sopstvenom iskustvu. Međutim, svečani čin otvaranja setve, rasturanje prve pregršti zrnevlja i semena po zajedničkom zemljištu nije spadao u njegovu nadležnost, jer nijednom muškarcu nije pripadao tako visok čin; to je svake godine obavljala pramajka lično ili njena najstarija rođaka. Najvažnija ličnost u selu bio je majstor, u slučajevima kada bi vršio službu čoveka koji pravi vreme. To se događalo kada bi polja opsedala dugotrajna suša, vlaga ili hladnoća, pa bi plemenu pretila glad. Tada je bila Turuova dužnost da primenjuje poznata sredstva protiv suše i nerodice: prinošenje žrtvi, bajanje i litije. Kada bi u slučaju dugotrajne suše ili beskonačne kiše zatajila sva druga sredstva i duhovi se nikakvim nagovaranjem, preklinjanjem i pretnjama ne bi dali obratiti, postojalo je prema predanju još jedno poslednje, nepogrešivo sredstvo, koje je u vreme majki i staramajki navodno češće primenjivano: zajednica bi prinela kao žrtvu čoveka koji pravi vreme. Govorilo se da je pramajka doživela i svojim očima videla takav čin.

Osim dužnosti da vodi brigu o vremenskim prilikama, majstor je imao još neku vrstu privatne prakse, prizivao je duhove, pripremao amajlije i razne mađije, a u nekim slučajevima se pojavljivao i kao lekar, ukoliko pramajka nije sebi zadržala to pravo. Ah po svemu ostalom majstor Turu je živeo životom ostalih. Kada bi došao red na njega, pomagao bi u obrađivanju zajedničke zemlje, a pored kolibe je imao i sopstveni vrt sa raznim biljkama. Sakupljao je plodove, pečurke, drva za ogrev i spremao ih za zimu. Ribario je i lovio, a držao je i jednu do dve koze. Kao seljak je bio kao i svi ostali, ah kao lovcu, ribaru i skupljaču trava nije mu bilo premca, u tome je bio usamljenik i genije, na glasu kao poznavalac mnoštva prirodnih i magičnih lukavstava, ujdurmi, preimućstava i pomoćnih sredstava. Govorilo se da nijedna zarobljena životinja ne može da se oslobodi omče koju bi on ispleo od vrbovog pruća, mamac za ribe je pomoću naročitih dodataka pripremao tako da bude mirisan i ukusan, umeo je da namami rakove, stoga je bilo ljudi koji su verovali da razume i jezik nekih životinja. Međutim, njegova glavna oblast su ipak bila magična znanja: posmatranje Meseca i zvezda, poznavanje znakova koji predskazuju vreme, predosećanje vremenskih prilika i rasta biljnog sveta,

bavljenje svime što bi kao pomoćno sredstvo služilo magičnim dejstvima. Stoga je bio veliki poznavalac i sakupljač onih stvari u biljnom i životinjskom svetu koje su mogle da posluže kao lekovita sredstva i otrovi, kao nosioci čini, kao blagoslov i zaštitno sredstvo protiv raznih strahota. Poznao je i nalazio svaku travu, i onu najređu, znao je gde i kada cvate i nosi seme, kada je vreme da joj se iskopa koren. Poznao je i nalazio sve vrste zmija i krastavih žaba, znao je kako treba koristiti rogove, kopita, kandže i dlake, razumeo se u nakaze, krležjavce, u utvare i strašila, a isto tako i u kvrge, guke i bradavice na drvetu, listu, zrnevlju, orahu, rogu i kopitu.

Kneht je učio više čulima, nogom i rukom, očima, opipom, ušima i njuhom negoli razumom, a i Turu ga je daleko više podučavao kroz primere i pokazujući mu stvari negoli rečima i poukama. Majstor je uopšte veoma retko govorio povezano, a i tad bi mu reči služile samo da protumači svoje izvanredno upečatljive pokrete. Knehtov nauk se nije mnogo razlikovao od učenja kroz koje mladi lovac ili ribolovac prolazi kod dobrog majstora, a pričinjavao mu je veliko zadovoljstvo jer je učio samo ono što se u zamecima već ionako krilo u njemu. Učio je da vrebati, da osluškuje, da se prikrada, da posmatra i da bude na oprezi, da je budan, da njuši i traga; divljač koju su on i majstor uhodili nisu bili samo lisica i jazavac, vidra i rak, ptica i riba, nego i duh, celina, smisao i povezanost svega. Njihove težnje su išle za tim da odrede prolazne i ćudljive vremenske prilike, da ih prepoznaju, pogode i predskazuju, da otkriju smrt koja je vrebala u nekim bobičastim plodovima i u ujedima zmija, da dokuče tajnu po kojoj su oblaci i oluje bili povezani sa Mesečevim menama, koje su uticale kako na setvu i rast biljaka, tako i na dobrobit i propast života ljudi i životinja. U stvari, stremili su istom cilju kao i nauka i tehnika kasnijih milenija, da ovladaju prirodom i da steknu veštinu da se poigravaju njenim zakonima, ali su to činili sasvim drugim putevima. Oni se nisu odvojili od prirode i nisu silom hteli da prodru u njene tajne, nikad nisu bili u sukobu i neprijateljstvu s njom, i sami su uvek hili deo nje i odavali joj puno poštovanje.

Sasvim je moguće da su bolje poznavali prirodu i mudrije postupali s njom. Ali jedno im je bilo nedostupno, ni u svojim najsmelijim maštanjima nisu pomišljali da prirodi i svetu duhova budu podređeni i odani bez straha, ili da se čak osećaju nadmoćnim. Takav hibris im je bio nezamisliv, kao što bi im bilo nemoguće da se prema prirodnim silama, prema smrti i demonima, odnose bez straha. Životom ljudi vladao je strah. Činilo im se da je nemoguće savladati ga. Ali razni sistemi u načinu prinošenja žrtvi služili su da se strah ublaži, da se ograniči na izvesne oblike, da se nadmudri i maskira, da se uvrsti u životnu celinu. Strah je bio pritisak pod kojim se nalazio život tih ljudi i da nije bilo tog snažnog pritiska u njihovom životu ne bi bilo užasa, ali bi mu nedostajao intenzitet. Ako bi nekom uspelo da oplemeni strah, pretvorivši ga u strahopoštovanje, time bi se svakako dobilo mnogo; ljudi tog kova, ljudi čiji se strah pretvorio u pobožnost, bili su dobri i napredni u toj epohi. Prinosile su se brojne žrtve i u raznim oblicima, a deo žrtvenih obreda spadao je u službene dužnosti čoveka koji je pravio vreme.

Pored Knehta je u kolibi stasala i mala Ada, ljupko dete i mezimica starog, a kada mu se činilo da je tome došlo vreme, dao ju je svom učeniku za ženu. Od tog časa Kneht je važio kao pomoćnik daždevnjaka, Turu ga je predstavio majci sela kao svog zeta i naslednika i otad mu je dozvoljavao da ga zamenjuje u mnogim poslovima i obredima. Vremenom, kako su se smenjivala godišnja doba i prolazile godine, stari daždevnjak je sasvim utočio u samotna staračka razmišljanja i potpuno je Knehtu prepustio sve svoje obaveze, a kada je umro — našli su ga mrtvog kraj ognjišta, čučao je nagnut nad svojim lončićima sa čarobnim napicima, a belu kosu mu je osmudio plamen — već je odavna mladić, učenik Kneht, bio u selu poznat kao daždevnjak. Od seoskog saveta zatražio je da se njegovom učitelju i majstoru priredi svečana sahrana i u vidu žrtve zapalio je na njegovom grobu ceo tovar plemenitih i dragocenih lekovitih trava i korenja. Ali i to je već bila prošlost i među

Knehtovom decom

— Adina koliba je postala tesna za toliki porod — bio je i sin po imenu Turu: u njegovom liku se stari vratio sa svog posmrtnog puta na Mesec.

Kneht je doživeo isto što je nekad doživeo i njegov učitelj. Jednim delom se njegov strah preobrazio u pobožnost i umnost. Deo njegovih mladalačkih stremljenja i duboke čežnje ostao je živ u njemu, drugi je odumro, i kako je stario izgubio se u radu, u ljubavi i brizi za Adu i decu. Najviše ljubavi i pregalaštva posvećivao je i dalje istraživanju Meseca i njegovog uticaja na godišnja doba i vremenske prilike; u tome je ubrzo dostigao svog majstora Turua, i naposljetku ga čak i nadmašio. I budući da su rast i nestajanje Meseca bili u tako tesnoj vezi s umiranjem i rađanjem ljudi, budući da je od svih strahovanja sa kojima ljudi žive svakako najdublji strah od neizbežne smrti, to je poštovalac i poznavalac Meseca Kneht, blagodareći svom bliskom i živom odnosu prema Mesecu, imao i osveštali i prečišćen odnos prema smrti; u zrelim godinama je bio manje podložan strahu od smrti nego drugi ljudi. Umeo je da se obraća Mesecu sa strahopoštovanjem, preklinjući ga, ili nežno, osećao se povezan s njim tananim duhovnim vezama, do tančina je bio upoznat sa životom Meseca i učestvovao usrdno u svim zbivanjima na njemu i u njegovoj sudbini, njegovo nestajanje i obnovu preživljavao je kao misteriju, patio je zajedno s njim i prenerazio bi se svaki put kad bi nastupio čudovišni događaj, kad se činilo da je Mesec izložen bolesti i opasnosti, promenama i povredama, kada bi izgubio svoj sjaj, promenio boju, potamneo i bezmalo ugasnuo. Naravno, u tim vremenima su svi učestvovali u zbivanjima na Mesecu, drhtali i strahovali za nj, u njegovom pomračenju videli su pretnju i nesreću na pomolu, i u strahu su zurili u njegov ostareli, bolesnički lik. Ali upravo bi se tada pokazalo da je daždevnjak usrdni je povezan sa Mesecom i da zna o njemu više od drugih; patio je i on zbog njegove sudbine, i njemu se srce stezalo od straha, ali su njegova sećanja na slične doživljaje bila jasnija i istančana, njegovo poverenje osnovanije, vera u večnost i povratak, u izmenljivost i mogućnost savladavanja smrti veća. Utoliko je veća bila njegova predanost i tih časova bio je spreman da zajedno sa nebeskim telom preživljava njegovu sudbinu, od propasti do ponovnog rođenja, štaviše, ponekad bi ga obuzimala neka vrsta drskog izazova, odvažna smelost i odlučnost da svojim duhom prkosi smrti, da predajući sebe nadljudskim sudbinama jača svoje ja. Nešto od toga je prešlo i odražavalo se i u njegovom biću, a to su i drugi osetili: važio je za čoveka pobožnog i punog znanja, neobično smirenog i bezmalo oslobođenog straha od smrti, za čoveka koji održava dobre odnose sa višim silama.

Sve svoje darove i vrline morao je da dokazuje kroz mnoga teška iskušenja. Jednom je morao da pretrpi period nerodice i dušmanskih vremenskih prilika koji se protekao na više od dve godine, bilo je to najteže iskušenje u njegovom životu. Neprilike i loši znaci javljali su se već prilikom više puta odlagane setve, a zatim su se svakojake nedaće i štete ustremile na useve i naposljetku ih gotovo sasvim uništile. Zajednica je bila izložena svirepoj gladi, a s njom i Kneht, i začelo je bilo od velikog značaja što je pregrmeo te gorke godine i što on, daždevnjak, nije izgubio poverenje i uticaj, što je mogao da pomogne plemenu da skrušeno i donekle pribrano podnese nesreću. A kada se naredne godine, nakon oštre zime sa mnogo smrtnih slučajeva, ponovo vratiše nedaće i beda, kada se obrađena zemlja zajednice u leto isušila i popucala zbog dugotrajne suše, kada su se miševi užasno namnožili i bajanje i žrtveni obredi koje je daždevnjak obavljao u samoći ostali isto tako neuslišeni kao i javne priredbe, horovi bubnjeva, litije u kojima je učestvovala cela zajednica, kada se na svirep način pokazalo da daždevnjak ovog puta nije u stanju da pravi kišu, tada nije bila mala stvar i trebalo je biti izuzetan čovek i snositi odgovornost, održati se pred licem zaplašenog i uzburkanog naroda. Tokom dve ili tri nedelje Kneht je bio sasvim sam, suočen sa celokupnom zajednicom, sa glađu i očajanjem, suočen sa drevnim narodnim verovanjem da bi jedino žrtvovanje čoveka koji pravi vreme

moglo da umilostivi prirodne sile. Pobedio je svojom popustljivošću. Nije se suprostavljao mišljenju da treba da bude žrtvovan, čak se i sam ponudio za žrtvu. Osim toga, neviđenim trudom i pregalaštvom je i sam učestvovao u ublažavanju nevolja, otkrivao bi vodu, nanjušio neki izvor ili malu tekućicu, sprečio da se u jeku najveće oskudice uništi sva stoka, a pre svega je tadašnju najstariju majku u selu — pramajku koju je spopalo kobno očajanje i duševna nemoć — svojom potporom, savetima i pretnjama, pomoću čini i molitvi, svojim primerom i zastrašivanjem sačuvao od potpunog sloma i potpunog prepuštanja svega bezumnoj stihiji u tim teškim vremenima. Tih dana se pokazalo da je, u vreme opšte uznemirenosti i zabrinutosti, muškarac utoliko korisniji, ukoliko su njegov život i misli više usmereni ka duhu, ka stvarima van uskih okvira njegove ličnosti i što je bolje naučio da poštuje, da posmatra, da obožava, da služi i da prinosi žrtve. Dve užasne godine, koje ga zamalo nisu napravile žrtvom i uništile, donele su mu, naposljetku, veliki ugled i poverenje, doduše, ne među mnoštvom neodgovornih, već kod onih malobrojnih koji su prihvatili odgovornost i umeli da ocene čoveka njegovog kova.

Njegov život je prošao kroz ovo i mnoga druga iskušenja kada je stigao do zrelog muškog doba i vrhunca svog života. Pomogao je pri sahranjivanju dveju pramajki plemena, izgubio lepog šestogodišnjeg sina — vuk ga je ugrabio — prebrodio je tešku bolest bez tuđe pomoći, lečio se sam. Trpeo je glad i mraz. Sve je to obeležilo njegovo lice, a ništa manje i dušu. Stekao je iskustvo da umni ljudi kod drugih izazivaju neko čudno negodovanje i odbojnost, da ih izdaleka, doduše, cene i u slučaju nužde koriste, ali ih ne vole i ne osećaju sebi ravnima, da ih, štaviše, izbegavaju. Iskusio je, osim toga, da bolesni i nesrećni mnogo radije prihvataju po predanju poznate ili po slobodnoj mašti izmišljene čarobne izreke i anateme negoli razuman savet, da će čovek pre prihvatiti nedaće i spoljnu pokoru nego što će se u duši izmeniti, ili makar ispitati zbog čega mu je lakše da veruje u mađije nego u razum, ili u nekakve obrasce umesto u iskustvo. Sve se to za nekoliko hiljada godina u biti nije mnogo izmenilo, suprotno tvrdnjama u nekim knjigama o istoriji. Zatim je naučio i to da čovek živahna uma mora znati šta je ljubav, da željama i ludostima ljudi iziđe u susret bez nadmenosti, ali ne sme dozvoliti da one ovladaju njime, mora biti svestan da je uvek samo jedan korak od mudraca do šarlatana, od sveštenika do opsenara, od brata spremnog da pruža pomoć do gotovanskog izrabljivača, i da ljudi daleko pre pristaju da plate lupežu, ili da ih iskoristi nekakav opsenar, nego da bez naknade prime ma kako nesebično pruženu pomoć. Ljudi nisu voljni da plate poverenjem i ljubavlju, radije plaćaju novcem i sobom. Oni se uzajamno obmanjuju i očekuju da i sami budu obmanjeni. Valjalo je naučiti da na čoveka treba gledati kao na nemoćno, samoživo i kukavičko biće, uvideti koliko čovek i sam sudeluje u tim opakim navikama i nagonima, a da uprkos tome veruje i u duši pothranjuje ubeđenje da je čovek sazdan i od duha i ljubavi, da se u njemu krije nešto što se suprotstavlja nagonima i teži za njihovim oplemenjivanjem. Ali sve te misli su isuviše izdvojene i preformulisane, i stoga Knehtu svakako nedostupne. Da kažemo da se nalazio na putu koji će ga jednom dovesti do njih i dalje od njih.

Idući tim putem, čeznući za mislima ih živeći daleko više u sferi čula, očaran Mesecom, mirisom neke trave, solima nekog korena, ukusom neke kore, dok je uživao u gajenju lekovitih biljaka, kuvanju melema i sav se predao istraživanju vremenskih prilika i atmosfere, razvio je u sebi mnoge sposobnosti, pa i takve kakvim naša poznija pokolenja više ne raspolažu i koja su nam samo upola shvatljiva. Najvažnija među tim sposobnostima je, razume se, bila da donosi kišu. Iako je, uprkos nekim posebnim znakovima, nebo katkad bilo neumoljivo i kao da se svirepo rugalo njegovim nastojanjima, ipak je Kneht stotinama puta doneo kišu i gotovo svaki put na način koji je po nečemu bio drugačiji. Po sebi se razume da se ne bi usudio da unese ma i najmanju izmenu ili da bilo šta izostavi prilikom prinošenja žrtvi, pri obredu litija, pri bajanju ili udaranju bubnjeva. Ah to je bio

samo zvanični, javni deo njegovog delanja, njegova službena i sveštentička strana; bilo je nesumnjivo lepo i ispunjavalo ga je predivnim uzvišenim osećanjem kad bi se nebo, nakon, dana provedenog u prinošenju žrtvi i litijama, predalo, kad bi se horizont naoblačio, vetar zamirisao na vlagu i promakle prve kapi. Ali i kad je bila potrebna veština daždevnjaka da pravilno odabere dan, da ne teži slepo za nečim što je bilo bezizgledno; sile su se mogle preklinjali, čak i saletati, ali s osećanjem za meru i pokoravajući se njihovoj volji.

Ali draži od tih lepih, trijumfalnih uspeha i potvrde da su ga sile uslišile, bili su mu neki drugi doživljaji za koje je samo on znao, a i sam je od njih zazirao i primao ih više čulima nego razumom. Bilo je nekih stanja u vremenskim prilikama, nekih napetosti u vazduhu i toploti, navlačili bi se oblaci i dizali se vetrovi, širile bi se razne vrste mirisa iz vode, iz tla i prašine, dolazilo bi do pretnji i obećanja, različitih raspoloženja i hirova kod demona vremena koje je Kneht osetio i predosetio na svojoj koži, na svojoj kosi i svim svojim čulima, tako da ga ništa nije moglo iznenaditi, ništa razočarati; i sam uzvitlan, usredsređivao bi se na vreme i nosio ga u sebi na način koji ga je osposobljavao da naređuje oblacima i vetrovima; naravno, ne samovoljno i po nekom svom nahođenju, nego na osnovu one spone i povezanosti koje su potpuno izbrisale razliku između njega i sveta, između unutrašnjeg i spoljašnjeg. Tada bi zastao ushićen i osluškivao, šćućurio bi se negde i sav zanet, otvorenih pora, nije samo osećao u sebi život vazdušnih struja i oblaka, već ih je i usmeravao i stvarao, približno kao što mi u sebi možemo da osetimo i reprodukujemo neku dobro poznatu muzičku stavku. U tim trenucima bilo je dovoljno da zadrži dah — i vetar i grmljavina bi umukli, da klimne ili odmahne glavom — i sručio bi se grad ili bi izostao, dovoljno je bilo da osmehom pokažu da su izjednačene snage koje su se borile u njemu — i na nebu bi se razgrnuli nagomilani oblaci i obnažili tanano, svetio plavetnilo. Bilo je perioda izuzetno jasnih raspoloženja i duševnih stanja, kada bi tačno i nepogrešivo nosio u sebi vreme narednih dana, kao da mu je bila u krvi čitava partitura po kojoj će se napolju svirati. To su bili njegovi dobri i najbolji dani, njegova nagrada i naslada.

Ali kad hi se usrdna veza sa spoljnim svetom prekinula, kada bi vreme i svet prestali da mu budu bliski i postali nerazumljivi i neproračunljivi, tada bi i u njemu bio poremećen unutrašnji red i bile bi prekinute struje, tada bi osetio da nije pravi daždevnjak, a svoju dužnost i odgovornost za vremenske prilike i žetvu smatrao bi tegobnom i nepravičnom. U tim periodima bavio se domaćim poslovima, slušao i pomagao Adi, pravio deci igračke i alatke, petljao se s lekovima, osećao potrebu za ljubavlju i žudnju da se što je moguće manje razlikuje od drugih muškaraca, da se potpuno uklopi u običaje i naravi, čak bi tad bio voljan da sluša njemu inače dosadne priče svoje žene i suseda o životu, o prilikama i ponašanju drugih.

Nasuprot tome, u njegovim dobrim vremenima retko bi ga viđali u kolibi, lutao bi po okolini, pecao, lovio, tražio korenje, ležao u travi ih čučao na nekom drvetu, njušio bi, osluškivao, podražavao glasove životinja, palio vatre i upoređivao oblake dima sa oblacima na nebu, napajao kožu i kosu maglom i kišom, vazduhom, sunčevom ili Mesečevom svetlošću i uzgred bi, kao što je njegov majstor i prethodnik radio celog života, skupljao predmete za koje mu se činilo da kriju u sebi biće i pojavne oblike koji potiču iz raznih oblasti, u kojima ko da priroda mudro ili hirovito odaje delić svojih pravila igre i stvaralačkih tajni, predmete koji su parabolично sjedinjavali u sebi ono što je inače strogo razdvojeno, na primer: kvrgave grane u obliku ljudskog ili životinjskog lika, belutke koje je voda uglačala i utisnula im šare kao da su od drveta, s okamenjenim oblicima praživotinja, zatim nepravilno oblikovane ili poput blizanaca srasle koštice, kamenje u obliku bubrega ili srca. Čitao je crteže lišća, mrežaste linije po glavici smrčka, u njemu bi se tad rodile slutnje o tajanstvenom, duhovnom, budućem i mogućem, na primer, o magiji znakova, neko mutno predosećanje

o postojanju brojki i slova, o mogućnosti da se beskonačnost i hiljadostrukost ukrote i pretvore u nešto jednostavno, u sistem, u pojam. Sve te mogućnosti osvajanja sveta putem duha krile su se u njemu, bezimene i nenaznačive, ali ostvari jive i naslućivane, naravno još u vidu klice i pupoljka, ah suštastvene, njemu svojstvene i organski u stalnom rastu. Kada bismo od tog daždevnjaka i njegovog ranog i na izgled primitivnog doba mogli da se vratimo još nekoliko hiljada godina unazad, naišli bismo, po našem verovanju, pored čoveka u isti mah i na duh, na duh Jkoi nema početka i koji je oduvek sadržao u sebi sve što je kasnije stvorio.

Čoveku koji je pravio vreme nije bilo suđeno da ovekoveči neku od svojih slutnji i dokaže njihovu opravdanost, što njemu zapravo i nije bilo potrebno. On nije bio jedan od brojnih pronalazača pisma, ni geometrije, medicine ili astronomije. Ostao je nepoznat beočug u lancu, ali neophodan kao i svaki drugi. Prenosio je dalje što je primio, dodajući tome i novoosvojeno, novoizboreno. Jer i on je imao učenike. U toku godina osposobio je dvojicu za daždevnjake, od kojih je jedan kasnije postao njegov naslednik.

Duge godine je sam i bez svedoka upražnjavao svoj zanat i obavljao svoje poslove kada je — ubrzo posle onih godina nerodice i gladi — jedan mladić počeo da ga posećuje, da ga posmatra i vrebata, da mu ukazuje poštovanje i da ga krišom prati, mladić koga je vuklo da postane daždevnjak i da se nađe kraj majstora; tada je sa nekim čudesnim i setnim osećanjem u srcu pomislio da je to obnavljanje i povratak onog njegovog krupnog doživljaja u mladosti, a u isti mah ga je tištalo iznenadno saznaje da je mladost prošla, da je prevalio podne svog života, da se cvet pretvorio u plod. Dogodilo se još nešto što nikad ne bi pomislio: držao se prema dečaku kao što se nekad stari Turu držao prema njemu, a to nepristupačno i odbojno ponašanje, to iščekivanje i odugovlačenje nastalo je samo po sebi, nagoni, time nije hteo da podražava pokojnog majstora, niti je to proisteklo iz nekih moralnih ili vaspitnih pobuda, kao, na primer, da treba duže ispitivati da li su namere mladog čoveka zaista ozbiljne, zatim da mu ne treba olako omogućiti pristup i posvećivati ga u tajne, nego mu, naprotiv, otežati da stiče saznanja, i slično. Kneht se prema svojim učenicima ponašao tako naprosto zato što se svaki stariji čovek, koji sam obavlja svoj zanat, svaki učenik osobenjak prema svojim poštovaocima i učenicima ponaša zbunjeno, zazirući i odbojno, spreman da se izmigolji i pun strepnji da ne izgubi svoju lepu usamljenost i slobodu, da bude lišen samotnog, ničim sputavanog lova i sakupljanja, svojih snova i osluškivanja svim čulima, čuvajući ljubomorno sve svoje navike i sklonosti, svoje tajne i uranjanje u samozaborav. Nije prigrlio mladića koji mu se približavao radoznalo i pun poštovanja, nije mu pomogao da savlada bojazan i nije ga ohrabrivao, nije smatrao radosnim događajem i nagradom što mu je, najzad, svet ostalih uputio glasnika i izjavu ljubavi, što se neko trudio da stekne njegovu naklonost, što mu je neko bio odan, smatrajući sebe njemu srodnim i isto tako pozvanim da služi tajnama. Isprva mu se to činilo kao neprijatno uznemiravanje, kao prodor u njegova prava i običaje, kao otimanje njegove nezavisnosti za koju je tek tad otkrio koliko mu je draga; opirao se i pronalazio uvek nove načine da nadmudri upornog mladića, da se skriva i zatire svoj trag, da krene stranputicama i umakne.

Ali, u tome je prošao kao nekad Turu, uporno i nemušto nastojanje mladića da ga pridobije postepeno mu je omekšalo srce, njegov otpor je polako jenjavao i istopio se, i što je više mladić dobijao maha; on se sve više i otvorenije okretao prema njemu, odobravajući njegovu želju i prihvatajući njegove pokušaje da mu se približi, pa • je tegobnu dužnost da podučava i drži kraj sebe učenika sve više shvatao kao nešto neizbežno, sudbinom predodređeno i od duha traženo. Sve se više morao opraštati od sna, od osećanja i uživanja u beskonačnim mogućnostima, u stostrukoj budućnosti. Umesto sna o beskrajnom napretku, o zbiru svih mudrosti, pojavio se, eto, učenik, kao mala, bliska stvarnost sa svojim zahtevima, isprečio se uljez i pomutio mu mnoga zadovoljstva, ali je to

neotklonjivo i neumitno bilo jedini put u istinsku budućnost i jedina, najvažnija dužnost, bila je to jedina uska staza na kojoj će život i dela, ubeđenja, misli i slutnje daždevnjaka ostati sačuvani od smrti i nastaviti da žive u novom pupoljku. Uzdisao je i škripao zubima, ali je dužnost ipak prihvatio s osmehom.

Daždevnjak ni u toj najvažnijoj i možda najodgovornijoj dužnosti svoje službe — da svoje znanje i tekovine preda drugom i da vaspitava naslednika — nije bio pošteđen veoma teškog i gorkog iskustva i razočaranja. Prvi učenik, koji se toliko trudio da stekne njegovu naklonost i koji je posle dugog čekanja i mnogih odbijanja u njemu ipak stekao majstora, zvao se Maro i doneo mu razočaranje koje nikad nije do kraja preboleo. Bio je ponizni laskavac, koji je dugo pokazivao bezuslovnu poslušnost, ali mu je mnogo toga nedostajalo, pre svega, hrabrost, posebno se plašio noći i mraka, mada je pokušavao da to prikrije i Kneht je, kada je to najzad ipak zapazio, dugo smatrao da se radi o ostacima detinjstva koji će nestati. Ali nije bilo tako. Tom učeniku je u celosti nedostajao dar da se nesebično i bez određenih namera posveti posmatranju, da obavlja i prati zbivanja svog zanimanja, da se predaje mislima i slutnjama. Bio je bistra uma, brzog shvatanja i stoga je lako i sigurno naučio sve što se bez potpune samopredaje može naučiti. Međutim, sve se više pokazivalo da gaji samožive namere i ciljeve zbog kojih je želeo da izuči veštinu pravljenja kiše. Pre svega, hteo je da bude uvažavan, da ima neku ulogu i da ostavlja utisak na druge, u njemu se krila sujeta obdarenih, ali ne pozvanih. Težio je za uspehom, hvalio se pred svojim vršnjacima prvostečenim znanjima i veštinama — ali i to je moglo da bude izraz detinjastog ponašanja i postojala je mogućnost da će se popraviti. Međutim, on nije težio samo za uspehom, nego je želeo da stekne moć i preimućstva nad drugima. Kada je majstor počeo da nazire takva njegova stremljenja, prenerazio se i u srcu postepeno ohladio prema mladiću. Posle više godina učenja kod Knehta, omakle su mu se dve ili tri teške greške. Samovlasno i bez znanja i dozvole majstora lečio bi čas neko dete lekovima, čas opet bajao u nekoj kolibi da je oslobodi od pacova, i kada ga je majstor, uprkos pretnjama i njegovom obećanju da se to više neće dogoditi, uhvatio na sličnom delu, otpustio ga je i prijavio stvar pramajci, a zatim pokušao da izbriše iz sećanja tog nezahvalnog i neupotrebljivog mladića.

Nagradu za njegov trud pružila su mu dvojica njegovih kasnijih učenika, posebno drugi po redu, a to je bio njegov rođeni sin Turu. Tog najmlađeg i poslednjeg među učenicima i mladićima mnogo je voleo i verovao da od njega može postati nešto više no što je on, u njega se očigledno vratio duh njegovog dede. Kneht je doživeo okrepljujuće duševno zadovoljstvo da zbir svojih saznanja i veru u budućnost preda drugome i da postoji čovek, dvostruko njegov sin, kome bilo kad može ustupiti svoju službu ako njemu postane pretegebna.

Međutim, onog svog prvog učenika koji je krenuo rđavim putem nije mogao da izbriše iz svog života i iz svojih misli, doduše, u selu ga nisu visoko cenili, ah je ipak kod mnogih bio veoma omiljen i nije bio bez uticaja. Oženio se i bio veoma poznat kao neka vrsta opsenara i šaljivdžije, štaviše, bio je glavni bubnjar u horu bubnjeva i ostao potajni i pakosni neprijatelj daždevnjaka, tako da je ovaj bio izložen mnogim manjim neprilikama. Kneht nikada nije bio pristalica druženja i sedeljki, osećao je potrebu za samoćom i slobodom i nikad se nije trsio da stekne poštovanje i ljubav, osim kada je bio dečak i želeo da stekne naklonost majstora Turua. Sad je, međutim, morao da oseti na svojoj koži šta znači imati neprijatelja ispunjenog mržnjom. To bi mu često pokvarilo dan.

Maro je spadao u onu vrstu veoma darovitih učenika koji su, uprkos svojoj obdarenosti, uvek nevolja i teret svojim učiteljima, jer njihova darovitost ne izvire i ne izrasta iznutra kao temeljna organska snaga, nije u znaku krhke i plemenite stigme jedne dobroćudne prirode, čestite krvi i valjanog karaktera, već je nešto nasumce i slučajno dobijeno, štaviše, kao da je prigrabljeno ili ukradeno. Učenik slabog karaktera, ali veoma bistra uma i blistave mašte, neminovno zbunjuje

učitelja: ovaj treba da ga nauči nasleđenom znanju i metodama i da ga osposobi za saradnju u duhovnom životu — mada oseća da njegova viša dužnost zapravo iziskuje da nauku i veštine zaštiti od navale onih koji su samo obdareni; jer učitelj ne sme da služi samo učeniku već zajedno s njim duhu. To je razlog što učitelji zaziru i groze se izvesnih blistavih talenata. Svaki takav učenik iskrivljava smisao i poruku nastavničkog rada. Svaki napredak učenika koji je, doduše, u stanju da blista ali ne i da služi, u suštini znači da je učiteljska služba okrnjena i u neku ruku predstavlja izdaju duha. U istoriji mnogih naroda znamo za razdoblja u kojima je prilikom dubokih poremećaja duhovnog poretka u pojedinim državama dolazilo do prave navale takvih samo obdarenih na upravu opština, škola i akademija, da su sve položaje zauzimali visoko obdareni ljudi koji su hteli da vladaju a nisu umeli da služe. Svakako je Često veoma teško da se ti talenti otkriju blagovremeno, pre no što se dokopaju temelja potrebnih za intelektualne pozive i da se sa potrebnom strogošću vrate na put neintelektualnih zanimanja. Kneht je takođe napravio grešku, predugo je bio strpljiv sa učenikom Maroom, pa je tom laktašu i površnom stvorenju poverio mnoga početna znanja, što je bilo štetno. Posledice su za njega bile teže no što je ikad pomišljao.

Došla je godina — Knehtova brada je već bila proseda — u kojoj su demoni neobične snage i pakosti pomerili i poremetili poredak između neba i zemlje. Ti poremećaji počeli su s jeseni jezovito i veličanstveno i nije bilo žive duše koja se nije potresla do dna, koju nije obuzeo strah pred neviđenim nebeskim prizorom ubrzo posle ravnodnevnice, koji je daždevnjak posmatrao i doživljavao kao neku svetkovinu, sa strahopoštovanjem i pojačanom pažnjom. Tad je došlo jedno večer, malko vetrovito i sveže, nebo je bilo prozirno kao staklo s izuzetkom nekoliko nemirnih oblaka koji su lebdeli na velikoj visini i neobično dugo zadržali rumenu svetlost zalazećeg sunca, poput uskomešanih, rastresitih i penušavih snopova svetlosti u hladnom i bledom svemiru. Kneht je već nekoliko dana osećao nešto jače i čudnije od onoga što bi osetio svake godine u ovo doba početka kraćih dana: neko neuobičajeno delovanje sila u nebeskom prostoru, neku strepnju koja je zahvatila zemlju, biljke i životinje, neku uznemirenost u vazduhu, celokupna priroda je bila u znaku promene, iščekivanja, bojazni i slutnje, pa i oblaci iz kojih je tako dugo zračio plamen smiraja te večeri su se leljali suprotno pravcima vetrova na zemlji, i kada se rumena svetlost za koju su se tako očajnički i tužno borili, najzad, ugasila i nestala, odjednom su i oni bili nevidljivi.

U selu je sve bilo mimo, odavna su se posetoci i deca izgubili ispred kolibe pramajke gde su slušali priče, samo se još nekolicina dečaka jurcala tuda i kavžila, ostali su se već svi povukli u svoje kolibe i završili večeru. Mnogi su već spavali i, osim daždevnjaka, gotovo niko nije zapazio rumene večernje oblake. Kneht je hodao gore-dole po malom sadu iza svoje kolibe, razmišljajući o vremenu, napet i uznemiren, povremeno bi seo da predahne na panj među koprivama, koji je služio za cepanje drva. Kad se poslednji svetleći oblak ugasio, odjednom su zvezde na još svetlom noćnom nebu zelenkastih preliva bile jasnije vidljive i njihov broj i sjaj naglo se povećao; tamo gore su maločas bile vidljive samo dve ili tri, sada ih je bilo već dvadesetak. Mnoge od njih, kao i njihove grupe, bile su daždevnjaku poznate, video ih je stotinama puta; njihov neizmenjeni povratak delovao je umirujuće, zvezde su bile uteha, one su, doduše, bile daleke i hladne, nisu zračile topline ali su bile pouzdane i svojim postojanim nizom obećavale su red i trajnost. Iako na izgled tako tuđe, daleke i suprotne životu na zemlji i životu ljudi, iako toplina, kovitlaci, patnje i ekstaze tog života nisu dopirali do njih i mada su u svojoj otmenoj, hladnoj veličanstvenosti i večnosti bile tako nadmoćne, ipak smo povezani sa zvezdama, one možda i upravljaju i vladaju nama, pa ako je ostvareno neko ljudsko znanje, duhovni posed, izvesna sigurnost i nadmoć duha nad prolaznim, onda je to slično zvezdama zračilo hladnim spokoj stvom, delovalo utešno svojom svežinom, odisalo večnošću i blagim podsmehom. Bar se često tako činilo daždevnjaku, i mada prema zvezdama nije imao tako blizak,

uzbudljiv i neprestanim menama i povratkom protkan odnos kao prema Mesecu, toj krupnoj, bliskoj, vlažnoj i sitnoj začaranoj ribi u nebeskom moru, ipak im je odavao duboko poštovanje i mnogim verovanjima se osećao povezan s njima. Kao melem je često delovalo na njega kad bi ih dugo posmatrao i osetio njihov uticaj, svoje znanje, toplinu osećanja i strepnju izlagao bi njihovim hladnim, smirenim pogledima.

Njihov pogled je i tog dana bio isti, ali iznenađujuće svetao i bezmalo oštro prodirući kroz razređeni vazduh, no Kneht nije nalazio u sebi neophodan mir da im se preda, iz nepoznatih prostora prodirala je do njega neka sila i zadavala mu bol koji je osetio u svim porama, sisala mu oči, delovala tiho i uporno, kao neka struja, kao treperenje koje najavljuje opasnost. U kolibi iza njega se mutnim crvenilom žarila svetlost ognjišta, odvijao se mali topli život, odjeknuo po neki uzvik, smeh ili zevanje, odisalo je ljudskim mirisom, toplinom ljudske puti, materinstvom, dečjim snom i kao da se sve to još i produbilo dolaskom bezazlene noći, nateravši zvezde da se povuku još dalje u neshvatljivu daljinu i visinu.

I u trenutku u kome je iz kolibe do Knehta dopro Adin glas, koja je smirujući neko od dece melodično zuzukala i mrmljala, započela je na nebu katastrofa koju će selo još godinama pamtiti. Tihu, svetlu mrežu zvezda ispresecali su tu i tamo sjaktavi treptaji, kao da su inače nevidljive niti te mreže zahvaćene plamenom, pojedine zvezde su se kao bačen kamen zažarene i odmah zatim ugasle survavale proletevši prostranstvom, tu jedna, tamo dve, tu nekoliko odjednom i još se pogled nije odvojio od prve opale zvezde, srce skamenjeno pred tim prizorom još nije počelo da kuca kada su već čitava jata od desetina, od stotina palih ili bačenih svetla jurila nebom kosim i krivudavim silaznim putanjama, njihova nebrojena četa vitlala je kao nošena nemim džinovskim vihorom kroz tišinu noći, kao da je jesen vaskolikog sveta otkinula sa nebeskog stabla sve zvezde kao uvelo lišće i nečujno ih goni u ništavilo. Hiljade i hiljade zvezda je, kao uvelo lišće, kao snežne pahuljice, vejalo u jezovitoj tišini naniže i nestajalo na jugoistoku, u bezdanu iza šumovitih brda, gde od pamtiveka nikad nijedna zvezda nije silazila.

Knehtu je igralo pred očima dok je. obamro od užasa, zabaćene glave, preneražena i nezasićena pogleda zurio u izmenjeno i začarano nebo, ne verujući svojim očima a ipak svestan strašne stvarnosti. Kao i drugi koji su prisustvovali tom noćnom prizoru, verovao je da dobro poznate zvezde posreću, raspršavaju se i survavaju, očekivao je da će se nebeski svod, ukoliko ga zemlja ne proguta, uskoro pomračiti i opusteti. Posle nekog vremena uočio je ono što drugi nisu bili u stanju da uoče, da su dobro poznate zvezde tu i tamo i posvuda još prisutne, da zvezdana bura sa svojim strahotama ne vrši ja među starim, njemu prisnim zvezdama nego i u međuprostoru između zemlje i neba, da se ta munjevita i naglo ugasla svetla palih ih bačenih novih zvezda žare plamenom koji se po boji razlikuje od onih starih. To je bilo utešno i pomoglo mu je da se sabere. Ah neka su to i bile nove, prolazne i tuđe zvezde koje su se vijorile vazduhom, ipak je to značilo nesreću i pometnju i Knehtu se ote dubok uzdah. Pogleda uperena u zemlju oslušnu ne bi li dokučio da li se taj avetinjski prizor prikazuje samo njemu, ili ga vide i drugi. Ubrzo su se i iz drugih koliba čuli ječanje, vrisak i preplašeni uzvici; znači da su i drugi videli, da su svojim kricima uzbunili i one koji nisu slutili nikakvo zlo i one koji su spavali, za tih čas će strah i panika zahvatiti celo selo. Pre svih ostalih ta nesreća pogađa njega, daždevnjaka, koji je u izvesnom smislu odgovoran za red na nebu i u vazduhu. Dosad je uvek naslućivao i unapred osećao velike katastrofe: poplave, grad, razorne bure, svaki put je pripremao i upozoravao na opasnost majke i najstarije u selu, sprečio najgore i stavio sebe, svoje znanje i odvažnost, svoje poverenje između sela i ponora očajanja. Zašto ovog puta nije ništa znao i uradio unapred? Zašto nikom nije rekao ni slova o mutnom predosećaju opasnosti?

Zadigavši asuru na ulazu u kolibu, prigušenim glasom pozva svoju ženu. Ona mu pride sa

najmlađim detetom na grudima, on ga uze i spusti na ležaj od slame, uze Adu za ruku i stavi prst na usta dajući joj tako znak da ćuti, izvede je iz kolibe i gotovo istog trenutka vide da se njeno uvek dobroćudno smireno lice izobličilo od straha i užasa.

— Neka deca spavaju, ona to ne treba da vide, čuješ li? — prošapta plahovito. — Ne puštaj nijedno napolje, ni Turua. Ostani i ti u kolibi.

Dvounio se, u nedoumici šta treba da kaže, koje svoje misli da joj otkrije, i dodade odlučno:

— Deci i tebi se neće dogoditi nikakvo zlo.

Ona mu poverova, mada se po izrazu lica u duši još nije povratila od pretrpljenog straha.

— Šta je to? — upita, zureći mimo njega u nebo.

— Je li veliko zlo?

— Jeste — odgovori joj on blagim glasom — mislim da je veliko zlo. Ali nije upereno protiv tebe i dece. Ostanite svi u kolibi i dobro zatvori asuru. Moram da govorim sa ljudima. Uđi Ada.

On je natera da se kroz otvor uvuče u kolibu, brižljivo namesti asuru i zadrža se još nekoliko trenutaka licem okrenut kiši zvezda koja još uvek nije jenjavala, zatim se oborene glave, s dubokim uzdahom i teška srca, brzo uputio kroz noć u selo, do kolibe pramajke.

Oko nje se već bilo okupilo pola sela, razlegla se prigušena jeka, ljudi su se skamenili od strave, gotovo opijeni od straha i očajanja. Bilo je žena i ljudi koji su se osećanju užasa pred bliskom propašću predavali sa nekom izbezumljenom nasladom, ukočili se kao u nekom zanosu, ili mahnito udarali rukama oko sebe, jednoj ženi je pena udarila na usta, igrala je sama za sebe neku očajničku i u isti mah skarednu igru, pri tom je u pramenovima čupala svoju dugu kosu. Kneht je video da je sve krenulo svojim tokom, svi su već pali u nekakav zanos, opčinjeni i pomahnitali od prizora zvezdane bure, nije bilo isključeno da će ubrzo nastati orgija ludila, besa i želje za samouništenjem, stoga je bilo krajnje vreme da okupi i smiri nekolicinu hrabrih i promišljenih. Prastara pramajka bila je mirna; verovala je da je došao kraj svemu, ali se nije opirala i suočila se sa sudbinom odlučna, tvrda i u svojoj oporoj zgrčenosti gotovo podrugljiva izraza lica. On je natera da ga sasluša. Pokušao je da joj pokaže da stare, oduvek prisutne zvezde nisu iščezle, ali ona to nije shvatila, bilo zato što su joj oči oslabile, bilo zato što su se njene predstave o zvezdama i njen odnos prema njima isuviše razlikovali od poimanja daždevnjaka, što je onemogućavalo njihovo uzajamno razumevanje. Ona odmahnu glavom, ali se i dalje cerekala bez trunke straha, i kada je Kneht stao da je preklinje da ne prepusti ljude zanosu bezumnog straha i demonima, odmah je pristala. Oko nje i čoveka koji je pravio vreme stvorila se mala grupa zaplašanih ali ne sumanutih ljudi, koji su bili spremni da ih neko povede.

Trenutak pre no što je stigao, Kneht se još bio ponadao da će ovladati panikom ako im pokaže dobar primer, ako im se obrati razumnim rečima i pruži neka tumačenja i ohrabrenja. Ali već nakon kratkog razgovora sa pramajkom bilo mu je jasno da je za to već kasno. Nadao se da će i druge privoleti da učestvuju u njegovom doživljaju, da će ih njime podariti, nadao se da će ih svojim rečima naterati da uvide da nisu sve zvezde popadale nošene džinovskim vihorom, da će se njihovo bespomoćno užasavanje i zaprepašćenje preobraziti u delotvorno posmatranje, da će doleteti potresu. Ali ubrzo je uvideo da bi mogao da utiče samo na mali broj u celom selu, a dok bi i njih pridobio, dotle bi celo selo zahvatilo bezumlje. Začelo, ovde se — kao što se to tako često događa — razumom i mudrim rečima ništa nije moglo postići. Srećom, bilo je i drugih sredstava. Kad je već nemoguće osloboditi ih straha od smrti razumom, ipak se taj njihov strah može usmeriti, organizovati, može mu se dati forma i lik, kako bi se beznadežna zbrka pogođenih pretvorila u čvrsto jedinstvo, a neobuzdani, divlji pojedinačni glasovi slili u hor.

Kneht se odmah dao na posao i sredstvo se pokazalo uspešnim. Stao je pred ljude, uzvikujući

poznate reči molitve koje se inače izgovaraju samo prilikom svečanosti u znak žalosti i pokore, ili kad se oplakivala smrt neke pramajke, ih pak za vreme žrtvenih i pokajničkih obreda povodom pojave opštih opasnosti, kao što su bolesti i poplave. Uzvikivao je reči određenim ritmom, udarajući pri tom dlanom o dlan i u tom istom ritmu se saginjao gotovo do zemlje, uspravljao se i opet saginjao i dizao, i već je njih desetero i dvadesetero ponavljalo iste pokrete, starica majka sela stajala je uspravno, mrmljala reči istim ritmom i pratila ritualne pokrete klanjajući se. Svi koji su još nailazili iz drugih koliba podredili su se bez daljeg ritmu u duhu ceremonije, a ono nekoliko potpuno izbezumljenih ili bi popadalo iscrpljeno i ostalo da leži nepokretno, ih bi i njih zanelo horsko mumlanje i ritmičko sagibanje pobožnog obreda, pa bi se i oni uključili. Kneht je postigao uspeh. Umesto očajničke horde sumanutih bio je to narod pobožnih ljudi, spremnih za žrtvu i pokoru, svakom od njih je prijalalo i krepilo srce što strah od smrti i užas ne mora da krije u sebi, ih da ga obznani urlicima, nego da se u sređenom horu mnogih, ritmičkim pokretima podvrgne obredu isterivanja zlih duhova. Kod takvih vežbi deluju mnoge tajanstvene sile, najjaču utehu pruža jednoobraznost koja udvostručuje osećanje pripadnosti zajednici, a nepogrešivo lekovita sredstva su održavanje mere i reda, ritam i muzika.

Dok je čitavim noćnim nebom još promicalo jato zvezda padalica kao bešumna bujica svetlosnih kapi, rasipajući duže od dva časa svoje krupne, crvenkaste vatrene bisere, užasavanje sela se preobrazilo u predanu pobožnost, u prizivanje i pokajnička osećanja, i poremećenom redu na nebu suprotstavljao se strah i nemoć ljudi u vidu reda i obredne harmonije. Još pre no što je kiša zvezda počela da jenjava i proredila se, dogodilo se čudo i zračilo lekovitom snagom, a kada se nebo postepeno smirilo prezdravljajući, smrtno umorne pokajnike prožimalo je spasonosno osećanje da su svojim obredima ublažili sile i uspostavili red na nebu.

Noć užasa se nije zaboravljala, o njoj se govorilo cele jeseni i zime, ali ubrzo ne više šapatom i prizivajući dobre duhove nego običnim, svakodnevnim načinom, sa zadovoljstvom kojim se naknadno gleda na hrabro pretrpljenu zlu kob i s uspehom suzbijenu opasnost. Ljudi su se naslađivali pojedinostima, svakog je na svoj način iznenadilo nečuveno zbivanje, svako je sebi pripisivao da ga je prvi ugledao, čak su se zbijale i šale na račun najstrašljivijih i pokošenih užasom, pa je u selu još dugo vládalo izvesno uzbuđenje: doživelo se nešto veliko, nešto se dogodilo!

Kneht nije imao udela u tom raspoloženju i postepenom jenjavanju i zaboravljanju velikog događaja. Strašni doživljaj je za njega ostala nezaboravna opomena, zario mu se kao trn u dušu i nije mu dao da se smiri, a time što je sve prošlo i što je bilo ublaženo litijama, molitvama i pokajničkim obredima, za njega stvar nije bila okončana i otklonjena, štaviše, kako je vreme odmicalo, onaj događaj je za njega imao sve veći značaj, jer ga je ispunjavao smislom i kroz njega je konačno postao mudrijaš i mislilac. Za njega je i samo zbivanje, čudesna igra prirode, bilo beskrajno krupan i složen problem sa brojnim mogućnostima. Taj koji je to video mogao je celog svog života da razmišlja o tome. U selu bi samo jedan jedini posmatrao kišu zvezda sa sličnim pretpostavkama i očima kao on, njegov rođeni sin i učenik Turu, jedino bi potvrda ili ispravke tog svedoka za Knehta imale vrednost. Ali on je svog sina ostavio da spava, i što je više razmišljao o tome zbog čega je tako postupio, zašto je prilikom tog nečuvenog zbivanja lišio sebe jedinog pravog svedoka i saposmatrača, utoliko se više uvrežilo u njemu ubeđenje da je postupio dobro i ispravno i da je time poslušao neku svoju razložnu slutnju. Hteo je da poštedi tog prizora svoje, pa i svog učenika i druga, štaviše, njega posebno jer nikom nije bio tako privržen kao njemu. Zato je pred njim krio i zatajio padanje zvezda, s jedne strane verujući u dobre duhove sna, s druge, ako ga sećanje nije varalo, on zapravo već u trenutku kada su se pojavili prvi nebeski znaci nije mislio na neposrednu životnu opasnost nego pre na neki predznak i najavu zle sudbine u budućnosti, smatrajući da se sve to ne tiče nikog tako neposredno i nikog ne

pogađa kao njega, čoveka koji pravi vreme. Nešto je bilo na pomolu, ugrožavala ga je neka opasnost koja je dolazila iz sfere za koju je njegova služba bila vezana, a ta opasnost se u bilo kojoj formi uvek i pre svih odnosila na njega. Suprotstaviti joj se budno i odlučno, pripremati se za nju u duši, prihvatiti je ah ne dozvoliti da ga ona smlavi i liši dostojanstva — to je bila opomena i odluka koju je izvukao iz tog velikog predznaka. Sudbina koja ga čeka traži zrelog i hrabrog čoveka, stoga ne bi bilo dobro da je i svog sina uvukao u to kako ne bi bio sapatnik, pa čak ni učesnik u sagledavanju budućeg događaja, jer ma koliko imao dobro mišljenje o njemu, ipak nije izvesno da li bi mlad i neiskusan čovek tome bio dorastao.

Njegov sin Turu je, naravno, bio veoma nezadovoljan što je propustio i prespavao veliku nebesku predstavu. Tumačila se ona kako bilo, u svakom slučaju je to bio krupan događaj i možda mu se celog života neće pružiti prilika da vidi nešto slično; bio je lišen jednog doživljaja i svetskog čuda, stoga se duže vreme durio na oca. Ah i to je prošlo, otac ga je obeštetio još većom i nežnijom pažnjom i sve češće ga pozivao da učestvuje u obavljanju svih njegovih službenih dužnosti. Predosećanje budućih događaja očigledno ga je navelo da ulaže još više truda u osposobljavanje Turua, želeo je da mu bude što savršeniji i u sve upućeni naslednik. Mada je retko razgovarao s njim o onoj kiši zvezda, ipak se sve manje uzdržavao da ga upućuje u svoje tajne i vežbe, u svoje znanje i istraživanje; tražio je da ga sin prati i u njegovim pohodima i pokušajima da dokuči prirodu, što dosad nikom nije dopuštao.

Zima je došla i prošla, vlažna i prilično blaga zima. Zvezde više nisu padale, nije se događalo ništa krupno i neobično, lovci su revnosno išli za plenom, po rogovima iznad koliba čegrtali su po vetru i mrazu okačeni svežnjevi životinjskih koža, kruti od mraza, preko uglačanih dugih cepanica su se po snegu dovlačila drva iz šume. I upravo u vreme kratkotrajnog mraza umrla je jedna od starica u selu i nisu je mogli odmah sahraniti; danima je smrznuti leš čučao pored vrata od kolibe dok se zemlja nije malko otopila.

Tek je proleće delimično potvrdilo zle slutnje daždevnjaka. Nastupilo je izrazito loše, mrzovoljno proleće bez snage da pospešuje rast biljaka i lišeno sokova, kao da je i Mesec, koji je bio u stalnom zaostajanju, izdao daždevnjaka jer nikada nije došlo do sticaja svih znakova potrebnih da bi se odredio dan setve, oskudan je bio i cvat cveća u divljini, zatvoreni pupoljci visili su obamrli po granama. Kneht je bio veoma zabrinut, mada to nije pokazivao, jedino su Ada i pre svega Turu videli koliko ga sve to muči. Nije se zadovoljio uobičajenim bakanjem već je i sam lično obavljao prinošenje žrtve, kuvao za demone mirisne kaše i vodice koje bude sladostrašće, skresao sebi bradu i sagoreo dlake pomešane sa smolom i vlažnim korama u noći mladog Meseca, tako da se dizao gust dim. Što je duže mogao izbegavao je javne priredbe, prinošenje zajedničke žrtve, litije i horove bubnjeva, kako bi začarano vreme tog opakog proleća što duže ostalo njegova lična briga. Međutim, kada se uobičajeno vreme setve već odavna prekoračilo, morao je da podnese pramajci izveštaj. I gle čuda, i tu je naišao na nesreću i neprijatnost. Stara pramajka, koja mu je bila dobar prijatelj i gotovo materinski naklonjena, nije ga primila, osećala se loše i ležala je u krevetu, a sve svoje dužnosti i brige prenela je na svoju sestru, a ta se odnosila veoma hladno prema daždevnjaku; ona nije bila stroga ali čestite prirode kao ona starija, bila je sklona zabavama i igrarijama i zbog te sklonosti joj je postao blizak bubnjar i opsenar Maro, koji je umeo da joj priredi prijatne časove, da joj se ulaguje, a Maro je bio Knehtov neprijatelj.

Već prilikom prvog razgovora Kneht je osetio njenu hladnoću i odbojnost, iako mu nijednom rečju nije protuslovila. Odobrila je i prihvatila njegova izlaganja, naime, da se još pričekava sa setvom, a takođe i sa mogućim prinošenjem žrtvi i litijama, ah ga je starica ipak dočekala i razgovarala s njim kao s potčinjenim, a njegova želja da vidi bolesnu pramajku ili da mu se dozvoli da joj pripremi lek,

bila je odbijena.

Nakon tog razgovora vratio se tužan i osiromašen, sa neprijatnim ukusom u ustima i u toku polovine jedne mesečeve mene se na svoj način trudio da stvori vremenske prilike koje bi omogućile setvu. Ali vreme, tako često u skladu sa strujanjima u njegovoj duši, uporno se držalo podrugljivo i neprijateljski, i nisu pomogli ni bajanje ni žrtve. Daždvenjak nije imao kud, morao je još jednom da ode do pramajkine sestre, ovog puta se u neku ruku radilo o molbi da bude strpljiva i da odloži setvu. Odmah je primetio da je ona o njemu i njegovoj namisli svakako govorila sa Maroom, lakrdijašem, jer je starica tokom razgovora o potrebi da se odredi dan setve, ili da naredi da se održe javni molitveni obredi, očigledno izigravala sveznalicu i upotrebila neke izraze koje je morala poprimiti od Maroa, nekadašnjeg učenika daždevnjaka. Kneht je zatražio još tri dana, postavio zatim nanovo i povoljnije celu konstelaciju i kao prvi dan setve odredio je prvi dan Mesečeve četvrti. Starica se s tim složila i izgovorila reči odgovarajućeg ritualnog stiha. Odluka je objavljena selu i sve se živo spremalo za svetkovinu setve. I upravo kada je izgledalo da je sve sređeno, demoni su se opet pokazali zlobni. Dan uoči željno očekivane i pripremljene svetkovine umrla je stara pramajka, slavlje je otkazano i umesto njega zakazana je i pripremana njena sahrana. Bila je to izvanredna svečanost; iza nove majke sela, njenih sestara i kćeri bilo je mesto određeno za daždevnjaka, odevenog u odeždu za svečane litije, sa velikom šiljatom kapom od lisičjeg krzna na glavi, pored njega je koračao njegov sin i pomoćnik Turu, koji je udarao u dvoglasnu klepetušu od tvrdog drveta. Pokojnici, kao i njenoj sestri, novoj pramajci, odavane su mnoge počasti. Maro se, predvodeći bubnjare, progurao u prve redove, poženio je mnogo uspeha i bio veoma zapažen. Selo je plakalo i slavilo, uživalo u tužbalicama i svečanom danu, u treštanju bubnjeva i prinošenju žrtve, za sve je to bio lep dan ali setva je opet bila odložena. Kneht je stajao uspravno, dostojanstven i pribran, ali duboko zabrinut; bilo mu je kao da sa pramajkom sahranjuje dobra vremena svog života.

Uskoro je po želji nove pramajke, takođe veoma svečano, proslavljena svetkovina setve. Litija je svečano obišla polja, stara je svečano bacila prvu pregršt semena u zajedničku zemlju, praćena svojim sestrama koje su nosile kese sa zrnavljem iz kojih je najstarija uzimala po pregršt. Kneht je malo odahnuo kada je taj čin najzad obavljen.

Ah ti tako svečano zasejani usevi nisu doneli radost i žetvu, bila je to nemilostiva godina. Počelo je sa povratkom zime i mraza, tog proleća i leta vreme je izvodilo sve moguće podmuklosti i gadosti, a u leto, kada su polja, naposljetku, bila pokrivena razređenim, niskim i mršavim rastinjem, došlo je ono poslednje i najgore, neviđena suša kakve nije bilo od pamtiveka. Nedelju za nedeljom sunce se parilo u beličastoj, vreloj izmaglici, manji potoci su usahli, od seoskog ribnjaka ostala je samo prljava bara, raj za viline konjice i ogromno leglo komaraca, ispucala zemlja bila je izbrazdana dubokim pukotinama, žetva je naočigled болоvala i rušila se. Tu i tamo navlačili bi se oblaci, ah oluje su bile suve i ako bi katkad prskala kiša, iza toga bi danima duvao istočni vetar i opet isušio zemlju, često bi grom udario u visoka stabla, a njihove upola sasušene krošnje zahvatio bi plamen za tili čas.

— Turu — reče Kneht jednog dana svom sinu — ovo se neće dobro završiti, svi su demoni protiv nas. Počelo je sa padanjem zvezda. Mislim da će me to stati života. Zapamti, ako treba da budem žrtvovan, ti ćeš istog časa preuzeti moju službu i kao prvo tražićeš da se moje telo spali i pepeo prospe po poljima. Na zimu ćete trpeti veliku glad. Ali time će sve vaše nevolje biti okončane. Postaraj se da niko ne dira u seme za setvu, takvo delo treba kažnjavati smrću. Naredna godina će biti bolja i ljudi će reći: dobro je što imamo novog mladog čoveka koji pravi vreme.

U selu je zavládalo očajanje. Maro je huškao ljude i neretko su daždevnjaku dobacivane pretnje i kletve. Ada se razbolela, ležala je, povraćala i tresla se od groznice. Litije, prinošenje žrtvi i

beskrajni, potresni horovi bubnjeva Više ništa nisu mogli da poprave. Kneht je rukovodio svim obredima, to mu je bila služba, ali čim bi se ljudi razišli ostao bi sam, izbegavan od svih, Znao je šta je neizbežno, a znao je i to da je Maro već zatražio od pramajke da bude žrtvovan. Za ljubav svoje časti i sina poduzeo je poslednji korak: odenuo je Turua u najsvečaniju odeždu i poveo ga sobom pramajci, preporučivši ga za svog naslednika a sam se odrekao svoje službe i ponudio sebe kao žrtvu. Ona ga je neko vreme gledala radoznalim i ispitivačkim pogledom, a onda je klimnula glavom i rekla da.

Prinošenje žrtve izvršeno je istog dana. Krenulo bi celo selo da prisustvuje, ali su mnogi ležali oboleli od srdobolje, Ada je takođe bila teško bolesna. U svojoj odeždi, sa visokom kapom od lisičjeg krzna na glavi, Turu zamalo nije podlegao toplotnom udaru. Svi su dostojanstvenici i ugledni stanovnici sela učestvovali u povorci, ukoliko nisu ležali bolesni, pa i pramajka i njene dve najstarije sestre, kao i predvodnik hora bubnjara, Maro.

Za njima se bez reda tiskala gomila običnog naroda. Niko nije izgovorio nijednu pogrđnu reč na račun starog daždevnjaka, sve se odvijalo u ćutanju i svi su bili potišteni. Povorka se kretala u pravcu šume i prostrane čistine koju je daždevnjak sam označio kao mesto radnje. Većina muškaraca nosila je sekire od kamena da pomognu pri podizanju lomače na kojoj će se leš spaliti. Stigavši na čistinu, ostaviše daždevnjaka na sredini jednog manjeg kruga, a malo dalje je svetina obrazovala drugi, širi krug. Kako su svi ćutali neodlučni i zbunjeni, daždevnjak sam uze reč:

— Bio sam vaš daždevnjak — reče — i tokom mnogih godina obavljao sam svoje dužnosti što sam bolje umeo. Sad su demoni protiv mene i više mi ništa ne polazi za rukom. Stoga sam se ponudio za žrtvu. To će pomiriti demone. Moj sin Turu će biti vaš novi daždevnjak. Ubijte me sad, a kada budem mrtav izvršavajte verno uputstva moga sina. Zbogom svima! Ko će me ubiti? Preporučujem bubnjara Maroa, on je za to najpogodniji.

Niko se nije pomakao kad je začutao. Turu, lica oblivena tamnim rumenilom pod teškom kapom od lisičjeg krzna, osvrtao se po krugu pogledom punim patnje, dok su se usne njegovog oca podrugljivo iskrivile. Pramajka naposljetku gnevno lupi nogom, pokretom ruke pozva Maroa sebi i izdra se na njega.

— Hajde, kreni! Uzmi sekiru i učini što treba!

Maro je sa sekirom u rukama stao naspram svog nekadašnjeg učitelja i majstora, mrzeo ga je više no ikad, svirepo ga je pekla podrugljiva crta oko ćutljivih staračkih usana. Podigao je i zavitlao sekiru, zadržao je ciljajući iznad svoje glave i netremice se zagledao u lice žrtve, očekujući da sklopi oči. Ali Kneht to nije uradio, držao je oči širom otvorene i gledao u čoveka sa sekirom, gotovo bezizrazno, ili ukoliko je na njegovom licu bilo nekog izraza, onda je to bilo između sažaljenja i podsmeha.

Maro besno odbaci sekiru.

— Neću — promrmlja i progura se kroz krug visoko poštovanih, izgubivši se zatim u mnoštvu.

Nebi su se prigušeno smejali. Pramajka je prebledela od srdžbe besna na kukavicu i neupotrebljivog Maroa, ali ništa manje i na oholog daždevnjaka. Ona rukom daje znak jednom od najstarijih, čoveku smirenog držanja dostojnog poštovanja, koji je stajao oslonjen na svoju sekiru i delovao kao da se stidi celog tog mučnog prizora. On istupi iz kruga, klimnu žrtvi prijateljski glavom, poznavali su se od dečaćkih dana, i tog trenutka žrtva je kratko sklopila oči, Kneht je čvrsto stisnuo kapke i malko oborio glavu. Stari ga udari sekirom i on se sruši. Turu, novi daždevnjak, nije bio u stanju da progovori, samo je pokretima izdao potrebna naređenja i ubrzo je bila podignuta lomača na koju položiše mrtvaca. Svečani obred bušenja vatre sa dva posvećena komada drveta bila je Turuova prva službena radnja.

ISPOVEDNIK

U vreme kada je sveti Hilarion još bio živ, mada već duboko zašao u godine, živeo je u gradu Gazi čovek po imenu Jozefus Famulus koji je do svoje tridesete godine, a možda i duže, vodio svetovni život i proučavao paganske knjige, a kada ga je jedna žena za kojom je žudeo upoznala sa božanskom naukom i slastima hrišćanskih vrlina, podvrgnuo se svetom krštenju, odrekao se svojih grehova i proveo nekoliko godina sedeći do nogu najstarijeg sveštenika u svom gradu i s gorućom radoznalošću prevashodno slušao drage priče o životu pobožnih isposnika u pustinji, dok jednoga dana, kad mu je bilo oko trideset i šest godina, nije i sam krenuo putem kojim su išli sveti Pavle i Antonije, a kojim su od tog vremena pošli mnogi pobožni ljudi. Ostatak svoje imovine predao je u ruke starešina da ih oni podele sirotinji, oprostio se od svojih prijatelja na kapijama grada i prešao iz grada u pustinju, iz nedostojnog sveta u sirotinjski život pokajnika.

Mnogo godina peklo ga je i pržilo sunce, izranjavio je kolena u molitvi na steni i pesku, postio sve do zalaska sunca, da bi zatim pojeo pregršt urmi; kad bi ga spopali đavoli, ismevajući ga i kušajući, on bi ih savladao molitvama, ispaštanjem i potpunom samopredajom, a sve nam je to poznato iz životopisa blaženih otaca. Mnoge besane noći proveo je gledajući u zvezde, ali i one su ga kušale i zbunjivale, čitao je iz sazvežđa iz kojih je nekad naučio da dokuči istoriju bogova i simbole ljudske prirode, a to je bila nauka koje su se prezviteri gnušali i koja ga je još dugo proganjala u mašti i u mislima iz paganskih dana.

Svuda gde bi se u ogoleloj, neplodnoj pustinji nalazio neki izvor, šačica zelenila, neka manja ili veća oaza, živeli su tada pustinjaci, neki sasvim sami, neki u malim bratstvima, od kojih je jedno prikazano na jednoj slici Camposantoa^[46] u Pizi, predani siromaštvu i ljubavi prema bližnjem, sledbenici čežnjive ars moriendi, umetnosti umiranja, odumiranja sveta i svoga jastva, prelaska Spasitelju, kroz smrt, u svetlost i besmrtnost. Obilazili su ih anđeli i đavoli, a oni su pevali himne, isterivali demone, lečili i blagosiljali i prihvatili se da svetovne naslade, grubosti i požudu čula tolikih minulih i budućih vekova prekriju sitnim talasom oduševljenja i samopredaje, ekstatičnim odricanjem od sveta. Mnogi od njih znali su za stare paganske i u Aziji vekovima razvijane vežbe za produhovljavanje svoga bića, ali o tome se nije govorilo i te metode i joga-vežbe zapravo se više nisu učile, štaviše, bile su zabranjene i hrišćanstvo je sve više potiskivalo sve što je bilo pagansko.

Kod nekih isposnika razvio je takav žarki život posebne darove, dar za molitvu, za lečenje polaganjem ruke, proročki dar i dar isterivanja đavola, sposobnost da sude i kažnjavaju, da pružaju utehu i da blagosiljaju. I u Jozefusu se krio jedan takav dar i sa godinama, kada mu je kosa već počela da sedi, došao je do punog procvata. Bio je to dar da sluša druge. Kada bi jedan od braće iz neke naseobine, ili svetovnjak gonjen nemirnom savešću, navratili do Jozefa da mu pričaju o svojim delima, patnjama, iskušenjima i grehovima, o svom životu, o borbi za dobro i o svojim porazima u toj borbi, ili mu govorili o nekom svom gubitku i bolu, o tuzi, Jozef je umeo da ih sasluša, da im otvori uši i srce, da im se sav preda i da primi i pohrani u sebi njihov jad i brigu, da ih otpusti ispražnjene i spokojne.

Postepeno i tokom dugih godina, ovladala je njime ta služba i pretvorila ga u oruđe, u uvo kome se poklanjalo poverenje. Strpljenje, izvesna pasivnost s kojom je sve upijao u sebe i ćutljivost, bile su vrline kojima se odlikovao. Sve češće su mu dolazili ljudi da mu kazuju šta ih tišti, da se oslobode nagomilanih nevolja, ali mnogi među njima, pošto bi prevalili dug put i stigli do njegove kolibe od trske i pozdravili se s njim, nisu smogli slobode i hrabrosti da sve iskažu i priznaju, već su se dvoumili i stideli, pravili se važni sa svojim gresima, uzdisali i dugoćutali, katkad satima, a on se

prema svima držao podjednako, bilo da je posetilac bio oran ili je govorio samo odbede, bez obzira da li je govorio tečno ili zapinjući, da li je svoje tajne izbacivao plahovito, ili se hvalisao njima. Za njega su bili svi isti, bilo da su optuživali Boga ili sebe, bilo da su svoje grehe i patnje uveličavali ili umanjivali, makar ispovedali da su počinili ubistvo ili bludni čin, žalili se na nevernu draganu ili na prokockani spas duše. Nije ga plašilo kad bi neko ispričao da prisno opšti sa demonima i da je na „ti” sa đavolom, niti bi ga oneraspoložilo kad bi neko pričao opširno o svemu i svačemu, očigledno prećutkujući pri tom ono glavno, niti bi bio nestrpljiv kada hi neko optuživao sebe zbog uobraženih i izmišljenih grehova. Činilo se da čulom sluha upija u sebe sve jadikovke, priznanja, optužbe i strah zbog griže savesti kojima bi ga obasipali kao što pustinjski pesak upija vodu, ne donoseći o tome nikakav svoj sud i prema onome koji se ispoveda ne osećajući ni samilost, ni prezir, a ipak kao da sve što mu se ispovedalo nije otišlo u vetar nego se u tom iskazivanju, samim tim što je saslušano, sve preobrazilo, postalo lakše i došlo do razrešenja. Retko bi izgovorio koju reč opomene ili prekora još ređe bi dao neki savet ili čak naređenje, činilo se da to ne spada u njegovu službu, a to su osetili i njegovi sagovornici. Njegovo je bilo da budi i stiče poverenje, da sluša strpljivo i ljubazno i na taj način doprinese da nepotpuna ispovest dobije svoj lik, da se izlije sve što se nagomilalo i okamenilo u dušama, a da on sve to upije u sebe i obavije ćutanjem. Jedino što bi, na kraju svake ispovesti, strašne kao i bezazlene, naredio pogruženom ili sujetnom ispovedaocu da klekne kraj njega i izmoli očenaš, i što bi ga, pre no što ga otpusti, poljubio u čelo. Nije bilo njegovo da deli pokore i kazne, kao što se nije smatrao ovlašćenim da izrekne oproštaj grehova, nije bilo njegovo da sudi o gresima i da ih oprašta. Saslušavši i shvativši ih, činilo se da prima na sebe sukrivicu i da pomaže da se ta krivica snosi. Svojim ćutanjem kao da bi utopio i predao prošlosti sve što je čuo. Time što bi se posle ispovesti pomolio zajedno sa ispovedaocem, kao da ga je prihvatao i priznavao za brata i svog bližnjeg. Poljubio bi ga, kao da ga blagosilja, pre bi se reklo bratski negoli sveštenečki, pre nežno nego svečano.

Glas o njemu raširio se po celoj okolini Gaze, znali su ga širom cele oblasti i katkad bi ga čak pominjali zajedno sa poštovanim, velikim ispovednikom i isposnikom Dionom Pugilom, koji je, doduše, bio poznat još unazad deset godina, i to blagodareći nekim drugim sposobnostima; naime, otac Dion je bio čuven po tome, što je duše koje bi mu se poveravale umeo pročitati brže i jasnije od izgovorenih reči, tako da bi onoga koji se pri ispovesti skanjerao često iznenadio, skresavši mu u lice njegove još neizgovorene grehe. Taj poznavalac duša, o kome je Jozef slušao stotine zapanjujućih priča a da se nikad nije usudio da se uporedi s njim, bio je i bogomdani savetnik zabludelih duša, veliki sudija, kažnjavalac i pobornik reda: dosuđivao je pokore, kaštigovanja i hadžiluke, zasnivao brakove, terao neprijatelje da se pomire i njegov autoritet je bio ravan autoritetu biskupa. Ziveo je nedaleko od Askalona, ah su mu molioci dolazili čak iz Jerusalima i iz još udaljenijih mesta.

Jozefus Famulus je, poput većine pustinjaka i isposnika, prošao kroz dugogodišnju strasnu i iscrpljujuću borbu. Iako je napustio svetovni život i razdelio svoju imovinu i kuću, napustio grad sa njegovim mnogobrojnim mogućnostima za svetovne i čulne naslade, morao je da ponese sebe i u sebi sve nagone tela i duše koji čoveka vode u nevolju i u iskušenje. Borio se, pre svega, sa svojim telom, bio je prema njemu strog i neumitan, navikavao ga na vrućinu i hladnoću, na glad i žeđ, na ožiljke i žuljeve, sve dok to telo nije postepeno uvelo i usahlo, ali i u smršalom, asketskom omotaču je stari Adam znao da ga sramno iznenadi i razljuti najbezumnijim požudama i prohtevima, snovima i opsenama; poznato je da đavo posebnu brigu posvećuje onima koji su napustili slasti sveta i pokajnicima.

Kada su mu kasnije povremeno dolazili ljudi željni utehe i ispovesti, blagodarno je u tome video znak milosti, a u isti mah i olakšicu u svom isposničkom životu koji je time dobio dalekosežan smisao

i sadržaj, bila mu je dodeljena jedna vrsta službe, mogao je da služi drugima ili Bogu kao njegovo oruđe, da pridobija duše grešnika. Bilo je to čudesno i istinski uzvišeno osećanje. Ali u daljem toku se pokazalo da i duševna dobra pripadaju zemaljskom svetu i da se mogu pretvoriti u iskušenja i zamke. Naime, kad bi se neki namernik, dolazeći peške ili jašući, zaustavio pred njegovom špiljom u steni i zatražio gutljaj vode, a iza toga ga zamolio da sasluša njegovu ispovest, našeg Jezefa bi obuzimalo osećanje zadovoljstva i uživanja, osećanje sujete i samoljublja, a ta spoznaja bi ga duboko zaprepastila. Često je na kolenima molio Boga da mu oprost i molio da njemu, nedostojnom, ne dođe više nijedan ispovedalac, ni iz susednih koliba braće pokajnika, niti iz sela i gradova u svetu. Ali nije bilo ništa bolje ni kada bi ispovedaoci povremeno izostali, ni kad bi iza toga nailazili mnogi, jer tad bi sebe uhvatio u novom grehu: slušajući njihove ispovesti, ostao bi u duši hladan, bez trunke ljubavi, štaviše, osećao bi prezir prema grešniku. Uzdišući, prihvatao se borbe, a bilo je razdoblja kada bi se nakon saslušane ispovesti u samoći podvrgavao vežbama samoponižavanja i činio pokoru. Osim toga, odredio je sebi zakon da sa svim ispovedaocima postupa ne samo kao sa braćom, nego da im ukazuje i posebno poštovanje, i to utoliko više, ukoliko bi mu se dotična osoba manje svidela; dočekivao bi ih kao božje izaslanike koje mu je Gospod uputio da ga iskuša. Stoga je tek tokom godina, prilično kasno i već kao stariji čovek, postigao izvesnu ravnomernost u svom načinu života i svi koji su živeli u njegovoj blizini smatrah su ga za čoveka bez mane i poroka koji je našao svoj mir u Bogu.

Ali i mir je nešto živo, i kao sve živo treba da raste i da opada, da se prilagođava, da odoleva iskušenjima i da prolazi kroz promene; tako je bilo i sa mirom Jozefusa Famulusa, koji je bio labilan, ponekad uočljiv, a ponekad kao da bi iščilio; čas je taj njegov mir bio na dohvat kao sveća nošena u ruci, čas opet dalek kao zvezda na zimskom nebu. Vremenom su počeli da ga napastvuju gresi i iskušenja, koji su mu sve češće zagorčavali život. Nisu to bila snažna, strasna uzbudivanja, ni revolt, ih bunt — naprotiv! Bilo je to osećanje koje se isprva lako podnosilo i bilo gotovo neprimetno, neko stanje bez stvarnih bolova i lišavanja, neko bljutavo, mlitavo, dosadno duševno stanje koje bi se u stvari moglo opisati samo negativno: kao nastajanje, opadanje i naposljetku nedostajanje svake radosti. Kao što ima dana u kojima niti sija sunce, niti pada kiša, već je nebo tiho, utonulo i ućaureno u sebe, tako su postepeno počeli da izgledaju Jozefovi dani na pragu starosti; sve manje je bilo razlika između jutra i večeri, između prazničnih i običnih dana, između časova poleta i nemoći, sve se odvijalo tromo, u nekom zamoru i neraspoloženju. To je starost, pomislio je tužno. Bio je tužan, jer se nadao da će se sa dolaskom starosti njegovi nagoni i strasti postepeno ugasiti, da će time njegov život postati vedriji i lakši, da će prići korak bliže željenoj harmoniji i zreлом duševnom miru, a sada je izgledalo da će ga starost razočarati i obmanuti, jer mu je donosila samo tu umornu, sivu, nevoljnu pustoš, osećanje nesavladive prezasićenosti. Prezasićen je bio svim i svačim: samim svojim bitisanjem, potrebom da diše i da noću spava, životom u svojoj špilji na rubu male oaze, prezasićen menom večeri i jutra, prolaskom putnika i hadžija, jahača na kamilama i na magarcima, a najviše ljudima koji su dolazili njemu u pohode, tim budalastim, uplašenim i u isti mah tako detinjasto pobožnim ljudima, koji su osećali potrebu da mu ispričaju svoj život, svoje grehe i strepnje, svoja iskušenja i samooptuživanja.

Kao što se u oazi voda malog izvora skupljala u kamenom koritu, tekla kroz travu i stvarala potočić, da bi zatim prodrila dalje u peščanu pustinju i posle kratkog toka presahla i umrla, tako mu se činilo da se i u njegovo uho ulivaju ispovesti, registri mana, životopisi, griža nečiste savesti, krupni i sitni, ozbiljni i lažni gresi, na desetine, na stotine i ponavljajući se neprekidno. Ali uho nije bilo mrtvo kao pustinjski pesak, bilo je živo i nije moglo večito da pije, da guta i upija, uho se umorilo, osećalo se zloupotrebijenim i prepunim, čeznulo da proticanje i žubor reči, ispovesti, briga, optužbi i samooptužbi jednom prestane, da umesto tog beskonačnog protoka jednom nastupe mir, smrt i tišina.

Doista, zaželeo je da svemu dođe kraj, bio je umoran, svega mu je bilo dosta i previše, čitav njegov život je postao bljutav i bezvredan, štaviše, ponekad bi pao u iskušenje da sam okonča svoje dane, da sebe kazni i satre, kao što je to uradio izdajnik Juda koji se obesio. Kao što je u nekim ranijim periodima njegovog isposničkog života đavo prokrijumčario u dušu želje, prikaze i snove o čulnim i svetovnim slastima, tako ga je sada iskušavao mislima o samouništenju, pa mu je dolazilo da ispita svaku granu na drvetu da li bi bila pogodna da se o nju obesi, svaku strmu stenu u okolini da se uveri da li je dovoljno strma i visoka da se sa nje sunovrati u smrt. Odolevao je iskušenju, borio se i nije popustio, ali je danonoćno živio u požaru mržnje protiv sebe i u žudnji za smrću, život mu je postao nepodnošljiv i mrzak.

Eto dokle je došlo sa Jozefom. Kada je jednoga dana opet stajao na jednoj od visokih stena, ugledao je u daljini između zemlje i neba tri sićušne ljudske prilike, očigledno su to bili putnici, možda hadžije, a možda ljudi koji su se uputili k njemu da mu se ispovede — i odjednom ga obuze neodoljiva želja da ode, da napusti ovo mesto i ovakav život. Ta želja je buknila u njemu tako silno i nagonski da je zbrisala i raspršila svaku drugu misao, pogovor ih dvoumljenje — a njih je, naravno bilo — jer kako bi pobožni isposnik bez griže savesti mogao da popusti nekom svom prohtevu?

Potrčao je što je brže mogao do špilje, svog prebivališta tokom tolikih godina borbi, mesta tolikih uspona i poraza. U bezglavoj žurbi uzeo je nekoliko pregršti urmi i šuplju tikvu sa vodom, stavio sve to u svoju staru putničku torbu, prebacio je preko ramena, dohvatio štap i napustio zeleno spokojstvo svoje male domovine, kao izbeglica i čovek gonjen nemirom, bežeći od Boga i ljudi, od svega što je nekad smatrao najboljim, svojom službom i misijom. Iz početka je grabio putem kao gonjen, kao da su one ljudske prilike koje je ugledao na onoj steni gonjoci i neprijatelji. Ali nakon prvog časa pešačenja, pritisnut strahom prestao je da žuri, od brzog kretanja prijatno se umorio i za vreme prvog odmora uskratio je sebi, doduše, zadovoljstvo da prezalogaji — po svom osveštalom običaju pre zalaska sunca nikad nije uzimao hranu — ah mu je proradio razum, izvežban kroz samotna razmišljanja, i postepeno se udubio u razmatranje svog nagonskog i plahovitog postupka. Ma kako mu se činio nerazuman, nije ga osudio, pre bi se reklo da ga je blagonaklono ocenio, jer je došao do zaključka da je njegov čin, posle dugo vremena, zapravo bezazlen i nevin. Odlučio se na bekstvo, doduše, iznenada i ne razmišljajući, ah to nije bilo sramno bežanje. Napustio je dužnost kojoj više nije bio dorastao, time što je pobegao priznao je sebi, i svakom ko bi ga posmatrao, da je zatajio, da se odrekao svakodnevnih, beskorisnih borbi, ne krijući da je pobeđen i da je konačno podlegao u toj borbi. Njegov razum je nalazio da to nije bio ni veličanstven, ni herojski ili svetački čin, ali je bio iskren i sigurno neophodan; začudio se što se tako kasno dao u bekstvo, što je izdržao tako dugo, tako neverovatno dugo vremena. Borbu i prkos koji su ga naterali da tako dugo ostane na mrtvoj strčfzi smatrao je sad greškom, to je bila borba i grč njegove samoživosti i sebičnosti starog Adama, stoga mu je sad bilo jasno zbog čega je taj njegov prkos izazvao tako opake, štaviše, đavolske posledice, takav rascep i duševnu onemoćalost, demonsku opsednutost željom za smrću i samouništenjem. Začelo, hrišćanin ne sme biti neprijatelj smrti; začelo, isposnik i svetac treba svoj život da smatra žrtvom; ali pomisao na dobrovoljnu smrt je u celosti đavolska i mogla je da nastane samo u duši kojom više ne gospodare i ne čuvaju je božji anđeli, nego opaki demoni.

Neko vreme sedeo je sav izgubljen i snuđen, a naposljetku duboko pogružen i potresen, jer je sa rastojanja od svega nekoliko milja, koliko je prevaleo pešačeći, odjednom sagledao i postao svestan svog dosadašnjeg života, očajničkog i zamornog života čoveka na pragu starosti, koji je promašio svoj cilj, koga je neprekidno mučilo najstrašnije iskušenje — da se obesi o prvu granu kao izdajica Spasitelja. Mada se užasavao pomisli na dobrovoljnu smrt, u njegovoj duši se zadržalo mutno sećanje na prethrišćanski, staropaganski i prastari običaj prinošenja ljudskih žrtava, a za takvu žrtvu bi uvek

bio predviđen kralj, svetac, odabranik plemena, i neretko bilo bi mu suđeno da sam nad sobom izvrši žrtveni čin. Užasnua se što mu u duši odjekuje sećanje na zabranjeni običaj iz paganskih vremena, ali ga je još većom grozom ispunjavala pomisao da je, u krajnjoj Liniji, i smrt Spasitelja na krstu bilo dobrovoljno prinošenje ljudske žrtve. Doista, ako ga sećanje nije varalo, u njegovoj žudnji za samoubistvom bilo je nagoveštaja te pomisli, bio je to prkosni i opaki poziv da žrtvuje sam sebe i da time na nedopustiv način podražava Spasitelja — da na nedopustiv način nagovesti da Spasitelju nije sasvim uspeo da ostvari delo spasenja. Ta pomisao ga je prenerazila, ali je u isti mah osetio da je sad izbegao tu opasnost.

Dugo je razmišljao o isposniku Jozefu koji se sad, umesto da sledi Judu ili Isusa na krstu, dao u bekstvo i time se ponovo predao u božje ruke. Sagledavši iz kakvog je pakla pobegao, sve više su ga obuzimali stid i tuga, grlo mu se stezalo od jada, koji je prerastao u žudnju da toj nevolji dođe kraj, i naposljetku mu spasonosne suze blagotvorno grunuše na oči. Oh, kako dugo nije plakao! Obnevideo je od suza, ali se oslobodio smrtonosnog osećanja da se guši, i kada se povratio i osetio slani ukus na usnama, kada mu je doprlo do svesti da plače, bilo mu je za trenutak kao da je ponovo dete koje ne zna ni za kakvo zlo. Nasmešio se, stideći se pomalo suza, i najzad se diže i nastavi da pešači. Bio je u nedoumici, nije znao kuda ga vodi bekstvo i šta će biti s njim, sam sebi je izgledao kao dete, bez želje za borbom i bez htenja, osećao se lak i kao da ga neki daleki, blagi glas vodi, doziva i mami, kao da to njegovo putovanje nije nikakvo bekstvo nego povratak. Umorio se, a i njegov razum je umukao i odmarao se, ili mu jednostavno nije bio neophodan.

Na pojilištu na kome je Jozef prenoćio, odmarala se grupa putnika i nekoliko kamila; kako su među malobrojnim putnicima bile i dve žene, zadovoljio se da ih pozdravi pokretom ruke, izbegavajući razgovor. U sumrak je pojeo nekoliko urmi, pomolio se i legao, i tada začu prigušeni razgovor dvojice muškaraca, starijeg i mlađeg, koji su se odmarali u njegovoj neposrednoj blizini. Čuo je zapravo samo delić njihovog dijaloga, sve drugo izgovarahu šapatom. Ali i taj delić je izazvao njegovu pažnju, i naterao ga da o njemu razmišlja polo vinu noći.

— Dobro je — čuo je glas starijeg — veoma je dobro što si odlučio da posetiš tog pobožnog čoveka i što ćeš mu se ispovediti. Ljudi njemu slični imaju razumevanja za sve, to ti ja kažem, oni znaju i nešto više a ne samo da troše hleb, a mnogi među njima znaju i razne čini. Kada takav jedan dovikne samo jednu jedinu reč lavu koji se sprema na skok, zver se šćućuri, krvožednik podvije rep i polako se odšunja. Ja ti kažem, ti ljudi znaju da pripitome lava; jednom od njih — bio je to čovek neobično pobožan — čak su njegovi pitomi lavovi iskopali grob i kada je umro napravili su mu humku, i dugo su po dva lava dan i noć stražarila kraj njegovog groba. Dakle, ti pobožni ljudi ne pripitomljavaju samo lavove. Jedan od njih je jednom rešio da nekom rimskom centurionu očita vakelu i da mu prodrma srce, a taj je bio poznat kao svirepa vojničina i kurvar, i gle čuda! đida se pokupio i otišao manji od makovog zrna, zaplašen kao miš koji traži rupu u koju će se zavući. Posle toga niko ga nije mogao prepoznati. Doduše — ne treba smetnuti s uma — čovek je ubrzo zatim umro.

— Ko? Pobožni čovek?

— Ama ne, nego centurion. Zvao se Varo. Otkada ga je isposnik svojski priklještio i probudio njegovu savest, počeo je brzo da kopni, dva puta je oboleo od groznice i umro tri meseca kasnije. Uostalom, ne treba ga žaliti. Pa ipak, često mi je prolazilo kroz glavu da mu isposnik nije isterao samo đavola, nego je kanda bacio i neke čini koje su ga odvele pod zemlju.

— Zar tako pobožan čovek? Ne mogu da verujem.

— Verovao ti, bratac moj, ili ne, ali čovek se od onoga dana sasvim izmenio, maltene kao da je začaran, a tri meseca kasnije ...

Neko vreme je vladala tišina, zatim opet onaj mlađi uze reč:

— Govori se da negde tu u okolini živi isposnik sasvim sam u blizini jednog izvora, na putu za Gazu, ime mu je Jozefus Famulus. Mnogo sam slušao o njemu.

— Ma nemoj. A šta si čuo?

— Kažu da je užasno pobožan i, pre svega, nikad ne gleda ni u jednu ženu. Ako ponekad nekoliko kamila prođe onim zabačenim mestom i na jednoj od njih čuči žena, brže-bolje okrene leđa i ubrzo nestane među stenama. Mnogi odlaze da mu se ispovedaju, silan svet.

— Neće biti baš tako, jer bih inače valjda i ja čuo za njega. A šta zna taj tvoj Famulus?

— Pa eto, ljudi mu dolaze na ispovest, a da nije kako valja i da ih ne razume, svet ne bi navalio. Uostalom, priča se da gotovo nikad ne progovara, kod njega nema ni grdnje, ni dreke, ni kazne ili tome slično. Svi tvrde da je veoma blag, čak bi se moglo reći bojažljiv

— Pobogu, šta li radi kad niti grdi, niti kažnjava, a ni usta ne otvara?

— Navodno samo sluša i silno uzdiše i krsti se.

— Kakav li je to drveni svetac! Nisi valjda takva budala da juriš tog nemuštog čikicu.

— Baš to i hoću. Svakako ću ga naći, mora da je tu negde u blizini. Večeras se neki siromašni brat muvao tu oko pojila, njega ću ujutro upitati, on i sam izgleda kao isposnik.

Stari se ražestio.

— Ostavi tog tvog isposnika, neka i dalje čuči kraj izvora u svojoj špilji! Covek koji samo sluša i uzdiše i plaši se žena, a niti šta zna, niti razume! Da ti ja kažem kome da odeš. Prilično je daleko odavde, dalje od Askalona, ali je zato najbolji od svih isposnika i ispovednika. Ime mu je Dion, a zovu ga Dion Pugil, to znači borac pesnicama jer se hvata ukoštac sa svojim đavolima, zatim, dragi moj, Pugil ne uzdiše i ne drži jezik za zubima, nego raspali i izriba čoveka po svim propisima. Kažu da je neke čak i istukao, jedan je morao cele noći da kleči na kamenju, a još mu je povrh toga naredio da siromasima podari četrdeset groša. To ti je čovek, bratac moj, da ga vidiš i da se začudiš! Dovoljno je da te pogleda, pa da ti se tresu kolena, taj vidi skroz naskroz kakav si. Nije on od onih što uzdišu, njima je to iz duše, i ako neko pati od nesanice, ili ga more opaki snovi i priviđenja i slično, Pugil ga brzo sredi, to ti ja kažem. I ne govorim sve to zato što sam slušao nekakva ženska toroanja. Govorim ti zato što sam i sam bio kod njega. Jesam, i to lično, ma kakav da sam sinji kukavac, jednom sam navratio do isposnika Diona, pesničara i božjeg čovek. Pošao sam jedan, duša mi je bila puna srama i gadosti, a vratio se vedar i jasan kao zvezda Danica, ne zvao se David ako lažem. Zapamti: zove se Dion, a nadimak mu je Pugil. Potraži ga što pre možeš i doživećeš čudo! Njemu dolaze da traže savet prefekti, starešine i biskupi.

U redu — odvrati njegov sagovornik — razmisliću ako me put odvede u taj kraj. Ali danas je danas, tu smo gde smo, i kad sam već tu, a negde je tu u blizini Jozefus o kome sam čuo mnoge lepe reči...

— Lepe reči! Čime te je zaludeo taj Famulus?

— Dopada mi se što ne grdi i ne besni. Priznajem da mi se to dopada. Nisam ja ni centurion, ni biskup nego običan čovek i pomalo sam plašljiv, ne bih mogao podneti oganj i sumpor. Tako mi boga, više volim da se sa mnom postupa blago, tako ti je to sa mnom.

— Nisi jedini. Hoćeš blagi postupak! Po meni to je u redu pošto si se ispovedio, prihvatio kaznu i očistio dušu, ali nikako sve dotle dok si nečist i zaudaraš kao šakal pred licem svog ispovednika i sudije!

— U redu, u redu. Nemojmo biti tako bučni, ljudi hoće da spavaju.

Odjednom se zakikotao.

— Uostalom, pričali su mi nešto smešno o njemu.

— O kome?

— O ispovedniku Jozefusu. Elem, kad mu neko ispriča sve svoje nevolje i ispovedi se, on ima običaj da pozdravi i blagoslovi grešnika na rastanku, pa ga poljubi u obraz ili u čelo.

— Ma šta mi kažeš!? Čudni su mu običaji.

— Poznato ti je koliko zazire od žena. Ali jednog dana došla mu je neka kurva tu iz okoline, odevena kao muškarac, on ništa nije primetio i mirno je saslušao gomilu laži koje mu je ona napričala, a kada je završila ispovest, on joj se svečano poklonio i poljubio je.

Stari prsnu u gromoglasan smeh, ali drugi ga brzo ućutka sa „pst, pst” i Jozef više ništa nije čuo, osim prigušenog smeha.

Podigao je pogled k nebu, tanki mesečev srp se jasno ocrtavao iznad vrhova palmi i on se naježi u svežini noći.

Čudesno, kao u krivom ogledalu a ipak veoma jasno, predočio mu je večernji razgovor goniča kamila sopstveni lik i ulogu koje se odrekao. Tako, dakle, neka kurva je terala šegu s njim. Ali to nije bilo najgore, mada je prilično žalosno. Dugo je razmišljao o razgovoru dvojice nepoznatih ljudi. Kada je, naposletku, veoma kasno ipak zaspao, bilo je to samo zato što je sve njegovo razmišljanje ispalo jalovo. Ali je dovelo do jednog zaključka, do jedne odluke i s tom odlukom u srcu spavao je duboko i spokojno sve do svitanja zore.

Njegova odluka je bila da sledi savet starijeg goniča kamila — koji mlađi nije prihvatio — i da potraži Diona, zvanog Pugil, za koga je odavna čuo i koliko sinoć sluša o njemu tolike hvale. Taj čuveni ispovednik, sudija koji sudi dušama i savetodavac, moći će i njemu da da savet, svoj sud, da mu izrekne kaznu i ukaže mu na pravi put; predaće mu se u ruke kao božjem predstavniku i drage volje prihvatiti sve što mu bude dosudio.

Sutradan je napustio odmorište pre no što su se ona dvojica probudila, i nakon mukotrpnog pešačenja stigao je istog dana do mesta u kome su se, koliko mu je bilo poznato, nastanila pobožna braća, nadajući se da će odatle putem koji koriste putnici stići u Askalon.

Predveče, kad je stigao, ljubazno ga je dočekala mala, zelena oaza, ugledao je drveće, čuo većanje koza i učini mu se da u zelenoj senci nazire obrise krovova koliba i neke ljudske prilike, a kad je prišao bliže, učini mu se da ga neko posmatra. Zastao je i osvrnuo se oko sebe i ispod najbližeg drveta ugledao neku priliku koja je sedela uspravno naslonjena leđima na stablo, nekog starca sede brade, dostojanstvena, ali stroga i nepokretna lica koji je verovatno već duže vreme netremice gledao u njega. Starčev pogled je bio čvrst i oštar, ali bez ikakvog izraza, kao pogled čoveka koji je navikao da posmatra, ali nije radoznao i ni u čemu ne uzima učešća, koji pušta da mu prilaze ljudi i stvari i teži da ih sagleda, ali ih ne privlači i ne poziva k sebi.

— Neka je hvaljen Isus Hristos — reče Jozef. Starac nešto promrmlja u znak odgovora.

— Oprostite — reče Jozef — jeste li ovde stranac, kao ja, ili ste stanovnik ove lepe naseobine?

— Stranac — odvrati sedobradi.

— Prečasna starino, možda biste mi mogli reći da li je moguće da se odavde krene putem koji vodi u Askalon?

— Moguće je — reče starac. I uspravivši se, pomalo krutih udova, stao je pred Jozefa kao suvonjavi džin. Stajao je pogleda uperena u pustinju. Jozef je video da starac nije raspoložen za razgovor, ali se ipak osmelio da mu postavi još jedno pitanje.

— Dozvolite mi, prečasna starino, samo još jedno jedino pitanje — reče učtivo i vide da se starčev pogled vraća iz daljine. Pogled njegovih očiju je bio hladan i usredsređen.

— Da li vam je možda poznato gde bih mogao da nađem oca Diona, koga zovu Pugil?

Starac nabra obrve i pogled mu posta još hladniji.

— Poznajem ga — odvrati kratko.

— Poznajete ga? — povika Jozef. — Oh, onda mi recite gde ga mogu naći, jer me put vodi upravo njemu, ocu Dionu.

Visoki starac se ispitivački zagledao u svog sagovornika mnogo nižeg rastom. Ostavio ga je dugo bez odgovora. Zatim se vratio do svoga stabla, polako se spustio na zemlju i naslonio se kao malopre. Pokretom ruke pozva Jozefa da i on sedne. Odazvivši se pokretu ruke, spustio se i on i istog trenutka osetio premor u svim udovima, ali je na to brzo zaboravio da bi svu svoju pažnju posvetio starcu. Ovaj je očigledno utonuo u misli i na njegovom dostojanstvenom licu pojavio se izraz odbojne strogosti, ali preko tog izraza jasno se nazirao jedan drugi, kao neko drugo lice, ili providna maska, izraz stare i samotne patnje, kome ponos i dostojanstvo ne dozvoljavaju da se pojavi.

Potrajalo je dugo dok je prečasni starac skrenuo pogled na njega. Taj pogled je opet bio oštar i ispitivački, a onda starac odjednom zapovednim tonom postavi pitanje:

— Čoveče, ko ste vi?

— Ja sam isposnik — reče Jozef — prošle su duge godine otkako sam se povukao od života.

— To se vidi. Pitam, ko ste vi?

Kada je Jozef izgovorio svoje ime, starac — koji je i dalje ostao nepokretan naglo je nabrao obrve pa su mu oči neko vreme bile gotovo nevidljive, kao da ga je Jozefovo saopštenje zapanjilo, prenerazilo ili razočaralo. Ali možda su mu se samo oči zamorile, ili mu je popustila pažnja, spopala ga neka slabost česta kod starih ljudi. U svakom slučaju, neko vreme je ostao sasvim nepokretan, stisnutih veđa, i kada je opet otvorio oči njegov pogled se izmenio i, ako je to uopšte bilo moguće, starac je sad izgledao još stariji, usamljeniji i kao u nekom iščekivanju. Lagano je pokrenuo usne da bi upitao:

— Čuo sam za vas. Jeste li vi taj kome ljudi odlaze na ispovest?

Jozef odgovori potvrdno, osećajući se neprijatno razgolićen i zastidevši se po drugi put glasa koji je kolao o njemu.

Starac ga upita kratko i sažeto:

— Sada, dakle, nameravate da potražite Diona Pugila? Šta hoćete od njega?

— Hteo bih da mu se ispovedim.

— I šta biste, po vašem mišljenju, dobili time?

— Ne znam. Imam poverenje u njega, štaviše, čini mi se da me neki glas odozgo, neka zapovest šalje njemu.

— Kada mu se budete ispovedili, šta onda?

— Uradiću ono što mi bude naredio.

— A šta ako vam da pogrešan savet ili naređenje?

— Neću istraživati da li je pogrešan ili ne, poslušaću ga.

Starac više nije proslovio. Sunce je već duboko utonulo, čuo se krik neke ptice među krošnjama. Kako je starac umukao, Jozef se diže. Bojažljivo se opet vratio na ono što mu je bilo na srcu.

— Rekoste da vam je poznato gde bih mogao naći oca Diona. Smem li da vas zamolim da mi naznačite to mesto i put koji će me odvesti onamo?

Stari razvuče usne u neku vrstu osmeha.

— Verujete li — upita blago — da ćete mu biti dobrodošli?

Jozefa je prenerazilo pitanje i nije odgovorio. Zbunjeno je stajao pred starcem. Zatim reče:

— Mogu li bar da se nadam da ću vas ponovo sresti?

Starac pokrenu ruku u znak pozdrava:

— Spavaću ovde i zadržaću se do izlaska sunca. Idite sad, umorni ste i gladni.

Jozef ga je pozdravio sa dubokim poštovanjem i produžio put, a u sumrak je stigao u malu

naseobinu. U njoj su, slično kao u nekom manastiru, živeli takozvani povučeni hrišćani iz raznih gradova i manjih mesta, koji su tu u osami stvorili sebi sklonište u kome će neometano voditi jednostavan život u čistoti, tišini i razmišljanju. Tu je Jozef dobio vodu, hranu i konak i, videvši koliko je umoran, poštedeše ga zapitkivanja i razgovora. Jedan od tih pobožnjaka izgovorio je reči molitve koju su ostali slušali na kolenima, dok su „amen” izgovorili svi zajedno. U svako drugo doba zajednica pobožnih bila bi za Jozefa doživljaj pun radosti, ali sada mu je samo jedna misao bila u glavi i u cik zore pohitao je na mesto na kome je juče napustio starca. Zatekao ga je da spava ispružen na zemlji, uvijen u tanku asuru, stoga je seo malo dalje u senku drveća i čekao da se starac probudi. Ubrzo se spavač promeškoltio i probudio, odmotao asuru i s mukom se digao protežući utrnule udove, zatim se spustio na kolena i obavio jutarnju molitvu. Kada se ponovo digao, Jozef priđe i bez reči mu se pokloni.

— Jesi li već jeo? — upita ga stranac.

— Nisam. Navikao sam da jedem samo jedanput dnevno i tek posle zalaska sunca. Jeste li gladni prečasnici?

— Nalazimo se na putovanju — reče starac — i obojica više nismo mladi. Bolje je da prezalagajimo pre no što krenemo.

Jozef otvori svoju torbu i ponudi ga svojim urmama; osim toga, od ljubaznih ljudi, kod kojih je zanoćio, dobio je i komad prosenice i takođe ga podelio sa starcem.

— Možemo da krenemo — reče starac pošto su se založili.

— Oh, zar ćemo poći zajedno? — povika Jozef radosno.

— Naravno. Zamolio si me da te odvedem Dionu. Polazi!

Jozef mu uputi začuđen i ozaren pogled.

— Kako ste dobri! — uzviknu i počeo da se zahvaljuje, ali ga stari odrečnim pokretom ruke ućutka.

— Dobar je samo Bog — reče. — Hajdemo sad. I govori mi „ti” kad ti se i ja obraćam tako. Čemu formalnosti i učtivosti među dvojicom starih isposnika?

Stasiti starac je pustio korak i Jozef mu se priključio. Svanulo je. Vodič je očigledno znao pravac i put, najavivši da će oko podne stići do senovitog mesta gde će se nekoliko časova odmarati za vreme najveće žege. Više nisu razgovarali putem.

Tek kada su se, nakon nekoliko časova pešačenja po vrućini, odmarali u senci krševitih stena, Jozef se ponovo obratio svom vodiču. Upitao je koliko će dana pešačiti da bi stigli do Diona Pugila.

— Zavisi od tebe — reče starac.

— Od mene? — zapanji se Jozef. Kad bi zavisilo od mene, našao bih se već danas pred njim.

Starac očigledno ni sad nije bio raspoložen za razgovor.

— Videćemo — preseče ga kratko, ispruži se na bok i zaklopi oči. Jozefu je bilo neprijatno da ga posmatra dok drema i, povukavši se malo dalje, ispružio se i on i neosetno zaspao, pošto je protekle noći dugo ostao budan. Njegov vodič ga razbudi kad je smatrao da je došlo vreme da se nastavi put.

Kasno popodne stigoše do odmorišta pod vedrim nebom, gde je bilo vode, drveća i trave. Tu se napiše vode i umiše i stari odluči da se tu i zadrže. Jozef se s tim nije složio i bojažljivo, da ne naljuti starca, reče:

— Danas si mi rekao, da samo od mene zavisi kad ću stići do oca Diona. Spreman sam da pešačim još mnoge časove ako zaista već danas ili sutra mogu stići do njega.

— Oh, ne — odvrati starac — danas smo prevalili dobar deo puta.

— Oprosti — reče Jozef — zar ne možeš da razumeš koliko sam nestrpljiv?

— Razumem. Ali ti to ne pomaže.

— Zašto si mi onda rekao da zavisi samo od mene?

— Rekao sam ono što jeste. Onog časa kada budeš siguran u svoju nameru da se ispovediš, kada se budeš osećao spremnim i zrelim za ispovest, moći ćeš da ostvariš svoju želju.

— Zar već danas?

— Makar i danas.

Jozef je zapanjeno gledao u spokojno starčevo lice.

— Da li je moguće? — povika van sebe. — Jesi li ti otac Dion?

Starac potvrdno klimnu glavom.

— Odmori se pod ovim krošnjama — reče prijazno — ali nemoj zaspati, već saberi svoje misli, ja ću se takođe odmoriti i sabrati. Zatim mi možeš reći sve što si naumio.

Jozef se odjednom obreo na cilju i nikako nije mogao da shvati što prečasnog starca nije poznao i razumeo ranije, iako je ceo dan propešačio kraj njega. Povukao se u stranu, spustio se na kolena i pomolio, a zatim je sve svoje misli usredsredio na ono što će reći ispovedniku. Posle jednog časa vratio se i upitao da li je Dion spreman.

I bi mu dopušteno da se ispovedi. Sa njegovih usana poteklo je sve što je godinama doživljavao i što je već odavna sve više gubilo vrednost i smisao, poteklo je kao priča, žalba, pitanje i samooptužba, ispričao je ceo svoj život hrišćanina i isposnika, za koji se opredelio da očisti i posveti dušu, ali se na kraju sve pretvorilo u zbrku, mrak i očajanje. Nije prećutao ni svoj poslednji doživljaj, bekstvo i osećanje da mu to bekstvo donosi rešenje i nadu, govorio je o rađanju odluke da pođe do Diona, o svom susretu s njim i kako je ubrzo osetio poverenje i ljubav prema čoveku starijem od sebe, ali ga je tokom tog dana u više mahova smatrao hladnim i čudnim, štaviše hirovitim.

Sunce je već bilo na zalasku kada je završio svoje kazivanje. Stari Dion ga je slušao s neumornom pažnjom i uzdržao se da ga prekine i da mu postavlja pitanja. Pa i sada, pošto je ispovest bila završena, nije progovorio ni reči. Ustao je s izvesnim naporom, zagledao se u Jozefa prijateljskim pogledom, sagnuo se i poljubio ga u čelo, zatim napravio znak krsta nad njim. Jozefu tek kasnije pade na um da je to bio isti onaj nemušti, bratski pokret u kome nije bilo ni traga osude, kojim je on otpuštao ispovedaoce.

Malo kasnije prezaglasi, izgovoriše reči večernje molitve i polegaše. Jozef je još neko vreme razmišljao, u stvari je očekivao osudu i vakelu, ali uprkos tome nije bio ni razočaran, niti uznemiren, dovoljan mu je bio pogled oca Diona, duša mu je bila spokojna i ubrzo je utonuo u blagotvoran san.

Bez suvišnih reči starac ga je ujutro poveo sobom, prevalili su priličan deo puta za dan, pešačili još četiri- -pet dana i naposljetku stigli do isposničke izbe oca Diona. Živeli su zatim u njoj, Jozef je pomagao Dionu u obavljanju sitnih svakodnevnih poslova, upoznao se s njegovim životom i u svemu ga delio, a taj se život nije mnogo razlikovao od života koji je i sam vodio tolike godine. Ali sada više nije bio sam, živeo je u senci i pod zaštitom drugog čoveka, tako da je to ipak bio sasvim drugačiji život. Iz okolnih naseobina, iz Askalona i iz udaljenih mesta dolazili su ljudi da traže savet i da se ispovedaju.

Iz početka bi se Jozef uvek brzo sklonio kad bi naišli posetioци, i pojavljivao bi se tek po njihovom odlasku. Ali Dion ga je sve češće pozivao da se vrati, kao što se doziva sluga, naređujući mu da donese vodu ili obavi neki posao, a posle nekog vremena pozivao bi Jozefa da prisustvuje i ponekoj ispovesti, ukoliko se ispovedalac tome ne bi protivio. Međutim, mnogima, štaviše, većini je bilo drago da ne stoje ili kleče sami pred Pugilom koji je svima ulivao strah, da ispovesti prisustvuje i tihi, uslužni pomoćnik ljubazna pogleda. Tako se vremenom upoznao se načinom na koji je Dion slušao ispovesti, sa načinom na koji je izgovarao reči utešnog ohrabrenja, na koji je prilazio ljudima

i uticao na njih, kažnjavao ih ili im davao savete. Retko bi sebi dopustio neko pitanje, kao što je to učinio kad je jednom na proputovanju navratio do njih neki učeni čovek, čovek koji se bavio i umetnošću.

Iz njegovog pričanja je proizišlo da taj čovek u svoje prijatelje ubraja i čarobnike i zvezdočace. Zadržao se sat-dva kod dvojice starih isposnika da predahne, a pokazao se veoma učtiv gost, oran za razgovor, pričao je dugo, učeno i lepo o sazveždima i o putanjama koja čovek, sa svim svojim bogovima, mora da prevali kroz sva kućišta Zodijska, od početka do kraja jednog svetskog razdoblja. Govorio je o Adamu, prvom čoveku, i da je on istovetan sa Isusom, razapetim na krstu, a spasenje koje nam donosi nazvao je Adamovim putem od drveta saznanja do drveta života, dok je zmiju u raju nazvao čuvarkom svetog praizvora, mračne dubine iz čijih tamnih voda potiču svi oblici, svi ljudi i bogovi. Dion je pažljivo slušao čoveka koji je govorio sirijski sa jakim grčkim naglaskom; Jozefa je to veoma začudilo, štaviše, sablažnjavao se što Dion te paganske zablude ne odbacuje, ne pobija i ne anatemiše žestoko i gnevno, što ga mudri monolozi sveznajućeg putnika očigledno zabavljaju i zanimaju, jer ga nije slušao samo predano nego se i smeškao i klimao glavom kod pojedinih govornikovih reči, kao da mu se dopadaju.

Kada je čovek otišao, Jozef ga upita žustro i gotovo prekomu:

— Kako je moguće da si iskrivljena učenja tog nevernog paganina saslušao tako strpljivo? Čak mi se činilo da si ih slušao sa posebnim zanimanjem i zadovoljstvom. Zašto mu nisi protuslovio? Zašto nisi pokušao da pobiješ njegove tvrdnje, da ga kazniš i da ga preobратиš u veru našeg Gospoda?

Dion zavrte glavom i reče:

— Nisam ga pobijao, jer to ničemu ne bi služilo, štaviše, ne bih ni umeo. U govoru i kombinatorici, u poznavanju mitologije i zvezda taj čovek je, bez sumnje, daleko nadmoćniji i ja ništa ne bih postigao. Osim toga, sine moj, nije ni moje ni tvoje da se verovanju nekog čoveka suprotstavljamo tvrdnjom da je sve u što veruje laž i varka. Priznajem da sam tog mudrog čoveka slušao s izvesnim zadovoljstvom i to ti nije promaklo. Zanimao me je jer je odličan govornik i raspolaže mnogim znanjima, ali, pre svega, zato što me je podsetio na sopstvenu mladost, budući da sam se u to vreme i sam mnogo bavio takvim studijama i saznanjima. Stvari iz mitologije, o kojima je taj stranac tako prijatno ćeretao, nipošto nisu zabluda. One su predstave i metafore jedne vere koja nam više nije potrebna, jer smo stekli veru u Hrista, jedinog spasitelja. Ali onima koji još nisu našli put do naše vere, a možda ga uopšte ne mogu naći, vera koja je proistekla iz prastare mudrosti njihovih otaca s pravom je dostojna poštovanja. Zacemento, mili moj, naša vera je nešto drugo, suštinski nešto drugo. Ali, mada našoj veri nije potrebna nauka o sazveždima i eonima, o pravodama i pramajkama i svim tim zbivanjima, ova učenja ipak nisu zabluda, laž i varka.

— Ali naša vera — povika Jozef — je bolja, a Isus je umro za sve ljude, stoga oni koji znaju za njega treba da suzbijaju ta zastarela učenja i da nastoje da ljudi, umesto njih, prihvate novu i pravu veru!

— Ti i ja smo to odavna učinili, a i toliki drugi — reče Dion smireno. — Mi smo vemici, jer nas je zahvatila vera i moć Spasitelja i njegova smrt za spasenje duše. One druge, mitologe i teologe Zodijska i starog učenja, ta moć nije zahvatila, još nije, a nama nije dato da ih silom teramo. Zar nisi primetio, Jozefe, kako je ugodno i veoma vešto ćeretao o mitologiji i sastavljao svoju igru slikama i kako se pri tom osećao prijatno, kako spokojno i harmonično živi u svom svetu slika i metafora? To je, vidiš, znak da tog čoveka ne tišti patnja, da je zadovoljan i da mu je dobro. Ljudima kojima je dobro u životu, mi nemamo šta da kažemo. Da bi čovek osećao potrebu za spasenjem i spasonosnom verom, da bi bio lišen radosti koju mu pružaju mudrost i harmonija njegovih misli i da bi prihvatio veliki izazov vere i čudo spasenja, za to je potrebno da mu je loše, veoma loše u životu, da doživi

patnju i razočaranje, da iskusi gorčinu i očajanje, da mu voda dođe do grla. Stoga, Jozefe, ostavimo učenog paganina da živi u dobrobiti, ne lišavajmo ga sreće koju mu pružaju njegova mudrost, njegove misli i govornički dar! Možda će ga sutra, kroz godinu dana, ili kroz deset godina, snaći nevolja koja će srušiti njegovu umetnost i mudrost, možda će biti ubijena žena koju voli, ih sin jedinac, ih će zapasti u bolest i bedu. Ako ga tada budemo sreli, zauzećemo se za njega i ispričati na koji način smo mi pokušali da savladamo patnju. I ako bi nas tad upitao: „Zašto mi to niste rekli juče, ili pre deset godina?” — odgovorićemo mu: „Tada ti još nije bilo dovoljno loše u životu.”

Starac se uozbiljio i ćutao neko vreme. Zatim, kao da se trgao iz sna svojih uspomena, dodade:

— Nekad sam se i sam igrao i zabavljao mudrostima otaca, a kada sam se već bio uputio putem krsta, teologiziranje mi je još često pričinjavalo zadovoljstvo, naravno, i nedaće. Moje misli je najviše zaokupljalo stvaranje sveta i činjenica da je na kraju stvaralačkog čina zapravo sve trebalo da bude dobro, budući da je rečeno: „Bog je video sve što je stvorio, i, gle, sve je bilo veoma dobro.” U stvarnosti je samo za trenutak bilo sve dobro i savršeno, u trenutku života u raj, a već sledećeg trenutka savršenstvo su pomutili greh i prokletstvo, jer je Adam jeo jabuku sa zabranjenog drveta. Bilo je učitelja koji su govorili: Bog koji je stvorio svet, Adama i drvo saznanja nije jedini i najviši Bog, već samo njegov deo ili neki njegov podbog — demiurg^[47] — a čin stvaranja mu nije uspeo i sad je vekovima proketo to što je stvoreno i predato nečastivom na milost i nemilost, sve dok On sam, Jedini Duh Bog, preko svog sina nije odlučio da okonča vekovno prokletstvo. Od tog vremena, glasilo je njihovo učenje, a i ja sam verovao da je tako, počelo je odumiranje demiurga i svega što je stvorio, svet postepeno odumire i kopni, sve dok u jednom novom svetskom razdoblju više neće biti stvaranja sveta, ni bludi, pohote i greha, telesnog začeca, rađanja i umiranja, već će nastati jedan savršeni, duhovni i spasonosni svet, oslobođen Adamovog prokletstva, oslobođen večnog prokletstva i nagona požude, bez začeca, rađanja i umiranja. Krivicu za sadašnja zla u svetu pripisivali smo više demiurgu negoli prvom čoveku, mislili smo da bi demiurgu, ako je zaista bio sam Bog, bilo lako da Adama stvori drugačije, ili da ga poštedi iskušenja. Stoga smo na kraju naših zaključaka došli do dva božanstva, do stvaralačkog Boga i do Boga oca, i nismo zazirali od osude prvog. Bilo je čak i ljudi koji su otišli korak dalje i tvrdili da stvaranje sveta uopšte nije bilo božje delo nego delo đavola. Mislili smo da našim mudrostima pomažemo Spasitelju i budućem razdoblju duha, zato smo po svojoj volji podešavali bogove i svetove i planove sveta, raspravljali smo i bavili se teologijom dok me jednog dana nije spopala groznica, smrtno sam se razboleo i u svojim grozničavim snovima bio sam stalno zaokupljen demiurgom, morao sam voditi ratove i prolivati krv, a priviđenja i strah su bili sve strašniji i jedne noći, u najvećoj groznici, mislio sam da moram ubiti rođenu majku da bih izbrisao svoje telesno začecje i rođenje. U tim mojim grozničavim snovima đavo me je gonio sa svim svojim psima.

Ali sam ozdravio i, na veliko razočaranje mojih prijatelja, vratio sam se u život kao čovek glup, ćutljiv i bez duha, telesnu snagu sam, doduše, ubrzo povratio, ali ne i zadovoljstvo u filozofiranju. Jer u danima i noćima kada sam prezdravljao i oslobodio se onih užasnih mora izazvanih groznicom, osetio sam u svim budnim trenucima Spasitelja kraj sebe, osetio kako se njegova snaga uliva u mene i kada sam ozdravio bio sam tužan što više ne osećam njegovu blizinu. Umesto toga, obuzela me je silna čežnja za njegovom blizinom i ubrzo se pokazalo, čim sam opet slušao rasprave prijatelja, da je ta moja čežnja — a ona je u to vreme bila moje najveće blago — u opasnosti, da bi mogla da nestane i da se raspline u mislima i recima, kao što se voda razliva u pesku. Ukratko, mili moj, to je bio kraj moje mudrosti i teologije. Od tada pripadam nišcima duhom. Ah ne bih hteo da sprečavam i omalovažavam one koji znaju da filozofiraju i mitologiziraju, koji se bave igrama u kojima sam i ja nekad odmeravao snagu. Ako sam se nekad morao zadovoljiti time da su demiurg i Bog duha,

stvaranje i spasenje u svom neshvatljivom slivanju i istovetnosti za mene ostali zagonetka, onda se moram zadovoljiti i time da nije moje da filozofe preobrazim u vemike. To ne spada u moju službu.

Jednom, kada je neki čovek ispovedajući se priznao da je počinio ubistvo i brakolomstvo, Dion reče svom pomoćniku:

— Ubistvo i brakolomstvo — zvuči veoma zlikovački i mučno, a i jeste svakako veliko zlo. Ali ja ti kažem, Jozefe, u suštini ti svetovnjaci nisu pravi grešnici. Kad god pokušavam da se u mislima poistovetim sa nekim od njih, oni mi izgledaju kao deca. Nisu čestiti, nisu dobri, niti plemeniti, koristoljubivi su, pohotljivi, nadmeni i besni, ali u osnovi su nevini, na način na koji su deca nevina.

— Pa ipak ih često strogo prekorevaš — reče Jozef — predočavajući im pakao.

— Upravo zato. Oni su deca, i kad ih grize savest i dolaze da se ispovede, žele da budu shvaćeni ozbiljno i da im se propisno očita bukvice. Bar ja tako mislim. Ti si u svoje vreme drugačije postupio, nisi ih grdio, nisi kažnjavao, niti im nametnuo pokoru, nego si bio ljubazan i otpustio ljude poljubivši ih bratski. Ne mislim da te kudim, ali ja to ne bih mogao.

— Neka je tako — odvrati Jozef u nedoumici. — Ali zašto onda nisi, kad sam ti se ispovedio, i sa mnom postupio kao s ostalim ispovedaocima, nego si me ćutke poljubio i nisi izgovorio ni jednu reč kazne.

Dion Pugil mu uputi prodoran pogled.

— Zar nije bilo pravilno što sam tako postupio?

— Ne kažem da nije bilo pravilno. Svakako jeste, jer u protivnom moja ispovest ne bi na mene delovala tako blagotvorno.

— Neka ostane na tome. Ja sam ti tada nametnuo strogu i dugotrajnu pokoru, iako bez reči. Poveo sam te sobom i postupao s tobom kao sa slugom i prisilio te da se vratiš službi koju si hteo da napustiš.

Starac htede da prekine, nije voleo duge razgovore. Ali je Jozef ovog puta bio uporan.

— Ti si tada unapred znao da ću te slušati, obećao sam to još pre ispovesti i pre no što sam te poznao. Reci mi, da li je to odista jedini razlog što nisi postupio kao sa decom, koja se išibaju i puste da pobegnu?

— Mi posle ispovesti i pokore ne bežimo natrag u svet detinjstva u kome se svetkuje, trguje i povremeno ubija, mi greh ne doživljavamo kao kratki, opaki san kojeg se oslobađamo posle ispovesti i žrtvi, mi živimo u njemu i nikad nismo nevini, mi smo vazda grešnici, mi boravimo u grehu i požaru naše savesti, a znamo da nikad nećemo moći otplatiti svoj veliki dug, ukoliko nas Bog, posle smrti, ne pogleda milostivo i ne primi u svoje okrilje. To je razlog, Jozefe, što tebi i sebi ne držim propovedi i ne namećem pokoru. Mi se ne borimo zato što smo zastranili na ovaj ili onaj način ili počinili nedelo, već se uvek borimo sa samom nevinošću, stoga jedan drugoga možemo samo uveravati u svoje uzajamno poverenje i bratsku ljubav, ali ne možemo jedan drugoga lečiti kaznama.

Jozef mu odgovori prigušenim glasom:

— Tako je. Znao sam da je tako.

— Onda nemojmo voditi izlišne razgovore — reče starac odsečno i krenu ka kamenu pred svojom kolibom na kome je uvek obavljao svoje molitve.

Prošlo je nekoliko godina i oca Diona je potpuno savladala slabost, tako da mu je Jozef jutrom morao pomoći jer nije bio u stanju da se sam digne na noge. Zatim bi otišao da se pomoli ali posle toga opet nije bio u stanju da se sam uspravi. Jozef bi mu pomogao, a zatim bi starac po ceo dan sedeo i gledao u daljinu. Tako je bilo nekih dana, a drugih bi starcu pošlo za rukom da se sam digne. Ni ispovesti nije mogao saslušati svakog dana i kada bi se neko ispovedio Jozefu, Dion bi ga iza toga pozvao, rekavši:

— Približavam se kraju, dete, to je kraj. Reci ljudima: Jezef je moj naslednik.

I kada bi se Jozef bunio i zaustio da mu protivslovi, starac bi ga ošinuo onim svojim strašnim i kao ledena zraka prodornim pogledom.

Jednoga dana, kada se digao bez pomoći sa strane i delovao prilično krepko, pozvao je Jozefa i poveo ga do jednog mesta na rubu njihovog malog vrta.

— Evo ovde je mesto na kome ćeš me sahraniti. Zajednički ćemo iskopati grob, ostalo nam je još nešto vremena. Donesi mi ašov.

Od tada su svakoga dana po jutarnjoj svežini kopah po deo groba. Kada bi Dion bio pri snazi, iskopao bi sam po nekoliko ašovfc zemlje, sa velikom mukom ali živahno, kao da mu rad pričinjava zadovoljstvo. Živahnost ga nije napuštala ni preko dana, otkako je počelo iskopavanje groba, bio je uvek dobre volje.

— Posadićeš mi palmu na grobu — reče jednom za vreme rada. — Možda ćeš još jesti od njenih plodova. Ako ne, uradiće to neko drugi. Ja sam često sadio poneko drvo, ali ne u dovoljnom broju. Neki ljudi kažu da čovek ne treba da umre a da prethodno nije zasadio drvo i ostavio sina za sobom. Evo, ostavljam za sobom jedno drvo i tebe, ti si mi sin.

Bio je spokojniji i vedriji no što ga je Jozef ikad video, a to raspoloženje je sve više uzimalo maha. Jedne večeri, već se spuštala tama, pošto su prezalogajili i pomolili se, starac sa svog ležaja pozva Jozefa i zamoli ga da još neko vreme posedi kraj njega.

— Hoću nešto da ti ispričam — reče prijazno, po svemu sudeći, nije bio ni umoran, ni pospan. — Sećaš li se, Jozefe, još koji put loših vremena koja si preživljavao u svojoj izbi kod Gaze, i kako ti je život dojadio? I kako si se odlučio na bekstvo i rešio da potražiš starog Diona i da mu ispričaš svoju istoriju? Kako si zatim u naseobini pobožne braće sreo starca, koga si upitao za mesto boravka Diona Pugila? I zar nije pravo čudo što je taj starac bio sam Dion? Sad ću ti ispričati kako je do toga došlo, naime, i za mene je to bilo neobično i kao kakvo čudo.

— Ti znaš kako je kad isposnik i ispovednik ostari, kada je saslušao tolike ispovesti grešnika koji ga smatraju bezgrešnim i svecem, a ne znaju da je on veći grešnik od njih. Tad mu se odjednom sve što radi učini beskorisnim i praznim, a sve što je nekad smatrao osveštalim i važnim, to jest da ga je Bog postavio na to mesto i udostojio ga da sasluša svu prljavštinu i pogan ljudskih duša i da ih olakša, sad mu se čini kao velik, isuviše velik teret, štaviše, kao neko prokletstvo, i na kraju se grozi svakog jadnika koji mu dolazi sa svojim detinjim gresima, pa zaželi da ga nema i da više nema ni njega, makar nestao s ovog sveta pomoću konopca preko jedne grane. Tako je bilo s tobom. A sada je došao čas da se ja ispovedim i, evo, ja se ispovedam: i ja sam doživeo isto što i ti, i ja sam verovao da sam nekoristan i da sam se duhovno ugasio, da ne mogu više izdržati da mi ljudi dolaze sa poverenjem, donoseći mi svu pogan i smrad čovečjeg života sa kojima sami ne mogu da iziđu na kraj, a nisam mogao više ni ja.

— Više puta je do mene dopirao glas o nekom isposniku, po imenu Jozefus Famulus. Čuo sam da i njemu rado dolaze ljudi na ispovest, mnogi su radije išli njemu negoli meni, jer se znalo da je čovek blage i prijatne naravi, da ništa ne traži od ljudi, ne grdi ih i postupa s njima kao sa braćom, govorilo se da ih samo sasluša i zatim otpušta sa bratskim poljupcem. To nije bio moj način, ti to znaš, i kada sam prvi put čuo priču o tom Jozefusu, nalazio sam da postupa prilično budalasto i previše detinjasto; ali kasnije, kad je došlo u pitanje da li je moj način valjan, imao sam sve razloge da se uzdržim od svakog suda i da ne uobražavam da postupam bolje od tog Jozefa. Kakvim snagama li raspolaže taj čovek? Znao sam da je mlađi od mene, ah ipak već na pragu starosti, to mi se svidelo, teško da bih imao poverenja u nekog mlađeg. Ali taj čovek me je privlačio. I tako sam odlučio da krenem u hadžiluk do Jozefusa Famulusa, da mu priznam u kakvoj sam nevolji i da ga zamolim za savet, ili ako

mi ne bude dao savet možda će mi pružiti utehu i okrepljenje. Prijala mi je već i sama odluka i bilo mi je lakše na duši.

— Krenuo sam, dakle, na put u susret mestu gde je po glasinama Jozefus podigao svoju izbu. Ah, u međuvremenu, brat Jozef je doživeo isto što i ja sam, uradio je isto što i ja, obojica smo se dali u bekstvo da bismo uzajamno potražili savet. Kada sam ga zatim ugledao, još pre no što sam stigao do njegove kolibe, prepoznao sam ga već prilikom prvog razgovora i izgledao mi je upravo kao čovek kakvog sam očekivao. Ali on se nalazio u bekstvu, prošao je veoma loše, kao i ja, ili još gore, i nikako nije bio voljan da sluša ispovesti već je želeo da se sam ispovedi i da svoj jad preda u ruke drugoga. U onaj čas je to za mene bilo čudnovato razočaranje, bio sam veoma tužan. Jer, iako se taj Jozef, koji me nije poznavao, zamorio vršeći svoju službu i očajavao tragajući za smislom života — to ipak nije značilo da je sa nama dvojicom svršeno, da smo obojica živeli beskorisno i da smo doživeli brodolom.

— Pričam ti o nečemu što ti je poznato, stoga ću skratiti priču. Te noći sam ostao sam kraj naseobine, dok si ti našao konak kod pobožne braće. Uronio sam u misli, pokušavajući da se prenesem u Jozefove misli i pomislio sam: šta li će uraditi kad sutra sazna da je uzalud bežao i da je uzalud imao poverenje u Pugila, šta će uraditi kad sazna da je i Pugil izbeglica i žrtva napasti? Što sam se više u mislima prenosio u njegovu dušu, utoliko mi se više činilo da mi ga je sam Bog poslao, da ga upoznam i izlečim, a sa njim i sebe. Tada mi je, najzad, došao san na oči, polovina noći je već bila prošla. Sledećeg dana krenuo si sa mnom i postao mi sin.

— Tu priču sam hteo da ti ispričam. Čujem da plačeš. Plači, ako ti prija. I kad sam već tako neprilično pričljiv, ukaži mi ljubav, saslušaj još i ovo i primi k srcu. čudan je čovek, nije mnogo pouzdan i stoga nije nemoguće da će te u neko doba opet spopasti nevolje i iskušenja, pokušavajući da te savladaju. Neka ti naš Gospod uputi isto takvog, prijatnog, strpljivog sina uzdanicu i usvojenika kakvog je meni dao s tobom! Što se tiče grane koju ti je iskušavač pokazivao u snovima, i smrti grešnog Jude Iskariota, mogu ti reći sledeće: nije samo greh i ludost pripremati sebi takvu smrt, mada naš Spasitelj lako može da oprost i taj greh. Ali je, osim toga, živa žalost ako čovek umre u očajanju. Ne šalje nam Bog očajanje da nas šatre, već da u nama razbudi želju za novim životom. A kada nam šalje smrt, Jozefe, kada nas oslobodi zemlje i tela i pozove nas, onda je to velika radost. Zaspali kad smo se umorili, moći odbaciti teret koji smo nosili tako dugo — divno je i čudesno. Otkako smo iskopali grob — ne zaboravi palmu koju ćeš na njemu posaditi — otkako smo počeli da kopamo grob, ja sam radosniji i zadovoljniji no što sam bio tokom mnogih godina.

— Dugo sam brbljao, sine moj, sigurno si se umorio. Idi da spavaš, pođi u svoju kolibu. Bog neka je s tobom!

Sledećeg dana Dion nije došao na molitvu, niti je zvao Jozefa. Kada je Jozef, uznemiren, tiho ušao u Dionovu kolibu i prišao njegovom ležaju, našao je starca usnulog večnim snom, a na licu mu je lebdeo detinji, spokojan i ozaren osmeh.

Sahranio ga je, posadio drvo na njegovom grobu, i još je doživeo godinu kada je drvo urodilo prvim plodovima.

INDIJSKI ŽIVOTNI TOK

Jedan od demonskih kneževa, kojeg je Višnu,^[48] odnosno jedan deo Višnua koji se kao Rama preobrazio u čoveka, ubio u jednoj od divljih bitaka demona strelom Mesečevog srpa, ponovo se u ljudskom liku vratio u kružni tok stvaranja, zvao se Ravana i živeo kao ratoborni knez na velikom Gangu. On je bio otac Daze. Dazina majka je umrla rano i pošto je njena naslednica, lepa i častoljubiva žena, rodila knezu sina, mah Daza joj je smetao; umesto njega — prvorodenog — želela je da jednom njen sin Nala postane vladar, stoga je vešto umela da Dazu otuđi od njegovog oca, nameravala je da ga prvom zgodnom prilikom ukloni s puta. Ah jedan od dvorskih bramana Ravane, Vazudeva, znalac u prinošenju žrtvi, prozreo je njenu nameru i, kako je bio mudar, znao je i kako će da je osujeti. Bilo mu je žao malog princa koji je, po svemu sudeći, od majke nasledio sklonost ka pobožnosti i osećanje za pravdu. Držao je Dazu na oku da mu se ne dogodi nikakvo zlo, i samo je čekao priliku da ga odvoji od maćihe.

Radža Ravana je imao krdo krava posvećenih Brami, koje su smatrane svetim i u čijem su se mleku i maslu često prinosile žrtve bogu. Najbolji pašnjaci u zemlji bili su određeni za njih. Jednoga dana došao je jedan od pastira koji su čuvali krave posvećene Brami sa tovarom maslaca i javio da se u kraju, u kome je krdo dosad paslo, javljaju predznaci suše i da su se pastiri dogovorili da poteraju krave dalje u planinske predele, gde im ni u doba najvećih suša neće ponestati izvorske vode i sveže hrane. Braman se poverio pastiru koga je odavna poznavao kao čoveka ljubaznog i odanog, i kada je sledećeg dana mali Daza, sin Ravane, nestao i niko nije mogao da ga pronađe, bili su Vazudeva i pastir jedini koji su znali za tajnu njegovog nestanka. Dečaka Dazu poveo je pastir sa sobom u brežuljke, gde su naišli na krdo koje je lagano odmicalo, i Daza se njemu i pastirima drage volje i vedra raspoloženja pridružio, rastao je kao pastirče, pomagao pri čuvanju i gonjenju krava, oko muže, igrao se sa teladima i odmarao pod krošnjama drveća, pio slatko mleko, a bose noge su mu bile ubrljane kravljom balegom. Njemu se to svidelo, upoznao se sa životom pastira i krava, upoznao šumu, drveće i plodove u njoj, voleo je da jede mango, šumske smokve i plodove varinga stabla, pecao slatko lotosovo korenje po zelenim šumskim jezerima, u praznične dane je na glavi nosio venac od crvenih cvetova, naučio je da se čuva od životinja u divljini, da izbegava tigra a da se druži sa mudrim mungosom i veselim ježom, da kišni period provodi u sumračnoj kolibi, u kojoj su se dečaci zabavljali dečjim igrama, pevali pesme ili pleli korpe i asure. Daza nije sasvim zaboravio svoju nekadašnju postojbinu i predašnji život, ali ubrzo mu se činilo da je to sve bio san.

I jednoga dana, pošto je krdo prešlo u drugi predeo, Daza krenu u šumu sa namerom da traži med. Otkako je upoznao šumu ona mu je bila veoma draga, a ova je bila posebno lepa, kroz zelenilo i granje vijugala je dnevna svetlost poput zlatnih zmija, šumovi, zov ptica, šapat krošnji, krici majmuna preplitali su se i ukrštali u ljupkom i blistavom spletu poput svetlosti u lugu, isto tako su sa raznih strana nailazili, spajali se i opet raspršivali mirisi cveća, raznih vrsta drveća, lišća, voda, mahovina, životinja, plodova, zemlje i memle, opori i slatki, divlji i pitomi, mirisi koji bude i uspavljaju, vedri i onespokojavajući. Čas bi zažuborila voda u nevidljivom šumskom klanou, čas bi opet nad belim štitastim cvetovima titrao somotnozeleni leptir sa crnim i žutim pegama, ili bi krčkala grana u dubini modro osenčene šikare i lišće padalo na lišće, u tami bi riknula neka životinja ili se neka džandrljiva majmunica svađala sa svojim. Daza je zaboravio da traži med i dok je osluškivao cvrkut malog jata blistavo šarenih majušnih ptica, ugledao je neki trag među visokom paprati, koja se kao neka gusta, mala šuma širila usred velike, nešto kao puteljak, ili tesna pešačka staza, i kada se nečujno i oprezno uputio njome, otkrio je pod ogromnim razgranatim stablom malu kolibu, neku vrstu šiljatog šatora od

paprati, a ispod kolibe je uspravno i nepokretno sedeo neki čovek, ruke su mu počivale među skrštenim nogama, a pod belom kosom i širokim čelom uperio je mirni, bezizrazni pogled u zemlju, oči su mu bile otvorene ali kao da je njihov pogled bio okrenut unutra.

Daza je shvatio da je to sveti čovek i jogi, uostalom, nije bio prvi koga je video, znao je da su to poštovanja dostojni ljudi, povlašćeni od bogova i da je dobro donositi im darove i ukazivati im poštovanje. Ali ovaj ovde, koji je uspravno i opuštenih ruku sedeo pred svojom lepom i skrivenom kolibom, posebno se svideo dečaku, učinio mu se čudesniji i poštovanja dostojniji od onih koje je dotle viđao. Sedeo je kao da lebdi i kao da svojim odsutnim pogledom ipak sve vidi i zna, kao da je bio okružen aurom svetlosti, začaranim krugom dostojanstva i talasima i plamenom nakupljenog žara i joga-snage, tako da se dečak nije usudio da mu priđe, da pozdravom ih uzvikom remeti njegov zanos. Dostojanstvo i veličanstvenost njegove pojave, svetlost koja kao da je zračila iz njega i blistala na njegovom licu, usredsređenost i neprikosnovenost njegovog izraza bili su izvor talasa i zraka, a on okružen njima kao da je sedeo na prestolu poput Meseca, dok su sažeta snaga njegovog duha, spokojno i sabrano htenje njegove pojave izatkali oko njega čarobni krug, izazivajući osećanje da bi taj čovek pukom željom ili jednom misli, i ne dižući pogled, mogao da ubije i ponovo vrati u život ubijenog.

Nepokretniji od drveta koje diše i treperi svojim zelenilom i granjem, nepokretniji od kamenog božanstva sedeo je jogi, a isto tako nepokretan i prikovan za zemlju, sputan i magično privučen tom pojavom stajao je dečak. Stajao je i zurio u majstora, video zrak sunčeve svetlosti na jednom njegovom ramenu i drugi zrak na njegovoj opuštenoj ruci, video kako se ovi zraci lagano pomeraju i nastaju novi, i stojeći tako zanemio od čuda, shvatio je da ti zraci sunčeve svetlosti nemaju nikakve veze s tim čovekom, kao ni pesma ptica i krici majmuna u okolnoj šumi, ni mrka šumska pčela koja mu se spustila na lice, omirisala mu kožu, milila mu preko obraza i opet odletela, kao ni sav raznoliki život šume. Daza je sve to osetio i znao da sve što oči vide i uši čuju što je lepo i ružno, umilno ili strašno, da sve to nema nikakve veze sa svetim čovekom, da ga kiša neće ni rashladiti ni oneraspoložiti, vatra ga neće opeći, da je za njega ceo okolni svet samo površje i bez značaja. U njemu se rodila neka mutna slutnja da je u stvari ceo svet možda samo igra i površje, samo dašak vetra i titranje talasa nad nepoznatim dubinama. To zapravo nije bila misao već pre neka jeza i laka vrtoglavica koja zanese pastirče i prože ga osećanjem strave i opasnosti, a u isti mah ga je sve to silno privlačilo i budilo u njemu požudnu čežnju. Učinilo mu se da je jogi kroz površje sveta potonuo na dno postojećeg, uronio u tajnu svih stvari, da je probio i odbacio od sebe začaranu mrežu čula, igru svetlosti, šumova, boja i osećanja, da je duboko uvrežen u suštastvenom i neizmenljivom.

Iako su dečaka nekad vaspitavali bramani koji su mu podarili mnoge zrake duhovne svetlosti, on sve to ipak nije shvatio razumom, niti bi umeo da izrazi rečima, ali kao što se u blagoslovenom času oseća blizina božanskog, tako ga je sada obuzimala jeza puna strahopoštovanja i divljenja, osetio je nešto kao ljubav prema tom čoveku i čežnju za životom kojim je živeo jogi koji je sedeo duboko utonuo u meditacije. I tako je stari na čudesan način podsetio Dazu na njegovo poreklo, na kneževstvo i kraljevstvo, stajao je na rubu gustiša od paprati, dirnut do dna srca, ne hajući više što ptice proleću i krošnje nežnim šapatom vode razgovore, ne hajući za šumu i krdo sav se predao čaroliji i gledao u pustinjaka utonulog u razmišljanje, zanet nepojmljivim mirom i neprikosnovenošću njegove pojave, svetlim spokojstvom kojim je zračilo njegovo lice, snagom i usredsređenošću njegovog držanja i potpunom predajom svojoj službi.

Naknadno sigurno ne bi umeo reći da li je kraj one kolibe proveo dva ih jedan čas, ih nekoliko dana. Ah kada se oslobodio opčinjenosti, kada se nečujno provukao stazom kroz paprat, tražio izlaz iz šume i napokon stigao da otvorenih pašnjaka i krda, učinio je to nesvesno, u duši je još uvek bio

opčinjen a razbudio se tek kada ga je jedan od pastira pozvao po imenu. Vikao je i grdio što je dečak tako dugo bio odsutan, ali kako je Daza gledao u njega začuđeno, razrogačenih očiju, pastir umuknu, zapanjen neobičnim, stranim pogledom dečaka i njegovim svečanim držanjem. Ali, posle nekog vremena, ipak ga je upitao:

— Gde si bio, mili moj? Da nisi ugledao nekog boga ili sreo demona?

— Bio sam u šumi — reče Daza — nešto me je mamilo, hteo sam da tražim med. Ali posle sam zaboravio na to, jer sam ugledao čoveka, pustinjaka koji je utonuo u meditacije ili u molitvu, a kada sam video kako mu se lice blista, morao sam da zastanem i da ga dugo posmatram. Hteo bih večeras da odem do njega da mu odnesem darove, on je sveti čovek.

— Učini to — reče pastir — odnesi mu mleka i slatkog masla; svece treba poštovati i darivati ih.

— Ali, kako da ga oslovim?

— Ne moraš ga oslovljavati, Dazo, pokloni mu se i spusti darove pred njega, to je dovoljno.

Dečak ga poslušao. Trebalo mu je neko vreme da nađe ono mesto. Ispred kolibe nije bilo nikoga i on se nije usudio da uđe, stoga je spustio darove ispred ulaza u kolibu i udaljio se.

Dok su se pastiri zadržavali u blizini onog mesta, on je svake večeri odnosio darove, a tu i tamo odlazio bi i preko dana i zaticao mnogopoštovanog udubljenog u meditacije; nikako nije mogao da odoli da ga ne posmatra zaneseno i da i sam ne bude prožet tračkom svečeve snage i blaženstva. Čak i kad su pastiri napustili taj kraj i Daza zajedno s njima krenuo na nove pašnjake, dugo nije mogao da zaboravi onaj doživljaj u šumi i, kao što to biva kod dečaka, sanjario bi kad bi se našao sam da je i on pustinjač i poznavalac joge. Ali sećanje i snoviđenje izbledeše vremenom, utoliko pre što je ubrzo stasao i postao snažan mladić, i sa zadovoljstvom i pun žara učestvovao u igrama i takmičenjima sa svojim vršnjacima. Pa ipak se u njegovoj duši zadržala iskra slutnje da bi kneževstvo, koje je izgubio, mogao jednom da zameni dostojanstvom i tajanstvenom moći jogija.

Jednoga dana, kada se zatekoše u blizini grada, jedan od pastira donese vest da se tamo priprema velika svetkovina. Stari knez Ravana, koga je izdala snaga i veoma je oronuo, odredio je dan u koji će ga njegov sin Nala naslediti i biti proglašen za kneza. Daza je želeo da prisustvuje toj svetkovini, da vidi jednom grad kojeg se u duši mutno sećao iz detinjstva, da sluša muziku, da prisustvuje svečanoj povorci i takmičenjima plemića i da jednom vidi nepoznati svet gradskih stanovnika i velmoža toliko puta opisan u skaskama i bajkama, znajući — a i to je bila samo skaska ili bajka ili još manje od toga — da je nekad, u neko davno doba, i on pripadao tom svetu. Pastiri su dobili naređenje da odnesu na dvor tovar maslaca koji će se žrtvovati prilikom svečanosti, i na Dazinu veliku radost i on je bio među onom trojicom koje je glavni pastir odredio za tu dužnost.

Stigli su na dvor u predvečerje prazničnog dana kako bi blagovremeno isporučili maslac. Preuzeo ga je braman Vazudeva koji je rukovodio žrtvenim obredima, ali nije poznao mladića. Trojica pastira su zatim sa velikim zadovoljstvom prisustvovala svečanostima; već u rano jutro počelo je prinošenje žrtve pod vodstvom bramana, videli su kako vatra zahvata gomile zlatnosjajnog maslaca, pretvarajući ih u plamen koji je lizao do neba, uzdizao se do beskonačnih visina i širio masnoćom zasićeni dim, tako ugodan tri puta po desetini bogova. U svečanoj povorci videli su slonove sa nosiljkama sa pozlaćenim krovom u kojima su sedeli jahači, videli su cvećem okićenu kraljevsku kočiju i mladog radžu Nalu, čuli gromoglasnu svirku bubnjeva. Sve je bilo veličanstveno i blistavo a i pomalo smešno, bar se tako činilo mladom Dazi; bio je zanet i ushićen, štaviše opijen od buke, od kola i iskićenih konja, od sve te raskoši i razmetljivog rasipanja, očarale su ga igračice koje su plesale ispred kneževskih kočija, vitkih i žilavih nogu nalik na stabljike lotosa, začudile su ga veličina i lepota grada, a ipak je uprkos svom ushićenju i zadovoljstvu sve to posmatrao trezvenim

pogledom pastira koji u osnovi prezire gradske ljude. Ni za trenutak nije pomislio da je zapravo on prvorodeni sin, da se pred njegovim očima slavilo miropomazanje i posvećenje njegovog polubrata Nale, o kome nije imao nikakvih uspomena, niti da je zapravo on — Daza — trebalo da se vozi u cvećem okićenim kočijama. Ali zato mu se nimalo nije svideo mladi Nala, izgledao mu je glup i zao u svojoj silnoj razmaženosti, nepodnošljivo sujetan u svom nadmenom samoobožavanju; rado bi učinio neku pakost tom mladiću koji je izigravao kneza i malo ga naučio pameti, ali za to nije bilo prilike i ubrzo je na to zaboravio okružen tolikim drugim utiscima i stvarima koje je trebalo videti i čuti, smeјati im se i uživati u njima. Žene u gradu su bile lepe, njihovi pogledi, pokreti i način govora izazivački i uzbudljivi, pa su mladi pastiri čuli mnoge reči koje su im još dugo odzvanjale u ušima. Reči su im, doduše, dobacivane sa prizvukom podsmeha, jer je odnos ljudi u gradu prema pastirima isti kao i odnos pastira prema građanima; oni se međusobno preziru. Ali uprkos tome, gradskim ženama su se veoma svideli lepi i snažni mladići, koji se hrane mlekom i sirom i gotovo preko cele godine žive pod vedrim nebom.

Kada se Daza vratio sa svetkovine, preobrazio se u muškarca, jurio je devojke i ogledao se u mnogim takmičenjima pesničenja i rvanja sa drugim mladićima. U to vreme se s ostalim pastirima našao opet u nekom novom predelu sa ravničarskim pašnjacima i stajaćim vodama, obraslim sitom i bambusom. Tu je ugledao devojku koja se zvala Pravati, i u njemu buknu bezumna ljubav prema toj lepoj ženi. Ona je bila kćer zakupca imanja i Daza je bio tako zaljubljen da je zaboravio i odbacio sve, samo da je dobije. Kada su pastiri posle nekog vremena napustili taj kraj, nije hteo da poslušati njihova upozorenja i savete nego se oprostio od njih i od pastirskog života koji je toliko voleo, stalno se nastanio i uspeo mu je da dobije Pravati za ženu. Obradivao je prosom zasejana i pirinčana polja svoga tasta, pomagao u mlinu i pri seči drva, a svojoj ženi je podigao kolibu od bombusove trske i blata i držao je u njoj zaključanu.

Samo izuzetno snažno osećanje može da natera mladog čoveka da se odrekne svojih ranijih prijatelja, drugova i navika, da iz osnove promeni način života i da među tuđim ljudima prihvati nezavidnu ulogu domazeta. Pravati je bila tako lepa, ljubavne naslade koje su zračile iz njenog lica i tela tako silne i primamljive da je Daza za sve drugo bi slep i sav se predao toj ženi, u njenom zagrljaju je nalazio istinsku sreću. Za neke bogove i svece se priča da su dane, mesece i godine držali u zagrljaju neku lepu ženu koja ih je očarala, da su se stopili s njom i potpuno utonuli u slast, zaboravljajući sve drugo. Takvu sudbinu i ljubav pozeleo je i Daza. Ali to mu nije bilo suđeno i njegova sreća ne potraja dugo. Svega godinu dana, a i to vreme nije bilo ispunjeno nepomućenom srećom, bilo je u njemu mesta i za mnoge neprilike, za neugodne zahteve njegovog tasta, zajedljive primedbe njegovih šuraka i čudi mlade žene. Međutim, kad god bi prišao njenom ležaju zaboravio bi na sve, sve bi drugo iščezlo i postalo ništavno, toliko bi ga zaneo njen smeh i naslada kad bi milovao njeno vitko telo, vrt sladostrasti cvetao je u njemu sa hiljadama cvetova, mirisa i senki.

Sreća nije potrajala ni godinu dana kada je njegov kraj zahvatilo uzbuđenje i komešanje. Pojaviše se glasnici na konjima i najaviše dolazak mladog radže i ubrzo se sa svojim ljudima, konjima i celom pratnjom pojavio i sam radža Nala da lovi u tom kraju; na sve strane su se podizali šatori, svuda se čulo njištanje konja i zvuci rogova. Dazu sve to nije zanimalo, radio je u polju, obavljao poslove u mlinu i izbegavao lovce i dvorjane. Ah kad se tih dana jednom vratio u kolibu i u njoj nije zatekao svoju ženu, mada joj je bio strogo zabranio svaki izlazak, osetio je udar posred srca naslućujući nesreću. Pohitao je svom tastu, ali Pravati nije bila kod njega i svi su u kući tvrdili da je uopšte nisu videli. Strah mu je sve više pritiskivao srce. Pretražio je povrtnjak i polja, dan ili dva neprestano je hodao tamo-amo između svoje i kolibe svoga tasta, vrebao po oranicama, spustio se u bunar, molio se bogovima, dozivao je po imenu, mamio je i proklinjao, tražio tragove njenih stopala.

Najmlađi šurak, još dečak, naposljetku mu je odao da je Pravati kod radže, da se nalazi u njegovom šatoru, da su je videli kako jaše konja. Daza se kradom šunjao oko logora Nale, nosio je uza se pračku koju je koristio nekad kao pastir. Kad god bi knežev šator danju ili noću za trenutak ostao bez nadzora, on bi se prikrao, ali bi ubrzo iskrslili stražari i on bi morao da beži. Skrivajući se među granjem nekog stabla video je radžu, čiji mu je lik još od svetkovine u gradu bio poznat i odvratn, video kad je uzjahao konja i odjahao, a kada se posle nekoliko časova vratio, sjahao i odgrnuo šatorsko krilo na ulazu, video je da se u šatoru kreće neka mlada žena i pozdravlja radžu, a kada je u toj mladoj ženi poznao Pravati, svoju ženu, zamalo nije pao sa drveta. Sada je pouzdano znao na čemu je i srce ga je još više tištalo. Silna je bila njegova ljubavna sreća sa Pravati, a sada su ništa manje silno, štaviše, još silnije ovladali njime bol, gnev, svest o tome šta je izgubio i uvređenost. Kada čovek svu ljubav za koju je sposoban usredsređuje na jedno, u njemu se ruši sve ako to izgubi i odjednom se nađe sam među ruševinama.

Jedan dan i jednu noć je Daza lutao po okolnim šumama, iza svakog kratkog predaha ponovo bi ga jad u srcu digao na noge, morao je da trči i da se kreće, činilo mu se da mora da juri do na kraj sveta i do kraja svog života koji je izgubio svaku vrednost i čar. Pa ipak nije pošao u daljinu i u nepoznato već se neprekidno zadržavao u blizini mesta svoje nesreće, obilazio je oko svoje kolibe, oko mlina, oranica i kneževog lovačkog šatora. Naposljetku se opet sakrio među krošnjama iznad šatora, šćućurio se i vrebao pun gorčine, izgarajući kao izgladnela divlja zver u svom lisnatom skrovištu sve dok nije došao trenutak za koji je čuvao poslednju snagu, dok radža nije izišao pred šator. Tada se nečujno spustio sa grane, zamahnuo i kamenom iz pračke pogodio pravo u čelo omrznutog radžu koji se srušio i ostao da leži nauznak bez znaka života. Nikog nije bilo u blizini; vihor slasti i uživanja u osveti koji je prohujao Dazinim čulima za trenutak prekinu stravična i čudesna, mukla tišina. I pre no Što se oko ubijenog digla graja i počelo da vrvi od slugu, on se izgubi u šumi i zatim niz dolinu u gustišu bambusa.

U trenutku u kome je skočio sa drveta i opijen svojim činom zavitlao pračku i odaslao smrt, bilo mu je kao da je time ugasio i sopstveni život, kao da ga napušta poslednja snaga i kao da se, poletevši sa smrtonosnim kamenom, i sam survava u ponor ništavila, dragovoljno prihvatajući sopstvenu propast ako omraženi dušmanin strada trenutak pre njega. Ali kada je iza njegovog čina nastupio onaj neočekivani trenutak tišine, žudnja za životom — za koju maločas nije znao — otrže ga od otvorenog ambisa, u njegovim čulima i telu se razbudio pranagon i naterao ga da se povuče u šumu i bambusov gustiš, da beži i da se skriva. Tek kad je stigao do nekog skrovišta i izbegao prvu opasnost, došlo mu je do svesti šta se s njim zbilo. Srušio se krajnje iscrpljen i bez daha, a kada je u toj malaksalosti iščilio i zanos u kojem je izveo svoj čin i nastupilo otrežnjenje, osetio je u prvi mah razočaranje i gađenje, što je živ i što je uspeo da pobegne. Ali tek što je povratio dah i popustila vrtoglavica od silnog premora, iščezlo je i to bljutavo i odvratno osećanje i ustupilo mesto prkosu i želji da živi, i ponovo je u srcu osetio divlju radost što je izvršio onaj čin.

Ubrzo je okolina oživela, počelo je traganje i lov na ubicu i potrajavao je ceo dan, a on se spasao zavučen u svoje skrovište, jer se zbog tigrova niko nije usudio da prodre dublje u divljinu. Malo je spavao, osluškivao je, provlačio se dalje kroz gustiš i opet predahnuo, a trećeg dana našao se već s one strane brežuljka i pešačio bez odmora u pravcu viših bregova.

Život beskućnika vodio ga je na razne strane, učinio ga tvrdim i ravnodušnim, postao je mudriji i smireniji, ali je noću još uvek često sanjao o Pravati i o svojoj nekadašnjoj sreći, odnosno o onome što je nazivao srećom, bezbroj puta je sanjao i kako ga gone a on beži, bila su to užasna i zastrašujuća snoviđenja, kao ovo: on beži, za sobom čuje bubnjeve i lovačke rogove gonilaca, a on se probija kroz šumu i močvare, kroz trnje i preko trošnih, crvotočnih mostova i nešto nosi, neki teret, nešto

zamotano, pokriveno i nepoznato za šta zna da je veoma dragoceno i ugroženo, neko blago, možda nešto ukradeno, uvijeno u maramu, neku šarenu tkaninu sa mrkocrvenim i plavim šarama sličnu Pravatinoj haljini za svečanosti — da on natovaren tim zavežljajem, opljačkanim plenom ili blagom, uz opasnosti i tegobe beži i šunja se presamićen pod niskim granama i visećim stenama, pored zmijsa i preko vrtoglavo uzanih brvana nad rekama punim krokodila, da se napostetku, gonjen i iscrpljen, zaustavlja i prstima barata po čvorovima kojima je zavežljaj zavezan, da mu uspeva da dreši jedan po jedan i naposletku vidi da je blago koje je izvadio i koje sad užasnut drži u rukama njegova sopstvena glava.

Ziveo je po skrovištima i u neprestanom lutanju, zapravo više nije bežao od ljudi, ali ih je izbegavao. Jednoga dana put ga je doveo do travnatog predela sa brežuljcima koji mu se učinio lep i vedar, i kao da ga je pozdravio kao starog znanca. Čas su se prostirale livade s ustalasalom, rascvetalom travom, čas uzdizale vrbe koje je poznavao i koje su ga podsećale na radosno i čedno vreme u kome nije znao za ljubav i ljubomoru, za mržnju i osvetu. Bili su to pašnjaci na kojima je nekad čuvao krdo sa svojim drugovima, to je bilo najradosnije vreme njegove mladosti, koje mu je sad iskrslilo pred očima i pojavilo iz silnih dubina nepovratnog. Slatka tuga u njegovom srcu bila je odjek šumova koji su ga tu pozdravljali, pirkanja vetra među srebrnastim ustreptalim vrbama, vesele, hitre koračnice potočića, pesme ptica i muklog zuzukanja bumbara. Sve je ovde zvučalo i mirisalo na utočište i zavičaj, naviknutom na lutajući život pastira, još mu se nikada nijedan kraj nije činio tako prisan i zavičajni.

Praćen i vođen tim glasovima u duši, prožiman osećanjem čoveka koji se vraća svom domu, prolazio je ovim ljupkim predelom posle strašnih meseci više ne kao stranac, progonjeni begunac i na smrt osuđeni, nego široka srca, ne misleći ni na šta i bez želja, predajući se sav spokojnoj i vedroj sadašnjici i bliskosti, upijajući pun zahvalnosti sve u sebe. Čudio se pomalo sam sebi i svem novom, neobičnom, po prvi put s oduševljenjem u duši, iznenadila ga je otvorenost sopstvenog duha, vedrina bez napetosti, pažljivi i blagodarni način na koji je posmatrao i uživao u svetu oko sebe. Nešto ga je mamilo da se preko zelenih pašnjaka uputi u šumu, pod drveće, u sumrak posut zracima sunca i tu ga još više obuze osećanje da se vraća u zavičaj i ono ga je vodilo putevima koje kao da su njegove noge same nalazile, sve dok kroz gustiš paprati, neku vrstu male šume usred velike, nije stigao do majušne kolibe, pred kojom je na zemlji, nepokretan, sedeo jogi koga je nekad krišom posmatrao i donosio mu mleka.

Daza je zastao kao da se trgao iz sna. Sve je tu bilo kao nekad, ovde vreme nije prolazilo, ovde se nije ubijalo ni patilo; vreme i život su ovde bili postojani kao kristal, spokojni i ovekovečeni. Posmatrajući starog, srce mu se ispunilo divljenjem, ljubavlju i čežnjom kao nekad, kada ga je prvi put ugledao. Zagledao je kolibu i pomislio da bi je trebalo malo popraviti pre početka idućeg kišnog perioda. Zatim se osmelio i posle nekoliko opreznih koraka ušao je u kolibu i osvrnuo se oko sebe da vidi šta se nalazi u njoj, a to nije bilo mnogo, gotovo ništa: ležaj od lišća, izdubljena tikva sa malo vode i prazna torba od like. Daza uze torbu i pođe u šumu da traži hranu, vrativši se sa plodovima i slatkom srčikom iz stabala, zatim je uzeo tikvu i napunio je svežom vodom. Time je obavio sve poslove koje je ovde trebalo obaviti. Eto, kako je nekima malo potrebno za život! Daza se šćućurio na zemlji i utočio u sanjarenje. Bio je zadovoljan tim odmorom bez reči i sanjarenjem u šumi, zadovoljan sam sobom, glasom u svojoj duši koji ga je doveo na ovo mesto, na kome je već jednom kao mladić osećao neko spokojstvo, sreću i prisnost doma.

I tako je ostao kod ćutljivog. Obnovio mu je ležaj od lišća, tražio hranu za obojicu, opravio trošnu kolibu i počeo gradnju druge, koju je na malom rastojanju podigao za sebe. Po svemu sudeći, stari ga je trpeo, iako se zapravo nije moglo dokučiti da li ga uopšte primećuje. Kada bi se digao

posle meditacije, učinio bi to samo da uđe u kolibu da spava, da pojede koji zalogaj, ili da se za kratko vreme izgubi u šumi. Daza je pored toga časnog čoveka živeo kao sluga nekog velikana, ili pre kao što domaća životinjica, pitoma ptica ili mungos živi pored ljudi, uvek na usluzi i gotovo neprimećena.

Budući da je dugo živeo kao begunac, skrivao se nespokojan i mučen grižom savesti, uvek spreman da umakne gonocijama, izvesno vreme mu je prijaio miman život, poslovi koje je obavljao bez ikakvog truda i neposredna blizina čoveka koji se nije obazirao na njega, spavao je spokojno i bez strašnih snoviđenja, zaboravljajući u toku pola ili čak i celog dana šta se dogodilo. Nije razmišljao o budućnosti, i ako je uopšte za nečim težio i bilo šta želeo, onda je to bilo da ostane tu, da ga jogi prihvati i uputi u tajnu pustinjaškog života, da i sam postane jogi i učesnik u ponosnoj bezbrižnosti jogizma. Više puta je počinjao da podražava časnog jogija, da kao on nepokretno sedi skrštenih nogu, da netremice uperi pogled u nepoznati svet nakraj stvarnosti i da postane neosetljiv na sve što ga okružuje. Ali obično bi se brzo zamorio, utrnuti bi mu udovi i zbolela ga leđa, smetali su mu razni insekti ili bi ga zasvrbela nadražena koža i to bi ga nateralo da se pokrene, da se češe i naposljetku ustane. Ponekad bi, međutim, osetio i nešto drugo, naime, da postaje prazan i lak, da lebdi, što ljudima inače uspeva samo u snu, kada ovlaš dotičući zemlju i odbivši se blago od nje lebde u vazduhu poput pahuljice od vune. Tih trenutaka mutno je naslućivao kako bi bilo kad bi stalno tako lebdeo, kad bi mu se telo oslobodilo težine i vinulo poneto dahom jednog uzvišenijeg, čistijeg, sunčanog života, uzdižući se i utapajući u jedan drugi svet, bezvremen i nepromenljiv. Ah to su bili samo trenuci i slutnje. Kada bi se posle takvih trenutaka vratio u svakodnevicu, pomislio bi da mora nekako postići da mu majstor bude učitelj, da ga uvede u njegove vežbe i tajne veštine, da i njega preobrazi u jogija. Ah, kako da to postigne? Nije bilo ni najmanjeg znaka da će ga stari ikada primetiti, da bi ikad mogli da izmene neku reč. Kao što se stari nalazio nakraj dana i časa, nakraj šume i kolibe, tako je, po svemu sudeći, bio i nakraj reči.

Pa ipak je progovorio jednog dana. Došlo je vreme u kome je Daza opet sanjao iz noći u noć, često zanosno slatko, a često i strašno, sanjao bi svoju ženu Pravati, ili o svom strahotnom životu begunca. Ni po danu nije postizao nikakav napredak, nije mogao dugo na sedi i da se vežba, glavom su mu prolazile misli o ženama i ljubavi i često je lutao po šumi. Kanda su vremenske prilike bile za to krive, dani su bili sparni, sa povremenim naletima vrelog vetra. I opet je nastupio takav loš dan, rojili su se komarci, Daza je te noći opet imao neko snoviđenje koje ga je tištalo i ispunjavalo strahom, doduše, nije znao kakav je to zapravo bio san, ali mu se činio kao kukavni i u stvari nedozvoljeni povratak ranijim stanjima i životnim dobima. Preko celog dana se tmuran i uznemiren šunjao oko kolibe, obavljao poneki poslić, sedao u više mahova da vežba meditiranje ali bi ga svaki put spopadao grozničavi nemir, sevalo mu je u udovima i kao da su mu mravi mileli po stopalima, nešto ga je peklo na potiljku i jedva bi izdržao nekoliko trenutaka, dobacujući pri tom bojažljive i postidjene poglede starom, koji je čučao u savršenom stavu, dok mu je lice, sa pogledom uperenim u sebe, sa neprikosnovenom i spokojnom vedrinom lebdelo kao cvetna krunica.

Kada se toga dana jogi digao i krenuo ka svojoj kolibi, Daza — koji je dugo iščekivao taj trenutak — prepreči mu put i oslovi ga sa hrabrošću bojažljivih:

— Mnogopoštovani — reče — oprosti što sam prodro u tvoj mir. Ja tražim spokojstvo, tražim mir, hteo bih da živim kao ti i da budem tebi sličan. Čuj me, još sam mlad, ali sam mnogo propatio, sudbina se svirepo poigrala sa mnom. Rodio sam se kao knez, ali su me u ranom detinjstvu uklonili i dali pastirima, postao sam pastir, odrastao sam u veselju i snazi kao mlado govedo, nevin u srcu. Zatim sam počeo bacati poglede na žene i kad sam ugledao najlepšu, stavio sam svoj život u njenu službu, umro bih da je nisam dobio. Napustio sam svoje drugove pastire, tražio i dobio Pravati za

ženu, postao sam domazet, morao sam da slušam i obavljam teške radove, ali Pravati je bila moja, volela me je, bar sam ja mislio da me voli, svake večeri vraćao sam se u njen zagrljaj i ležao na njenom srcu. Ali gle čuda, u naš kraj je došao radža, onaj isti zbog koga su me kao dete uklonili, došao je i oteo mi Pravati, svojim očima sam je video u njegovom zagrljaju. Bio je to najveći bol koji sam iskusio i koji je iz osnova izmenio mene i moj život. Ubio sam radžu i vodio život zločinca i progonjenog, sve se dalo u poteru za mnom, ni trenutka nisam bio siguran u svoj život dok nisam stigao ovamo. Mnogopoštovani, ja sam budala i ubica, možda će me ipak uhvatiti i raščerečiti na četvoro. Ne mogu više da podnesem takav strašni život, hteo bih da ga se rešim.

Jogi je mirno, oborena pogleda, saslušao plahoviti mladićev izliv. Zatim se svetlim, prodornim i gotovo nepodnošljivo čvrstim, usredsređenim pogledom zagledao u Dazu i, posmatrajući njegovo lice i razmišljajući o njegovoj plahovito iznetoj priči, lagano razvukao usne u osmeh i nasmejao se, smejući se bez glasa zatresao je glavom i kikoćući se povikao:

— Maja! Maja!

Daza je stajao zbunjen i postićen, dok je jogi pre no što će se založiti krenuo uzanom stazom između paprati i hodao tamo-amo odmerenim, ritmičkim koracima. Vratio se nakon stotinak koračaja i ušao u svoju kolibu, a na licu mu se videlo da je, kao i uvek, okrenut stvarima koje ne spadaju u javni svet. Kakav je to bio smeh kojim je taj čovek vazda nepokretna lica odgovorio na Dazine reči?! Dugo je razmišljao o tome. Da li je taj smeh u trenutku Dazinog očajničkog priznanja i preklinjanja bio blagonaklon ili podrugljiv, da li je bio utešen ili znak osude, da li je bio božanski ili demonski? Da li je bio naprosto cinično mudrovanje starca koji više nije u stanju da bilo šta shvati ozbiljno, ili podsmeh mudraca suočenog sa tuđom ludošću? Da li je trebalo protumačiti da ga je tim smehom odbio, oprostio se od njega i otpustio ga? Ili ga je trebalo shvatiti kao savet, poziv da se i Daza smeje zajedno s njim? Nikako nije mogao da odgonetne njegov značaj. Do kasno u noć razmišljao je o smehu koji su, po svemu sudeći, njegov život, sreća i jad izazvali kod tog starca, prežvakavao ga je u mislima kao kakav tvrd koren koji ipak ima i neki ukus i miris. Isto tako je prežvakavao i razmišljao i o reči koju mu je stari doviknuo tako gromko, vedro i neshvatljivo razdragano, kikoćući se: „Maja! Maja!” Donekle je znao, a donekle naslutio šta otprilike treba da znači reč koju mu je dobacio smejući se, a i način na koji je to učinio navodio ga je da otkrije njen smisao. Maja je Dazina slatka sreća i gorki jad, maja je lepa Pravati, maja je njena ljubav i strast, maja je ceo život. Dazin život i život svih ljudi, sve je u očima starog jogija bila maja, nešto kao detinjarija, pozorišna igra, uobraženje, šarena laža, mehur od sapunice, nešto čemu se čovek mogao razdragano smejeti i to u isti mah prezreti, ali ni u kom slučaju shvatiti ozbiljno.

Ako je stari jogi onim smehom i rečju „maja” smatrao da je rešio i okončao pitanje Dazinog života, drugačije je bilo sa Dazom i, ma koliko želeo da na svoj život gleda kao na maju, u njemu se tih nemirnih dana i noći opet razbudilo i oživelo sve što je, iscrpljen od života begunca, neko vreme ovde zaboravio. Nada da će ikada zaista naučiti joga veštine, ili čak biti ravan starcu, bila je veoma mala. Ali — ako je tako — kakvog je imalo smisla da i dalje boravi u toj šumi? Našao je tu utočište, malko predahnuo i skupio snage, donekle se osvestio, a i to je imalo svoju vrednost, već je i to bilo mnogo. Možda su, u međuvremenu, u zemlji odustali od daljeg lova na ubicu kneza, pa bi bez velike opasnosti mogao da krene dalje. Odlučio je da tako i uradi, da sledećeg dana krene na put, svet je bio prostran i on nije mogao ostati zauvek u tom skrovištu. Ta odluka ga je u izvesnoj meri ispunjavala spokojstvom.

Nameravao je da krene u prvo svitanje, ali kad se probudio posle dužeg sna sunce se već popelo na nebu i jogi je već bio utonuo u svoje meditacije, a Daza nije želeo da ode bez oproštaja, osim toga, imao je još nešto na srcu. Stoga je čekao satima da se stari digne, protegne udove i po svom običaju

počne da hoda tamo-amo. Tad mu je preprečio put, poklonio mu se i nije odustao sve dok majstor joga nije uperio pogled u njega.

— Majstore — reče ponizno — rešio sam da idem dalje svojim putem, neću više remetiti tvoj mir. Ali mi samo još ovog puta, mnogopoštovani, dozvoli da ti uputim jednu molbu. Kada sam ti ispričao svoj život, ti si se nasmejao i uzviknuo „maja”. Preklinjem te, reci mi nešto više o maji.

Jogi se uputi svojoj kolibi i pogledom naredi Dazi da ga sledi. Dohvativši posudu sa vodom pruži je Dazi i reče mu da opere ruke. Daza ga poslušao. Majstor je zatim ostatak vode u tikvi prosuo među paprat, a praznu posudu dao Dazi i naredio mu da donese sveže vode. Daza poslušno potrča, sa setom rastanka u srcu, znajući da poslednji put prelazi stazu do izvora, poslednji put prinosi laku posudu sa glatkom, izlizanom ivicom površini vode, na kojoj se ogledao odraz jelenjaka, svodova krošnji i rasutih svetlih tačaka slatkog plavetnila neba, na kojoj se poslednji put u mrkom sutonu ocrtavao i njegov sopstveni lik. Zagnjurio je posudu u vodu, zamišljeno i lagano, bio je unezveren i nikako mu nije bilo jasno zbog čega ga obuzima neko tako čudno osećanje i zašto ga je — iako je odlučio da ode — zbolelo što ga stari nije pozvao da se još malo zadrži, ili možda da ostane zauvek.

Čučao je kraj izvora, popio gutljaj vode, pažljivo se digao sa posudom u ruci da ništa ne prospe i kada je hteo da se vrati kratkim putem do kolibe, do ušiju mu dopre zvuk koji ga je očarao i užasn timer, začu glas koji je u njemu odzvanjao u mnogim snovima, kojeg se često sećao sa gorkom čežnjom. Bio je sladak, zanosan i detinji, mamio ga zaljubljeno usred sumračne šume tako da se od zaprepašćenja i ushićenja naježio i uzdrhtao do dna srca. Bio je to glas Pravati, njegove žene.

— Dazo — mamio ga je njen glas.

Sa posudom za vodu osvrtao se sa nevericom i, gle, među drvećem se pojavila vitka i gipka dugonoga Pravati, voljena, nezaboravna i nevema. Ispustio je posudu iz ruku i potrčao joj u susret. Stajala je pred njim smešeći se i pomalo stidljivo gledala u njega krupnim očima srne, i tada je izbliza uočio da je obuvena u sandale od crvene kože i odevena u veoma lepe i bogate haljine, da na ruci ima zlatnu grivnu i blistavo, šareno i dragoceno kamenje u crnoj kosi. On ustuknu. Zar je ona još uvek bila kneževa milosnica? Zar on nije ubio Nalu? Da li je ona još uvek imala na sebi njegove poklone? Kako je smela da mu iziđe na oči nakićena tim draguljima i kamenjem, i da ga doziva po imenu.

Ali ona je bila lepša no ikad i pre no što je pozove na odgovornost morao je da je zagrl i, da spusti čelo na njenu kosu, da joj podigne lice i poljubi usta, a tog trenutka je osećao da se opet sve vratilo, da je opet njegovo sve što je posedovao, sva sreća, ljubav, slast i životna radost, sva strast. I već se u mislima udaljio daleko od te šume i starog pustinjaka, već su se šuma, pustinjaštvo, meditacije i joga pretvorili u ništavilo, pali u zaborav; više nije mislio ni o posudi sa vodom koju je trebalo da odnese starom. Ostala je kraj izvora kada se sa Pravati uputio ka rubu šume. Ona mu je na brzinu ispričala kako je dospela ovamo i šta se sve zbilo.

Čudnovato je bilo sve što mu je ispričala, iznenađujuće, očaravajuće i bajoslovno, i Daza je utrčao u svoj novi život kao u neku bajku. Nije samo Pravati opet bila njegova, nije samo omrznuti Nala bio mrtav i proganjanje njegovog ubice odavno obustavljeno, već je Daza, kneževski sin koji je jednom postao pastir, sada u gradu bio proglašen za zakonitog naslednika i kneza. Neki stari pastir i jedan stari braman podsetili su svet i objavili gotovo zaboravljenu priču o tome kako su ga nekad uklonili sa dvora, pa se sada u celoj zemlji grozničavo tragalo za čovekom, za kojim se nekad tragalo jer je ubio Nalu, da ga postave za radžu i svečano doprate do grada gde će se useliti u dvorac svoga oca. Sve je bilo kao u snu, a iznenađenog Dazu najviše je obradovalo što ga je među svim glasnicima koji su tragali za njim našla i prva pozdravila upravo Pravati. Na rubu šume je ugledao šatore, širio se miris dima i pečene divljači. Pravati je bila bučno pozdravljena od svoje pratnje i ubrzo je nastala

velika gozba kad se doznalo da je Daza njen suprug.

Tu se zatekao i čovek, Dazin nekadašnji drug kod pastira, koji je Pravati i pratnju doveo ovamo, na jedno od mesta iz njegovog ranijeg života. Čovek se zadovoljno nasmejavao i poznavši Dazu potrčao mu u susret, verovatno bi ga prijateljski potapšao po ramenu ili ga zagrlio, ali sad je njegov drug bio radža i on se naprečac zaustavi u trku, produži put laganije i sa puno poštovanja mu se pokloni u znak pozdrava. Daza ga uspravi i zagrlji, ljubazno ga nazva imenom i upita čime bi mogao da ga daruje. Pastir je želeo telicu i dobio čak tri od radžine najbolje pasmine. Neprekidno su novom knezu dovodili razne ljude, činovnike, glavne lovce i dvorske bramane koji su ga pozdravljali, zatim je priređena gozba, završavala je muzika sastavljena od bubnjeva, gitara i frula, i Dazi se slavlje i sva ta raskoš učiniše kao san; nije mogao da veruje u sve to, zasad mu se jedina Pravati, njegova mlada žena koju je držao u svom zagrljaju, činila stvarnom.

Posle nekoliko dana putovanja povorka se približavala gradu, upućeni su glasnici koji su objavili radosnu vest da je mladi radža pronađen i da ubrzo stiže, a kada je grad već bio na pomolu, u njemu su na sve strane odjekivali udarci gonga i bubnjeva, a u susret im je došla svečana povorka bramana odevenih u belo na čelu sa naslednikom Vazudeve, koji je nekad, dvadeset godina unazad, poslao Dazu kod pastira i koji je umro tek pre kraćeg vremena. Oni mu poželesše dobrodošlicu pevajući slavospeve, a pred palatom do koje su ga vodili zapalili su nekoliko velikih žrtvenih vatri. Dazu povedoše u njegov dom i tu ga opet svečano pozdraviše izrazima odanosti, blagoslovom i rečima dobrodošlice. U gradu je, do kasno u noć, potrajalo radosno slavlje.

Dvojica bramana podučavala su ga svakodnevno i tako je za kratko vreme naučio neophodne mudrosti, prisustvovao je prinošenju žrtvi, delio pravdu i upražnjavao viteške i ratne veštine. Braman Gopala ga je uveo u politiku; ispričao mu je sve o njegovom domu i njegovim pravima, kao i o pravima njegovih budućih sinova, a i ko su mu neprijatelji. U prvom redu je naveo majku princa Nale koja je nekad lišila princa Dazu njegovih prava i kidisala na njegov život, a koja je sad u Dazi mrzela i ubicu svoga sina. Ona je pobjegla i stavila se pod zaštitu susednog kneza Govinde, živela je u njegovoj palati, a taj Govinda i njegov dom bili su oduvek opasni neprijatelji, vodili su ratove još protiv Dazinih čukundedova, zahtevajući izvesne delove zemlje. Nasuprot tome, južni sused, knez od Gajpalija, bio je u prijateljskim odnosima sa Dazinim ocem i nikad nije trpeo nastradalog Nalu. Jedna od važnih Dazinih dužnosti bila je da ga poseti, daruje i pozove u sledeći lov.

Gospođa Pravati se sasvim uklopila u plemićki stalež, umela je da nastupa kao kneginja i izgledala je prekrasno u raskošnim haljinama i sa blistavim nakitom, kao da po rođenju nije bila nižeg roda od svog gospodara i supruga. Ziveli su godinu za godinom u ljubavi i njihova sreća ih je okružavala sjajem i bleskom miljenika bogova, pa ih je narod poštovao i voleo. I kada mu je posle dugog iščekvanja Pravati rodila sina, kome je po svom ocu dao ime Ravana, njegova sreća je bila potpuna. Sve što je posedovao, zemlju i vlast, kuće i štale, mlekamike, goveda i konje, sve je to u njegovim očima dobilo dvostruki značaj i važnost, veći sjaj i vrednost, jer je sav taj posed bio lep i prijatan da bi njime ukrašavao, odevao i kitio Pravati, da joj dokazuje svoju odanost, ali ga je sad sve to ispunjavalo još većim zadovoljstvom i dobijalo još veću važnost jer je to bilo nasledstvo i buduća sreća njegovog sina Ravane.

Pravati je uglavnom nalazila zadovoljstvo u svetkovinama, svečanim povorkama, u raskošnom odevanju, nakitu i brojnoj posluži, dok je Daza najviše uživao u svom vrtu, zasađenom po njegovom nalogu, retkim i dragocenim drvećem i cvećem, u kome je nastanio papagaje i druge šarene vrste ptica, pa mu je postala svakodnevna navika da ih hrani i da se s njima zabavlja. Pored toga, privlačilo ga je i učenje, bio je zahvalan učenik bramana i naučio mnoge stihove i izreke, bio je vičan čitanju i pisanju, imao je sopstvenog pisara koji je umeo da pripremi palmovo lišće u svitak za

pisanje, i blagodareći njegovim veštim prstima stvorila se ubrzo mala biblioteka. Tu kod knjiga, u maloj, bogato ukrašenoj prostoriji, sa zidovima od plemenitih vrsta drveta i bogatim rezbarijama sa slikama i prizorima iz života bogova, pozvao bi povremeno bramane i odabrane naučnike i mislioce među sveštenstvom da međusobno raspravljaju o osveštalim stvarima, o stvaranju sveta i maji velikog Višna, o svetim Vedama, o moći žrtava i još većoj moći pokore, koja smrtnika može da dovede dotle da bogovi pred njim uzdrhte od straha. Bramane koji bi dobro raspravljali i dokazivali darivao je velelepni poklonima, neki bi kao nagradu za pobjedu u diskusiji odveli sobom lepu kravu, pa je katkad delovalo pomalo smešno i dirljivo kad bi veliki učenjaci — koji su do maločas recitovali mudre izreke iz Veda, tumačili ih i dokazali da su im poznata sva neba i svetska mora — odlazili gordi i naduveni sa počasnim darovima, ili zapodevali svađu iz puke ljubomore.

Knezu Dazi se, usred njegovog bogatstva i sreće, njegovog sveta i njegovih knjiga, povremeno činilo čudnim i sumnjivim sve što se odnosi na život i ljudska bića, a u isti mah sve mu je to izgledalo dirljivo i smešno; slično sujetnim mudrim bramanima, nalazio je da je i mračno i poželjno, a u isti mah izaziva prezir. Kad bi mu pogled sa zadovoljstvom počivao na cvetovima lotosa po ribnjacima u vrtu, uživajući u blistavom šarenilu paunova, fazana i nosorog-ptica, u pozlaćenim rezbarijama palate, sve to bi mu se katkad činilo božanstvenim, kao prožeto žarom večnog života, a drugi put bi u svemu tome video nešto nestvarno, nepouzđano i podozrivo, neku sklonost ka prolaznosti i raspadanju, spremnost za ponovno urojanje u bezobličje, u stihiju. Kao što je i on, knez Daza, bio princ i postao pastir, srožao se na stepen ubice i čoveka van zakona, a napokon opet uzdigao i postao knez, vođen nepoznatim silama sa neizvesnom sutrašnjicom i preksutrašnjicom pred sobom, tako je i igra maja samog života uvek bila bremenita i uzvišenim i prostačkim, i večnošću i smrću, veličinom i porugom. Čak mu je i voljena žena, lepa Pravati, u nekim trenucima izgledala bez čari i smešna, imala je preterano mnogo prstenja i grivni na rukama, pogled joj je bio preterano gord i likujući, preterano se trudila da hoda dostojanstveno.

Više od svog vrta i svojih knjiga, voleo je Ravanu, svog sinčića, ispunjenje svoje ljubavi i postojanja, predmet svoje nežnosti i brige; nežno i lepo dete bilo je pravi princ, s očima srne na majku i sklon razmišljanju i sanjarenju na oca. Neki put, kad bi video da i mališan dugo stoji pred jednim od ukrasnih drveta ili čuči na nekom ćilimu i zaneto, odsutnim pogledom, netremice posmatra neki kamen, izrezbarenu igračku, učinilo bi mu se da mu je sin veoma sličan. Koliko ga silno voli spoznao je Daza tek kad ga je prvi put morao napustiti na neodređeno vreme.

Naime, jednoga dana stigao je skoroteča iz krajeva na granici između njegove i Govindine zemlje i javio da su upali Govindini ljudi, opljačkali stoku, zarobili i odveli izvestan broj ljudi. Ne časeći ni časa, Daza se spremio, poveo sobom zapovednika telesne straže, desetinu ljudi i konja i krenuo u potragu za pljačkašima. I kada je u trenutku uoči polaska uzeo sina u naručje i poljubio ga, u njegovom srcu se ljubav prema detetu razbuktała kao plamen bola. I taj plamen bola, čija ga je silina zapanjila i zapahnula kao neka nepoznata opomena, pretvorio se za vreme dugog puta na konju u saznanje i razumevanje. Jašući, razmišljao je o uzrocima koji su ga naterali da uzjaše konja, da tako odlučno i žurno jezi ka udaljenijim krajevima svoje zemlje, o tome kakva ga je sila u stvari primorala da tako postupi i uloži toliki trud. Razmišljao je i postalo mu je jasno da u dnu srca ne smatra važnim, da ga nimalo ne boli duša što mu negde na granici zemlje otimaju stoku i ljude, kao i da pljačka i povreda njegovih kneževskih prava ne bi mogle izazvati u njemu gnev i rešenost da pređe na delo, da bi — što se njega tiče — na vest o pljački odgovorio samo sažaljivim osmehom. AK je znao da bi time naneo veliku nepravdu glasniku koji je jurio do iscrpljenja, a takođe i onima koji su opljačkani, zarobljeni i iz svoje postojbine i mirnog života odvedeni u tuđinu i ropstvo, štaviše, odustajanjem od ratničke osвете naneo bi nepravdu i svim ostalim svojim podanicima, koji nisu

izgubili ni dlaku sa glave; oni bi teško mogli podneti i shvatiti da se njihov knez ne trudi da zaštiti zemlju, da ne mogu računati na osvetu i pomoć ako bi se jednom od njih dogodilo slično. Bio je svestan da mu je dužnost da odjezdi u osvetnički pohod.

Ah, šta je dužnost? Koliko ima dužnosti koje često prenebregavamo laka srca! Zašto ta osvetnička dužnost sad nije bila nevažna i nije mogla da se prenebregne, šta ga je navelo da joj ne pristupi ovlaš i sa pola srca, nego revnosno i strasno? Tek što mu je to pitanje sinulo kroz glavu, srce je već odgovorilo na nj, stežući se od bola kao u trenutku oproštaja od Ravane, malog princa. Došao je do saznanja da bi pljačka i nasilje sa granica zemlje prodrli sve bliže kad bi knez dozvolio da se bez ikakvog otpora otimaju stoka i ljudi, a naposljetku bi se neprijatelj našao pred njim samim, pogodivši ga tamo gde bi mu naneo najveći bol: u sina! Oteo bi mu sina, nasljednika, i možda ga ubio u mukama, a to je najstrašniji bol koji bi mogao da iskusi, mnogo strašniji čak i od Pravatine smrti. Zato je, dakle, jezdio tako revnosno izvršavajući svoju kneževsku dužnost. Ne zato što je bio osjetljiv na gubitak stoke i zemlje, ne iz dobrote prema svojim podanicima, niti iz častoljublja prema kneževskom imenu svog oca, već podstaknut žestokom, bolnom, bezumnom ljubavlju za svoje dete i plahovitim, bezumnim strahom od bola koji bi mu naneo gubitak tog deteta.

Eto do kakvih je saznanja došao na tom putu jašući konja. Uostalom, nije mu pošlo za rukom da stigne i kazni Govindine ljude, uspeli su da pobegnu sa svojim plenom, a on je, da bi dokazao čvrstu volju i hrabrost, i sam morao da upadne s one strane granice, da ošteti neko selo svog suseda, da otme nešto stoke i odvede nekolicinu robova. Proveo je nekoliko dana jezdeći kao pobednik ka svom domu, ali je sve vreme tonuo u duboka razmišljanja i vratio se kući veoma ćutljiv i gotovo tužan. Dok je razmišljao, postalo mu je jasno koliko je čvrsto i beznadežno svim svojim bićem i delima uhvaćen i svezan u mrežu pakosti. Dok je u njemu neprekidno rasla sklonost za razmišljanje, potreba da ćutke posmatra sve oko sebe, da vodi miran i čedan život, s druge strane je, iz ljubavi prema Ravani, iz straha i brige za njega, za njegov život i njegovu budućnost, ponikla prinuda da nešto uradi, da se sve više zapliće u mrežu zla, iz nežnosti je nikla kavga, iz ljubavi rat. Morao je, iako samo zbog pravedne kazne, oteti jedno krdo, zadati jednom selu smrtni strah i silom odvesti jadne, nevine ljude, a iz toga će, naravno, opet proizići nova osveta i nasilje, i tako sve dalje, dok se ceo njegov život i zemlja ne pretvore u rat, u nasilje i zveket oružja. Zbog tog saznanja ili vizije na povratku je bio tako ćutljiv i tužan.

I odista, dušmanski sused nije davao mira. Ponavljao je svoje upade i pljačkaške pohode. Daza je za kaznu i zbog protivbrane takođe morao da krene u pohod i, kada bi neprijatelju uspelo da pobegne, morao trpeti da njegovi vojnici i lovci nanose susedu nove štete. U glavnom gradu vidali su se sve češće ljudi na konju i oružnici, u nekim pograničnim selima vojnici su stalno bili na straži, dani su prolazili nemirno u ratničkim savetovanjima i pripremama. Daza nikako nije mogao da shvati kakav je smisao i kakva je korist od tog večitog četničkog ratovanja, žalio je ranjene zbog njihovih patnji, žalio za životom ubijenih, žalio za svojim vrtom i knjigama koje je sve više morao zanemarivati, žalio za spokojnim danima i za spokojstvom u svom srcu. Često je razgovarao o tome sa Gopalom i bramanima, a neki put i sa svojom suprugom Pravati. Trebalo bi, reče joj, težiti za tim da se ugledni susedni kneževi pozovu kao izborne sudije i da zavedu mir, a on bi sa svoje strane drage volje pristao da popustljivošću i predajom nekih pašnjaka i sela pripomogne uspostavljanju mira. Bio je razočaran i pomalo ljut što ni bramani, ni Pravati za takvo rešenje nisu hteli ni da čuju.

Razlika u mišljenju o tom pitanju između Pravati i njega dovela je do žestokih rasprava, štaviše, do razdora. Ubedljivo i upečatljivo joj je iznosio svoje razloge i misli, ali ona je svaku njegovu reč izgovorenu protiv rata i besmislenog ubijanja shvatala kao uperenu protiv nje same. Jednim svojim vatrenim i reči tim govorom upozoravala ga je da neprijatelj upravo namerava da iskoristi Dazinu

dobročudnost i miroljubivost (da ne kažem strah od rata), da ga natera na pomirenje za ljubav mira, ali će to svaki put morati da plati ustupajući manje delove svoje zemlje, svoga naroda, pa ipak se neprijatelj time neće zadovoljiti nego će, kada vidi da je Daza iscrpeo svoje snage, preći u otvoren rat i oteti mu sve što je još preostalo. Ne radi se tu o krdima i selima, o prednostima i gubicima, već o celini, radi se o daljem opstanku ili propasti. I, ukoliko Daza nije svestan šta duguje svom dostojanstvu, svom sinu i svojoj ženi, onda je ona ta koja mora da ga pouči. Užagrla je očima, glas joj je treperio — već odavna mu se nije činila tako lepa i strasna, a ipak je u duši osećao samo tugu.

U međuvremenu, nastavljali su se upadi na granici i kršenje mira, sve do nastupanja velikog kišnog perioda kad su privremeno obustavljeni. Na Dazinom dvoru su sad bile dve stranke. Jedna, stranka mira, bila je mala, osim Daze ubrajala je u svoje pristalice samo još nekolicinu starijih bramana, učenih ljudi potpuno zaokupljenih razmišljanjima, dok je druga, ratna stranka, Pravatina i Gopalina stranka, okupila većinu sveštenika i sve oficire. Zemlja se revnosno naoružavala, a znalo se da neprijateljski sused čini to isto. Dečaka Ravanu učio je vrhovni lovac gađanju lukom i strelom, a mati ga je vodila na sve vojne smotre.

Ponekad se Daza sećao vremena u šumi, gde je jednom proveo neko vreme kao bedna izbeglica, kao i sedokosog starca koji je tamo živeo životom pustinjaka i tonuo u razmišljanja. Ponekad bi ga se setio i osetio želju da ga potraži, da ga ponovo vidi i zamoli da ga posavetuje. Ali nije znao da li je stari još u životu, da li bi ga saslušao i posavetovao, a i da je živ i voljan da mu da savet, ipak bi sve išlo dalje svojim tokom i ništa se ne bi moglo izmeniti. Razmišljanje i mudrost bile su dobre i plemenite stvari, ali one uspevaju samo na rubu života, dok dela i bol orijih koji plivaju strujom života i bore se sa talasima nemaju nikakve veze sa mudrošću, jer razmišljanje i mudrost su nam dati, oni su sudbinom određeni, njih je trebalo upražnjavati i propatiti. Nisu ni bogovi živeli u večnom miru i večnoj mudrosti, i oni su znali za opasnost i strah, za borbu i bitku, to mu je bilo poznato iz mnogih priča.

I tako se dogodilo da Daza više nije vodio rasprave sa Pravati, jašući konja prisustvovao je vojnim smotrama, znao je da je rat na pomolu, predosećao ga je u teškim noćnim snovima i, dok mu je telo smršalo i lice potamnelo, osetio je da kopne i blede njegova sreća i životna radost. Ostala mu je samo ljubav prema dečaku, rasla je sve više, a s njom i briga zbog naoružavanja i vojničkih vežbi, briga je u njegovom sad pustom vrtu izrasla kao plameni crveni cvet. I sam se začudio koliko praznine bez tračka radosti može da podnese, do koje mere je navikao na brigu i nezadovoljstvo, kako je u njegovom srcu, iz kojeg su na izgled iščilile sve strasti, plameno cvetala i potpuno vladala njime strahom i brigom prožeta ljubav za sina. Možda je njegov život bio besmislen, ali nije bio bez srži i središta, a sve se vrtelo oko njegovog sina. Zbog njega se jutrom dizao sa svog ležaja i provodio dan u poslovima i naporima čiji je cilj bio rat i koji su mu svi bili mrski. Zbog njega je strpljivo predsedavao savetovanjima velmoža, suprotstavljajući se odlukama većine samo utoliko, što je tražio da ne srljaju u pustolovinu glavom bez obzira.

Kao što su mu postepeno postali tuđi i izneverili ga životna radost, njegov vrt i knjige, ili je on njih izneverio, tako mu je postala tuđa i neverna žena koja mu je mnoge godine značila sreću i slast života. Počelo je sa politikom, i kada mu je Pravati održala onu strasnu govoraniciju i bezmalo otvoreno ismejala njegovo zaziranje od greha, a miroljubivost smatrala kukavičlukom, kada mu je zažarenih obraza i vatrenim rečima govorila o kneževskoj časti, junaštvu i pretrpljenoj sramoti, on se zaprepastio i zavrtelo mu se u glavi kada je odjednom osetio i video koliko se njegova žena udaljila od njega, ili on od nje. Od tada se jaz među njima još više produbio i to se nastavljalo, a da nijedno od njih nije učinilo ništa da to spreči. U stvari, Daza je trebalo da nešto preduzme, budući da je taj jaz zapravo bio samo njemu uočljiv i po njegovoj zamisli sve se više pretvarao u jaz nad jazovima, u

opšti ambis između muškarca i žene, između da i ne, između duše i tela. Vraćajući se u mislima u prošlost, činilo mu se da mu je puklo pred očima: Pravati, čarobna lepotica, razbudila je u njemu ljubav i poigrala se s njim sve dok nije napustio svoje drugove i prijatelje pastire i veseli život pastira, da bi zbog nje živio i služio u tuđini, kao domazet u kući ljudi koji nisu bili dobri i koji su koristili njegovu zaljubljenost da bi za njih radio. Zatim se pojavio Nala, i to je bio početak njegove nesreće. Nala se domogao njegove žene, bogati i naočiti radža je svojim lepim ruhom i šatorima, svojim konjima i slugama zaveo sirotu ženu nenaviknutu na raskoš, a to ga verovatno nije stalo naročitog truda. Međutim — zar bi je odista mogao zvesti tako brzo i lako da je u duši bila verna i čedna? Radža je, dakle, zaveo, ili naprosto poveo sobom, a ona je svom mužu zadala najužasniji bol koji je do tog časa iskusio. On se osvetio i ubio kradljivca svoje sreće, to je bio trenutak opijenosti i likovanja. Ali tek što je izvršio to delo, morao je da beži. Provodio je dane, nedelje i mesece u šipražju i sitaku, stavljen van zakona i ne verujući ni jednom ljudskom stvoru. A šta je Pravati radila za to vreme? O tome gotovo nikad nisu govorili. U svakom slučaju, ona se nije dala u bekstvo za njim, tražila ga je i našla tek kad je po svom rođenju bio proglašen za kneza i kada joj je on bio potreban da bi se popela na presto i uselila u palatu. Tada se pojavila u šumi, u neposrednoj blizini časnog pustinjaka i odvela ga. Odenuše ga u skupoceno ruho i proglasiše radžom, i sve je bilo u sjaju i sreći — ali u stvarnosti: šta je tada napustio, a šta je dobio u zamenu? Sjaj i dužnosti kneza, dužnosti koje su iz početka bile lake, a od tada postajale sve teže i teže, ponovo je stekao svoju lepu suprugu, slatke ljubavne časove sa njom, zatim je dobio sina i ljubav prema njemu i sve veću brigu za njegov ugroženi život i sreću, a sad je i rat bio na pragu. To mu je donela Pravati, kada ga je onog dana našla u šumi pored izvora. Ali, šta je on sve zato napustio i čega se odrekao? Napustio je spokojstvo šume, pobožnu samoću, blizinu i uzor svetog jogija, odrekao se nade da mu bude učenik i naslednik, lišio se dubokog, ozarenog i nepokolebljivog duševnog mira mudraca, oslobođenja od životnih borbi i strasti. Zaveden Pravatinom lepotom, zanet ženom i zaražen njenim častoljubljem, napustio je put na kome se jedino mogu steći sloboda i mir. Eto, tako mu je danas izgledala istorija njegovog života i zacelo nije bilo teško da je protumači upravo tako, sa malim izmenama i izostavljajući po nešto. Izostavio je, između ostalog, okolnost da se još nikako nije mogao smatrati učenikom pustinjaka, da je, štaviše, bio odlučio da ga napusti. Tako se stvari lako pomeraju kad se baca pogled unazad.

Te iste stvari Pravati je videla sasvim drugačije, mada se, za razliku od svog supruga, daleko manje predavala takvim mislima. O Nali uopšte nije razmišljala. Nasuprot tome, ako je sećanje nije varalo, jedino je ona udarila osnove i stvorila Dazinu sreću, učinila ga ponovo radžom, poklonila mu sina, obasipala ga ljubavlju i srećom, da bi naposljetku otkrila da joj on nije dorastao i da je nedostojan njenih ponositih planova. Njoj je bilo jasno da skorašnji rat može da dovede samo do uništenja Govinde i povećanja njene moći i poseda. Ali, umesto da se tome raduje i predano sarađuje, Daza se — po njenom mišljenju veoma nekneževski — protivio ratu i osvajanju, najradije bi ne mrdnuvši ni prstom dočekaio starost okružen svojim cvećem, drvećem, papagajima i knjigama. Začelo je muškarac sasvim drugog kova bio Višvamitra, glavni zapovednik konjice, i pored nje same najvatreniji pobornik i zagovornik skorašnjeg rata i pobeđe. Svako upoređivanje njih dvojice moralo je da ide njemu u prilog.

Daza je jasno video koliko se njegova žena sprijateljila sa tim Višvomitrom, koliko mu se divila i koliko joj je bilo stalo da se taj vedri i hrabri, kanda pomalo površan i možda ne mnogo pametan oficir, koji je voleo da se grohotom smeje i da pokazuje svoje lepe i jake zube i negovanu bradu, divi njoj. Video je to sa gorčinom i prezirom u isti mah, sa podrugljivom ravnodušnošću kojom je sam sebe zavaravao. Nije je uhodio, nije želeo da zna da li se prijateljstvo između to dvoje drži granica dozvoljenog i pristojnog ili ne. Pravatinu zaljubljenost u naočitog konjanika, činjenicu da mu daje

prednost u odnosu na svog nedovoljno junačkog supruga, posmatrao je spolja sa podjednakom ravnodušnošću, a iznutra sa gorkom smirenošću kojom je navikao da posmatra sva zbivanja oko sebe. Svejedno je bilo da li se tu radilo o odluci njegove supruge da ga izneveri i izda, ili je to bio samo način da omalovažava Dazina ubeđenja, u svakom slučaju nešto je postojalo, razvijalo se i sazrevalo, sazrevalo na njegove oči kao rat i zla kob, protiv toga nije bilo nikakvog sredstva i nije bio moguć nikakav drugačiji stav osim da to prihvati i mimo podnosi, budući da su se umesto nasrtanja i osvajanja u tome krili Dazina muškost i junaštvo.

Bilo da se Pravatino divljenje prema zapovedniku konjice, ili njegovo prema njoj, zadržalo unutar granica čednosti i dozvoljenog ili ne, u svakom slučaju njegova krivica je bila veća od Pravatine, to mu je bilo jasno. Daza mislilac i skeptik bio je, doduše, sklon da krivicu za nestanak svoje sreće pripisuje njoj, ili bar saodgovornost što je upao i upleo se u sve to: u ljubav, častoljublje, osvetničke i pljačkaške pohode, štaViše, smatrao je da žena, ljubav i strast, uvreženi u njegovim mislima, snose odgovornost za sve na zemlji, za igru i hajku strasti i požude, za brakolomstvo, za smrt, ubijanje i rat. Međutim, bio je svestan da Pravati nije kriva i nije uzrok nego je i sama žrtva, da nije odgovorna ni za svoju lepotu, niti za njegovu ljubav prema njoj, da je ona samo zrnice prašine u zraku sunca, talas u rečnoj struji, kao i da je bilo njegovo da se kloni žene i ljubavi, gladi za srećom i častoljublja, trebalo je da ostane zadovoljan pastir među pastirima, ili da tajnim putevima joge savlada u sebi slabosti. On je to propustio, zatajio je, očigledno nije pozvan za velikana i nije ostao veran onome zašto je bio pozvan, njegova žena je, naposletku, bila u pravu što je u njemu videla kukavicu.

Ali, za uzvrat, ona mu je poklonila sina, lepog i nežnog dečaka za koga je strahovao i čije je postojanje njegovom životu ipak davalo neki smisao i vrednost, štaviše, veliku sreću, doduše, bolnu i punu strepnje, ali ipak sreću, njegovu istinsku sreću. A tu sreću je sad plaćao bolom i gorčinom u svom srcu, spremnošću za rat i smrt, svestan da ide u susret usudu. U susednoj zemlji je carevao radža GoVinda, koga je savetovala i huškala majka ubijenog radže, zavodnika koji je za sobom ostavio lošu uspomenu, a Govindini upadi i izazovi postali su sve češći i sve drskiji. Jedino bi savez sa moćnim radžom od Gajpalija mogao da učini Dazu dovoljno jakim da iznudi mir i dobrosusedske sporazume. Ali taj je radža, iako dobronameran prema Dazi, bio u srodstvu sa Govindom i zato je učtivo odbio sve pokušaje za sklapanje saveza. Nije postojala mogućnost da se izbegne rat, nije postojala nada u razum i čovečnost, zla kob se primicala i trebalo ju je propatiti. Daza je sada gotovo i sam čeznuo za ratom, za udarom groma, želeći da se ubrzaju zbivanja koja se više nisu mogla sprečiti. Još jednom je navratio do kneza od Gajpalija, razmenio s njim bezuspešne učtivosti, od svog saveta je tražio više uzdržljivosti i strpljenja, ali je sve to već odavna činio bez trunke nade i nastavio sa naoružavanjem svoje vojske. Borba mišljenja u njegovom savetu vodila se još jedino oko pitanja, da li da se na sledeći upad neprijatelja odgovori ulaskom vojske u njegovu zemlju i ratom, ili da se sačeka glavni neprijateljski napad, kako bi protivnik bio krivac i narušilac mira pred narodom i u očima celog sveta.

Neprijatelj je, ne hajući za takva razmišljanja, okončao rasprave, savetovanja i odugovlačenja, i jednog dana izvršio udar. Inscenirao je pljačkaški pohod većih razmera, domamivši tako Dazu, zapovednika konjice i njegove najbolje ljude na granicu, i dok su se oni nalazili na putu, upao je sa svojim glavnim snagama u zemlju i neposredno u Dazinu prestonicu, zauzeo je kapije grada i opseo dvor. Kada je Daza to dočuo i žurno krenuo nazad, znao je da su mu žena i sin zatočeni u ugroženoj palati, dok se po ulicama vode krvave borbe i srce mu se steglo od bola punog gneva pri pomisli na svoje i na opasnost u kojoj su se nalazili. Sad više nije bio nevoljni i oprezni vojskovođa, u njemu se dizao plamen bola i besa, bezumnijim trkom se vraćao sa svojim ljudima u svoj grad, koji je zatekao

zahvaćen talasom bitaka po svim ulicama, probivši se do palate navalio je na neprijatelja i borio se mahnito, sve dok se u smiraj tog krvavog dana nije srušio iscrpljen i sa nekoliko rana.

Kada se osvestio bio je zarobljenik, bitka je bila izgubljena, grad i palata bili su u rukama neprijatelja. Vezanog ga dovedoše pred Govindu, koji ga je podrugljivo pozdravio i odveo u jednu od odaja, bila je to odaja sa zidovima od pozlaćenih rezbarija, puna ispisanih svitaka. U njoj je na jednom ćilimu uspravno i skamenjena lica sedela njegova žena Pravati, iza nje su stajali naoružani stražari, a na njenom krilu je ležao dečak; nežna prilika ležala je kao slomljen cvet, mrtva, posivela lica u krvlju oblivenom ruhu. Žena se nije okrenula kada uvedoše njenog muža, nije ga pogledala, bez ikakvog izraza zurila je u malog mrtvaca; Dazi se činila neobično izmenjena i tek je posle izvesnog vremena primetio da je njena kosa, koja je do pre neki dan bila crna kao gar, sad bila gotovo seda. Očigledno je već duže vreme sedela tako, držeći dečaka na krilu, skamenjena, sa licem kao maska.

— Ravana! — povika Daza. Ravana, dete moje, cvete moj! — Pao je na kolena i položio lice na glavu mrtvaca; klečao je pred zanemalom ženom i detetom kao da se moli, žaleći oboje, odajući počast oboma. Osetio je miris krvi i smrti pomešan sa mirisom cvetnog ulja, kojim je kosa deteta bila namirisana. Pravati je sleđena pogleda netremice zurila u njih obojicu.

Neko ga dodirnu po ramenu, jedan od Govindinih zapovednika naredi mu da ustane i potom ga izvede. Ni slovca nije uputio Pravati, niti ona njemu.

Okovanog ga ubaciše u kola i odvedoše u tamnicu u Govindinom gradu, tu mu delimično skinuše okove, jedan vojnik mu donese krčag sa vodom i spusti ga na kameni pod, zatim ga ostaviše samog zaključaše i zabraviše vrata. Jedna od rana pekla ga je na ramenu kao žar. Napipavši krčag sa vodom, pokvasio je ruke i lice. Poželeo je da pije vodu, ali je odustao, mislio je da će tako brže umreti. Koliko će ovo da potraje, oh, koliko dugo! Čeznuo je za smrću, kao što je njegovo isušeno grlo čeznulo za vodom. Tek će smrt okončati strašne muke u njegovom srcu, tek tada će se u njegovoj duši ugasiti slika majke sa mrtvim sinom. Ali usred muka sažališe se na nj premor i onemoćalost, i on pade ničice i zadrema.

Kada se osvestio posle kratkog dremeža, još sav ošamućen htjede da protrlja oči ali nije mogao, obe ruke su mu bile zauzete, držao je nešto u njima, a kada se konačno razbudio i otvorio oči, više ga nisu okružavali zidovi tamnice, već se oko njega razlila žarka i jaka svetlost preko lišća i mahovine, dugo je treptao očima, svetlost ga je pogodila kao nečujan ali žestok udarac, trnci ga podidoše niz potiljak i leđa, prostreli ga strah i on iskrivi lice kao da će zaplakati i širom razrogači oči. Nalazio se usred šume i s obe ruke držao posudu punu vode, do nogu mu se mrkim i zelenkastim prelivima presijavao ozidani izvor. Znao je da se iza gustiša od paprati nalazi koliba i da ga tamo čeka jogi koji ga je poslao po vodu, koji se tako čudno smejaio i koga je zamolio da mu kaže nešto o maji. Niti je izgubio bitku, niti sina, nije bio ni knez, ni otac; ali mu je jogi ispunio želju i poučio ga šta je maja: palata i vrt, knjige i gajenje ptica, kneževske brige i očinska ljubav, rat i ljubomora, ljubav i žestoka sumnja prema Pravati, sve je bilo ništa — to jest, nije bilo ništa; bilo je maja! Daza je stajao duboko potresen, suze su mu se slivale niz obraze, u njegovim rukama tresla se i klatila posuda koju je upravo napunio za pustinjaka, voda se prelivala preko njenog ruba i slivala mu se niz noge. Bilo mu je kao da mu je neko odsekao deo tela i nešto odstranio iz njegove glave, u njemu je sve bilo prazno, odjednom je bio oslobođen i kao da su bile izbrisane i ni u šta pretvorene duge godine koje je preživeo, blaga koja je čuvao, radosti kojih se nauživao, bolovi koje je prepatio, strah i očajanje pred bliskom smrću — pa ipak, nije se sve to pretvorilo ni u šta! Jer u njemu su živele uspomene, slike su mu ostale u duši, još mu je pred očima lebdela slika Pravati, sedela je uspravna i skamenjena, naprečac osedele kose, a na krilu joj je ležao sin, kao da ga je sama ugušila, ležao je kao plen, a udovi su mu mlitavo visili preko njenih kolena. Oh, kako je brzo i jezivo, svirepo i temeljno bio poučen šta je maja!

U njemu se sve pomerilo, tolike godine pune doživljaja smežurala se za tili čas, sve što je maločas izgledalo kao stvarnost puna patnji bio je san, možda je bilo san i sve drugo što se ranije dogodilo, priča o kneževskom sinu Dazi, o njegovom pastirskom životu, o osveti nad Nalom, o njegovom utočištu kod pustinjaka; bile su to slike kojima se čovek može diviti po izrezbarenim zidovima, na kojima je među zelenilom bilo prikazano cveće, svezde, ptice, majmuni i bogovi. A šta je bilo to što je upravo doživeo i imao pred očima, to buđenje nakon kneževskog života, rata i tamnice, stajanje kraj izvora sa posudom u rukama iz koje je upravo prosuo malo vode i misli koje su mu prolazile kroz glavu — zar sve to, u krajnjoj liniji, nije bilo od iste stvari, zar nije bilo san, opsena, maja? I sve što će još doživeti ubuduće, videti očima i opipati rukama do svog smrtnog dana — da li je to bilo od druge stvari, od druge vrste? Sva ta lepa i jeziva, očaravajuća i očajnička igra životnih slika, sa svojim žarkim nasladama i žarkim bolom.

Daza je još uvek stajao ošamućen i nepokretan. Posuda u njegovim rukama se opet zaklatila, voda se prosula, pljusnula ga hladno po nožnim prstima i razlila se. Šta da radi? Da ponovo napuni posudu i da je odnese jogiju, da mu se ovaj podsmehne za sve što je u snu propatio? Ne, to nije bilo primamljivo. Spustio je posudu, prosuo ostatak vode iz nje i bacio je u mahovinu. Seo je u travu i počeo ozbiljno da razmišlja. Bilo mu je dosta i previše snova, tog demonskog preplitanja doživljaja, radosti i patnji, koje mu je pritiskivalo srce i ledilo krv u žilama, a odjednom se pretvorilo u maju i napravlio budalu od njega, svega mu je bilo dosta, više nije pozeleo ni ženu, ni dete, ni presto, ni pobeđu i osvetu, ni sreću, ni mudrost, ni moć, ni vrlinu. Želeo je samo mir, da svemu tome dođe kraj, želeo je samo da zaustavi i taj točak koji se večno okretao, i taj beskonačni niz slika. Želeo je da i sam nađe mir i da nestane, kao što je to pozeleo onda kada se za vreme poslednje bitke strmoglavio među neprijatelje, udarao oko sebe i primao udarce, zadavao i zadobijao rane dok se nije srušio. Ali, šta onda? Zatim su nastupili trenuci besvesnog stanja, dremeža ili smrti. I odmah iza toga je opet bio budan i životne struje su mu ponovo prodirale u srce, a strašne, divne i jezive bujice slika u oči, beskonačno, neizbežno do sledeće nesvestice, do sledeće smrti. Možda je to bila stanka, kratki i mali odmor i predah, ali onda se opet sve nastavljalo, opet se pretvaralo u jednu od hiljadu figura u divljoj, opijajućoj i očajničkoj igri života. Oh, nije bilo nestanka, nije bilo kraja.

Nemir ga je opet digao na noge. Kada već nema odmora u tom vrzinom kolu, kad mu se ta jedina žarka želja nije mogla ispuniti, onda je mirne duše ponovo mogao napuniti posudu sa vodom i odneti je starcu, kao što mu je ovaj naredio, iako nije imao pravo da mu bilo šta naređuje. To je bila usluga koja mu je zatražena, nalog kome je mogao udovoljiti i ispuniti ga, a i to je bilo bolje nego sedeti i razmišljati o raznim načinima samoubijanja, uopšte je bilo mnogo lakše i bolje slušati i služiti, daleko nevinije i korisnije nego vladati i snositi odgovornost, toga je bio svestan. U redu, Dazo, uzmi posudu, napuni je lepo vodom i odnesi je svom gospodaru!

Kada je stigao do kolibe, majstor ga je dočekaao nekim čudnim pogledom, pomalo upitnim, a pomalo sažaljivim i podsmešljivim pogledom, pogledom kojim stariji dečak dočekuje mlađeg koji se vraća posle neke naporne i pomalo postidjuće pustolovine, posle nametnute probe hrabrosti. Taj princ-pastir, taj bedni došljak vratio se, doduše, samo sa izvora, doneo je vodu i nije bio odsutan ni četvrt časa; pa ipak, došao je iz tamnice, izgubio je ženu, sina i kneževstvo, prevalio jedan ljudski vek i bacio pogled na zahuktali točak. Verovatno je taj mladi čovek još ranije doživeo nekoliko buđenja i udahnuo gutljaj stvarnosti, u protivnom ne bi došao ovamo i ne bi se zadržao tako dugo. Međutim, sada je, izgleda, bio istinski probuđen i zreo da se uputi na dugi put. Potrajaće nekoliko godina da taj mladi čovek nauči makar samo pravilan stav i način disanja.

Jedino tim pogledom, u kojem je bilo tračka blagonaklonog saosećanja i nagoveštaja novonastalog odnosa između majstora i učenika — jedino tim pogledom je jogi obavio prijem

učenika. Taj pogled odagnao je nekorisne misli iz glave učenika, njime je bio primljen na vaspitanje i službu. Nema više šta da se priča o Dazinom životu, sve ostalo odigralo se s one strane slika i priča. On više nije napustio šumu.

1943.

Napomene

^[1] Thomas von Aquino (1225—1274). Najznačajniji hrišćanski skolastičar. — Prim. prev.

^[2] Gnosis — viši način saznanja, koji obezbeđuje pogled u religiozne tajne. Gotovo svim gnosističkim sistemima je zajednički dualizam između božanstva i materije. — Prim. prev.

^[3] Skolastika — srednjovekovna filozofija koja je htela da dokaže da su hrišćanske religiozne istine u isto vreme nužne istine razuma. — Prim. prev.

^[4] Humanizam — pokret početkom novog veka koji je stao nasuprot skolastici. Hteo je da dođe do ideala čisto ljudskih tvorevina na osnovu novootkrivenih dela antike. Na taj način je humanizam doveo do renesanse. — Prim. prev.

^[5] Runa — znak najstarijeg germanskog pisma. Uopšte upotrebljeno, znači i tajni znak. — Prim. prev.

^[6] Novalis (Friedrich von Hardenberg) (1772—1801) — romantičar; dao je nacrt svojih „Fragmenata”, osnove romantično-hrišćanske filozofije, „magičnog idealizma”. — Prim. prev.

^[7] Abälard Petrus (1079—1142), skolastički filozof, glavni osnivač skolastičke metode. — Prim. prev.

^[8] Nikolaus Cusanus (1401—1464). Nik. Chryllfs ili Krebs iz Kues-a na Mozelu, teolog i filozof. U njegovoj filozofiji se ogleda prelaz s teološkog na filozofsko razmišljanje. On teži da izgadi protivnosti srednji vek—renesansa. — Prim. prev.

^[9] Feačani (Phäake) — pripadnici jednog naroda iz grčke mitologije, sklonog uživanjima. — Prim. prev.

^[10] Kohorta — 1/10 legije. — Prim. prev.

^[11] Putnici istočnjaci kod Hesea su ljudi prezasićeni zapadnom kulturom, koji putuju na Istok tražeći u tamošnjoj kulturi rešenja za svoje probleme. — Prim. prev.

^[12] Pasija — stradanje Hristovo; slikovno ili muzičko predstavljanje. — Prim. prev.

^[13] Alotrija (grčki) — bavljenje sporednim stvarima. — Prim. prev.

^[14] Unio mystica — tajanstvena zajednica, savez. — Prim. prev.

^[15] Kongregacija — u katoličkoj crkvi: veza više manastira istog reda; religiozno društvo sa jednostavnim zavetima. — Prim. prev.

^[16] Daimonion, kod Sokrata, — neki „unutrašnji” glas koji ga je opominjao kada je bio u situaciji da uradi nešto neispravno. — Prim. prev.

^[17] Amor fati — ljubav prema fatumu, sudbini, ma kakva ona bila. — Prim. prev.

^[18] Izabrani. — Prim. prev.

^[19] Cvet mladosti. — Prim. prev.

^[20] Kneht — nem. Knecht, sluga. — Prim. prev.

^[21] Waldzell bi u prevodu značilo: šumska ćelija. — Prim. prev.

^[22] Lusor, lat. — igrač. — Prim. prev.

^[23] Vicus lusorum, lat. — selo (ulica) igrača. — Prim. prev.

^[24] Knecht nemački znači sluga. — Prim. prev.

^[25] Entelehija — po Aristotelu aktivni princip koji moguće čini stvarnim i dovodi ga do ispunjenja njegovog bića; sposobnost materije da primi određen oblik. Kod Getea to je „komad večnosti” koji oživljujuće prožima telo. — Prim. prev.

^[26] Yang i Yin — pozitivan i negativan princip u kineskoj filozofiji. Dve polazne komplementarne sile čijim sadejstvom je svaki život probuđen; oni su „otac i mati svih stvari”. — Prim. prev.

^[27] Kung-fu-tse (Kung-tai) = Konfucius (551—478 pre n. e.), mudri osnivač kineske državne religije. — Prim. prev.

^[28] Dubok kineski pozdrav. — Prim. prev.

^[29] Dschuang-Dsi (ili Tschuang Tse) — kineski filozof iz IV v. pre n. e., učenik Lao Cea čija je učenja popularisao u pesmama. Lao Ce je učio o mističnom Tao-Ce. To je SVE-JEDNO, bez imena i lika, nevidljivo itd., ne menja se, ali je uzrok svih promena. Tao je poreklo i svrha svih stvari pa i saznanja. — Prim. prev.

^[30] Tajanstveno tumačenje Starog zaveta. — Prim. prev.

^[31] Pijetizam — pravac protestantizma koji je osobitu vrednost pridavao osećajnoj pobožnosti i delatnom hrišćanstvu. — Prim. prev.

^[32] Akribija, gr., mučna tačnost. — Prim. prev.

^[33] Agora, gr., glavni javni trg u gradovima stare Grčke. — Prim. prev.

^[34] Yoga, indijska nauka i praksa po kojoj se oslobođenjem od bića teži postizanju nadljudskih znanja i natprirodnih sposobnosti. — Prim. prev.

^[35] Tuskulum — sedište u polju po Ciceronovoj poljskoj kući u Tuskulumu. — Prim. prev.

^[36] Gerneklein, nem., rado mali. — Prim. prev.

^[37] Taoizam, učenje Lao-Cea o tao. Tao: sve jedno. — Prim. prev.

^[38] Aura — lat, vazduh. Tobožnja atmosfera oko tela koja zrači i čije boje su izraz duševnih zbivanja (teozofija, antropozofija). — Prim. prev.

^[39] Hicaratski — sveto, sveštenički. Hicratika — religiozno vezani stil umetnosti. — Prim. prev.

^[40] Nauka o postanku sveta, razvitku sveta. — Prim. prev.

^[41] Jedan od glavnih indijskih bogova, bog uništenja, ali takođe stvaranja. Njegov znak je bik. — Prim. prev.

^[42] Jedan od glavnih indijskih bogova ovaploćen kao Rama i kao Krišna.

^[43] Hybris — oholost. — Prim. prev.

^[44] Duhovni učitelj (induski). — Prim. prev.

^[45] Maja (prvobitno ime jedne boginje) — indijska reč za veštinu da se izazovu čuda. U Upanišadama svet je varka koju je izazvala Maja. — Prim. prev.

^[46] Camposanto — groblje, kosturnica. Prim. prev.

^[47] Starogrčki demiurgos — stvaralac sveta. Prim. prev.

^[48] Indijsko božanstvo, pojavilo se ovaploćeno kao Rama i kao Krišna. — Prim. prev.

SADRŽAJ

PUTNICIMA ISTOČNJACIMA

OPIS ŽIVOTA MAGISTRA IGRE JOZEFA KNEHTA

POZIV

VALDCEL

GODINE STUDIJA

DVA REDA

MISIJA

MAGISTAR IGRE

U ZVANJU

DVA POLA

JEDAN RAZGOVOR

PRIPREME

OKRUŽNICA

PISMO MAGISTRA IGRE VASPITNOJ VLASTI

LEGENDA

OSTAVLJENI SPISI JOZEFA KNEHTA - Pesme učenika i studenta

TUŽBA

PREDUSRETLJIVOST

IPAK TAJNO ČEZNEMO...

SLOVA

ČITAJUĆI STAROG FILOZOFA...

POSLEDNJI IGRAČ STAKLENIH PERLI

NA JEDNU BAHOVU TOKATU

SAN

SLUŽBA

MEHURI OD SAPUNICE

POSLE ČITANJA SUMMA CONTRA GENTILES

STUPNJEVI

IGRA STAKLENIH PERLI

TRI ŽIVOTNA TOKA

ČOVEK KOJI JE PRAVIO KIŠU

ISPOVEDNIK

INDIJSKI ŽIVOTNI TOK

Napomene